FOR KIRKE OG KULTUR

UDGIVET AF

CHRISTOPHER BRUUN OG THV. KLAVENESS

FJORTENDE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1907

Indhold.

JESUS ER HERRE.

Præken paa universitetet 1ste søndag efter paaske 1906.

(Af professor *Lyder Brun*).

Joh. 21, 1—14.

«Det er Herren», siger den discipel, som Jesus elskede, til Peter. Og Peter er ikke sen, han binder kjortelen om sig og kaster sig i sjøen, han vil være den første paa land, den første ved Jesu fødder. Men den discipel, som Jesus elskede, var den, som kjendte ham først.

Den discipel, om hvem det siges, at Jesus elskede ham, var vel ogsaa den, som paa sin side elskede ham mest. Og kjærligheden har det klare syn. Jo dybere den er, des skarpere ser den; des bedre kjender den og des sikrere gjenkjender den den elskede.

Stundom kan det rigtignok synes, som om mistanken og hadet ser skarpere end kjærligheden, som om det onde øie ser skarpere end det gode. Vi taler jo om «mistankens skjærpede blik». Og vi kjender noget til hadets kolde, klare øine. Men om kjærligheden siger vi, at den er blind; for den dækker over den elskedes feil og kan ikke eller vil ikke se dem.

Men selv overfor syndige mennesker er det dog i virkeligheden ikke saa, at kjærlighedsløsheden ser skarpere end kjærligheden. I virkeligheden er det saa, at ukjærligheden og hadet er blindt. Men kjærligheden er seende.

Den, som ikke kan elske, har troldspeil i øiet; han ser alting skjævt. Ukjærligheden og egenkjærligheden har den forbandelse med sig, at den altid kun ser vrangsiden hos menneskene, karrikaturen, feilene; ikke indersiden, ikke de spirende og kjæmpende muligheder, ikke fuglen i menneskebrystet, den som sidder fangen og kanske beder for sit liv.

Men netop didind, til det kanske dybt bortgjemte og overdækkede, ser kjærligheden ind. Og jo mere den er egte,

des mindre blind er den for alt det, som skjæmmer ud eller holder nede; den ser det, men ikke med glæde, nei med sorg, og den elsker bare des mere den skjælvende fangne fugl, begjærer bare des mere at fri den ud af fængslet og gjøre den til en fri, syngende fugl under Guds naades aabne, klare himmel.

Derfor var Jesus, han som elskede menneskene mest, ogsaa den, som saa dybest og klarest i menneskenes hjerter — og gjorde det uden at blive en menneskeforagter, gjorde det saaledes, at jo længere og dybere han saa, des varmere bølgede den frelsende kjærlighed gjennem hans hjerte.

Men allermest viser det sig overfor Jesus selv, at ikke hadet, ikke ukjærligheden, ikke egenkjærligheden er den skarpsynte, men kjærligheden. Hos ham var der ingen vrangside at krænge ud, ingen feil at dømme og karrikere. Og dog blev han for dem, som ikke kunde elske ham, en sværmer eller bedrager, som de forarget vendte sig bort fra; ja, han blev dem en forbryder mod tilværelsens høieste og helligste lov, en forbryder mod Gud selv, en vanhellig som maatte udryddes fra jordens overflade!

Jesu mordere var ikke, hvad man dengang eller nu vilde kalde «slette mennesker». Tvertimod. De repræsenterte dannelsen, og ikke bare dannelsen, men det sædelige alvor, og ikke bare det sædelige alvor, men ogsaa den religiøse iver og nidkjærhed. De repræsenterte geistligheden, orthodoksien, pietismen i jordens dengang mest religiøse folk. Men — de kunde ikke elske Jesus; og saa blev de et offer for troldspeilets frygteligste forvrængning; de kom ind under egenkjærlighedens og ukjærlighedens og hadets sværeste forbandelse: at den ser feil, ogsaa hvor der ingen er, at det gode blir ondt for den, den hellige en synder.

Men de, som forstod Jesu kjærlighed og lærte at elske ham igjen, *de* kjendte ham ogsaa som den, han var: som Guds søn, den elskede, i hvem faderen havde velbehag, som menneskesønnen, der var kommet for at søge og frelse det fortabte, som herren de vilde tilhøre og tjene.

Det var ingen meget imponerende flok. En del fiskere og bønder fra Galilæa; en del toldere og syndere, som var udstødt af det gode selskab; en del kvinder, hvoriblandt nogle

med en tvilsom — eller rettere sagt utvilsom — fortid; en familie som den i Bethanien; i al hemmelighed kanske ogsaa nogle medlemmer af aristokratiet i Jerusalem. Og dog saa de, som hørte til denne lidet imponerende flok, dybere og sandere end hele det toneangivende selskab, kleresiet, theologerne, pietisterne. Kjærligheden gjorde dem seende. For dem var det derfor ogsaa, at Herren aabenbarede sig som opstanden, for dem og for dem alene. Dem var det, som gjenkjendte ham efter hans død, som levendegjort fra døde, som ophøiet til Guds høire haand, som nærværende hos dem med sin magt og godhed, — som Johannes efter beretningen i evangeliet gjenkjender ham og siger til Peter: «Det er Herren».

Om *vi* skulde træffe vort valg for eller imod Jesus under lignende forhold, under en lignende partistilling som den i Jødeland paa Jesu tid, hvordan vilde vi da vælge? Jeg véd det ikke. Men det véd jeg, at alene kjærligheden til Jesus, gjenkjærligheden til ham som elskede os først, kunde gjøre os seende og sikre, saa vi trods alle menneskelige autoriteter og trods alt, som talte imod ham, kunde kjende ham som den, han var og er, som vort livs herre, som vor sjæls hyrde og tilsynsmand.

Og saaledes er det igrunden ogsaa nu, skjønt vi i mange maader stilles til valg under lettere vilkaar end de første disciple.

For det dreier sig jo ikke om at eftersnakke kirkelige trosudsagn, som svundne tiders theologi har udformet om Herren, og som kanske i menneskers øine kan give os et skuffende skin af kristelig erfaring og modenhed. Dertil kræves visselig ingen kjærlighed og intet kjærlighedens klarsyn. Men det dreier sig om at komme ind i det personlige livsforhold til Jesus, hvoraf al sand bekjendelse til ham er født og fødes, det personlige livsforhold hvori vi hver for os kalder ham vor herre og lever med ham og arbeider for ham, saa at livet med ham er det inderste i vort liv og arbeidet for ham det høieste i vort arbeide. Det dreier sig om, at han som døde paa korset for 1900 aar siden, blir nærværende for os i sin magt og godhed, saa vi bøier os for ham og aabner os for ham og hengiver os til ham og kan sige ud af vor egen

oplevelse som Johannes til Peter: «det er Herren». Og det lærer vi ikke, uden at vi lærer at elske ham, elske ham som den, der elskede os først.

Hvad ligger der i at kalde Jesus herre, eller lad mig heller sige: i at kjende ham og leve med ham som sin herre? Fra begyndelsen af har dette været de kristnes lykkelige hemmelighed, den eiendommelige oplevelse, som skiller dem fra ikke-kristne eller blotte navnkristne. Det har været og er den lykkelige hemmelighed, som de ikke blir træt af eller færdig med at vidne om, ligesom digtningen aldrig blir træt af eller færdig med at skildre og synge om, hvad den jordiske kjærlighed rummer af glæde og af alvor. Det har været og er den eiendommelige oplevelse, som udgjør det faste midtpunkt i et kristenmenneskes liv, det faste midtpunkt midt under alle omskiftelser ellers. Og denne lykkelige hemmelighed, denne eiendommelige oplevelse, har visst ogsaa altid været de kristnes sterkeste indbyrdes kjendetegn, den egentlige kilde til den forstaaelse og samfølelse, som trods al splittelse dog forbinder dem i det dybe. For mig har det ialfald været saa, at hvad jeg har oplevet af umiddelbar kristelig samfølelse og forstaaelse — ogsaa i forhold til ellers ukjendte mennesker og i forhold til kristne af andre samfund og bekjendelser —, det har altid dybest knyttet sig til det fælles Kristus-forhold, til det at vi alle kjendte og levede med Jesus som vor herre.

Dette personlige Kristus-forhold og Kristus-kjendskab kan findes ogsaa hos tvilere. Og hvis det findes — er det end aldrig saa svagt og kjæmpende, kanske mere som længsel end som besiddelse —, saa er tvileren tilsidst ikke en tviler, men en troende, og det er vor opgave som kristne at række ham en var og fast broderhaand, at komme ham imøde med al kjærlighedens medfølelse og trang til at hjælpe.

Det kan findes ogsaa hos kirkelige og theologiske ivrere, som har stirret sig blind paa sit eget kirkesamfunds særmeninger eller paa en bestemt theologisk theori, og som kanske endnu har et korn af troldspeilet i sit øie, som de ikke har faaet lykke til at græde ud. Og hvis det findes — er det end dybt indkapslet i menneskelige meninger og menneskelig utaalsomhed —, saa bør det for kristne brødre ikke være

altfor vanskeligt at bære over med deres sneversyn eller at tilgive deres dømmesyge.

Der er i det personlige Kristus-forhold og Kristus-kjendskab et indre hjerteslag, som den lydhøre kan fornemme selv gjennem meget, som dækker over eller skiller. Der er i det et lykkeligt alvor, en dyb glæde paa alvorets grund, som umiddelbart kan fornemmes som en fælles hemmelighed mellem dem, som eier det.

I dette forhold, som er selve kristendommens hjertepunkt, bøier vi os for Jesus Kristus, — bøier os for ham som vor levende og nærværende herre, bøier os for ham som vi bøier os for Gud. Men det er ikke med frygtens ufrie underkastelse, vi gjør det, skjønt vi overfor ham, den hellige og rene, dybt maa blues over vor egen urenhed og synd. Det er med kjærlighedens ydmyge ærefrygt og tilbedelse.

I al egte kjærlighed er der ærbødighed overfor den elskede. Men overfor ham, som er Herren, udfolder denne kjærlighedens ærbødighed sig i sin høieste form, som ærefrygt, som ydmyghed, som tilbedelse. Saaledes fortælles det jo ogsaa om disciplene i evangeliet, at ingen af dem vovede at spørge: «hvem er du»? for de forstod, at det var Herren. Og om Thomas, tvileren, fortælles det, at han overbevist ved Jesu naadige og beskjæmmende aabenbarelse faldt ned for hans fødder og udbrød: «min herre og min Gud!» Ogsaa vi kjender noget til det at synke i knæ for Jesus, om vi kjender ham som vor herre.

Men idet vi bøier os for Herren, aabner vi os ogsaa for ham, — aabner os for ham som vor levende og nærværende frelser, aabner os for ham, som vi aabner os for Gud. Naar han er vor herre, er det tilsidst fordi han er vor frelser, som har elsket os og givet sig selv hen for os. Derfor begynder han heller ikke med at byde, men med at skjænke, skjænke af sin frelserkjærligheds fylde, af sin naades rigdom. Og *vi* aabner os for hans naade og gave, griber tilgivelsen, som han bringer os fra Gud, beder ham om hans aand, at den maa gjennemtrænge os, beder ham om hans sind, at det maa blive vort sind.

I al egte kjærlighed er der noget af denne aabenhed for den elskede, noget af denne begjæring om at modtage af den

elskedes kjærlighed og at smelte sammen med ham eller hende i ett sind. Men overfor ham, som er Herren og frelseren, og som har givet sig selv for os for at forløse os fra al uretfærdighed, udfolder denne kjærlighedens aabenhed sig i sin høieste skikkelse, ubetinget og grænseløst. Derfor forstaar vi ogsaa Peters iver, som evangeliet fortæller om, hvorledes han kaster sig i sjøen for først at naa frem til Jesu fødder og paany modtage af ham, af hvem han havde modtaget alt. Og vi forstaar Emmaus-vandrernes bøn i aftenstunden: «bliv hos os, thi det lider mod aften og dagen helder!» Og helst naar vi tænker paa livets aften, gjør vi denne bøn til vor.

Men idet vi bøier os for Herren og aabner os for ham, hengiver vi os ogsaa til ham, — hengiver os til ham som den, der raader og skal faa raade over os, hengiver os til ham, som vi hengiver os til Gud.

Al egte kjærlighed er jo selvhengivelse. Men overfor ham, som er Herren og frelseren, blir kjærlighedens selvhengivelse hel. Han har elsket os og elsket os indtil døden, — saa elsker vi ham igjen. Han har kjøbt os til sine og kjøbt os saa dyrt, som paasken minder os om, — saa er vi ikke mere vore egne, saa tilhører vi ikke os selv, men ham. Han har givet os et eksempel, forat vi skal følge efter i hans spor, — saa prøver vi at følge, hvor han gaar foran. Han har sagt os sin gode og fuldkomne vilje, som er ett med Guds, — saa vil vi forsøge at gjøre den og bøie vor egen vilje under hans. Han har kaldt os til at gaa sit ærend i verden, til at drive menneskefiske i hans navn, — saa vil vi paa hans ord kaste garnet ud.

Og netop naar vi saaledes lader *ham* faa raade, selv om det kanske koster os en kamp først, netop da forstaar vi igrunden bedst hans kjærlighed, — at den er en kjærlighed, som opdrager os og fører os fremad mod vort maal. Netop da forstaar vi igrunden bedst hans naade, — at han gjør os til sine medarbeidere, til Guds medarbeidere mod den hele menneskeverdens maal i Guds rige!

At kjende og leve med Jesus som sin herre er derfor tilsidst det samme som at elske ham. Kristus kjendes i samme grad som han elskes.

Vi taler gjerne mere om troen paa Jesus end om kjær-

ligheden til ham. Men i kjærligheden til ham, om den ellers er egte, er troen, den personlige tillid, nødvendig indesluttet. I al egte kjærlighed er der tillid til den elskede. Og i forholdet til ham, som er Herren og frelseren, udfolder kjærlighedens tillid sig i sin hele kraft og fasthed. At tale om kjærligheden til Kristus er derfor ogsaa at tale om troen paa ham. Og troen er jo for mange iblandt os blit en vanskelig og forviklet ting, skjønt den igrunden — som personlig tillid — er saa enkel og enfoldig. Men kjærligheden har et enfold, som ingen kan røve den. Og Jesus anbefaler sig saa umiddelbart til vor kjærlighed. Derfor har jeg idag, paa denne konfirmationssøndag, heller villet tale om kjærligheden end om troen.

Det stykke af evangeliet, som vi læste, fortsætter ogsaa just med den vakre fortælling om Jesu tredobbelte spørgsmaal til Peter: »Simon, Johannes's søn, elsker du mig?» og om Peters tredobbelte svar: »herre, du ved alt; du ved, at jeg har dig kjær». Det var et spørgsmaal om kjærligheden og en erklæring af den. Og dog var det ogsaa et spørgsmaal om troen og en bekjendelse af den. En konfirmation, kan vi gjerne sige, — en bekræftelse.

Saaledes nævner Herren ogsaa os ved navn paa denne konfirmationssøndag og erklærer os sin kjærlighed og spørger enhver af os igjen: elsker du mig?

Hvad vil du svare? Hvad kan du svare?

Gud give at vi alle kunde svare, ud fra *vor* sjælehistorie og *vore* oplevelser, midt imod *vor* tvil og *vore* vanskeligheder: Herre, du ved alt; du ved, at jeg har dig kjær! Amen.

KIRKE OG STAT NYTAAR 1907.

Det er et høist mærkeligt tidernes tegn, at alle Europas fire hovedmagter begynder det nye aar med en indre krise, hvis udfald imødesees med spænding, og hvori kirken overalt spiller en rolle.

I korte træk kan stillingen tegnes saaledes: det nye brydes med det gamle, og kirken staar som sædvanlig paa det gamles side. Det gjælder jo ikke overalt paa samme vis, men dog i hovedsagen.

I Rusland kjæmper eneväldet og embedsmandsvældet en fortvilet kamp med revolutionen, for at beholde magten til at udsuge og mishandle folket saaledes som de har gjort i aarhundreder, og den ortodokse kirke er et af deres kraftigste bolværker. For den gjælder det at beholde magten til voldelig at underkue alle afvigende meninger og partier.

I Tyskland var det ganske vist styret af kolonierne som fremkaldte krisen; men det var dog kun den ydre anledning. Den dybere liggende aarsag var den, at regjeringen var blevet træt af at beile til centrumspartiets gunst. Men centrum er det katolske kirkeparti i rigsdagen. Den katolske kirke har nemlig i Tyskland sit politiske parti, der næst socialdemokraterne er det bedst sammensluttede af alle de politiske partier; derfor ogsaa meget stærkt og indflydelsesrigt. Naar forøvrigt den preusiske regjering nu føler sig saa generet af dette partis paagaaende fordringsfuldhed, at den heller resikerer et nyt rigsdagsvalg end at tinge med det længer, da kan den takke sig selv for denne situation. Saa stærk som denne regjering ellers er, har den ligeoverfor den katolske kirke altid vist en utrolig holdningsløshed. Til en tid har den forfulgt den med de uretfærdigste indgreb i dens indre anliggender. Saaledes Bismarks bekjendte mai-

love, og nu den barbariske lov om at polske born skal faa sin religionsundervisning paa tysk. Til andre tider har den givet kjøb paa en maade som krænker den evangeliske lands kirkes interesser og opelsker den katolske kirkes gamle magt begjær. Det skal blive interessant at se, hvad udfaldet bliver af den nuværende krise. Alt tyder paa, at det bliver social demokraterne som hoster frugterne, og da er der fare for at regjeringen alligevel tilsidst gaar til Kanossa, for at faa centrums hjælp naar det kniber.

Forholdene i Tyskland tilspidser sig i det hele taget for tiden saaledes, at valget tilsidst synes at maatte blive ett af to: enten socialdemokrati eller et katolsk dominium. Det vil sige: enten radikal omstyrtning af alt bestaaende, eller radikal tilbagegang til det forældede; enten en stat som forfølger kirken, eller en kirke som hersker over staten. Man kan tvilende sporge: hvad er værst? Den evangeliske kirke og den evangeliske befolkning er splittet i to leire: den konservative og den liberale, og hver af disse leire er igjen oplost i en mængde nuancer. Saalænge ikke her en aands magt vaagner som kan samle de spredte kræfter og begeistre dem for et fælles maal, er der lidet haab om at der kan reises nogen magt, der kan komme op ved siden af de fast sammensluttede og maalbevidste socialdemokrater og katolikker. Og militærmagten vil i længden ikke være at stole paa. Unegtelig ser derfor forholdene i Tyskland farlige ud, som de altid er der, hvor det er de yderliggaaende partier som dominerer, medens det virkelige centrum er reduceret til betydningsløshed. Grunden til det sidste kan der strides om. Trods al videnskabelighed og al økonomisk driftighed maa der være noget meget væsentligt som fattes det tyske aands liv. Kanske der maa en alvorlig krise til for at vække det. Og kanske den krise som nu stadig kommer nærmere, har den opgave at vække det. Lad os haabe det for det lands fremtid vi aldrig ophører at staa i nært forhold til.

Ogsaa England er kommet ind i en krise, hvor det gamle og det nye torner sammen, og kirken staar bagenfor. Det er den ældgamle strid mellem kongens og biskopernes kirke, høikirken, paa den ene side, og de brede lags kirke, dissenterne, paa den anden side, som er vaagnet op igjen i anled-

ning af den nye skolelov. Høikirken har her faat overhuset med sig meget, dissenterne har underhuset og regjeringen. Skoleloven er foreløbig strandet. Den er ogsaa i sig selv en biting. Det gjælder langt større ting. Det gjælder de ærværdige levninger fra en forgangen tid, overhuset og høikirken: skal de fremdeles bestaa, eller skal de skylles væk som besværlige hindringer for det hastig fremadskridende nutidsliv.

Man tør haabe, at de paa en gang praktiske og mod det overleverede pietetsfulde engelskmænd, naar det kommer til stykket, ogsaa denne gang vil forstaa at forlige fortid og nutid, saa det ikke bliver noget brud. Men det er der vist ingen tvil om, i realiteten vil nutiden seire. Høikirken maa nok finde sig i den konfessionsløse skole. Der er ingen vei omkring. Dissenterne er for talrige og har tiden med sig. Mod det hjælper ingen bispekaaber.

Endelig har vi Frankrig. Her er krisen akut og klar. Her er spørgsmaalet om forholdet mellem stat og kirke taget op i hele dets dybde. Ti her har staten med et hug hugget over forbindelsen. Staten har sagt sig løs fra kirken: Men rigtignok paa fransk vis. Det mærkes altfor tydelig, at det er en stat som styres af fritænkere som opløser forbindelsen. Opløsningen har da ogsaa ført ugreier med sig som staten skal have noksaa vanskelig for at klare. Paa samme tid nemlig som staten frasiger sig enhver forpligtelse til at understøtte kirken, legger den sin haand paa kirkens gods og siger: det disponerer jeg over. Ikke bare bispe- og prestegaardene, endog kirkebygningerne og deres inventar forbeholder staten sig dispositionsret over. Kirken skal nok faa bruge dem, men den maa isaafald ordne sig slig som staten kræver og faa dem overladt af den.

Dette er aabenbar uretfærdighed og har selvfølgelig vakt levende harme og forbitret modstand. Som enhver maatte vente, har paven protesteret og negtet at anerkjende loven. Følgen har været at de katolske menigheder ikke har ordnet sig efter loven. Da dette ikke var sket inden den af loven fastsatte tid — den 11te december — skulde egentlig alle prestegaarde rømmes og alle kirker lukkes. Det første er vistnok ogsaa sket. Men selvfølgelig er der

ingensteds mangel paa mennesker, som giver de husvilde bisper og prester tag over hovedet. At lukke kirkerne har regjeringen dog ikke vovet. Hvis man tør tro «Morgenbladets» korrespondent, har man i loven fundet et kunstigt lidet musehul, hvori man har smuttet undaf for den utvilsomt farlige forholdsregel at lukke alle landets katolske kirker. Gudstjenesten gaar altsaa fremdeles sin gang, skjønt kirken ikke har bøiet sig for loven. Loven har altsaa vist sig ugjennemførlig, og regjeringen har lidt et vel fortjent nederlag. Om det bliver det sidste nederlag den lider i denne sag, vil tiden vise. Den katolske kirke er aldrig stærkere end naar den forfølges. Har den magten, er den svag, for da kommer al den intolerance frem som er dens sørgelige arvelod fra fortiden, og med den stiger alle slette elementer i veiret. Men forfølges den, da træder alt sligt tilbage, og den faar anledning til at vise, at den endnu sidder inde med et stort fond af ægte kristeligt heltemod, og det slaar altid an, ikke mindst i en slap tid som vor. Den franske styrelse skulde nøiet sig med at skille stat og kirke; det vilde ingen modstand voldt; men at den lægger sin haand paa kirkens lovlige eiendom har bragt og vil bringe forlegenheder, som let kan vokse den over hovedet.

To ting forekommer det mig, at disse kriser rundt om i Europas hovedlande varsler om. For det første: statskirkens dage er talte. Frankrig har helt og holdent afskaffet den. I England taber den tydeligvis mere og mere terræn. I Tyskland spiller den evangeliske statskirke en sørgelig liden rolle, medens den katolske paa en skjæbnesvanger maade er tiltrædt ind i dagens politik. I Rusland synes den at maatte komme til at staa og falde med selvherskermagten. I det hele taget: statskirken træder mere og mere frem som en levning af et forældet system, som nutidens stat ser til at skille sig ved.

Men ikke bare statskirkens dage er talte. Den anden ting de ovennævnte kriser varsler om, er at konfessionskirkernes dage er talte. Særlig er det fremtrædende i England. Her har vi den gamle konfessionsstrid i fuld brand paany: statskirken vil have sin haand i folkeskolen, dissenterne vil ikke tillade det. Hvad bliver saa følgen?

At folkeskolen bliver saa omtrent religionsløs. Men det er dissenterne ligesaa lidet tjent med som statskirken. Tænk om Englands kristne istedetfor at bekjæmpe hverandre her havde staat sammen om det program, som utvilsomt maa være deres alles *hjerte*-program: en *kristelig* skole. Da kunde de bragt noget til veie som de alle og det hele land havde været tjent med. Hvad udretter altsaa konfessionerne? De splitter og svækker kristenfolket og volder det nederlag. Det kan dog vel ikke være tvil om, at vor praktiske tid snart maa faa øinene op for det, saaledes at de kristne mere og mere trækker sig tilbage til det store de har fælles med hverandre, og der som samlet fylking slaar ring om sine helligdomme. Splittede ødelægger vi hverandre og skader vor fælles sag; forenede er vi uovervindelige.

«At de alle maa være ett!» Johs. 17, 11. 20. 21. 22. 23.

Thv. Klaveness.

KVÆLSTOFPROBLEMET OG DEN BIRKELAND-EYDESKE SALPETERPROCES.

De fleste er vistnok blit forbauset ved at høre den Birkeland-Eydeske methode til fremstilling af gjødningsstoffe af luften omtale som løsningen af kvælstofproblemet og har spurgt sig selv, om virkelig et problem, der kunde bære dette navn, existerede og vented paa sin løsning.

Det forholder sig imidlertid saa, og netop derfor er Birkeland og Eyde's proces af langt større betydning end de fleste tekniske opfindelser; den interesserer ikke saa meget ved sine tekniske enkeltheder eller sin økonomiske betydning som ved de mange omraader, hvorpaa den griber ind.

Hvori bestaar saa dette kvælstofproblem? Det kan karakteriseres som spørgsmaalet om, hvordan man skal vedligeholde kvælstofkredsløbet i den levende organisme, og hvordan man skal skaffe mere af kvælstofforbindelser til tekniken, naar de nuværende kilder udtømmes.

Dyrenes organisme — menneskets iberegnet — bestaar væsentlig af eggehvidestoffe, kulhydrater, fedt, salte og vandstoffe, som vil være kjendt for de fleste (som exempler paa kulhydrater kan nævnes sukker, stivelse, cellulose). Den gruppe af disse stoffe, som indeholder kvælstof, er eggehvidestoffene. Disse kan nu i den dyriske organisme ikke dannes af enklere stoffe, de maa derfor leveres dyrene i færdig tilstand, og disses liv vil afhænge af, at dette sker. Dyrene faar dem dels fra andre dyr og dels fra planterne, som indeholder smaa mængder af dem. Planterne kan danne eggehvidestoffene af mindre sammensatte kvælstofforbindelser; men det frie kvælstof kan heller ikke de benytte til sin fabrikation. En undtagelse danner nogle bakterier, som lever paa de erteblomstredes rødder. Ved dette samliv omdannes frit kvælstof til forbindelser.

De kvælstofforbindelser, som planterne blandt raamaterialerne til eggehvidestoffenes dannelse behøver, faar de fra

jordbunden; det øverste jordlag indeholder altid plantelevninger, og de ved disses forraadnelse dannede spaltningsprodukter indeholder kvælstofforbindelser. Desuden dannes under tordenveir smaa mængder af kvælstofforbindelser af luftens bestanddele, og disse kommer ved regnvandet til jorden, hvorfra ogsaa de kan optages af planterne.

Ved dyrkning af planter blir dog denne kvælstoftilførsel for liden, og man hjælper paa den ved gjødning. Den naturlige gjødning indeholder — foruden andre stoffe — ogsaa kvælstofholdige produkter, som dannes ved spaltning af dyrenes eggehvidestoffe, hvoriblandt ammoniak. Paa denne maade foretager en hel del kvælstof et kredsløb: fra jordbunden til planterne, fra planterne til dyrene og fra disse tilbage til jordbunden igjen. Man vil let indse, at dette blir et langt kredsløb. Efterhaanden som mængden af dyr paa jorden øges, maa plantemængden ogsaa gjøres større, og derfor maa stadig større mængder af kvælstofforbindelser være i cirkulation; da kredsløbets hastighed ikke kan forandres, maa der tilføres det kvælstofforbindelser udenfra. Det viser sig da ogsaa at være tilfældet overalt, at eftersom jordbruget blir mere intenst, maa der anvendes kunstige gjødningsmidler. Af slige som indeholder kvælstof anvendes, foruden forholdsvis smaa mængder svovlsur ammoniak, der faaes som biprodukt ved gasverkerne, mest chilisalpeter, der findes i mægtige leier i de regnløse egne i Chili. Hvilke uhyre kvanta af denne vare, der forbruges vil forstaaes, naar man hører, at der aarlig udskibes 1 500 000 tons, og at forbruget stadig stiger.

Men med et saadant forbrug vil disse leier om ikke ret længe være udtømt, man antager om ca. 30 aar eller mindre. Og da opstaar der virkelig et spørgsmaal om, hvordan man skal bringe de fornødne kvælstofforbindelser ind i kredsløbet.

Det maa forøvrigt nævnes, at der ogsaa til teknisk brug medgaar store mængder af kvælstofforbindelser — særlig anvender den rigt blomstrende farvestofindustri og fabrikationen af sprængstoffe meget af dem — og en stor del af chilisalpeteret anvendes hertil.

Det vil da forstaaes, at en methode, der kan anvise nye, rige kilder til at føre brugbare kvælstofforbindelser til den

organiske verdens kvælstofkredsløb og til tekniken, vil ha overordentlig betydning.

Den rigeste kvælstofkilde, som findes, er luften, hvoraf omtrent $^4/_5$ er kvælstof. At beregne mængden heraf over hele jorden vil være uhensigtsmæssig, da tallene blir saa store; men man faar et begreb om den, naar man hører, at der over hver kvadratmeter hviler en kvælstofvegt af ca. 8 ton og altsaa over en kvadratkilometer ca. 8 mill. ton. Men det frie kvælstof er ikke brugbart paa de nævnte omraader, det maa først forbinde sig med andre stoffe. Kvælstoffet kan imidlertid ikke forbinde sig med andre uden tilførsel af energi (energi i fysisk forstand) helst i form af elektricitet, og rimeligvis hænger det sammen hermed, at planterne ikke kan benytte det frie kvælstof.

Den Birkeland-Eydeske proces benytter nu luftens kvælstof og danner deraf forbindelser med luftens surstof under tilførsel af elektrisk energi. Forbindes kvælstoffets surstofforbindelser med vand dannes syrer, hvoraf salpetersyren er den vigtigste. Forbindes syrerne med stoffe, som i kemien kaldes baser, og hvorpaa natronlud og læsket kalk kan tjene som exempler, dannes salte, og det er særlig disse, som optages af planterne og som ved siden af syren selv anvendes i tekniken; chilisalpeteren er et saadant salt, nemlig salpetersurt natron.

At der dannes forbindelser af kvælstof og surstof, naar elektriske gnister slaar gjennem en blanding af begge, er allerede iagttaget for over 100 aar siden af Cavendish (de dannes derfor ogsaa altid ved tordenveir); men det er først i den senere tid, at der har været gjort forsøg paa at udarbeide teknisk brugbare methoder. Et amerikansk selskab arbeided en stund ved Niagara, men uden at det økonomisk lykkedes.

Det blev professor Birkeland, som ved en genial forstaaelse af en nærmest tilfældig iagttagelse kom til at skabe methoden — for den tekniske del i samarbeide med ingeniør Sam. Eyde. Man lader uafladelig en elektrisk gnist slaa mellem kobberelektroder, som der ledes vand igjennem, forat de ikke skal ødelægges ved den høie temperatur. Til begge sider for gnisten befinder sig polerne af en svær hesteskoformet elektromagnet. Denne bevirker, at gnisten kastes op

eller ned efter den elektriske strøms retning, og det ser ud som om gnisten danner en lysende skive istedetfor den linie, den uden magnetens indflydelse vilde ha været. Derved faar den virke paa en større luftmængde. Gnisten befinder sig inde i et smalt ildfast rum, hvorigjennem der suges luft; den gasblanding, som kommer ud herfra indeholder nu forbindelser af kvælstof og surstof, som ledes ind i taarne, hvor de kommer i berøring med vand, og syrerne dannes da. Disse mættes med kalk, hvorved man bl. a. faar salpetersur kalk. (Ogsaa de andre salte omdannes til denne forbindelse). Da denne let trækker til sig fugtighed, behandles den yderligere med kalk, saa der dannes et basisk nitrat (salpetersurt salt), der bringes i handelen.

Teknisk seet er denne fabrikation anlagt som storindustri, forsaavidt som den trænger store energimængder, men arbeidernes antal blir lidet, da maskinerne næsten passer sig selv. De store anlæg blir rimelige, naar man erindrer det store forbrug af chilisalpeter, og at selskabets samtlige fosse i udbygget stand ikke vil kunne levere mer end ca. 1/5 af det nuværende aarlige verdensforbrug.

Tilslut skal kun nævnes, at der ogsaa er opfundet en anden methode til at nyttiggjøre sig luftens kvælstof ved at danne en forbindelse calciumcyanamid af calciumcarbid; ogsaa denne er velskikket til gjødning, men har ikke den tekniske anvendelse som de salpetersure salte.

O. F. Olden.

VED MORS GRAV.

Af *Thea Christiansen.*

— Jeg vil lægge hvide roser paa din grav. Mange roser. De er fra dit eget træ, det som stod udenfor dit vindue. Den rosenbusk streifede dit blik, naar du sad og saa ud gjennem vinduet efter dine børn. Naar dagen heldede, mens solen sank i purpur, gled det søgende nedad den ensomme gade.

Du sad og ventede.

For dig som var hjemme, blev tiden lang; for os som boede midt oppe i livet, var den altfor kort. Men det tænkte vi ikke paa, vi forstod det ikke. — Tilgiv mor, at vi ikke forstod det.

Du blev træt af at vente. Strikketøiet gled ned i dit skjød, for dine hænder var ikke saa sterke længer. Dine øine blev store og blanke, der steg en taare op i dem. Din kind blev bleg, for du tyngedes af at tiden blev lang. Jeg læste bebreidelse i dit blik, og jeg blev ofte utaalmodig. Tilgiv mor, — jeg vidste jo ikke, hvad det var at tiden blev lang; for mig fløi den altid.

Naar mørket faldt over jorden, og din lille pige endnu ikke var kommen hjem, blev du angst. For dig vedblev vi altid at være smaapiger og smaagutter; du kunde ligesom ikke sætte dig ind i at vi var voksne. Du syntes der lurede farer allevegne, naar dine børn var udenfor din varetægt. Og du sad og speidede ud i mørket. Du vilde ikke ha lampen tændt for bedre at kunne holde øie med gaden. Du strakte dig i vinduskarmen for at kunne række endnu længer med dit blik. Saa du i skinnet fra gaslygten derude en skikkelse der syntes dig fordægtig, skjalv du af angst og spænding. Jeg lo mangen gang ad dig — tilgiv mig kjære, lille mor — jeg mente intet ondt med det, jeg skjønte bare ikke bedre.

Jeg vil sige dig noget mor: jeg tror en maa først miste sin mor, før en helt lærer at sætte pris paa hende. En mor maa gaa gjennem døden forat vinde sit barn helt. Naar hun ikke er mere, ser vi først hvad hun har været. Den mor som i livet har levet *for* sine børn; lever efter døden *i* dem. Ja, saa er det mor. Jeg har tænkt meget paa dette. Du hører mig, forstaar mig og tilgiver mig? —

Det var min ungdom mor, den har saa vanskelig for at være anderledes.

Nu naar du er borte, sér jeg dig altid for mig.

Jeg ser dit blege ansigt, naar det var sorgfuldt. Jeg ser dine straalende øine, naar du var glad. Jeg ser dit taknemmelige smil for enhver liden glæde jeg gav dit ensomme liv. Jeg ser dig naar vi sad sammen om en kop te, hvorledes du nød det fine bagverk som vi imellem bragte med os hjem. Du var igrunden en finsmager, mor. —

Mor, jeg faar aldrig mer saa veltillagede middage som dine. Jeg tænkte aldrig paa, at det engang kunde blive anderledes. Naar man er ung, tænker man ikke paa det. —

Jeg strør hvide roser paa din grav, mange roser. Det er nu det eneste der er mig levnet; engang kunde jeg gjort saameget, meget mer!

Aa kjære, lille mor — jeg tror ikke nogen har saameget ondt at angre som de har gjort mod sin mor, som de har at angre godt de har undladt at gjøre, forsømt at gjøre mor glad ved.

Tilgiv mig mor! — Nu er det i mine øine taarerne stiger. De falder i rosernes hvide bæger, de falder tunge, af sorg og anger. — — —

Men mor, jeg har lært noget som vil komme mine smaa paa skolen tilgode — haaber jeg. Jeg tror jeg kan undervise dem bedre om det fjerde bud nu end før.

Jeg har syntes det har lydt som et lidet smageligt paabud dette at *skulle* hædre far og mor.

Nu høres det ikke længer som et paabud. Nu lyder det som en paamindelse. Døden har lært mig det. Nu siger det: kjære barn, forsøm aldrig at hædre far og mor. Vær god mod dem den tid du har dem, saa vil du faa mindre at angre naar de er borte.

Dette vil jeg indtrængende foreholde mine smaarollinger paa skolen, og jeg tror nok jeg skal faa dem til at forstaa mig og faa dem til at lægge sig det paa hjerte. Jeg vil fortælle dem, at det er dette som er velsignelsen, at de ikke faar noget at angre. Og jeg vil sige det, saa de skal kunne forstaa mig. —

Mor, du ser at du lever; du lever i mit hjerte, i mit sind, i min gjerning. —

Saa er der noget som jeg vil fortælle dig mor; det vilde gjort dig glad, om du havde været hos os.

Du pleiede altid se paa mig, spørgende og granskende, naar jeg havde været sammen med unge mænd. Jeg likte det ikke. Jeg vidste jo ikke, at du, som altid havde min velfærd for øie, tænkte baade paa nutiden og fremtiden. Du saa længer end jeg, og du vidste mer om livet end jeg, derfor spurgte dit øie.

Nu vil jeg svare dig; jeg vil hviske et navn i dit øre. Jeg hvisker det til dig, til dig alene og endnu til ingen anden . . . . . Men forat du skal være glad og tryg for din lille piges fremtid vil jeg sige dig: Jeg ved han er god mod sin mor. —

Jeg strør hvide roser paa din grav — kjære lille mor — mange roser! — Det er det eneste jeg nu kan give dig — mine roser, mine taarer og min tak.

LØSGJÆNGERLOVEN. ARBEIDERKOLONIER. ET SELVHJÆLPSSPØRGSMAAL.

Arbeidsledighed — arbeidsløshed — arbeidsskyhed — lazzaronliv og forbrydelse, det er nedad førende trappetrin, som fremfor alt findes i den moderne storby og hører den til som reversen af den ellers glimrende medalje.

Og ingen af de særbestræbelser, som søger at møde de nævnte specielle onder, vinder varig livsevne uden ved at tage sigte paa det større sociale spørgsmaal, kanske vor tids største, om forholdet mellem middelbare og umiddelbare næringer, mellem by og land. Saavel løsgjængersagen som arbeiderkolonisagen maa behandles som led i arbeidet for et planmæssig ordnet kredsløb mellem by og land, en planmæssig ydet kompensation overfor landet af det arbeidstab, som de umiddelbare næringer (d. e. i vort land jordbrug og fiskeri) lider ved dragsuget ind til storbyen. Og den gjerning, som her trænges, er i længden for stor for den private velgjørenhed, i hvert fald hos os. Den er en gjerning for staten og først og fremst for den store *bykommune*, og den bør særlig for bykommunen tages op som en regelmæssig funktion, der i længden ikke skal *øge*, men formindske bykommunens byrder.

Man ser stadig anført, at dette med arbeiderkolonier og løsgjængeranstalter blir saa grufuldt kostbart; man aarker det simpelthen ikke. Dette er fuldt forstaaeligt, saalænge man for iværksættelse af løsgjængerloven tænker paa store, faste anstalter med kostbare statsbygninger, og saalænge man med «arbeiderkolonier» forbinder tanken paa indkjøb af jord, hvorpaa skal indrettes stabile anstalter. I begge tilfælde bindes store kapitaler for alle tider, og man binder sig selv til stedet. I begge tilfælde maa man derhos regne ikke blot med svære anlægs-, administrations- og driftsudgifter, men

ogsaa med, at man inden kortere eller længere tid staar uden naturlig arbeidsadgang paa vedkommende eiendom og maa udpønse alleslags kunster for at holde »lemmerne» med arbeide.

Men sagen er, at denne planlægningsmaade er forkjert. Der maa noget andet til, noget, som om muligt kan gjøre selv tvangsarbeidet *lønsomt*, og som kan gjøre *arbeiderkolonier* ikke til en velgjørenhedsindretning, men til en *forretning*, i hvert fald for arbeiderne selv. Og dette noget ligger i vort land ikke fjernt.

Vi har ikke i Norge oberst Dalgas's jydske hede. Men vi har udyrket jord, som er langt bedre end Ahlheden. Og saa har vi to forhold, som er særlig værd at lægge mærke til. *Det ene er*, at en ganske stor del af de unge mennesker, som udvandrer hvert aar, vilde foretrække at blive hjemme, hvis de for rimelig pris eller uden uforholdsmæssigt tyngende gjæld kunde faa *smaa, færdigbyggede* jordbrug her i landet. De savner kapital til at begynde som rydningsmænd og til at bygge, maaske savner de ogsaa rydningsmandens taalmodighed. Men de smaa eiendomme i vort land er gjennemgaaende dyre; de er gjerne enten stærkt gjældbetyngede eller kræver udløsning til søskende, foderaad til sælger o. s. v. *Det andet forhold* er, at medens de smaa brug i vort land falder dyre i kjøb og salg, er de større jordbrug, i hvert fald naar de ikke tillige har store skogarealer, paafaldende lave i pris. De lønner sig gjennemgaaende daarligt, fordi leiehjælpen er dyr og driften lidet intensiv, og de gaar forholdsvis ofte til tvangssalg. Skyldmarkens salgsværdi øges af brugene under 4 mark (der svarer til 8—12 storfæ) og sænkes af de store brug. Disse forhold kan i høi grad tages til hjælp, hvor det gjælder oprettelse af arbeiderkolonier eller løsgjænger-«anstalter».

Der bør indkjøbes — bl. a. ved tvangsauktionerne — større jordeiendomme, fortrinsvis med rummelig tilliggelse af rydningsland, med rummelige huse og tillige med skog til fornødent bygningsvirke. Og indretningens eller rettere *forretningens* princip maa være: *at forbedre opdyrkningen, at forøge det opdyrkede areal, at dele den store eiendom i passende mindre brug, at forsyne hvert af disse med de for et selvstæn-*

digt brug fornødne huse og successive at sælge disse smaabrug for, naar dette arbeide i landets opdyrknings og brugsformerelses tjeneste er gjort, *at fortsætte paa samme maade paa et andet sted.*

Af større eiendomme, passende for dette formaal, sælges der adskillige meget billigt hvert eneste aar. Ofte er slige eiendomme i vort land saa stærkt udstyrede med bebyggelse, særlig vaaningshuse, at de med en ubetydelighed af indredningsarbeide kan skaffe brugbart logis for baade 50 og 100 arbeidskarer. Billigst sælges eiendomme af denne art i de mere afsides fjeld- og fjordbygder, fortrinsvis i fædriftsbygderne, der igjen netop er de, som lider mest under udvandringen. Og netop i disse mere afsides distrikter er den slidte eller slappede byarbeider længst fjernet fra det, som har skadet ham, og stærkest henvist til at vokse sig fast i landsens forhold og de direkte næringers arbeide, til at lære det sunde menneskes glæde i samlivet med den levende natur. At adkomsten kan falde lidt tung, opveies af, at ogsaa tilbageveien til byen er tung og dyr. Og naar det gjælder at skaffe ikke bare arbeide à tout prix, men nyttigt, lønsomt og tillige forædlende arbeide, saa staar husdyrstel i første række. Det forædler og giver omtanke; det giver stadigt arbeide, om vinteren heller mere end om sommeren. Fjøsstel, melkestel og melkens forædling, slagtestel, alt arbeide med sauer og gjeder og deres produkter, med svinehold etc. beslaglægger med en gaard paa f. ex. 100 storfæ og 50 sauer eller gjeder mangfoldige mands samlede aarsarbeide.

Saa har man *bygningsarbeidet*, hvis forskjellige grene mere end noget andet giver alsidig virksomhed aaret rundt. Brydning og kjøring af sten til grundmure, kjælder, stenfjøs, fremdrift, skur og høvling af trævirke, tømmer- og snedkerarbeide, maling, blikkenslager- og glasmesterarbeide, alt dette kan folkene udføre. Dels vil der mellem dem findes fagfolk, dels er landsens fordringer til faglig virtuositet mindre. Og fagkyndigt *tilsyn* maa jo anvendes.

Hertil kommer saa *det ordinære gaardsarbeide* med alt det tillæg, systematisk og jevn nyrydning fører med sig, og det ordinære husholdningsarbeide, vask, reparation af klæder og redskab o. s. v. Alt bør udføres af belæggets egne folk.

Ved vandkraft, hvor saadan findes, eller ved damp bør paa eiendommen drives sag og høvl for bygningsarbeidets skyld. Med denne drivkraft vil man da, som reservegjerning i vintertiden, hvis gaards- og bygningsarbeide ikke strækker til, og særlig som beskjæftigelse i de lange vinterkvelder kunne slaa sig paa en speciel *husindustri*. Har eiendommen god emningsved (birk f. ex.), ligger træindustri nær. Ellers er f. ex. blikkenslager- og kobberslagerarbeide lønnende som husindustri og beslaglægger megen arbeidskraft.

Nedenfor skal exempelvis opstilles budget og et slags rentabilitetsberegning for en løsgjænger-koloni af den type, som her tænkes paa. Ved exemplet er valgt en amortisationstid eller rettere en *omsætningstid* af 10 aar. Exemplet er valgt fra en østlandsk fjeldbygd. Men rimeligvis vilde det være ikke mindre heldigt, om man vilde gaa til en fjord-eller kystbygd og udnytte arbeidskraften ved at organisere den i *kystfiskeriets* tjeneste, selvfølgelig i forbindelse med jordarbeide. Det skulde være underligt, om ikke Kristiania kommune fremfor at holde kummerligt liv i arbeidsledige og lazzaroner ved unødig stenpukning, skulde staa sig paa at kjøbe en gaard eller liden grænd i Nedenæs, Lister og Mandal eller Stavanger amt, opdyrke dens jord, om muligt mangedoble arealet ved rydning, nyttiggjøre naken udmark ved skogplantning, bebygge den opryddede jord til smaabrug, passende for stedets kjøbebehov, og saa samtidig for sine folk holde flere eller færre tidsmæssige fiskefartøier med redskab, ved hvis hjælp folkene, særlig udenfor den egentlige jordbrugstid, kan hente livnæring op af sjøen og tillige fortjeneste for sig og arbeidsherren.

De nedenanførte beregninger vil selvfølgelig kunne frembyde angrebspunkter. Tallene vil jo stille sig helt forskjelligt i forskjellige landsdele. Jeg har, for ikke at svæve i luften, havt for øie en bestemt eiendom, hvis forhold jeg kjender, og som har været tilfals, om den ikke netop nu er det. Men en række temmelig nøiagtige paralleler kan nævnes baade fra fjeldbygder og skogbygder. Beregningerne er udført med tanke paa et belæg af *arbeidssky»* folk, som er uøvede og ialfald til en begyndelse maa arbeide under en vis tvang og trænger adskillig tid, før de naar frem til voksen mands dagværk. Vil man, som ved de egentlige arbeider-

kolonier, tænke fortrinsvis paa de arbeidsdygtige og arbeidsvillige *arbeidsløse*, bliver daglønnen høiere, men dagværket tillige værdifuldere, medens oplærelse og administration bliver billigere.

Exempel:

En stor gaard i en fjeldbygd, 600 maal dyrket indmark og ca. 2000 maal dermed sammenhængende, skogbevoxet rydningsland i jevn skraaning mod elven, desuden 2—3000 maal væksterlig birkeskog og af furuskog tilstrækkeligt til ved økonomisk anvendelse at yde det for heromhandlede behov fornødne bygningsvirke. Der er fjøs til 100 storfæ og i vaaningshusene med lidt indredning rum til 100 mand. Til gaarden hører et vandfald med 6 à 8 hestes kraft 8 maaneder af aaret. Derhos hører til gaarden henved 40 kvadratkilometer sæterhavn med velbygget sæter, fiskevande og jagt.

Ved 10 aars «omsætningstid» opryddes aarlig ca. 200 maal rydningsland. 60 maal indmark er gjennemsnitlig størrelse for bygdens middelstore brug, de, som lønner sig bedst. Ved udparcellering vil altsaa efterhaanden opstaa 42 slige smaabrug, som alle skal bebygges; altsaa bliver i gjennemsnit aarlig at opføre: 4 vaaningshuse, 4 fjøs-, stald- og ladebygninger m. m. og mindst 1 sæterbolig med udhuse, idet i sæteren 4 brug bør kunne slaa sig sammen.

Passende besætning er for nærværende 60 storfæ og 5 heste eller 40 storfæ, 80 sauer eller gjeder og 5 heste. Ved den dyrkede jords udvidelse og forbedring øges besætningen omtrent forholdsmæssigt, idet derhos sommerbeitet altid forbliver tilstrækkeligt og altsaa repræsenterer en indtægtsforøgelse, som opnaaes gratis. Besætningens forøgelse skulde efter bygdens vanlige vinterfodringsforhold omtrent modsvare 7 storfæ og 1 hest eller 8 storfæ uden hest pr. 60 maal opdyrket indmarksareal. Paa de oprindelige 600 og de nydyrkede 2000 maal vil da ved omsætningsperiodens slutning kunne være ca. 300 storfæ, hvoraf ca. 250 melkedyr. — Under hensyn til parcellers successive bortsalg i den sidste del af omsætningsperioden kan det gjennemsnitlige antal melkedyr i hele omsætningstiden sættes til 150. Parcelsalgene vil muligens først kunne begynde fra det 6te aar og være

afsluttet inden et par aar efter omsætningsperiodens slutning.

Melkemængden pr. ko tør under en tidsmæssig drift sættes til 2000 liter aarlig, og udbringendet af fjeldbygdernes melk er i senere aar mindst 10 øre pr. kg

Rydningslandets salgsværdi i nuværende tilstand er høist 5 kr. pr. maal. Fuldt opdyrket og gjødslet og med tillæg af beite og skog til husbehov vil ca. 90 kr. pr. maal kunne opnaaes. Parcelbrugene tør i solid bebygget stand kunne taxeres til salg saaledes:

Indmark 60 maal à kr. 70	kr.	4 200,00
Beiteret med andel i sæter, fiskeri og jagt	«	600,00
Skog, ca. 250 maal birk, ca. 50 maal furu	«	600,00
Huse med brandtaxt antagelig ca. 5 000 kr.	«	3 000,00
Samlet pris, der vistnok vil være lav,	kr.	8 400,00

Huse er med en salgsværdi af 3 000 kr. sat meget lavt Men fratrækkes heri for indkjøbte ting (mortel, lidt teglsten, jern, zink, glas, pap, maling, 2 ovne og 1 komfur samt muligens enkelte finere træartikler) 1 000 kr., hvad der visselig er nok, saa er ved koloniens eget arbeide og gaardens egne materialier frembragt gjennem byggearbeide en aarlig indtægt for 4 bebyggelser af 2 000 × 4 = 8 000 kr.

Ca. 1/3 af arbeidstiden tænkes anvendt til en husindustri, hvilket med en koloni paa 100 arbeidere giver 30 arbeidere i 300 dage = 9 000 arbeidsdage Selv af folk, som til en begyndelse er arbeidssky, maa man kunne vente, at de i løbet af sit ophold kan levere nyttigt arbeidsprodukt for mindst 1 kr.s salgsværdi pr. arbeidsdag.

Under udgifter vil til amortisation sees afsat kun 30 pct. af anskaffelsesbeløbet, idet man nemlig ved de 10 aars udløb vil have i behold værdien af hele det oprindelige indmarksareal med huse, tilstrækkeligt af beite og skog, jagt og fiske og som ækvivalent for bortskaaret rydningsland og skog vil have en fordoblet eller tredoblet besætning af heste og kreaturer. Vedligehold af huse udføres af egne folk med egne materialier. Arbeidernes underhold paa en gaard, som selv yder de fleste levnetsmidler, bør ikke koste over 50 øre pr. dag. Bygdens folk holder sig kosten billigere trods sine ganske smaa husholdninger.

Beregning.

A. Anskaffelse:	kr.
Indkjøbspris (den virkelige) for gaarden	50 000,00
Indkjøbspris for 60 storfæ og 5 heste	11 000,00
Indkjøbspris for gaardsredskaber og indbo	4 500,00
Sagbrugets udvidelse, høvlemaskine, værktøi, forbedret anordning af drivkraft	5 000,00
Indredningsarbeider paa gaarden	2 500,00
	kr. 73 000,00

B. Driftsindtægt i gjennemsnit aarlig:	kr.
1. Melk af 150 kjør à 2 000 liter à 10 øre	30 000,00
2. Værdiøgning (ved opdyrkning og tildeling af skog, beite m. y.) 200 maal jord à 85 kr.	17 000,00
3. Indtægt ved byggearbeide 2 000 × 4	8 000,00
4. Indtægt af husindustri i 9 000 dage	9 000,00
5. Binæringer som svinehold, hønsehold og bortleie af arbeidsfolk opføres uden beløb.	
Sum	kr. 64 000,00

C. Driftsudgift i gjennemsnit aarlig:	kr.	
1. Renter 4½ pct. af 73 000 kr.	3 300,00	
2. Amortisation 3 pct. af 50 000 kr.	1 500,00	
3. Vedligehold af redskab og hestebestand	1 000,00	
4. Skatter	500,00	
5. Underhold af 100 arbeidere i 365 dage à 0,50	18 250,00	
6. Dagløn til 100 mand i 300 dage à 0,50	15 000,00	
7. Administration (bestyrer 5 000 kr., 2 opsynsmænd, hvoraf 1 agronom, à 2000 kr.)	9 000,00	
8. Haandværksledere: i bygningsfag og træarbeide 3 000 kr., i andet haandarbeide 2 000 kr., tils.	5 000,00	
9. Medicin, læge, diverse	1 450,00	
		55 000,00

Nettoindtægt skulde aarlig i gjennemsnit blive 9000,00

Ved anbringelse af 100 løsgjængere paa denne maade skulde man altsaa kunne bidrage mægtigt til landets opdyrkning, modarbeide emigrationen, bringe 100 unyttige mennesker ind i et nyttigt liv og samtidig kunne tjene 9 000 kr. aarlig istedetfor som nu at øse tusinder ud til de samme folk uden at faa dem et haar forbedret. Endda vilde de samme folk efter f. ex. et aars ophold have tjent sig op 80 kr. i penge efter at have brugt 50 kr. til klæder og 20 kr. til tobak.

Det er vel muligt, at man fra sagkyndigt hold kan finde enkelte indtægtsposter for høit og enkelte udgiftsposter for lavt ansatte, idet mine tal, der hentes fra lokal statistik og kundskabstilgang, i nogen grad tør savne almengyldighed. Men saa har man, som det sees, ogsaa meget at gaa paa. Man bør være tilfreds med ballance, ja endog med lidt underskud.

Ved en koloni ikke af løsgjængere, men af brave, arbeidssøgende arbeidere vil enkelte poster ændres. Man behøver færre til gaards- og byggearbeidet, og kan derfor sætte f. ex. 50 af de 100 i industriarbeidet eller i arbeide hos andre og beregne deres dagværksindtægt til mindst 2 kr. Dette øger indtægtsposten B 4 fra 9 000 til 30 000 kr., merindtægt 21 000 kr. Paa udgiftssiden maa post C 6 opstilles med kr. 1,50 pr. dag, altsaa en stigning af kr. 30 000. Men til gjengjæld kan da sløifes: de to opsynsmænd og de opførte haandværksledere (blandt arbeiderstokken kan nemlig da altid paaregnes duelige fagarbeidere) med tilsammen 9 000 kr. Endelig merudgift altsaa 21 000 kr. og ballancen uforandret.

Disse kalkuler er raa og kan meget gjerne omdisputeres; de vil ihvertfald illustrere meningen.

Vælges skogbygd istedetfor fjeldbygd, risikeres tilskud til fodring af besætningen. Paa den anden side haves i skogbedriften og fløtningen overordentlig værdifuldt vinter- og vaararbeide, ligesom skogens afkastning jo bliver en ny og stor indtægtsfaktor.

* * *

Ad den her antydede vei vil maaske ogsaa det private initiativ kunne udrette store ting. Men der kræves jo et betydeligt forskud gjennem flere aar, forinden pengene kommer ind igjen, et udlæg, som passer bedre for kommune eller stat.

Maatte det bare blive klart for alle: Byen, det er fienden, fienden mod sin vilje.

Alt storbyens stræv, offentligt eller privat, lovbefalet eller i frivillig kjærlighed, strækker ikke til for at fjerne eller varigt mindske elendigheden; det høieste, som opnaaes, er at løbe omkap med dens strøm og dæmme ind, saa den,

skjønt stigende, holder sig i et reguleret løb. Jo større byen bygges, des mere nervøst blir kapløbet for dem, som vil værne og hjælpe. Og desmindre hjulpne blir i virkeligheden ogsaa de, hvem hjælpen rækker. Thi den misfornøiede blir ikke hjulpen ved at faa, hvad han begjærer, men ved at blive kvit sin misfornøielse.

Og dette er storbyens Mene, Tekel. Overfor hvilket de fleste, som ser det, bøier sig i resignation.

Men er det ikke vor tids privilegium *ikke at behøve at resignere?* Skulde det ikke ligge nær for storbyens stærke, selvtillidsfulde samfund i tide at forebygge den undergang, hvormed det trues af storbyens stigende sumpvand?

Og skulde ikke dette først og fremst kunne ske ved en formaalsbevidst, en planmæssig organiseret tilbageføring til landet, til de direkte næringers hjertekamre og pulsaarer af det brugte blod fra den overarbeidede by?

Der gives intet kulturland, hvor et sligt planmæssig ledet kredsløb skulde være lettere tænkeligt end i Norge med dets ene endnu ikke saa uforholdsmæssige storby, med dets umaadelige vidder af ledig jord og med dets enorme fiskekyst.

Storbyen er fienden. Naturen er vennen. Naturen er hjertet og lungerne. Lad blodet føres did tilbage, og det vil gaa fornyet og friskt ud derfra.

Sam. Johnson.

SVAR TIL ARNE GARBORG.

(Fra *Chr. Bruun*).

I fortalen til «Jesus Messias» siger Garborg, at han ikke hører til de særligt kyndige paa dette omraade. Det er som en mand af det almene folk, han optræder. Det er saaledes, han har læst bibelen. Det er saaledes, han kritiserer den, om han end, som andre folk af den *dannede* almenhed, kan have læst baade et og andet om sagen uden at gjøre noget særligt studium af den.

Paa denne vei er det, jeg har villet følge ham. Derfor har jeg «ladet ligge» alt det, han kommer med, som har nogen smag af lærdom. Og jeg agter fremdeles at lade det ligge. En *lærd* strid mellem Garborg og Chr. Bruun om disse spørgsmaal vilde næppe have svært meget paa sig.

Det er som talsmænd for to stridende religiøse livsopfatninger, vi staar overfor hinanden. De to opfatninger, som man vel kan sige vil komme til at trækkes om verdensherredømmet nu en tid fremover. Og det er som mænd af det almene folk, vi fører kampen. Lærdomskampen kan vi vist helst overlade til andre, som har bedre forudsætninger for at kunne føre den med nogen styrke. Det er nu heller ikke den, som er det afgjørende. Det mente da i alle fald ikke Jesus Kristus. Og det mener vel heller ikke hverken Garborg eller jeg.

De store spørgsmaal i livet ligger ind under almen menneskelig afgjørelse. Den lærde strid om dem har sit værd og sin indflydelse, men først i anden række, endskjønt de lærde selv — i forklarlig selvskuffelse — gjerne indbilder sig, at det er dem, som afgjør tingen.

Det er den af de kjæmpende opfatninger, som staar sig bedst ude i *livets* prøver, der vil vinde den endelige seier — ogsaa i den lærde strid.

Garborg vil nok tro mig, naar jeg siger, at det ikke

er, fordi jeg staar svarløs overfor den lærde side af hans kritik, at jeg lader den ligge. Thi dels tør jeg nok sige, at jeg har læst lidt mere om disse ting end han, skjønt jeg langtfra er nogen lærd theolog. Og dels ved han jo da, at om jeg selv skulde staa fast, har jeg den samme adgang som han til at søge støtte hos fortolkere af min aandsretning og der finde, hvad der fra vor side er at svare. Thi skjønt Garborg en og anden gang udtaler sig med lidt mere selvsikkerhed end skik og brug er blandt kritikerne baade paa høire og venstre, saa mener han dog vist ikke for alvor, at han ved dette sit indlæg har bragt til endelig afslutning kritiske spørgsmaal, som striden endnu staar om inden verdensvidenskaben.

Der er to spørgsmaal, som er store fremfor alle andre. Det første er det: er der en Gud til? Det skiller mellem materialismen, nutidens hedenskab, paa den ene side, og kristendom, jødedom og rationalisme paa den anden. Det andet store spørgsmaal er det: er Jesus af Nazaret opreist fra de døde? Det sætter skillet inden flokken af dem, som tror paa Gud. Paa den ene side staar jøder og rationalister, paa den anden side de kristne.

Hverken for Guds tilværelse eller for Jesu opstandelse lader der sig føre noget *tvingende* bevis; det har Garborg ret i. Men endda mindre lader de sig modbevise. De vender sig begge til samvittigheden, til den inderste sandhedsfølelse i os. De kræver afgjørelse i frihed, under ansvar: vælg som du vil, saa vælger du, som du *er* til. Det er *frihedens* kræfter, som er de høieste i menneskebrystet, og afgjørelsen af de høieste spørgsmaal er lagt ind under de høieste kræfter; det er i sin gode guddommelige orden.

«Var ikke Jesus opstanden, vilde livet for Bruun være meningsløst», siger Garborg. Fuldt saa sterkt vilde jeg ikke selv udtrykke mig. Saa længe jeg har troet paa Gud, har jeg havt mening i mit liv. Men der er kommet langt *mere* mening i det, og langt *lykkeligere* mening, siden jeg lærte at tro paa den korsfæstede og igjen opstandne. Fra den tid af har jeg begyndt at forstaa, at han er kommen, forat man «skal have liv og have det overflødigt».

Men heller ikke mit haab om evig udødelighed har jeg

først faat, siden jeg paany lærte at *tro* paa Jesu opstandelse. Det var ved Jesu opstandelse, det evige livs haab blev til en magt i oldtidens verden, dengang da den i det store set var uden haab. Men her inden kristenheden pleier, som før sagt, udødelighedstroen i nogen tid at kunne holde sig hos rationalisterne, selv efter at de har opgivet troen paa den opstandne. Og ogsaa hos mig kom den tilbage fra den stund af, da jeg turde tro paa en Gud. — Men lad mig, inden jeg gaar videre, faa lov at sige lidt om udødelighedstroen og dens værd, overfor den opfatning, som Garborg har dannet sig af mine ord fra sidst.

Jesus har selv, som Garborg siger, og som alle ved, lært et liv efter dette. Og han har lagt en overmaade sterk vegt paa denne lære. Og livet efter dette var for ham, som for andre jøder, opstandelsesliv. Det var bare sadducæerne, som ikke trode paa opstandelsen. Og Jesus var aldeles ikke nogen sadducæer, skjønt han jo vel efter vore kritikeres mening i grunden burde have været det, da de saa gjerne vil have ham omdannet til en meningsfrænde af dem selv. Jesus tog menneskene saadan som de er. Han opdrog dem under haab om løn og frygt for straf i et kommende liv. Og han lagde en meget sterk vegt, som sagt, paa denne lære og paa dens opdragende magt. Men dette haab og denne frygt var ham alligevel ikke det høieste. Det høieste var ham kjærligheden til Gud og til det gode af helt hjerte og af hel sjæl, saaledes som den kan opgaa i menneskenes indre allerede her paa jorden, og som den fuldendes i det tilkommende liv.

Og ogsaa heri vil jeg gjerne følge hans veiledning. Ogsaa for mig er udødelighedens haab af overmaade stort værd, og jeg ønsker at faa mere og mere af «glæden i haabet» saa længe jeg skal leve paa jorden. Men det høieste er den mig ikke.

For mig personlig har troen paa den opstandne sit store værd, ikke netop — som Garborg mener — som grundlag for min udødelighedstro, om den end har været mig til styrkelse ogsaa i denne retning. Det er for mit religiøse liv *i det hele*, jeg staar i gjæld til den. Den har løftet det op til et høiere stade, end før. Den har hjulpet mig til at dyrke Gud og elske Gud bedre end jeg kunde før. Den har bragt mig i langt nærmere og indholdsrigere forhold til ham. Mit tidligere

forhold til ham staar nu for mig — for at tale med Paulus — som «den svage og fattige barnelærdom».

Det er mig noksaa meget om at gjøre, at Garborg her skal forstaa min mening lidt bedre, end han gjorde sidst.

Og hvad jeg her siger, er jo ikke andet end hvad hele den kristne menighed har sagt i mere end 18 aarhundreder. Sit høieste sjælelige liv tilskriver den med én mund troen paa den korsfæstede og igjen opstandne.

Og dette sjælelige liv, er det ikke det høieste sjæleliv, som overhovedet har været levet paa jorden? Den som alene kjender skjævhederne ved det, han ved lidet om det. Eller hvad vilde vi sige om den, som i videnskaben ikke saa andet end pedanteri og distraktion? Eller i poesien ikke andet end digternes ofte noksaa fremtrædende skrøbeligheder og egenheder?

Er der en Gud til, saa er religionen aabenbart den høieste og den vigtigste side af vort liv. Og denne side af livet har ingensteds faat en saadan udvikling, som under troen paa den opstandne. Det er en kjendsgjerning, som man aldrig kommer ifra.

Al ægte religion er folkelig, *mindst* ligesaa tilgjængelig for de smaa og ringe som for de store og fine. Rationalismen er en kulturplante, en dannelses-religion. Den røber sin svaghed allerede i dette sit udspring.

Naar pietismen har kuet den religiøse tænkning og opelsket en dømmesyg fanatisme, saa opstaar der blandt de dannede klasser, med en naturlovs nødvendighed, rationalisme. Den har reaktionens sundhed og reaktionens ret. Men heller ikke mere end reaktionens. I sig selv er den svag. Den menneskelige forstandighed, hvis barn den er, har skadet selve nerven i religionen.

Men rationalismen er jo Jesu egen lære, siger Garborg, om den end skiller sig fra hans apostlers.

Ja, hvis man ved «Jesu lære» forstaar rationalisternes udgave af denne lære, da kan det nok siges. Naar rationalismen først har kritiseret ud af Jesu ord, alt det den ikke synes om, saa blir der ikke andet end rationalisme igjen i dem; det er meget sandt.

Men efter *kilderne*, der er Jesu lære aldeles ikke rationa-

lisme. Der stemmer den fuldstændig overens med apostlernes lære, kun at det som hænger sammen med hans død og opstandelse, af Jesus selv — som naturligt er — blot blir kort antydet, mens det af apostlerne, lige saa naturligt, blir udførlig udviklet. Eller synes man kanske det havde været rimeligt at komme med en saadan udvikling, før døden og opstandelsen var foregaat, før nogen trode, de vilde foregaa? — —

Efter Jesu død *maatte* den indbildning danne sig i apostlernes sind, mener Garborg, at han var opstaat. «Ikke at tro paa det, havde for dem været at negte: 1) at Israels Gud var almægtig; 2) at Israel var Guds folk; 3) at Jesus var Israels Guds Messias».

Holder denne paastand virkelig stik?

At Jesus var Messias, det havde de maattet negte, det er sandt. Men Guds almagt? Eller Israels stilling som Guds folk? De store skarer, der ved Jesu indtog havde hyldet ham som Messias, opgav jo nu alle denne Messias-tro. Men der har sikkert faa eller ingen af dem derfor opgivet troen paa Guds almagt eller paa Israel som Guds folk. Nogle af dem har vel tænkt, at han havde været en forfører, som hans fiender sagde. Andre har ment, at han havde været en profet, mægtig i gjerning og ord, og havde bukket under som andre profeter. Og har ikke disse samme udveie staat aabne ogsaa for apostlerne?

Men Garborg er *nødt* til at stænge disse udveie for dem. Thi apostlerne *skal* være nødt til at lade sig hilde i en indbildning. Rationalismen kjæmper her for sit liv. Thi er Jesus virkelig opstanden, saa er *den* død.

Og saa maa den stakkars Josef af Arimatæa staa rolig og se paa, at den umaadelige skrøne om opstandelsen seiler ud i verden — den som han selv, fuldstændig mod sin vilje, havde givet stødet til.

Jeg undres, hvad Garborg vilde have sagt om det slags historie-konstruktion, som han her selv kommer med, hvis den var bleven fremsat fra troende hold?

Det blir ved det: Jesu opstandelse er vanskelig at faa bortfortolket. Ogsaa dygtigere forsøg end dette Garborgs vidner mere om kritikløshed end om kritik. Dog — det er ikke herpaa, vi grunder vor tro.

E. S. Endnu ét. Jeg skammer mig ikke det mindste over at man i sin tid har kaldt mig for «Oftedøl». Det var et øgenavn, som vore modstandere fandt sin regning ved at bruge om det politiske parti, jeg tilhørte, det maadeholdne venstre. Det er den samme retning, jeg endnu følger.

DEN KIRKELIGE USANDFÆRDIGHED ATTER PAAVIST.

For min skyld behover ingen anstrenge sig med at tilstaa at kirken har feilet. For det første skulde det være temmelig selvsagt, og dernæst ved vi at den kirkelige ydmyghed og den kirkelige selvtilfredshed gaar meget godt sammen.

Naar nogen, paa den anden side, vil lægge mig paa sinde at kirken, trods sine feil, dog er sandhedens søile og grundvold, saa har jeg jo ogsaa hørt det før, men hører det gjerne engang til, udtalt med den egte «pathos» som Chr. Bruun raade over. Kun vilde jeg at Chr. Bruun ogsaa skulde unde os andre lidt pathos, selv om den er af en noget simplere sort.

Det er imidlertid ikke om saadanne almensætninger, som ingen betviler, at vi strides, men hvad vi strides om er, hvorvidt de kirkelige bekjendelser, saaledes som de benyttes, fører med sig en fare for den personlige sandfærdighed som burde undgaaes, og om der ikke derfor er grund til at tale om kirkelige usandfærdighed. Det har jeg paastaat at der er, og det paastaar jeg fremdeles.

Det er jo ellers bemerkelsesværdigt at ogsaa Chr. Bruun udtaler sig mod de led i den athanasianske bekjendelse som fordømmer anderledes*tænkende* til evig fortabelse. Ja, han gir mig ret til at *harmes* over at bekjendelsen skal indeholde noget saadant — vi er forsaavidt lige pathetiske paa dette punkt. Men der er dog en betydelig forskjel mellem os Mens den athanasianske bekjendelse, dette «monstrum af en bekjendelse» som dr. *Horn* kaldte den, neppe har gjort det mindste godt, har den derimod gjort usigelig ondt ved at gjøre, ikke troen, men *trosmeningen* til salighedskaar. Det er i virkeligheden dette som er det væsentlige i denne bekjendelse, det er det som udtrykker aanden i den. Naar dette forholder sig

saa, og naar vi har ret til at «harmes» over dette, saa mener jeg det naturligste maatte være, at man sagde at man ikke vilde ha noget med en saadan bekjendelse og dens afskyelige udtalelser at bestille. Men saa mener ikke Chr. Bruun. Han fortæller mig at baade den ene og den anden har gjort sine indsigelser — ja, det er mig ikke ukjendt, men jeg mener her trængtes noget mere end en literær indsigelse. Jeg mener at kirken gjør sig skyldig i en grov *usandfærdighed* ved at opretholde noget som den finder saa forkasteligt som ogsaa Chr. Bruun finder det. Chr. Bruun derimod mener: det gjør ikke noget. For det første er det bare teologerne som ved om denne athanasianske bekjendelse, og naar de tier stille om den, saa sker der ingen skade. Og naar teologerne saa leilighedsvis ogsaa udtaler sin misbilligelse, f. eks. ved passende anledning kalder samme bekjendelse et monstrum af en bekjendelse, saa kan man nok fremdeles give den sin høitidelige tilslutning. For det andet vilde ikke folk, selv om de var bedre underrettet, ta sig større nær af det — ja, her kan Chr. Bruun forresten ha ret: de tar sig nok ikke større nær af den kirkelige usandfærdighed, de har sin egen maade at bære den paa. Men er nu hele dette ræsonnement tilfredsstillende? Bekjendelsen skal altsaa ikke længere være en almensag, men nogle faa kan bekjende paa de andres vegne? Om nu alligevel almenheden blev kjendt med forholdet og ogsaa vilde være med? Og det skulde stemme fuldt med sandfærdigheden at erklære sig for det forkastelige, naar man bare gjør et indvendigt forbehold? Og vi tør trøste os med at den store hob enten ingenting ved, eller er lige glad med de kirkelige forbandelser, den tror ikke de har større at betyde?

«Naar kirken — ved daaben — optar nogen i sit samfund, saa kræver den tilslutning til den apostoliske bekjendelse. Naar den giver nogen adgang til sit presteembede, kræver den tilslutning ogsaa til sine andre bekjendelsesskrifter». Hvad er nu den virkelige, ikke blot tilsyneladende, sandhed i denne ytring? «Kirken kræver» — ja, den kirkelige *praksis* kræver. Men hvor er hjemmelen, den indre, personlige hjemmel for denne praksis? Hvor er de *mennesker*, som kræver, og har ret til at kræve, tilslutning af det ene

eller det andet slags? Tilslutningen ved daaben ved vi jo alle er et skin (daabens betydning forresten uomtalt). En senere tilslutning er det heller ingen som kræver. Vilde man spørre sig for rundt omkring, man vilde ikke finde nogen som kræved den. Man vilde vistnok finde et udbredt ønske om at den opvoksende slegt lærte at kjende den apostoliske bekjendelse og iøvrigt lod sig paavirke i kristelig retning, men noget krav om forpligtet tilslutning vilde man ikke støde paa, og hvis nogen faldt paa at stille et saadant krav, vilde hans ret bli bestridt. Og hvor er de mennesker som kræver tilslutning til de *større* bekjendelser? Blandt den store kirkelige almenhed visselig ikke. Der maa de jo heller ikke, efter Chr. Bruuns høikirkelige mening, søges, thi den kirkelige almenhed skjønner sig ikke paa disse greier. Altsaa, de maa søges blandt prester og teologer. Har da de noget mandat i saa henseende? Fremfor alt, har de nogen *indre* ret til at kræve saadan tilslutning, naar de selv maa tilstaa at de ialfald delvis afviger i sin opfatning fra bekjendelsesskrifterne?

Den paastand lar sig ikke bestride at *officielt* staar ikke alene presterne, men ogsaa vi andre i samme forhold til alle vor kirkeafdelings bekjendelsesskrifter. Forsaavidt er Chr. Bruuns skjelnen mellem apostolicum og de øvrige den rene vilkaarlighed. (At han forresten giver apostolicum en eiendommelig forrang, vil ingen negte ham lov til). Men sagen er, at hvad enten vi tænker paa apostolicum eller de andre bekjendelser, saa indeholder de alle, apostolicum med, enkelte træk som de fleste vil sige at de ikke personlig er med paa. Jeg nævner endnu engang «nedfarten», ogsaa af den grund at der her ikke er spørsmaal om «tro» eller «vantro», men slet og ret om meningen. Kirken har aldrig — det tør man vel sige —, ikke engang officielt, været enig med sig selv om hvad der menes med «nedfarten», de enkelte mennesker i kirken endnu meget mindre. Alligevel skal «kirken» — ved daaben — have krævet tilslutning «af alle sine lemmer» ogsaa i dette punkt, alligevel skal alle disse føle sig forpligtet ogsaa i dette punkt. Alligevel glæder Chr. Bruun sig ved at høre en forsamling høit og lydt bekjende, d. e. fremsige, den apostoliske tro — det heromhandlede led medregnet —, han beklager kun at det ikke sker paa en fuldkomnere maade i vore

norske kirker (jeg mener at fremsigelsen kan aldrig bli andet end unaturlig og styg, og nytter derfor enhver leilighed til at bekjæmpe den fra rent liturgisk synspunkt). Men hvor er *sandfærdigheden* i dette tilfælde? Finde den hvo der kan, jeg formaar ikke at øine den! Ja, siger Chr. Bruun, men kristendommen maa jo kunne ha sine «vanskeligheder». Jeg ved ikke om det kan være aldeles rigtigt at sige at kristendommen maa ha sine vanskeligheder, jeg synes det maatte være rigtigere at henvise vanskelighederne til teologien — men lad det være dermed som det vil, at «*bekjende*» «vanskeligheder», at bekjende det man ikke forbinder nogensomhelst forestilling med, at «bekjende» *spørsmaalstegn*, det maa da være den rene usans, her har vi da et haandgribeligt eksempel paa *kirkelig usandfærdighed!* Chr. Bruun gir den regel for fremsigelsen af trosbekjendelsen, at de som ikke ærlig kan bekjende, skal tie stille. Da man nu umulig kan ærlig bekjende det som kun er en tom lyd for en, saa vilde følgen af den samme regels iagttagelse let bli den at der pludselig i «bekjendelsen» kom en pause, et tomrum, — en forbløffende liturgi!

Et par ord — endnu engang — om «fortielsen». Chr. Bruun spør meget strengt om jeg virkelig kan *holde* den paastand at det er usandfærdighed naar en prest tier stille med sin afvigelse fra bekjendelsen. Ja, jeg holder den virkelig. Men ikke i den plumpe mening — det maatte kunne skjønnes af det jeg før har udtalt — ikke i den mening at prestens fortielse er et forsøg paa at dølge noget og at føre os bag lyset, jeg mener tvertom at hans fortielse er hans sandfærdighed, forsaavidt han undlader at forkynde hvad han ikke personlig er med paa, og jeg har udtrykkelig sagt at fortielsen er en udvei som vi alle maa gribe til, — jeg er nemlig stadig saa ubeskeden at regne mig selv med blandt de forpligtede. Jeg har ikke angrebet nogen, hverken prester eller andre, for *personlig* usandfærdighed, men jeg har angrebet den i den bestaaende ordning, forpligtelsen paa bekjendelsesskrifterne, liggende *kirkelige* usandfærdighed. Thi jeg antar at en større eller mindre uoverensstemmelse mellem den personlige overbevisning og det vi officielt bekjender, er en kjendsgjerning og en uundgaaelig kjendsgjerning. Denne uoverensstemmelse er en lidelse, og en ulykke, og en skam, thi samfundets

usandfærdighed tærer tilsidst ogsaa paa den personlige. Fortielsen, som udvei, vil i længden ikke tilfredsstille. Og den tanke at den kirkelige bekjendelse nok kan holdes oppe om end enkelte afviger hist og her — lapper man de forskjellige dele sammen, saa faar man alligevel noget helt ud af det —, tilfredsstiller heller ikke. Saa var det da godt, mener jeg, at der blev gjort en ende paa den kirkelige usandfærdighed. Vi er kommet ind i en situation som ligner noget den der bragte hin mand til at sige: «hvi frister I da nu Gud ved at lægge et aag paa disciplenes halse som hverken vore fædre eller vi har formaat at bære»? Lad aaget brydes!

Men følgen heraf, mener Chr. Bruun, vilde bli en forvirring som kirken vilde have meget vanskeligt for at bære. Sæt at valget stod mellem sandfærdighed og forvirring — tviler nogen paa hvad selv Chr. Bruun da vilde vælge? Men sandfærdighed, selv en noget vidtgaaende, skaber ikke forvirring, der er grundsætninger som ikke kan omstødes. Og hvad er det for en tanke som Chr. Bruun tillægger mig — at naar presterne blev løst fra sin forpligtelse paa bekjendelsesskrifterne, særlig apostolicum, saa vilde de — og saa skulde de — begynde en krig mod dem? Det helt modsatte er jo hvad jeg mener. *Nu* vilde det kanske ikke skade om vi, særlig presterne, endnu lidt mere end tilfældet er, gav tilkjende hvori vi afviger fra bekjendelsen. Men naar vi stod frit, var der ingen opfordring til det, og endnu mindre til nogen polemik. Da, da vilde vi tvertom alle med en ny og større pietet omfatte de kirkelige bekjendelser, fordi de fik lov til at være det de efter sit væsen er, *kirkelige mindesmerker* — det er som *kirkelige politivedtægter* de egger til modsigelse.

Kirken vilde — om aaget brødes — «have ophørt at være hvad den har været siden den første pintsedag», mener Bruun. Indførte da den første pintsedag nogen bekjendelsestvang? Det kjender jeg ikke til. Jeg for min del tror at kirken vilde vedbli at være det den har været fra begyndelsen, uden bekjendelsestvangen. Eier den *sandheden,* saa taaler den sikkert ogsaa *friheden.* *Georg Fasting.*

E. S. Siden ovenstaaende blev skrevet, har en forfatter i «Norsk skoletidende» bragt «nedfarten» paa bane. «Be-

handlingen af dette dunkle og lidet opbyggelige led», siger han, «har voldt mange af os religionslærere ikke saa liden vanskelighed, da meningerne om hvad der har været ret lære har været høist modstridende». Han anfører som eksempel herpaa paa den ene side Bjordal's «Katekismens to første parter, udgivet af dr. teol. A. Chr. Bang», paa den anden side Saxe's «Katekismusundervisningen». Disse skrifter har hvert sin, indbyrdes meget afvigende, opfatning af leddet. Forfatteren mener at leddet uden skade for troen helt kunde udgaa af bekjendelsen. Han gjør opmerksom paa, at leddet sjelden eller aldrig gjøres til gjenstand for opbyggelig betragtning, og minder om — hvad ogsaa jeg engang har mindet om og fundet betegnende — at Klaveness ikke har behandlet det i sin forklaring. Han slutter med at rette det spørsmaal til vor kirkes lærere, geistlige, teologiske professorer og kirkestatsraaden: hvad er den norsk-lutherske kirkes lære om ordene «nedfor til dødsriget?» (et spørsmaal som er snart besvaret: der gives ingen norsk-luthersk lære om dette punkt).

Jeg har anført dette for at vise at der da ogsaa findes andre som har stødt sig ved at bekjendelsen indeholder noget som der ikke er en almindelig anerkjendt opfatning af. Folk begynder at tænke. Det kan være kjedeligt at saa er tilfældet, men det staar vist ikke til at undgaa. Og begynder folk først at tænke over hvad det vil sige høitidelig at «*bekjende*» hvad man ikke forbinder nogensomhelst mening med, saa indser de snart, at her passer fuldkommen det udtryk: «*kirkelig usandfærdighed*».

G. F.

APOTHEKVÆSENETS ORDNING.

I sin artikel i tidsskriftets decemberhefte om kræmmere i Norge udtaler hr. sogneprest Olafsen, uden i forveien med et ord at have omhandlet apothekvæsenet og uden paa nogen maade at motivere sin udtalelse, følgende: «Jeg mener nok, at det var en tid i vort land, da det var nødvendigt, at apothekerne var monopoliserede; men det er ingen nødvendighed længere; *nu tjener monopolet kun til at samle penge i enkelte rigmænds lommer*»[1].

Uagtet «monopol» er en meget uegentlig betegnelse for vor begrænsede næring, maa det vel antages, at hr. Olafsen dermed mener vort nuværende apotheksystem i modsætning til det frie system, hvor hver farmaceutisk kandidat kan nedsætte sig, hvor han vil, og idet jeg gaar ud herfra, tør jeg bede om plads for nogle meddelelser om, hvad der er foretaget for at faa udredet spørgsmaalet om den bedste ordning af vort apothekvæsen.

Jeg skal da oplyse, at der i 1892 nedsattes en departemental komite til at tage dette spørgsmaal under overveielse. Denne komite, der bestod af 2 læger, 2 apothekere, 1 farmaceut og 1 jurist, afgav sin ca. 300 sider lange indstilling i mai 1898. Indstillingen var ledsaget af 155 sider bilage omhandlende ordningen i andre lande samt priserne paa medicin i endel af disse.

Begge læger udtaler sig stærkt mod det frie system, idet de fremholder de mindre heldige erfaringer fra de lande, hvor dette findes. De holder principielt paa statsmonopol, d. v. s., at alle apothek skal drives for statens regning med fastlønnede funktionærer, subsidiært stemmer de med komiteens majoritet for begrænset næring. Kun et af komiteens medlemmer holder paa det frie system.

Dette medlem udarbeidede to aar senere et forslag herom, men med saa megen modifikation, at han selv anfører, at titelen «Lov om frit apothekvæsen» er i høi grad vildledende.

Til at tage dette forslag under behandling, nedsattes i 1902 en ny komite, der enstemmig udtaler sig imod saavel det fremkomne forslag som det frie system i almindelighed.

[1]) Udhævet af nærværende indsender.

Sagen er derpaa behandlet af medicinaldirektoren og justitsdepartementet, og resultatet er bleven fremsættelse af en kongelig proposition om udfærdigelse af lov om drift af apothek gaaende ud paa bibehold af det nuværende system med personlige koncessioner. Samtidig er der fremsat forslag om en ordning med de gjenværende salgbare apothek, hvorefter størsteparten af disse skal overgaa til personlige om et vist antal aar. Sagen er foredraget af statsminister Michelsen og tiltraadt af de øvrige statsraader paa to nær, der holder paa statsmonopol.

Ingen af statsraadets medlemmer stemmer for det frie system.

Hvorledes det vil gaa i storthinget, ved man jo ikke, men af det her anførte vil det fremgaa, at der er lagt ikke saa lidet arbeide i udredningen af dette spørgsmaal, som hr. Olafsen gjør af i to linier, ligesom det vil sees, at det overveiende flertal af dem, der hidtil har sat sig ind i sagen, ikke deler hr. Olafsens anskuelse om denne.

Til slutning skal jeg tillade mig at bemærke, at der blandt Norges apothekere er meget faa «rigmænd», og færre vil der blive herefter.

De fleste apothekere faar nemlig sin bevilling efter mange aars arbeide som farmaceut i en alder af 45—50 aar, og naar man tager i betragtning, at den norske medicinaltaxt bevislig er en af de laveste som findes[1]), medens omkostninger, tillagt enkekasseindskud og afgift til en farmaceutisk læreanstalt, er større end i de fleste andre lande, skal der særlig heldige omstændigheder til, for at man skal kunne samle rigdom af et apothek hertillands nu for tiden.

Kristiania, 29. december 1906.

A. Koren,
apotheker.

[1]) Den første af de her nævnte komiteer har ladet taxere 200 recepter efter 7 forskjellige medicinaltaxter og fundet, at kun Danmarks var lavere end Norges. I lande med frit apothekvæsen er medicinen gjennemgaaende betydelig dyrere end hos os.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

En konvertits erindringer. af dr. *K. Krogh-Tonning.* Kjøbenhavn. Høst & søn. 320 sider.

Forfatteren har skrevet denne bog efter opfordring af venner, som ønsked at han skulde give en fremstilling af den udvikling han har gjennemgaat, og som har ført ham over i romerkirkens skjød. Dette er ogsaa bogens interesse. Hvad den forøvrigt meddeler har forholdsvis liden interesse. Det den giver, er forfatterens udviklingsgang fra barn af og til nu, og denne udviklingsgang har sin interesse deri, at den hele tiden tenderer mod Rom og tilsidst virkelig ender der.

Der gives mennesker som efter hele sin indre habitus tilhører fortiden. De er født aarhundreder for sent, forstaar ikke den tid de lever i, føler sig ensomme i den, og flygter tilbage til de forgangne tider som i deres øine straaler i de romantiske drømmes farveskjær, medens nutiden ligger for dem graa og trøstesløs.

Dr. Krogh-Tonning er en saadan skikkelse. Det har sin store psykologiske interesse at lære hans tanke- og følelsesliv at kjende. En ser saa tydelig den middelalderlige fromheds præg skinne igjennem ligefra barneaarene af og at protestantisme til trods er det dette præg som udvikler sig aarene opigjennem næsten med en naturlovs nødvendighed; enden maatte da blive Rom. Selvfølgelig er bogen fuld af udfald mod protestantismen. Disse udfald bunder for en stor del i en total mangel paa forstaaelse. Særlig gjælder dette de hyppige udfald mod det protestantiske «ved troen alene». Ofte bliver ens taalmodighed stillet paa noksaa haard prøve. Det falder en unegtelig lidt tungt for brystet at høre at de 11 000 jomfruers ben i Køln og Kristi usyede kjortel i Trier er relikvier «hvis egthed har en sterk tradition for sig, en saadan som i det mindste ikke kan modbevises». Og en bliver

harm, naar en ser protestantismen skildret som den blodbestænkede forfølger af de katholske kristne, medens derimod den katholske kirke fremstilles ren og hvid i saa maade. Den har nemlig altid havt den grundsætning: *Non sitit ecclesia sanguinem.* »Ansvaret for hvad enkelte af dens repræsentanter har gjort til trods for denne grundsætning, maa helt ud falde paa dem selv. Kirken fører ikke krig», forsikrer dr. Tonning. Nei, naturligvis. Filip II's inkvisition, Albas myrderier i Nederlandene, Bartolomæusnatten i Paris, keiser Ferdinands tvangsomvendelse af Bøhmen, Ludvig XIV's dragonader — intet af dette har »Kristi katholske kirke» noget ansvar for. Ingen høiærværdig eller »høiærværdigste» skriftefader har tilskyndet nogen af de nævnte fyrster til sligt; ingen hellig fader i Rom har givet det sit bifald. De har naturligvis allesammen som rette Jesu Kristi tjenere paa jorden indtrængende advaret mod slig fremfærd. Det var altsammen ugjerninger som blev øvet mod kirken s alvorlige og bestemte vilje og bud, og nedkaldte dens strængeste tugt over udøveren. Den katholske historieskrivning fordømmer det naturligvis den dag idag. Det siger sig selv al den stund »kirken» har den formel paa papiret, skrevet i det hellige latinske sprog: Non sitit ecclesia sanguinem.

Slige ufordøieligheder bør dog ikke afholde nogen fra at læse bogen. Som paavist har den en stor psykologisk interesse, samtidig med at den lærer en at kjende en ædel karakter, som en kommer til at høiagte og elske desto mere, jo klarere den selv lægger frem sin egen store begrændsning.

Religiøse erfaringer. En undersøgelse af den menneskelige natur, af *William James*, professor i filosofi ved Harvard universitet. Paa dansk ved Edv. Lehmann og Christine Mønster. Med et forord af professor Høffding. Kjøbenhavn. Pio. 5 kr.

Dette er et betydeligt arbeide. Det er, som det heder i subskriptionsindbydelsen, bygget over en række personlige vidnesbyrd om indre oplevelser . . . . . som samler sig til en fremstilling af religionens herskende typer og viser os lovene for denne vigtige side af menneskenaturen». Den søger med andre ord at give det religiøse livs psykologi, paa grundlag,

ikke af abstrakte spekulationer, men af virkelige oplevelser — altsaa empirisk.

Den bør læses og *studeres* særlig af prester. Det har ikke lidet at sige, at vore prækener passer ind i det virkelige sjæleliv, saa tilhorerne kjender sig selv igjen i dem. Men altfor ofte er det sjæleliv de fremstiller bare tænkt, og har intet med virkeligheden at gjore. Ingen kjendes ved det. Kanske den religiose side af sjælelivet netop er den vi taler allermest abstrakt og uvirkelig om. Vi trænger svært til at faa indblik i det religiose liv i dets forbindelse med de almindelige love for sjælelivet. Dermed vil jeg dog ikke have sagt, at bogen tilfredsstiller helt. Den bevæger sig, forekommer det mig, paa et vel snævert felt. I grunden er alene den ekstatiske religiositet som indgaaende behandles. Men der gives dog ogsaa en anden slags religiositet: overleveringens og opdragelsens religiositet. Lad være at den ekstatiske religiøsitet viser tydeligere kjendetegn, derfor er lettere at studere psykologisk; lad være at den ogsaa optræder med stærkere fænomener og derfor gjor indtryk af at være religionen *par excellence*. Det tør dog være, at et grundigere studium vil finde, at overleveringens og opdragelsens religiositet, som den har videre udbredelse, ogsaa gaar dybere tilbunds, og derfor ogsaa i længden over en betydeligere indflydelse paa livet. I ethvert fald fortjener den et ligesaa indgaaende studium som den ekstatiske. Men i James' bog kommer den aldeles til kort. Man kunde ogsaa onske en undersogelse af hvorvidt og hvorledes de forskjellige religioner virker psykologisk forskjellig. Forfatterens undersøgelser bevæger sig næsten udelukkende paa det religiøse begyndertrin, og giver ofte det indtryk, at enhver religiositet virker det samme. Men det tor dog være en mere indgaaende undersøgelse værd, om det virkelig forholder sig saa. Livets virkelighed taler for noget andet. Den viser, at ikke al religiositet er lige værdifuld. Dette aabner et vidt felt for forsatte psykologiske studier. Om der ned saaledes er meget som mangler, giver bogen dog saa meget, at den vel fortjener at studeres.

Från apostlarnes tid i Rom. Anteckningar om Roms äldsta kristna minnesmärken af *A. Bergstrand*, med. dr. Stockholm. Fritze. 146 sider.

Professor L. Dietrichson siger om denne bog i en efterskrift som ledsager den: «Med stor fornøielse har jeg gjennemlæst denne lille bog . . . . den hensigt den har, opfylder den paa en . . . . fortræffelig maade. Og denne hensigt er en overmaade priselig: at give de for Roms kristne fortidsmindesmærker interesserede og navnlig Romreisende en kortfattet og klar oversigt over disse mindesmærker og dermed sammenhængende videnskabelige spørgsmaal . . . . Man kan trygt anbefale dem der begynder studiet af Roms kristne antikviteter, bogen som en god liden indledning i katakombestudiet».

Bogen er skrevet med varm begeistring for kristendommens store urtid, og yder en meget behagelig læsning, da fremstillingen er klar og letlæst.

Jesus Messias. Foredrag om Garborgs bog af *Thv. Klaveness.* Kristiania. Steen'ske. 25 øre.

Det er det foredrag som jeg i høst holdt i Turnhallen for en noksaa stor forsamling. Jeg havde oprindelig tænkt at sætte det ind i «For kirke og kultur». Men da vi her faar nok alligevel om Garborgs bog, har jeg udgivet det særskilt.

Clara Tschudi: **Ludvig den andens sidste dage.** København og Kristiania. Gyldendal. Nordiske.

Det er den sidste tid af den ulykkelige Bayrerkonges liv her skildres, den tid da vanviddet mere og mere omslørede hans aand, indtil det fik drevet ham ud i Starenbergersjøens bølger. Det er en tragisk historie, enkelt og smukt fortalt.

Forsoningen. Af *Borden P. Bowne,* professor ved Bostons universitet. Autoriseret oversættelse. Kristiania. Aschehoug & co. 81 sider.

Om Borden Bowne se «For kirke og kultur» 1906, side 303. En amerikansk indsender skildrer ham der som «Amerikas mest fremragende filosof». Det skrift som her foreligger oversat, viser at hans tænkning bevæger sig paa bestemt kristelig grund. Som kristen tror han paa forsoningen ved Jesus Kristus. Men den gamle juridiske forsoningsteori kritiserer han som stridende baade mod logik og moral. Han forsøger at fremstille en anden teori. Saavidt jeg forstaar, er hans tanke denne: Jesus forliger os med Gud ved at virke

vor omvendelse til ham, og han virker vor omvendelse ved i sin person, liv og død at aabenbare Guds hellige kjærlighed. Hans bog fortjener at læses som et dygtigt og tankerigt indlæg i en sag, hvor alle retninger for tiden famler i uklarhed og hverken ved ud eller ind.

Om Bibelen at læse og lære. Af *Edv. Lehmann.* København. Pio. 39 sider.

Denne friske lille piece vil alle kristne mennesker læse med fornøielse og tilslutning i alt væsentligt. Lehmann har sørgelig ret i at det staar ilde til med læsningen af bibelen i vort gode Norden. Vi er protestanter uden bibel — noget ligesaa urimeligt som katolikker uden pave. Netop derfor er det vel ogsaa, at religiøst pavedømme har saa let for at gro op hos os.

Paradisets have. Opmuntringsord for gamle og unge af *Morten Pontoppidan.* København og Kristiania. Gyldendal. Nordiske. 166 sider.

I den bog af William James jeg ovenfor har anmeldt, lærer vi at kjende en i Amerika meget udbredt retning, som kaldes *mind-cure*-bevægelsen, hvis eiendommelighed er, at den arbeider paa systematisk at udvikle et lyst syn paa livet. «I mange familier begynder man at forbyde alle klager over veiret, og det bliver stadig flere, som erkjender at det er en uskik at tale om ubehagelige fornemmelser eller gjøre et stort numer ud af livets dagligdagse ulemper og pinagtigheder». Pastor Pontoppidan har et vist slegtskab med denne retning. Han vil ogsaa udvikle et lyst syn paa livet — aabne blikket for at livet er en «Paradisets have». Men han har tilforladeligere midler at arbeide med end den nævnte bevægelse i Amerika. Den vil opretholde humoret ved at ignorere det onde. Pontoppidan ignorerer det ikke; han giver det sin fulde ret; men han stiller op mod det Guds naade i Jesus Kristus, og overvinder det ved den. Hans bog er en fin, yndig andagtsbog, som trygt kan anbefales enhver, men særlig alle som trykkes af livets modgang og nød eller kjæmper med et tungt sind. Ti dens hovedopgave er at opmuntre og trøste, samtidig med at den ogsaa holder livets alvor frem.

Norges Kunst i Middelalderen af professor *L. Dietrichson.*

Jeg kan ikke tvivle paa, at mange norske mænd og kvinder vil have megen glæde og megen underholdning af at stifte bekjendtskab med denne bog. Om jeg exempelvis tager et enkelt afsnit af bogen, det som beskjæftiger sig med den almindelige norske bondestues og bondegaards skiftende udseende udigjennem tiderne, saa kan jeg ikke tænke andet end, at mange bygdefolk vilde have glæde af at faa rede paa og kunne danne sig levende forestilliger om, hvordan de huse saa ud, i hvilke de forudgangne slegter har levet sit liv paa de gamle tufter gjennem tusinde aar. Og netop paa dette punkt fører forfatteren fremstillingen helt frem til vore dage, medens han ellers væsentlig kun taler om middelalderens kunst, ikke om de fire sidste aarhundreders. Vi føres først ind i *arestuen* eller *skaalen* med lyset fra oven gjennem ljoren om dagen, og om aftenen lyset fra ilden paa aren «med dens flagrende skin over hallen med kraftigt lys og dyb skygge i krogene og over hjellen» — «et rigt og vakkert farveindtryk maa det hele have gjort»; og saaledes kjender vi det jo vel fra vore sagaers skildringer. Og enkelte gamle stue- eller sæterbygninger i afsidesliggende bygder eller i samlinger — som f. ex. de Sandvigske ved Lillehammer — kan endnu give os et begreb derom. Og derefter ledes vi, idet vi følger slegtleddene fremover fra aarhundrede til aarhundrede, ind i *rogovnstuerne*, *peisstuerne* og tilsidst *jernovnstuerne*, de to sidste slags, men særskilt de sidste forsynede med glasvinduer. Og jernovnstuerne udvikler sig til embedsmandsgaardens eller storbondens vaaningshus med dets dagligstue og storstue, kjøkken og kontor, smaasal og storsal med adskillige kammere dertil, indtil vi tilsidst befinder os i et helt moderne rigmandshus med «saloner» og «kabinetter» etc. Men under denne vandring fra den ene slags stue til den anden blir vi tillige gjort opmerksomme paa, at vi passerer skiftende perioder i vort folks historiske liv; vi ser den ene kulturbølge efter den anden skylle ind over vore kyster og dale. Bygningerne faar mer og mer vinduer udad, og det folk, som huser der, henter i virkeligheden hyppigere nye indtryk ude fra den almene europæiske kulturverden, medens paa samme tid byg-

ningsmaterialet og dets haandverksmæssige behandling og den nedarvede kunstneriske udsmykning bevarer mindet om sammenhængen mellem før og nu.

Men bondestuens historie er kun en mindre del af denne bogs indhold. Det er overhovedet alt, hvad der heder kunst i vore fædres liv og verk, væksten af det norske folks skjønhedssans og evne til at frembringe noget vakkert, som bogen dreier sig om. Og saadan sans har paa den ene side sine rødder som al anden spirende vækst i vort lands eiendommelige naturbygning, zone og jordbund, de skarpe modsætningers land, hvor vort øie saa ofte møder «Beauty lying in the lap of Terror» (skjønhed hvilende i rædselens (det vældiges, det skrækkeliges) fang), men skyder dog først ret vækst og folder sig ud, eftersom spirerne faar sol- og varmebølgerne fra kulturlandene i syd og vest («den ædeli skogin sunna- og vesta fer fjord») skyllende ind over sig. Og derfor maa den norske kunsts saga uvilkaarlig tillige give et tilbageblik over hele vort folks mer end tusindaarige historie lige fra de første kulturfrø, som bares hidop fra det gamle Romerrige over Mellemeuropas sletter og fjelde paa handelsveiene langs de store floder og (i denne bog særskilt og udførligt fra *vikingetiden*, da kulturpaavirkningen kom vestenfra, fra de Britiske øer og Nord-Frankrig.

I hine aarhundreder (omtrent 800—1050) blev *vikingeskibet* den gyngende bro, ad hvilken vi stod i sterkest forbindelse med kulturlandene, og om dette vikingeskib ved vi — ja nu kan vi jo ogsaa se det med vore egne øine —, at det var fortrinlig hensigsmæssig bygget og *vakkert*; det har været et syn at se, naar det

«stod ud af fjorden for fulde seil,
mens bølgerne saa sig i skjoldenes speil.»

Og forf. vier da ogsaa vikingeskibet og dets bygning en omhyggelig skildring. Han gjør det saa meget mere, som det er af største betydning for hans væsentlige emne; thi dette er middelalderens *arkitektur* («arkitekturen er fremfor alt den egentlige kulturmaaler for den ældre verdenskultur»), og vikingeskibets konstruktion er det tekniske grundlag for den norske middelalders eiendommeligste, mest nationale arkitektur,

dens *træbygningkunst*. Denne naar i *stavkirken* sit høidepunkt, ja «stavkirken betegner overhovedet høidepunktet af alle tiders træbygningskunst». Men stavkirkens konstruktion viser igjen paa væsentlige punkter tilbage til vikingeskibets (særskilt er stavkirkens *tag* et vikingeskib, som er hvælvet rundt med kjølen i veiret), medens iøvrigt hovedprincipet ved disse bygningers opførelse har været *det* at overføre de daværende romanske kirkers, de treskibede basilikaers «stenstil til en konsekvent og frit udviklet *træstil*», en opgave som paavises løst paa en genial maade. Dette stykke om stavkirken er et af de fornøieligste og mest instruktive i bogen. Man faar lyst til at tænke sig tilbage til hine fjerne aarhundreder, da disse smukke kirkebygninger i et antal af kanske 900 (thi alle middelalderens norske trækirker var stavbyggede) laa spredte rundt udover hele Norges land, i dalene og ved fjordene, medens nu kun et og andet enkelt staar tilbage

«ærværdigt paa tangen
og signer med klokkeklangen.»

Men før *kirkernes* tid laa de hedenske *hov* spredte udover landet i maaske ikke meget ringere antal, og forf. hævder den — som det synes mig — rimelige og tiltalende formodning, at ogsaa hovene har været stavbyggede. Han mener da, at ogsaa hovene er byggede efter kristne kirkers mønster, som vikingerne havde seet i Vestens lande, men altsaa ikke til kirker, men til gudshuse for de gamle guders dyrkelse, saa at de derfor — trods de forskjelligheder, som var en følge af den forskjellige bestemmelse — havde væsentlige lighedspunkter i udseende med de senere stavkirker; de stod der saa at sige færdige til, forsaavidt som de ikke blev revede eller brændte af kristelig nidkjærhed, at tjene til kirker, da trosændringen fandt sted. Nu, dette er en hypothese af forfatteren; men hvis det forholder sig saa, da stemmer dette forhold paa en interessant maade overens med den erkjendelse, som vore dages videnskabelige forskning iøvrigt paa flere veie er kommen til, nemlig at *kulturen*, middelalderens kristne kultur, kom herind i landet en god stund tidligere end kristendommen. De gamle fædre tog hurtigere efter den almene aandsdannelse, de mødte i Vestens kristne lande, end de tilegned

sig disse landes religiøse tro. Den mythologiske digtning, «vatnausingen» med navngivningen, dyre- og slyngornamenterne i træskurd og paa stene, Osebergskibets vigtige fund — alt dette peger i samme retning. Der er ikke i kunst og kultur overhovedet saa stor forskjel, som vi før har troet, mellem det hedenske Norges sidste slegtled og det kristnede Norges første. Det norske folk var i flere henseender et i kultur ikke lavtstaaende samfund selv før Olav den Helliges tid. *Det* skulde vi nok have faaet indtryk af, om vi havde kunnet træde ind i den mægtige og høitstillede frues hall, som er begravet i Osebergskibet.

Til denne første halvdel af bogen, der samler sig om træbygningskunsten, hører ogsaa et afsnit om vikingetidens «dyr- og slyngeornamenter». Vi møder her paavisningen af, hvorledes disse motiver, der udgjør hovedelementet i den norske middelalders ornamentik, er formede efter først irsk-skotske og senere angelsaksiske mønstre — dette emne har jo tidligere været behandlet af skandinaviske forskere, her i Norge særskilt nylig af *Alexander Bugge* —, og vi følger med interesse en fremstilling, som i lighed med *Sofus Bugges* høitansete undersøgelser paa literaturens omraade, fører disse dyr- og slyngemotiver endnu længer tilbage i slegtens historie, saa at vi kan iagttage, hvorledes «det asiatiske *livstræ*, det antik-romerske *vintræ*, det germaniske *verdenstræ* og de kristnes *kors* mødes og faar sin sidste form i vor gudedigtnings *Yggdrasel* og i enkelte af de bevarede stavkirke-portaler, ligesom i «dyrornamentiken løve, drage og slange mødes for sidste gang i andre af disse portaler».

Den anden halvdel af bogen behandler den norske middelalders *stenbygningskunst*; denne naaede aldrig, som træbygningskunsten, til at frembringe en egen national stil; men den fulgte godt med i den europæiske udvikling, og det er den, som har overleveret til efterkommerne de skjønneste mindesmerker af middelalderlig arkitektur. Den begynder smaat her i landet, med disse tarvelige firkantede stenkasser, som vi endnu har endel tilbage af; men den hæver sig trinvis fra denne beskedne begyndelse til mer og mer fuldkomne kirkeformer, indtil den skyder sin blomst i Kristkirken i Nidaros. Sammen med stenkirkerne omtales ogsaa, hvad der findes her

i landet af *klosterruiner*, hvad der giver forf. anledning til at trække frem for vort minde de forskjellige og forskjelligartede *munkeordeners* indvandring til Norge i det 12te og 13de aarhundrede — fra det tidligst af alle vore klostre, Benediktinerklostret paa *Munkholmen*, til tiggerordenernes, Dominicanernes og Franciskanernes klostre udover i det 13de aarhundrede. Det fængsler os at følge forf.s paavisning af, at *Selja* kloster i valg af beliggenhed og i bygningernes anordning paa en paafaldende maade minder om denne ordens, Benediktinernes, moderkloster ved Subjaco i Sabinerbjergene, saa at man maa gjætte paa, at anlægget er opstaaet som et bevidst forsøg paa at gjenfremstille moderklostret i dets naturomgivelser i mindre skala heroppe i det fjerne nordiske land.

Med stor interesse læser man ogsaa om «nordmændenes stenbygningskunst i Vesterled», det vil først og fremst sige paa Orknøerne. Det er i det hele et emne, som moderne norsk historieforskning har sat sig, at aabne vore øine helt for den inderlige forbindelse gjennem mange aarhundreder mellem nordmændene i Norge og vore landsmænd i disse gamle skatlande, der baade hørte til «Noregsvelde» og for enkelte øgruppers vedkommende var helt beboede af nordmænd. Saa naturligt som det vistnok er, at disse øgrupper er gaaet fra os til Skotland og siden til Det storbritanniske rige, lige saa naturligt falder det alligevel for os med nogen vemod at mindes, at folket paa hine ølande (eller ialfald paa Shetlandsøerne og Orknøerne) er af norsk blod og bevarede sit norske modersmaal — eller forstod det ialfald — mange aarhundreder efter, at de var gledne ind under fremmed herredømme, — ja endnu har bevaret levninger deraf, saa at Orknøbonden endnu idag siger ikke: «close the gate», men: «luck the grind». Vi glæder os ved at høre om de levninger af norsk kunst, som kan paavises i dette lille ørige, som i sæder og sprog engang var «ligesaa norsk som Norge selv», og som i den gamle sagaliteratur træder frem ganske som et stykke Norge, et stykke «udsvømmet Norge». Vi ledes gjerne af forf. hen til *Stromness*, *Egilsey*, *Kirkevaag* og *Orfjara*, navne som har en egen tryllemagt over vore sind, og følger ham med spændt opmerksomhed ind under *Magnuskathedralens* hvælvinger og gjennem dens bygningshistorie. Om dette mæg-

tige bygverk udtaler selv skotske forfattere, at det er bygget «efter tegning af Agderhøvdingen *Kol Kaleson*, og om end ikke dette kan hævdes bogstavelig, saa er det ialfald under hans tilsyn «bygget af hans søn, den *norske Jarl Ragnvald*, medens bispedømmet stod under det norske erkebispedømme. Kirken er saaledes en norsk bygning og er, høit over alt andet, det mægtigste mindesmerke fra nordmændenes herredømme over Orknøerne». Ja, som mindesmerke om nordmænds middelalderlige kunst overhovedet er der kun ét bygverk, som Magnuskathedralen i Kirkwall staar tilbage for, og det er *Throndhjems domkirke*.

Saa styrer vi da kursen *didhen*, imod «vor vandrings høidepunkt». Vi stanser udenfor vestgavlens indgangsportal til denne herlige bygning, Norges rigspaladium, og det er os en kjær ting ved forf.s kyndige haand at ledes omkring gjennem kirkens forskjellige partier for at forstaa dens plan og at følge dens bygningshistorie fra Olaf Kyrre til erkebiskop Eystein og erkebiskop Sigurd. Jeg skal ikke referere indholdet af dette skjønne afsnit af bogen. Man faar læse det selv; det vil man ikke angre. Der er saa meget gammelt og glemt, der ligesom ved en tryllestav faar liv og virkelighed igjen for øie og minde ved hjælp af den historiske forskning og kyndig velgrundet gjætning. Men saa meget vil jeg dog sige, at *idet* man ser kirken løfte sine herlige himmelstræbende buer over Olafsskrinet deroppe paa høialteret, medens fjerne aarhundreder og deres mænd og storverk i perspektivet blir levende for ens indbildningskraft, *idet* man ligesom oplever at se den stolte og ædle bygning i «laake tider» gang paa gang og stykke for stykke styrte i grus og saa efter seklers forløb atter reise sig af gruset eller være ifærd dermed, *idet* man kommer ihu, at i den grund, man træder paa, er foruden den hellige konge selv ogsaa hans søn, Magnus den Gode, hans broderson, Olaf Kyrre, Eystein Magnussøn og Inge Baardsøn stedte til hvile, medens ogsaa Erling Skakkes og Hertug Skules ærgjerrige og urolige hjerter her sover den sidste søvn, *da* føler man at man staar paa *hellig* grund, viet af livets høieste aandsmagter, af høibaaren glæde og ædel sorg, af fald og opreisning, — *da* blir sindet modtageligt for de høie buers og de skjønne stenes

alvorstale, og det vil kanske gaa en og anden saa, at nogle linjer af Vinje vil rinde ham ihu:

> med store minne er den tala blanda'.
> Det strøymer paa meg, saa eg knap kan anda.

Men ved siden af, at vor fædrelandskjærlighed og nationalfølelse tiltales saa sterkt paa dette sted, saa giver forf. os en rent almen kunstnerisk og kunsthistorisk veiledning til at opfatte bygverkets eiendommelighed og skjønhed, og kanske mer end paa noget andet punkt i hans fremstilling kommer vi til at glædes ved og være taknemmelige for den kundskabsfylde og indsigt, hvormed forf. viser os, hvorledes de forskjellige dele af kirken blev til, hver i sin tid og efter de mønstre, som til hvert tidspunkt forelaa. Vandringen omkring i kirken blir paa den maade tillige en vandring gjennem aarhundreder af Norges historie og af den europæiske arkitekturs historie tillige. — Det siger sig selv, at forf. i denne «populære fremstilling», som han selv kalder sin bog, saavel paa dette punkt som ved de øvrige emners behandling, bygger paa al forudgaaende videnskabelig granskning, uden her at indlade sig paa drøftningen af de endnu omtvistede spørgsmaal; han leverer *resultaterne* af tidligere og samtidige videnskabsmænds forskning, i hvilken han forøvrigt ogsaa selv i tidligere arbeider har deltaget; han er jo vort universitets første lærer i kunsthistorie. Og nærværende anmelder har ogsaa sat sig til maal at levere en — saa at sige — populær anmeldelse af bogen; jeg gjør intet forsøg paa at skjelne mellem, hvad andre forskere og denne forf. har æren af først at have kastet lys over, men søger at give et foreløbigt begreb om bogens indhold, for at bevæge andre til at stifte bekjendtskab med den.

Af verdslige stenbygninger fra middelalderen er ikke meget os levnet. Forf. vier dog ogsaa disse et kapitel. Og her faar da *Haakonshallen* og *Akershus* sin omtale og med dem flere, som nu ligger i ruiner; thi der kom en tid, da de allerfleste af deslige bygninger blev ødelagte eller forfaldt, og da — «Saga havde glemt hvad hun vidste». — Det som paa overleverelsens levende vei ude blandt folket har bevaret sig bedst af norsk middelalderlig kunst, det er frembringelser af

og kyndighed i de forskjellige slags kunsthaandverk – især træskurd, metalarbeide og tekstilarbeide —, og disse vies da bogens sidste kapitel, som tildels føres frem ogsaa gjennem de senere aarhundreder; der har holdt sig en tradition af denne art, som delvis har kunnet gjenoplives i vore egne dage. Og en indsigt i norsk kunsts historie, saaledes som denne bog giver, vil kunne styrke og lede en saadan bevægelse og ligesom underbygge den nyvakte sans for gamle bygninger og gamle kunstfrembringelser ude paa bondebygden, som i vore dage virkelig holder paa at blive en magt i vort kulturliv. Paa samme tid som bogen tiltaler og styrker den fædrelandshistoriske sans i almindelighed, saa giver den tillige noget, som vi just paa dette tidspunkt i høi grad trængte til.

Bogen er forsynet med mange smukke illustrationer.

Jeg skal tilslut tillade mig et par smaabemerkninger. En anmelder maa jo dog vise, at han har læst den bog, han anbefaler, med «en smule kritik». I en populær fremstilling som denne, bør man være bange for at bruge fremmede kunstord, uden at oversætte eller forklare dem (naar de da ikke er utvivlsomt almindelig kjendte). Mod denne regel synder af og til bogens sprog. Ord som f. eks. arkivolt, gravscholaer, pulttag, toureller, basilikaer, viftekapitæler og terningkapitæler, triforium, ambry og piscina, lisener, vimpergen og travé og tympanon — blir enten slet ikke forklarede, eller ialfald kommer ikke forklaringen første gang ordet bruges. Det burde rettes i en senere udgave, synes mig. — Og en ting til: Saa smukt og letflydende sproget i bogen end er, saa er det dog en feil, at lade imperfectum af det *intransitive* verbum hænge hede: hængte; det heder i virkeligheden: hang. Og det er ikke ret at tale om Jona *paa* Hebriderne; Jona er selv en liden ø, som tilhører Hebridernes øgruppe, en af «de indre Hebrider».

Bogens pris er kr. 5,50 heftet, og den er udkommet i Kristiania og Kjøbenhavn, Gyldendalske boghandel og Nordisk forlag.

Frits Hansen.

J. Oskar Andersen: **Kirkeorganisation udenlands.** Redegjørelse for en del af de protestantiske kirkers forfatninger,

udarbeidet paa opfordring af formanden for det kirkelige udvalg. Kbhvn. August Bangs boghandel. 1905. 249 s. 8vo.

Dette arbeide fortjener at blive kjendt udenfor den kreds, til hvis brug det er udarbeidet. Under mit arbeide med kirkeorganisationssagen har det været mig til stor nytte, og jeg tænker, der kan være mangen en, som nu kunde ha lyst til at se, hvorledes det protestantiske kirkestyre er indrettet i andre lande. Kanske man da kan bli klar over, at vor kirkereformbevægelse ikke er nogen tilfældighed, ikke noget paafund af en liden paagaaende klik, som er misfornøiet med vort nuværende kirkestyres afgjørelse i enkelte sager, men en verdensbevægelse, som arbeider sig frem med en *naturlovs* magt, og som derfor — før eller senere — *maa* seire ogsaa hos os.

Efter en indledning, der klargjør den lutherske og den reformerte kirkes stilling til forfatningsspørsmaalene, og hvoraf det fremgaar, at den reformerte kirke har havt et ganske anderledes aabent blik for kirkens *samfundskarakter* og *samfundsopgaver* end den lutherske, — gaar forf. over til skildringen af de enkelte kirkeforfatninger. Disse inddeles for det første efter *nationerne*. Vi faar besked om protestantiske kirkeforfatninger i Skandinavien, Finland, Tyskland, Schweiz, Frankrige, Belgien, Holland, England og Skotland. Amerika, som kun har frikirker, er ikke medtaget. Indenfor disse lande fremstilles baade statskirkernes (folke- eller nationalkirkernes) og de store frikirkers forfatninger. Stats- eller nationalkirkerne er nu overalt — udenfor Danmark og Norge — mere eller mindre gjennemført *selvstyrende* kirkesamfund, hvis forbindelse med staten væsentlig kun er af økonomisk art.

Studiet af denne bog vil give den opmærksomme læser adskilligt stof til eftertanke. Ikke mindst vil den overbevisning paatrænge sig en, at en kirkeforfatning, hvis den skal virke til sin hensigt, maa tage tilbørligt hensyn til *kirkens væsen og opgaver*. Den maa bygges paa *kirkelige* principper. Her møder os først hensynet til *kirkens bekjendelse*. I enkelte stater (f. ex. Schweiz og Frankrige) er nationalkirkerne *retslig* bekjendelsesløse, og i andre (f. ex. Holland) er de det *faktisk*. Men følgen har altid været, at der dannes store

frikirker paa bekjendelsens grund. Særbekjendelsen er endnu og vil formentlig længe blive det felttegn, hvorunder en masse kristne mennesker vil leve og dø.

Men paa den anden side ser man, at de *engelske frikirker* i de sidste aar kan se bort fra sine særdogmer og samle sig om en fælles bekjendelse paa de kristne grundsandheder, til gjennemførelse af sine fælles opgaver. Af samme karakter er det kristne studenterforbund, og her har vi vistnok antydet en fremgangslinje for kristelig og kirkelig udvikling, som fører hen mod det store, rette maal: én hjord og én hyrde. *Absalon Taranger.*

Anmeldt af *Theodor Caspari:*

Hans E. Kinck: **Agilulf den Vise.** Dramatisk digt. Aschehoug & Co. 1906.

Det hændte en dag for ikke ret mange aar siden, at Knut Hamsun traadte frem med luten i haand og sangerens folderige talar om sine skuldre. Om indholdet af hans digtning («Munken Vendt») var meningerne vistnok delte; men versene fandt alle ypperlige. Sangertogaen klædte ham; og det var ikke underligt. Det har jo altid været noget af en «farende svend» ved Hamsun, og forvandlingskunstner er han par excellence. Ingen har bedre end han vidst at praktisere det tyske ord: «Man muss sich drapieren!»

Nu har ogsaa Kinck — vistnok til almindelig overraskelse — fulgt exemplet. Kinck, den gjennemreflekterede, knoglede, haardhændte, ugraziøse bondelivsskildrer i lyrikerens bølgende toga! Kinck impressionisten paa sin hals, men alligevel saa tung paa haanden, saa fri for al forvandlingskunstnerens letvinthed! Hans Kinck farende svend med hatten paa snei og sang paa læben! —

Det første indtryk, man faar af bogen, er da ogsaa, at digteren har tat sig — ikke vand, men en hel liden indsjø — over hovedet. Ugraziøsere, mere knudrede vers synes man aldrig at ha læst. Med hartad utrolig foragt for rim og rytme sætter Kinck over sten og stok, saa gnisterne spruter. Eller hvad synes man til exempel om følgende verslinier, som dronningen afleverer — til og med i en *skjælmsk* tone:

«Paa sangen kan man se om hjærtet blør,
om skaldens: da er klangen ren og skør;
han elsker — er vel vant for Fosca kvæ.
Er det for Fosca, der er disse dulgte glør?»

Hvorledes det er muligt for nogen menneskelig tunge at fremsi slige vers med *skjælmeri*, forstaar jeg ikke. Og saa er saadanne sprogblomster ikke undtagelse, men snart sagt regel.

Og dog — gjør man sig fortrolig med det vilde ridt, træner man sig paa Kincks pegasus, da vil man smaat om senn merke, at gangeren er af ædel race alligevel. Vænner man sit ore til det vilde chaos af toner, da vil man her og der stanse op for vakre smaa stubber, hurtig skiftende og svindende som melodierne i det wagnerske tonehav:

«Jeg sad under vindøiets karm
og saa trækroners hvælv, —
over ek som stod høstbrun og arm,
og vildvinen rød, —
saa platanen dens blad-øde kvist.
Og fra havet i vest
op solstrimen skød
under skylagets askegraa tag.» —

Og husker man videre paa, at det er longobarderkongen Agilulfs tid, Kinck vil skildre, at det vel nærmest er minne sanger-lyriken, der foresvæver ham, da blir man villigere til at se igjennem fingrene med de stilistiske vilkaarligheder.

Og som det er med formen, saaledes ogsaa med indholdet. Det urinstinktive ved menneskenaturen har jo altid interesseret Kinck. Fra det urinstinktive ved den norske bondenatur har han i denne bog vendt sine øine mod den toscanske adel paa longobardernes tid. Det forekommer mig, at dette dunkle middelalderlige milieu ligger ganske anderledes til for hans seer-oie end det tørre forterskede norske bondeliv.

Men godt og længe maa man vistnok lede, før man faar tag i grundtanken. Før themaet dukker frem, enkelt og usammensat, men fastholdt og udformet med Kincks uboielige energi og hensynslose dristighed — det gamle velkjendte thema:

«Es ist eine alte Geschichte
und wird doch ewig neu» —:

* * *

Optændt af ubetvingelig elskov gaar den 19-aarige falketæmmer og sanger Guido en nat ind til dronningen, den unge skjønne Teudelinga, som tar ham for kongen. Denne forstaar snart, at han er bedragen og udpønser en frygtelig hævn over Guido, mod hvem hans mistanke snart retter sig. Paa en seks dages jagt efter en gammel farlig hanbjorn piner han paa enhver optænkelig vis falkejægeren med nattevaag og anstrengelser, haan og spot, uden dog direkte at sigte ham for forbrydelsen. Som et nedbrudt menneske, udmagret og skjælvende vender den unge mand tilbage fra jagten, som i virkeligheden mere har været en menneskejagt end en bjørnejagt.

Da Agilulf efter hjemkomsten fortsætter jagten paa falkejægeren og i overvær af dronningen og de toscanske fyrster tvinger ham til at besynge de seks dages oplevelser, vender omsider bladet sig. Det til døden saarede vildt vender sig imod angriberen. Rollerne ombyttes: Den gamle hvidhaarede, i virkeligheden milde og humane konge, som selv lider ubeskrivelig ved, hvad der er skeet, forvandles til det jagede vildt, Guido til jægeren. Sikrere og sikrere blir den unge mands fremtræden. Tydeligere og tydeligere, hvassere og hvassere blir hans haan. Med ungdommens hensynsløshed slynger han versenes spillende lansetunger ind i den gamle konges bryst. En kamp mellem ungdom og alderdom, tegnet med en digterisk glød, der nærmer sig til det geniale.

Saa retter falketæmmeren med et lansen mod sit eget bryst og dør — dør som seierherre.

I en monolog, der i høihed minder om de berømte shakespearske monologer erkjender Agilulf den vise sit nederlag:

«Han steg til adelsmand paa elskovs kval,
paa pinslen steg han over alt høvding-kryp!
Som falken stiger over Toscanas sletter,
han steg paa smærtens vinger av de lave ætter, —
og verdens skønhed fænged i det unge syn
og rammed kongen med de haanblunks lyn». —

* * *

«Es ist eine *alte* Geschichte»; men det er lykkedes falketæmmeren og sangeren Kinck at gi emnet en saa ny og rig udformning, at jeg gjør som gamle kong Agilulf: bøier mig og slaar en streg over de mange forsyndelser. Det gaar ikke an at lægge de gamle alnemaal paa denne digtning. Selvfølgelig, selvfølgelig, maalt efter almindelig moralsk maalestok er Kincks «kjærlighed» den ordinæreste sensualisme og hans falkejæger en ligefrem forbryder. Dobbelt kjæltring, fordi han ikke alene bedrager kongen, men ogsaa dronningen, som fra først af aldeles ikke elsker *ham*, man kongen, sin egtefælle.

Man faar for engangs skyld stille sig: «jenseits des Guten und Bösen». Kun paa denne maade kan man komme til at glæde sig over en bog, der, for at bruge et til det yderste misbrugt udtryk (det er jo endog anvendt paa Bernt Lies: Overlærer Hauch) er «aarets store bog» eller ialfald merkeligste bog.

Knut Hamsun: **Under Høststjernen.** En vandrers fortælling. Gyldendalske boghandel 1906.

En ægte uforfalsket «Hamsun», fuld af overraskende vendinger, barokke indfald, sarkastiske bemerkninger, fine smaa træk fra naturlivet, alt serveret i det kokette hamsunske sprog-service.

Et spirituelt causeri — uden spor af virkeligt indhold. Servicet alt, indholdet, det substantielle, nogetnær som at stikke tungen ud af vinduet.

Et fyrværkeri af aandrigheder opsendt en mørk høstaften af en ordkunstner, som intet har paa hjerte, intet vil uden at kokettere en smule med sig selv og sine læsere.

Men koketteriet klær som bekjendt ikke alle aldre lige godt, og Hamsun er som forfatter ikke længer ung nok til, at den literære flirt ubetinget klær ham. «*En vandrer*» kalder han sig i bogens undertitel. Nuvel, men den virkelige vandrer gaar *fremad*. Vandreren Hamsun har nu i længere tid bevæget sig i ring eller paa stedet.

Den mangel paa positivitet, der har været grundskaden ved hans blændende talent, har hævnet sig. Længe før hans høisommer burde være tilende, tilstaar han aabenhjertig, at han befinder sig under høststjernens tegn. Hvis det da er alvorlig ment; hvis det ikke er flirt, det ogsaa.

Olaf Benneche: **Erik Rathlau.** Aschehoug & Co 1906.

Det synes at være noget af en regel i den yngre og yngste literatur, at de herrer forfattere først sætter den gode (relativt gode) vin frem, saa den daarlige. Og publikum flyver ende paa limstangen. Sat i stemning af den første bog styrter det lige hen og kjøber den anden og tredje, for bagefter at ærgre sig selv og glæde forfatteren med andet og tredje oplag.

Olaf Benneche danner saavist ingen undtagelse fra regelen. Hans «Marie Luise Reventlow» var en ligesaa fin og stemningsfuld skildring fra vore oldeforældres tid, som hans to følgende bøger er matte og margløse.

I «Villenskov» forsøgte han sig uden held med den nu saa inderlig forterskede herregaards-mystik. Sproget var svulstigt, karakteristiken løs. I «Erik Rathlau» træder han vistnok ud igjen i dagens lys og taler til og med et smukt og fint norsk; men det er ogsaa alt. Noget paa hjerte har han fremdeles ikke: En ung dekadent æsthetiker af den noksom bekjendte type er omsider blit lei af det æsthetisk-erotiske leben und treiben i hovedstaden og trækker sig tilbage til en fjeldbygd for at dyrke arbeidet.

Men: «paa læsset nissen sad og lo:
Vi flytter nok idag, vi to!» —

Det har øiensynlig ikke været noget alvorlig ment flugtforsøg fra forfatterens side; for deroppe i fjeldbygden forsamler han efterhaanden alle sine sorte faar fra hovedstaden. Der er ikke *en*, som mangler, end ikke det erotisk monomane hundyr, som, skabt af Gunnar Heiberg og videre opflasket af Thomas Krag med flere, gaar omkring og vrinsker i den yngre literatur. Gad vide, hvorledes det er at forklare, at de yngre forfattere alt i et snubler over dette intressante utyske, medens vi almindelige mennesker næsten aldrig har den fornøielse at møde det? — Saa fortsættes da hovedstadslegen, selskabeligheden, flirten og den æsthetiske passiar, med de prægtigste høifjeldskulisser i baggrunden og en enkelt gang i den romantisk flatterende belysning af en skogbrand Og saa — er bogen tilende. Dens slutning forekommer mig ligefrem absurd. At en ung mand, som nærer en ren og dyb kjærlighed til en kvinde, gir hende paa baaden for at frelse en ven, som har

gjort sig skyldig i kassesvig, en ven, vi forresten hverken hører eller ser noget til, er høist urimeligt. Og endda usandsynligere, at den unge pige gifter sig med en anden, naar hun elsker den opofrende mand og *ved, hvorfor han har trukket sig tilbage.*

Det er længe siden, jeg har læst en mere forskruet og forfeilet slutning paa en roman.

Vilhelm Krag: **Major v. Knarren og hans venner.** Aschehoug & Co. 1906.

I den berømmelige premier Major Ulrich Friederich Schousboe von Knarrens person og bedrifter har Vilhelm Krag gjort et fund, som hans konkurrenter paa dette historiske omraade har grund til at misunde ham. Her er ingen diaboliske phantasterier, ingen Ragnhild Jølsenske forsøg paa at destillere malurt og dyvelsdrek af vore brave oldeforældres leben und treiben. Den vin, Krag med rund haand kredentser af majorens høie gamle glas, har en mild og fin bouket; den er egte som glassene selv. Med diskret kunst tegner han et helt igjennem stemningsfuldt lidet billede fra disse gode gamle tider.

Og hvor velsignet godt gjør ikke hans lune humor i vor nervøst oprevne tid. —

Nu staar der kun et tilbage: at geleide vor ven major v. Knarren op paa «Nationaltheatrets» bredder. Hvor han vil ta sig ud deroppe, denne halvbror af Falstaf! Kan det lykkes V. Krag at komponere hans Leben und Treiben sammen til en fiks komedie, da vil vort udfattige lystspil ha faaet en værdifuld berigelse.

— — —

Anmeldt af fru *Clara Thue Ebbell:*

Dr. J. R. Miller: **Roser af torne. Praktisk kristendom.** Oversat af Birger Hall. 1906. Johannes Bjørnstads forlag. 191 sider.

«Roser af torne» er en bog om den seirende og triumferende kristendom, om den kristendom, som ikke alene overvinder livets vanskeligheder, men vender dem om til fordele, faar roser til at blomstre frem af tornene. Det er en bog, som i al sin jevnhed taler livets levende sprog, som

viser styrken i selve lidelsen, som vil have sang istedenfor rædde grublerier, som vil have overstrømmende godhed og kjærlighed — den, som gaar en mil længer, end det forlanges — istedenfor frygtagtig skrupelsyge, den taler virksomhedens levende tungemaal, det at arbeide og det at leve helt med i alt, den største livskunst, den praktiske livskunst. «Lad os lære at bringe hele vort livs styrke med til selv de mindste detaljer i vore pligter. Lad os gjøre øieblikkene skjønne, og saa vil timerne blive straalende og dagene herlige».

Helen Keller, den merkelige amerikanerinde, som gjør alle os normalt udrustede mennesker til skamme, udtaler i en sætning den hemmelighed, hvorved hun har naaet til, hvad hun har. Jeg besluttede at betragte de skranker, der var sat omkring mit liv næsten fra begyndelsen af, som skjæbnens drillerier. Jeg gjorde op med mig selv, at de ikke skulde forkroble min sjæl, men snarere skulde bringes til at blomstre lig Arons stav, der satte blomster».

«I hele verden», siger bogen, «er der ingen, som kan gjøre os nogen skade uden os selv. Dersom vort hjerte bevarer sin ærlighed, dersom vor tro forbliver stø, dersom vor aand altid er seierrig, dersom vi ikke lader sangen dø hen i vore hjerter, kan stormene blæse, som de lyster, og bølgerne rulle, som de vil, intet kan naa os i vor trygge havn, ingen kan gjøre os nogen skade.»

Det er ikke for meget sagt, at «Roser af torne» er en brilliant bog, som med sin kristendoms lyse styrke vil komme som en velsignelse, særlig til dem, der trykkes under modgang og lidelser og ligger under for modløsheds synd.

Myriam Harry: **Jerusalems erobring**. Oversat fra fransk af Signe Lehmann. Kjøbenhavn 1906. V. Pios boghandel. 359 sider.

«Jerusalems erobring af vore dage staar fjernt fra Torquato Tasso's «befriede Jerusalem». Denne erobring har intet med korstogene og den materielle besiddelse at gjøre. Det er den unge lærde, Hélie Jamain, som i ekstatisk henrevethed beslutter «at gjenvinde Jerusalem for troen; ikke mere ved sværdet, men ved sin videnskab, ved arkæologien, denne store fremmaner af henfarne tider». Det lykkes ikke, hvad der efter skildringen her ikke kan forundre os. Den

unge, æstetiserende mand var neppe den rette. Da han havde tilbragt nogle uger i den stad, hvis helligdomme havde kaldt ham, havde han mistet den tro — som han eftersigende havde bevaret gjennem studiernes vanskeligheder. Jerusalem ribbede ham, — her, hvor man slog mynt af fromhed, hvor strid og splid var det aandsliv, kirkerne levede, hvor hyklere og bigotte førte scepteret, og det religiøse præg florerede i turisttiden, her fik hans erobringstanke og hans egen tro dødsstødet. Det er ingen lovprisning af hans egen katholicisme, men endnu mindre af den protestantisme, han der nede møder, og som personificeres i hans liv ved en sneverhjertet, trangbrystet liden diakonisse, som ved en uhyre feiltagelse bliver hans hustru. Som religiøst indlæg har bogen mindre interesse, dertil er dens midler for grove og manden selv for ubestemmeligt et objekt Som samfundsskildring er den meget fængslende og først og fremst som et digterverk med østens glød og farver om østens vidundere og mangfoldigheds rigdom.

Svend Leopold: **Goethes kat.** Kjøbenhavn 1906. Det Schubotheske forlag. 187 sider.

I juleliteraturens tunge alvorsstrøm er det vidunderligt at træffe paa et saa let flydende, saa elegant, delikat, nydeligt et lidet boble-verk, som foreliggende fantasi over digterkongens huskat. Svend Leopolds, fra «Politiken» kjendte lette, aandfulde pen, som tumler med historiske begreber og episoder og personligheder og breder øienvidnets tilforladelighed ud over sine skildringer, — som vi morer os herlig over og haaber ikke er altfor løgnagtige, — har her fundet et emne, hvor netop hans vid kan sprudle og hans form brillierer. Det er gribende at følge denne for livet saa vel skikkede kat, fra den fra sin silkeforede sykurv i Tuilerierne er vidne til Josefines utroskab, fra sit trygge stade paa lysekronen — som vist mangen en statsmand misundte den — til den store keisers korsikanske vredesudbrud, videre gjennem dens oplevelser i felten, dens iagttagelser fra den trygge post blandt de nationale Bayonneskinker, — for det er en kat, der længst muligt er fædrelandstro, — iagttagelser af Napoleons heltemod paa soldaternes vegne, af hans egne øvelser foran speilet i teltet og hans store ædelmodighed mod fienden, han krummer ikke et haar paa deres afhugne hoveder. Og saa er det Weimar og den store digter, den harmoniske, skjønne, guders og menneskers yndling, bløde puder, vateret slobrok, rig vinkjælder, fyrsters omgang, deilige kvinders aand og den utrættelige altid taknemlige Christianes aldrig hvilende omhu. Her lærer pusekat tænkningens fryd paa det bløde tæppe at kjende og tilegner sig en æstetisk livsanskuelse, som holder,

til den en vakker dag befinder sig uden mad langt borte i skuret hos en haandfast bonde.

Det er mange brogede oplevelser og rige livserfaringer, ogsaa fra de smaa missekatters verden, som dette fremragende personligheders tro husdyr har nedlagt i sine memoirer.

Bøger sendt til redaktionen:

Prof. Michelet: Om **Det gamle testamentes** betydning for os. Tre populære foredrag holdte i Bergen og Trondhjem vaaren 1900. Kr.a. Grøndahl & søn. Kr. 1,80.

Fem foredrag af *N. P. Gravengaard,* prest ved Bethlehemskirken, Cedar Falls, Jowa. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage. 57 sider.

Elise Aubert: **Tidens tegn.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,75.

E. Halvorsen: **Kristelig kalender** for hver dag gjennem aaret. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,00.

Jesus lever. Paaskepræken 1906 af *S. Michelet,* professor. Sælges til indtægt for smaakirkesagen. Kr. 0,20.

Helene Dickmar: **Psyche.** En kvindes kjærlighedshistorie. Kr.a. Aschehoug. Kr. 4,25.

En konvertits **Erindringer** af dr. *K. Krogh-Tonning.* Kjøbenhavn. Høst.

Hvorfor Gud skjuler sit ansigt af *C. Skovgaard-Petersen.* Kjøbenhavn. Frimodt. 16 sider.

Garborgs Jesus Messias. Et foredrag af *Herman Lunde,* sogneprest. Kr.a. Aschehoug. 27 sider.

Om de dødes rige. Et foredrag af *J. E. Sommer,* provst. Kjøbenhavn. Betesda. 31 sider.

Østenfor sol og vestenfor maane. Norsk folkeeventyr. Tekst og tegninger af *Eivind Nielsen.* Grøndahl & søn. Kr. 1,00.

Hvad är kristendom? Några predikningar af *Haybard Isberg.* Lund. Gleerupska. 173 sd.

Kyrkan seda från socialistisk synspunkt af *Olav Kringen.* Bemyndigad öfversättning från norskan. Stockholm. Bohlin & co. 50 øre.

För det dagliga lifvet. Korta betraktelser öfver valda bibeltexter af *Natanael Beskow.* Andra samlingen. Stycken ur Psaltaren. Stockholm. Wahlstrøm & Widstrand. 414 sider.

Skilles. En nutids-samtale i gammeldags form af *Alm.* Odense. Milo. 40 sider.

Jul. Plesner: **Folkelig nytaarsgave** 1907. København. Lehmann & Stage. 69 sider.

I vår tids lifsfrågor. No. XLVI. **Om pressens uppgift och tidningsmannens utbildning** af *Valdemar Langlet.* Upsala. Appelberg. 65 øre. — No. XLVII. **Barnets rätt och värn.** Föredrag vid kongressen för fattigvård och folkforsäkring i Stockholm 4de oktober 1906 af doktor *Karolina Widerstrøm.* 30 øre.

Lad os arbeide. Præken ved sogneprest J. N. Bruns afsked fra Sagenes menighed af professor *Lyder Brun.* Kristiania. Aschehoug. 30 øre.

Studenterhjemmets **julebog** *1906.* 6te aargang. Studenterhjemmets forlag. København. 137 sider.

Kristus *som exempel i kristeligt arbeide.* En bibeltime af Olfert Ricard. Lohse. 30 sider.

JOHAN VILLIAM HOFF,

født den 11te oktober 1832, død den 24de januar 1907.

En af Danmarks elskeligste og mest afholdte præster er bortkaldt efter en kort sygdom. Han vil blive savnet af saare mange, og mange har med dyb vemod modtaget budskabet om hans død. Men taknemlighed vil blande sig i vemodet, taknemlighed over al den velsignelse. Gud gav hans gærning i den danske kirke i nær et halvt aarhundrede, og taknemlighed over, at han forskaanedes for en længere svaghed og kunde virke næsten til det sidste. Endnu den 14de januar samledes han med sin menighedskreds og talte til dem. Han gennemgik et stykke af Pauli brev til Filippenserne og talte med dyb inderlighed om glæden i Herren. En af de tilstedeværende bemærkede netop den aften, at han havde været saa «begejstret». Og det var saaledes. Han var «begejstret», — «beaandet» i troens glæde over naaden i vor herre Jesus. Lidet anede vi, der hørte ham, at det skulde blive hans sidste vidnesbyrd. Der er næppe mange mænd i landet, der har haft saa mange venner som den afdøde, og han havde næppe en eneste uven. Saavidt jeg ved, er der aldrig blevet rettet noget skarpt angreb mod ham, hverken af anderledes tænkende kristne eller fra vantroens side. Det var ligefrem ikke tænkeligt. Der var noget i hans personlighed, der værnede ham baade mod haarde angreb og mod spot. Alt i sine yngre dage blev han af en kirkelig modstander kaldt «den elskværdigste af alle Grundtvigianere». Og ret betegnende i saa henseende var det, at da pastor V. Beck, som ellers kunde slaa drøie slag, engang ved et kirkeligt møde ikke syntes om noget, pastor Hoff havde sagt, var formen for hans modsigelse denne: «Jeg vilde ønske, at Hoff ikke havde sagt det, for han er en saa ideal personlighed.»

Naar H saaledes aldrig mødte nogen skarp modstand, var det ingenlunde, fordi han ikke fuldt ud kom frem med sin mening. Han kunde udtale sine anskuelser klart og be-

stemt, og det var hans overbevisning, at det *skulde* gøres, men han blev aldrig bitter eller saarende, og han kunde i fuldt maal anerkjende dem, der havde andre anskuelser end han.

Allerede Hoffs ydre personlighed maatte vække sympati hos alle. Det var en glæde at se paa den slanke skikkelse og hovedet med det smukke, fyldige haar, de fine træk og de dybe øjne, paa engang saa alvorsfulde og saa milde. Han havde bevaret skønheden fra ungdomsaarene under de graa haar, og fremfor alt lyste der i hans aasyn den hjærtets fred, der har sin rod i vor herre Jesus.

Hoff fandt tidlig vej til Vartov kirke og blev en af Grundtvigs disciple. Der fik han først og fremst sin kristelige udvikling. Med dyb beundring og inderlig hengivenhed var han knyttet til Grundtvig fra sin ungdom af, og med stor varme kunde han i sin alderdom dvæle ved minder fra gudstjenesterne i Vartov. Efterat han i tre aar havde været huslærer hos hofjægermester Carlsen paa Gammel Køgegaard, blev han 1860 kapellan hos Pastor Bonnevie i Vallekilde. En af dennes døtre blev hans brud, og med hende har han levet et sjælden lykkeligt samliv. I forordet til sin bog «Fra kirken og lonkamret» har han givet et varmt vidnesbyrd om, i hvilken grad hans hustru var hans medhjælp og glæde gennem aarene.

1873 blev han præst for valgmenigheden i Ubberup, og her hengled en snes lykkelige aar. Det var en velsignet virksomhed, han her havde, med saare lidet af de bryderier, som de fleste alvorlige præster kender til. Det synes at have været en ideal menighed, hvad valgmenigheder ikke altid er, og forholdet mellem præst og menighed var kærligt og inderligt. Da pastor C. Brandt ved Vartov var død, var Vartovmenighedens lemmer enige om at ønske Hoff til præst, men han vilde ikke forlade sin valgmenighed. Da imidlertid Brandts efterfølger, pastor Monrad, blev præst ved Frederikskirken, bad man atter Hoff om at komme, og denne gang sagde han ja. Dels mente han, at det var et kald, han burde følge, da det lød anden gang, dels var arbejdet paa landet blevet overvældende for ham i de ældre aar. Valgmenigheden var stadig voxet, og der var kommet en filialkirke i Vallekilde.

Her i København tilbragte Hoff da sit livs aften, — over tolv aar, — en skøn aften, fuld af virksomhed. I Vartov kirke samledes en talrig skare om ham, ligesom der ogsaa kom mange til hans menighedsmøder. Hans foredrag ved disse møder var saa klare og letfattelige, at de forskelligste mennesker, ogsaa de med ringe oplysning, kunde have glæde og udbytte af dem. Naar han kunde, fulgte han ogsaa villig kaldet til at tale ved den københavnske «indremissions» møder saavelsom ved andre lejligheder.

I de senere aar hemmedes hans virksomhed undertiden af legemlig svaghed, men aldrig for længere tid. Han var saa utrættelig i sin gærning, at han arbejdede, selv om han følte sig noksaa svag. Sidste sommer var han rask nok til at foretage en rejse omkring i Jylland. Med ungdomsfrisk begejstring fortalte han i efteraaret sin menighed om de tre mest levende indtryk fra den: det grundtvigske vennemøde i Aarhus, et besøg i Viborg domkirke og et besøg paa Skamlingsbanken ved Kolding.

Det kunde vel siges om H., hvad Grundtvig sagde om Ansgar: «Han var ingen mægtig aand». Han virkede ikke ved ejendommelige, flammende tanker eller ved aandfuld veltalenhed. Men det, der prægede hans tale, var klarhed, dybde og inderlighed, og man følte altid, at hvad han talte, havde han selv levet og erfaret. Han havde ogsaa mildhed og kærlighed tilfælles med Nordens apostel, men hans livsvej faldt paa lysere stier. Grundtonen i hans forkyndelse var glæden over Guds kærlighed i Kristus, med daabens naade og daabspagtens ord som grundvold for kristenlivet. Det var hans faste stade, hvorfra han aldrig veg.

Som forfatter af religiøse skrifter har han ogsaa haft betydning. Hans mest udbredte og vel ogsaa betydeligste bog er den ovennævnte «Fra kirken og lønkamret», betragtninger til alle aarets dage. Lige før hans død udkom skriftet «Moderne religiøsitet og gammeldags kristentro». Udarbejdelsen af denne lille bog skal have fremskyndet udviklingen af hans hjærtesvaghed. Den blev hans afskedsord til den danske menighed.

Hoff var medstifter af «Kirkeligt samfund af 1898» og til det sidste dets formand. *Th. Mau.*

OLDTIDENS KYNIKERE.

Et foredrag[1]) holdt i foreningen «Andvake» af
professor dr. *J. Mourly Vold.*

En sagde til Diogenes: «Menneskene ler dig ud»; «men jeg bliver ikke udleet», svarede han.
Diogenes Laërtes 6, 54.

Mine herrer!

Der gives tider, hvori det enkelte menneske taber sig selv og bøier sig mekanisk for det tilvante, tider, hvori derfor hele samfundet mister sin livskraft. Hjælpen kommer da jævnlig i form af en profets vækkende røst: «Vaagn op du, som sover!» et raab til menneskene om at være sig selv, om at vende sig fra det konventionelle til det i god betydning naturlige. Forskjellig lyder røsten, men med samme indhold: I *religionens* navn raabte de israelitiske profeter paa hjertets offer til fortrængsel af dyr- og madofferne, vidnede de første kristne om overgangen fra mørket til lyset; *fra skuepladsen* forkyndte Henrik Ibsen for vor tid sandheden om, at den ensomme mand er den stærkeste; gjennem *filosofernes* skrifter og tale blev i det gamle Grækenland prædiket visdommen om at sætte nyt præg paa mynten og om at være sin egen skjæbne.

Det har sin egen tillokkelse at se, hvorledes denne kamp for personlighed og natur føres i det nys nævnte herlige, til lysguden indviede land, i hvis jord al nyere kultur har sine dybe rødder.

Paa Perikles's tid, da Athen stod paa sit høidepunkt i kultur, vaagnede som bekjendt ogsaa for alvor den enkeltes refleksion over alle aandelige problemer og den enkeltes hævdelse af sit eget fremfor statens vel. Medens *Sofisterne* ved

[1]) Foredraget trykkes her med nogle mindre forandringer, især bestaaende i tilføielse af nogle punkter.

sin undervisning væsentlig fremhjalp det egoistiske nyttestræv, blev det *Sokrates* forbeholdt ved sit liv, sin lære og sin død hos de ædlere naturer i samtiden at vække den fornuftige selvstændighedens aand. Gjennemtænk med konsekvens samfunds-forholdene! Din fornuft vil da vise dig, hvad der er din opgave og pligt i alle livets forhold, og din egen interesse vil drive dig til ogsaa at handle efter denne din erkjendelse. Saaledes lød Sokrates's morallære. Men ikke alle disciplene havde mesterens nogterne forstand, hans dybe sædelige bevidsthed, hans frihed for lidenskaber der ellers hindrer fornuftens overherredomme; kun faa, fremforalt Plato, fulgte Sokrates i hans theoretiske retning, idet de udviklede idealitetens verden til et system, der har baaret tusindfold frugt i alle tiders høiere tænkning. De mere praktiske, paa en vis maade lavere staaende, naturer kunde derimod ikke med læreren bygge bare paa logik, ikke sætte det gode som en viden, men fandt at maatte stille disse naturlige, berettigede spørgsmaal: Hvori bestaar det gode, som mit liv skal jage efter, og ved hvilke midler kan jeg naa det? Ved at stille og besvare disse spørgsmaal i liv og lære, medens de for det meste gik udenom det rent theoretiske, fik disse filosofer en afgjørende betydning for den store mængdes liv og blev ikke bare «smaa Sokratikere», som man har kaldt dem, men i sin retning eminent store.

Som man vil have seet, dreiede «de smaa Sokratikeres» interesse sig om det enkelte menneske, om dettes liv og opgave. Ogsaa Sokrates havde ganske anderledes end de tidligere vist mennesket hen til det selv som personlighed; men han havde dog stadig fremholdt den store betydning af arbeidet som borger i staten. De nævnte nye retninger derimod førte ikke sine tilhængere hen til borgervirksomheden, der dog for de ældre havde staaet som et og alt, men lod denne erstatte af den personlige virken paa sig selv; i den enkeltes sjæl skulde nu kamppladsen ligge. Denne afsondring fra statslivet hang aabenbart sammen med, at de offentlige forhold var begyndt at forfalde, saa at fremmed-herredømmet var nær; allerede i 338, kun 61 aar efter Sokrates's død, gik jo den græske frihed tabt i kamp med Makedonierne. Disse praktiske Sokratikere gik imidlertid trods alles betoning af enkel-

væsenet i to forskjellige retninger: *Aristipp* og hans disciple, *Kyrenaikerne*, hvorfra igjen Epikuræerne nedstammede, erklærede, at livets opgave, det gode, bestaar i lysten, og at livskunsten for enhver bestaar i at finde, hvorledes han bedst kan faa presset lyst eller lyksalighed ud af tilværelsen; *Antisthenes* og hans *Kynikere* derimod fandt, at der maa være noget høiere end lysten, at dette høiere maa ligge i karakterstyrken, og at livskunsten saaledes maa bestaa i at udvikle sig til en selvstændig, stærk personlighed. Denne sidste retning var aabenbart af princip den høiere staaende og blev af de to den, der trods alle sine ekstravaganser fik den største betydning for samtid og efterverden, rig som den var paa praktisk genialitet, paa kraft, sundhed og folkeligt humor. Det er derfor kynismen, der nu skal være vort emne.

Først et blik paa de betydeligste Kynikeres liv. Skolens stifter *Antisthenes*[1]) levede *ca.* 400 aar f. Kr.; han var søn af en Athenienser og en Thrakerinde, men selv født i Athen. Han studerede først under den kostbare lærer sofisten Gorgias, fra hvem han vel har faaet sin beundrede fremstillingsmaade i tale og i skrifter. Da han i sine modnere aar lærte Sokrates at kjende, gav han sig med alle sine daværende disciple under denne lærer, der førte filosofien ind i husene. Antisthenes synes at have været en mand med stærke følelser og kanske lidenskaber; han blev en sværmerisk tilhænger af Sokrates og imponeredes især af dennes enestaaende karakterstyrke og selvbeherskelse, ikke saa meget af hans dialektik. Saa aabnede han da efter mesterens død *sin* sokratiske skole, nemlig udenfor Athens nordøstlige port, hvor det vrimlede af fattige, i et fægterlokale, indviet til den kjæmpende og lidende Herakles, der nu ogsaa blev den nye skoles skytsaand; fra hint lokales navn «Kynosarges» skal da Kynikernavnet stamme, men vel ogsaa fra en henspillen paa ordet «kyon» — hund, hvormed samtiden ærede saavel Antisthenes selv som især hans hoveddiscipel Diogenes. Thi allerede

[1]) Med hensyn til Antisthenes har Joël i et stort værk «Der echte und der Xenophontische Sokrates» søgt at vise, at hin har langt større fortjenester end antaget, idet en hel del af de træk, der tillægges Sokrates, i virkeligheden tilkommer discipelen istedetfor mesteren. Sagen staar dog endnu uafgjort.

Antisthenes's kraftfilosofi associerede sig med den kyniske levevis; men han synes endnu at have havt tag over hovedet og at have levet af sine egne smaa midler i forening med erkjendtlighedsgaver uden tiggeri. Til ham indfinder sig nu en vakker dag en ung mand, fattig, men velbygget og struttende af sundhed og kraft. Han stammer fra den græske koloni Sinope ved sydenden af det sorte hav, kalder sig for *Diogenes* og forlanger bestemt at blive den sokratiske Heraklesdyrkers discipel, hvad jo paa den tid vilde sige det samme som at føre sit liv i samvær med den anden, tilegne sig hans tankegang og efterligne hans liv. Antisthenes er imidlertid i sit slemme hjørne, vil af en eller anden grund nu ikke tage imod nogen ny mand og jager Diogenes bort; denne er imidlertid paatrængende, indtil hin omsider tager sin stok og slaar efter den uforskammede; Diogenes holder da ganske rolig hovedet op imod stokken og siger: «Slaa bare til! Du skal ikke finde nogen stok, der er haard nok til at jage mig bort, saalænge der er udsigt til, at du har noget at sige mig». Antisthenes røres naturligvis ved at træffe en mand hørende til den samme lille jern-familie som han selv, og enden bliver, at Diogenes bliver antagen. — Det varer ikke længe, før eleven overbyder mesteren, hvem han ikke finder haard nok. Tildels tigger han, tildels kræver han det nødtørftigste af disciplene. Han nøier sig ikke med som Antisthenes at gaa uden anden klædning end en grov overkappe, somme gange lagt dobbelt om kroppen; men han fører al sin eiendom med sig; denne indskrænker sig til en stok og en slags pose eller ransel med det allernødtørftigste — baade kappen, stokken og ranselen bliver nu Kynikernes ordenstegn. Med dem vandrer Diogenes omkring paa gader og torve, tagende nattelogis efter omstændighederne, mest paa den nøgne jord eller i templernes forhaller; Athenerne havde jo, som han sagde, idet han pegte paa buegangen ved Zeustemplet, bygget Diogenes et palads, forat han der skulde holde hus. En kortere tid boede han ogsaa i et kar, «en tønde», tilhørende gudemoderens tempel. Han kjendes ved hunde-navnet; thi han er jo en hund, der ikke angriber fiender, men redder sine venner ved sit bid. Stadig er han paa farten, samtalende eller lærende, ofte med anvendelse af vitser; vi finder ham ogsaa paa reiser. I den

senere del af sit liv bliver han tagen til fange paa en søreise til Ægina, bragt paa torvet i Kreta og udraabt tilsalgs som slave; «jeg forstaar at herske over mennesker», siger han til udraaberen, der sporger, hvad han forstaar, og, idet han peger paa en Korinthier i galante klæder, tilføier han: «Sælg mig til denne mand; han behøver aabenbart en herre». Saaledes kom Diogenes til Korinth som slave i Xeniades's hus, hvor han bliver sat til chef for husholdningen og til lærer for børnene; efter den tid siger herren: «Der er kommen en god aand i mit hus». Han maa have faaet store friheder; thi han færdes oppe paa Kranion, en deilig parklignende forstad i byens østkant, hvor en cypreslund og skyggefulde grotter veksler med solrige pladser og kildevand; her har han ogsaa en fægteskole, hvori han kan tale, og her skal han, liggende i solskinnet, have faaet den berømte visit af Alexander den store. I Korinth maa Diogenes være død henved 90 aar gammel i aaret 323, efter sagnet paa samme dag som Alexander. Herom gik forskjellige fortællinger; den simpleste og derfor rimeligste er den, at hans tilhængere en morgen fandt ham liggende død paa jorden, indsvøbt i sin kappe. Hans store popularitet i oldtiden gjorde, at man om ham fortalte mangfoldige livstræk og vittige udtalelser; i det enkelte er det oftest vanskeligt nu at afgjøre, hvilke historier der virkelig hidrører fra Diogenes selv; men de fleste er i hans stil og bidrager til et helhedsbillede af manden. — Diogenes's ypperste discipel, *Krates* fra Theben, gik endnu et skridt videre i sin virken end læreren, især ved sin elskværdige og humane paatrængenhed, efterat han havde valgt fattigdom istedetfor rigdom og med fattigdommen en art tiggeri. Af begeistring for den kyniske livsvisdom omsatte han nemlig sin eiendom i penge og gav det indkomne, ca. 1 million kroner norsk, til sine medborgere, idet han sagde: «Krates befrier Thebaneren Krates». Som udtryk for sin overstrommende lykke bekransede han nu sit hoved og vandrede derpaa omkring med sin stok, sin tiggerpose og sin tynde, korte kappe, idet han, som Plutarch siger, tilbragte sit liv som en fest under spøg og latter. Dette muntre og velvillige sind førte han med sig ind i folks huse; han gik nemlig under navn af «aldor-aabner» overalt ind, prædikende, uddelende med mildhed gode raad og stillende trætter, og mod-

toges som en god dæmon. Han gjør kanske det mest sympathiske indtryk af alle de ældre Kynikere — i virkeligheden udvidede han sin virksomhed fra skolelærdom til en art almenmenneskelig prædike- og sjælesørgervirksomhed. Krates var iøvrigt, til forskjel fra de to andre, en gift mand. Historien herom er ægte kynisk og fortjener at fortælles Her er den: En af Krates's disciple, Metrokles, havde en søster, *Hipparchia*, der kom i adskillig berøring med Krates og blev aldeles betagen af hans person, hans taler og levevis; ja, det maa have været en dødelig forelskelse. Thi da hendes forældre, der tilhørte de høiere klasser og havde nok af fornemme, rige og vakre beilere paa haanden, bestemt satte sig imod et saa skammeligt parti, erklærede hun sans phrase, at hun vilde dræbe sig, hvis hun ikke fik Krates. Forældrene bad nu den tilbedte selv bringe datteren paa andre tanker; filosofen gjorde da flere forsøg, men uden resultat, hvorpaa han omsider greb til følgende udvei: han lagde posen og stokken fra sig, tog saa sin tynde, korte kappe af sig, kastede kappen ovenpaa posen og stokken, og, da han saaledes var reduceret til sin naturtilstand, hvori en pukkelrygget krop var forbundet med et stygt ansigt, udbrod han: «Her har du brudgommen, og der ligger hans eiendom; tænk over det! thi du kan ikke faa del i mig, hvis du ikke ogsaa tilegner dig min levevis». Pigen blev imidlertid ved sit, iforte sig den korte og tynde kyniske kappe og vandrede fra den dag om med tiggerposen som Kynikerens ægtehalvdel. Om hun har havt nogen ædel indflydelse paa sin gemal, derom tier historien. Krates's betydeligste discipel var *Zeno*, der blev stifteren af den stoiske filosof-skole. Vi træffer endnu i det tredie aarhundrede Kynikere, der levede som vandrende moralprædikanter, en art tiggermunke; at dømme efter brudstykker, fundne efter en af disse Kynikere, Teles, tog foredragene næsten karakter af en udlæggelse af overleverede hellige ord; selv lagde taleren moralen til gjennem citater af nye vers o. s. v. «Kynikeren Teles er den ældste paaviselige stamfader til den geistlige taler». (Wilamowitz). Mange af de bedste af Kynikerne synes dog nu at være gaaet over til stoicismen, der i virkeligheden optog det holdbare af kynismen og forenede dette med en

videnskabelig-religiøs theoretisk filosofi[1]). Resten sank ned til et lavere niveau. I kristendommens første tider træffer vi paany de kyniske vandreprædikanter, der trods og paa grund af megen lighed maatte komme i strid med de kristne; ja, lige til efter romerrigets undergang træffer vi filosofer med Kyniker-navnet.

Lad os dernæst se *lidt nøiere* paa Kynikernes *lære og liv*. Deres hovedtanke er den, at dyden er sig selv nok. Hermed fulgte nu hos dem som hos saamange andre moralprædikanter en udtalt ringeagt overfor *ren theoretisk viden* og især overfor theoretisk filosofi, som de betragtede som overflødig; dog tillægges der Antisthenes en selvstændig theori inden det logiske omraade. Men selv om ham heder det, at han lærte, at dyden ikke behøver noget andet end sokratisk styrke, derimod ikke megen lærdom. Uvidenheden i det spekulative bragte mangen gang Kynikerne i strid med andre mere theoretiske filosofer, specielt med akademikerne, og det er rimeligt, at hine her oftere er komne i knibe. Saaledes hørte Diogenes engang Plato samtale om idéerne; da nu denne tog bord og bæger som eksempler og betegnede den begrebsmæssige natur ved disse ting, deres idéer, med navnene «bordhed» og «bægerhed», udbrød Diogenes: «Plato! jeg ser bord og bæger, men slet ikke bordhed og bægerhed», hvortil Plato skarpt svarede: «Rimeligt nok; thi øine, der behøves for at se bord og bæger, har du nok —, men forstand, der skal til for at se bordhed og bægerhed, har du ikke». Den gang blev selve Diogenes maalbunden. Vi maa dog ikke heraf og af deres kyniske levevis slutte, at de ældre, ledende Kynikere var udannede mennesker; tvertimod! Vi merker paa al deres tale, at de levede i den græske kulturverden, og at de kunde den græske bibel, de homeriske digte, saa godt som nogen. Antisthenes bliver jo, som før nævnt, berømmet for sin prægtige stil; der tillægges ham derhos skrifter, i hvilke han for-

[1] Enkelte af de senere Stoikere havde som Kynikerne en ren praktisk tendens, saaledes den ædle, lamme slave Epiktet, der «lig en nattergal» lovpriste Gud, alles fader, og virkede i skjøn menneskekjærlighed for den sande stoiske uafhængighed. Hans lille ophøiede og freidige, men ogsaa underholdende «Haandbog i moral» burde læses den dag idag ogsaa hos os. (Den faaes i Reclams «Universalbibl.» for 20 øre).

søger en fornuft-tolkning af Homer; Krates nævnes som forfatter af flere nu tabte digterværker, tragedier, hymner o. s. v. Ogsaa Diogenes havde Homer paa rede haand; ja, det heder, at han engang i halvsøvne besvarede et homerisk vers med det næst paafølgende; det skal nemlig engang have hændt, at Alexander kom over ham sovende og citerede drømmens ord til Agamemnon i Iliaden (II, 24):

«Natten igjennem at sove sig skikker kun slet for en konge»,

hvorpaa Diogenes citerede den følgende linje:

«Hvem et folk er betroet, og som har saa meget paa hjerte».
(II, 25).

Hermed havde nu Diogenes endog opnaaet at vende citatet fra sig selv over mod Alexander, hvem jo «folket var betroet» — den slags dueller hørte til hans kjæreste sport. Hvad imidlertid bedre end noget andet viser os, at selve Diogenes, den af de ældre Kynikere, der jo gik videst i udvortes kynisme, havde sans for en sund uddannelse, er skildringen af, hvorledes han opdrog Xeniades's børn, hvilken skildring efter navngiven kilde meddeles af vor Diogenes's biograf: Diogenes med tilnavnet *Laërtes*. Efter denne sørgede Kynikeren godt baade for børnenes legemlige og for deres aandelige uddannelse; han lærte dem at ride og kaste med slynge og spyd, tog dem med paa jagt, fulgte med dem til fægtemesteren og paalagde denne at lade dem gymnasticere «bare for rødmens og sundhedens skyld», men ikke til rekorder eller pragtstykker. Næst efter de vanlige elementære kundskaber skaffede han børnene et rigt kjendskab til digtere og andre forfattere, idet han hjalp deres hukommelse ved korte sætninger. Han vænnede dem til al slags nøisomhed, ogsaa til at varte op ved bordet; men — hvad mere undrer os — ogsaa iøvrigt havde opdragelsen et gammeldags præg: de maatte — mod Kynikernes egen praksis — gaa med tæt afskaaret haar, tie stille paa gaden og der ikke tage nogen notis af andre mennesker. Diogenes maa have havt den rigtige tanke, at den, der som voksen skal kunne være i sandhed fri, maa som barn underkastes en fornuftig tugt. Ogsaa iøvrigt maa han have behandlet børnene humant; thi disse var glade i sin lærer og roste ham for sine forældre. Vi ser

heraf, at Diogenes med held maa have stræbt efter det græske ideal at gjøre lærlingerne «skjønne og gode». Hvorledes skal vi med denne intellektuelle forstaaelse rime beretninger som den, at han «ringeagtede musik, geometri, astronomi og lignende studier som unyttige»? Paa den ene side har vistnok Diogenes ofte efter folke-prædikanternes vanlige vis stillet sagen paa spidsen og for at skjærpe indtrykket udtalt sin foragt for de theoretiske kundskaber, der efter ham *kun* havde værdi i moralens tjeneste, og bare for de høiere spekulative problemer har han vel været helt uden forstaaelse. Paa den anden side er det naturligvis hans mange djærve og vittige ord og gjerninger paa gader og torve, der har vakt opsigt og især er blevne overleverede, medens hans og hans tilhængeres mere skjulte didaktiske arbeide som det pædagogiske stræv overhovedet er gaaet forholdsvis upaaagtet hen. Men saa gjennemtrængt er Diogenes og de andre Kynikere af den græske filosofiske aand, at de tiltrods for alt bestemmer endog dyden som en viden.

Lad os yderligere se lidt paa den kyniske *livslære* og *livskunst*! Dyden er det eneste gode, og som følge heraf blir alt andet at regne for *ligegyldigt*, et adiaphoron; saaledes rigdom, ære og død; de ydre ting kan først derved blive til virkelige goder for os, at de hjælper os i vor moralske udvikling; intet af det ydre maa overlades til skjæbnen eller slumpen — en ophøiet tankegang, der fik et endnu kraftigere udtryk hos den senere Stoiker *Epiktet*. Hvori bestaar nu praktisk talt dyden? Kynikerne fremhæver de i oldtiden hævdede hoveddyder, som ved siden af visdommen var maadehold eller selvbeherskelse, tapperhed og retfærdighed; men selvbeherskelsen og tapperheden tager aldeles overtaget i deres tankegang, og al dyd bliver derfor seet som *karakterstyrke*, det eneste værdifulde i verden. Vore filosofer havde ganske anderledes end de tidligere syn for, at der til den virkelige dyd hører *øvelse og arbeide*: «overhovedet bliver uden øvelse intet, hvad det skal være i vort liv; men den formaar ogsaa at overvinde alt», sagde Diogenes. Denne moralske kamp førte Kynikerne stadig i sit liv, og den indskjærpede de i tide og maaske i utide. Lige til det sidste holdt mestrene ud. Det heder, at nogle sagde til Diogenes: «Nu er du gammel; slaa

dig nu til ro!» hvorpaa den tiltalte gav følgende vakre svar: «Hvad? Om jeg løb omkaps paa rendebanen og nærmede mig maalet, burde jeg da slappe løbet og ikke meget mere anspænde alle mine kræfter?» — Ved «arbeide» og «løb» tænkte naturligvis Kynikerne nærmest paa ens aandelige kamp med sig selv, derimod ikke paa det legemlige arbeide, der jo i oldtiden var ringe agtet; men vi ser ialfald vor Diogenes, som vi bedst kjender, freidigen udføre et eller andet legemligt arbeide, selv om han kanske ikke stadig har havt saadant; det legemlige arbeide var jo baade nyttigt, sommetider formodentlig nødvendigt, for hans livsophold og maatte desuden regnes med til den prisede anstrængelse, der hørte med til visdommen. Herved slap Kynikerne for at maatte som Kyrenaikerne nu og da opholde sig ved tyrannernes hof; i et saadant ophold havde jo ogsaa Plato, om end af høiere grunde, fundet sig, idet han i to forskjellige perioder boede hos Dionysios paa Sicilien. Hertil refererer sig følgende lille historie. Plato gik, siges der, engang forbi Diogenes, medens denne stod og vaskede grønsager; Plato hviskede da ind i øret paa ham: «Hvis du kunde have føiet dig efter Dionysios, saa skyllede du nu ikke urter», hvortil Diogenes ligeledes hviskende svarede: «Hvis du havde kunnet skylle urter, saa havde du ikke føiet dig efter Dionysios.» Vi ser heraf, at ogsaa det legemlige arbeide for vor Kyniker blev et middel til aandelig frihed. Thi, da der handles om et sammentræf med Plato, maa historien henlægges til Athen og altsaa til en tid, da Diogenes ikke var slave og ikke som saadan tvungen kanske ogsaa til det legemlige arbeide.

Lad os se, hvorledes vore Kynikere gjennemførte tanken om karakterstyrken a) overfor lysterne, b) overfor skjæbnens slag, c) overfor menneskenes fordomme.

Hvad *lysten* angaar, da har vore filosofer kun suveræn foragt for den; da vi jo i lysttilstanden er bestemt af noget andet end vor fornuft, gjælder det at bekjæmpe den for at faa en stærk karakter og naa den indre frihed. Antisthenes pleiede jævnlig at sige, at han hellere vilde være afsindig end fornøie sig — hvorved han dog maa have tænkt bare paa den sanselige nydelse; og Diogenes siger med Sokrates, at det er eiendommeligt for guderne intet at behøve og for dem, der

ligner guderne, at behøve saa lidet som muligt. Ja, han skal have kaldt fattigdommen for den selvlærte dyd. Diogenes Laërtes bringer os iøvrigt om sin navne følgende mærkelige sted, der i høi grad minder mig om en moderne forsagelses-prædikant: Søren Kierkegaard; det heder om vor Diogenes: «Han roste dem, der staar i begreb med at gifte sig, men dog ikke gifter sig, dem, der staar i begreb med at foretage en seilads, men ikke seiler, dem, der staar i begreb med at overtage en statstilling og dog ikke overtager den, dem, der staar i begreb med at ernære slaver (børn?) og dog ikke gjør det, dem, der er parate til at omgaaes magthaverne og dog holder sig fra dem». Meningen af dette sted kan dog efter, hvad vi iøvrigt ved om Diogenes, ikke være den, at han fordømmer alle de nævnte arter virksomheder, men kun den, at han nærer særlig beundring for deres karakterstyrke, der renonçerer paa dem; der synes her at være tilløb til en slags moral høiere end den dagligdagse, i lighed med den, hvilken de kristne munke i sin tid kom til at opstille. Næsten nøgne og for det meste uden hus indskrænkede Kynikerne sin drikke til vand og sin spise til brød, figener, løg, linser, bønner o. lign. — hvilket var adskilligt under den tarvelige græske levemaade — og portionerne var ganske vist minimale, ja faldt vel stundom bort. For Diogenes skal synet af en mus fra først af have givet stødet til hans tarvelige liv. Men han gik tildels noget videre end musen. Thi for at vænne sig til hede og kulde, altsaa for at hærde sig, væltede han sig om sommeren i den hede sand — hvad jo vil sige meget i det hede Grækenland — og favnede om vinteren de tilsnede billedstøtter — vi maa erindre, at han da var nøgen eller omtrent nøgen. Egentlig askese i form af selvpinsler synes det derimod, som om de ældre Kynikere ikke har drevet, takket være deres græske opdragelse og halv-græske nationalitet; først da retningen i senere aarhundreder skeiede ud, specielt ved, at en hel del uværdige, dels sværmere, dels pak, sluttede sig til den, træffer vi paa egentlig østerlandske selvpinsler, der vel først gjennem Alexander den stores indiske tog og gjennem hans efterfølgeres orientalsk-græske herredømme frembød sig til synderlig efterligning i Grækenland. I aaret 165 efter Kr. hændte det endog, at Kynikeren Peregrinus Proteus, der en tid havde tilhørt de-

kristne, lod sig brænde levende i folkets paasyn under de olympiske lege.

De ældre Kynikere derimod, der specielt er vort emne, vilde ikke skade sin helbred; de var paa ægte græsk vis stolte af sin hærdede sundhed, og Diogenes naaede jo med sin levemaade en alder af ca. 90 aar; det var jo en af deres grunde imod de legemlige lyster, at de svækker og gjør blødagtig, og Stoikeren Epiktet, der forsvarer Kynikerne, fremholder, at det er den ægte Kynikers pligt at sørge for sin helse og styrke, forat hans virken kan være desto mere fristende for publikum. Vi hører ikke selv Diogenes eller Krates foragte sundheden; men vel spotter Diogenes dem, der beder til guderne for sin helse, men samtidig ødelægger denne ved ufornuftig levevis. Selv med hensyn til lavere lyster var vore filosofer ikke rigorister; de har saaledes vistnok villet feire aandens frihed ved ogsaa nu og da at leve lidt mere luksuriøst; ialfald svarede Diogenes en sporger, at de vise ligesaavel som andre mennesker spiser kage. Saadanne luksuriøse nydelser var dog vel rene undtagelser; almindelig handlede vore filosofer vistnok efter Antisthenes's princip, at man ikke skal jage efter de glæder, der gaar foran, men efter de glæder, der kommer efter anstrængelserne — altsaa efter den gode bevidsthed om den udførte pligt eller kamp.

Overfor *skjæbnens slag*, alle slags ulykker og gjenvordigheder, udviste Kynikerne den største fasthed og sindsro og blev herved forbilleder bl. a. for Stoikerne. «Hvilken fordel har du af filosofien?» spurgte en Diogenes; «om ingen anden», svarede han, «saa ialfald den, at jeg er rustet overfor enhver skjæbnens omskiftelse». Efter hvad Diogenes Laërtes meddeler, pleiede Diogenes Kynikeren at tale saaledes: «Alle de ulykker, der forekommer i tragedierne, har rammet mig; jeg er uden hjem, uden hus, skilt ved mit fædreland, og jeg ved ikke idag, hvad jeg skal leve af imorgen; men imod skjæbne sætter jeg mod, imod vedtægt natur, imod affekt fornuft». Dette var det princip, hvorefter vore filosofer levede. Ja, de forstod, hvad Rasmus Nielsen har fremholdt som et kjendemerke for aanden: at forvandle hindringer til betingelser, at drage udvikling af alt. Da Diogenes havde havt forskjellige kalamiteter, sagde han: «Vel gjort, o skjæbne, at du saa mandigen leder mig!»

I saadanne tilfælde, heder det hos Stobæus, pleiede han endog at tralle med høi røst. Epiktet siger i det 1ste aarh. efter Kr. ligefrem følgende rosende ord om den sande Kyniker: «Der er denne vakre omstændighed forbunden med en Kynikers karakter, at han maa blive slaaet lig et æsel, og, naar han slaaes, maa elske dem, som slaar ham, idet han selv er alles fader og broder». «Er han ikke overbevist om, at, hvad han end lider i denne retning, er det Zeus, der sender ham lidelsen?» Det siges om Diogenes, at han i en febersygdom forholdt sig meget overlegent, og om døden udtalte Kynikerne sig meget freidig — Krates sang ved dens komme. Rigtignok holdt de det for tilladeligt at bringe sig selv ud af livet, hvad dog vistnok ingen af de tre høvdinger praktiserede[1]). Flere havde den opfatning, at døden ikke var andet end en afslutning af livet, og Diogenes ræsonnerer omtrent som senere Epikur, at døden jo ikke rammer mennesket, da døden ikke er, medens mennesket er, og mennesket ikke, naar døden er der. Uagtet vi jo ikke kan give vore Kynikere ret i de nævnte udtalelser angaaende liv og død, kan dette ikke forringe vor beundring for deres fasthed. Flere af dem udsatte sit liv ved sine dristige udtalelser overfor magthaverne, og, da kong Perdikkas af Makedonien truede med at dræbe Diogenes, hvis denne ikke kom til ham, svarede denne simpelthen: «Ingen stor kunst! det kan baade den spanske flue og gift-edderkoppen». Diogenes glemte iøvrigt i foranstaaende opregning af sine midler et kraftigt middel, som han selv idelig anvendte: *humoren*, hvorved han hævede sig over de ydre omstændigheder som tilhørende en lavere sfære. Saaledes, da der løber mus op paa hans bord, siger han: «Nei se, ogsaa Diogenes har snyltegjæster tilbords». Han havde engang, formodentlig som ung mand, en slave, Manes, der løb fra ham; da nu en raadede Diogenes til igjen at faa fat paa slaven, svarede han: «Det vilde være latterligt, om Manes kunde leve uden Diogenes, men Diogenes ikke uden Manes». Da man spurgte ham,

[1]) Naar Diogenes Laërtes siger, at det synes, som om Antisthenes var noget forsagt i sin sidste sygdom, er vistnok dette bare en slutning fra, at han, hvad netop foran er fortalt, udtaler ønsket om at blive fri sine smerter, men ogsaa afviser den dolk, som discipelen rækker ham.

hvoraf det kom, at folk gjerne giver noget til tiggere, men derimod intet til filosofer, hvarede han: «Fordi de tror, de selv kan blive halte og blinde, men aldrig filosofer» – hvilket i sig selv indeholder en dyb psykologisk forstaaelse. Isærdeleshed synes hunde-navnet at have skaffet ham baade mange stikpiller og mange anledninger til djærve udbrud, som dette, da man engang gjemmer sig for ham som for en hund: «Vær ikke ræd! hunden æder ikke kaalhoveder». Undtagelsesvis hændte det dog, at Diogenes ikke nøiede sig med humoristisk tale overfor fornærmelser; hvis en saadan var af en for paatagelig karakter, kunde han besvare den med en vel overveiet handling, der vel paa udenforstaaende kunde gjøre et humoristisk indtryk, men for objektet var ubehagelig nok. En vis Midias slaar saaledes engang vor Kyniker med næven i hovedet, vil imidlertid samtidig yde pengeerstatning for slagene og siger til ham: «3000 ligger til dig paa bordet». Diogenes finder aabenbart, at retfærdigheden her forlanger en afstraffelse i lignende form; dagen efter ifører han sig nemlig hansker, som nævefægterne bruger dem, gjennemprygler Midias og siger: «3000 ligger til dig paa bordet». — En stor sindsro og næsten naiv form af humor viste Krates, da fægtemesteren — kanske fordi Krates efter sin vis var kommen ind ubuden — slog ham med svoben og slæbte ham ud efter foden; Krates gjorde under denne proces intet andet end ganske ligegyldigt at citere Hefaistos's ord om Zeus i Iliaden (I. 591): «Tog han ved foden mig fat og smed mig fra gudernes tærskel». Men Kynikerne gik tildels et skridt videre end til overlegent at bære modgangen. Hvis fattigdom bliver et gode, maa ogsaa vanære regnes for et saadant, hvad allerede Antisthenes skal have udtalt, og, er det godt at hærde legemet, saa er det ogsaa anbefalelsesværdigt at øve sjælen overfor gjenvordigheder, hvorfor vore filosofer frivillig udsatte sig for saadanne. Diogenes androg engang byen om at opreise en æresstøtte for ham; da en spurgte ham om grunden, svarede han: «Jeg lærer mig til at taale afslag», og om Krates heder det, at han skjældte ud skjøgerne for at vænne sig til at høre skjældsord.

Af alle virkelige eller formentlige *fordomme* var, som vi allerede tildels har seet, Kynikerne ubønhørlige fiender.

Ja, paa dem passer et billede, som man anvendte paa Diogenes: de satte nyt præg paa mynten, hvad i vor tid, tildels med forskjellig anvendelse, af Nietzsche er bleven kaldt for «Umwerthung der Werthe». For at vise, hvor urimelig menneskenes dom om forstandigt og uforstandigt er, udtalte Diogenes, at man dommer et menneske fra forstanden paa grund af en finger; naar man nemlig ser en bruge langfingeren istedetfor pegefingeren til at pege med, holder man vedkommende for ikke rigtig i hovedet. I virkeligheden led nok menneskene af ganske andre og vigtigere skavanker paa forstanden; saaledes ærer man demagogerne, uagtet disse i virkeligheden kun er slaver af pøbelen; man sætter pris paa seierskranse, der dog kun er et udslet paa æren; man ophøier fornem slægt og ære, da dog alt saadant kun er en smykkende forberedelse for ondskab. For at parodiere den atheniensiske skik at vælge generaler uden hensyn til dygtighed fremsendte Anthisthenes et forslag om, at Athenienserne ved en folkebeslutning skulde erklære æslerne for heste, og saaledes vistnok videre i en mangfoldighed af tilfælde. — Vore filosofer kom til den samme formel som senere mange andre, i nutiden først og fremst *Rousseau*: det gjaldt at vende tilbage til *naturen* — og i virkeligheden var vel, om end ikke som paa Rousseau's tid, dog ogsaa paa Diogenes's tid, da Grækenland holdt paa at miste sin frihed, kulturen i flere tilfælde gaaet over til hyperkultur, som i de ovennævnte statsforhold, hvor man altfor meget saa bort fra dygtighed, men ogsaa i mange private forhold, hvor rigdom og tom konveniens havde fortrængt det naturlige. Med den «naturlige» handlemaade mente vore filosofer hovedsagelig den fornuftige handlemaade, dels som noget, der fremgaar af vedkommende sædelige forholds, familiens eller samfundets, natur, dels ogsaa som bestaaende i udviklingen af den menneskelige individualitet, den af græske tænkere saa høit priste «Kallokagathia» (skjønhed og godhed i forening), specielt i retning af karakter; den kyniske «natur» er altsaa for en væsentlig del det samme som en enklere kultur. Al blot lovmæssighed, sædvane eller konveniens uden en fornuftig grund var for dem af det onde, «dunst» eller «illusion» eller «stolthed» (det græske ord typhos kan betyde alt dette). «De, som af ufornuft er ulykkelige, burde i stedet for unyttige

virksomheder vælge de *naturlige* og saaledes leve lyksaligen» — paa denne maade anbefaler Diogenes den fornuftige virksomhed; med hensyn til menneskenes ydre levevis beklager han, at de paa grund af blødagtighed lever daarligere end dyrene, at de tiltrods for sit begjær efter at leve og trods brugen af al slags medicin dog formedelst sin daarlige levevis for størstepartens vedkommende ikke naar frem til alderdommen og hele livet igjennem plages af utallige sygdomme. En anden gang henviste han til de vilde dyr, hvorledes de t. eks. fødes nøgne og for manges vedkommende uden noget tykt huddække, hvorledes de første mennesker maa have levet uden klæder som dyrene, som vi jo endnu bruger ansigtet ubedækket; nøgenheden skulde være naturens anvisning, da der jo, som Diogenes mener, ikke paa noget sted fødes dyr, uskikkede til at leve paa vedkommende sted. Vi ser her nævnte Kyniker paa et farligt skraaplan nedover mod sæder og skikke, der ikke passer ialfald for den historiske tids mennesker. Mange efterfølgere er rigtignok gledet nedover dette skraaplan mod det uskjønne og dyriske. Hvad stifterne angaar, synes det, som om de trods al djærvhed og fritalenhed — og trods Diogenes's spisen paa torvet, fordi han der blev hungrig — midt i selve forsagelsen og naturforkyndelsen instinktmæssig har holdt en slags græsk middelvei, der vel for dem nærmest var en arv fra Sokrates. Der har vistnok især for Diogenes og for ægtefællerne Krates og Hipparchia udviklet sig en vis tradition, hvorefter disse Kynikere skulde gaaet til yder-grænsen af «naturlighed». For ægtefolkenes vedkommende var vel anledningen den omstændighed, at de med sit offentlige liv ikke altid kunde faa skjult sit private; for Diogenes's vedkommende var hans, «hundens», mange paradoksale udtalelser grund nok især for de senere til at henlægge forskjellige kyniske, af brutale personer yndede, anekdoter til hans person; men netop om ham vidnes der ogsaa af de gamle i modsat retning. Det siges f. eks., at han stedse har havt et skinnende legeme, at han dadlede ynglingers smuds og kvinders mindre anstændige stilling under en bøn, og at han skarpt udtalte sig imod prostitutionen. Den humane maade, hvorpaa han opdrog Xeniades's børn, og den yndest, han, slaven, nød hos familien som chef for husholdningen og som

pædagog, stemmer heller ikke overens med et brutalt liv. Men ialfald følgende er vistnok sandt: Den kyniske opfatning af alle andre ting end dyden som ligegyldige førte med sig, at ogsaa lederne i en ligegyldig og foragtelig, om end ofte spøgefuld, tone talte om former, der vedrører menneskelivets alvorlige trin og derfor af os i almindelighed tillægges en vis, men ofte en for stor, betydning. For blot at nævne et fremtrædende eksempel: Diogenes talte ofte med foragt om, hvorledes man efter hans død skulde behandle hans legeme; men selv her kommer ofte hans humor eller ialfald ironi med i spillet. Da en spurgte ham, hvem der skulde bære ham ud, naar han var død, siden han eiede hverken slave eller slavinde, svarede han: «Den, som behøver pladsen». Engang siger han, at hans legeme skal være til nytte for hans brødre, d. v. s. for hundene, en anden gang simpelthen, at man skal lade hans legeme ligge ubegravet; da man saa hertil bemerker, at jo da dyrene vil fortære det, siger han: «I kan jo lægge en stok ved siden af mig»; «men, hvorledes vil du kunne bruge denne, naar du er død?» «Nuvel», svarer Diogenes, «kan jeg ikke bruge stokken, kan jeg vel heller ikke kjende noget til, om dyrene bider mig». Saadanne ræsonnementer hidrørte naturligvis fra Kynikernes foragt for det ceremonielle. Trods alle sine paradokse udtalelser angaaende livets ydre forhold eller kanske snarere i overensstemmelse med dem ser det ud, som om Diogenes har havt en vis kjærlighed til, hvad vi kalder *natur* i dette ords *materielle betydning* — som legemernes lovbundne verden —, og som om han heri har lignet middelalderens mest fremragende tiggermunk, der vistnok ved sin mystik, sin ydmyghed og sin kristne form for opofrelsen skiller sig fra vor Kyniker, men ved sit forsagende liv, sin moralske styrke og sin energiske virken for medmenneskene saavelsom ved sin folkelighed, om end uden Diogenes's olympiske humor, ligner ham saa væsentlig, jeg mener: St. Franciscus af Assisi. Denne havde en udpræget natursans, og man faar indtryk af, at han formelig elskede solen og sit jordiske ophav, jorden. Vor Diogenes elskede ganske vist ogsaa den nøgne jord, hvorpaa han stadig laa, og hvorpaa han sandsynligvis ogsaa fandt sin død; ja, han kalder den for den blødeste seng; vi ser ham elske solskinnet og de øvrige enkle

naturgoder; vi finder ham for det meste i den deilige cypresskov i Korinth eller solende sig ved siden af vandspringet, vi ser ham værne om legemskraften o. s. v. Det hænder ofte og er let forstaaeligt, at de mennesker, der er dyrkere af naturlivet, finder al menneskelig konveniens temmelig værdiløs.

Sjelden har vel historien fremvist en saadan ophøiethed over *medmenneskers kritik*, som Kynikerne udviste. Naar man gjorde Diogenes opmerksom paa, at menneskene lo ham ud, svarede han i denne stil: «Ja, men jeg bliver ikke udleet»; eller: «Ja, og maaske udler æslerne dem; men, ligesaalidt som de bekymrer sig om æslerne, bekymrer jeg mig om menneskene, som ler». For Kynikerne levede jo den store mængde i en dunstkreds som daarer, uvidende om, hvad der giver livet dets værdi. Der kan spørges, om deres opførsel overfor medmennesker bare var udtryk for deres moralske bevidsthed, eller om ikke ogsaa deri blandede sig adskillig stolthed og forfængelighed, og ialfald for Diogenes's vedkommende — ikke at tale om hans efterfølgere i forfaldstiden — maa man vistnok i nogen grad antage det sidste alternativ, om end selve paradoksien hørte med til hans virksomme moralske midler. Traditionen vidner dog for, at baade han og Antisthenes havde sans for den moralske betydning af at give agt paa selve fiendernes domme; de er jo de første, der opdager vore feil, siger Antisthenes, og Diogenes: «Den, som vil frelses — der tillægges ham dette merkelige udtryk — bør søge sig enten en god ven eller en skarp fiende». Men hævnen over en fiende, siger den sidstnævnte, bør bestaa i, at man selv bliver «skjøn og god».

Den alvorlige, originale kamp for herredømme over sig selv og over alt ydre kronedes ialfald for de ældre Kynikere med en sjelden, en henrivende følelse af *uafhængighed og indre frihed*. «Hvem har mindre frygt og mere mod end den, der intet ondt ved med sig selv?» (Diogenes). Selv Antisthenes, der af naturen har havt et tyngre sind, sagde, at filosoferne tilbringer sit liv i samkvem med guderne. Diogenes hævder en lykke hævet over omskiftelser, og ham og Krates har vi jo fundet føre sit liv som en fest. Diogenes udtaler iøvrigt, at selve forsagelsen ved stadig øvelse gaar over til en nydelse,

og sammenligner sig med perserkongen, der efter aarstiden holder til paa forskjellige steder. Af Krates er bevaret et digt, hvori han priser sin tiggerpose i tilslutning til de ord, hvori i Odysséen (19. v. 172 ff.) Odysseus priser Kreta:

«Midt i det blaalige dyb der ligger et land, kaldet Kreta,
Havomskyllet, velsignet og skjønt» . . . .

Krates's digt lyder paa norsk saaledes:

«Midt i indbildningens vinrige land er en by, kaldet «Pose»,
Frugtbar og smuk, omringet af hav; den har intet,
Hvorfor den daarlige snyltegjæst did skulde seile,
Skjøgen og den, som ved skjøgens side sig glæder.
Rødder og løg og figen og brød er dens frugter.
Disse at kapre der føres ei krig; dens borgere eier
Slet ikke vaaben for rigdom at vinde og blodstænket ære».

Og i enklere, men ophøiede ord synger den samme Krates om sine fæller:

«Urokkelige, fri fra lystens slaveri, elsker de frihedens udødelige rige».

Hvad under, at denne høiere glæde strømmede over og drev Kynikerne til *som læger* at søge at «frelse» *de andre*, ja til særlig at tage sig af de forkastede og foragtede, idet de som solen gik ind paa de smudsige steder, lysende op uden selv at besmittes. Ja, Epiktet, Stoikeren, siger om den sande Kyniker, at han er et sendebud fra Zeus til menneskene vedrørende godt og ondt. Hvilke midler har han da til at virke med? Først og fremst *sit eget eksempel*; som samme Epiktet siger til en, der tænker at blive Kyniker, han maa i alle henseender undergaa en forandring fra sin naturlige tilstand; tiggerdragten har ikke stort at sige, men «du maa ikke fremføre anklager hverken mod Gud eller menneske; du maa helt undertrykke begjæringen og have afsky bare for saadanne ting, der beror paa valg . . . Kynikeren maa ikke ønske at skjule noget vedrørende ham selv; thi, hvis han det gjør, er han færdig, han har tabt den kyniske, d. v. s. den aabne og fri, karakter og har begyndt at frygte noget ydre, siden han har faaet noget at skjule . . . Kan da han, som frygter, være helt kjæk indvortes til at give andre mennesker forskrifter? Rent umuligt». — Men nu selve *lære-methoden*? Foruden prædiken- og lærervirksomheden og foruden de nu tabte skrifter

synes *leilighedssamtaler* med alle slags mennesker at have spillet en vigtig rolle. Diogenes tager let sit udgangspunkt i hvad man netop oplever paa gaden, og uddrager ofte under spøgens form en moralsk kvintessens deraf, som naar han ser hvorledes man paa torvet prøver krukker og kar paa klangen og hertil udtaler forundring over, at man ligeoverfor *mennesker* knytter sin vurdering til synet alene. Interessantest er kanske den moralske læremaade, som Diogenes praktiserede gjennem *handlinger* — en methode, der viser hvor dybt han har loddet i den menneskelige sjæl. Vi kan vistnok ikke vurdere høit en brammende optræden overfor den formentlige daarskab som han stundom viste specielt overfor luksusen, en optræden der kan have gjort lige meget ondt som godt, som dengang han ved en festlig tilstelning i Platos hus traadte formodentlig med pathos paa vertens kostbare gulvtepper og sagde: «Jeg træder Platos stolthed under mine fødder», hvortil Plato ikke uden en vis ret svarede: «Men med en anden slags stolthed, Diogenes». Lettere vil vi forsone os med de handlingsprøver, som Diogenes underkastede disciplene, om end ogsaa disse kan gjøre et underligt indtryk paa os nutidsmennesker der er komne bort fra al slags kvalificeret opdragelse af voksne menneskers karakter. Men for den kyniske livsvisdom maatte saadanne øvelser være selvskrevne. Gjentagne gange i lidt forskjellig form fortælles det os, at Diogenes gav en person der vilde være hans discipel eller overhovedet lære noget af ham, en eller anden madvare at bære for ham paa gaden — thi det synes, som om man dengang var endnu mere pedantisk end nu i sin uvilje mod at bære saadant for andre. Han overdrog saaledes engang en mand, der vilde lære filosofi af ham, at bære en salt fisk for ham i hans, Diogenes's, følge — naturligvis for at indpræge ham den sande uafhængighedsfølelse overfor opinionen. Manden kaster imidlertid fisken fra sig af andseelse og løber sin vei; en tid bagefter træffer Diogenes ham igjen og siger: «En salt fisk har tilintetgjort dit og mit venskab». Og hvor træffende og enkel kommer ikke ironien over publikums smag frem i følgende lille træk: Diogenes begynder engang, formodentlig ude paa en gade eller plads, at tale over et vigtigt emne, men ingen kommer for at høre. Nu begynder han at trille, og en mængde løber da til ham,

hvorpaa han naturligvis foreholder dem, hvor urimeligt det er, at de er saa lunkne overfor alvorlige materier, men saa ivrige overfor tøv. Enkelte af de handlinger, han saaledes udfører offentlig i moralens og aandsfrihedens navn, har en symbolsk karakter og minder os uvilkaarlig om de jødiske profeters optræden. Saaledes i den bekjendte vandren med en tændt lygt tværs igjennem byen paa høilys dag paa jagt efter «et menneske». Engang gaar han baglængs ind i en buegang og, da man ler til ham, udbryder han: «I ler til mig, fordi jeg spaserer baglængs; men I skammer eder ikke over selv at gaa livsveien baglængs». Herhen hører ogsaa følgende lille typiske historie: Det hændte, heder det, at en person af falsk undseelse ikke vilde tage op et stykke brød, der var faldt ned for ham; Diogenes, som saa dette, vilde nu give personen en skrape herfor og gjorde noget, der stødte langt voldsommere an mod konveniensen: han bandt et baand om en lerkrukke og slæbte saa denne gjennem Kerameikos, det vil sige gjennem Athens nordvestlige forstad, hvor saa mange af Athens berømte mænd var begravet, og hvor hans lyslevende modstandere, de elegante Platonikere, havde sit akademi; ved denne leilighed skal han selv have sagt disse ovenantydede ord, der vidner om megen selvkritik: «Jeg bærer mig ad som musik-lærerne ved synge- og dansekorene; de angiver tonen for høit, forat de andre kan tage den rette».

Vi har altsaa gjennem citater seet, hvorledes Kynikerne med storartet karakterstyrke og i en human missionsiver forkyndte en livsvisdom, der ret egentlig maatte passe for de fattige og undertrykte i hine dage. De vendte, som senere de kristne tiggermunke, fattigdommen og nøden om til et palladium og forvandlede hindringerne til betingelser. Men ogsaa for mange mennesker i bedre kaar passer den kyniske maade at tilkjæmpe sig karakterstyrke og aandsfrihed gjennem den yderste, selvvalgte forsagelse, vel helst for mennesker med stærke følelser og drifter, for hvem afhold falder lettere end maadehold, kanske mest i overgangstider, som Diogenes's tid, hvor der snart «bliver vendt op og ned paa alt», som Diogenes med henblik paa Makedonier-herredømmet udtalte om tiden ved hans død; selve Antisthenes og maaske Krates hørte vel til de sidstnævnte affektfulde naturer. Tør hænde, at den

halvfremmede nationalitet har gjort det lettere for Antisthenes og Diogenes at vandre denne udprægede selvfornægtelses vei, denne vei i opposition mod græske sæder og institutioner; men kun den græske kultur kunde ganske vist bringe en forsagelsens livsretning i en saa lys, en saa ægte olympisk aand. Man tænke til modsætning paa de indiske selvpinere, de kristne støttehelgener, tiggermunkene o. lign. Saa taler da ogsaa de gamle i høie udtryk om Kynikernes indflydelse; om Diogenes siger Laërtes, at han eiede en beundringsværdig overtalelsesgave, saa at han med sine ord let kunde fange hvemsomhelst, hvorpaa han fortæller, hvad der blev sagt om en mand fra øen Ægina, Onesikrates, og hans to sønner. Først sendte denne en søn til Athen, hvor han fik høre Diogenes og saa ikke mere vendte tilbage; derpaa afsendte han sin ældre søn for at hente den yngre; men ogsaa han forblev i Athen hos Diogenes; tilslut kom faderen selv efter sønnerne, men blev ligeledes fangen, hvorpaa de alle tre fortsatte som «Hundens» disciple.

Det ligger nær at spørge, om de gamle Kynikere har havt nye idéer med hensyn til *religion* og *samfundsforhold*, idéer, der kanske først senere har baaret frugter. Saasom de foragtede alle tomme ceremonier, kom de til at hævde en renere gudsdyrkelse; det var, sagde Diogenes, ligesaa urimeligt ved renselsesvand at ville fries for feil i sit levnet som for feil mod grammatiken, og det var meningsløst at antage, at Agesilaos og Epaminondas efter sin død skulde leve i dynd, bare fordi de ikke var optagne i mysterierne, medens paa grund af sin indvielse helt ubetydelige personer skulde komme til de saliges øer. Gud kan man efter Kynikerne ikke lære at kjende igjennem billeder, da han i virkeligheden er den fornuftige aarsag, der virker gjennem hele verden; denne sande Gud, som hvis udsendinge vore filosofer opfattede sig selv, gjaldt det at ære gjennem dydige gjerninger; til ham beder de, dog ikke om rigdom, men om retfærdighed. Da de ikke anerkjendte andre forskjelle mellem menneskene end de, der beror paa dyd eller udyd, maatte ogsaa forskjellen mellem mand og kvinde, mellem træl og fri forsvinde for dem, hvad de da ogsaa baade udtaler og praktiserer; for saa vidt kan vi betragte vore filosofer som nogle af de ældste forløbere for

læren om menneskenes lighed, for kvinders og slavers frigjørelse. De ønskede frie ægteskabelige forbindelser, hvis børn borgerne skulde have i fællesskab. Hvad statssamfundet angaar, da har vi seet, hvorledes Kynikerne kritiserede de daværende græske stater; paa den anden side indrømmede de, at baade stat og statslove er nødvendige. De gik imidlertid et vigtigt skridt videre. Da man spurgte Diogenes, hvorfra han var, svarede han disse merkelige ord, der vel her for første gang med bestemthed møder os i menneskeslægtens historie: «Jeg er kosmopolit», og han pleiede at sige, at den sande stat er den, hvis grænser falder sammen med verdens. Krates taler iøvrigt i lignende retning. Denne store tanke om verdensstaten maatte ligge Kynikerne nær paa grund af, at de ophævede forskjellene ogsaa mellem folkeslagene som uvæsentlige; merkeligt nok blev netop paa de tider et slags verdensrige grundlagt gjennem Alexander; først Romerne lykkedes det dog, som bekjendt, at samle hele den kjendte verden i ét statssamfund.

Med hensyn til religions- og samfundslæren som med hensyn til privatmoralen blev den kyniske lære udviklet og fuldkommengjort gjennem *Stoikerne*. Ogsaa inden *den kristne verden* har kynismen havt eftervirkninger; efter Zeller lader der sig nemlig paavise en historisk sammenhæng mellem Kynikerne i keisertiden og de kristne munke, hvortil kommer en indirekte virken fra hine paa disse gjennem Nypythagoræerne, der jo praktiserede en vidtdreven kynisk afholdenhed. I vor tid er stoicismen gjenstand for særligt studium og tillægges en særlig betydning, hvilket igjen har ført til en høiere vurdering af denne retnings fader: kynismen.

Tilslut nogle ord angaaende dennes *blivende værd*. Det er let at se Kynismens mangler; lad os bare nævne de ufuldkommenheder, som mest springer i øinene: Den harmoniske udvikling af personligheden kræver et rigere theoretisk grundlag, end vedkommende filosofer i almindelighed lagde; det regelmæssige kaldsarbeide, der i oldtiden var saa lidet agtet, er nødvendigt, forat den i og for sig saa vigtige selvfornægtelse ikke skal lægge livet øde; forsagelse og armod strækker saaledes ikke til for livets fuldkommengjørelse i individuel retning, men heller ikke i social; uden et fyldigere livsindhold

vil et godt samfund ikke kunne bygges; ja, i socialøkonomisk henseende vilde et fuldstændigt afkald paa enhver art af luksus fra de formuendes side have ligefrem betænkelige konsekvenser. Men Kynikerne har ikke desto mindre hævdet vigtige og evige sandheder. Ja — mon ikke karakterens styrke fortjener at betones netop i vor overgangstid, da vi lider saa meget under egoistisk nydelsessyge? Vilde ikke tilfredshed og sparsommelighed for de arbeidende klasser være et vigtigt led i deres sociale opkomst, ja, vilde ikke de dannedes herredømme over sine lyster forebygget endog adskillige financielle kriser, som vi har havt saa mange af i vor tid? Har vi ikke videre i vor tid, da menneskene klumper sig sammen i alle slags partier, og de enkelte ligger under for opinionen paa alle omraader, grund til at agte paa den kyniske uafhængighed i tankerne som den høiere livsvei? Og last, not least: vilde ikke det olympiske humor under vore graa forhold være en kraftig medhjælp under vor kamp for tilværelsen? Skulde vi ikke af disse og lignende grunde, og ikke mindst naar vi tænker paa vort arbeide for menneskenes og folkeslagenes broderskab i kultur og for en aandelig religion, føle os opfordrede til i vort hjerte at bygge et lidet alter for hine mænd, der for over 2000 aar siden vandrede den lidende og kjæmpende, men ogsaa seirende Herakles's vei blandt de forkomne mennesker, forkyndende alles frelse i spøgens stærke form, pegende hen paa en tid, da skrankerne for den enkelte og for folkeslagene skal falde til jorden?

EDVARD BLAUMÜLLER.

(Af *Oscar Geismar*).

Der burde engang skrives en bog om de danske præstetyper, saadan som de har levet i præstegaardene aarhundrederne igennem, saadan som de den dag i dag spadserer rundt sammen med os paa gader og veje. Ikke en bog om de skiftende dogmatiske systemer, heller ikke — hvad mere kunde gøres fornødent — om de prækner, der snart har dysset menigheden i slummer, snart pisket den op i extase, snart oplyst og vederkvæget hjærterne; nej, men en bog om selve præstemændene, og konerne for resten ogsaa. Om det liv, de levede. Om alting. Deres klæder. De bøger, de læste. Den mad, de spiste. Den opdragelse, de selv havde faaet, og den, de gav deres børn. Den kulturform, de repræsenterede Den livsbelysning, i hvis skær de levede. En saadan bog, skrevet af en kyndig mand, vilde give overmaade meget af vort folks aandelige historie, dets væxt og dets fald, dets kamp og dets genrejsning.

Man siger saa tit, at vore dage uniformerer; menneskene faar ikke lov at blive sig selv, inden de puttes i konveniensens, de færdige meningers, tidsaandens ubarmhjærtige støbeske, og ud af den drypper de saa som kedelige og ganske ens tinsoldater. Ingen af dem har aandelig raad til at have kanter, være sære og knortede, kraftige og egenartede. Rullestenene i havstokken er tidens ideal. Tyndslidte clichéer, saadan bliver ordene.

Der er meget om dette. Og det gælder ogsaa præsterne. For dem, som for alle os andre, ligger denne fare særlig nær, naar de lader sig indrullere i et parti. Saa kendes de, tit endogsaa paa klæderne, endnu tiere paa talemaaderne, paa jargonen, som smaa udgaver af større og uopnaaelige forbilleder. Baade den indre-missionske og den grundtvigske lejr kender mere end nok til præster, som bærer sørgelige

vidnesbyrd om at være født i de færdigsyede klæders, i fonografernes tidsalder.

Samtidig er da ogsaa den gamle, gode præstetype ved at forsvinde. Ikke det gamle glansbillede med piben og kalotten, som figurerer i alle præstegaardsmalerier. Han lever saamænd godt nok, baade hist og her. Ikke altid til menighedens velsignelse. Nej, men han, hvis sidste genspejling i litteraturen er Jakob Knudsens ideligt opdukkende «gamle præst». En mand, der lever stærkt og frodigt, med rødt blod i aarerne, med god dansk muld under fødderne. En rodfast mand, som man ikke saadan løber med. En menneskeklog og livserfaren mand, der evner at smile stille, hvor yngre og nervøsere naturer skingrer op. Paa sin maade en konservativ mand, fordi han veed det, at liv er grøning og ikke spring; en mand, som dog aldrig forbener, fordi han er en mester i at lade livet leve med sig. En skønhedsglad, musikkyndig, kunstbegejstret mand. En mand, som er fyldt med hele sin samtids, og det meste af de svundne tiders, kultur, og som sagtens kender lidt til den følelse, hvormed hellenerne saae ned paa de uvidende barbarer.

Det er denne præstetype, som nu næsten er gaaet i graven, og med den en kulturform, der vel ikke ejede meget af meddelsomhedens spruttende ildhu, men som var fast og frydelig at se til — som en fin gravensten, der dufter og rødmer svagt og stille.

Den gang, de præster levede, laa præstegaardene landet rundt som kulturcentre; maaske gik bølgerne ikke synderlig langt ud i bondelandet, men det kendtes dog, hvad for en mand «vor fa'er» han var. Man sang sagtens ikke slet saa mange salmer dengang i præstegaardene, gik ikke til slet saa mange bønnemøder; maaske klang dansemelodierne en og anden aftenstund ud fra storstuens aabne vinduer; men man levede alligevel noksaa kristeligt derinde, friskt og frejdigt, fordi man havde befalet sit liv i Guds haand, og nu tog man solen og glæden, dansen og de muntre ord, som skænk fra ham.

Nu ja! Denne præstetypes repræsentant i vore dages aandelige Danmark er digteren *Edvard Blaumüller*. Derfor er maaske ogsaa, naar alt kommer til alt, det bedste, han

nogensinde har skrevet, den afhandling om Sællands afdøde biskop *B. J. Fog*, der findes i «Skilderier». Blaumüller har følt sig aandelig i slægt med denne mand og har i ham tegnet sine egne præstelige forgængeres, sin egen races ejendommelige fysiognomi. Som denne karakteristik er skrevet, eller rettere følt, rager den op, ikke alene blandt de øvrige «Skilderier», men blandt det meste af, hvad vor litteratur ejer af monografier. Den er i ordets egentligste forstand skrevet «con amore».

«Stærk og varm, jævn og høj, blodrig og aandfuld, menneskelig og dog mærket af en Gud» — netop saadan er draget i den gamle præstetype, netop saadan er ogsaa grundlinierne i Edvard Blaumüllers profil — uanset de lidet «gejstlige» gule turistsko, han plejer at optræde med. Det er kun vore dages clichée-figurer, som bliver skabt af klæderne; *mennesker* bærer de klæder, der passer dem, og er de samme endda.

Edvard Blaumüller har ikke bevaret sit slægtskab med den gamle skole af præster ved at vandre livet igennem med skyklapper for ojnene, stænge sig ude fra den verden, der levedes om ham, lukke ørene for de røster, som klang derude. Det havde ogsaa været en sølle fremfærd for en mand, der ønskede at leve under fanen: «Intet menneskeligt er mig fremmed». Der var andre af hans digterkolleger, som valgte denne udvej; det blev efterklangspoeter som *Otto Fønss*. Blaumüller vandrede livet igennem med aabne ojne og øren, med vaagne sanser; han stod som tyveaarig yngling midt i 70'ernes røre og har siden da bevaret en inderlig taknemlighed mod «den isengraa skjald», hvis vers har hørt til hans skønneste ungdomsminder; men han lod sig aldrig bjærgtage af naturalismens evangelium og blev derfor heller aldrig indlemmet i korpset af dekadencens klynkepotter.

Naturalismen — aa nej, for hvad var det dog ikke for en ynkelig og lemlæstet natur, man dengang slæbte rundt med! For en ung mand, der havde sin bedste glæde af samtaler med gamle Fog, denne forunderlige bisp, der citerede hele «Othello» udenad og altid havde et vers af Anakreon eller en korsang af Sophokles paa rede haand, maatte naturalismen synes baade ynkelig og flad. Den var sandt at sige

lidet «menneskelig», og endnu mindre «mærket af en Gud». Fra barnsben af fortrolig med en menneskeklog, bred humanisme af ædleste art, fandt Blaumüller 70'ernes musik for fattig. Han savnede baade orglets evighedstoner og den friske glædes lærkefløjt.

Endnu mindre passede Blaumüller dog til at stilles side om side med 80'ernes og 90'ernes dekadente lyrikere; dertil var hans sunde, frodige natur altfor djærv, hans appetit altfor stærk. Disse maaneskinsvers, som dengang silede ned over en regnvaad jord — hvor husker jeg ikke Blaumüller ved et offentlig møde med det muntreste blink i øjet sige om dem, at de i grunden burde udgives med samme paaskrift som visse apotekervarer: «Een pille ad gangen at tage»! Ellers afstedkom de nemt den frygteligste diarrhoe. I sammenligning med disse blege vantrivninger synes Blaumüller næsten plump i sin frodighed.

Denne forfatter er ikke romantiker, som folk var romantikere herhjemme i 70'erne. Dengang sad der et drøveligt kompagni og lirede numre af om ædle prinsesser og borge i maaneskin. Virkeligheden var de stakler for barsk; saa grov de sig ned i blegsottige drømme, efterklangslyrik af de store guldalderdigteres sidste toner. I den forstand er Blaumüller ikke romantiker. Han er romantiker, som Oehlenschläger var det, da han skrev «Aladdin». Virkeligheden synes ham saa straalende, at han kun kan skildre den som et eventyr. Ogsaa Blaumüller kunde sikkert en skønne dag bøje sine knæ under et bøgetræs krone og udbryde:

O, hvor jeg dog er lykkelig! Den stille,
Den muntre morgenstund indbyder ret
Til fro betragtning over alt mit held.
— — —

Velskabt og sund og kløgtig, stærk og dristig.
O, hvor jeg føler dybt mit hele liv
I denne hulde sommermorgenstund!
Tak, fader! for din store godhed mod mig;
See mine taarer, jeg kan ikke tale.

Det er i ord som disse, at den stærkeste livsfølelse paa en forunderlig maade smelter sammen med en helt rørende religiositet. Oehlenschläger var sikkert mere af et kristent

menneske, da han skrev de linier, end da han digtede sin hedenske salme: «Lær mig, o skov, at visne glad!»

Netop denne livsfølelse er det, som gør Blaumüller til digter, og saa stærkt banker den i ham, at hans helte sjælden er upaavirkede af en vis mystisk panteisme, en slags gentagelse af «aarets evangelium», et ekko af jægerens ord i St. Hans-aften-spil:

Den hele natur er *min* elskerinde.
Gid jeg som de hvinende vinde
kunde styrte højt fra skyerne ned
og favne det *alt!* *Det* var kierlighed!

Blaumüller har nær til extasen:

Men inde bag panden, dybt i en krog,
hvor ingen bevidsthed bunder,
hvor ur-instinkter, kulturen har dømt,
som fangne titaner blunder —
just dér, hvor man siger, det gale punkt
i hjærnen findes, dér slumrer den tungt,
naturen, hexen . . . en morgen
raser den oprørsk ungt.

Det behøver blot at være en haandfuld vaarfriskt bøgeløv, som bæres hjem til byens trange kamre:

O hellige plyndring, du tempelrov
fra vaarens røgelsealter,
du fælles-brøde hos gammel og ung,
hos silke, saavelsom pjalter!
Naar dommen skal sættes i høsten sen,
hvo vover vel da, selv skyldfri og ren,
at slæbe sin broder for skranken
og kaste den første sten?

Lad den, der aldrig en morgen i maj,
naar himlen blaaned saa vide,
naar solen laa som et hjærte af guld
og flammed i dagens side,
har baaret sit eget, svulmende stort,
af oprørske længsler forkoglet, forgjort,
fremover tærsklen til løvsalens
viede tempelport,

lad den, der aldrig har stormet afsted
i skoven til sent paa natten,
der aldrig har slynget en dugvaad krans
af egeblade om hatten,
der aldrig har hærget en fredlyst plet,
hvor skov-anemoner stod stjærnetæt —
lad ham forsøge med stenen,
han har den uskyldiges ret!

Men denne naturfølelse kan ogsaa give sig et ligefrem filosofisk udslag, som i de betragtninger, Thorkild Stage anstiller i «Sibylle», denne bog, som allerede paa sit titelblad anbefaler læseren at lede »loin de la ville, loin des palais de roi». Det minder sandfærdigt om Rousseau. Og er det mon ganske tilfældigt, at skovguden Pan, som stikker sit hoved frem i «Sibylle», behersker hele sidste afsnit i «Den store strid»? En saadan naturbetagethed er trods alle vore «naturalister» en sjælden gæst i dansk digtning.

Sagen er den, at Blaumüllers fem sanser er friske som en indianers, og han er mindst af alt bange for at give sine sanseformemmelser rammende, til næsten barokke, udtryk. Det er f. ex. ypperligt, naar han skildrer den ensommes kaar som:

en gammel jomfru, der redte
kammen fuld af sit haar!

Eller nu Københavns rhed, hvor er det ikke godt set og endnu bedre malet:

Ud over reden. Til ankers for
og agter en sejlskibs flaade;
i farvandet rundt en jagen, et rend
af værvert krydsende baade.
For bagbord Kastelsvoldens mørke profil,
hvis befæstede skønhed i gammel stil
forgyldtes af Langelinjes
lystige backfisch smil.

Blaumüllers frejdige livsfølelse viser sig frydeligt ogsaa paa et snævrere omraade: hans skildringer af elskovsforholdet. Der kan her over ordene være en rentud oehlenschlägersk blussen, ja, af og til en dybrød flammen, som genkalder i erindringen den extase, der besjæler »Højsangen»s digter. Naar

Blaumüller skal skildre en ung kvindes skønhed, gør han det med en dyb og ren kunstnerglæde, der unægtelig i vore dage er betydelig sjældnere end den tilsvarende evne. Hvor er det f. ex. ikke allerkæreste om morgnen paa hotellet, da Agnete

lod vandet fra kummen bade
den ædeltskaarne, lidt langstrakte hals
og skuldrenes elfenbensblade.

Et genrebillede, værdigt en af de gamle hollænderes pensel!

Ogsaa det hele syn paa elskovsforholdet vidner om en uforknyt erkendelse af, hvor sagens tyngdepunkt ligger. Der kunde jo uden tvivl i Danmark findes adskillige, som vilde forarges over Agnetes ord:

Til ham var hun vît. Skønt ej af en præst
og ikke for kirkens alter.
Den flængede klædning, hvori hun kom,
var ikke en slegfreds pjalter.
Og voved pøblen at kaste med sten,
saa løfted hun panden stolt og ren;
ti ægteskab vies i troskab,
hjærtets troskab mod en.

Og dog er det sikkert forfatterens egen tanke, som ligger bag ordene.

Selv i et værk som »Hellig jord«, en samling rejsebilleder fra Palæstina, giver Blaumüllers samfølelse med livet (i modsætning til goldheden) sig ejendommelige udslag, først og fremmest i hans glimrende analyse af den »troende vantro«, som fyldte *Pierre Loti*, da han skrev »Jerusalem«, og som fylder saa mange moderne sjæle. Blaumüller fejer her alle forstandens indvendinger mod dogmerne til side. Dogmerne er saamænd gode nok. Nej, det, de mennesker fejler, er, at selve leveevnen er svækket. De evner ikke at udføre den livsfunktion: at tro. De trænger til »aandelig hygiejne«.

Eller man læse denne stemning fra et besøg ved fødselsgrotten i Bethlehem:

Stakkels nonner! Blege, med nedslagne øjne fremmumler de deres ave og kryber saa en for en paa knæ ind under lamperne og kysser stjærnen — den, som altsaa skal forkynde, at her blev den benaadede,

den velsignede iblandt kvinder moder og følte den glæde, at et menneske var bragt til verden. Hun har vel mindst af alle drømt om, at hun engang skulde hyldes af søstre, der til hendes ære bestemte sig til evig ufrugtbarhed. Lad være, at samme kvinder, eller dog nogle af dem, ikke har været ufrugtbare paa gode gærninger — her falder der et skær af ynkelighed over disse arme, forkrøblede skabninger.

Sandelig! Dette er iagttaget af en mand, som føler livet leve med sig. Saadan bør en ægte discipel af Morten Luther tale!

— — —

Da pastor Blaumüller — det havde han allerede i flere aar været dengang — i 1886 udsendte sin første bog «Saul», var han en mand paa de 35. I modsætning til saa mange andre har han ladet sin bordskuffe ene om at stifte bekendtskab med de mange stilprøver, der skal til, inden versets form mestres blot nogenlunde, og da «Saul» kom ud, saae man ogsaa snart, at det var en moden og kyndig mand, der greb i strængene. Og hvor er saa ikke bogens grundtema ægte Blaumüllersk:

> Hver mand, som har mistet Guds aand, maa dø!
> I Guds aand er livet.

Det er pragtfulde vers, det meste af «Saul». Der kan løbe en lille skødesløshed med, som naar et ravnorsk, helt Bjørnsonsk digt lægges Saul i munden, men i hovedsagen er den hebraiske kolorit holdt udmærket. Vel sandt, at mange af de bedste vers er omdigtninge af Davids salmer eller en af profeterne, men allerede det skal der større evner til, end de fleste versemagere ejer dem, at træffe profettonen, og størsteparten af digtene er da forresten ogsaa fuldtud originale. Det er her i en sjælden grad lykkedes Blaumüller at ramme det gammeltestamentlige tonefald. Linierne ejer netop den barske højtid, den sprøde vemod, den bitre livsvisdom, den rørende inderlighed, som alle bibellæsere kender og elsker; og hvor forfatteren spiller orglet fuldt, bruser det op fra bogen med en storladen vælde, som betager.

Gælder dette særlig de lyriske partier, maa det om de fortællende digte siges, at mange af dem er fremragende ordmalerier. Den uro, der bruser og gærer over folket, da Sauls navn første gang nævnes af Samuel og lynsnart løber fra

mund til mund, er mesterligt truffet, og ægte hebraisk i sin hidsige iver.

Det, Blaumüller *vil* med denne sin bog, er at fremhæve modsætningen mellem David, der lader sig bære af Gud Herrens arm, og Saul, der vil hævde sig selv: den gamle modsætning mellem tro og vantro. Det kan sikkert siges, at «Kongsemnerne» ikke har ladet Blaumüller upaavirket, men medens hos Ibsen kong Haakons guddommelige kald nærmest er en talefigur, er det i «Saul» saa sørgeligt alvor.

Ogsaa rent verseteknisk er «Saul» en fortrinlig bog. Fuldt paa højde med Paludan-Müller i «Amor og Psyche» kan nævnes Israels døtres store lovsang. Man høre blot:

Israëls mør,
kaster det bølgende,
aasynet dølgende
tugtige slør!
Løser det tvingende
spænde om barmen,
løfter den ringende
cymbel i armen,
spreder et flor
af de rigeste, rødeste,
stærkeste, sødeste
roser paa jord!

Eller et andet digt, mere dæmpet og stille, men vidunderlig skønt, Sauls sang, da han sidder ved Jordanflodens udløb i «det døde hav»:

Jeg lytter efter, fanger ind
hver tone, dæmpet, klar,
og fra mit hjærte nynner det
med genlyd, svar i svar;
ti flodens drapa er jo mit,
hvert minde har vi delt;
tilsammen har vi trodset, stridt
og skummet, raset, blødt og lidt
og levet livet helt . . .

Det klinger kort, det klirrer skarpt
i faldets bratte færd,
det rasler for mit øre med
en lyd af blanke sværd.
Der svømmer i den gamle strøm

en ungdom, kæk og kaad,
der lystig flænged klippens søm —
nu kun et digt, en blegnet drøm,
et sagn om halvglemt daad!

Det kan vist næppe nægtes, at Blaumüller for den store læseverden væsentlig er kendt som forfatteren til «Agnete og havmanden». Dette digt har saa ganske særlige betingelser for at naa den store læsekreds, og det blev da ogsaa strax ved sin udgivelse en succes, som det endnu ikke er lykkedes nogen af Blaumüllers senere værker at fordunkle. Saadan som disse vers kruser sig af sted, som en indsøs krappe bølger, naar vinden farer hen over den, gaar de deres sejrsgang ind i alle hjærter, der blot i fjærneste maade er modtagelige for formsmidighed og rytmisk ynde. Man kan maaske beklage, at «Saul», som i mange henseender er et betydeligere digterværk, ikke formaar at gøre sig gældende i saa vide kredse, men det store folk kræver nu engang en høj grad af tilgængelighed af de bøger, der ret skal blive landskendte.

Det var et godt fund, Blaumüller gjorde, da han tog sig for at benytte Agnete-folkevisen som tema for en moderne digtning. Den hedenske havmand, der drager den skønne Agnete «neder paa havsens bund», har alle dage været et af de sagn, folket tiest er vendt tilbage til, og selve tanken, at opfatte havmanden som symbol paa en moderne fritænker, ligger ikke fjærnere, end at enhver kan fatte den.

Og dog er «Agnete og havmanden» ikke bleven helt vellykket, som roman betragtet! Eller maaske ønsker forfatteren kun at skildre *Agnetes* personlighed, medens han gladelig indrømmer, at havmanden kun er det onde princip, der skal til for at sætte det hele i gang? Under alle omstændigheder er denne Jørgen Sparre saare langt fra at være noget levende menneske. Han er «havmanden», hedenskabet, gudsfornægtelsen i buxer og frakke, men et menneske? Nej! *Saa* haarde halse kender verden ikke. Selv den uforbederligste fritænker har sin Achilleshæl, hvor han kan saares. Skal der være nogen mening i talen om at «alt i verden er underlagt kærlighedens genskabermagt», saa maatte vel den mand, der elskes med en Agnetes kærlighed, lære denne magt at

kende. Det er netop den slags ting, som kun de største digtere veed noget om. Men overfor Jørgen Sparre præller alle Agnetes taarer, al hendes sjælekval af. Han er ligesom glaseret med fritænkeri. Selv om en saadan fyr ogsaa kunde tænkes at leve — Agnete vilde i hvert fald aldrig falde paa at elske ham.

Bogen handler da egentlig kun om Agnete, men hendes sjælsrørelser skildres ogsaa i de fineste og dejligste vers. Det er tit og ofte lykkedes forfatteren at ramme folkevisetonen ganske nøje:

Og kalder han selver med klokkens mund,
ding dang — ding dang —
det høres saa vide paa havsens bund,
ding dang — ding dang!

Herre Gud løse vel vor angest!

Man kan af og til have grund til at beklage, at forfatteren forfalder til smagløsheder; saaledes synes navnet «Hafbur» ikke saa lidt søgt, selv om drengens fader nok saa meget er havmand; men i det hele og store maa det indrømmes, at «Agnete og havmanden» er et værk, som vel fortjener sin berømmelse. De rent lyriske digte, som er indlagt i «Agnetes dagbog», er jævnligt af saare høj rang, saaledes først og fremmest det dejlige:

Der vandred en mø af bure,
mens duggen drev saa vide om land;
hun bar sit unge, skælvende
hjærte paa hviden hand.

Den mand, som havde skrevet «Agnete og havmanden», kunde vel gøre fordring paa at blive regnet blandt sit lands betydeligste digtere.

Det maa da ogsaa til den danske læseverdens ros siges, at den senere med udelt opmærksomhed har lyttet til Edvard Blaumüllers tale. Kun faa af vore forfattere har en fra alle sider saa anerkendt position som denne mand.

Desværre kan det næppe siges med rette, at Blaumüllers følgende bøger staar fuldt paa højde med de to første.

Mest kan dette vel siges om digtsamlingen «Manddom». Man skimter jo nok allerede her den fare, forfatteren delvis falder for i sine senere bøger; der findes ogsaa i «Manddom» en god skok af disse blanke, veldrejede, lydefri vers, som i rimede strofer fortæller ting, som ligesaa godt, og maaske med større virkning, kunde siges paa prosa; det blotte versemageri er allerede her fremtrædende; men dog er den overvejende del af digtene baade malmfulde og hjærtekvægende: de ejer en stemning, som det lykkes forfatteren at bibringe læserne; de runger sig ind i bevidstheden, eller maaske snarere hamrer sig derind. Der er noget ejendommeligt haandfast over mange af rytmerne.

Dette gælder saaledes digtcyklussen: «Sønden for Aa» og mindedigtet over Brochner, og det gælder i ganske særlig grad de digte, hvor Blaumüller naar højest, digte som «Juleevangelium» og «Der bankedes haardt».

Mærkeligt nok er det ikke salmetonen, som er Blaumüllers den bedste. Det eneste forsøg, samlingen rummer, paa en ligefrem salme er ret mislykket. Men saa meget fortrinligere er de mere fortællende religiøse digte. Eller i «Der bankedes haardt», hvor knokkelmanden og «den fremmede» under deres kamp tumler i graven — det kimer og jubler jo ud af slutningsverset med al paaskemorgens fryd:

De blev dér længe. Da rejste sig én —
ej den, jeg tænkte og trode . . .
Den fremmede stod der, lys som en Gud,
med øjne, milde og gode.
Jeg løb hen til ham, mens solen randt op,
og faldt ham henrykt tilfode.

Ethvert kristent menneske, der tillige elsker vore dages versekunst, bør læse dette digt. Det er ligesaa dristigt i tegningen, som det er skønt og fyldt med stemning.

Og nu «Juleevangelium»:

Der ganger i natten en sol at staa;
ti blegner nu alle de stjærner smaa.

Der skinner et barn mellem krybbens fjæle:
ti sortner nu alle menneskesjæle.

De sortner i synd, de blegner i skam,
de famler ved svøbet med haanden lam . . .

men barnet med kronen ler fra sit klæde —
det fødtes og døde for verdens glæde.

Efter at have beskæftiget sig med vers, saa lødige og ægte som disse, føler man det som en overvindelse at kaste blikket paa Blaumüllers senere værker, de versificerede fortællinger: «Dronning Hjærteløs», «Sibylle» og «Den store strid».

Sandt nok: versene er overmaade nette og velklingende, om end belemrede med en del sjuskerier og ord, som kun er anbragte for rimets skyld; men jo længere man læser i hele denne velstand af rimede linier, des mere modløs, halvt fortvivlet og halvt ærgerlig, bliver man: Hvad skal man dermed? Hvad er meningen med det hele? Der er jo ikke een eneste linie, som brænder sig fast ved sin egenartede skønhed, paatvinger læseren sin ganske bestemte stemning. Det er haandværk, det hele, kunstflid maaske, men ikke egentlig kunst. Det er vist denne stilart, versemagere kalder «den akademiske». Den er saa kølig og klar, saa afgæret og soigneret, at friskheden er fordampet.

Men unægtelig er denne syndflod af vers drejede med en overvældende rutine. Naar Blaumüller, som i «Sibylle», foresætter sig at imponere læseren ved de kunstfærdigste versemaal, lykkes dette ganske. Hvor vanskelig rytmen end er, løber linierne blot altfor geläufigt af sted, som vand, der risler og risler, uden at efterlade sig spor. Man griber sig sandelig i, midt i al denne velskabte versekunst, at fryde sig, naar forfatteren engang imellem knækker halsen paa et ildelydende versemaal, som han fortvivlet bakser med for at faa det til at makke ret.

Men tankerne da i disse bøger?

Ja, ærlig talt! I «Dronning Hjærteløs» er den snor, der holder digtene sammen, saa tynd, at den umulig kan kaldes en tanke; i «Sibylle» er tanken en ganske meningsløs opofrelse til fordel for en forlovelse, som alligevel aldrig kan føre til nogen lykke, og dette tilmed fremsat i et brev, hvis holdningsløse pjankethed ikke bringes ud af verden ved de

4–5 kønne slutningslinier. Kun i «Den store strid» er tanken værdifuld, og da betegnende nok Blaumüllers gamle om livet og livets ret:

Den ulykke, Milon ikke kunde gruble sig ud over eller lide sig fra, den lever han, eller rettere elsker han bort. Hvor livet — og hvad betyder det til syvende og sidst andet end kærligheden? — for alvor vil leves, dær svinder taagerne, dær stiger solen. Og i dens flammeskær synker Milon og Laris i hinandens arme.

Som sagt: en smuk og god tanke. Naar den bare ikke havde fundet udtryk i hele denne dynge af vers!

Edvard Blaumüller *kan* skrive vidunderlige digte, og han *kan* mestre en prosa, som er baade fast og god. Saa har man da lov at haabe, at alle disse rimede fortællinger engang viger marken enten for digte eller for roman. «Saul»s forfatter skulde jo ikke gærne i al evighed lire sig gennem verden med «Dronning Hjærteløs» og «Sibylle» paa repertoiret.

KESWICK.

Oppe i Lakedistriktet i det nordvestlige England, ikke saa langt fra den skotske grændse, ligger der en vakker liden turistby, Keswick. Byen ligger ved en liden indsø, omgivet af temmelig høie fjelde. Strøget er bekjendt som et af de vakreste i England.

I denne lille by afholdes hvert aar den sidste uge i juli de bekjendte Keswick-møder.

Iaar fik jeg ogsaa den glæde at være med. Gjennem en af mine bekjendte havde jeg faaet indbydelse til at bo frit derover, saalænge mødet stod paa. Der gives nemlig hvert aar, særlig af folk, som havde tænkt sig til møderne, men er blit forhindrede, ikke saa smaa summer for at skaffe folk med mindre raad frit ophold under møderne, noget som for mange er mer end kjærkomment, da priserne i den lille by (bare 3 à 4000 indbyggere) blir noksaa opskruede, naar saa mange tusinde mennesker strømmer sammen der.

Det var rigtig uforglemmelige dage, jeg fik tilbringe i Keswick. Det var gribende at se de mange tusinde — man gjættede paa 7 à 8000 — som var komne sammen der fra alle kanter af verden, helt borte fra Indien, Kina, Japan, Amerika, Australien, Afrika, Finland, Rusland og de fleste andre europæiske lande, repræsenterende saa mange forskjellige evangeliske bekjendelser, og saa vide, at det var om Jesus, de var samlede, for at fremme hans store rigssag.

»Brugbar i Mesterens tjeneste» havde indbyderne sat som program for mødet.

Dette var vistnok overmaade godt forberedt. Fra en af mødets ledere modtog jeg, da jeg havde meldt mig, et noksaa langt brev, hvori han lagde mig paa hjerte at bede om Guds velsignelse over mødet. At han for en enkelt besøgende vilde gjøre sig saa meget bryderi, gav mig et levende indtryk af,

hvor megen bøn og hvor meget selvopofrende arbeide der laa forud for mødet.

En fik derfor ogsaa, strax en kom der, et levende indtryk af en forsamling, fuld af forventning om, at den velsignelse, de havde bedet om, skulde komme. Og den kom.

Dette var det 32te Keswickmøde. Der var meldt saa mange deltagere, at man dette aar maatte have 2 store forsamlingstelte, som hvert rummede noget over 3000 mennesker. Der holdtes hver dag en hel række møder. Først om morgenen kl. 7 i det ene telt et bønnemøde specielt for missionen, i det andet telt et almindeligt bønnemøde. Ved disse møder blev der først oplæst en hel række opfordringer til forbøn dels for forskjellige lande, dels for specielle virksomhedsgrene eller enkelte personer. Siden var dagene helt til aftenen optagne med en hel række møder, som regel flere samtidig.

De fleste møder begyndte med stille bøn. I det hele indtog bønnen og bønnemøderne en meget fremtrædende plads i Keswick. Der blev ogsaa sunget meget. Sangen var ypperlig ledet og tildels flerstemmig. Man var aldrig ræd for at synge mange vers.

Foruden de større møder i teltene og i kirkerne holdtes der ogsaa mange mindre møder rundt i husene og i fri luft. Vi havde saaledes et rigtig hyggeligt lidet skandinavisk bønnemøde, hvor ca 20 skandinaver kom sammen. Der holdtes ogsaa en række møder udelukkende for kvinder. Her var det særlig Mrs. Penn-Lewis som havde ordet.

Der var i Keswick talere fra de forskjelligste mere fremtrædende evangeliske kirkesamfund, blandt andre ogsaa en japaner og en hinduisk dame. Det var varmhjertede, dygtige talere som Stuart Holden, Evan Hopkins, Webb-Peploe, F. S. Webster, E. W. Moore, S. A. Selwyn og Robert Wilder, men fremfor alt F. B. Meyer og Campbell Morgan.

Som det mest karakteristiske ved dem maa jeg nævne deres *store tanker om, hvad Gud kan udrette i det menneske, som uden betingelser overgiver sig til ham.*

Det er umuligt her i nogle faa linjer at gjengive alle de rige tanker, som kom frem under mødet. Jeg skal kun nævne nogle enkelte, som jeg særlig fæstede mig ved, og som

jeg fik indtryk af var de bærende hovedtanker som besjælede talerne.

F. S Webster fortalte om en skolegut, som af sin far havde faaet 1ste klasses jernbanebillet til London. Imidlertid reiste han paa 3die klasse, indtil han lige i nærheden af London af konduktoren blev gjort opmerksom paa, at billeten var til 1ste klasse. Slig er der en mængde kristne, som nøier sig med et lavmaal af kristendom og ikke benytter sig af de rige muligheder, som Gud i Kristus har stillet til vor disposition.

Det var da væsentlig om udnyttelsen af disse muligheder der blev talt, om hvordan vi kan komme til at leve *et aandsfyldt, seirende kristenliv,* som Paulus skildrer det i Rom. 8, 2: «Livets aands lov har i Kristus Jesus frigjort mig fra syndens og dødens lov», istedenfor, som Stuart Holden udtrykte sig, at leve et «op-og-ned liv» (up-and-down life) — oftere nede end oppe — som saamange kristne i vor tid.

Der blev fremholdt, at dette er en sag af den allerstørste betydning ikke bare for os selv. *Guds riges fremgang afhænger af, hvorvidt vi er aandsfyldte kristne eller ei.* Er vi det ikke, saa vil ogsaa vore omgivelser lide under det. Vort liv blir en hindring for deres omvendelse. «Noget af det sørgeligste i verden,» udtalte E. W. Moore, «er det, at kirken undertiden, tilfreds med sin fattigdom, gjør et dogme af den og siger, at det altid maa være saa.»

Det var mest om «Kristus i os» der blev talt, dog saaledes, at det udtrykkelig blev gjort opmerksom paa, at talerne gik ud fra, at tilhørerne allerede havde tilegnet sig «Kristus for os».

En af talerne, Stuart Holden, fremholdt, at ligesom det er ved at indrette os efter de love, hvorefter naturkræfterne virker, at vi tager disse kræfter i vor tjeneste, saaledes er det ogsaa derved, at vi retter os efter lovene for den Helligaands virken, at Aandens kraft til enhver tid vil staa til vor tjeneste.

Disse love er: 1) Tillid til Gud. 2) Ubetinget lydighed. 3) At vi benytter, hvad han gir os, saa den naade, der strømmer ind i vor sjæl, kan faa strømme videre udover en fortabt, døende verden. Hvad vi ikke benytter, mister vi igjen.

4) At vi stadig holder forbindelsen med Gud i orden. Det blev væsentlig disse 4 punkter, som fra forskjellige sider blev belyst af mødets talere.

Tillid til Gud ja! Det aandsfyldte seirende liv er *fra Gud.* Vore egne gode forsætter blir der intet af. Det blir bare et »organiseret fiasko», som Stuart Holden udtrykte sig. — Det var ved Kristi kors, udtalte Evan Hopkins, syndens magt over os fik dødsstødet, og muligheden blev aabnet for os til at leve et liv i aandens fylde. Som vi i troen tilegner os syndsforladelsen, maa vi ogsaa i troen tilegne os den frihed fra syndens magt, som er givet os ved Kristi kors.

Vi trænger at lære, hvad Gud den Helligaand kan udrette, ikke bare for vore menigheder, men for os selv. Det, antager jeg, er hovedformaalet for vort komme hid til Keswick» (Canon Barnes-Lawrence). — Og F. S. Webster udtalte: Findes der et ord, som samler i en sum den velsignelse, som saa mange tusinder har modtaget i Keswick, og som jeg, Gud være lovet, modtog første gang jeg kom hid, saa er det netop dette: troens hvile, som kommer ind i det hjerte, som gjør den opdagelse, at i Jesus Kristus har jeg alt, hvad jeg trænger. «Han vil gjøre det». — — — — — Læg i den ene vægtskaal alle dine vanskeligheder og al din nød, og læg saa i den anden vægtskaal »Men Gud» (Ef. 2, 4 Ps. 73, 26 (lidt anderledes oversat paa engelsk), 1 Kor. 10, 13).

— —

Gud blev saa forunderlig stor og nær for en der borte i Keswick.

Men særlig var der mange talere, som om igjen og om igjen kom tilbage til dette med *den ubetingede lydighed* som en absolut nødvendig betingelse for at kunne modtage aandens fylde. Saaledes udtalte S. A. Selwyn: »Er der nogen ting, du holder tilbage for Gud, saa er du ubrugelig i Mesterens tjeneste.» Og Stuart Holden: «Smaa ting hindrer os ofte i at modtage stor Velsignelse. — — — Har Gud i min samvittighed dømt en eller anden ting, og jeg holder ved med det, beder jeg forgjæves. — — — — Har Gud talt til dig om noget, der skulde rettes paa i dit liv -- eller er der noget, hvorom han har sagt: «Gaa og gjør det.» — — — Du vil forstaa det, naar du beder. Er der da noget, som dukker

frem og ligesom fordunkler Gud for dig, da kan du være sikker paa, det er en ting, som staar mellem dig og Gud. — — — — Gaa ikke ud af teltet til friluftsmødet iaften, før du har faaet ordnet den ting.» Han mindede ogsaa om, at det gjælder at vise lydighed, efterhvert som lyset fra Gud, idet det blir klarere og klarere, viser os nye synder, som vi før ikke har været opmerksomme paa.

Evan Hopkins fremholdt betydningen af, at vi uden betingelser stillede os til Guds disposition og overgav os til hans ledelse, selv om vi ikke i øieblikket kjendte hans vilje med os, selv om vi, saa at sige, maatte sætte tilhavs med forseglede ordre. Vi kjendte jo hans hjertelag mod os. Og Stuart Holden udtalte: «Naar en mand oprigtig kan sige: «Jeg kommer, Herre, for at gjøre din vilje,» da har han — jeg siger det med ærefrygt — et krav (claim) paa Guds kraft, som han aldrig havde før.»

Hvad det 3die punkt angaar, blev det af flere talere med den største styrke fremholdt, at vor kristendom maa give sig udslag i virksom kjærlighed. Saaledes udtalte Gresford Jones, at i vor tid, som kan karakteriseres som en kapitalismens tid, maa vi kristne vise, at vi er af en anden aand, og at vi bruger, hvad vi har, til andet end til at leve i luksus og ledriggang. «Vor luksuriøse lediggang er tyveri fra Guds skatkammer.»

Og E. W. More udtalte: «Dersom vi ikke fremstiller vore legemer som et levende offer, kan Gud ikke sende os sin aand. Thi det er paa alteret, ilden fra Gud falder; men den vil ikke falde der, om der intet offer er der.»

Og Griffith Thomas: «Gud ser ikke paa hvad vi giver, men paa, hvad vi har tilbage, naar vi har givet. «En evangelisk millionær» maa være en absolut umulighed, om vi kjender vort nye testamente og de deri indeholdte principper for at give.»

Den 4de tanke, at vi maa holde forbindelsen med Gud i orden, kom særlig sterkt frem i Campbell Morgans gribende foredrag om bønnen, specielt i det om bønnen i enrum. Herunder udtalte han blandt andet: «Gud kan gjøre undere i løbet af 5 minutter, hvis du ikke kan afse mere tid (til bøn i enrum), men han kan ingen ting gjøre i 5 minutter, hvis du burde ofre ham 60.» — — — «Langt mægtigere end noget arbeide, vi kan

udføre ved at præke og undervise er det arbeide, vi kan udrette ved bønnen.» Og Elder Cumming sluttede sin tale om Moses paa bjerget hos Gud med de ord: «Der vilde findes flere skinnende ansigter og lysende karakterer, om vi gik op paa bjerget til Gud.»

Tilslut maa jeg nævne en hovedtanke, som beherskede hele mødet: Over indgangen til teltene og over talernes platform var der skrevet med vældige bogstaver: *«All one in Christ Jesus»* (alle et i Kristus Jesus). Mangel paa samhold hindrer os saa alt for ofte i at bli fyldt med den Helligaand.

Denne tanke blev af flere talere meget sterkt fremholdt. Saaledes af Webb Peploe: «Vi har i vor tid flere retninger, som vi kalder hæretiske, som f. ex. socialismen, kommunismen og Christian science Alle disse retninger har en grundidé De tager sit udgangspunkt i læren om, at alle mennesker er brødre, og deri har de ret. Naar vi vender os til dem med Kristi evangelium, maatte det aldrig mere siges om os, at de vender sig mod os med haan og foragt og siger til os: «Eders evangelium er ikke i nogen henseende saa godt som vor socialisme og kommunisme. Jeg kjender ingen jalousi og bitterhed saa stor som den, den kristne kirke kan vise. Der er ingen skandale saa stor som en del af vor tids religiøse presse.»

Og Stanton Jones: «Verden vil aldrig tro, før kirkens enhed blir synlig. - - — Jesus beder ikke (i den yppersteprestelige bøn) om ensartethed. Vi kan være meget forskjellige. Vi kan have forskjelligt syn paa inspirationen, sakramenterne, kirkeordningen og prestetjenesten. Jeg undervurderer ikke den store betydning af alle disse ting. Men er der nogensomhelst grund til, at vi for disse forskjelligheders skyld skulde mistro og dømme hverandre. Sandelig, kan vi af hjertet udtale følgende simple troesbekjendelse: «Jeg tror paa Gud Fader, som har skabt mig og hele verden; jeg tror paa Jesus Kristus, som har gjenløst mig og hele menneskeheden; jeg tror paa Gud den Helligaand, som helliggjør mig og hele Guds udvalgte folk,» er der da nogen grund til, at vi ikke skulde slutte vore delte rækker sammen ligeoverfor en fælles fiende?»

Missionen indtog en meget fremragende plads ved moderne. Vi var flere hundrede missionærer tilstede, og der blev afholdt flere missionsmøder, hvor de missionærer, som havde noget paa hjerte, havde anledning til at udtale sig. Ved hvert Keswickmøde har der gjerne været flere, som beslutter sig til at gaa ud som missionærer.

Flere af mødets deltagere underholdt hver sin missionær i hedningeland, og der var damer, som gav sine smykker til missionen.

Ved et møde blev samtlige tilstedeværende missionærer opfordret til at reise sig, hvorefter der blev bedet for dem. Saa blev de opfordrede til at reise sig alle de tilstedeværende, som af en eller anden grund var forhindrede fra at gaa ud. Da disse ogsaa havde reist sig, blev der indtrængende bedet for dem, som sad igjen, at de maatte være helt villige til at gaa og at de maatte komme til fuld klarhed over, hvorvidt Gud vilde have dem ud eller ei

Noget af det sidste Stuart Holden udtalte, før han forlod mødet for at reise til et lignende møde i Syd-Afrika, var følgende ord: «Der er kristne, som aldrig vil faa del i Kristi rigdom, før de faar bragt i orden sit personlige forhold til hans sidste befaling.»

Jeg fik ogsaa ved mødet anledning til at hilse paa Evan Roberts fra Wales Det er den eiendommeligste prædikant, jeg nogensinde har hørt. Han ledede et bønnemøde en aften. Teltet var overfyldt. Mødet begyndte som sædvanlig med stille bøn, hvorefter Evan Roberts med nogle faa ord mindede om, at det var *Gud*, vi maatte søge, naar vi saaledes kom sammen. Derpaa blev der sunget og bedet. Da vi under sangen var midt inde i et vers, reiste pludselig Roberts sig og hyssede paa forsamlingen, saa sangen standsede. Da det var blit stille, udtalte han bare de ord: «Gud har sendt mig med det bud, at hans naade er at faa for alle. Hans naade er at faa for alle.» Disse sidste ord gjentog han en 6 à 7 gange. Saa satte han sig igjen. Slig reiste han sig flere gange og udtalte hver gang bare en eneste sætning; men den gjentog han mange gange: «Tag mod naaden!» «Vi har tat imod den.» «Vi takker dig.» Indimellem blev der bedet og sunget. Henimod slutten af mødet opfordrede han dem, som

havde modtaget Kristus til fuld frelse fra synden til at reise sig.

Der var noget eiendommeligt lyst og freidigt over ham, og det var vistnok væsentlig ved sin personlighed, han virkede, ikke saa meget ved det, han sagde. Paa mig, som ikke var vandt til det, virkede det forresten noksaa forstyrrende, at flere bad høit samtidig under mødet. Dog fik jeg et levende indtryk af, at her blev der virkelig *bedet*.

Naar undtages dette møde, laa der som regel en forunderlig stilhed over forsamlingen. Paa programmene stod der ogsaa en opfordring til deltagerne om ikke at tale høit sammen, medens de sad og ventede paa, møderne skulde begynde. Det hændte nemlig, vi maatte gaa ½ time à 3 kvarter før tiden for at faa en nogenlunde god plads.

En englænder udtalte om disse møder, at for kristeligt liv og virksomhed findes der i England intet laboratorium som Keswick.

I den senere tid har man fra Keswick til de lande, hvorfra der er kommen opfordring derom, sendt udsendinge for at deltage i lignende møder i mindre maalestok. Danmark havde saaledes ifjor besøg fra Keswick og iaar Syd-Afrika. Der blev oplyst, at der for øieblikket forelaa saadanne opfordringer fra Kina, Ceylon, Blantyre og Livingstonia, Stanley Pool, Madagascar og Cypern.

Det mest karakteristiske ved mødet, det mest gribende, har jeg ikke kunnet skildre. Det lader sig ikke skildre. Det kan kun opleves. Det var den aand, som hvilede over mødet. Gud var der. Gud talte til sine tjenere og lyttede til deres bekjendelse og bøn.

Det var for at faa sit kristenliv uddybet, for at bli fyldt med den Helligaand, saa de kunde bli mere brugbare i tjenesten, de var komne, de mange, og jeg er vis paa, mer end en drog hjem igjen velsignet og for at bli til velsignelse, beredte til hvilkensomhelst tjeneste, paa hvilkensomhelst plads Gud maatte anvise dem.

Hans Smith,
missionær.

Lad andre bli' store.

(Mel.: Cappelens diakonissesang).

Min Gud og min Frelser, jeg favner din fod.
Der er ikke stort om et menneskes mod;
og særlig naar alderen runder min ryg.
Lad andre bli' store — lad mig blive tryg.

Men mere end alderen ængster mit kjød;
begjærlighed jager mig indtil min død.
Og derfor til døden min bøn den er én:
Lad andre bli' store — lad mig blive ren.

Du sterke og ydmyge menneskens søn,
giv mod mig at leve og gavne i løn;
for dertil skal mere end krigerens mod.
Lad andre bli' store — lad mig blive god.

Du førte mig naadig til Nazareths by,
der aander jeg let i din kjærligheds ly,
til engelen atter vil vare mig ad.
Lad andre bli' store — lad mig blive glad.

Jonas Dahl.

SIDSTE SVAR TIL DR. FASTING.

(Fra *Chr. Bruun*).

«Hvor er de mennesker, som kræver tilslutning til de større bekjendelser» (større end den apostoliske)? spørger dr. Fasting.

Jeg ér virkelig lidt skamfuld ved at skulle svare: Det gjør biskopen. Thi det er jo noget, som Fasting ved ligesaa godt som jeg.

Men Fasting har det paa den maade. Forrige gang skrev han, at «ikke én af presterne protesterede» imod saligheds-vilkaaret i den athanasianske bekjendelse. Jeg svarte dertil, at det gjorde da blandt andre alle Grundtvigs mange venner. Hvad havde Fasting at sige til det? «Ja, det er mig ikke ukjendt,» svarer han nu i sit sidste stykke.

Og med samme slags frimodighed vil han dennegang kunne svare: Ja, det er mig ikke ukjendt, at biskopen af enhver prest, som skal ordineres, kræver tilslutning til bekjendelsesskrifterne. Nei, det er ham saavist ikke ukjendt.

Fremdeles: Heller ikke den apostoliske bekjendelse er der nogen, som kræver tilslutning til, siger Fasting. Paktesslutningen ved daaben vil han nemlig ikke lade gjælde. Og «en senere tilslutning er der ingen, som kræver — — — og hvis nogen faldt paa at stille et saadant krav, vilde hans ret blive bestridt.»

Jeg kan jo da ikke godt lade være at svare ham, at *konfirmationen* netop er en saadan «senere tilslutning», at presten virkelig afkræver enhver konfirmand en udtalelse om, at han «vil blive i sin daabs pakt indtil sin salige ende», og at den, som ikke vil svare ja herpaa, ikke kan faa den hellige nadverd.

Og Fasting vil sikkert ogsaa her kunne svare: Ja, alt det der ved jeg meget godt.

Hvorfor da skrive saaledes?

Nei lad os nu være mennesker, kjære Fasting! Og vil De det, saa tænker jeg, at De godt ved ogsaa følgende:

Dersom vi opgiver vore nuværende kirkelige bekjendelser uden at sætte noget andet isteden, saa vil vi med tiden faa en hel del prester, som angriber, ikke netop bekjendelses-*skrifterne*, som *De* taler om, men den lære, de indeholder. Først vil vor sakramentopfatning blive stemplet som overtro og magi. Men snart vil man gaa videre og negte troen paa Kristi guddom. Mangfoldige prester vil kunne mene og sige, at i den ligger roden til det meste af det, de kalder den kirkelige overtro. Thi rationalisterne pleier slet ikke altid at holde sig selv for uskikkede til at være prester i kirken; tvert imod. Videre vil der komme dem, som ogsaa negter opstandelsen. I den ene menighed vil man tilbede Kristus som Gud, i den anden vil man stemple det som afguderi at gjøre dette.

Og om en saadan tilstand siger jeg for min del, at da er kirken bleven til noget andet, end hvad den har været siden apostlernes dage. Thi vel er det muligt, at man ikke i aposteltiden havde forpligtelse paa nogen bekjendelse. Men dengang optraadte apostlerne selv imod vranglærdommene, og, som De ved, ikke med lempe. Og saa snart apostlerne med sin overlegne myndighed var borte, indtraadte trangen til ved faste bekjendelser at holde saadanne vranglærdomme ude. Den samme trang er endnu tilstede. Kan De saa ikke nok forstaa dem, som af slige grunde holder paa bekjendelsesskrifterne?

Dermed vil jeg ikke sige, at ikke en anden — kanske kortere — bekjendelse muligens kan gjøre samme tjeneste. Det er det tidsnok at tale om, naar en saadan bliver bragt i forslag; indtil videre holder vi os til det, vi har. Hvad jeg har villet, er alene at vise, at den nuværende ordning ikke indeholder nogen usandfærdighed.

Og i saa stykke gjør Fasting nu denne gang en overmaade stor indrømmelse, saa stor, at den i virkeligheden løber ud paa i al hovedsag at opgive hans paastand om den kirkelige usandfærdighed. Han siger nu, at det ikke er *personlig* usandfærdighed, han taler om; han »har ikke angrebet nogen, hverken prester eller andre, for personlig usandfærdighed». Hvad han angriber er alene «den i den bestaaende ordning, i for-

pligtelsen paa bekjendelsesskrifterne, liggende *kirkelige* usandfærdighed». Men det ene hænger af det andet. En kirkelig ordning indeslutter usandfærdighed, hvis den fører det med sig, at menneskene taler usandt. Men naar nu Fasting maa opgive endog ethvert forsøg paa at eftervise et levende menneske — prest eller lægmand — som føres til *personlig* usandhed ved forpligtelsen paa bekjendelsesskrifterne, hvad er det *saa* for usandfærdighed, han taler om?

En biskop har ikke alene *ret* — som Fasting spørger om — til at afkræve de prester, han skal indvie, tilslutning til bekjendelsesskrifterne; det er hans ligefremme embedsmæssige *pligt* at gjøre det. Han har ingen ret til at lade det være. Og naar denne pligt er ham paalagt, saa er det skeet i fuld overensstemmelse med de grundsætninger, som har været de raadende inden den kristne kirke fra dens ældste tider til den dag idag.

Men findes der i bekjendelsesskrifterne punkter, som nu faktisk er forældet, saa gjælder denne tilslutning selvfølgelig ikke dem. Naar en dommer, idet han tiltræder sit embede, forpligter sig til at dømme efter norsk lov, saa vil ikke det sige, at han skal dømme efter de dele af denne lov, som nu er forældet. Hverken han selv eller den myndighed, som paalægger ham forpligtelsen, mener noget saadant; han vilde vel endog ligefrem kunne paadrage sig irettesættelse ved at gjøre det. Og paa samme maade er det med presten. Hverken han eller hans biskop mener, at forpligtelsen paa bekjendelsesskrifterne skal omfatte de punkter i dem, som virkelig er forældet.

Men af saadanne punkter kjender jeg ikke mere end to. Det er de to, som oftere har været nævnt i denne strid: Salighedsvilkaaret i den athanasianske bekjendelse og artikel 14 i den augsburgske.

Og ligesaa lidt som en dommer af egen magtfuldkommenhed kan sætte sig ud over gjældende lov ved at kalde den forældet, ligesaa lidt kan en prest paa egen haand stemple noget led i bekjendelsesskrifterne paa denne maade.

Da Fasting aldeles ikke kan paavise nogen personlig usandfærdighed som følge af forpligtelsen paa bekjendelsesskrifterne, er han nødt til at se sig saa meget ivrigere om efter

vidnesbyrd om den *kirkelige* usandfærdighed, han taler om. Og paa den mener han, at han har fundet et «haandgribeligt eksempel» i ledet om *nedfarten* i den apostoliske bekjendelse. Opfatningen af dette led er nemlig afhængig af et sted hos apostelen Peter, der af kirken til forskjellige tider har været tolket paa forskjellig vis. Men ingen af disse tolkninger indeholder noget urigtigt eller noget, som strider mod kristendommens væsen. Enhver af dem kan godt bekjendes af kristne mennesker. Og selv de, som staar usikre om tolkningen, er jo fuldt paa det rene med, at de er villige til at bøie sig for den apostoliske tanke, saa snart den blir dem klar.

Heller ikke paa dette punkt har det lykkes dr. Fasting at paavise den kirkelige usanfærdighed. Derimod forekommer det mig nok, at han her har afgivet et haandgribeligt vidnesbyrd om, i hvilken forlegenhed han selv er for at kunne udfinde noget, der med noget slags skin af ret lader sig stemple med dette navn.

Der er flere andre ting i dette Fastings stykke, som kunde fortjene paatale, delvis ogsaa skarp paatale. Men denne strid har varet længe nok. Jeg holder mig derfor alene til det emne, som den fra først af har dreiet sig om.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell:*

Elise Aubert: **Tidens tegn.** 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 202 sider.

Helt fra vore skolepigedage bevarer vi fru Auberts navn i taknemlig erindring, da de unge heltinders skjæbne samlede os veninder, og «Dagny»s lune stemning tog os fangen. Og siden udover beholder hendes bøger den store plads i vor bevidsthed, de er som en god og lun krog, vi tyr hen til, og sidder og har det godt og hører om gode og stille ting. Et «tidens tegn» er det vist, at vi i denne sidste bog kastes ud i mylderet og braaket og oprevetheden. Vi længter tilbage til den lune krog, vi var vant til, og som det er saa faa der forstaar at skabe. Det er andre, som skal geleide os ud i brydningerne. Bedst i denne bog er de smaabyskildringer, som leveres, og de er paa sin lette, morsomme maade ganske fortrinlige. Men vi siger alligevel — «Dagny».

Kaptein H. Angell: «**Forbrydere**». Et modskrift. 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 108 sider.

«Forbrydere» er et modskrift mod den fredsiver, der fandt sit udtryk paa det norske arbeiderpartis 19de landsmøde 1905, hvor 220 repræsentanter fra det hele land var forsamlet foruden en del udsendinger fra Sveriges socialdemokratiske arbeiderparti. «Dersom svenskerne havde anfaldt os i sommer, vilde jeg anse det for en forbrydelse, for umoralsk og uforsvarligt at forsvare os», blev der udtalt, og med en naturlig menneskelig indignation og dertil en specielt Angellsk trediveaarskrigsk glød imødegaar forfatteren denne tale. Han giver en række beretninger om heltemod og offervillighed, som «forbryderne», de, der vilde forsvare sit land, udviste i det kritiske aar. Og han har enkle og brilliante træk at fortælle om. Men for den, der er mere lydhør, falder jo ogsaa af og til kraftpatriotismen noget tung for brystet,

det er jo dog endnu «dagen derpaa», vi havde ikke rukket at blive sultne efter første «grænsevagt» endnu.

Ivar Mortensson: **Skogtroll**. Spelstykke i fem vendingar. 1906. Hjaa norsk maalkontor. Kristiania. 126 sider.

Skogtrollene, de dybe skoges magt over dens sind, som paa fædres arvede grund er opvokset i deres skygge og har levet under deres evige sus, er her emnet. Og det er et emne, som ikke kun befinder sig inden det sprogs grænser, som det er behandlet i, — det befinder sig *vel* der, — uhyggen og vægten *øges* ved «maalets» tyngde og mægtigere urtilstand. Der er ogsaa partier, hvor den magt, Ivar Mortensson kan lægge i sine ord, river med og betager. Det er de sundeste følelser hos odelsbonden, troskaben mod fædrejorden, som der er syndet mod, og vi gribes, og vor foragt for den ynkværdige, forfuskede Haakon gaar over til medfølelse, da vi ser, hvor sterkt hans bedre natur reagerer. Fru Inga, det fortvilede kvart-kulturprodukt er værre at faa tag i som personlighed, medens skurken Hr. Skuterud tilvisse er haandgribelig nok.

Det er psykologi og sprogbehandling, der giver «Skogtroll» den interesse, det kan have som læsestykke. Til opførelse er den for liden, og den yderlig spinkle handling bærer ikke gjennem fem akter. To var rigelig nok.

Christopher Boeck: **Sangens magt**. Kjøbenhavn 1906. H. Hagerups forlag. 192 sider.

Denne bog er en begeistret lovprisning af sangen:

Frem gennem livet du skrider din vei,
seirende sang!
Rig eller fattig — det ænser du ei,
gavmilde sang — — —

Den viser i fortællings form sangen i de forskjellige livets forhold, ogsaa i det vanskelige tilfælde, da livsmagten sang og livsmagten kjærlighed støder mod hverandre. Men som forfatterens navn vistnok alt paa forhaand borger for, faar det sin lyse og harmoniske afslutning.

«Sangens magt» er af de hyggelige og gode bøger, de, som faar de mange oplag, og som hele aaret maa betegnes som julebøger.

Laura Kieler: **Hvem kastede den første sten?** Kjøbenhavn 1906. H. Hagerups forlag. 192 sider.

Det er atter et indlæg for sønderjydernes sag, den norsk-danske forfatterinde leverer. Det er varmt og gribende, — særlig efterat krigen er brudt ud, kommer der fart og myndighed i skildringen. Vi ser den unge pige faa uforfærdethed i farens stund, vi ser den glade, retlinjede student, Tyge Gram, drives af hele sin natur ud til forsvar for sit folk og sit flag, medens Erik, den fra sit lune rede altid fjernt anskuende Erik, overkulturproduktet, der ser alt fra alle sider og vil forstaa alt til dets inderste aarsag, — gaar bleg og forfusket omkring og tør aldrig tage standpunkt, før han pludselig styrtes op i et forræderi og ligesaa pludselig styrtes ind i en heltedaad og dør glad. Det er kulturproduktet, som kanske er allermest ræd for at gjøre overlast, men ogsaa, — aandelig og legemlig nervesitrende, som han er — er særdeles ræd for selv at lide overlast, medens kanonerne dundrer og det flimrer rødt. Ja, hvad skal man sige? —

Rasmus Nielsen: **Regensen.** Kjøbenhavn 1906. H. Hagerups forlag. 128 sider.

«Regensen» er Kjøbenhavns «Studenterhjem», hvor en skare af Minervas sønner fra Christian IV's tid under vekslende forhold og sæder og skikke har tilbragt nogle unge studenteraar. Forfatteren giver en kort oversigt over Regensens historie og virksomhed, skildrer en række af de personligheder, der som embedsmænd eller som alumner var knyttet til stedet, og opruller billedet af det enkle, studentikose studenterliv paa Regensens hybler, ved festerne omkring den traditionelle punschebolle, i gader og theatre, demonstrationerne *contra* grevinde Danner, portnøgelfaren og meget andet fra aarene 1858—62, da han selv var regensianer. Det er en bog, der har megen kulturhistorisk interesse og vil glæde ikke mindst dem, der i dens blade ser sine egne minder gjenoplivet.

Marie Michelet: **Usynlige magter.** 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 142 sider.

Blandt aarets megen kjærlighedsfulde ungpige-literatur indtager fru Michelets bog vistnok en særstilling. Den er

nok kjærlighedsfuld den ogsaa, aa ja — det er jo det, de vil have, og gjerne kan faa ogsaa, selv om naturligvis lidt Kipling og andre sterkere farver af og til kan gjøre godt i alt det lyseblaa. Ved siden af de yndige drømmerier, som der vel neppe paa forhaand er nogen mangel paa hos dens læserinder, er det saa meget andet, denne lille fortælling bringer. Medens handlingen let og fængslende skrider frem, taler der ligesom gjennem det hele en god, moderlig røst til de unge piger og taler deres sag med dyb forstaaelse. Det er en bog med saa alvorligt et ord om de vanskeligheder, som livet medfører, og med saa lys en tro paa de «usynlige magter», som kommer det sunde og gode til hjælp der sætter kursen i rigtig retning. En bog, som ikke bare er en spændende forlovelseshistorie, men en bog, der kan faa betydning for de unge læsere, som er saa heldig at faa den.

Gabriel Scott: **Camilla Dyring**. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 339 sider.

Det er ganske merkeligt, at det er den samme forfatter, vi sidst kjender fra et grovladent folkestykke som «Himmeluhret», som nu har skrevet en saa fin og nænsom psychologi af en ung pige, en liden pige, som «Camilla Dyring» er. Han tager saa varmtfølende og forstaaende paa sit emne, han skildrer saa fint og dybt dette begyndende menneskeliv, som kunde blive til saa meget, bare, bare de ikke vilde fare for haardt med det.

Gabriel Scott er ikke af de forfattere, om hvis navn der straks fra begyndelsen stod blæst. Men han har arbeidet sig sikkert fremover i den læsende verdens bevidsthed og forventning, «Camilla Dyring» betegner et langt stykke. Der har han naaet kunstnerisk længst og menneskelig dybest. Den ikke bare interesserer os. Vi bliver ogsaa glad i den bog.

Peter Kronborg: **Fideikommisset Stjernaa**. Kjøbenhavn 1906. H. Hagerups forlag. 201 side.

Forfatteren af «Hestehandlerhistorier og Spøgelseshistorier» har atter skrevet en bog, en broget roman i den joviale og folkelige genre.

Unga poeter. Ett urval af Sveriges yngsta lyrik. Redigeradt och inledt af Arthur Möller. Med 7 porträtt. Stockholm 1906. Alb. Bonniers förlag.

Det er syv af Sveriges yngste digtere, af hvis lyrik udgiveren her har leveret et udvalg. Trods sin knaphed maa dette idethele siges at gi os et nogenlunde klart og bestemt billede af vedkommendes kunstneriske fysiognomi. Dog kunde *Sven Lidman* uden skade ha været repræsenteret paa en langt mere diskret maade. Thi om end denne ungdommelige sanger i begge de af ham udgivne digtsamlinger «Pasiphaë» og «Primavera» har vist sig at eie baade en glødende farvesans — der dog ikke sjelden kun resulterer i plumpe farveklatter — og en ikke almindelig plastik og musik i form og rytme, saa virker dog hans utilslørede dionysiske afroditekultus og hans høirostede hymner til den antike bestialitet alt andet end tiltalende. Det er noksaa naivt, naar udgiveren i sin forøvrigt interessante indledning udtaler angaaende den modtagelse, Lidmans forstnævnte samling fik i Sverige, at «det lilla dikthäftet med den grekiska hetärens namn på omslaget, vann knappast något större gehör i vårt med hänsyn till blodfull och solig skönhetskult tämligen vanlottade land». Saa «vanlottadt» i henseende til sund sans blir nu vel neppe nogensinde det litterært interesserede publikum hverken i Sverige eller i Norge, at det under begrebsforvirringens og synkvervethedens suggestion skulde i billeder af en saa modbydelig hæslighed som dem. Sven Lidman ruller op for os i digtcyklen «Nec non satiati», se aabenbaringer af en «solig skönhetskult». Det havde været bedre, om hr. Möller havde glædet os med nogle flere af de «ädelstenar», som efter hans sigende «skimrade» i L.s sidste samling «med djupare sken än kärlekens frätande helvetessten». Thi her i udvalget faar vi næsten bare «helvetessten».

Ved siden af Lidmans patologiske seksualisme virker den unge *painter poet Gustaf Ullman's* vers som et velgjørende og forfriskende bad. Her kan man virkelig tale om en «solig skönhetskult». I kunsten at male med ord indtar han en høi rang inden den moderne svenske digtning, ja er ganske vist et af dens største navne. Hans eiendommelige,

paa engang besjælede og besjælende rytmik er af stor virkning. Der er en forunderlig musik i den, som gjør, at denne unge skald endog blir mere end en maler med ord. Han er, som Arthur Möller siger, en «mästare i att mala med musik». Fremforalt gjælder dette, naar han maler havet, og man kan her med udg. godt anvende paa ham den franske parnassist Hérédia's ord: *En toi gemit toujours la grande voix des mers.*

Ogsaa *Nils Wohlin* er naturmaler. Særlig er det det haarde og øde i naturen, som fængsler ham og bringer ham til at stemme sin lyre, høstens storme og vinterens isnende ro. Spædere og mindre selvstændige talenter er *Anders Österling* og *Sigfrid Siwertz*. Langt mere personlig er derimod *Sigurd Agrell*, en reflekterende og grublende natur, paavirket af den indiske visdom, dens verdensflugt og nirvanalængsel.

Den interessanteste af alle de i udvalget optagne lyrikere er dog *Ossian-Nilsson*, der indtar en af de høieste pladse i Sveriges unge litteratur. Han er paa engang den radikaleste demokrat, socialismens Tyrtæus, og en begeistret herosdyrker, der beundrer kraften overalt hvor den træder frem, selv i tyranniets og despotismens brutale skikkelse. En titanisk natur, fuld af æggende trods, hvis temperaments grundtone er et hensynsløst: fremad!

> Liksom en panter är jag
> hukad till språng på världen.

Han er uden persons anseelse og blunker aldrig af frygt. Panteren er ikke engang ræd for «svenska lejonet». Det blev — hvad der jo er ganske naturligt — taget den entusiastiske frihedsven saare ilde op, da han den 7de juni 1905 tilraabte sine landsmænd:

> Låt norrmannen gå, dit norrmannen vill:
> han hörde dock aldrig vårt rike till,
> vårt rike af herrar och trälar.
> De svenskes blod är så trögt och tungt,
> och norrmannens flyter så hett och ungt,
> han andas med lungor och svensken med gälar.

Ligesaa «frispråkig» og «elak» er han, naar han i det storslagne digt «John Ericsson» siger:

Han var svensk, han var född i det hjältarnas land,
«som är och som blir, hvad det var»,
där en storhet får vara en storhet ibland,
om han haft en minister till far.

Han var barn af ett land, fullt af afund och köld,
fullt af skåltal och «fosterländskt» nit,
de tandlöses land och det multnades sköld,
Eldoradot för präster och sprit.

Det er meget træffende, naar Arthur Möller i sin «introduktion» siger om Ossian-Nilssons vers: hans rytm är trummornas hvirflar, hans meter påminner om danet af beridet artilleri, som spränger förbi.

Skade, at ikke det pragtfulde digt til vore dages Torgny Lagman, Adolf Hedin, er kommet med i det foreliggende udvalg af Ossian-Nilsson. Det findes i hans for 3 aar siden udkomne samling «Svart och Hvitt» og hører til de bedste af hans mange digteriske karakterportræter.

En af det unge Sveriges lyrikere, der maa betegnes som en af de fineste og sjælfuldeste af dem alle og som navnlig har set dybere ind i naturen og ind bag naturen end nogen af dem, savner man meget i denne antologi. Han har nemlig, som udg. oplyser, ikke ønsket at være med. Det er *Vilh. Ekelund*, forf. til «Melodier i Skymning» og «Hafvets Stjärna». Jeg skal maaske senere ved leilighed komme tilbage til ham.

S. Holst Jensen.

Anmeldt af *Theodora Mau:*

Marie Henchel: «**Erik Plovpennings døtre**». En saga fra svundne dage.

Det er en fordringsløs fortælling om den ulykkelige danske konges fire ulykkelige døtre. En mørk skygge syntes at hvile over deres skjæbne som over deres faders, og de døde alle tidlig. Den ældste, Ingeborg, opnaaede dog nogen lykke i sit ægteskab med den ædle, fredelskende kong Magnus Lagabøter i Norge. Særlig ulykkelige blev de to, Sofie og Jutta, den sidste dog for en del ved egen skyld. Forfatterinden følger nøiagtig historien, men hun giver heller ikke meget ud over den. Det forekommer mig, at der kunde være bragt langt mere ud af det foreliggende emne. Hun kunde

have fordybet sig mere i de fire søstres høist forskjellige karakterer, som man nu mest faar i antydninger. Hun kunde ogsaa givet en sterkere skildring af lidenskaber og sjælsrørelser og af konflikterne mellem de forskjellige personer. Der er lidet af fantasi i frøken Henchels fortælling. Men hun kalder den ganske vist en «saga» og vil maaske dermed sige, at man ikke skal stille de fordringer til den, som kan stilles til en historisk roman.

Heldigst er vel skildringen af de to yngste søstre i deres modsætning: den vilde, lidenskabelige Jutta, med det sterke begjær efter verdens lyst, og den fromme, eftergivende Agnes. Man faar derimod et mindre klart indtryk af Sofie, hvis livsglæde knækkes i det ulykkelige ægteskab med den letsindige kong Valdemar Birgerson i Sverige.

Trods det der savnes, er «Erik Plovpennings dotre» en underholdende bog, der giver deltagelse for de haardt prøvede kongedotre, hvis livsskjæbne neppe er almindeligt kjendt, og opfrisker erindringen om en mørk og sørgelig tid i Danmarks historie. Sproget er naturligt og tiltalende.

Herman Bang: «**De uden fædreland**». Som titlen antyder, er der en sørgmodig, man kan vel sige: haabløs, grundtone i H. Bangs sidste fortælling.

Hovedpersonen er søn af en ungarsk greve og en dansk dame. Han er født paa en liden ø i Donau, der i hundreder af aar har været slægtens eie, og til hvilken den synes at være uopløselig bundet. Den kaldes «de forbandedes ø», og der knytter sig mørke sagn til den. Moderen dør tidlig. Hun led sterkt af hjemve og synes ikke at have været lykkelig i sit ægteskab. Men det antydes kun. Sønnen føler sig alt fra barndommen som den, der intet fædreland og intet modersmaal har, og denne følelse lægger en mork skygge over hans liv. Det forekommer mig, at alt dette gjør et noget unaturligt indtryk, og at det ikke er tilstrækkelig motiveret.

Den unge greve bliver tonekunstner og giver koncerter i forskjellige lande. Han kommer ogsaa til sin moders land, og her drages han sterkt til en elskværdig ung pige. Det er øiensynligt, at hun ogsaa straks elsker ham, men han gjør

intet forsøg paa at vinde hende. Han føler forbandelsen over sig som den hjemløse og vil ikke binde nogen til sig. Han forlader Danmark og vil i mørk modløshed ikke blot opgive sin kjærlighed, men ogsaa sin kunst.

Man føler megen deltagelse for den unge mand, men der er noget altfor sygeligt i hans selvopgivelse. En mand med mere karakter vilde ikke saaledes ladet sig beherske af, at han var født paa en ø med saadanne særlige vilkaar. Dog er det vel forfatterens mening at vise, hvorledes slige eiendommelige forhold kan udvikle en tungsindig natur. Det er imidlertid ikke lykkedes ham at gjøre det troværdigt. Smukkere havde det i ethvert tilfælde været — og mon ikke ogsaa sandere? — om kjærligheden var bleven den forløsende magt. Den unge, danske pige er særdeles smukt og sympatetisk skildret. Forfatteren fører en mængde forskjellige personer frem, først i udlandet, senere i Danmark. Han viser her sin menneskekundskab og sit skarpe blik for de forskjellige former, i hvilke egoisme og lavhed fremtræder.

Fortællingen gives næsten udelukkende i samtale, som sædvanligt hos H. Bang. Samtalerne er endda mest i ganske korte sætninger, og det idelig gjentagne «sagde han», «sagde hun», virker meget trættende.

Bøger sendt til redaktionen:

Øvre Telemarkens historie i det 17de aarhundrede. Af *J. L. Qvisling.* Skien. Erik A. Nilssen.

Tre foredrag holdt ved det offentlige studentermøde i København af *L. P. Larsen,* missionær i Madras. K.havn. Thor Pontoppidan.

Danske landsbypredikener. 1907 hefte 1 og 2. Udkommer en gang ugentlig hos Jensen Sort, Aarhus. Red. af pastor Jørgensen Kolind. Kr. 1,50 kvartalet.

Im Bang: **Alexander Duff.** Nogle træk til et livsbillede. København. Thor Pontoppidan.

Leo Tolstoy: **Hvorledes man dør.** Oversat fra russisk af W. Gerstenberg. København. Hagerup. Kr. 1,25.

Den gamle pagts salmer, oversatte af *Dr. Jac. Chr. Sundberg,* forsynede med historiske og opbyggelige oplysninger til brug for menigheden ved *Christen Møller.* København. Lehmann & Stage.

V. J. Hoff: **Moderne religiøsitet og gammel kristentro.** København. Schønbergske.

Professor Fr. Bettex: **Tro og kritik,** et ord til troende. Oversat fra tysk af J. Belsheim. Kr.a. Steen'ske. 1 kr.

Vor tid. Minneapolis, novbr. 1906. 10 cents.

Kristendomen och vår tid. Udgifven af E. Flygare. S. Herner O. Levan. M. Pharmenstill. Årg. II. Häft 1: Frälsaren af N. Beskow. Invigningstal af J. A. Ekman. Huru mycket skola vi tro? af J. Källblad. Kamp mot svenska folkets afkristning, af Sven Herner etc. Lund. Lindstedt. 12 hefter om aaret. 5 kr.

Gaven og opgaven. Veiledning til fordybelse i Efeserbrevet af *L. P. Larsen,* missionær i Madras. Andet oplag. København. Gad.

De franske huguenotter 1559—1572. Med indledning. Af Otto Anderssen. Kr.a. Aschehoug. Kr. 6.

ERFARINGER OG THEORIER.

Lidt om de exacte videnskaber.

De store fremskridt, som naturvidenskaberne, særlig fysiken og kemien, har gjort i de sidste aarhundreder, har vistnok ikke sin grund bare i, at det materiale, de har at arbeide med, er lettere at komme til klarhed over end det, de fleste andre videnskaber beskjæftiger sig med. En ligesaa vigtig aarsag til fremskridtet er sikkert selve den videnskabelige methode, de anvender, og som har vist sig mere frugtbringende end de, hvorefter de andre for det meste arbeider. Ja det ser endog ud, som om de andre videnskaber i samme mon, som de kan anvende de exacte naturvidenskabers methode, selv opnaar en tilsvarende grad af exactitet og dermed mere brugbart grundlag for fremtidigt arbeide.

I det følgende skal jeg ved exempler søge at skissere denne forskningsmethode og derved ogsaa antyde grænserne for resultaternes sandhed.

Af den uhyre mængde foreteelser i naturen, som finder sted atter og atter, maa man til en begyndelse udskille i grupper de, som har visse ligheder, og iagttage disse grupper hver for sig. Ved blot at *iagttage* og beskrive fænomenerne vil man vistnok kunne lægge merke til visse regelmæssigheder; men nogen dybere forstaaelse af deres natur faar man ikke derved. Om man lægger merke til, at en sten falder hurtigere og hurtigere nedover, og at en kanonkugle, som skydes horizontalt udover, efterhaanden synker og naar jorden, har man ikke derfor noget nærmere kjendskab til den almindelige tiltrækning mellem alle legemer. Om man har lagt merke til, at et stykke rav ved at gnides faar evnen til at tiltrække lette smaa legemer, og om man aldrig saa nøiagtig beskriver et lynglimt og det efterfølgende tordenskrald, vil man ikke derfor kjende stort til sammenhængen mellem de elektriske fæno-

mener. Om man har iagttaget sit eget og omgivelsernes billede i en stillestaaende vandpyt, har man ikke nogen nærmere forstaaelse af lysets love.

Skal man trænge dybere ind i kjendskabet til naturen, maa man *rendyrke* fænomenerne — for at bruge et udtryk fra en anden gren af naturvidenskaberne — og denne rendyrkning sker ved at sondre ud de enkelte faktorer, som kan tænkes at ha nogen betydning for fænomenet, og finde den indflydelse, hver af disse har. Har man f. ex. stukket en zinkplade og en kobberplade ned i fortyndet svovlsyre og forbundet pladernes frie ender med en metaltraad, og denne etsteds ligger over en magnetnaal, vil denne dreie sig til siden, om den er dreibar om en lodret axe. Her kan der nu være mange omstændigheder, som spiller ind, mange betingelser, som er nødvendige, forat fænomenet skal indtræffe. Før jeg nævner de enkelte af disse, vil jeg sætte fingeren paa, at naarsomhelst og hvorsomhelst betingelserne er tilstede, vil det være en kjendsgjerning, at naalen dreier sig. De samme aarsager maa ha de samme virkninger uden hensyn til tid eller sted; naturen er identisk med sig selv. Det er en sats, som vistnok ikke kan bevises, da det vil være uoverkommeligt at gjøre alle iagttagelser dertil. I virkeligheden kan vi kun sige, at saa vidt vi hidtil har observeret, har de samme aarsager altid havt de samme virkninger. Men det fremstiller sig som noget, der er næsten utænkeligt for os, at det skude være anderledes. En sten paa en skraa flade har hidtil altid rullet *nedover*, og hvis vi ikke skulde tro, at det altid vilde vedblive at være saa, vilde tilværelsen bli et kaos. Vi tager os kun ivare for at falde nedover en styrtning, fordi vi aldrig har set det modsatte; hvilken forvirring vilde der ikke bli, om vi ogsaa skulde tage os ivare for at «falde» opover eller ret til siden, fordi naturen pludselig fandt for godt at bli anderledes. I saa høi grad er dette gaaet os i blodet, at om vi engang ser en sten bevæge sig opover, slutter vi straks, at der maa være andre aarsager tilstede end de sædvanlige; er ikke resultaterne identiske, kan heller ikke aarsagerne ha været det. Denne naturens identitet er den første grundsætning for al videnskabelighed.

Men tilbage til vore zink- og kobberplader. Af de ting.

som kan tænkes at ha nogen betydning for fænomenet, vil man kanske først tænke paa naalen; ombyttes den med et umagnetisk jernstykke eller kobber, vil man intet udslag faa; det er altsaa nødvendigt, at den er en magnet. Saa kan det være ledningstraaden mellem pladerne. Ombyttes den med en hyssing, vil naalen ikke svinge sig, derimod kan alle metaller bruges. Traadens dimensioner kan man finde virkningen af ved for hvert enkelt materiale at forandre længden, mens alt andet holdes uforandret og forandre tykkelsen, men intet andet samtidig. Saa kan det være den vædske, hvori pladerne staar, og pladernes materiale, vædskens mængde og pladernes størrelse osv. For at finde virkningen af hver af disse faktorer, maa man variere dem, men altid kun en ad gangen. For enkelte vil man faa et negativt svar, d. v. s. at de er uden betydning. Har man saa kvantitativt kunnet bestemme alle faktorers indflydelse, skulde man dermed for alle tider og steder kunne beregne virkningen under givne betingelser. Viser det sig, at beregningen ikke slaar til, slutter man, at der maa være faktorer, som ikke er taget med. Det mest klassiske exempel paa en saadan ukjendt faktor, der er fundet, fordi beregningerne ikke holdt stik, har man vel paa et andet omraade — astronomien — i planeten Neptuns opdagelse. Af at Uranus' bevægelser ikke svarede til de, man havde beregnet af de kjendte faktorers indflydelse, slutted man, at der maatte være andre faktorer, og en saadan fandtes i planeten Neptun.

Efter at ha udført de forsøgsrækker, jeg ovenfor har antydet, vil der være mulighed for at opstille theorier for den elektriske strøm. De exacte naturvidenskaber er forresten ikke saa snare til at opstille theorier, da en feilagtig theori vil kunne lede forskningen ind paa en vei, hvor man ikke kommer langt frem. Jeg skal imidlertid ikke her forfølge exemplet fra elektricitetens omraade, men vælge et andet, som lettere kan følges, *lysets*.

En af de allerførste erfaringer om et lysende legeme vil være den, at det kan sees til alle kanter, hvis der ikke stilles visse andre legemer iveien. Heraf finder man da let, at lyset forplanter sig i rette linier, og at det ved at falde mod en blank flade kastes tilbage efter en simpel lov. En tilbage-

kastning efter den samme lov finder man nu ogsaa, hvis et elastisk legeme kastes mod en væg, og den simpleste theori, som kan opstilles, er da, at lyset bestaar af smaa elastiske legemer, som bevæger sig med stor hastighed. En samvittighedsfuld naturforsker vil da ikke udtrykke sig saadan: lyset bestaar af osv. Han vil ikke sige mere end, at lyset vil reflekteres paa den maade, som det faktisk sker, *hvis* det bestaar af osv. Og han vil i sit stille sind føie til: selvfølgelig kan det hænde, at det kastes tilbage slig, selv om det er af en ganske anden natur. Naar han nu maa udtrykke sig saa ubestemt, hvilken nytte har han da af sin theori? Jo han vil ræsonnere omtrent saa: Hvis lyset er, som jeg har tænkt mig, hvilke *andre* egenskaber maa det da ha? Hans logik og erfaringen om lysets brydning vil da ubønhorlig føre ham til det resultat, at lyset maa gaa hurtigere i vand end i luft. (At gjengive denne slutningsrække her vil føre for vidt). Saa vil han anstille forsøg for at finde, om det er tilfældet. Og han vil finde, at det ikke forholder sig saa. Da han nu stoler paa sin logik og erfaringen ikke kan omdisputeres, maa han ændre sin theori slig, at alle fænomener, som er iagttaget, gaar ind under dens konsekvenser. Den uoverensstemmelse mellem erfaring og theori, som her viste sig, kan imidlertid løses ved, at lyset betinges af elastiske svingninger (periodiske sammentrykninger og strækninger) i det stof, hvorigjennem det forplanter sig, æteren. Den logiske konsekvens af denne antagelse er imidlertid, at dette stof maa ha ganske eiendommelige egenskaber; i enkelte henseender maa det være haardere end glas, i andre maa det yde mindre modstand end luften. At et tænkt stof kan forene disse egenskaber er naturligvis ikke umuligt; det modsiges ikke af erfaringen, da stoffet selv overhovedet ikke er gjenstand for erfaring. Hvis man imidlertid antager, at lyset betinges af periodisk variable elektriske og magnetiske kræfter, slipper man at tillægge æteren disse egenskaber, som ligger saa fjernt fra hinanden, og derfor vælger man helst denne.

En theori i de exacte naturvidenskaber, hvor vel bekræftet den end er, har altsaa ikke betydningen af en absolut sandhed. Man kan kun sige: alle de kjendsgjerninger, vi har lagt merke til, vilde være saadan, *om* theorien er rigtig. Theo-

riens betydning ligger i, at den leder forskningen. Jo længere tid experimenterne bekræfter de logiske slutninger af en theori, desto heldigere greb har opstillingen af theorien været. Kommer man snart til negative resultater, maa en ny theori opstilles igjen, og man har kun opnaaet, at man ikke oftere forsøger den vei.

Som exempel paa en theori, der har vist sig overordentlig frugtbar for den videnskabelige forskning, skal jeg nævne molekylar- og atom-theorien. De vigtigste grunde til, at vi ikke godt kan tænke os materien kontinuerlig, er følgende erfaringer: Naar der dannes et nyt stof, idet andre forsvinder (der indtræder en kemisk forbindelse), staar vegtsmængderne af de forsvundne og de nydannede stoffe altid i bestemte forhold til hinanden. Det tal, som er karakteristisk for et stof i *en* forbindelse, findes igjen i alle andre, som stoffet kan danne. Dette finder sin forklaring, hvis stoffene bestaar af smaadele, som ikke yderligere kan deles, og hver af disse dele — hvad vi kalder dem, er ligegyldigt — kun kan forene sig med et bestemt antal mindstedele af andre. Mere tvingende i retning af samme forklaring er en anden eiendommelighed. Af to grundstoffe (som ikke kan spaltes i andre) kan der undertiden dannes flere nye stoffe, og da kan en og samme vegtsmængde af det ene forbinde sig med forskjellige vegtsmængder af det andet. 28 vegtsdele kvælstof kan saaledes forbinde sig med 16, 32, 48, 64 eller 80 vegtsdele surstof. Disse sprang er nu merkelige, der findes intet stof, som paa 28 kvælstof indeholder f. ex. 18,3 eller 24,5 surstof; og endnu mere paafaldende er det simple talforhold mellem surstofmængderne: 1 : 2 : 3 : 4 : 5. Men det forklares jo ved at antage, at en mindstedel kvælstof kan forbinde sig med en, to, tre, fire eller fem mindstedele surstof. Disse har man kaldt *atomer*, og man antager, at som regel to eller flere af disse slutter sig sammen til nye enheder, *molekyler*, og at der for gasarternes vedkommende i lige store volum ved samme tryk og temperatur findes lige mange molekyler.

De resultater, som vi ved logiske slutninger kan drage af denne tanke, har alle vist sig at bli bekræftet, d. v. s. hele den kemiske og fysiske videnskab anvender dem som grundlag for forskningen. Men ingen har nogensinde seet et atom

eller molekyl, og ingen videnskabsmand vil paastaa, at atomerne existerer. Med sandhed kan kun siges, at materien opfører sig, som om den var diskontinuerlig og forøvrigt i overensstemmelse med de i atomtheorien udviklede egenskaber. Men den mulighed er ingenlunde udelukket, at der en vakker dag gjøres iagttagelser, som staar i strid med de resultater, vor logik har udledet af udgangspunkterne. Og da vi tror paa erfaringen, d. v. s. de indtryk, som ledes til vor hjerne gjennem sanseorganerne, og paa vor logik, vil vi i et saadant tilfælde kaste theorien overbord med tak for, hvad den har ydet, mens den fik lede forskningen.

Det, som nu altsaa sættes til dommer over theorierne, er erfaringerne og vor egen logik. Derfor er det af saa uhyre stor vigtighed, at disse er paalidelige. Hvad erfaringen, kjendsgjerningerne, angaar, saa vil nu enhver forsker, som regel undgaa væsentlige feil. Han vil altid kunne være klar over, hvad han virkelig har seet, hørt eller følt. Vanskeligere kan det være med logiken. Men ogsaa her arbeider de exacte videnskaber for det meste sikrere end de andre derved, at de skarpest afgrænser sine begreber og maaler alle størrelser med enheder af alle slags. Selv de begreber, som benyttes i det daglige liv og i de andre videnskaber, har de exacte defineret til sit brug. Spørger man f. ex., hvad *kraft* er, vil de mange mennesker, som til dagligt brug fører dette ord i munden, give forskjellige svar. I de exacte naturvidenskaber er det bestemt afgrænset til at hede: kraft er den ydre paavirkning, som kan forandre et legemes bevægelsestilstand. Hvordan skal den kunne maales? Det kan kun ske ved dens virkninger; kraften selv er ikke tilgjængelig for vor observation, det er kun tilfældet med dens virkninger. Det simpleste — og det eneste, vi har brug for — er at sætte den proportional med en af dens virkninger, d. v. s., at naar en virkning er dobbelt saa stor som en anden virkning af samme art, saa maa kraften i sidste tilfælde være dobbelt saa stor som i første. Som en saadan virkning, hvorefter kraften kan maales, har man valgt hastighedstilveksten i tidsenheden, og det hænger sammen med, at man ingen absolut hvile kjender; selv de ting, som synes os i fuldstændig ro, er dog i bevægelse.

Disse skarpe definitioner skaffer de exacte naturvidenskabers logik et fast udgangspunkt, og indførelsen af maal for alle slags størrelser gjør det mulig at anvende den logik, som bedst er sikret mod feilslutninger, *mathematiken*. Den allerstørste del af de logiske slutninger, som experimentet har skullet bekræfte eller forkaste, vilde aldrig være naaet uden mathematikens hjælp. En dampmaskines ydeevne vilde ikke kunne bestemmes paa forhaand, den traadløse telegrafi vilde neppe ha existeret, uden at mathematiken var benyttet. Derfor er det ogsaa tilfældet, at jo mere en videnskabsgren kan tage mathematiken i sin tjeneste, desto raskere vil dens fremskridt bli; ved dens hjælp kan man hurtig drage slutninger, der ligger langt fra udgangspunktet, og faa dem verificeret, mens man uden saadan assistance kun møisommelig, skridt for skridt, kunde naa frem gjennem mange erfaringer.

Blandt de eiendommeligste af disse matematiske anvendelser kan man kanske nævne den kinetiske gastheoris udvikling. Den gaar i korthed ud paa, at det tryk, gaserne øver mod væggene af det rum, hvori de indesluttes, skyldes, at deres mindste dele, molekylerne og atomerne, er i bevægelse. Om man uden mathematiske hjælpemidler heraf vilde forsøge at drage slutninger om, hvordan gaserne vilde forholde sig under forskjellige omstændigheder, vilde man snart staa fast. Mathematiken løser opgaven, finder igjen gamle erfaringer og leder til forbausende nye.

Det er, ligesom den mathematiske logik er udstyret med saa rige hjælpemidler, at den sikkert og raskt fører frem, mens det ellers gaar famlende og langsomt. Forskjellen er som mellem et jernbanetog, der løber langs den lagte skinnevei, og en, som prøver sig frem gjennem skogtykningen. Sammenligningen er ikke saa rent fjern, da et moderne tog i høi grad er et mathematisk resultat.

Jeg har her søgt at kaste nogle spredte lysstreif over den exacte videnskabelige forskning, forsøgt at vise, hvordan erfaringer er et og theorier noget andet, at naturforskeren ikke opstiller sin theori som absolut sandhed; han vil kun

sige: foreteelserne finder sted *som om* osv. Dette «som om» er i virkeligheden en karakteristisk tanke for de store naturforskere; saaledes udtalte Newton, at kloderne i verdensrummet bevæger sig, *som om* de tiltrækker hinanden osv. Og dog er de exacte naturvidenskabers resultater sikkert de høieste, som menneskelige sanseerfaringer og menneskelig fornuft kan naa. Paa at gjøre de naturvidenskabelige erfaringer saa nøiagtige og paalidelige som muligt er der arbeidet i aarhundreder, finere midler til at faa indtryk gjennem sanseorganerne end de videnskabelige instrumenter eier menneskeheden ikke. Skarpere definerede begreber har ingen anden videnskab endnu, og sikrere logik end mathematikens er hidtil ikke udviklet. Derfor er de exacte naturvidenskabers resultater de sikreste, som med disse hjælpemidler kan naaes, og de er kort udtrykt: foreteelserne er, *som om* denne eller hin theori var rigtig.

O. F. Olden.

VIDENSKABENS BETYDNING FOR DEN RELIGIØSE UDVIKLING.

En historisk fremstiling[1]).

Der blev for en tid siden stillet det spørgsmaal til 12 blandt Europas fremragende mænd: «Hvilken bog har havt den største betydning for Deres liv?» 6 af disse 12 var theologer. 9 af dem svarede: «Darwins «Origin of Species».

Jeg tror heller ikke, det er nogen overdrivelse at sige, at ingen bog i det 19de aarhundrede har sat saa dybe merker i det europæiske aandsliv som denne[2]).

Det, som har givet denne bog dens store magt, er den geniale tanke om «den naturlige udvælgelse». Professor Romanes siger, at dersom vi kan vurdere betydningen af en idé efter det omslag, den fremkalder i tænkningen, saa er denne idé, «den naturlige udvælgelse», uden tvil den betydningsfuldeste idé, som nogensinde er undfanget af den menneskelige aand».

Og det lader sig ikke negte, at denne geniale idé's virkninger har været store ogsaa paa det religiøse liv. Det lader sig ikke negte, at den har sendt et stød igjennem den kristne kirke. Thi med den naturlige udvælgelses theori er der sat et mekanisk princip i den skabende Guds sted, — rigtignok ikke for selve livets vedkommende, thi Darwins lære gaar ud fra livet som det givne — men for alle de særskilte arters vedkommende.

Det var kun naturligt, at dette maatte virke paa videnskabens stilling til religionen. Videnskaben har hermed udfordrende raabt til religionen: «Hvor er nu din Gud?» Videnskabsmænd spaaede, at den kristne religion vilde dø ud, undermineret af god undervisning bygget paa videnskabelig

[1]) Foredrag, holdt i Kristiansands Diskussionsforening 2den december 1905.

[2]) Den udkom 1858.

grund — eller at «hypothesen «Gud» vilde dø ud af sig selv ved virkningen af de samme aarsager, som har fremkaldt den».

Dette er jo ikke noget nyt for kristendommen. Dens undergang har været spaaet saa mange gange af dens modstandere, det kan vi ikke undre os over. Men hvad vi kan undre os over, det er den frygt for kristendommens fremtid, som de kristne selv og særlig kirken har vist: Enhver større seier for videnskaben har været seet paa med mistænksomme øine af kirken ned gjennem dens hele historie som en *fare* for religionen. Kirken selv har saaledes bidraget til at nedsætte kristendommen i vantroens øine ved at vise mistillid til sin religions levedygtighed.

Det var til sin tid en fare for religionen, ja en synd at tro paa antipodernes eksistents. Det var en fare at tro paa jordens løb omkring solen — ja, der var endog en fare for religionen i at betvile hekses eksistents og trolddom. Vi smiler ganske vist nu medlidende over saadan naivitet, men saa længe de kristne selv, saa længe en kristen kirke vil forsøge paa forhaand at binde en videnskabelig undersøgelse af en hvilkensomhelst art til at komme til et forud fastslaaet resultat, saa længe er det den samme aand, som besjæler denne kirke. Det er mistillidens aand, mistillid til kristendommen, til Gud selv, som skulde kunne styrtes fra himlen ved menneskenes ubundne granskning af hans gjerninger.

En saadan mistillid fortjener sandelig ikke *Hans* lære. Han, som lod sig korsfæste for os.

Der er en karakteristisk udtalelse (fra 1889) af en af lederne for Comtisterne i England[1]) om virkningen af det negative angreb paa kristendommen. Han mener, at «nettoudbyttet af hele det negative angreb paa evangeliet har kanske været at uddybe kristendommens moralske hold over samfundet».

Der er utvilsomt en dyb sandhed i denne dom: Religion og videnskab har i en forstand samme maal — sandhedens erkjendelse. Men kirken (alle kirker) har opfattet sit forhold til sandheden som det uforanderlige. Den sagde: «Vi

[1]) F. Harrison.

ved». Videnskaben sagde: «Vi søger». Derfor blev videnskaben den fremadskridende, kirken den stillestaaende[1]) — undtagen for hver gang videnskabens resultater *tvang* den et skridt fremover, tvang den et skridt fremover i religiøs og moralsk erkjendelse.

Det er selvfølgelig ikke *Kristi lære*, som saaledes tvinges fremover, men det er kirkens (eller kirkernes) og kristenhedens forstaaelse baade af det religiøse og af det moralske element i denne lære, som uddybes og udvides. Og det er denne kristne læres gjennemførelse i liv og handlinger, som realiseres mere og mere, efterhvert som videnskabens «angreb» — videnskabens resultater er dens egentlige «angreb» — kaster nyt og klarere lys over kristendommen.

Paa denne maade «uddybes kristendommens moralske hold over samfundet ved hele det negative angreb».

Netop heri ligger kanske det kraftigste bevis paa Kristi læres guddommelige sandhed: Jo længer frem vi vinder i erkjendelse af naturens og livets[2]) orden og love, jo klarere ser vi, at Kristi bud hviler paa disse, er givne ud fra kjendskab til menneskenaturen, som den kan udvikles til at blive i sin fuldkomneste skikkelse. Vi ser, at Kristi bud ikke er «over ævne», men udviklingens endemaal for menneskene.

Kirken har, særlig fra begyndelsen, ment sig at kunne undvære denne erkjendelse af naturens og livets orden og love, som den jo fra først af formelig forbandede. Men historien har vist, at denne erkjendelse var nødvendig *netop for menneskenes religiøse og moralske udvikling*. Hvor lidet kanske enkelte af videnskabens dyrkere har tænkt at gjøre det, saa har dog videnskabens samlede arbeide gaaet Guds veie, Guds ærinde.

Mine paastande her har jo lidet værd, dersom jeg ikke kan bevise dem med historiske kjendsgjerninger. At føre dette bevis, er hensigten med dette foredrag.

* * *

Jeg ved, det er saa almindeligt at se tilbage til ældre tiders kristne, som om de stod saa meget høiere (i religiøs

[1]) — eller reaktionære.
[2]) Livet i biologisk betydning.

og moralsk henseende) end vor tids kristne. Jeg har vanskeligt for at forstaa, at en saadan opfatning kan holde sig. Thi det synes mig, at al historie med høilydt tale siger det modsatte.

Den aand, som aabenbarer sig for os gjennem Jesu Kristi liv og lære, det er sandhedens og kjærlighedens aand: «Gud er en aand, og de, ham tilbede, bør det at tilbede i aand og sandhed». «I skulle erkjende sandheden, og sandheden skal frigjøre eder». Men Jesus karakteriserer som sin evige modstander løgnens aand, «løgnens fader og en løgner fra begyndelsen». Det er det personlig helt igjennem sanddru sind, han lægger til grund baade for vor tilbedelse af Gud og for vor følelse som Guds frie børn. — Videre samler Jesus hovedsummen af sin lære i de to bud: «Du skal elske Herren din Gud af dit ganske hjerte og dit ganske sind, og din næste som dig selv».

Naar vi lægger disse kristendommens grundlinjer som maalestok paa dens bekjendere i de forskjellige perioder af Europas aandelige udviklingshistorie, faar vi øie paa, hvad videnskabens arbeide og den deraf følgende altid friere udvikling af aandslivet har virket i kristendommens tjeneste.

De par første aarhundreders kristne staar jo for sig selv som med en glorie over sig, men deres forhold var ogsaa noget for sig selv, noget, som ikke kan gjentage sig. Derfor falder de udenfor denne sammenligning. Det er fra den tid, kristendommen er naaet frem til herskerstilling, at vi maa se paa, hvorledes den realiseres af sine bekjendere, altsaa fra det 4de aarhundredes første halvdel og udover. Fra denne tid samles magten mer og mer i kirken som religionens uindskrænkede forvalter. Vi skal først se paa, hvorledes det under disse forhold gik med *sandhedsaanden* — med den personlige sanddruhed og sandhedskjærlighed inden kristenheden i middelalderen.

Det dogmatiske element i en religion faar gjerne størst indflydelse i lidet udviklede tider. Saa gik det ogsaa med kristendommen. Kirken udformede snart en hel kompliceret bygning af «læresætninger» ud af evangeliets enkle ord. Blandt disse var der én, som ved sin forfærdelige magt førte til de forfærdeligste konsekventser. Det var sætningen om

frelse udelukkende i kirkens skjød. Konsekventsen af denne sætning blev ikke bare, at alene kirken kunde afgjøre, hvad der var sandhed eller ikke, saa den derved bandt al fri videnskabelig forskning, al fri aandelig udvikling. Men følgen blev til syvende og sidst en fuldstændig undergraven af al personlig sanddruhed, al agtelse for kjærlighed til sandheden.

For at forstaa, hvorledes denne «udelukkende frelse i kirkens skjød» kunde føre saa vidt, maa vi ikke bare se paa kirkens jordiske magt og evne til at gjennemføre sin tvangslære, men vi maa se den mod hele middelalderens helvedesforestilling som baggrund.

Læren om helvede og helvedestraffene udvikledes snart til en saadan rædselslære, at den formelig magtstjal Europas aandelige liv igjennem aarhundreder. Naar vi ser det endte med, at en grundig tysk theolog efter omhyggelig granskning fandt at antallet af smaadjævle beløb sig til 2 665 866 746 *664* (!) og at navnene paa *72* djævlefyrster var opført i en katalog[1]) med beskrivelse af helvedes organisation, saa haanler vi ganske vist nu[2]). Men naar vi sætter os ind i, hvorledes tankerne maatte beskjæftige sig med helvede for at sligt skulde kunne skrives og virkelig troes, saa kan vi nok forstaa, at helvede var et kraftigere middel til at skræmme folk ind under kirkens aandstvang, end himlen var til at lokke dem. Naar man var sikker paa, at den, som i en eller anden nok saa uvæsentlig enkelthed troede anderledes end kirken lærte, med ubarmhjertig nødvendighed ved døden gik lige i kløerne paa disse myriader af ondskabens pinende magter, til rædsler, som ikke alene overgik alt, hvad der fandtes paa jorden, men som til og med varede evigt og uden afladelse, saa var det jo kun naturligt, ja det maatte endog siges at være humant, at man anvendte alle optænkelige midler for at tvinge mennesker ind i denne eneste mulighed for frelse, ind i kirken. Dette førte lige til det, der er den største skamplet i kristenhedens historie, til forfølgelserne af anderledes

[1]) Denne skriver sig endog fra «den nyere tid», fra 1569.
[2]) Der er forresten ganske nylig, iaar eller ifjor, i Tyskland udkommet en bog om helvede af en lignende art.

troende. Men da det, kirken spurgte efter baade for at optage og for at forstøde, var tro og meninger — for slette handlinger havde den forladelse i stor maalestok — saa er det let nok at se, hvorledes det maatte gaa med den personlige sanddruhed, med kjærligheden til og agtelsen for den sandhedsaand, som skulde danne grundlaget for menneskenes tilbedelse og indre frigjørelse. Naar de forfærdeligste trudsler om evig brændende pine efter døden skjærpedes op ved den haandgribeligste vished om den mest raffinerede tortur i levende live (og dertil kanske nød og elendighed for ens kjære), saa var det naturligt, at mængden af mennesker ikke tog det nøie med *sandheden* af sine religiose bekjendelser. Det var naturligt, at de foretrak at fornegte sin samvitighed og fornuft, om disse gjorde oprør. Eller at de stræbte at kvæle sandhedsdriften i sig, saasnart den pegte i en foruroligende retning. Kirkens færd i dette stykke fremkaldte kanske ikke saa meget hykleri, som den rent ud dræbte sandhedsbegrebet og sandhedskjærligheden hos den store mængde, idet den jo ligefrem gjorde al personlig stræben efter sandhedserkjendelse til *en synd* (!!).

Men ikke ikke nok med dette, det pristes ligefrem, om man anvendte det saakaldte «fromme bedrag» for at vinde sjæle for kirken — for Kristus! Man lavede profetier og mirakler, relikvier opfandtes og tilskreves underfulde virkninger, og man lavede de afskyligste bagvaskelser mod dem, der stod imod kirken. Som aarsager, der berettigede til at lyve paa denne maade, nævnes af græske kirkefædre saadant som selvforsvar, barmhjertighed, iver for Guds ære og lignende. Det var da let at finde en gyldig undskyldning for løgnen. Augustin fordømte ganske vist denne fremgangsmaade, men den bredte sig dog mer og mer, og i jesuiterordenens «frie» forhold til sandheden ser vi blomsten af denne retning. Det er neppe overdrivelse, naar jeg med en moderne forfatter mener, at denne behandling af sandheden «varede ved, indtil selve sandsen for sandhed og kjærligheden til sandhed syntes udvisket af menneskenes sind».

Da kirkens autoritet ogsaa afgjorde, hvad der skulde troes med hensyn til den fysiske verdensorden, var der intet felt, hvor en søgende, sandhedskjærlig videnskabelig aand

kunde faa arbeide frit og modvirke denne al kristendom undergravende løgnens aand.

Saaledes gik det med sandhedsaanden under forkuelsen af al videnskabelig forskning og al fri intellektuel udvikling.

«Du skal elske Herren din Gud af dit ganske hjerte», det var Jesu første store bud. Hvorledes gik det med efterfølgelsen af dette bud, saalænge religionens vogtere holdt hele Europas intelligents under baalets og tortureus rædselsherredømme? Jeg skal søge at fremstille middelalderens Gud, saaledes som han maatte vise sig for den store mængde. Et billede af denne Gud vil være nok til at vise, at de følelser han kunde inspirere, havde mere tilfælles med vild, vanvittig rædsel end med kjærlighed.

Det er karakteristisk for de lidet udviklede folk, at vrede og ikke godhed er guddommens hovedtræk. Det er altid det rædselsfulde og det, som gjør brud paa den almindelige tingenes orden, som hos dem vækker følelsen af Guds nærhed og magt. Guds røst til menneskene lød derfor for middelalderens kristne fornemlig gjennem jordskjælv og krig, gjennem hungersnød og pestilentse. Middelalderens folk fornam ikke, som den jødiske profet, Guds røst i den stille, sagte susen. — Dertil betragtedes alle disse rædsler som straffedomme, der ramte skyldig og uskyldig om hverandre, og uden at man vidste, hvori skylden bestod. Vilkaarlighed blev snart for den knugede samvittighed Guds væsen istedetfor retfærdighed.

Naar vi saa bag denne vilkaarlighedens Gud ser middelalderens flammespyende helvede aabne sit gab, hvor en sydende svovlstrøm ustandselig nærede flammerne, hvor utallige djævles haanlatter blandedes med de fordømtes fortvilede dødsangstens skrig, der forkyndte, at ingen lindring, ingen hvile, intet haab fandtes for evigheders evighed! Naar vi husker, at til dette sted og til disse piner sendte middelalderens Gud, ikke saadanne forbrydere, hvis djævelske handlinger gjorde, at datidens retfærdighedsfølelse ikke vilde været saaret ved det — for saadanne kunde let skaffe sig kirkens aflad, eller de stod som sporhunde efter kjættere i kirkens særlige gunst — men, alle de myriader, som ikke levede inden Romerkirkens frel-

sende magt. Det vil sige, ikke alene havde denne Gud skabt utallige skarer kun til at pines i helvede, da han aldrig havde budt dem anledning til frelse, men han styrtede ofte de bedste, mest høihjertede og selvopofrende blandt menneskene derned, dersom de i en ubetydelighed afveg fra kirkens lære — f. eks. spiste kjød om fredagen — selv om afvigelsen indeholdt den soleklare sandhed. Og — den afskyveligste vilkaarlighed — til dette sted sendtes smaabørn om de døde uden daab, ja endog det ufødte barn, som døde i mors liv! «Jeg betviler ikke, at der er smaaborn ikke et fingerspan lange, som kravler omkring paa gulvet i helvede», udbryder en gammel theolog.

Men ikke alene fordømte middelalderens Gud det mangfoldige flertal af sine egne skabninger til evig pine, han lovede endog at forhøie de faa frelstes salighed ved at lade dem nyde helvedes skuespil midt i paradisets glæder. Den fromme og i andre tilfælde saa humane Tertullian udmaler denne fryd for derved at stille en lokkemad, som kan drage troens bekjendere fra at besøge de offentlige skuespil: «Hvor storslagen skal ikke den scene blive!» udbryder han. «Hvor skal jeg undre mig! Hvor skal jeg le! Hvor skal jeg juble! Hvor skal jeg triumfere, naar jeg ser saa mange og saa berømte konger, som sagdes at være stegne til himlen, stønne sammen med Jupiter, deres gud, i helvedes laveste mørke». Efter at have fortsat saaledes en stund siger han: «og endog nu kan troen bringe dem (disse nydelser) nær, indbildningskraften kan udmale sig dem som nærværende».

Man kan forstaa, at naar en Tertullian kunde skrive saaledes, saa kunde nok en inkvisitor kalde Gud «den første inkvisitor». Men man kan ogsaa forstaa, at middelalderens længsel efter forbarmelse som en tilflugt mod denne rædslernes Gud skabte sig en ny barmhjertighedens og smertens guddom, Jomfru Maria, der fik menneskenes kjærlighed og tillid istedetfor Gud. Thi den kjærlighed, der er uden trældomsfrygt, og som fylder hjerte og sind, den kunde jo aldrig middelalderens Gud inspirere. Og det var dog Kristi første og store bud! «Men det andet er ligesom dette: Du skal elske din næste som dig selv».

Det som slog hedningerne mest hos de første kristne,

det var deres indbyrdes kjærlighed: «Se, hvor de elsker hverandre», sagde de. Men det varer ikke længer end til det 4de aarhundrede, før hedningernes raab lød modsat: «Der er ingen vilde dyr saa rasende som kristne, der afviger fra hinanden i troen», sagde de da.

Fra den stund[1]) den dogmatiske aand og sætningen om frelse udelukkende i kirkens skjød fik magten i kristenheden, kunde man tro, det første bud var: «Du skal hade din fiende» - og fiender var *alle*, selv sine nærmeste, dersom de ikke i *al* lære bøiede sig for kirken eller var «enig med mig», saa fuldstændig fordunkledes kjærlighedsbudet af fanatismen, der efterhaanden slog ud i de grusomste forfølgelser.

I de første aarhundreder var det en almindelig opfatning, som ogsaa Tertullian stærkt fremholdt, at en kristen under ingen omstændigheder skulde dræbe et menneske, hverken ved at paaføre ham nogen dødsstraf eller ved at optræde som dommer, soldat eller bøddel. Da kristendommen blev den herskende, slappedes naturligvis denne regel for lægfolk. Men en geistlig paadrog sig fremdeles kirkestraf, om han ikke, idet han overgav en forbryder til dommeren, ansøgte om, at den skyldige ikke maatte straffes med død eller lemlæstelse. — Dette lød jo svært pent, men efterhaanden som intolerancen førte til blodige forfølgelser, blev denne bestemmelse det modbydeligste hykleri. Innocents VIII excommunicerede enhver civil myndighed, som ikke inden 6 dage udførte inkvisitionens domme, uagtet denne ovennævnte ansøgning vedblev at anvendes af inkvisitorerne.

Det er først i det 13de aarhundrede, kirkens tvangssystem er fuldt modent og de store forfølgelser bryder løs. Denne tid danner i virkeligheden et vendepunkt i den katholske kirkes udvikling. Den katholske kirke blir fra nu af, kan jeg gjerne sige, reaktionens princip i kristenheden.

— Jeg maa gjentage, at hvad jeg tilsigter, er kun at vise, hvor sørgelig kristenheden kom tilkort baade i at forstaa og i at tilegne sig Kristi lære og i at efterleve dens bud, saalænge al fri forskning, al fri anvendelse af fornuftens og forstandens evner var forbudt. Jeg er ikke blind for, at

[1]) Fra det 4de aarhundrede.

en fremstilling med kun dette for øie giver et ensidigt billede af kirkens indflydelse paa udviklingen. Jeg vil derfor tilføie, at tiltrods for sine grove synder udøvede den katholske kirke en mægtig civilisatorisk indflydelse i de første 12 aarhundreder: Den samlede de uensartede barbariske folkeslag i en ophøiet, inderlig forening i den ene store religiøse interesse, den lærte disse barbarer at erkjende en magt, der er mægtigere end den brutale krigsmagt, den mildnede og fik tilsidst ophævet slaveriet, den tog sig af de undertrykte i samfundet, den lærte dem agtelse for fredeligt arbeide og paa endnu mange andre maader gavnede den fremskridtet. —

Fra det 13de aarhundrede er som sagt kirkens tvangssystem færdigt: Innocents III oprettede inkvisitionen i 1208. I 1209 begyndte Albigensermassakren. I 1215 paalagde den 4de Lateransynode alle herskere, «dersom de ønskede at ansees for tro, at sværge en offentlig ed, at de vilde arbeide alvorlig og af deres yderste magt for at udrydde af sine lande alle dem, der var brændemerkede som kjættere af kirken».

Den vildeste indbildningskraft i vor tid kan neppe udmale sig den kolde, grusomme, absolute følelsesløshed overfor andres lidelser, der efterhaanden voksede frem af denne forfølgelsesfanatisme og indtog den plads, som tilkom den indbyrdes kjærlighed.

Det var ikke den hidsige grusomhed, som krigsliv kan skabe, det var raffineret ondskab, udspekulerede grusomheder, udførte med *koldt* blod og paabudte af *Kristi stedfortræder* paa jorden som fortjenstfulde handlinger[1]). Det var den *systematiske* fornegtelse af kjærlighedsbudet!

Forfølgelsernes afskyeligheder er saa vel kjendte, og deres diametrale modsætning til Kristi bud saa soleklar, at jeg ikke behøver nogen udmaling. Jeg skal kun nævne et par tal fra de store forfølgelsers senere tid, de viser til hvilken kolossal maalestok fordreielsen af Kristi bud naaede: I Karl V.s regjering alene antages 50 000[2]) mennesker at

[1]) Der lovedes 3 aars aflad til den, som uden at være inkvisitor, hjalp til at bringe en kjætter for domstolene.

[2]) Grotius siger 100 000.

være henrettede i Nederlandene, og under Filip II mindst 25 000. Ingen monstrositet var saa uhyrlig, at kirken skrækkedes tilbage for den: Den 16de februar 1568 dømte inkvisitionen *alle Nederlandenes indbyggere til døden som kjættere.* Kun nogle faa navngivne personer var undtagne. En proklamation af Filip II dateret 10 dage senere stadfæstede dommen og beordrede den udført! «3 millioner mennesker, mænd, kvinder og børn, dømte til skafottet i 3 linjer», tilføier Motley.

Sligt behøver ingen kommentar. At slaa ihjel var blevet at vise Gud en dyrkelse.

Forfølgelserne sluttede ikke med opgivelsen af katholicismen. Særlig i Skotland fortsattes de af den engelske regjering med udsøgte afskyeligheder mod alle, som forkastede den episkopale kirke. Ogsaa i andre protestantiske lande forfulgtes de, som ikke bøiede sig for den herskende bekjendelse. Men med selve protestantismens princip var fanatismen brudt, og forfølgelserne svinder efterhaanden. Men seig var denne forfølgelsens aand at faa bugt med! Der fortælles, at i 1850-aarene blev 6 damer udviste af Sverige, fordi de var gaaet over til katholicismen.

Foruden forfølgelserne er ogsaa religionskrigene en ligefrem følge af den dogmatiske aands autoritetskrav. Religionskrigenes historie og deres særlig grusomme karakter er saa vel kjendt, at det er nok for mig at nævne dem.

Der er foruden denne systematiske fornegtelse af kjærlighedsbudet ogsaa en overtro, som jeg maa omtale, fordi den umaadelige magt, den fik, saa paatagelig skyldes forkuelse af al fri videnskabelig forskning, og fordi den førte til en grusom følelsesløshed og uretfærdighed, der besmittede baade sandhedskjærligheden og næstekjærligheden. Det er heksetroen.

I mer end 1500 aar var det en fastslaaet sag, at bibelen paa det mest utvetydige stadfæstede den tro, at mennesker kunde sikre sig djævelens assistance til at udføre overnaturlige handlinger. Disse mennesker var derfor Guds fiender og al barmhjertighed mod dem en synd. Kirken anklagede de ulykkelige mistænkte — mest gamle kjærringer — med vægten af hele sin autoritet. Lovgiverne udstedte de

forfærdeligste straffelove mod dem. Skarpe, klarttænkende dommere undersøgte vidnesbyrdene og dømte dem med fuldeste overbevisning. Og deres straf var ikke alene døden, som oftest paa baalet, men torturen gik forud og haan og had og foragt fulgte dem til baalet — medfølelse med en af Guds fiender vilde været en synd!

Denne overtro blev saaledes ogsaa en af de kilder, hvorfra grusom følelsesløshed, raffineret ondskab, had og hævntørst — man kunde jo bare beskylde en fiende for trolddom — bredte sig. Efter hvilken maalestok den virkede til forhærdelse og forraaelse kan et par eksempler vise.

I en by i Tyskland siges 7 000 personer at være brændt. En biskop af Bamberg lod brænde 600, og i Toulouse, hvor inkvisitionen havde sæde, henrettedes paa en gang 400 offere!

Og sligt var opbyggelig skuespil for folket! Dette vedvarede, indtil videnskabens erkjendelse umuliggjorde overtroen. Men ogsaa den var seig. Den sidste retslige hekseeksekution foregik i 1782 i Schweiz, den sidste lov mod hekse tilbagekaldtes i 1821 i Irland.

At denne overtros uhyre magt og den ubarmhjertige følelsesløshed, den førte til, skyldtes uvidenhed om naturens orden og kræfter og ikke bare et lavt intellektuelt niveau hos mængden, det kan vi se deraf, at mange af historiens mest fremragende mænd og skarpeste intelligentser var blandt overtroens faste og ubarmhjertige tilhængere. En mand som Luther ikke alene tror paa hekse og trolddom, men han «vilde brænde dem alle». Og han, den store barneven, han raader et par folk til at kaste et lidet barn i elven for at befri deres hus fra en djævels nærværelse, thi barnet var avlet af djævlen! Erasmus forsvarer overtroen, og Bodin, der af sin samtid ansaaes for «ce premier homme de la France», og om hvem Hallam siger, at kun to mænd kan sammenlignes med ham (i begavelse), Aristoteles og Machiavel, denne mand kan neppe finde ord sterke nok til at fordømme en protestantisk læge, Wier, som, da han var overbevist om, at mange af de ulykkelige kun var vanvittige, og gjerne vilde mildne deres forfærdelige lidelser, skrev en afhandling: «Om dæmonillusionen». Bodin finder, at denne læge «havde bevæbnet sig

selv mod Gud». Han havde søgt at frelse dem, som Skriften og kirken havde brændemærket som de værste forbrydere. Han havde endog vovet at offentliggjøre trylleformularer! Hvem kunde uden gru tænke paa kristendommens fremtid efter saa forfærdelige aabenbarelser! Den slutning, Bodin kommer til, er betegnende for humanitetsniveauet: Det eneste, man kan gjøre, er at optage forfølgelserne med fordoblet energi — og naturligvis først og fremst rette dem mod denne samme Wier!

Man kan med Bodin undre sig over, at kristendommen har overlevet — ikke Wiers angreb, men den overtroens og hjerteløshedens aand, som taler ud af Bodins og de mange andres skrifter, ja af hele tiden.

Men kristendommen har overlevet selv denne. Den har traadt frem i en renere og høiere glans, efterhvert som videnskabens fremskridt har befriet den for menneskenes dogmatiske og fanatiske fortolkninger og tilsætninger og derved banet veien for en inderligere forstaaelse og tilegnelse af den sandhedens og kjærlighedens aand, som Jesus betegner som *sin*.

Vi kan jo paa forhaand ganske i sin almindelighed slutte, at den ubundne frihed til at udforske himlen og jorden, aanden og naturen, kort, alt, hvad der overhovedet kan vække et spørgsmaal i menneskenes sind, den maa skabe sandhedstrang og maa rydde veien for tolerancens og derigjennem for kjærlighedens aand.

Betingelsen for ethvert udbytte af forskning er jo *usvigelig troskab mod sandheden*, en troskab, som ikke skrækkes tilbage hverken for indre kampe eller for kamp mod ydre autoriteter. «Sandheden tro udi kjærlighed» maa være indvielsen over al forskergjerning.

Og netop fordi man *søger* sandheden, kommer af sig selv tolerancen overfor andre *søgende*, i alle de tilfælde, hvor svaret ikke kan gives med bevisets bindende kraft.

Fra et kristent synspunkt er naturens og livets love anordnede af Gud. Guds love i naturen og i livet kan ikke stride mod hans bud i religionen — altsaa maa, *netop fra et kristent synspunkt*, alle videnskabens sikre erkjendelser af disse love — selvfølgelig ikke alle theorier og hypotheser —

tjene til at belyse Guds bud i religionen og lette os efterlevelsen af dem.

Naar vi nu lægger de samme kristendommens grundlinjer, sandhedskjærlighed og kjærlighed til Gud og næsten, som maalestok paa kristenheden eftersom forskningsfriheden har faaet virke, saa vil vi se, at disse forhaandsslutninger om den frie videnskabs store og gode betydning i religiøs retning stadfæster sig:

Vi vil se, at sandhedsaandens magt stadig vokser, idet den personlige ret, ja pligt til at afgjøre sine tvil for samvittighedens domstol, for Guds ansigt, altid erkjendes og gjennem lovgivning stadfæstes videre og videre ned gjennem tiderne og udover landene. Religionsfrihed, bekjendelsesfrihed, ytringsfrihed og pressefrihed vokser jevnt.

Forestillingerne om Gud hæves og renses mere og mere for overtroens degraderende og gruopvækkende formørkelse, saa «barnlig kjærlighed» kan træde istedetfor trældomsfrygt og rædsel.

Menneskekjærlighed og barmhjertighed vokser baade i den styrke som driver til handling, og i vidde, saa den ikke længer holder sig kun til meningsfæller, men omslutter mere og mere alle dem, som før forbandedes, pintes og kastedes i helvede.

Jeg skal søge at paavise i korte hovedtræk, hvorledes dette er skeet.

Den første store virkning af den fremspirende frigjørelse af tænkningen og dens oprør mod den fastslaaede autoritetssandhed er reformationen.

Reformationen er det fulde, kraftige gjennembrud af en aandelig bevægelse, som tager sin begyndelse helt tilbage i det 12te aarhundrede.

Det 12te aarhundrede betegner et vendepunkt i Europas aandsliv. Paa den ene side gjenoplivedes da de latinsk-klassiske studier, der kulminerede med udbredelsen af kjendskab til græsk og til Platos filosofi ved græske flygtninge fra 1453. Paa den anden side brød paa denne tid bølgerne fra Sevillas og Cordovas mauriske lærestole ind over det kristne Europa. Følgerne af disse forskjellige paavirkninger var en svag tvilens aand overfor alle de autoritetsbestemte sandheder.

Denne aand forsøgte at bekjæmpe den forfærdelige lettroenhed overfor alslags trolddom og undere. Og samtidig vaagner der en svag interesse for rent verdslig videnskab i modsætning til den tidligere alt opslugende interesse for theologi. Som følge af denne lille svækkelse af den theologiske lidenskab spores en svag dalen af had og foragt for anderledes troende. Fuldt af kjætterier vaagnede, som, om end kirken kvalte dem i ild og blod, dog havde sine virkninger, og nye dukkede altid op med større og større magt. Abælard optraadte med et forsøg paa en mere upartisk og uhildet tænkning. Han fordømtes naturligvis, men virkningerne af hans arbeide kunde ikke kvæles. Og samme aar, som Abælard døde, fødtes Averroës i Cordova, og i flere aarhundreder sporedes merker efter denne mauriske aand i kristenhedens literatur.

Summen af alle disse indflydelser paa aandslivet var den pinefulde tilstand, i hvilken tvil om de gamle autoritetssandheder stadig melder sig — mens samtidig enhver tvil, enhver undersøgelse af kirken stemples som dødssynd. Denne tilstand greb videre og videre omkring sig trods inkvisitionens baal. I denne sjælepine, hvor den oprigtige stadig kastedes mellem tvil og fortvilelse, kan vi forstaa, at reformationens princip — den enkeltes ret til at svare for Gud og sin samvittighed — maatte komme som en umaadelig befrielse. Derfor kunde det gjennembrud, som fra først af syntes kun at være et gjennembrud hos de enkelte store mænd, reformatorerne, fænge saaledes som det gjorde, saa hele det civiliserede Europa stod i fyr og flamme.

Havde ikke den aandelige jordbund været forberedt, som jeg ovenfor har vist, gjennem den forskende og søgende aandelige bevægelse, saa havde Luthers og Calvins værk været kuet med samme vældige magt, som Albigenserkjætteriet og andre.

Selve reformationens princip var for stort og verdensomskabende, til at det kunde fattes og befølges helt af tiden og heller ikke af reformatorerne selv. Reformatorerne krævede snart autoritet hver for sin mening, og den civile magts ret til at straffe kjætterier fastholdtes af flere bekjen-

delser [1]). Ja overtroen syntes en tid næsten at brede sine grusomme forfølgelser mer end før. Men med principet var den gamle tvangstid brudt og samvittighedsfrihedens og aandsfrihedens tid indledet. *Sandhedsaanden var sat i høisædet!* Grunden var hermed lagt til en høiere og ædlere udvikling saavel i religiøs og moralsk som i intellektuel retning.

Reformationens virkninger gjør sig gjældende ogsaa udenfor de lande, hvor den trængte igjennem, i en selvtænkningens aand, der mere og mere frigjør sig fra den katholske kirke, og der hylder den samme samvittighedsfrihed og aandsfrihed, hylder sandhedsaanden. Og overalt stadfæster denne bevægelse sig, som jeg nævnte, mere og mere i nationernes lovgivning.

Det synes mig altid en underlig feighed og anakronisme efter alt dette, at protestantiske kristne betegner ikke-kristne som «frie tænkere»!

Jeg skal saa *først* søge at paavise, hvorledes den videnskabelige forskning i forbindelse med den fuldt frie anvendelse af tanken, som efterhaanden vokser frem som følge af den stigende aands- og samvittighedsfrihed, har hjulpet kristenheden til bedre at forstaa rækkevidden af Jesu bud om kjærlighed til næsten og til bedre at efterleve det.

Det var naturligt, at reformationens seier maatte blive en kraftig impuls i intellektuel retning. Der vokser ogsaa snart frem en videnskabelig stræben, der baade i omfang og art er fuldstændig ny i historien. Resultaterne viser sig efterhaanden i opdagelser af naturens love og kræfter, der begynder med at vække forfærdelse og modstand, men som lidt efter lidt omskaber baade tænkemaade og levesæt i Europa. Virkningerne viser sig snart i en stadig dalen af den dogmatiske aand med sit tilbehør af fanatisme og forfølgelse — sin voldsomme trodsen af Jesu bud «dømmer ikke», og med denne aand svinder og forsvinder tilsidst kristenhedens to største forbrydelser, religionskrige og religionsforfølgelser. Efter 1648 er en religionskrig i Europa umulig. Efter Vol-

[1]) Den civile magts ret til at straffe kjætterier fastholdtes af den sachsiske, den skotske, den belgiske og den schweiziske bekjendelse.

taires kamp for tolerancen er en aabenlys blodig religionsforfølgelse umulig.

Efterhvert som kjendskab til naturens love og kræfter udvides, svinder troen paa det overnaturliges stadige indgriben mere og mere og hermed ogsaa frygten for djævlen og hans redskaber, hekse og troldkarle.

Der behøves ingen udlægning for at vise, hvilket skridt fremad imod næstekjærlighed udryddelsen af hekseprocesserne, disse grusomhedens orgier, betegner.

Al den modstand, som disse ældre tiders videnskabelige opdagelser vakte, f. eks. jordens løb omkring solen, forekommer nok os komisk, og religiøsitetens rædsel for dem synes os meningsløs. Derimod mener man, at den moderne videnskab paa en ganske anden maade er kristendommens fiende. Det er derfor denne, det særlig gjælder for mig at stille i det rette lys.

Saavidt jeg forstaar, maa vi gaa tilbage til det 17de aarhundrede for at finde begyndelsen til den for kristendommen «farlige» retning. Paa den tid var det, at en helt upartisk undersøgelsens aand traadte sterkt og seirrig frem, især i England. Den skabte en lidenskabelig kjærlighed til sandheden, som frembragte en fuldstændig omvæltning i alle kundskabsgrene. Det er til den impuls, som saaledes gaves, den store kritiske bevægelse kan spores, som har fornyet al historie, al videnskab, al theologi . . . . . og har forandret vore sympathiers hele rækkevidde og karakter [1]).

Hos denne tids engelske tænkere har Voltaire og hans efterfølgere øst de principer, som kuldkastede den katholske kirkes blodige tyranni i Frankrige og banede veien for tolerancens aand. De engelske tænkere udøvede stor indflydelse paa det 18de aarhundredes franske tænkere i det hele og bidrog gjennem denne indflydelse til at fremkalde den franske revolution. Det er sagt, at medens den engelske revolution indebar Englands frihed, indebar den franske verdens frihed. Alt, hvad der findes af udskeielser og angreb paa kristendommen hos det 18de aarhundredes franske tænkere, kan ikke udslette den sandhed, at det var dem, som første gang helt

[1]) W. E. H. Lecky.

ud vovede at søge at virkeliggjøre den *brodertanke*, som Jesus havde sat ind i udviklingen. Det var dem, som for første gang krævede lige rettigheder for *alle* mennesker [1]), ogsaa i det borgerlige og politiske liv. De nøiede sig ikke længer med at dyrke brodertanken som en smuk theori og frase fra prækestolene, der lige godt kunde trampes under fødder i virkeligheden og fik nøie sig med virkeliggjørelse i et hinsidigt liv. Med denne virkelighedens lighedsfordring lægges grunden til den frigjørelse af masserne, som det 19de aarhundrede har været optaget med, og som efterhaanden har ført med sig en grundforandring i Europas opfatning af kristendommens brodertanke: Indtil de franske friheds- og lighedsprædikanters tid havde denne tankes fulde storhed snaut nok dæmret for kristenheden. Brodertanken havde til den tid nærmest været bygget paa barmhjertighed. Fra denne tid træder den altid sterkere og sterkere frem paa *retfærdighedens* grundlag, som et retfærdighedens krav.

Den moralske rækkevidde af denne forandring i forstaaelsen af broderskabet er næsten uoverskuelig: Den har ført til et altid større og større arbeide for at udbrede oplysning og kundskaber altid længer nedover i samfundslagene, ikke bare religiøse, men ogsaa verdslige kundskaber. Den har ført til at gjøre alle mennesker lige for loven. Den har ført til at give civile, kommunale og endog politiske rettigheder altid videre, og den har saaledes virket til at hæve de væsener, der mangen gang havde et liv som dyr, op til menneskeværdighed, til selvagtelse, til mulighed for en høiere og ædlere stræben. Den har ført til at vække Europas ansvarsfølelse ogsaa overfor de menneskeracer, der ligger tilbage, og har fremtvunget ophævelsen af slaveriet efter hvert i alle europæiske kolonier og Amerika [2]).

Videre har denne forandring i opfattelsen af brodertanken

[1]) Condorcet vovede endog at kræve dem for *kvinden*, og «la Constituante» gav endog *jøderne* rettigheder som «citoyens actifs» i 1791, dagen før den opløstes.

[2]) Conventet besluttede, at slaverne skulde faa franske borgerrettigheder i 1798, men slaveriet ophørte ikke i de franske kolonier før *1848*, i de engelske kolonier *1834*, i de hollandske *1863*, i Amerika *1865*.

givet en ny impuls til begeistring og offervillighed. Brodertanken inspirerer i vor tid til en selvopofrelse i kampen for de fortrykte og retsløse baade blandt samfundsklasser og nationaliteter, der i storslagenhed ikke giver troens martyrer stort efter. I Rusland gjentager sig paa en maade Europas udvikling i koncentreret maalestok. Der ser vi det bedst. Hvad det ene ord Sibirien rummer af heltemodig selvopofrelse for de fortrykte og forurettede, det ved alene Gud.

Hos de undertrykte klasser har den vakt tillive trangen til at udvikle og hæve sit menneskeværd, har vakt tillive æresfølelsen og selvagtelsen, der er nødvendige, forat menneskene skal kunne stræbe mod en høiere udvikling.

Jeg er fuldt opmerksom paa, at der følger meget baade ondt og hadefuldt med denne bevægelse, men det kan ikke udslette den sandhed, at selve bevægelsen sigter mod kristendommens høieste og ædleste jordiske maal, broderskabets virkeliggjørelse blandt menneskene.

Det er os kristne selv, der bærer skylden for, at denne emancipationsbevægelse saa ofte føres i en afkristnet aand.

Havde de kristne kirker taget dette arbeide op istedetfor at trætte om bekjendelser, ja istedetfor til sine tider at sætte sig haardt imod frigjørelsen og ligestillingen, saa havde de hævdet kristendommens ære. Nu har de svigtet denne opgave. Men kristendommens udviklingskraft lod sig ikke standse. Saa maatte brodertanken realiseres ad en anden vei, indtil de kristne vaagner til forstaaelse af sin kortsynhed og erkjender sine pligter mod sin religion.

I det 18de aarhundrede hævede Adam Smith nationaløkonomien til en virkelig videnskab. Efter ham blev den videre udviklet af en række fremragende mænd, der meget ofte var enten ikke-kristne eller endog erklærede atheister. Følgen var, at selve videnskaben fra kristent hold kom til at dele lidt af den uvilje, som dens »fritænkende« dyrkere vakte.

Jeg skal ikke indlade mig paa at afgjøre, hvorvidt den i enkeltheder fortjente denne uvilje. Min hensigt med at omtale nationaløkonomien er kun at paavise et par store virkninger i kristendommens tjeneste af dens stræben efter at forstaa samfundets naturlove.

Tidligere tiders uvidenskabelige nationaløkonomi gik ud fra, at al rigdom bestod i *guld*, en sætning som var bleven hovedprincipet i den kommercielle lovgivning. Følgen blev, at to nationers økonomiske interesser ansaaes for diametralt modsatte, saaledes at *et* lands rigdom og velfærd betingedes af det andets nedgang og ødelæggelse, fordi paa denne maade blev der færre at dele verdens rigdom paa [1]. Det gjaldt for hver stat at tilrane sig saa meget som muligt af det ædle metal, og at der var færrest mulig af stater til at dele paa. Der blev derfor en stadig ulmende misundelse og begjærlighed mellem nationerne, og den mindste foranledning kunde bringe krigsflammen til at bryde løs. Mod denne kroniske krigsaarsag som begjæret efter guld saaledes blev, var der et kraftigt korrektiv i den statsøkonomiske videnskab, der voksede frem under indflydelse af den paa saa mange maader misbrugte, men ogsaa misforstaaede theori om «den oplyste egeninteresse». Thi denne videnskab lærte, at enhver nation har en direkte økonomisk interesse i de nationers velfærd, med hvilke den staar i berøring, og tillige, at jo flere den i fredelig handel kan staa i forbindelse med, jo større økonomisk fordel for den selv.

Hvilken mægtig faktor i arbeidet for den *fredstanke*, som Kristus havde sat ind i udviklingen, dette forandrede syn paa de gjensidige interesser maatte blive, er aldeles indlysende.

Efterhvert som statsøkonomien udvikles som en virkelig videnskab, bidrager den stadig mere til at bortrydde resterne af troen paa den økonomiske og sociale nødvendighed af et forkuet, slavebundet lag i samfundet, der maatte holdes nede for de andres skyld. Thi denne tro og dette slags slaveri har holdt sig tiltrods for sin aabenbare modstrid med kristendommen, netop fordi kristenheden aldrig helt har tilegnet sig brodertanken som et retfærdighedens krav [2]. Det er mod resterne af dette «hedenskab» at arbeiderbevægelsen endnu kjæmper.

[1]) «Il est clair qu'un pays ne peut gagner sans qu'un outre perde», mener Voltaire.

[2]) Troen paa et samfundslag, som maatte ofres, har ikke gjældt bare det økonomiske. Sammenlign prostitution.

Det var endnu i første halvdel af 19de aarhundrede et statsøkonomisk «dogme», at handel og industri kun kunde sikre sig god fortjeneste ved at holde arbeidslønnen nede paa det lavest mulige niveau. *Nu* erkjendes det som «en kjendsgjerning og som en lov, at det høiest betalte arbeide ogsaa er det mest effektive [1]). Professor Marshall taler om denne kjendsgjerning som en, der er mere fuld af haab for menneskeslægtens fremtid end nogen anden, der er os bekjendt». — Det er jo ogsaa indlysende, hvilken løftende virkning denne opfatning maa faa særlig paa arbeiderstandens livs- og udviklingsvilkaar.

Og statsøkonomien erkjender det som den «fordærveligste nationale ødselhed at tillade begavelse, geni at forbruge sig selv i lavtliggende arbeide, fordi personen tilfældigvis er af lav byrd. Ingen forandring vilde bidrage saa meget til en hurtig tilvækst i materiel rigdom, som en forbedring i vore skoler» [2]).

Igjen et mægtigt skridt fremad mod den fulde erkjendelse af den kristne brodertanke, og dette skridt skyldes igjen videnskaben.

Der er et omraade, hvor Kristi fordring om kjærlighed til *alle* mennesker har faaet en ganske særlig støtte ved intelligentsens udvikling. Det er straffelovgivningen hos de fremskredne nationer.

Saalænge kjætteri — det vil igrunden sige, saalænge intelligentsens frie brug — var den største af alle forbrydelser, og kirken den krænkede og den dømmende, var straffene rent ud djævelske [3]). Den oprørende opfatning hævdedes ligefrem af katholske geistlige, at en kjætter var saa forbrydersk, *at han ikke havde nogen moralsk ret.* Det var ikke at vente, at staterne skulde være saameget humanere end kirken. Der hersker da ogsaa en barbarisk grusomhed i behandlingen af forbrydere ned igjennem hele middelalderen og den nyere tid

---

[1]) Duke of Argyll.

[2]) Professor Marshall.

[3]) At stege kjættere over en langsom ild ansaaes for en velvilje mod dem, saa de kunde faa tid til at tilbagekalde. Tilbagekaldte de, blev ofte livsvarigt fængsel belønningen — ialfald efter et edikt af Fredrik II i 1224.

lige til slutningen af det 18de aarhundrede, da det saa smaat begyndte at bedres.

Det modbydeligste af dette barbari var torturen. Jeg kan ikke behøve mere end at nævne den, dens rædsler kjender alle. England var, saavidt jeg ved, det eneste land, hvor torturen ikke var lovlig; men ogsaa der blev den ofte anvendt, særlig i kirkelige sager.

Et slaaende bevis paa, hvor uendelig langt kirken og kristendommen endnu var fra at forstaa Kristus, kan vi se i den bespottelige skik, at i fængslerne stod den korsfæstede Kristus ved siden af pinebænken. Fra den katholske kirke kunde man saaledes ikke vente nogen kamp mod torturen eller mod straffelovens barbari. Heller ikke kunde man vente en saadan kamp fra de protestantiske kirker. Forfølgelserne mod hekse og troldkarle blussede tvertimod op under indflydelse af reformatorernes rædsel for disse magter. Calvins henrettelse paa baalet af Servetus, og det bifald denne afskyelige handling vakte hos mænd som Melanchton og andre, John Knox's fremstilling af forfølgelsernes berettigelse og mange andre lignende protestantiske meninger[1]) viser klart, at fremskridt i humanitet og tolerance maatte komme fra en anden kant. Den maatte komme fra mænd, hvis tanke, samvittighed og hjertelag ikke var trælbunden hverken under fastslaaet autoritetstro eller under overtro.

En af torturens tidligste bekjæmpere var derfor den første berømte franske skeptiker Montaigne, og det var gjennem Montesquieus og fornemlig Voltaires og den franske revolutions kamp, at den udryddedes i Frankrige. Italieneren Beccaria, Rousseaus ivrige beundrer, vakte ved en afhandling «Om forbrydelse og straf» en bevægelse over hele Europa, der efterhaanden førte til torturens udryddelse. I Danmark fik Struensee den afskaffet, men efter hans fald blev den delvis indført igjen. Saa utroligt det end lyder, blev den først i *1837* fuldstændig afskaffet der.

Beccarias arbeide gjaldt ikke bare torturen, men han søgte ogsaa at faa en mere human aand ind i straffelovgiv-

[1]) John Wesley, methodisternes store leder, var med at støtte heksetroen i 1768.

ningen i det hele. Hans navn er særlig knyttet til kampen mod dødsstraffen [1]). Denne stræben efter at formilde straffene vakte ogsaa opmerksomheden for fængslernes tilstand. Her var det den engelske dissenter Howard og kvækerinden Elisabeth Fry, som ved sit utrættelige arbeide fik forbedringen istand over næsten hele Europa.

Resultaterne af de strenge, intense moderne udforskninger af naturens og livets love har efterhaanden kastet et nyt lys over den uhyre indflydelse, alle ydre omgivelser, livsvilkaar, samfundsforhold etc. har paa mennesket. Videre har de kastet lys over legemets indflydelse paa sjælelivets udvikling, over arvelighedens betydning, over sygelige foreteelser i sjælelivet osv. Alt dette bidrager efterhaanden til at forandre vort syn paa «*skyld*» og paa den skyldige person. Hvad der tidligere uden videre regnedes for *ondskabs*handlinger, viser sig for os ofte rent ud som en følge af sygelige tilstande i sjælelivet eller af nedarvede anlæg hos personen, eller demoraliserende livsvilkaar og omgivelser. I saadanne tilfælde træder medlidenhed istedetfor fordømmelse og forsøg paa redning eller forbedring istedetfor straf — eller ved siden af straf. Det demoraliserende ved selve straffens brændemerke erkjendes. Istedetfor som tidligere at sætte noget rædselsfuldt, «andre ligesindede til skræk og advarsel», eller som en *gjengjældelse* for forbrydelsen, blir maalet for lovgivningen mer og mer paa den ene side at søge at rette paa saadanne sociale forhold, der fører lige til forbrydelse eller frister dertil, paa den anden side at virke til den faldnes gjenreisning paa forskjellige maader, saa han kan gives slægt og samfund tilbage som et forbedret menneske.

Som de mest betegnende udslag, denne den moderne videnskabs paavirkning har ført til hos os, vil jeg nævne de betingede straffedomme, løsladelse paa prøve og værgeraadsloven, der tilsigter baade at frelse børn fra slet paavirkning af demoraliserede forældre og at lade opdragelse træde istedetfor straf i barne- og ungdomsaarene, samt paa at fri børn fra den degraderende og demoraliserende virkning af straffens

[1]) Selv hvor denne straf endnu staar i lovene, fuldbyrdes den meget sjelden uden for militære forbrydelser. I Norge var den sidste henrettelse i 1875.

brændemerke. Det er erkjendelsen af, at det *gode* er en sterkere magt end det onde, end straf, haan og foragt, der taler ud af vor moderne rettergang og lovgivning. Læg merke til kontrasten mellem Calvins opfatning, *at det var bedre, at mange uskyldige blev straffede, end at én skyldig forblev ustraffet,* og vor lagretteslov, efter hvilken *enhver tvil skal komme tiltalte tilgode,* og hvor der af *10* stemmer skal mer end *6* for at erklære ham skyldig.

Men de, som har kjæmpet for, at denne humanitet, og jeg kan gjerne sige pædagogik i behandlingen af forbrydere skulde seire, de er saa ofte fra konservativt og orthodokst hold blevet udskjældte for «forbrydervenner», for feig forbrydervenlighed! Fra *dette hold* glemte man, at det var kristendommens grundlægger, som først udskjældtes for forbrydervenlighed, for «tolderes og synderes ven»[1]. Den jødiske gjengjældelseslære: «hvo som udøser menneskets blod, ved mennesket skal hans blod udøses», den betragtedes derimod fra det hold som det grundlag, hvorpaa den kristne lov skulde bygge.

Alt hvad der falder ind under velgjorenhed og barmhjertighedsarbeide, der dog altid har været erkjendt som særlig kristenpligt, det er først med tolerancens og frihedens aand naaet til en uhildet forstaaelse af Jesu mening med det som et arbeide, der skulde gjælde *alle* lidende, uden forudgaaende forhør om «jøde eller samaritan», om bekjendelse eller ikke bekjendelse.

«Du skal elske Herren din Gud», det var Kristi første store bud. Jeg skal søge at paavise, hvorledes den frie, sandhedskjærlige forsknings resultater har bidraget til at rense og hæve gudsforestillingen og derved gjort det muligt, at menneskene kan lære at elske Gud istedetfor at trælle under rædsel og frygt.

Den erkjendelse af, at naturen er ordnet efter bestemte

[1]) Det var ogsaa ham, som sagde om den forbryderske, der efter jødiske lov skulde stenes: «Hvo som er syndeløs blandt eder, kaste den første sten!» I denne ene dom ligger kvindernes hele frigjørelse i spire. Hele kvindesagens historie er ét stort bevis paa den frigjorte tankes og samvittigheds betydning for den fulde tilegnelse af Kristi lære. Men det vilde føre for vidt her at komme ind paa den.

love, som begyndte at vokse frem med de astronomiske opdagelser i det 16de og 17de aarhundrede, den udstrækkes stadig videre og videre, indtil den med de to moderne videnskaber, geologien og biologien, ogsaa udstrækkes til selve *livet*. Vi ved nu, at livet, ligefra det første gang aabenbarer sig paa vor klode og til det naar sin høieste udvikling i mennesket, er underlagt bestemte love. Ja selve menneskeslægtens liv gjennem historien begynder vi nu at forstaa er underlagt love, udviklingens love.

Den første naturlige følge af erkjendelsen af denne lovmæssighed har været, at Gud befries for den gamle vilkaarlighedens skræmselsglorie og sættes i forbindelse med det ordnede, normale. En verden, som styres i sine enkeltheder efter fast ordnede love, aabenbarer en ganske anderledes ophøiet visdom, forsorg og almagt, end den verden kunde gjøre, hvor Gud stadig maatte se sine egne anordninger komme tilkort, og hvor derfor en overnaturlig eller mirakuløs indgriben hvert oieblik var nødvendig for at holde alting gaaende og holde styr paa menneskene. Gudsforestillingen mister ved lovmæssigheden den mørke, haarde gjengjældelsens og straffens karakter, som alle de forfærdelige vilkaarlige straffedomme havde tillagt ham. Og videre, den visdom, som har ordnet alle disse love, den kan ikke længere i menneskenes tanker forenes med smaalige menneskelige lidenskaber som had, hevntørst og grusom glæde over hans egne skabningers lidelse! Det er ikke muligt længer at besmitte gudsforestillingen ved at tillægge Ham menneskelig ondskab i kolossal maalestok. («Den første inkvisitor»).

Tiltrods for at lovmæssigheden i den livløse skabning erkjendtes, vakte Darwins epokegjørende optræden næsten ligesaa megen forfærdelse inden orthodoks kristne kredse som i sin tid Copernicus's. Evolutionslæren i sin helhed betragtes nok endnu af mange som kristendommens fiende. Dette beror, saavidt jeg kan se, fornemlig paa en forveksling af naturforskningens resultater med hypotheser og theorier — og med de personlige religiøse opfatninger, mange af evolutionsmændene har dannet sig selv [1]).

[1]) Jeg ved dog ogsaa, at for mange kristne vækker selve forskningsresultaterne endnu forargelse.

Dette er en illoyal fremgangsmaade mod videnskaben. Den kan ikke gjøres ansvarlig for dens dyrkeres theorier eller religiøse meninger. Holder vi os derimod bare til de resultater, der efterhaanden aflagres som indvundne sikre erkjendelser, vil vi snart se, at de kun tjener til «at uddybe kristendommens moralske hold over samfundene», idet de kaster et nyt, klarere og mere uddybende lys over Kristi lære.

Den første paatagelige virkning, evolutionslæren har havt paa hele det europæiske aandsliv, er, at den har vakt tillive troen paa fremskridt, og har omsat den i aktiv virksomhed.

Evolutionslæren, det er jo læren om det stadige fremskridt, fra det lavere til det høiere, fra det mindre fuldkomne til det fuldkomnere og fuldkomnere. Det mindre gode kan ikke holde sig overfor det bedre. De mindst gode, mindst kraftige maa i længden bukke under for de bedre, de kraftigere. Men denne kjendsgjerning fører umaadelig vidt i moralsk henseende: Med et slag er muligheden borte for at det daarlige i længden kan holde det bedre stangen. Det stadig dybere studium af mennesket og menneskelivet viser os, at *daarligt* og *godt* i denne forbindelse gjælder ikke alene det fysiske, men ogsaa det moralske. Det vil altsaa sige, at det onde ikke i længden kan holde det gode stangen, end sige overvinde det. Det godes endelige seier viser sig saaledes ved videnskabens lys ikke at hvile bare paa en afsluttende revolution fra Vorherre, havde jeg nær sagt, *men paa Guds hele verdensorden.* Hele vort syn paa menneskeslægtens historie og fremtid undergaar efterhaanden en fuldstændig forandring under paavirkning af denne erkjendelse af *fremskridtet som en naturlov:* For stod fremtiden for kristenheden som det voksende forfærdelige, som man med gru saa imøde, som om ondskaben skulde stige og stige. Det gode, det eftertragtelsesværdige, det laa altid i fortiden. «Det er forfærdelige tider, vi lever i — og hvordan skal det vel gaa», det var — og *er* forresten endnu mangfoldige kristnes omkvæd. Man saa tilbage for at finde Guds magt, de gode tider og de gode mennesker.

Der ligger en ædlere tillid til det godes magt i verdens-

udviklingen og derfor en dybere *kristen* tanke i Herbert Spencers opfatning, at menneskets karakter vil gaa saaledes fremad under virkningerne af fremskridtets, af udvælgelsens lov, at den almindelige offervillighed kan ventes at naa saa høit, at den vil blive lig forældrealtruismen i frivillighed.

Og den samme tillid til det godes seier møder vi i den statsøkonomi, der igjen har lært af biologien: «Saaledes vil kampen for tilværelsen i længden bringe de menneskeracer til at overleve, i hvilke individet er villigst til at ofre sig for sine omgivelsers fordel» [1]). Dette er videnskabens erkjendelse og underskrift af Jesu ord: «Hvo som vil være stor blandt eder, han være alles tjener».

Saalænge det ondes tiltagen er hovedmomentet i kristnes fremtidsbetragtninger, saalænge faar beskyldningen mod kristendommen for at føre til egoisme, til at søge at frelse sig selv først og fremst, let et skin af at være berettiget. Nu, da videnskaben har vist os, at det godes seier er betinget i selve verdensordenen, falder der for os kristne et nyt lys over Kristi liv og gjerning. Kristi liv og gjerning blir en kraft, der er sat ind i *den hele* udvikling. Dens virkninger kan derfor ikke indsnevres til at gjælde det religiøse *alene*, eller til kun at gjælde de enkelte bekjendende kristne, men de aabenbarer sig i hele den efterfølgende udvikling, og fører den samlede udvikling altid fremover som en «udvælgelsens» kraft.

Det er jo aldeles indlysende, hvilket ganske andet mod, og hvilken kraft og magt, der maa blive i kampen for det gode og mod det onde under alle optænkelige former med denne brede, trygge forvisning om fremskridtets uafvendelige magt som en verdensorden, end der kunde blive i denne kamp, saalænge man mismodig troede, at intet paa jorden, men kun dommens dag kunde bringe det gode seier.

Ved evolutionsvidenskabens «opdagelse» af fremskridtet som en naturlov, ligesom i det hele ved biologiens paavisning af, at livet er underlagt bestemte love, er grundlaget for vor moral løftet op fra at betragtes som enkelte løsrevne bud,

---

[1]) Professor Marshall.

der tiltvang sig lydighed kun hos dem, som troede, Gud havde befalet os denne lydighed, til at blive naturlove — Guds love for vor udvikling. Saalænge moralen betragtedes som enkelte bud, fik disse et præg af vilkaarlighed, som kastede sit gjenskin tilbage paa Gud selv. Derved blev det muligt, at man kunde falde paa at *supplere* budene — og det med sligt, som at det var en synd, langt større end synd mod det 6te bud, at spise kjød om fredagen[1]).

Og ligesaa blev det muligt at falde paa at ville unddrage sig lydighed mod budene ved spidsfindige fortolkninger om «hensigten» med overtrædelserne[2]).

Sligt er ikke muligt overfor det, man erkjender som love for menneskeslægtens udvikling og fremskridt. Man hverken *lærer* en naturlov eller *lærer* den. Og heller ikke er det muligt længer at tillægge Gud saadanne befalinger, mod hvilke hele vor moralske sans oprøres. Ældre kristne tiders «beskyldninger» mod Gud som den, der havde befalet mord og brand, krig og nedsablinger af hjælpeløse osv., staar som modbydelige bespottelser for vor tids frigjorte moralske sans.

Det vilde føre for vidt her at paavise i flere enkeltheder, hvorledes naturvidenskabens opdagelser har givet en kraftig impuls og støtte til kampen for menneskenes fremgang i det gode. Jeg vil kun pege paa, hvorledes den alt overveiende interesse i vor tid er *forbedringer*, ikke alene i menneskenes livsvilkaar, men forbedringer i disse saaledes, at selve menneskene, menneskeslægten gaar fremover: «Raceprogress» er maalet, der staar bag ikke bare alt slags missionsarbeide, men bag biologers og sociologers, bag lægers og juristers og mangfoldige andres kamp for fremskridt. Og det er et *stort* maal, det største menneskene nogensinde har sat sig!

Det er indlysende, hvorledes vore forestillinger om Gud maa hæves ved denne erkjendelse af det godes evige magt som en naturlov i hans verdensorden. Og det er ligesaa klart, hvor langt lettere Gud i dette lys maa kunne vinde

[1]) I 1539 brændte magistraterne i Angers dem som spiste kjød om fredagen — og hængte dem, som angrede at have spist det.

[2]) Ikke alene jesuiternes lære — hele «det fromme bedrag» hviler paa «hensigten».

den tilid og kjærlighed, som Jesus har kaldt «det første store bud».

* * *

Jeg har forsøgt at vise i store hovedtræk, hvorledes videnskabens arbeide trods alt har gaaet paa Guds veie, og derved fremmet den religiøse udvikling.

Foruden disse direkte virkninger af videnskabens erkjendelser er der en mængde indirekte. Jeg skal kun nævne den kanske største af dem — de forbedrede kommunikationer, først de egentlige og gjennem dem igjen alle de aandelige, der paa en maade, som for et aarhundrede siden var utænkelig, peger mod virkeliggjørelsen af «en hjord og en hyrde», af, at alle mennskeracer samles i kristendommen.

* * *

Der siges saa ofte i vore dage fra kristent hold, at videnskabens arbeide maa føres i «kristelig aand» paa «kristelig grund». Ikke rettere end jeg kan se, er dette kun den moderne form for det gamle mistillidsvotum til selve kristendommen.

Virkelig videnskab kan kun dyrkes i én aand, og paa én grund, sandhedens og sandhedskjærlighedens. Den videnskab, der trofast dyrkes i denne aand, *kan* til syvende og sidst ikke være kristendommen fiendtlig — *medmindre kristendommen ikke er sandhed.*

Det blir derfor den gamle mistillid, som ligger bag denne tale om «en kristelig videnskab». Sætter vi istedetfor «videnskab» et bestemt navn, som kemi, biologi, saa springer jo uhyrligheden i øinene: «kristelig biologi», «kemi paa kristelig grund», — det lyder jo som haan og spot mod Kristus!

Kristnes frygt for *den fuldt frie videnskabelige forskning er en fornegtelse af tilliden til Kristus og hans lære.*

Har Kristi ord stadfæstet sig for os som «det evige livs ord», saa kan vi ikke andet end stole paa, at det lys, der falder over menneskets liv fra naturens og livets kjendsgjerninger, det kan ikke slukke det lys, som falder fra Kristi kors.

Hanna Isaachsen.

SØREN KIERKEGAARD.

Foredrag i «Norske studenters kristelige forbund»[1].

Af *Jens Tandberg.*

Som en fugls angstfulde flugt foran et uveir,
saaledes har jeg udtrykt: her er uraad.
S. Kierkegaard.

I.

«Ethvert geni er en revision af et eller flere grundspørgsmaal i tilværelsen», skriver Kierkegaard i «Efterladte papirer» fra 1849. Han er selv et geni, ved hvem det religiøse grundspørgsmaal er revideret. Med lidenskabens glød har han slaaet til lyd for trosmysteriets hellige ret. Med en inderlighed, som søger sin lige, har han vist os, at den kolde *tanke* ikke har eneretten til at bestemme over et menneskes dybeste aandsliv. Han har derved virket som et salt for *kristent* liv og kristen forkyndelse, — ikke mindst i vor norske kirke. Der er faa af vore mere fremragende theologer, der ikke er paavirkede af ham. De fleste af os, som nu tilhører den lidt ældre generation, har havt tider, da vi helt var fangne af den glimrende veltalenhed, hvormed han søgte at vække de sløve kirkemasser op af søvnen og kalde til alvor i gudsforholdet, saaledes fangne, at vi havde vanskeligt for at faa øie paa de ikke uvæsentlige mangler, der var uadskillelig forbundne med hans aandfulde kristendomsforkyndelse. Thi ligesaa vist som Kierkegaard ved sin begavelse og ved sin personlighed var skikket til at belyse kristendommen dybere end maaske nogen anden samtidig, ligesaa vist maa det indrømmes, at der var noget sygeligt ved hans person og ved hans lære.

Det er noget, som gjælder de fleste genier: deres samtid forstaar dem ikke, den gaar dem forholdsvis ligegyldig forbi. Ogsaa K. stod længe uforstaaet og ensom som en eremit i sin samtid. «Det martyrium, denne forfatter led, lader sig

[1]) Foredraget har faaet en del udvidelser.

ganske kort beskrive saaledes: han led det at være geni i en købstad», skriver han om sig selv med selvfølelsens hele hensynsløshed.

Nu gaar hans tanker Europa rundt. Talrige skrifter fra de forskjelligste sider bærer vidnesbyrd om, at man begynder at faa øinene op for hans storhed. I Norge har vi professor Petersens omfangsrige verk om ham. Sverige har i prof. Rudins bog en sympathisk fremstilling af hans virke. I Danmark er der givet værdifulde bidrag til forstaaelsen af ham af Carl Koch, Chr. Jensen, Georg Brandes og P. A. Rosenberg. I Tyskland er de fleste af hans bøger allerede oversatte. Hans tanker har der virket baade vidt og dybt. I Rusland er der gjort en god begyndelse, ligesaa i Frankrige.

Det blir kun et streiflys over hans liv og virke, jeg kan give Dem iaften, mine herrer. Uden at gaa ind i enkeltheder, vil jeg holde frem for Dem de store grundlinier i hans arbeide. I ethvert fald ønskede jeg ved mine ord at bidrage til, at Kierkegaard blev mere kjendt og forstaaet i den yngre slegt. I en tid, da de religiøse spørgsmaal er under forhandling lige til sine dybeste rødder, har han i fremtrædende grad sin opgave. Thi han gaar ned i dybet af den menneskelige sjæl. Netop nu, da hans «samlede verker» foreligger for os i en omhyggelig udarbeidet folkeudgave [1]), er tiden inde til at søge at vække interesse i bredere lag for den store tænkers og sprogmesters virksomhed og at give en oversigt over hans merkelige livsgjerning.

Overfor en forfatter som S. K. er det nu fremfor alt af betydning, at man ikke glemmer selve midtpunktet over de brogede og rigt farvede enkeltheder. Som bekjendt, henvender K. sig i sin forfattervirksomhed til meget forskjellige læsere: i de æsthetiske verker til det store, literærtinteresserede publikum, i de filosofiske til de høiest dannede, i de opbyggelige til alle, der staar i positivt forhold til det religiøse. Men hans hele «forfatterskab» er en enhed med et bestemt formaal. Den, der kun kjender enkelte skrifter, er udsat for at misforstaa dem og vil ikke være istand til at

[1]) Ved dr. phil. A. B. Drachmann, prof. dr. phil. J. L. Heiberg og overbibliothekar H. O. Lange.

faa et klart indtryk af det dybtgaaende tankearbeide, der udgjør hans udødelige værd. Saa meget mere kræves det, at man har en oversigt over det hele og ser det enkelte i lys deraf.

Kierkegaard har med al ønskelig klarhed selv givet os nøglen til forstaaelsen af hans livsgjerning. I «Synspunktet for min forfattervirksomhed» siger han: «Jeg er og var *religiøs* forfatter. Hele min forfattervirksomhed forholder sig til kristendommen, til det problem: at blive kristen. Hvorvidt et saakaldet æsthetisk publikum har fundet eller skulde finde nogen nydelse ved at læse i den produktivitet, den æsthetiske, der er incognitoet og bedraget i kristendommens tjeneste, er mig naturligvis, totalt forstaaet, det indifferente; thi jeg er religiøs forfatter. Antaget, at en saadan læser fuldkomment forstaar og bedømmer den enkelte æsthetiske frembringelse, totalt misforstaar han mig, da han ikke forstaar den ind i forfattervirksomhedens religiøse totalitet».

Ud fra dette synspunkt har vi da selvfølgelig at bedømme alt, hvad K. har skrevet, ogsaa hans rige æsthetiske produktion, der har fundet saa mange beundrere, ikke mindst mellem dem, hvem ethvert religiøst standpunkt er en daarskab. Det er en «total misforstaaelse», naar enkelte kritikere, som f. eks. Brandes, lægger hovedvegten paa hans æsthetiske forfattervirksomhed. K. har atter og atter fremhævet, at det æsthetiske er ham kun middel, om man vil: lokkemaden. Han skriver: «Den, der vil føre menneskene ind i kristendommen, maa søge og finde dem der, hvor de virkelig er. Det er hemmeligheden i al hjælpekunst». Men nu er der en mangfoldighed, særlig mellem de «dannede», af religionens foragtere, der har sit liv i det æsthetiske. Derfor: «formaar du det, vel, saa fremstil du det æsthetiske med alt dets trylleri, fængsle om muligt det andet menneske, fremstil det med den art lidenskabelighed, hvorved det just tiltaler ham, overgivent for den overgivne, tungsindigt for den tungsindige, vittigt for den vittige o. s. v., — men glem for alt ikke ét, menten, som du har, at det er det religiøse, som skal frem. Kan du gøre det, kan du ganske nøiagtig finde det sted, hvor den anden er, og begynde der, saa kan du maaske have held til at føre ham hen til det sted, hvor du er».

K. har mange læsere, der æsthetisk nyder ham og glemmer «menten», men det er saavist ikke hans skyld.

Han har givet os en lang række sjælebilleder, der er udførte med digterens hele farvepragt og glød i skildringen. De er af en overordentlig dybde. De ligger for os i hans verker fra «Enten-eller» til «Sygdommen til døden». Det er en vandring gjennem menneskesjælenes longange. Det er ikke en vandring paa maa-faa, uden maal, men en fremadskriden fra den mest gudløse livsform til det kristelige livs dybder. Der er en lang vei fra «Forførerens dagbog» til «Indøvelse i kristendom». Trods al Kierkegaards uvilje mod kristelig apologi samler alle disse billeder sig til et mægtigt forsvar for kristendommen. Pascal arbeidede med det samme; men Kierkegaard har udført det med rigere glans, med dybere forstaaelse af, hvad der rører sig i menneskesjælenes dunkleste afkroge. De forskjellige stadier har hos ham en forunderlig plastisk klarhed.

Der er hyppig noget oprivende, eggende i Kierkegaards æsthetiske og spekulative skrifter. Han vil jo ogsaa gjennem dem vække til uro, fremkalde længsel efter noget høiere. I sine *opbyggelige taler* har han talt det larmende, lidende menneskehjerte til stilhed overfor Gud, at det kan komme til «at ville ét». Og naar saa tanken i stilheden gaar ind i sig selv, kommer hans ord som en braad, der saarer til opbyggelse: «du er manden; det er dig, der tales til».

Hans røst har en egen inderlig — jeg kan gjerne sige smeltende — klang. Der er ingen, der kan tale saaledes til *hjertet* som Søren Kierkegaard. Hans sprogbehandling forekommer mig at være fuldkommen. Ingen har afluret sproget dets hemmeligheder som han. Man læse f. eks. «Den bekymrede lillie» eller indledningen til den skriftetale, der findes i «Opbyggelige taler i forskjellig aand». Sproget blir musik under hans behandling. Han raader over alle stemningens registre: fra den gemytligste smaahvisken, den vemodigste nynnen til den høieste pathos, den svulmende harme, den skjærende haan. Han har ikke for intet taget magistergraden paa «begrebet ironi». Men bagom det alt føler vi hans hjerte slaa i dybe, indre kampe, dette følsomme, tungsindige hjerte, hvori der boede saa sterkt raab efter den levende Gud, og

som i døden ikke vidste noget andet at hvile i end Guds naade i Kristus.

Her er det, som er mere end de glimrende evner, værdifuldere end de stolte tanker. Her er det, som raaber ind i den sjæl, som forstaar ham: intet søgende, kjæmpende menneskehjerte finder fred uden i samfund med den levende Gud. Vi, som gjennem hans dagbøger og skrifter kjender Kierkegaards liv langt bedre end nogen samtidig, har lettere for at trænge ind i det inderste midtpunkt i denne forunderlig sammensatte personlighed. Vi kan se, at det er *troens lidenskab*, der behersker ham fra først til sidst, en hellig kjærlighed til den Gud, i hvis samfund alene mennesket faar udfolde sin hele aandelige kraft. Denne troens lidenskab gaar gjennem alle hans skrifter. Det er blodet i dem. Den er for ham grundbetingelsen for personlighedens tilblivelse. Personlighedens inderste kjerne er *viljens* hengivelse til Gud. Med geniets myndighed, med viddets skjærende spot belyser han den uundgaaelige selvopløsning i ethvert liv, der leves uden Gud.

Vi vil forøvrigt faa det klareste indblik i hans tankeverden ved at se den i sammenhæng med hans livshistorie og i lys af den. Paa en forunderlig maade er hans liv og hans skrifter flettede ind i hinanden, — som islæt og rending i samme vævning.

* * *

Søren Aabye Kierkegaard er født 5te mai 1813 i Kjøbenhavn. Faderen, Michael Kierkegaard, var søn af fattige bondefolk, men havde som hosekræmmer optjent sig en betydelig formue. Han var en begavet mand. Særpræget i hans væsen var reflexion, en skarp forstand, en rig fantasi og en tungsindig lidenskabelighed. Han var en grubler, der holdt af at læse religiøse og filosofiske bøger, og han var af en gammeldags-streng gudsfrygt.

I det stille og ensomme hjem opdroges Søren i en tungsindets luft. Faderen lagde tidlig en mørk kristendomstyngsel paa barnets skuldre, som Kierkegaard siger: «en menneskelig talt vanvittig opdragelse». Han fik ikke lege med andre gutter, men fik til gjengjæld af sin fader et kursus i fantasiens mu-

ligheder, idet faderen hjemme i stuen foretog indbildte spadserture med gutten, der med sit opvakte sind oplevede alt i fantasien. Eiendommelig er den skildring, han giver af sig selv under navnet Johannes Climacus i «Efterladte papirer» fra 1844—1845. Jeg anfører et uddrag:

«Hans hjem tilbød ikke mange adspredelser, og da han saa godt som aldrig kom ud, blev han tidlig vant til at sysselsætte sig med sig selv og med sine egne tanker. Hans fader var en meget streng mand, tilsyneladende tør og prosaisk, medens han under denne vadmelsfrakke skjulte en glødende fantasi, som end ikke hans høie alderdom formaaede at slove. Naar Johannes stundom bad om tilladelse til at gaa ud, da fik han oftest et afslag; hvorimod faderen en enkelt gang til vederlag foreslog ham ved hans haand at spadsere op og ned ad gulvet. Dette var ved første øiekast en fattig erstatning, og dog gik det med den ligesom med den vadmelsfrakke, der skjulte noget ganske andet i sig. Forslaget blev antaget, og det blev ganske overladt Johannes at bestemme, hvor de skulde gaa hen. De gik da ud ad porten, til et nærliggende lystslot, eller ud til strandkanten eller om i gaderne, alt eftersom Johannes vilde det; thi faderen formaaede alt. Medens de da gik op og ned ad gulvet, fortalte faderen alt, hvad de saa: de hilste paa de forbigaaende; vognene larmede dem forbi og overdøvede faderens stemme; kagekonens frugter var mere indbydende end nogensinde. Han fortalte alt saa noiagtigt, saa levende, saa præsentisk indtil den ubetydeligste detail, der var Johannes bekændt, saa udførligt og anskueligt, hvad der var ham ubekændt, at han, efter en halv time at have spadseret med faderen, var saa overvældet og træt, som om han en hel dag havde været ude. Faderens trolddomskunst lærte Johannes ham snart af. Hvad der før foregik episk, det skede nu dramatisk; de samtalede paa turen».

Til det sygelig udviklede fantasi- og reflexionsliv kom, at gutten i legemlig henseende var daarlig udrustet, liden, spinkel og keitet, — «legemlig set umulig». Det var et nervøstreflekteret barn med et nedarvet hang til tungsind og indesluttethed. K. nævner selv tungsindet som sit inderste, dybeste væsen, det tungsind, der ikke stivner i kold rugen, men bestandig holdes mørkt glødende ved lidenskabens ild.

Han fik ikke egentlige kamerater, denne gammelkloge gut, men han hævdede sin uafhængighed overfor sine jevnaldrendes drillerier ved sit slagfærdige vid og sin bidende spot.

1830 blev han student. I selskab med andre studenter kunde han vise sig livlig. Men naar han havde været vittigst i selskabet, havde revet alle med i latterens bølger, — da gik han hjem paa sit værelse og græd sig træt.

Det mest iøinefaldende særkjende for hans begavelse var hans unaturlig udviklede reflexion. Han gjorde alt «med bevidsthed», en maade at leve paa, som han selv sammenligner med det at have et kunstigt ben og ikke kunne gjøre et skridt uden det. Den uophørlige selvransagelse kunde til sine tider blive en fortærende brand, der sved hans sjæl øde som en ørken. «Hvor det dog er rædsomt, naar al historie forsvinder for en sygelig grublen over sin egen jammerlige historie», sukker han i en af ungdomsaarenes dagbøger.

Som student begyndte han paa theologien, men kastede sig særlig over æsthetiske og filosofiske studier. Han studerede i det hele planløst. Snart samler han stof til en afhandling om fausttypen, snart er det den evige jøde eller narren i middelalderen, han vil behandle, emner, som har en eller anden sammenhæng med hans egen personlighed og ligger paa grænsen mellem poesi og filosofi. «Jeg drak ikke af visdommens bæger, men faldt ned deri», siger han om sig selv. Han følte savn af et «arkimedisk punkt», — det udtryk vender ofte tilbage i hans optegnelser fra denne tid, noget, hvorom han kunde samle hele sin kraft.

Ved faderens død august 1838 fik han det afgjørende stød. Ved denne leilighed har han vel ogsaa for første gang faaet klarhed over et mørkt punkt i faderens liv, der forekom ham at være nøglen til forstaaelsen af faderens dybe tungsind. Kierkegaard kalder dette i dagbøgerne «den store jordrystelse» i sit liv. «Da anede jeg, at min faders høie alder ikke var en guddommelig velsignelse, men snarere en forbandelse. En skyld maatte hvile paa hele familien, en Guds straf være over den». Det sigter til en leilighed, der laa 70 aar tilbage. Som 12-aars gut var faderen, da han engang vogtede hjorden, forpint af sult og kulde gaaet op paa en høi og havde bandet Gud. Mange og dybe er de spor, som her-

ved sattes i sønnens sind. Hans hengivenhed og sønlige ærbødighed for faderen blev ikke mindre, snarere inderligere. Men den blev mørkt farvet. For hans eget vedkommende skriver sig herfra den sterke følelse af, at han i sit liv var bestemt til at gjøre bod. Som en omdigtning af denne begivenhed staar den mesterlige skizze «Salomos drøm» i «Stadierne».

Den begynder med at berøre den sympathiens kval, det er for en søn at skamme sig over sin fader, og Salomo prises da som den lykkelige, i hvis lod det faldt at begeistres til beundring for sin fader David. Men Salomo vaagner en nat ved at høre en bevægelse, hvor hans fader sover. Rædsel griber ham. Han tror, det er én, som vil myrde David. Han lister sig nærmere og hører fortvilede skrig. Det er David, der alene vaander sig i hemmelig anger. Da Salomo atter sover ind, drømmer han, at Gud ikke er de frommes, men de ugudeliges Gud. Denne drøm blir rædselen i Salomos liv. Og skizzen slutter med disse merkelige ord:

«Og Salomo blev vis, men han blev ikke en helt; og han blev tænker, men han blev ikke beder; og han blev prædiker, men han blev ikke en troende; — og han blev vellystig, men ikke angrende, og han blev sønderknust, men ikke opreist; thi viljens kraft havde forløftet sig paa, hvad der laa over ynglingens kræfter. Men naar østens dronning kom for at besøge ham, lokket af hans visdom, da var hans sjæl rig, og de vise svar-flød fra hans læbe som den kostelige myrrha, der flyder ned ad træerne i Arabien».

Af respekt for sin faders minde tog Kierkegaard 1840 theologisk embedseksamen og forberedte sig til at tage magistergraden. I hans disputats «Om begrebet ironi med stadigt henblik til Sokrates» finder vi allerede den store forfatter forberedt baade i sprogformen og i indholdets dybde.

Samme aar indtraf den store begivenhed, der satte de dybeste merker i K.s liv. 10de september 1840 blev han forlovet, — oktober 1841 brød han forlovelsen. Hun var en ung, livsglad pige, «saa let som en fugl, saa dristig som en tanke». Men hans tungsind og refleksionssyge begyndte straks at finde betænkeligheder. Var det muligt, at han, den tungsindig-indesluttede, og hun, den naivt hengivne, kunde komme

til at forstaa hinanden? I den første tid efter forlovelsen var det dog, som om hans tungsind svandt for den unge piges livsglæde. «Rigdom har hun ikke», skriver han, «det behøves heller ikke; men hun kan sige, som en apostel har sagt til den verkbrudne: Sølv og guld har jeg ikke, men hvad jeg har, det giver jeg dig: staa op, vær karsk»! — Skulde hun gjøre ham karsk? Denne tanke var kun en fremglimtende mulighed, der snart blir borte igjen. Og nu ser han: «hun kan ikke bryde mit tungsinds taushed».

Hermed er givet: han maa bryde forholdet. Han søger først «at arbeide hende fri». Hun skulde ikke have det ord paa sig at være forskudt af ham; ridderligt var det, at han blev den forskudte. Han søgte at frigjøre hende ved en opførsel, der maatte lede til den tro, at han var et letsindigt menneske, — forat hun kunde bryde. Dette gjør han af kjærlighed for at muliggjøre og lette det brud, som er nødvendigt. Han gjør det ikke for at opnaa en anden lykke, men idet han ofrer sin egen kjærlighedslykke. Han skriver: «Naar barnet skal vænnes fra, da sværter moderen sit bryst; saa tror barnet, at brystet har forandret sig; men moderen hun er den samme; hendes blik er kærligt og ømt som altid».

Sladderen kastede sig over ham som en hjerteløs bedrager, der for at eksperimentere havde tilintetgjort en ung piges lykke. Men ved dette slag aabner forfatterskabets mægtige sluser sig i hans følsomme sind. Ved hende naaede Kierkegaard til sin bestemmelse: at kjæmpe for en idé. «At jeg blev forfatter, skyldes væsentlig hende, mit tungsind og mine penge», skriver han. Nu frembruser denne enestaaende produktion, der i løbet af tre aar beriger den danske literatur med verker, der neppe har sit sidestykke i noget andet lands literatur. Ja, den første bog var allerede ved sin størrelse af den natur, at der blandt det forbausede publikum — efter K.s sigende – gjettedes paa, om det med henblik paa bekostningen muligens skulde være Donner i Altona (det store bankierhus), der havde frembragt dette verk.

20de februar 1843 udkom «Enten—eller, et livsfragment, udgivet af Victor Eremita». Samme aar: 3 rækker «opbyggelige taler» af S. K., «Frygt og bæven, dialektisk lyrik af Johannes

de silentio», «Gæntagelsen, et forsøg i den eksperimenterende psychologi af Constantin Constantius».

1844: flere rækker «opbyggelige taler» af S. K., «Philosophiske smuler» af Johannes Climacus, «Begrebet angest» af Vigilius Hafniensis.

1845: «Stadier paa livets vei» og «Tre taler ved tænkte leiligheder».

1846 den 28de februar udkom: «Afsluttende uvidenskabelig efterskrift til de philosophiske smuler, existensielt indlæg af Johannes Climacus». Udgiven af S. K.

Georg Brandes gjør om denne storslagne produktion følgende træffende bemerkning: «Der gives frembringende aander, som behøve mange og store skæbner eller oplevelser for at producere et lidet verk. Det er den art poeter, der af hundrede pund rosenblade frembringe en draabe rosenolje. Og der gives paa den anden side talenter, hvis natur er saa frugtbar, hvis indre klima saa tropisk, at de af et ganske enkelt dagligdags livsforhold, som de opleve med den høieste energi, uddrage hele rækker af betydelige verker. De ligne hine træløse øer i Sydhavet, paa hvilke passagerer fra et forbiseilende skib glemme nogle frugtkærner, og som ikke mange aar efter staa bedækkede med mægtige skove. Kierkegaard hørte til den sidste art».

Ideen i «Enten—eller» er i *første del* at fremstille den æsthetiske livsanskuelse i eiendommelige brudstykker af en gjennemført nydelsesfilosofi, i *anden del* at fremstille et sædelig lovbundet liv og saa tilraabe læseren et «vælg!» I slutningen af anden del gjøres der saa plads for en tredie, høiere livsanskuelse: den kristelig-religiøse.

Bogen begynder med «Diapsalmata», dybsindige prosadigte, hvori livsnydelsens standpunkt udfolder en vemodig lyrik med en grundtone af livstræthed og fortvilelse. Et par eksempler:

«Der er som bekændt insekter, der dø i befrugtelsens øieblik; saaledes er det med al glæde, livets høieste og yppigste nydelsesmoment er ledsaget af døden».

Den blaserede livstræthed har fundet et ypperligt udtryk i følgende:

«Jeg gider slet ikke. Jeg gider ikke ride, det er for

sterk en bevægelse; jeg gider ikke gaa, det er for anstrængende; jeg gider ikke lægge mig ned, thi enten skulde jeg blive liggende, og det gider jeg ikke, eller jeg skulde reise mig op igæn, og det gider jeg heller ikke. Summa summarum: jeg gider slet ikke».

Kierkegaards foragt for al tom spekulation kommer vittigt tilorde i et diapsalma som dette:

«Det, filosoferne tale om virkeligheden, er ofte ligesaa skuffende, som naar man hos en marchandiser læser paa et skilt: «her rulles». Vilde man komme med sit tøi for at faa det rullet, saa var man narret; thi skiltet er blot tilsalgs».

I «Vexeldriften» udvikles stadiets livsfilosofi: for at undgaa livets kjedsommelighed gjelder det om vexeldrift, uafbrudt afvexling, hvorunder man bare tangerer livet, berører det i et stemningsfuldt øieblik, men ikke løber fast i noget bestemt livsforhold: intet venskab, intet egteskab, ingen kaldspligter, intet der stiller opgaver, bare en bestandig svæven.

I «Forførerens dagbog» møder vi en dæmonisk forfører, der med en egen frosen lidenskab søger øieblikkets lyst og betragter kvinder og mænd som gjenstand for sin nydelse. Vildt, vittigt er de forskjellige farvemodsætninger i den nydendes liv fremstillede, og saaledes, at det fremgaar, at det hele maa ende i den absolute tomheds fortvilelse.

I bogens *anden del* udvikler assessor Vilhelm, at ethvert nydelsesliv er ormstukket, og at livet faar sin sande skjønhed og rigdom derved, at vi tager virkelighedens pligter op som en opgave. Der maa komme den dag, da man har smagt alt og har fundet, det smagte bedsk, da man har «omseilet tilværelsen 7 gange» og hver gang maattet give den gamle prædiker ret: forfængeligheders forfængelighed! Og der er fare for, at personligheden ved at drive om med enhver tilfældig lyst til ror, falder fra hinanden. «Kan du tænke dig noget forfærdeligere, end at det endte med, at dit væsen opløste sig i en mangfoldighed, at du virkelig blev flere, blev ligesom hine ulykkelige dæmoner en legio, og du saaledes havde tabt det inderste, helligste i et menneske, personlighedens bindende magt?» Det gjælder da for æsthetikeren at

tage sit standpunkt fuldt ud, saa han opdager, han ender i fortvilelse, thi ud af denne fortvilelse kan noget nyt og bedre fremgaa. Vi stilles her overfor det alvorligste enten—eller.

Til slutning følger saa en prædiken, der ender med de ord: «kun den sandhed, som opbygger, er sandhed for dig».

Hvad var Kierkegaards mening med «Enten—eller»? At føre menneskene bort fra det tomme nydelsesliv til livssamfund med Gud, med andre ord at slaa til lyd for sand kristendom. Men overfor en slægt, som levede i livsnydelsens forestillinger, nyttede det ikke at docere og prædike. I digterisk udførte livsbilleder maa man give dem deres egne tanker og saa vise, hvad følge der ligger i dem for derefter at føre dem ind i det religiøse.

I bogens slutning har vi da K.s grundopfatning af religiøsitetens væsen: inderligheden, den personlige tilegnelse er hovedsagen. Den enkelte maa føle: jeg har ansvar for mit liv, og dette ansvar er et evighedens ansvar.

ROER-KIRSTINE.

Paa det lille strandsted oppe i Nordland var hun født Der levede hun, og der døde hun.

Det var et liv i slit fra barndommen af, og til hun drog sit sidste suk. Men det var et liv i ærligt arbeide og en ihærdig stræben efter at staa paa egne ben, en kamp for «kvindens selvstændighed» saa intens, at vist ikke mange af vore «kvindesags-kvinder» gjør hende det efter.

Sine forældre kunde hun ikke huske, og sit liv indtil konfirmationen tilbragte hun som gjæter. Efter konfirmationen kom hun «i fuld tjenest». Slit var det sent og tidlig. Det var nok ingen otte timers arbeidsdag, nærmere atten. I 20-aars alderen blev hun gift; men fiskeren døde fiskerens død inden aaret var omme, — han «bleiv». *Da* var det, at hendes egentlige liv begyndte, hendes kamp for sin egen og barnets tilværelse. Hun var stor og sterk, vant til tungt arbeide og derfor ikke bange for at tage i. Men sin egen herre vilde hun være. Mens manden levede, havde de faaet bygget sig en liden stue. Den vilde hun beholde, koste hvad det vilde — og hun beholdt den. Stor var den ikke, — et eneste rum et par meter i firkant med loft over. Her havde da hun og barnet sit tilhold, naar de var paa landjorden. Men mest færdedes de i baad. Hun førte nemlig ved inde fra fjordene og ud til øerne, og mangen en favn ved har hun ført frem trods uveir og kulde, stolende paa sine sterke arme og paa sit indgaaende kjendskab til hver fjord og vik. Ingen kunde være sikrere paa at faa sin ved frem til rette tid end den, som havde tinget Roer-Kirstine. Det var i *den* tid, hun erhvervede sig det navn, — et navn, som hun paa sine gamle dage var meget stolt af. «Du kan vel skjøn' eg ha vørre naakke te menneskje, naar eg vart kallan' Roer-Kirstina», sagde hun engang til mig. Sit barn, en liden pige, kaldte hun aldrig for andet end «han», og «han» var med paa alle hendes reiser, enten de gjaldt ved eller fisk.

«Han» laa da vel indtullet bag i skotten; lasten var stuvet paa midten af færingen, og foran sad hun selv, brugende sine senesterke arme og sine skarpe øine. Slig sled hun sig frem gjennem aarene, og utallige er vel de historier, hun kunde berette om storm og uveir paa sjøen og sult og nød paa landjorden; men hun havde en vilje, som overvandt alt, og en stolthed, som forbød hende at trænge fattigkassen.

Da jeg første gang saa hende, var hun gammel og affældig, men viljen lyste ud af de brune øine, og hodet bar hun høit. Hun var en eiendommelig fremtoning, ogsaa hvad klæderne angik.

Trods alt hendes slit og tiltrods for at hendes arbeide nærmest havde været mandsarbeide, havde hun dog bevaret en ombyggelighed for sit antræk og en lyst til at pynte sig, som grænsede til det komiske.

I de sidste 18 aar havde hun «havt kjærka», som hun udtrykte sig, d. v. s. rengjøringen af kirken paahvilte hende. Men jeg tror, hun ansaa sig selv for ligesaa nødvendig for gudstjenesten som selve presten. Hun regnede sig idetmindste som hørende til den geistlige stand og saa med dyb foragt ned paa kirketjeneren, Stor-Ben*ja*min, som hun laa i stadig krig med. «Eg ska' sei' deg», sagde hun engang høitidelig til mig, «han Stor-Ben*ja*min har et daarligt samvete». Da jeg rimeligvis saa lidt forundret ud ved denne meddelelse, fortsatte hun: «Tog han ikkje denne vesle gutpoiken sin me seg te kjærka, da han skul' op aa ring om juldagsmaarraan. Var ikkje de', førde han var mørkræd, og behøv et menneskje aa vær' mørkræd, naar han ikkje har et daarligt samvete?» Jeg maatte jo føle mig overbevist ved en saa slaaende bevisførsel.

Hver lørdag drog Roer-Kirstine til skogs efter brisk til kirkegulvet. I kirken ordnede hun og tørrede hun støv til langt paa dag. Søndag kom hun til kirke i al sin pragt: en kjole med en masse kapper, et sjal med spidsen lige ned til kjolekanten, en hat, som havde gjort tjeneste for en doktorfrue for tyve aar siden, og altid med et lysende rødt eller gult baand om halsen. Om vinteren var denne dragt suppleret med en muffe af et uhyre omfang.

Hun havde sin faste plads i kirken paa en stol oppe ved

den øverste ovn, og naar hun syntes, det behøvedes, reiste hun sig og vinkede med store armbevægelser paa Stor-Benjamin, at han skulde komme og lægge i ovnen. Hun holdt streng orden, især havde hun en særlig omhu for koret. For klokkeren, som skraaede sterkt, havde hun anbragt en spyttebakke, og en gang, som han glemte sig og spyttede paa gulvet, reiste hun sig, knyttede næven og hyttede til ham.

En rig mand havde git 300 kr. til kirkens udsmykning. Dette voldte et svært hovedbrud hos kirketilsynet, og pengene blev staaende lang tid ubenyttet, da der ikke kunde opnaaes enighed om anvendelsen. Der blev foreslaaet tæpper til gulvene. «Ka ska' dokker me tæppa?» sagde Roer-Kirstine; «saa længe eg læv' ska ikkje kjærka mangle bræsk». Saa blev der tale om spyttebakker. «Ja, kjøp dokker spøtbakka», sagde hun. «Spøt' maa en karmand; men om han sekt', saa træf' han ikkje spøtbakken lik' væl'». Der blev ikke kjøbt hverken tæpper eller spyttebakker; men om det var paa grund af Roer-Kirstines protest, skal jeg ikke kunne sige.

Presten og fruen kaldte hun «fadern og modern i gaara», og prestegaarden var for hende «gaara». «Eg og presten har havt 18 konfirmationa. Men no er me trøt begge», sagde hun ivaar.

Lørdagen før konfirmationen var hendes store dag. Da eksercerede og kommanderede hun, og Stor-Benjamin maatte lystre blindt, sætte bænkene, netop som hun vilde have dem, og hænge kransene netop som hun syntes. Konfirmationssøndagen kom hun til kirke mere lysende end nogensinde. Ivaar skrantede hun, var af og til sengeliggende, og i det hele rigtig ussel; men lørdagen før konfirmationen drog hun sig til kirke. Hun fik sig en stol oppe i koret, og her sad hun da og overvaagede det hele. Af og til reiste hun sig, pegte og forsøgte at sige noget. Men hun havde ganske mistet stemmen, og Stor-Ben*ja*min raadede sig selv — ja, kommanderede endogsaa, — rigtignok kun sin egen kone Else-Marie.

Stor-Benjamin og Else-Marie havde en datter, som var medlem af en dramatisk forening paa stedet. Hun havde høstet laurbær som første elskerinde, og dette var forældrene meget stolte over. Men det var Roer-Kirstine en forargelse.

«Ja, me maa no følje me ti'en, ser du», sagde Else-Marie. «Jasaa. Maa me *det*, du, Else-Marie», sa Roer-Kirstine. «Han Paulus, han seier *det*, han, at me skal *ar*beid i stilhed og æde vort eget brød, *det* seier han Paulus; *det* er nokke anna det, end aa spel' ko*me*di' og lyg' utpaa buen!» Stor-Benjamin var slem til at tage paa kredit, og glemte at betale.

Der blev begaaet nogle tyverier paa stedet, og et par unge gutter blev sat fast som skyldige. «Har dokker hørt naakke saa førskrækkelig», sa Roer-Kirstine. «Der *læs* me relion i skola, presten præka kvar einaste søndag og me kvart' midt i vækka, saa me sku' tru me sku' vet, ka me had' aa gjær'». Som før nævnt, «hadde hun kjærka», Roer-Kirstine. Hvad hun fortjente hermed var nok hverken til at leve eller dø af. Jeg tror, det var nærmest for ærens skyld hun holdt saa trofast paa den bestilling. Den skaffede hende en slags position. Overfor konfirmanterne optraadte hun som selvbestaltet politi.

Der holdtes paa grund af de store afstande saakaldet konfirmationsskole en 6-ugers tid omkring st. Hans. Konfirmanterne indlogeredes da enten hos familierne paa kirkestedet eller i de saakaldte kirkeboder, paa bryggeloft o. s. v. efter enhvers økonomiske evne. Men enten de boede i en familie, eller de førte sin egen lille ungkarlshusholdning, stod de under Roer-Kirstines opsigt. Hun tog sig hver aften kl. 9 en runde gjennem gaderne og smugene, og ve den konfirmant, der da fandtes i port eller gadedør. Man kunde da ogsaa se dem skyndsomt trække sig tilbage, naar Roer-Kirstines taktfaste trin hørtes om hjørnet.

Imellem skulde klokkeren læse eftermiddagstimerne med konfirmanterne. Men klokkeren var en meget lærd mand og naturligvis som alle lærde mænd uhyre distrait. Børnene kunde som følge heraf gjøre de vildeste streger, uden at han merkede det. Naar han eksaminerte, kunde han glemme at skifte eksaminand. Han kunde ha en og den samme staaende i halvtimevis. Dette var naturligvis meget trættende, og børnene tog sig da for at regulere den sag selv. Naar den første syntes, han havde staaet længe nok, afløstes han af den anden, den anden af den tredje og denne igjen af den fjerde, uden at klokkeren merkede det. Naar han bare havde

en staaende, som svarede ja og nei imellem, saa lagde han ikke merke til hvem det var, men drev frem og tilbage og filosoferede. De elever, som ikke havde «tur», benyttede da tiden til at læse paa «prestens lekser» eller underholdt sig paa anden maade.

Da dette kom til Roer-Kirstines kundskab, tog hun post i skolestuen, og saa stor respekt stod der af hende, at baade eksaminator og eksaminander tog sig sammen.

Skjønt Roer-Kirstine saaledes havde mange «brødløse konditioner», fik hun dog ogsaa tid til arbeide, hvormed hun fortjente noget, og skjønt hun var 78 aar, da hun døde, havde hun aldrig faaet en øre af fattigkassen, og aldrig tigget en øre. Ja, hun havde endogsaa af og til lidt at sende til «han» datteren, som var gift og bosat i Lofoten med mange smaa.

Paa Roer-Kirstines lille stue var der en brandkontingent af 68 øre. Til bestemt tid, naar denne skulde betales, indfandt hun sig paa lensmandens kontor og fremførte sit ærinde. Lensmanden tog høitidelig frem sine bøger, fandt det største ark, han eiede, og skrev med store bogstaver en kvittering. Roer-Kirstine hentede frem under trøien et rødt lommetørklæde løste et par knuder i det ene hjørne og talte op de 68 øre — som oftest kun i kobbermynt. Lensmanden takkede, rakte hende kvitteringen og pengene tilbage, og Roer-Kirstine gjemte begge dele paa det omhyggeligste.

Denne komedie gjentog sig aar efter aar. Men altid indfandt hun sig, og altid *havde* hun pengene — for alle tilfældes skyld.

Roningen og vedføringen havde hun maattet opgive for mange aar siden. Men hun vaskede og skurede for folk og tjente derved, hvad hun behøvede. Og ærlig var hun, — tro som guld i al sin færd. Men merkede hun mistillid, var hun i harnisk med ett.

Hun skulde engang vaske noget tøi for en ingeniør, som opholdt sig paa stedet, og hun kom op til ham for at hente det. Han talte det op til hende, mens hun stod og saa paa; men enten kom han af tællingen, eller ogsaa vilde han være sikker i sin sag. Nok er det, han begyndte at tælle paa nyt. Da kogte det over for Roer-Kirstine. «Eg ska' sei han far insenøren, eg, — eg ha' *kjærka* og tre faste *buttika*, saa han

kan vel skjøn, eg æ' ikkje naakke tjyvmennesje. Forresten kan han vask' sjøl, han far». Og dermed gik hun.

Men alt slitet fra barndommen kom igjen. Hun maatte nøie sig med «kjærka og tre faste *buttika*». Hun aarket ikke længer ta vask hjem. Hendes arbeidstrang og selvstændighedsfølelse gav hende dog ikke ro, før hun havde fundet noget nyt at stræve med Hun drog tilskogs og hentede brisk, ikke alene til kirkegulvet, men til hvert kjøkkengulv paa hele strandstedet. Et sted fik hun en kop kaffe og et stykke smørrebrød — et andet sted middagsmad, et tredje sted nogle øre til tak for brisken. Hun forlangte aldrig noget. Den dybeste sne hindrede hende ikke i at drage tilskogs. Hun havde da en spade med paa kjælken, og hun kjendte saa godt skogen, at hun paa en prik vidste, hvor hun skulde skuffe sneen væk for at finde brisk og bjørnelab.

Denne sidste satte hun stor pris paa og pyntede sin lille stue dermed til hver helg. Bjørnelabben gik derfor mellem børnene under navn af «Kirstina-grønt».

Roer-Kirstine elskede naturen. Der hvor andre intet paafaldende smukt kunde se, der sad hun hensunken i beundring. Og det uveir, der fyldte andre med rædsel, det fremkaldte hos hende næsten henrykkelse.

Jeg husker den frygtelige dag, da stormfloden ødelagde et helt fiskevær ude i øerne, og 32 mand druknede. Det var rædselsfuldt at se sjøen selv inde i fjorden. Den gik med et døn og et brag, saa en knapt kunde høre sin egen stemme. Sjøen, som ellers kunde ligge der i alle de deiligste farver, som øiet kan opfatte, væltedes graagul og fræsende, brølende som tusen uhyrer op mod land, brød mod kaier og bryggestolper og knækkede dem som fyrstikker. Dertil kom en nedbør, et regn, der paa farten nedover frøs til is og kjendtes som naalestik.

Jeg havde være ude for at se sjøen i hele sin vælde, men var glad ved at vende hjem igjen. Da jeg kom forbi Roer-Kirstines hytte, kigede jeg af gammel vane indom. Hun var ikke inde. Men gjennem det lille, lave vindu saa jeg hende sidde paa en liden fjeldknaus, som vendte mod sjøen nedenfor stuen. Jeg gik ned til hende. «Nu sidder du og blir gjennemvaad og forkjøler dig, Kirstine», raabte jeg.

Hun dreiede kun halvt hovedet og sagde: «Ja, kor vakker han æ du, kor vakker han æ!» Mere fik jeg ikke af hende. Det var, som glemte hun mig i samme øieblik. Hun sad med hænderne om begge knær og ruggede frem og tilbage. Der var et udtryk i det skarpe ansigt og de brune øine, som bragte min tanke hen paa en gammel havørn, der længes efter at kaste sig ud i stormen, men ikke tør vove det mere. Den storm kunde igrunden betragtes som en passende afsluttende fanfare over Roer-Kirstines strid og kamp her i verden.

Hun fik influenza før jul, men hun maatte dog være med til «nattekoncerten», som hun kaldte midnatsgudstjenesten ved aarhundredeskiftet. «Du kjem vel te nattekoncerten, du au», sagde hun til mig en dag. «Du kan da skjønne det», sagde jeg. «Dette er jo noget, som hverken du eller jeg oplever mere». «Aa, eg æ naa et gammalt menneskje, saa eg lev' de vel ikkje op att. Men du æ naa ong, du. Du kunne snart læv'», sagde hun.

«Du skal gaa til doktoren, Kirstine», sagde jeg til hende; «du faar idetmindste lidt for den tørre, vonde hosten din». «Han ha' ikkje medicin kraftig nok te meg, han», sagde hun. «De' ska' naakke stært te' te meg, ska' æ sei deg». «Ja, men du kunde da faa vide, hvad der feiler dig», indvendte jeg. «Dæ veit eg sjøl, dæ», sa hun. «Dæ æ tre ting. Dæ e' *slit* og *kjøld* og *støv* fra kjærka». «Ja, det er vel slemt med alt det støvet i kirken», sa jeg. «Eg ska' sei deg», sa hun med halvt hviskende, halvt truende stemme og traadte helt ind paa mig: «Naar eg spøtt, saa spøtta eg *svart!*»

Men en dag mødte jeg hende i al hendes pragt og stas, der var forhøiet med en rød sløife paa hatten og en brandgul under hagen. «Hvor skal du nu hen, Kirstine», spurte jeg. «No ska' eg te dok*t*oren, mor», sa hun. «Modern i gaara vil det».

Men doktoren havde nok ingen raad for hende. «Han ment' nok dæ', han doktorfaren, at eg var før gammal. Men eg kan naa læv' læng' ennaa, eg», forsikrede hun.

Men vaaren, som bringer liv til alt i naturen, den lagde Roer-Kristine tilsengs, og livet randt sagtelig ud. Dog var det, som om hun selv ikke kunde slippe den tanke, at hun

endnu kunde leve længe. Legemet var udslidt, men aanden var lige kraftig.

Alle kappedes om at staa hende bi i hendes sidste dage. Nu, da enhver kunde se, at hendes dage var talte, nu var det, som om de først forstod, at med hende forsvandt en rankvokset karakter. Man sendte hende mad, vin og blomster. Hun var taknemlig for alt, dog mest for blomsterne. Naar maden var fra «fadern og modern i gaara», gjorde hun sit bedste for at spise den. Det sidste, hun smagte, var da også slaattegroden fra «gaara». Da hun havde spist et par mundfulde, lagde hun sig ned. «No vil eg søv' lite. Eg vart saa tong i auga». Og saa lukkede hun øinene for aldrig at aabne dem mere.

Det var et stort følge, som ledsagede hende til graven. Og der var blomster i overflod. Men børnene havde bundet en krans af «Kirstina-grønt», som gik tre gange rundt kisten.

Og hun, som hele sit liv havde sat sin ære i ikke at «trænge kassa», hun skulde heller ikke hvile i fattigfolks jord. Man skjød sammen og kjøbte et gravsted til hende, med et smukt gjerde omkring.

Det synes mig, som om jeg passende kunde slutte beretningen om Roer-Kirstines liv med Ibsens ord: «Han lagdes for solbrand og vindes vift, og derfor blev græsset saa stridt og stivt, men med vilde blomster iblandt».

Gamle rankvoksne, retskafne Roer-Kirstine! Du fortjente, at en bedre pen end min, havde tegnet dit billede.

Emilie Christofersen.
(† sommeren 1905).

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Den undre världen. En lifshistoria. Stockholm. Wahlström & Widstrand. 83 sider.

En stakkars forvildet kvinde døde ifjor vinter paa et sygehus i Stockholm. Paa dødssengen overgav hun til en dame som havde taget sig af hende, nogen papirer hvorpaa hun havde nedtegnet sit elendige livs historie. Denne dame har saa foretaget de nødvendigste rettelser af sprog og ortografi i manuskriptet og udgivet det. Vi har saaledes her en næsten enestaaende anledning til at se ind i en prostitueret kvindes liv og sjæl. Alt er lagt frem i hele dets grændseløse jammer, og dog med blygsel. Man overraskes ved at se hvormeget af mennesket der dog bevares lige til det sidste, trods al den rædsomme fornedrelse. Man lægger bogen bort med en usigelig smerte. Aa, alt det ædle mandens dyriskhed tramper ned i sølen! Naar skal vore mænd lære at agte kvinden? -- Bogen anbefales særlig dem som arbeider for sedelighedssagen. Enhver som vil se det moderne samfunds natside som den virkelig er, bør læse den.

Hvad är kristendom? Några predikningar af *Hagbard Isberg.* Lund. Gleerupska universitetsbokhandel. 173 sider.

I Norge er den opfatning almindelig, at den svenske præken er langt mere schematisk og abstrakt end den norske. Nogen afgjort dom er ikke let at fælde, men det er ialfald vist: vi tager aldeles feil, hvis vi mener at den frigjørelse den norske præken i nogen grad har oplevet i de senere aar, har man ikke sidestykke til i Sverige. Nathanael Beskows prækensamling, som alt er flere aar gammel, viser et fuldstændigt brudd med det gamle schema. Med Hagbard Isbergs prækener er det samme tilfældet, om muligt i endnu høiere grad. Forsaavidt nemlig som han i en aldeles fremtrædende grad har tilegnet sig nutidens knappe, klare form. Hans evne til med nogen ganske faa pennestrog at tegne en situation

eller en tanke saa den staar lysende klar for en, er aldeles enestaaende. Forf. fremstiller synspunktet for sin prædikantvirksomhed i følgende ord:

«När det blir kväll och mitt arbete för dagen är slut, da är det ofta som tyckte jag mig sitta vid stranden af ett haf i uppror — vid ett haf med tusende förräddiska skär. Och mörkret hvilar tungt omkring mig, och stormen rusar fram. Men därutifrån mörkret och hafvet ljuder nödsignal efter nödsignal från människor, som kämpa för lifvet, från skeppsbrutna, drunknande medmänniskor. Vid stranden ligger ett skepp förankradt, men rundt i stugorna sofver man. Och därute i mörkret, i vågsvallet får man kämpa — och drunkna.

Hvad jag med denna lilla samling närmast vill? Ropa till de kristna: Kristna, hörer I nödsignalerna från skeppsbrutna medmänniskor, som gå under uti i mörkret under kamp med rasande vågor?

Elisa Kielland: **Smaatræk og hverdagstyper fra Bergen** for halvhundrede aar siden. Kr.a og København. Gyldendal og Nordiske. Kr. 3,00.

Disse den elskværdige forfatterindes efterladte optegnelser fra sin barndom vil læses med fornøielse af alle, særlig naturligvis af dem der som hun har levet sin barndom og ungdom i Bergen for ca. 50 aar siden. For dem er det jo at fornye gamle bekjendtskaber, som aldrig mister sin tiltækningskraft. Men ogsaa andre vil mange af de fordringsløse skisser glæde, særlig ved den fromme, varme tone som gaar gjennem dem allesammen. Bogen har da ogsaa faat en god modtagelse overalt i pressen.

Prof. dr. S. Michelet: **Om det gamle testamentes betydning for os.** Tre populære foredrag holdte i Bergen og Trondhjem vaaren 1906. Kr.a Grøndahl & søn. 80 øre.

Det vilde være godt, om de mange som frygter for at den saakaldte bibelkritik aldeles skal frarøve folk og menighed bibelen, særlig det gamle testamente, vilde i ro læse og overveie denne bog, da vilde de se, at denne saakaldte kritik for det første ikke er andet end en videnskabelig undersøgelse af bibelen som vi ikke kan undvære, for det andet ikke berøver os bibelen, men giver os den i et nyt lys, hvorved den ikke taber, men vinder i værdi. Kun ett punkt skulde jeg ønske

behandlet lidt anderledes. Man faar af fremstillingen det indtryk, at de forskjellige lovsamlinger i Mosebøgerne kun er forskjellige kodificationer af de gamle mosaiske love. Men det er vel ikke videnskabens mening. Meningen er dog vel den, at de forskjellige lovkodexer ialfald for den væsenligste del indeholder love, som blev til paa den tid da kodexen blev forfattet. Det er netop dette, som gjør mange kristne saa bange. De kan ikke forlige sig med, at bibelen paa den maade kommer til at lægge i Moses's mund en hel del som han ikke har sagt. Dette punkt burde derfor været indgaaende behandlet. Ellers synes jeg alt er fortræffeligt. Lad mig som prøve anføre følgende aldeles træffende ord om Salmernes bog: «Salmernes store — enestaaende — værdi for de fromme bestod ikke deri, at de var forfattet f. ex. af David, men deri, at de *passede* — priste Gud for just det, som det laa den enkelte paa hjertet at prise ham for, og bad saaledes at bønnen svarede til hans hjertes trang. Dette er ligedan med enhver salmebog (f. ex. ogsaa med vor kirkesalmebog). Derfor bliver enhver salmebog en blanding af gammelt og nyt, efter livets behov. Og man tænker — naar man bruger salmen — lidet paa, at den passede engang, da den blev digtet; det man tænker paa er, hvad der passer for en selv nu. Den gamle opfattelse var tilbøielig til at glemme denne salmernes levende betydning for den saaatsige døde betydning, at de var digtet den og den gang af den og den fromme Guds mand. Og den gik derfor ud fra, at disse salmer bagefter blev bevaret ord til andet i hele det aartusinde, som gik hen fra Davids tid til Jesu fødsel. Nei, saaledes bevares døde bønneformler, ikke levende bønner. Disse vokser med livet, ændres og lempes efter bønnelivets behov. Saa er livets ret.»

Maatte disse ord, hvis rigtighed burde være indlysende for alle, for bestandig faa gjort en ende paa den idiotiske snak om «egte» og «uegte» salmer.

För det dagliga lifvet. Korta betraktelser öfver valda bibeltexter af *Nathanael Beskow.* Andra samlingen. Stycken ur Psaltaren. Stockholm. Wahlström & Widstrand.

En fortræffelig bog, rig paa opbyggelse. Beskow er rigtig i sit element, naar han sænker sig ned i Salmernes bog. Den enkle stærke tro paa den levende Gud, som her har givet

sig saa klart og skjønt et udtryk, er netop det han bedst forstaar at tolke. De korte stykker passer fortræffelig til daglig privat opbyggelse. — Som bekjendt er Beskow udpræget nutidsteolog. Han er det ogsaa i forstaaelsen af salmerne. Hans tolkning af dem hviler paa den nyere teologis opfatning af dem Hans bog kommer derved til at levere et slaaende bevis for, at salmerne ikke taber det ringeste i opbyggelig rigdom og kraft, om de sættes til en senere tid end Davids. I grunden skulde der jo ikke herfor behøves noget bevis. Hvem spørger efter, naar og af hvem en salme er forfattet, naar han synger den? Det kan have sin interesse, men for opbyggelsen en har af salmen er det dog uden nogensomhelst betydning. Imidlertid har det surret os om ørene saalænge dette snak, at hvis salmerne ikke er af David, da er de «uegte» og da taber de alt værd, at det er godt at der bliver leveret et haandgribeligt bevis for det modsatte. Beskows bog være da paa det bedste anbefalet alle bibellæsere og alle som ønsker sig en rigtig god andagtsbog til dagligt brug

Pastor Storjohann: **Bibelen paa pinebænk og en troende bibelkritikers drøm**. 1907. Johannes Bjørnstads forl 64 sider.

Pastor Storjohanns brochure med den udtryksfulde titel er, som man kan tænke, et kraftigt angreb paa moderne bibelkritik, et kraftigt i betydningen af voldsomt angreb. Det er ikke forsigtig udpønsede argumenter, forfatteren her fører i marken mod al bibelkritiks rod, «kildesondringen» med sin opløsning af Moses og Josva. Hans fremgangsmaade er at overhugge den gordiske knude. Guds ord skal man ikke sigte og undersøge, men modtage i undren i troens lydighed. Det er den triumferende trosvisheds paastande, forfatteren møder dem med, skaren af kritikere fra Wellhausen, «den store mester i at kværve synet paa folk», Buhl og videre, ned til de ringeste. Med en røst, der dirrer af den første kristentids enkle overbevisning og umiddelbarhed, kommer de sterke ord fra et hjerte, der ikke kjender svig. Det gamle testamente bliver ikke nogen trosartikel for os, hverken gjennem de 10 anførte grunde, de voldsomme udfald eller ved den fantastiske drøm, hvori kildesondringens kilder, J, P, E^2, JE, D og Dt kaldet, optræder talende, og som i bogen overbeviser den for-

stokkede bibelkritiker. Men vi gribes af den levende, brændende aand, der slaar os i møde, som vidnesbyrdet om en sandhed, der er sterkere end gamle ord og fine distinktioner. — af den glød, der synes os en bedre anvendelse værdig, som ligesaa vist ude i livet er salt og lys, som den i en fornuftmæssig diskussion har lidet for sig. *Clara Thue Ebbell.*

Bøger sendt til redaktionen:

N. F. S. Grundtvigs **Udvalgte skrifter**. Hefte 37—39. Gyldendal.

Arne Garborg: **Den burtkomne Messias**. Kr.a. Aschehoug & co. 60 øre.

I konfirmationsstriden. Et indlæg af *Olaf Holm*, sogneprest til Røken. Kr.a Steen'ske. 30 øre.

Kortfattet haandbog i **Den kristne barnelærdom**. (For lærere og lærerskoleelever) ved *A. Tollefsen*. Gjennemseet 2 gange af prof. dr. Odland og af ham anbefalet. Kr.a Steen'ske. Kr. 1,50.

Naturens lov i aandens verden. Af *Henry Drummond*. Oversat efter originalens 23de oplag af Birger Hall, prest. Med forord af prof. Fredr. Petersen. Fjerde oplag. Kr.a Steen'ske. kr. 3.

Kyrkohistorisk årsskrift. Utgifven af Herman Lundström. Sjunde argången. 1906. Norstedt & söner. Stockholm. Som bilag følger **Svenska synodalakter** 4de hefte.

Vilhelm Krag: **Sangen om Florens**. Drama paa vers i fem akter. Kr.a Aschehoug. Kr. 2,50.

Hærens anvendelse i skogsagens tjeneste. Af *Frans Bull*. Udg. af det norske skogselskab. 50 øre.

For frisindet kristendom II. **Konfirmationen** og andre kirkelige spørgsmaal. Religiøse foredrag af A. Brandrud, Erling Grønland, Thv. Klaveness, Gustav Jenssen, Lyder Brun, S. Bretteville-Jensen. Kr.a Aschehoug. 5 hefter à 40 øre.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Et ganske merkeligt aktstykke stod for nylig indtaget i «Ladies Realm», nemlig skildringer fra et tyrkisk harem af en kvinde, Ayche Faiké, som selv var undkommet derfra. Hvad hun beretter er jo for en stor del kjendt fra før, men med selvoplevelsens realitet faar beretningerne øget vegt og

gru. Et punkt, hun særlig fæster sig ved, og hvori hun fuldt ud stemmer overens med Pierre Lotis fremstilling, er den store uoverensstemmelse mellem den fornemme haremskvindes liv og den uddannelse, der nu, efter europæisk initiativ, bliver hende tildel. — Den høie aandelige kultur, som nu for tiden indføres i haremerne, bærer skylden for megen lidelse, siger forfatterinden. Undervist af europæiske lærerinder, saa vi er lige kyndig i 4 eller 5 forskjellige sprog, istand til at læse klassikerne i originalsproget, udviklet til at skatte musikens, kunstens og literaturens ypperste frembringelser, faar vi høre om alle de skatte, som findes i verden udenfor, — bare, at de ikke er for os. — — Er det underligt, at vi slaar vore vinger mod buret og skriger efter frihed? Oversaaet som vi er med juveler, klædt i persiske dragter, omgivet af al optænkelig luksus tilhører civilisationens raffinementer os, og dette antages at være alt, hvad et tyrkisk kvindehjerte kan begjære.

*

Den mangesidige og ufortrødne Mark Twain har i det sidste øget sine verker med en ganske forbløffende tilvekst, nemlig en bog om den af Mrs. Eddy reiste religiøse bevægelse «Christian Science». Det skal være aars arbeide, han nedlægger i dette verk, der omtales som en dybt alvorlig, samvittighedsfuld, upartisk og logisk studie af bevægelsen. Ros og dadel uddeler han med samme aabenhjertighed. Og samtidig som hans bog fremstilles som den alvorligste og mest indgaaende kritik, som emnet hidtil har været gjenstand for, fremhæves det ogsaa, at hans utrættelige humør heller ikke her svigter ham, hvad der bidrager til at gjøre hans store bog mere letlæst, end det ellers er den slags faglige bøgers sag at være det.

*

«Sandheden om dronning Dragas liv» er den dristige titel paa en artikel, som «Fortnightly Review» bringer i sit decembernumer, og hvis dristige tendents gaar ud paa intet mindre end at fremstille omhandlede dame i uskylds farve. Draga, «kvinden med det ædle hjerte og den englerene sjæl», Dragas ulykkelige men arbeidsomme og pletfri første

ungdom, Dragas til det afvisende ærbare anden ungdom ved dronning Nathalies hof, Dragas utrættelige modstand mod den unge kong Alexanders brændende «ideelle kjærlighed», Dragas endelig modstræbende samtykke i at give efter for forsynets, skjæbnens og «Sashas» vilje og sin egen kjærligheds røst, det er i korthed indholdet Men er det skrevet i god tro, saa er der ialfald et par momenter, som i nogen grad svækker virkningen.

For det ene er fortælleren Dragas egen søster, Christine Petrovitch Lungevitza. For det andet *kan* de to portræter, — af kongeparret, — som ledsager artiklen, være meget sigende. Dragas mindre, — med sit sorte og ubestemmelige blik ud fra et blegt, nærmest flegmatisk ansigt. Alexanders langt mere. Portrætter kan, som bekjendt, lyve. Men de kan ogsaa tale sandt. Og paa dette billede, hvor den unge konge sidder i profil og synes at betragte sin gemalinde, der er han netop den type, vi kjender saa godt, vek og samtidig stædig, den internationale type paa en tosk, der over hele verden spadserer omkring som mere erfarne kvinders let vundne erobring.

Henry Wadsworth Longfellows hundreaars-jubilæum feires i denne tid i hans hjemland Amerika, idet han er født 27de februar 1807. Hiawathas sarte, poetisk bevægede digter som yankee, — det forekommer os jo at være et saa forbløffende forhold, som alene rent amerikansk grotesk humor kunde foranstalte. Men han er og bliver alligevel Amerikas nationale digter, som læres udenad i skolerne, hvis linjer er mundheld og citat, og som den patriotiske amerikaner til og med vil fremstille som den ægte type for sin race i dens bedste skikkelse. Maatte det saa sandt være sandt!

I et tilbageblik over fjoraarets boglige frembringelser rundt omkring i landene nævner verdensbladet «Rewiew of Reviews» tre bøger som de store begivenheder. Den ene er *Hohenlohes* berømmelige memoirer, der jo har vakt den opsigt, som er skandalens og sensationens følgesvend. Den anden er Upton *Sinclairs* Chicago-jungle med sin slagtning af slagterierne dersteds. Den tredje er den allerede tidligere (i nr. 10, 1906) i «For Kirke og Kultur» omtalte religiøse tendentsroman «Den hellige» af *Fogazzaro*.

DEN KIRKELIGE STILLING.

Man sige hvad man vil om sogneprest Lüdemanns optræden, saa er det umiskjendeligt, at den har forandret vor kirkelige stilling. Naturligvis var forandringen kommet alligevel. Men hans optræden blev den ydre anledning, som kaldte den forandring frem i dagen der længe havde arbeidet sig frem i det skjulte.

Forandringen er denne: den sluttede falanx af prester og lægfolk som biskop Heuch mobiliserte og dr. Odland førte i marken, den er opløst. Det vestlandske lægfolk er faldt fra i flok og følge. Presterne har mere eller mindre taget afstand. Det østlandske lægfolk er vel fremdeles med, men med adskillig lunkenhed og delvis frafald i gelederne.

Det sidste kirkelige møde var en fiasko. Det var daarlig besøgt udenbysfra. Det var navnlig daarlig besøgt af prester. Kristiania presteforening som engang var en trofast vaabenfælle, holdt endog sit eget møde midt under det kirkelige møde, som om det slet ikke vedkom den. Spaltningen mellem kirketidendepartiet og det vestlandske lægfolk kom utilhyllet frem. Hvem det østlandske lægfolk i længden vil følge, kan ingen være i tvil om, som har lidt kjendskab til vort vakte lægfolks følelser og tanker.

Var mødet i sig selv et vidnesbyrd om partiets synken, saa har dets forhandlinger vistnok kun bidraget til at paaskynde synkningen. Paa den store almenhed ialfald har de virket i en ganske særdeles grad frastødende. Vor tid forstaar simpelthen ikke den tale, at læren er ulige vigtigere end livet, og den oprøres ved at høre en *doktor theologiae* sende sine teologiske modstandere til helvede [1]). Hr. Emmedalens kylling paa en gjødselhaug og lignende vittigheder forbedred ikke virkningen.

---

[1]) Dr. Odland har siden protesteret mod referatet hvad dette punkt angaar.

Utvilsomt kan dr. Odland takke sig selv for, at den hær han mønstred under professorsagen snart er opløst. For en ikke ringe del er det hans egen optræden som har voldt det. Ingen partifører her i landet har siddet inde med saa gode chanser som de han sad inde med ved professorsagens begyndelse. Paa noksaa faa undtagelser nær stod hele det norske presteskab og hele det vakte lægfolk landet over bag ham. Man kunde ventet, at der var gjort noget ud af en slig stilling. Men dr. Odland har intet udrettet uden at faa sin hær opløst.

Dog gjør man ham vistnok uret, naar man tilskriver ham *al* skylden herfor. Skylden ligger dybere, i selve hærens sammensætning. Der var noget dybt usandt i den hele staahei professorsagen vakte, og den hele sammenslutning som den fremkaldte. Derfor maatte det hele opløse sig igjen, naar man fik tid til at besinde sig.

For det første var det usandt, at vort vakte lægfolk optraadte solidarisk med dr. Odland i sakramentlæren, særlig i læren om daaben. Vort vakte lægfolk har aldrig lagt nogen stor vegt paa sakramenterne. Det har ikke i daaben set noget virkeligt gjenfødelsesmiddel, allermindst det eneste egentlig gjenfødende middel. Dets tankegang har her ligget Ording langt nærmere end Odland

Dernæst var der liden sandhed i den begeistring der blev vakt for kirkens organisation. At vort lægfolk skulde med begeistring og tillid være med at lægge menighedens vigtigste anliggender i hænderne paa den store hob, er saa urimeligt som muligt. Ingen har stærkere end det vakte lægfolk betonet, at den store hob i vore menigheder er uomvendte verdensbørn. Hvordan skulde det saa finde det ønskeligt og betryggende at lægge prestevalget og Guds riges andre anliggender i denne hobs hænder! For dette lægfolk har den indre mission altid været øiestenen, som det fremfor alt har vaaget over og værnet om. Hvor skulde det saa kunne være med at organisere den store hob kirkelig, uden frygt for at denne organisation nok kunde komme til at blive dets indremission en noksaa slem herre.

Ogsaa hos presteskabet maatte der vaagne betænkeligheder. Enten det saa paa kirkens eller paa sine egne inter-

esser, maatte det finde det høist betænkeligt at lægge prestevalget i et raads hænder, som er fremgaat af den almindelige stemmeret. Det viser sig jo overalt at være en betænkelig sag, men under vore naturforholde bliver betænkelighederne mangedobbelt. Med lidt eftertanke kan jo enhver sige sig selv, at en slig ordning vil medføre, at de fleste prester i afsides kald bliver siddende der hele sin levetid. Men deraf vil følgen naturligvis snart blive, at disse kald ingen prester faar. Det slaar derfor vistnok ikke feil, at inden prestestanden vaagned snart en følelse af, at det forslag landsmødet ifjor oversendte regjeringen, i grunden var en stor letsindighed.

Disse grunde vilde under alle omstændigheder voldt opløsning af den Odlandske falanx, og havde vist allerede virket opløsende paa den. Men saa kom den Lüdemannske affære, og gjorde med ett slag opløsningen akut.

Den skjøv nemlig den kunstig opstyltede organisationsinteresse til side, og gjorde konfirmationsspørgsmaalet brændende. Straks viste det sig, at her fandt det vestlandske lægfolk sig selv igjen. Her var noget det forstod og var levende med i. At landsmødet skjøv denne sag fra sig og henviste den til et kommende landsmøde, var for dette lægfolk et soleklart bevis for, hvor lidet landsmødet forstod kirkens virkelige interesse. Ti at faa konfirmationens forargelige usandhed bort, skulde dog, mente man, have en ganske anden interesse, end at spille Guds riges anliggender over i hænderne paa den store hob. «Sambaandet» gav klar besked her.

Ogsaa hvad der senere er sket har kun tjent til at uddybe kløften. Medens lægfolket mandgrant har stillet sig paa det Holm-Grønlandske forslags side, har Kirketidenden holdt sig taus om selve sagen, kun ihærdig holdt paa at man skulde afvente det kommende landsmødes beslutning. Det sidste kirkelige møde fik ikke engang konfirmationssagen til behandling.

Til konfirmationssagen har der sluttet sig flere sager af lignende art. Først ophævelse af skriftemaalet som kirkelig akt, knyttet til nadveren, og dets henlæggelse til den private sjælesorg. Dernæst spørgsmaalet om fri nadver-

nydelse d. e. ret for lægfolk til at samles til nadver i private kredse. Det første af disse spørgsmaal synes ikke at skulle volde nogen splid. Desto mere splid volder det andet, som Kirketidendepartiet efter hele sin stilling staar afgjort imod.

Som sagt er det det vestlandske lægfolk som saaledes har skilt lag og samlet sig om sit eget program. Det østlandske lægfolk er senere i vendingen, og dr. Odland har endnu en del at sige inden dets rækker. Imidlertid er der vist liden grund til at tvile paa, at dets hjerte i grunden er med de vestlandske brødre, og at det vist kun er et tidsspørgsmaal, naar lægfolket ogsaa paa østlandet staar samlet om vestlændingernes program. Det har inden vort vakte folk fremtiden for sig, og dette folks stilling i folkekirken er i høi grad afhængig af, hvorledes den er istand til at komme dette program imøde.

At professor Michelet i vinter blev anmodet om at komme til lægmandsmodet i Aalesund, tyder paa, at det vakte lægfolk og fremskridtsteologerne nærmer sig hverandre. Det er ogsaa en naturlig følge af den forandrede situation. Ingen af parterne vil lukke øinene for det meget som skiller. Men der er berøringspunkter som naturlig drager sammen. Fremskridtsteologerne staar fuldstændig sammen med lægfolket i konfirmations- og skriftemaalsspørgsmaalet. At de formentlig vil holde paa den gamle skriftemaalsordning for dem som udtrykkelig begjærer den, behøver vel ikke at skille ad. Ogsaa den frie nadvernydelse vil vistnok hos de fleste fremskridtsteologer finde forstaaelse. For det første vil de utvilsomt alle som én protestere mod, at man skrider ind mod den private nadvernydelse med søgsmaal efter loven, eller med udelukkelse af statskirken el. lign. For det andet vil vist de fleste af dem være enige om, at privat brug af nadveren ikke i og for sig kan siges at være hverken stridende mod Guds ord eller opløsende for menighedslivet. Det kommer an paa, i hvilket forhold de private nadverborde stilles til menighedens fælles bord. Jeg kan ikke tænke mig noget mere ideelt, end at man rundt om i menigheden feirer nadver baade her og der i større og mindre kredse, samtidig med at alle disse kredse samles tidt og ofte til fællesnadver i Guds hus. Sker bare det sidste, da medfører det første saa langt

fra nogen fare for menighedslivet, at det tvertimod vil berige det.

Midt under al denne bolgende bevægelse er det slemt at vort presteskab mangler førere. Det er for sterkt bundet til det nedarvede til at kunne slutte sig til fremskridtsteologien; men paa den anden side byder dr. Odlands optræden det for sterkt imod, til at det kan følge ham. Følgen er at dets holdning er ubestemt, og dets indflydelse ringe. Dette er beklageligt. Saamegen dygtighed og god vilje som der findes inden vort presteskab, burde det øve en ganske anden indflydelse end det gjør, og det vilde ogsaa gjøre det, om der stod aandsmægtige ledere i spidsen. Vor kirke, men særlig dens geistlighed, trænger en pinse.

Imidlertid glæder vi os over, at den reaktion biskop Heuch indleded og dr. Odland fortsatte, den er praktisk talt forbi. Det som kanske fremdeles vil holde liv i den en tid, er den radikale teologi der muligens er i opseiling. Dr. Odland bør være pastor Konow taknemmelig. Reaktionen vil leve længe af en teologi som hans.

Ogsaa vi andre vil have nytte af den. Det er gavnligt at faa sig det spørgsmaal ind paa livet: hvad grund bygger du din tro og dit haab paa i liv og død?

Thv. Klaveness.

SØREN KIERKEGAARD.

Foredrag i «Norske studenters kristelige forbund».

Af *Jens Tandberg.*

II.

(Slutn.)

I «Enten—eller» havde Kierkegaard stillet kravet om personlighedens udarbeidelse og derunder slaaet til lyd for evighedens ret i det adspredte menneskeliv. Imidlertid reiser der sig i hans sjæl nye spørgsmaal. De faar først og fremst sit udtryk i hans næste store hovedverk: «Stadier paa livets vei», der er en uddybelse af «Enten — eller», fastere komponeret, klarere tænkt. I «Symposiet» med de fem taler om kvinden og om Eros føres baade det æsthetiske og det ethiske standpunkt frem for os paa en uforlignelig maade. Mærkeligst er dog bogens tredie del: «Skyldig — ikke skyldig», en lidelseshistorie af frater Taciturnus, hvor forfatteren med et skjælvende hjertes inderlighed gjennem en anden gjenfremstiller sin egen indre udvikling. K. siger med berettiget stolthed i en dagbogsoptegnelse, at dette tredie afsnit af «Stadierne» er det rigeste af alt, hvad han har skrevet. Kun en gjentagen fordybelse i selve verket kan lære os helt at skatte de fine og aandfulde psykologiske iagttagelser, det indeholder.

Bogen er en dagbog, der handler om en kjærligheds-historie. Den unge mand maa tilsidst bryde paa grund af sit tungsind. Men atter og atter tager han op for sig selv det spørgsmaal: «skyldig — ikke skyldig?» Det kan synes smaat i forhold til verdens begivenheder, og dog er det for ham det vigtigste af alt, thi det er hans egen sjæls historie. Der er sat noget ind i hans liv, som han ikke kan faa ud igjen. «Saaledes ligger en musling ved havets bred. Den aabner sin skal for at søge næring; et barn stikker en kvist imellem, saa kan den ikke lukke sig. Endelig blir barnet kjed deraf, vil rive kvisten til sig, men der blev en splint tilbage. Og muslingen lukker sig, men inderst inde lider den igjen og kan ikke faa splinten reven ud. At der er en

splint, kan ingen se; thi muslingen har jo lukket sig; men at den er der, véd muslingen».

Denne overveielse: «skyldig — ikke skyldig?» er efter sin natur uendelig. Er der da ingen fred og forsoning? Jo, i det religiøse. Thi just denne syslen med hans egen skyld fører den unge mand, som dagbogen fremstiller for os, dybere ind i forholdet til Gud. Den uløselige knude er derfor ikke det sidste. Det religiøse haab aner knudens løsning; i denne anelse ligger den forsoning, som gjør det muligt for ham at holde tilværelsen ud. Det æsthetiske standpunkt har til motto: *in vino veritas* — sandheden er i vinen ɔ: i nydelsen. Denne visdom er for ham et tilbagelagt stadium. Han véd: livsnydelsen er kun edikke i saaret. Det etiske afsnits motto er: *cum pietate felicitas* ɔ: fromhed og lykke. Her ligger livets mening i det at overtage sin pligt, i det lykkelige arbeide. Men denne livsanskuelse behøver lykke for at kunne aande, som mennesket trænger surstof for at kunne trække veiret. Synker lykken dybt ned, da synker etikeren med.

Saaledes var det netop gaaet den unge mand. Men nu viser det sig, at der, hvor det æsthetiske og det etiske glipper og segner i afmagt, der magter det religiøse at hæve sig og forklare livet. Selv den ulykkeligste kan gjennem det komme til «en forstaaelse bag jernstængerne».

Det almengyldige ligger deri, at det religiøse liv træder frem hos den unge mand i et tredobbelt forhold. Først at der dukker op et personligt spørgsmaal, der angaar ham selv: «skyldig — ikke skyldig», og dette spørgsmaal blir det vigtigste for ham. Heri ligger det religiøses eiendommelighed som et *personligt* anliggende. Dernæst at hans forhold indeholder en gaade, der ikke kan lægges frem til tankemæssig bedømmelse af andre. Heri ligger, at det religiøse ikke kan forklares eller bedømmes af den rene tanke, men staar for den som noget gaadefuldt. Endelig: da han ikke kan forklare denne gaade for andre, maa han staa alene med den. Han har kun Gud til sin fortrolige. Heri ligger, at det religiøse altid gjør et menneske ene, udsondrer ham fra alle andre.

Vil vi nu i faa ord betegne, hvad der allerede paa

dette stadium er hovedtankerne i K.s opfattelse af det religiøse, da ser vi, at det, som udgjør det eiendommelige for hans senere kristendomsforkyndelse, i spiren allerede er tilstede i «Stadier paa livets vei». Vi har disse tre: «*inderligheden*», *paradoxet*» og «*den enkelte*». Derfor er den unge mand i dagbogen en type paa den religiøse livsanskuelse. Saaledes blir tillige dette tredie afsnit af «Stadierne» den sterkt personlige indledning til den storslaaede fremstilling af det religiøse, som træder saa gribende frem for os i hans nærmest følgende skrifter[1]. Vi kan her kun omtale hans *hovedverker* fra hans senere aar: «Afsluttende uvidenskabelig efterskrift» og «Indøvelse i kristendom».

Det første skrift stiller det problem: «hvorledes blir jeg kristen?» Spørgsmaalet kommer strax i den rette belysning, idet det ingenlunde stilles som et theoretisk-videnskabeligt spørgsmaal om kristendommens sandhed, men som et rent praktisk livsspørgsmaal, der angaar den enkeltes evige salighed. I al sin simpelhed indeholder det følgende: «Jeg, Johannes Climacus, barnefødt her i byen, nu tredive aar gammel, et slet og ret menneske, ligesom folk er flest, antager, at det for mig, ligesaavel som for en tjenestepige og en professor, er et høieste gode ivente, som kaldes en evig salighed; jeg har hørt, at kristendommen betinger dette gode, og nu spørger jeg, hvorledes kommer jeg i forhold til denne lære?» (S. 7 og 580).

I en glimrende fremstilling, der raader over alle ironiens og latterliggjørelsens midler, indskjærper K., hvor umuligt det er at give kristendommen nogen *objektivt* betrygget grund. Kristendom er ikke lære, viden, spekulation, men det i sit personlige liv at udtrykke sandheden. Visheden om, at jeg, den enkelte, er i sandt forhold til frelseren og i kraft deraf kan tilegne mig frelsen, kan kun naaes ved at blive subjektiv, i *troens lidenskab*. Utilstrækkeligt er resultatet af al historisk undersøgelse, der kun giver en tilnærmelsesvis vished, hvorpaa en evig salighed ikke kan bygges. Et tilværelsens

[1]) Afsluttende uvidenskabelig efterskrift 1846, Opbyggelige Taler i forskjellig aand 1847, Kjerlighedens gjerninger 1847, Kristelige taler 1848, Sygdommen til døden 1849, Indøvelse i kristendom 1850, Til selvprøvelse 1851.

system kan der ikke gives undtagen for Gud. Kun ved et spring fra objektiv tænkning ind i subjektiv tro med syndsbevidstheden til udgangspunkt kommer den enkelte i levende forhold til frelseren.

K.s hovedindvending mod «spekulationen» er, at den fantastisk forflygtiger begrebet *existens*. Paa dette punkt, mener K., ligger overhovedet alle nutidens aandsforfalskninger. Vor tids usædelighed er «maaske ikke lyst og nydelse i sandselighed, men vel en pantheistisk udsvævende foragt for de enkelte mennesker». Ved existens forstaar K. individuel existens, eller, om man vil, *isoleret* individuel existens. Men ligger sandheden i den enkeltes indre, i subjektiviteten, da kan den udtrykkes saaledes: *«Den objektive uvished, fastholdt i den mest lidenskabelige inderligheds tilegnelse, er sandheden, den høieste sandhed, der er for en existerende»*.

Denne lidenskabelige tilegnelse af gjenstanden kalder vi *tro*. Det, der gjør troen til en lidenskab, er dels den personlige interesse, dels at troens gjenstand ikke er en gjennemsigtig forstandssandhed som den, at to og tre er fem. Hvor tænkningen naar sin grænse og selv maa erkjende sin afmagt overfor modsigelsen, hvor denne altsaa viser sig uigjennemsigtig for den menneskelige tanke, der har vi *paradoxet*, der kun kan fastholdes i troens lidenskab. Der er ikke noget erbarmeligere end med spekulationen at ville *forklare* paradoxet eller vel endog med visse ortodoxe retninger at fastholde kristendommens ophøiethed over forstanden og dog ville «skimte» noget af forstaaeligheden; dette er gallimathias. Kristendommen er ligesaa ophøiet over den høieste forstand som over den enfoldigste. Ellers var salighedsvilkaarene jo ikke ens for alle. Ja, de enfoldige har endog lettere for at korsfæste forstanden end de kloge; for disse ligger fristelsen til oprør nærmere.

Det gjælder nu fremfor alt ikke at forfuske kristendommen, afpasse den efter menneskenes naturlige fatteevne. Den skal opstilles i sin sande ophøiethed. Saaledes som kristendommen ofte forkyndes uden fremhævelse af paradoxets absolute krav er den en ubetydelighed, som ingen forarges over. Men lad den blive stillet frem i al sin høihed, da

skal det vise sig, at den stoder fra. Troen gaar derfor altid gjennem *forargelsen*. «Det hændes ofte filosofier og andet saadant, at den varmeste tilhænger blir en fiende og falder fra. — — Med kristendommen omvendt: saa betydningsfuld er den, at den først stoder fra og saa trækker til, og modsætningens frastod er inderlighedens kraftmaaler».

Saaledes havde K. givet sit myndige ord overfor en samtid, som tog sig det let med det at være en kristen. Han havde stillet kravet op i hele dets strenghed og opfordret enhver til at sætte sig hen og beregne, om han havde midler til at fuldføre taarnet, inden han begyndte at bygge det. Han er her et speil for alle tider, naar man vil sælge kristendommen for spotpris.

Kierkegaard havde sagt, hvad der laa ham paa hjerte. Han tænkte nu paa at slutte af som forfatter og søge sig et afsides prestekald. Da indtræder en ny hovedbegivenhed i hans liv, der ligesom forlovelsen atter aabner produktionens sluser. Det bekjendte vittighedsblad Korsaren» tager fat i ham. Publikum morede sig, og gadegutterne raabte hurra, naar han viste sig. Den stadige forhaanelse borede sig ind i hans sjæl: «Hvad er dog selv det at brændes ved en sagte ild, eller at radbrækkes, eller, som i varme lande, indsmurt i honning at kastes for insekter, — hvad er dog det sammenlignet med denne grusomhed: at grines ihjel». Dette bestyrkede ham end yderligere i den forvisning, at det at være kristen er at bære lidelsens kors. Han ser i sit forhold et vink fra styrelsen om, at han skal blive ved som religiøs forfatter. I forunderlig dybsindige verker fremstiller han kristendommen som lidelse, som det at følge Kristus efter foragtet, bespottet.

I Indøvelse i kristendom», der udkom 25de september 1850, er fordringen til det at være kristen tvunget op til det høieste. Bogens emne er forsoningen ved Kristus, men Kierkegaard gjør det ikke til sin opgave at *berolige* ved anvisninger paa naaden, men at *forurolige* ved at pege paa vilkaarene. Han begynder med en eiendommelig gribende udvikling af indbydelsen: «kommer hid til mig, alle I, som arbeide og er besværede, og jeg vil give eder hvile». Men saa kommer «stansningen». Thi det afgjørende er dette:

hvem er *indbyderen?* Forargelsen ligger deri, at det ikke er Kristus i høiheden, der udtaler indbydelsens ord, men Kristus i fornedrelsen, dette ringe menneske i selskab med syndere, toldere, spedalske, afsindige. Det er forargelsen, som man har fortiet i kristenheden.

Forargelsen møder os allerede i Kristi liv. Thi i ham er de mest modsatte bestemmelser sat sammen: det at være Gud og det at være menneske. «Gudmennesket» er jo ikke enheden af Gud og mennesket (som spekulationen mener, naar den vil forklare alt), men enheden af Gud og et enkelt menneske. «Der er hverken i himmelen, paa jorden eller i afgrunden eller i den mest fantastiske tænknings forvildelser mulighed for en afsindigere sammensætning». Derfor heder det i skriften: «salig den, der ikke forarges paa mig». Og der fortælles gang paa gang, hvorledes selv disciplene forargedes paa ham. Hvor er forargelsen henne nu om dagen? Hvor hører man noget om, at folk frivillig ofrer noget for Kristi skyld? Endsige, at de forlader alt for at følge ham? «I den bestaaende kristenhed lever vi saadan alle i en dvask og intet mindre end lidenskabelig forvisning om, at vi nok allesammen saadan blir salige». Summa summarum: *Kristenheden er bleven hedenskab.* Slaa op i det nye testamente, og du vil finde, omtrent paa hvert blad, at frelserens gang hernede var én stor lidelse, og at der ikke loves hans disciple bedre lod. Der siges, at verden maa hade dem, at de maa afdø fra verden, at det bør dem gjennem trængsler at indgaa i Guds rige, at de, der vil leve gudfrygtig, skal forfølges

Tilsidst opkastes det spørgsmaal: Naar det kristelige er noget saa forfærdende, hvor kan da et menneske falde paa den tanke at antage kristendommen? Ganske simpelt: kun syndens bevidsthed kan — om jeg saa tør sige — forcere ind i denne rædsel.

Saaledes var da prisen paa det at være kristen sat op saa høit, som det overhovedet lod sig gjøre

I sine sidste flyveskrifter, «Øieblikket», tager Kierkegaard det afgjørende skridt: det vilde, lidenskabelig glødende stormløb mod statskirke, «levebrødsprester» og den store «kriminalforbrydelse», der førte ind i kristenhedens sandsebedrag.

Her har vi en stor sjæl i brand, en brand, der fortærer ham selv.

Tre aar havde K. tiet. Det var havblik før stormen. Da indtraf atter en begivenhed, hvorved forfatterskabets sluser aabnedes i ham. 30te januar 1854 dør biskop Münster, 5te februar taler Martensen over ham og kalder ham «et sandhedsvidne, et af de rette sandhedsvidner». Dette bragte K. i oprør, eller — som han selv udtrykker det — det blev ham et «brækmiddel». Saa vidt var det altsaa kommet, at Münster, «der hele sit liv havde staaet nydende, hædret og æret, i klog overensstemmelse med sandsebedraget», skulde faa det høieste æresnavn, som S. K. under frygt og bæven havde nægtet sig selv. Saa var da K.s egne skrifter gaaede sporløst hen over samtidens hoved.

Kierkegaard nedskriver strax sin protest, men holder den tilbage i 9 maaneder for ikke at hindre, at Martensen blir biskop. 18de december 1854 kommer saa i «Fædrelandet» den berømte artikel: «Var biskop Münster et sandhedsvidne, et af de rette sandhedsvidner — er dette sandhed?» Kort efter begynder han saa med «Øieblikket» nr. 1—9 (26de mai—25de september 1855)[1]. Her har vi agitatoren — fuldt rustet. Nu skal alle høre hans straffetale. Som en af de gamle profeter svinger han svøben over kristenheden, dens prester, dens ceremonier, dens samtlige medlemmer, med en harmens glød, som maa forfærde. «Hvo du end er, hvilket dit liv forresten er, min ven, ved at lade være at deltage i den offentlige gudstjeneste, som den nu er, har du bestandig én og en stor skyld mindre; du deltager ikke i at holde Gud for nar ved at kalde det nye testamentes kristendom, hvad der ikke er det nye testamentes kristendom,» — det er themaet, som varieres snart med vid, snart med fanatismens inderlighed, i «Øieblikkenes» skummende bølger. Han samler sit angreb paa folkekirken i denne sætning (Øiebl. nr. 7): «Dersom du tror, og det tror du jo dog, at det at stjæle, røve, plyndre, hore, bagtale, fraadse o. s. v. er Gud imod: den officielle kristendom og dens gudsdyrkelse er ham uendeligt væmmeligere».

---

[1]) Nr. 10, der laa trykfærdigt ved hans død, er udgivet i «Samlede værker».

Bagom de flammende ord brænder dog en stille kjærligheds lue. Vi mærker den dybe sorg over, at tilstanden er bleven, som den er. Ogsaa heri ligner K. de gamle profeter, hvis hjerte bløder, medens de svinger svøben. De lider selv under svøbeslagene. Er der end mere end nok af hensynsløshed, af ætsende spot og bidende haan, falder der dog ogsaa mange kjærlighedens ord. Overalt mærker vi, at han, som slaar, handler med evighedens ansvar for øie. Kristentroens sandhed er den sikre forudsætning, som han aldrig har opgivet, selv da, naar hans angreb paa *kirken* er det vildeste og bitreste. Heri ligger den høihed, der præger hans sidste kamp. At ordene udslynges af respekt for kristendommen, er det gribende alvor i dem. De vil derfor — trods al fanatismens ensidighed — sænke sin braad ned i hver ærlig kristen, — hvis han da ikke vil følge K.s ironiske raad: «Vær pjat, og du skal se, at alle vanskeligheder forsvinder». Og vi skal huske paa, at bagom hans afskedstale til sin samtid ligger hans livs mægtige virke. Dette er det, som giver hans ord vægt. I en andens mund vil de tabe sin styrke; i hans blir de en torden. Han skriver selv («Øiebl.» nr. 7, side 28): «Der har levet religionsspottere; de vilde have givet, ja hvad vilde de ikke have givet for at formaa, hvad jeg formaar; men det lykkedes dem ikke, thi Gud var ikke med dem. Anderledes med mig. Med mig er den almægtige; og han véd bedst, hvorledes der skal slaaes, saa det føles, at latteren, betjent i frygt og bæven, maa være svøben, — derfor bruges jeg». Han har i disse ord selv givet os nøglen til forstaaelsen af hans sidste optræden.

Mange samfundsstormere har med lidenskab talt individualismens sag, men ingen som Søren Kierkegaard. Her er toppunktet naaet, — den subjektivistiske ensidigheds yderste spidse. Man gribes, — men man forstummer og ræddes tillige som foran et uhyre naturskuespil. Den, som læser «Øieblikket», kan ikke lade være at mindes den sætning, K. ofte vender tilbage til, at der i ethvert geni tillige er et glimt af vanvid. Det kristelige ideal tegnes strengere og strengere; K.s forfattervirksomhed er en mægtig individualismens spirallinie, der ender i en ildsøile, som fortærer alt samfundsliv.

Angrebet bragte ham døden, sprængte det svage legeme. 2den oktober 1855 lod han sig indlægge paa Fredriks hospital. Han forstod, at hans liv nu var ved afslutningen. Han nærede ingen frygt for døden. Han havde jo hele sin forfattertid igjennem skrevet med døden og regnskabet for øie. Døden var ham en kjær ven, som det ogsaa fremgaar af det lille vers af Brorson, han ønskede skulde staa paa hans grav:

Det er en liden tid,
Saa har jeg vundet,
Da er den hele strid
Med ét forsvundet.
Da skal jeg hvile mig
I gyldne sale,
Og uafladelig
Med Jesus tale.

Da hans ven pastor Boesen, kort før Kierkegaard gik ind til evighedens store regnskab, opfordrede ham til at ændre noget i hans strenge udtalelser, svarede han: «Mener du, jeg skulde fortone det? Først tale til opvækkelse og saa til beroligelse? Hvor vil du forstyrre mig i det?» — 11te november døde han fast i sin tro, hengiven i Gud. Hans formue var opbrugt, forbrugt til hans skrifter og til rundhaandet godgjørenhed. Der var netop 250 rdlr. til begravelsen.

I en af hans sidste optegnelser heder det: «Der er i kristenhedens 1800 aar aldeles intet tilsvarende til min opgave; det er i «kristenhed» første gang. Det véd jeg, véd ogsaa, hvad det har kostet, hvad jeg har lidt, hvilket kan udtrykkes ved et eneste ord: jeg var aldrig som andre».

* * *

Kierkegaard er utvilsomt en af de mærkeligste mænd, den kristne kirke har eiet. Hans forfattervirksomhed er en «indøvelse i kristendom», der i inderlighed, i personlighedens hengivelse staar uden sidestykke. Med evighedens indtrængende alvor har han indskjærpet, hvad det er at leve i sandhed for Gud. Den kristelige individualisme har aldrig haft en mere genial talsmand end ham.

Men han havde ogsaa geniets begrænsning og overdrivelser. Enhver maalbevidst kristelig reformator vil komme til at bruge vaaben mod sin samtid. Kierkegaard spænder sin kampstilling til det yderste. Han gjør den *uforsonlig* ved ensidig at betone enkelte sider af kristendommen, anbringe dem i en anden sammenhæng end den oprindelige, ja ligefrem forvride de kristelige grundsætninger, til de kommer til at betyde det modsatte af, hvad de isandhed betyder. Hvor han i «Øieblikket» udsender de sidste harmens lyn, fortærer hans tanke sig selv i vilde overdrivelser.

Kierkegaard har selv om genierne udtalt, at de er «menneskehedens repetenter». Han vil dermed sige: de opdager stadig paany og primitivt de grundtanker, hvorpaa aandslivet hviler. Netop fordi de graver ned til grunden, forsér de sig ofte paa det enkelte. Der kan de tage storlig feil. Og dog er deres opdagelser udgangspunkt for en ny fremgangslinie paa slægtens vei. Det har til alle tider stadfæstet sig, at der for menneskelivet kan være mere næringsværdi i én genial «galskab» end i tusinde almensandheder.

Men dette udelukker ikke, at den rette udnyttelse af de overordentlig begavede aanders arbeide kræver den kritiske udsondring ved siden af tilegnelsens begeistring. Denne sigtning vil da tilfalde efterslægten, og den vil blive udført af mindre primitivt udrustede hoveder, der har et ringere fond af skaberevne, men mere af tankens rolige overlæg, mere retfærdighedsfølelse.

Kierkegaard, som var indtil det sygelige bange for at faa disciple, har ikke efterladt sig et system til antagelse, men en vrimmel af ansporende impulser. De skal «vække til uro i retning af inderlighed», egge til selvstændig opfattelse. Det er derfor mere i Kierkegaards egen aand at prøve paa en *kritik* af ham end at sværge til hans ord.

Han hævder sterkt efterfølgelsen af Kristus som idealet; herimod kan ingen have noget at indvende Men han har tildels givet os et fortegnet Kristusbillede. Det er den *lidende* frelser, han udelukkende ser paa. Han kan ikke forlige sig med de steder i det nye testamente, f. ex. fortællingen om bryllupet i Kana, hvor frelseren sees som glædende sig med de glade. At leve som kristen er derfor

at afdø fra verden, at bære sit kors. «Lad efterfølgelsen komme, strax vil forfølgelsen ogsaa komme».

Kierkegaard har søgt at forene kristendommen med den livsfiendske askese. Han fandt tilknytningspunktet i Jesu eget ord: «Om nogen kommer til mig og ikke hader sin fader og moder og hustru og børn og brødre og søstre, ja tilmed sit eget liv, han kan ikke være min discipel». Han river dette og lignende ord løs fra sammenhængen og gjør det til udgangspunkt for sin hele kristendomsopfatning. Deri ligger en skjæbnesvanger vildfarelse. Ud fra den overspændte askeses standpunkt er det, han kan udtale: «At være kristen vil derfor betyde, at du paa enhver maade skal martres. Gyser du tilbage for den af alle rædsomme kvaler rædsomste, den livsvarige sjælsradbrækkelse, nu vel saa vær sand til at tilstaa, at du ikke sandt forholder dig til kristendommen». Ord som disse viser, i hvilken grad den livsfiendske askeses grundtanke behersker Kierkegaard i hans senere aar. Det menneskelige liv er ham ikke noget, der skal frelses, gjenfødes; nei, det skal tilintetgjøres. Kristendommen er ham en «livsvarig sjælsradbrækkelse».

Men kan vi end fra kirkeligt standpunkt aldrig give hans asketiske livssyn vor tilslutning, vil hans ord dog altid være en formaning, der er værd at lægge paa hjerte: at vi skal se til, at vi ikke slutter en falsk fred med verden, hvor det i virkeligheden er denne, der foreskriver vilkaarene og udvider sine grænser paa det kristeliges bekostning.

Det samme gjælder hans udtalelser om kristendommen som «det absolute paradox». Hvor meget man end kan have at indvende mod dette tilspidsede udtryk, maa man dog fra kristeligt standpunkt give ham ret deri, at den kristne sandhed er *over* den menneskelige fornuft og just derfor ogsaa *mod* den. Det er vor opgave som kristne ikke at begribe troens gjenstand; men at begribe, at vi ikke kan begribe den. Intet er mere ødelæggende for kristendommen, end at ville bevise dens sandhed «af tre grunde». Hvor syndsbevidstheden faar sin ret, der kan kristendommen finde fodefæste; hvor den ikke findes, vil fornuften aldrig lade sig overbevise. En overbevisning har efter Kierkegaard navn af, at den er «over ethvert bevis», hviler paa et fastere grundlag.

Kierkegaard har utvilsomt havt sin store betydning, hvor det gjælder at hævde den kristelige *individualisme* ligeoverfor al filosofisk universalisme og idéforgudelse. Særlig har han bidraget mere end nogen anden til, at den Hegelske filosofi, der regjerede verden i hans samtid, fik sit banesaar. Med geniets overlegenhed har han paavist, at hovedopgaven er at blive et enkelt menneske. Han har ret deri, at det individuelle er høiere end det abstrakte, det personlige høiere end det upersonlige. Der er noget varmende, vækkende i den pathos, hvormed han slaar til lyd for individets rettigheder. «Existens», «villie», «den enkelte», «tro», «forargelse» — han er ligesom betagen af disse ord. Der er en indignationens harme i hans udtryk, hvergang han nævner ord som «mængde», «publikum», «kristenhed» o. s. v. Han sætter sig til opgave at «modarbeide en usædelig forvirring, der vil demoralisere de enkelte ved hjælp af «menneskeheden» eller fantastiske selskabsbestemmelser». Ligeoverfor den traditionelle kristendom, hvor hver enkelt trøster sig til, at han tror, hvad samfundet tror, ligeoverfor al vanekristendom, hvor det personlige forhold til Herren mangler, vil Kierkegaard altid beholde ret i sin glødende protest mod, at man slaar sig tilro med, at man «saadan alle er kristne». Her er det berettiget at stille opgaven midt i kristenheden: «at blive en kristen», splitte mængden, udsondre den enkelte.

Men hvad der er mangelen hos ham paa dette punkt er, at han ikke har syn for betydningen af den kristne «menighed». En kristens stilling kan aldrig blive den isolerede enkeltes. Aldrig vil kristendommen fremtræde i individerne uden tillige at fremtræde i et samfund. Det er jo netop om «den hellige *almindelige kirke*», Herren udtaler den spaadom, at helvedes magter ikke skal faa overhaand over den. Naar K. atter og atter fremhæver, at «kristenheden er bleven et uhyre sandsebedrag», naar han henviser «den enkelte» til at søge sig et tilflugtssted i det isolerede gudsforhold, da afskjærer han individet fra dets rod i den kristne menighed. Det er dette feilsyn, som tilsidst bærer sin modne frugt i «øieblikkenes» rasende og forblindede stormløb mod al samfundskristendom.

Ligesom Ibsens «Brand» fører K. tilsidst sine tilhængere bort fra alt samfundsliv, op i «iskirkens» golde regioner. Og

naar vi ser ham begraves under individualismens svære lovkrav, der som vældige snelaviner styrter sammen over ham, hører vi ganske vist alvoret i det spørgsmaal:

Gjælder ei et frelsens fnug
Mandeviljens quantum satis?

Men vi hører ogsaa sandhedens svar fraoven:

Gud er deus caritatis

«Gud er kjærlighed», dette ord, der er kristendommens inderste marv, har Kierkegaard ikke evnet helt at løfte op i dagen.

Hvor klart vi imidlertid formaar at se hans ensidighed, hans genis begrænsning, vil i ethvert fald ingen, som er fortrolig med hans forfattervirksomhed, kunne lukke øiet for, at han som ingen anden har magtet at virke til fordybelse og inderliggjørelse af trosforholdet.

Derfor siger jeg til eder unge: Læs ham! Studér ham! Arbeid eder ind i hans aandfulde tankeverden. — I vil have gavn deraf for eders kristenliv alle dage. «Som en fugls angstfulde flugt foran et uveir, saaledes har jeg udtrykt: her er uraad», — i dette hans ord er hans livs gjerning maaske bedst betegnet. Det er *«troens uro»*, som er pulsen i hans liv. Og vi trænger alle til at føle noget af «troens uro». Kirken behøver vækkelsesprædikanter. Og Kierkegaard er den aandfuldeste vækkelsesprædikant, som den lutherske kirke har fostret. Han tilraaber os alle: «Prøv dig selv! Prøv sandheden og alvoret i dit gudsforhold!»

RADIUM.

Det er sjelden, at rent videnskabelige opdagelser naar almenheden med en saadan hurtighed og vækker en saa dyb interesse som opdagelsen af radium og dets egenskaber har gjort. Men radiums egenskaber er saa nye og eiendommelige og rokker paa saa mange maader de theorier, vi nu i en aarrække har betragtet som temmelig sikre; heri maa man vel se grunden. Det er dog intet tilfælde som har skaffet os radium ihænde. Forud for dets fremstilling ligger et ihærdigt, planmæssigt arbeide — væsentlig i fysisk retning.

Jeg vil forsøge at give en oversigt over disse tidligere arbeider, førend jeg gaar over til nærmere at omtale radium.

De fleste kjender vistnok fra skoledagene experimenter med Geisslerske rør. Man sender kraftige elektriske udladninger gjennem rør i hvilke luften er sterkt fortyndet og faar da se eiendommelige lysninger i røret. Lysningen breder sig fra den positive elektrode — anoden — hen mod den negative — kathoden —, og har ofte pragtfulde farver. Man kalder den anodelyset. Pumper man luften bedre ud af rørene, bliver anodelyset stadig svagere, men samtidig ser vi, at det begynder at lyse omkring kathoden. Der udgaar straaler fra denne i alle retninger og i lige linjer. Disse straaler — kathodestraaler — er opdagede og undersøgte af fysikeren Crookes; han var spiritist og mente i disse straaler og deres væsen at skulle finde forklaringen paa alle livets gaader. Om vi end ikke mener det samme, maa vi dog indrømme, at studiet af disse straaler har bragt videnskaben store skridt fremad. Endel af deres egenskaber vil vi kortelig omtale. De har en meget sterk evne til at fremkalde fluorescens — ogsaa hos legemer, der ikke af nogen af sollysets straaler kan bringes til at fluorescere. Man har ogsaa vist, at de kan frembringe en temmelig sterk opvarmning; giver man f. ex. kathoden form af et hulspeil, vil straalerne samles i et punkt, og stiller man her en liden metalplade, vil

man snart se denne gløde. Rarere endda er det kanske, at disse straaler kan fremkalde bevægelse. Anbringer man en liden, let mølle med vinger indi udladningsrøret, vil man se, at straalerne bringer møllen til at dreie sig. Det ser ud, som om vingerne træffes af smaadele i straalerne, der giver dem fart og faar dem til at svinge rundt. Hvis man endelig bringer straalerne under indflydelse af sterke magneter, ser man, at de afbøies, og det paa en egen maade. De tiltrækkes eller frastødes ikke af magnetens poler, men de viger ud fra linjen mellem polerne. Dette forhold overfor en magnet kjender vi *kun* i ledninger, hvori der gaar elektriske strømme; de viser det samme — paavist, som man vil huske, af Ørsted i 1820. Nøiere undersøgelser vil snart vise os, at kathodestraalerne af en magnet afbøies til samme side og paa samme maade som en fritbevægelig ledning, hvori gaar en *negativ* elektrisk strøm. Sammenholder vi nu, hvad vi har hørt om kathodestraalerne, maa vi finde den theori rimelig, der holder paa, at straalerne bestaar af smaa — uendelig smaa partikler, ladede med negativ elektricitet. Vi kalder disse smaapartiker elektroner og tænker os, at de slynges afsted med stor kraft og følgelig faar en meget stor hastighed.

Vi omtalte, at kathodestraalerne bringer mange legemer til at fluorescere; vi kan saaledes se, at hvor de træffer glasrørets vægge, fluorescerer dette med grønligt lys. Fysikeren Lenard arbeidede meget med denne evne hos kathodestraalerne; hans arbeider har megen videnskabelig interesse, men naaede ikke til almenhedens kjendskab. Det var forbeholdt Røntgen i 1896 ved et tilfælde at gjøre den opdagelse, der med et slag gjorde ham til en berømt mand, og disse experimenter til nærsagt dagligdagse foreteelser. Han havde arbeidet med kathodestraalernes evne til at vække fluorescens paa en skjærm, bestroget med en bariumplatinforbindelse. Men en dag saa han, at skjærmen lyste, tiltrods for at røret, hvori kathodestraalerne frembragtes, var pakket ind i en sort æske. Dermed var Røntgenstraalernes eiendommeligste evne opdaget, deres evne til at trænge igjennem forskjellige for almindeligt lys ugjennemtrængelige legemer. Disse straaler passerer med lethed papir, selv en bog paa 1 000 sider kan ikke stoppe dem, tykke træbord svækker dem bare ubetydeligt. Nogen-

lunde tynde metalplader kan de passere, dog er det lidt forskjelligt for de forskjellige metallers vedkommende. Røntgenstraalerne paavirker den fotografiske plade, og da de trænger igjennem træ behøver man ikke at tage pladerne ud af kasetten, men kan fotografere ved almindeligt lys. Derimod synes nethinden ikke at kunne paavirkes af dem; de frembringer intet lysindtryk, tiltrods for at de naturligvis trænger ind i øiet. Hvad der hurtigst tildrog sig ogsaa ikke-fysikeres opmerksomhed ved Røntgenstraalerne, var deres evne til at trænge igjennem muskulaturen. Alle kjender Røntgenfotografier af en haand, hvor man kun løselig aner haandens og fingrenes omrids, knoklerne træder betydelig sterkere frem, en ring paa en finger danner en sort skygge. Med andre ord straalerne passerer let muskulaturen, trænger med nogen vanskelighed igjennem knoklerne og kommer slet ikke igjennem en saa tyk metalgjenstand som en ring. Dette har skaffet Røntgenstraalerne anvendelse i kirurgien.

Hvorledes opstaar nu Røntgenstraalerne? Jo, vi maa tænke os, at de dannes af kathodestraalerne, naar disse f. ex. støder mod glasset i rørets vægge. Vi kan ogsaa faa dem til at dannes indi selve røret, naar vi bare lader kathodestraalerne træffe en hindring, f. ex. sætter op en liden metalplade indi røret. Røntgenstraalerne vil da fra denne straale ud i alle retninger og naturligvis ikke hindres af de tynde glasvægge. Vi maa antage, at Røntgenstraalerne ligesom de almindelige lysstraaler er bølgebevægelser i ætheren. Merkelig nok kan Røntgenstraalerne — hidtil i alle fald — ikke brydes, reflekteres og polariseres, som de almindelige lysstraaler. Af magnetiske kræfter paavirkes de ikke.

Endnu vil vi omtale en form af straaler, der kan frembringes i de før omtalte sterkt luftfortyndede rør. Afdeler vi røret paa en egen maade, vil vi se kathodestraalerne i den ene del, medens der i den anden del viser sig et gulligt lys. Dette kan ogsaa fremkalde fluorescens, men forbigaaende; det viser ogsaa udpræget kemiske virkninger, faar i somme tilfælde en kemisk proces igang, virker i andre tilfælde dekomponerende paa bestaaende forbindelser. Man har givet disse lysstraaler navn af *kanalstraaler*, og hvad vi især skal merke os ved dem er, at de af magneter afbøies til modsat side af

den, kathodestraalerne bøies til. De afbøies ogsaa langt vanskeligere. Her har vi straaler, bestaaende af smaapartikler, ladede med positiv elektricitet; men disse positive elektroner maa være temmelig meget større end de negative, derfor er ogsaa disse straalers hastighed méget mindre.

Efterat Røntgen havde opdaget sine straaler, begyndte man at arbeide med at finde nye former af straaling. Der blev fremsat den formodning, at alle fluorescerende legemer skulde kunne udsende Røntgenstraaler. Den franske fysiker Becquerel arbeidede ud fra denne feilagtige antagelse med forskjellige salte af uran. Han opdagede herunder, at der fra uranforbindelserne udgik straaler, der paavirkede en fotografisk plade; han fandt ogsaa, at denne evne hos uranforbindelserne ikke hængte sammen med deres fluorescens, idet straalerne nemlig udsendtes lige godt i mørke og efterat vedkommende uranforbindelse havde ligget i mørke i aarevis — ja, at endogsaa de uranforbindelser, der ikke fluorescerer, udsender de samme straaler. Man kalder disse straaler Becquerelstraaler, og man siger, at uran er radioaktivt, aktivt ved straaler.

Alle disse omtalte straaler, kathodestraaler og kanalstraaler, Røntgenstraaler og Becquerelstraaler har den eiendommelighed tilfælles, at de kan gjøre luften saavelsom andre gasarter ledende for elektricitet. Vi siger, at de kan «jonisere gasarter» og i denne egenskab har vi en langt sikrere methode til sammenligning og maaling af disse straaler end den tidligere omtalte evne til at vække fluorescens eller indvirke paa en fotografisk plade.

Kort tid efter at Becquerel havde opdaget radioaktiviteten hos uran, begyndte madame Curie en indgaaende undersøgelse af alle kjendte kemiske grundstoffe for at se, om flere af disse skulde vise samme eiendommelighed. Radioaktivitet blev fundet kun hos et foruden uran; det var hos thorium. Det viste samtidig med madame Curie ogsaa en tysker, Smith.

Under sine arbeider med uran fandt madame Curie, at radioaktivitetens styrke ikke var afhængig af den form, hvorunder uran forelaa, men kun af uranmængden. Det maa være en egenskab, der tilkommer uranatomet og følger det i alle dets forskjellige forbindelser, salte osv. Da hun imidlertid undersøgte visse naturlig forekommende, uranholdige mine-

raler, viste det sig, at flere af disse besad en langt større radioaktivitet, end man skulde vente efter den indeholdte mængde uran. Dette overraskende resultat maatte lede tanken hen paa, at der i disse mineraler maatte findes endnu en radioaktiv substans — kanske et nyt, hidtil ukjendt grundstof. Madame Curie begyndte straks at arbeide for at finde dette nye grundstof. Hun valgte til sine undersøgelser et af de sterkest radioaktive mineraler, man kjendte, den saakaldte uranbegerts, der foruden andensteds ogsaa findes i Joakimsthal i Böhmen. Man benytter uranbegertsen for dens indhold af uran, og uran bruges igjen til at farve glas gulgrønt. I Joakimsthal smelter man ned mineralet med soda og udluder massen med vand. Uranet gaar i opløsning, og den uopløselige rest benyttes ikke. Madame Curie fandt, at den uopløselige rest var den sterkest radioaktive, og bestemte sig for at bearbeide denne. Den østerrigske regjering overlod hende 1000 kg. affald, og dette bearbeidede hun dels i en stor fransk fabrik, der velvillig overlod hende lokaler og hjælpemidler, dels i sit laboratorium. Det er umuligt at gaa nøiere ind paa de methoder, der anvendes ved en saadan analyse. Det maa være nok at sige, at madame Curie lidt efter lidt fik udskilt alle de andre elementer, som findes i uranbegerts i en eller anden uopløselig form; den hele tid maatte hun saa sørge for at bearbeide den sterkest radioaktive del. Tilsidst havde hun to sterkt radioaktive præparater; den ene var bariumchlorid, det andet en wismutforbindelse. Disse to velkjendte stoffe er ellers ikke radioaktive, de maatte derfor være ledsaget af eller i smaa mængder tilblandet nye elementer. Madame Curie overgav det radioaktive bariumchlorid til en fransk fysiker, som undersøgte dets spectrum. Som bekjendt faar vi ved at sende en bundt solstraaler gjennem et prisme solens hvide lys spaltet og vil paa en skjærm faa et farvet baand fra rødt, gjennem orange gult, grønt og blaat til violet. Det samme vil vi opnaa, om vi istedetfor at bruge sollys, opheder et fast legeme til hvidglød og sender dets straaler gjennem et prisme. Hvis vi derimod undersøger en gasarts spectrum, vil den ikke vise noget farvet baand, men kun enkle, ofte meget karakteristiske linier. Barium er et af de metaller, som i gasform viser et letkjendeligt og skarpt spectrum, og

selv meget smaa mængder barium paavises let paa denne maade. Madame Curies aktive bariumchlorid viste nu foruden bariumlinierne ogsaa flere nye. Ved stadige omkrystallisationer lykkedes det tilslut madame Curie at skaffe et præparat, hvor bariumlinierne var forsvundne, medens det nye elements linier fremtraadte klart og skarpt. Det nye element fik navn af *radium*. Dets atomvegt blev bestemt til 225 — et meget stort tal; større atomvegt har kun de tidligere nævnte elementer uran og thorium. Radium ligner i alle sine kemiske og fysiske egenskaber barium, har dog radioaktiviteten forud for dette. Madame Curie fik af 1000 kg. — 1 ton — materiale kun ca. $^{2}/_{10}$ gram helt rent bariumchlorid. Det er altsaa meget smaa mængder radium, der indeholdes i uranbegerts, og vi maa beundre madame Curies ihærdige arbeide for at skaffe frem dette nye element Uden sidestykke er dette arbeide ikke; vi kan saaledes nævne, at Bunsen og Kirchhoff forarbeidede henimod 50 000 kg. mineralvand for at faa 7 gram calsiumchlorid, eller at Sir Ramsay af henimod 100 000 kg. luft udvandt 1 gram xenon. Men der er noget andet, vi vil lægge merke til her ved udvindingen af radium; det er, at disse forsvindende smaa mængder radium saa let og saa sikkert kan paavises — ved deres radioaktivitet nemlig. Vi har i denne egenskab fundet et nyt analytisk middel, der i skarphed overgaar alle tidligere kjendte — kemiske som fysiske.

I den aktive wismuthforbindelse fandt madame Curie et andet radioaktivt element, som hun til ære for sit fødeland kaldte polonium. Det slutter sig i sine kemiske egenskaber nærmest til wismuth. Et tredie element, aktinium, er siden fundet af en franskmand. Vi har altsaa nu i det hele 5 radioaktive elementer, uran, thorium, polonium, radium og aktinium. Af disse er radium baade det sterkest aktive og det bedst studerte, saa vi vil væsentlig holde os til dette.

Radium udsender bestandig straaler, der bevæger sig i rette linier. De paavirker en fotografisk plade ganske anderledes hurtig end uranstraalerne. Ved hjælp af radium faar vi et tydelig billede af en gjenstand efter et sekunds indvirkning, medens uranstraalerne maa paavirke pladen i flere uger. Vi regner, at radium er en million gange sterkere radioaktivt end uran. En nærmere undersøgelse af radium-

straalerne vil snart vise os, at de er af tre forskjellige slags, vi kalder dem α, β og γ straaler. Disse skiller sig fra hinanden med hensyn til gjennemtrængende evne og i sine forhold til en magnet.

Anbringer vi lidt af et radiumpræparat mellem polerne af en hesteskomagnet, vil vi se, at β straalerne afbøies meget sterkt, paa samme maade og til samme side som de før omtalte kathodestraaler. Vi maa antage at β straalerne er af samme art som kathodestraalerne, at de altsaa som disse bestaar af uendelig smaa partikler ladede med negativ elektricitet elektroner. Kun har β straalerne en endnu langt større hastighed end kathodestraalerne, deres smaapartikler udslynges, som vi ogsaa kunde sige, med en endnu større kraft. Derfor faar de ogsaa en betydelig større gjennemtrængende evne. De passerer med lethed glas og visse tynde metalplader, aluminiumplader f. ex. Et pengestykke vil dog absorbere dem næsten fuldstændig. Det er i væsentlig grad dem, der paavirker den fotografiske plade, derfor blev de ogsaa ivrigst studerede i den første tid. Man kan jo f. ex. fotografere rundt et hjørne, naar man bare passer paa at anbringe en magnet saa listigt, at den bøier β straalerne i en halvrunding omkring hjørnet.

Idet radium med voldsom kraft udsender β straalerne, frembringer disse den anden slags straaler, γ straalerne. De dannes i en meget liden mængde og er ofte vanskelige at paavise. Af magnetiske kræfter paavirkes de ikke, derimod har de en enormt gjennemtrængende evne. De kan saaledes trænge igjennem 12 mynter, et vandlag paa 150 cm. formaar heller ikke at stoppe dem. De maa efter hele sit væsen betragtes som Røntgenstraaler, bare med endnu større hastighed end disse, og de maa dannes ved bølgebevægelser i ætheren.

α straalerne udgjør hovedmassen af de straaler, der udgaar fra radium; de er ikke videre gjennemtrængende; bare ved at passere gjennem et lidet luftlag paa nogle cm. taber de sig meget. Man regner at β straalerne er 100 gange sterkere gjennemtrængende end α straalerne. Af magneter afbøies α straalerne svagt og i modsat retning af β straalerne. De er i virkeligheden kanalstraaler og bestaar som disse af smaa partikler ladede med positiv elektricitet. α straaler

nes ringe gjennemtrængende evne bliver nu let forklarlig, for som vi ogsaa hørte under kanalstraalerne, er de positivt ladede smaapartikler forholdsvis meget større og tungere end de negativt ladede. Man har beregnet, at α straalernes smaapartikler har en størrelse som et vandstofatom, medens β straalernes ikke naar over $^1/_{1000}$ af et vandstofatom. Vi kan illustrere dette igjen ved at sige, at en β partikel forholder sig til en bacille, som en bacille forholder sig til jordkloden. Hvad angaar hastigheden, hvormed disse straaler bevæger sig, har man beregnet β straalernes til at være meget nær de almindelige lysstraalers, ca. 380 000 km. i sekundet. α straalernes hastighed er omtrent $^1/_{10}$ af denne. Man har et meget pent lidet apparat, der viser, hvorledes α straalerne udsendes fra radium og fremkalder lysvirkninger — det saakaldte spinthariskop. Det bestaar af et messingrør, hvis bund er overstroget med zinksulfid; ganske kort fra bunden er anbragt et radiumpræparat paa en naalespids. Naar man igjennem en lupe ser ned i apparatet, og øiet er nogenlunde udhvilet, vil man stadig se smaa lysende punkter paa skjærmen. De er foraarsaget af α partiklerne, der uafladelig støder mod skjærmen, og hver gang fremkalder et lidet lysglimt.

Radiumstraalerne paavirker øiet, saa at man i alle fald i et mørkt værelse tydelig kan se radiumpræparaterne lyse. Selv mennesker, hvis øine er ødelagt af stær faar lysindtryk, dog kun saalænge nethinden er ubeskadiget. — Udsætter man huden for radiumstraalers indvirkning, vil man se, at den efter kort tids forløb bliver rød og betændt, efter længere indvirkning dannes saar. Mr. Curie gik i nogen tid med et radiumpræparat i en glaskapsel i sin vestelomme og fik derved et saar i siden, der først lægedes efter maaneders forløb. Nervesystemet hos dyr angribes meget sterkt, idet hjernehinderne beskadiges. Det er vel ikke umuligt, at radium kan faa betydning i medicinen, straalerne er nemlig bakteriedræbende. Ogsaa høiere planter paavirkes af dem, blade bliver gule og frø mister sin spireevne.

At straalerne har kemiske virkninger, maa vi finde rimeligt; vi kan nævne, at almindeligt surstof overføres til ozon, gult fosfor til rødt; som kemiske indvirkninger maa vi ogsaa

betegne de farveskiftninger, der finder sted hos glas og hos mange andre — kanske især fluorescerende — legemer.

Radium er det eneste legeme, vi kjender, som uafladelig kan afgive varme. Allerede tidlig lagde mr. og madame Curie merke til, at radiumpræparaterne holdt sig nogle grader varmere end omgivelserne; senere undersøgelser har vist, at de har 3—5° høiere temperatur end andre stoffe i samme værelse. Det er i virkeligheden ikke smaa mængder varme, der saaledes afgives. Hvis solen indeholdt 2,5 gr. radium paa 1 000 kg. masse, vilde dette alene være nok til at forklare dens varme. Da varme kun er en form af energi, kunde vi altsaa sige, at radium stadig afgiver energi.

Radium udsender ogsaa en eiendommelig gasart, som man har kaldt *emanationen*. Medens α og β partiklerne udslynges med voldsom hastighed, diffunderer emanationen langsomt ud fra radiumpræparaterne, blander sig med den omgivende luft og kan med denne føres fra sted til sted. Den følger de almindelige love for gasarter, saaledes Mariotts og Gay Lussacs love; ved afkjøling omtrent til ÷ 150° vil den overføres til en vædske. Man kan indeslutte emanationen i et glasrør og vil da se, at røret lyser; det er dog ikke selve emanationen, den lysvirkning skriver sig fra; men den bringer glassets vægge til at fluorescere. Emanationen kan ikke passere glas, heller ikke tynde metalplader, men bydes der den en aabning af en eller anden slags, diffunderer den hurtigt gjennem denne. Porer, som er for smaa og trange til at passeres af almindelige gasarter, passeres med lethed af emanationen. Overfor kemiske reagenser viser emanationen sig overordentlig modstandsdygtig, idet man hidtil ikke har kunnet bringe den til at forbinde sig med nogen kjendt kemisk forbindelse eller grundstof; man kan lede den over glødende metaller, uden at den angribes, ligesaa udsætte den for elektriske udladninger. Saa modstandsdygtige gasarter kjender vi fra før kun inden argonfamilien. Argon er, som maaske bekjendt, en gasart, der altid i smaa mængder findes i luften.

Den mængde emanation, der opstaar af radiumforbindelserne, er altid afhængig af radiummængden og kun deraf; men den afgives ikke altid lige let. Et fast radiumpræparat afgiver

saaledes meget lidet emanation, den synes for en del at opsamles i forbindelsen; opløser man derimod saltet i vand, afgives emanationen øieblikkelig. Emanationen er selv radioaktiv; men den taber sin radivaktive evne noksaa snart, efter 4 dages forløb er den sunket til det halve. Det synes kun at være α straaler, der udsendes fra emanationen. Emanationens merkeligste evne er, at den formaar at meddele andre legemer i sin nærhed en forbigaaende aktivitet. Har vi lidt radiumsalt i et værelse, bliver alle de omgivende legemer mere og mindre sterkt radioaktive, vi kunde næsten sige, at de blev smittet. Det er ikke straalerne der bevirker dette, men emanationen; det er bevist ved forsøg. Hvis f. ex. en platintraad i nogen tid befinder sig i nærheden af et radiumpræparat, begynder den selv at udsende straaler. Gnider vi traaden med sandpapir, taber den sin aktivitet, men denne gaar over paa papiret. Behandler vi traaden med syre, vil disse blive aktive; bringer vi syrerne i en platinskaal og inddamper til tørhed, bliver der noget tilbage. Vi kan ikke se det, ikke veie det; men skaalen har faaet evnen til at udsende straaler. Vi maa tænke os, at emanationen har formaaet at afsætte paa traaden et slags belæg, som vi med vort syn og vore nuværende vegte ikke kan paavise, men som utvilsomt maa være der. Vi kalder denne forbigaaende aktivitet den «inducerte eller meddelte» radioaktivitet. Den taber sig noksaa hurtigt.

I den senere tid er der gjort mange undersøgelser angaaende emanationens forekomst. Det viser sig, at den er noksaa almindelig udbredt; — det har saaledes vist sig, at luften i kjeldere, underjordiske huler o. s. v. er forholdsvis sterkt radioaktiv og kan overføre paa andre legemer «den meddelte aktivitet». Vi maa formode, at denne emanation skriver sig fra radium eller andre radioaktive stoffe (thorium og aktinium) i jordskorpen. Det radioaktive legeme behøver dog ikke at findes i de øverste lag af jordskorpen, emanationen kan f. ex. føres opad med grundvandet, den opløses i vand som en anden gasart. Petroleum — raa — har vist sig at kunne opløse emanationen noksaa let og er derfor ofte radioaktiv. Ved destillationen undviger emanationen, saa den rensede petroleum, vi bruger, er ikke radioaktiv. Endel af de mineralvande, som har været mest anvendt i medicinen,

har ved nyere undersøgelser vist sig at være temmelig sterkt radioaktive ved emanation. Det har sin interesse og kan vel kanske forklare, hvorfor den slags vande altid viser bedst virkning, naar de nydes paa stedet. De forsendte eller kunstige mineralvande kommer aldrig saa høit i kurs. Emanationen har i det hele taget medicinske virkninger, der synes at skulle vække adskillig interesse.

Emanationen taber sig, som vi for har nævnt; naturligvis maa den da gaa over til noget andet, og studiet af dette andet har beskjæftiget mange videnskabsmænd i den senere tid. Man har saaledes undersøgt emanationens spektrum. Dette vil imidlertid vise sig noget forskjellig efter emanationens alder, frisk udviklet emanation har endel klare linier; men disse taber sig snart og erstattes tildels af nye. Men efter nogle dages forløb, optræder der i spektret en sterkt lysende gul linie, som bliver staaende og kan gjenfindes efter maaneders forløb. Og den gule linie kjender vi; den tilhører et grundstof, en gasart, som indtil for faa aar siden kun var fundet paa solen, og derfor havde faaet navnet *helium*. Men da er det jo dermed sagt, at det ene grundstof kan gaa over til et andet, radium til helium. Dette kan heller ikke betviles; englænderne Ramsay og Soddy har experimentelt paavist, at radiumbromid afgiver en emanation, der efter nogen tids forløb viser heliumspektret aldeles tydeligt. For nogle faa aar siden fandt Ramsay til sin forbauselse helium i forskjellige uran- og thorholdige mineraler og kunde meget vanskelig forklare sig dens forekomst der. Nu vil forklaringen falde lettere. I disse mineraler findes radium, fra radium afgives emanationen, og denne igjen gaar over til helium.

Der er et andet spørgmaal, som ogsaa nu kan faa sin løsning, spørgsmaalet om, hvorfra radium henter sin energi. Hvorledes kan et ubetydelig kvantum radium faa kraft nok til uafbrudt, dage, uger, maaneder og aar at udslynge de elektrisk ladede smaadele, eller energi til at afgive varme, til at bevirke kemiske omsætninger? Man var i begyndelsen tilbøielig til at tro at radium paa en eller anden maade skaffede sig energi udenfra; mr. Curie f. ex. tænkte sig verdensrummet opfyldt af mørke straaler, som radium kunde absorbere, forandre og udsende i disse mange former.

Nu tror vi, at energien maa leveres ved en *voldsom, explosionsartet sprængning af atomet.* For at forstaa dette maa vi først se lidt paa, hvorledes man tænker sig atomet bygget.

Vi kan ikke længer betragte atomet som en udelelig, usammensat materiel partikel. Vi maa tænke os det som et komplex af mange overordentlig smaa partikler ladede med elektricitet. Nogle af disse er forholdsvis større og ladede med positiv elektricitet, andre er tilstede i større antal, er betydelig meget mindre og er ladede med negativ elektricitet. Disse smaadele befinder sig vistnok i en hurtig bevægelse og en uregelmæssig bevægelse. Af kræfter, hvis størrelse vi nok har vanskelig for at forstaa, holdes disse smaadele sammen til den enhed, vi kalder atomet. Vore almindelige grundstoffe er sammensat af den slags inaktive atomer. I et radioaktivt grundstof derimod vil en brøkdel af atomerne befinde sig i en opløsningstilstand; hvad der fremkalder denne sprængning af atomet ved vi ikke; men at det kun er forholdsvis faa af atomerne, der sprænges, og at det ene atoms sprængning ikke i væsentlig grad paavirker de omkringliggende atomer, maa vi antage. Idet f. ex. et radiumatom sprænges, slynges α partiklerne afsted med en voldsom fart og samtidig dannes et nyt element — emanationen. Dette er imidlertid heller ikke bestandigt, det gaar over til de underlige former af materien, der meddeler den forbigaaende radioaktivitet. Vi faar altsaa en række nye elementer — alle mere eller mindre ubestandige; saalænge de er radioaktive ved vi, at udviklingsrækken endnu ikke er afsluttet. Af radium dannes tilsidst helium, som ikke længer er radioaktivt, hvis atomer altsaa alle befinder sig i en inaktiv tilstand

Men hvis dette er rigtig, hvorledes skal vi da forklare os, at ikke radium forlængst er opbrugt. At radiumpræparaterne svinder i vegt, har vi rigtignok ikke endda kunnet vise ved veining; men beregninger siger os, at et gram radium i løbet af 1 280 aar taber halvdelen af sin vegt. Hvorledes kan der da endnu findes radium paa jorden? — Vi maa tænke os, at radium selv er et omvandlingsprodukt, selv opstaar af et eller andet urelement. Det laa noksaa nær at tænke sig, at dette var uran; imidlertid er der siden reist strid herom.

Soddys eksperimenter berettiger dog til at tro, at radium dannes af uran, selvom det ikke netop er det første omvandlingsprodukt. Uranets omdannelse til radium gaar dog saa uhyre langsomt for sig, at uranets tilstedeværelse ogsaa i vor tid ikke blir forbausende. Vi har efter dette lov til at tænke os en *udvikling* blandt de kemiske grundstoffe, idet de tungeste atomer sprænges under dannelsen af specifikt lettere. Vi kan tænke os, at vore stabile grundstoffe er opstaaet gjennem et mangeaarigt *udvalg* — om vi vil — hvorunder de fysikalsk mindre brugbare former er gaaet til grunde. De radioaktive elementer faar for os en meget høi interesse, fordi de nu befinder sig under en omvandlingsproces.

Vi kunde med andre ord sige, at med studiet af de radioaktive grundstoffe er begrebet tid indført ogsaa i kemi og fysik, som det før er indført i andre grene af naturvidenskaben.

Ellen Gleditsch.

HVORFOR TROR VI PAA UNDERNE?

(Indledningsforedrag i Den theologiske diskussionsforening).

Det er en sælsom skjæbne underne har havt i kirkens historie. Historisk staar de som en integrerende del af den kristelige aabenbaring — ikke bare de undere som skede med Jesus, saaledes som opstandelsen (smlgn. Paulus' ord i Rom. 1, 4: Han blev kraftig bevist at være Guds søn ved opstandelsen fra de døde), men ogsaa de som blev gjort af ham og hans disciple. Saaledes omtales i Peters pinsetale (Ap. gj. 2, 22) Jesus af Nazaret som «en mand, af Gud udmerket for eder ved kraftige undere og tegn, hvilke Gud gjorde ved ham midt iblandt eder». Og saaledes blev de ogsaa i det store og hele betragtede i den kristelige apologetik, ialfald fra ca. aar 200 (Irenæus).

I den nyere tid derimod synes forholdet at have vendt sig aldeles om, saaledes at underne fra at være et apologetisk hjælpemiddel selv er blevet et apologetisk *objekt*. Og fra flere kanter falder angrebene paa dem. Man benegter deres *mulighed*, ud fra naturvidenskabens forudsætninger eller ud fra gudsbegrebet, deres historiske *virkelighed* og endelig deres religiøse *betydning* og nødvendighed.

Forend vi imidlertid gaar ind paa disse tre punkter, gjælder det at fastsætte underets begreb. Dette maa bestemmes som en handling (begivenhed) der *sker mod naturlovene, saaledes som vi kjender dem*. Men dermed maa vi, mener jeg, udelukke fra begrebet de saakaldte aandelige undere. Hertil hører nu først de som Luther kalder «die rechten geistlichen Wunder», gjenfødelse og helliggjørelse. Endnu Luthardt regner dem (i sit kompendium) med som forudsætning for troen paa underet. Men hertil er de øiensynlig ikke skikkede, al den stund det som ved gjenfødelsen og helliggjørelsen foregaar i sjælen, som en fri handling fra menneskets side maa tænkes at ske efter de almene psyko-

logiske love som er fælles for alle mennesker. Selv om nemlig den kraft som her virker er af overnaturlig oprindelse, saa maa den nødvendigvis, hvis menneskets frihed skal kunne opretholdes, tænkes at bøie sig, akkomodere sig, efter den gjenstands, menneskesjælens, natur, hvorpaa den virker — hvorved altsaa fremkommer en ganske modsat proces af den som finder sted f. eks. naar Jesus gjør vand til vin. Thi her bliver jo netop den paavirkede gjenstands eiendommelighed ophævet ved den udenfra kommende indvirkning; og saaledes ogsaa ved Jesu andre undere, f. eks. helbredelserne og opvækkelserne, hvor netop forudsætningerne hos den syge (og døde) selv mangler.

Anderledes kunde det synes at forholde sig med *inspirationen*, idet vi her unegtelig kommer et trin høiere op. Det undtagelsesmæssige i denne foreteelse skulde synes at antyde at den maa være af overnaturlig art, og saaledes blir den jo ogsaa ganske almindelig anskuet. Der er imidlertid her gjort gjældende en betragtning[1]) som er værd at lægge merke til. Den gaar ud paa at inspirationen ikke maa betragtes som noget selvstændigt, men som et fænomen der slutter sig nær og nødvendig til *manifestationen*, den historiske aabenbaring, idet den forholder sig til dette som det subjektive til det objektive. Som Nitzsch siger: «Gud inspirerer ved hjælp af manifestationen». Og de hænger nødvendig sammen, idet «ligesom manifestationen uden inspirationen vilde blive et stumt under, saaledes vilde inspirationen uden manifestationen blive en fantastisk lygtemand». Det er selve den guddommelige aabenbaring, som i de historiske vidner frembringer en religiøs og ethisk modtagelighed der er ét med inspirationen. Og derfor maa ogsaa inspirationen kontrolleres ved den historiske manifestation. Vi kan paa denne maade sige at det er *i Kristus selv* vi har det nye testamentes inspiration i egentlig forstand.

Rothe omtaler ikke hvorledes man med hans theori skal stille sig til spørgsmaalet om inspirationen i det gamle testamente. Vi skal straks nedenfor nærmere betragte en særegen form af denne, nemlig forudsigelsen. Men er det

---

[1]) Af R. Rothe (i tilslutning til Nitzsch).

ikke netop mangelen af en tydelig manifestation som er aarsagen til at den gammeltestamentlige aabenbaring er en saadan der udvikler sig fra stor ufuldkommenhed gjennem et langt løb, og som selv ved løbets ende bærer ufuldkommenhedens præg, medens for kristendommen inspirationen samler sig i Kristus som i et brændpunkt, uden at trænge eller være modtagelig for en videre udvikling?

Hvorledes skal vi nu imidlertid stille os til den ovenfor nævnte art af inspiration som vi kalder den profetiske forudsigelse? Det synes her vanskeligt at komme udenfor en overnaturlig opfattelse, idet forudsigelsens indhold er det fremtidige. Jeg vil heller ikke benegte at saa kan være tilfælde. Og dog er der vel grunde som taler for (selv om vi ikke kan bestemme forholdet nærmere), at ogsaa denne specielle profetiske gave i dybet hænger sammen med aandslivets, og da særlig det religiøse livs, love. Hvad der nemlig i forudsigelsen i det gamle testamente er det faste og sikre, den general-nævner hvori alle de enkelte spaadomme gaar op, dette er netop det egte religiøse: straf over synden, opreisning for den bodfærdige, tilsidst den fulde frelse med alle dens følger. Den historiske gjennemførelse i det enkelte ligger derimod som bekjendt udenfor forudsigelsens centrale omraade, og blir derfor gjenstand for en, ofte feilagtig, personlig formening. Og da dette *religiøse* indhold af profetien ved aabenbaringen i Kristus har faat sin opfyldelse, er det væsentlig slut med forudsigelsen. De profetier vi har i det nye testamente, er ialfald kun saadanne som hænger organisk sammen med gudsrigets eiendommelige karakter og væsen. Hvor det gjælder andre, mere udenforliggende spørsmaal, f. eks. tiden for gjenkomsten, ser vi at Herren selv erklærer, at det ved han ikke. — Der er altsaa, mener jeg, tegn som tyder paa at den religiøse aandskraft hos enkelte mennesker og under særegne tidsomstændigheder har formaaet at trække linjer fra nutiden ind i fremtiden, saaledes at forstaa, at selve denne evne ligesom er en »forlængelse« af den religiøsethiske udrustning. Det vil forstaaes at man ogsaa paa denne maade ad indirekte vei kan opretholde sandheden af 2. Pet. 1, 21: ingensinde er nogen profeti fremført af men-

neskelig vilje, men de hellige Guds mænd talte drevne af den Helligaand».

Den profetiske forudsigelse betegner vel utvilsomt den høieste klimaks af de tre her behandlede aandsfænomener med hensyn til spørsmaalet om det underfulde. Men det er selvfølgelig ikke min mening at fraskrive noget af dem, hverken det personlige religiøse liv eller inspirationen eller profetien i særlig forstand, overnaturlig *oprindelse*. Det kan man fra religiøst synspunkt konsekvent ikke gjøre. Men naar deres *virkemaade* falder (mere eller mindre) indenfor aandslovmæssighedens sfære, saa eier vi vel ikke ret til at henregne dem til det som vi kalder *de absolute undere*.

Som saadanne maa vi derimod betegne de *naturundere* som sker med Jesus, og som gjøres af ham og hans apostle, idet der her ingen synlig eller forstaaelig forbindelse findes med love som vi kjender.

Vi skal da, som ovenfor nævnt, først betragte disse undere efter deres *mulighed*. Denne er bleven benegtet dels ud fra naturlovene, dels ud fra gudsbegrebet. Med hensyn til de første møder vi den paastand, at Gud ikke selv kan bryde den naturorden som han engang har sat. Herimod maa der gjøres to bemerkninger, en principiel og en mere praktisk. For det første kan ikke naturlovenes begreb staa for os med det præg af *absoluthed* som f. eks. tilfældet er med matematikens og logikens love. Har jeg engang erkjendt beviset for en matematisk sats, saa kan intet bringe mig til at tro paa muligheden af at den kun er udtryk for en relativ og ikke en absolut sandhed. Og ligesaa med en slutning i logiken; ogsaa den hører til det som ikke kan være anderledes. Men naturlovene griber mig ikke med det samme indtryk af selvforstaaelighed. Naar jernet synker i vandet og ballonen stiger i luften, saa er dette fænomener hvis indre natur og væsen jeg slet ikke begriber, men som jeg, selv om jeg kjender den fysiske lov der ligger til grund for dem, dog maa tilegne mig netop som *fænomener* ɔ: som udsiden af et indre forhold som jeg aldrig naar ind til. Og vi maa ikke her narre os til at tro at vi har fundet *grunden*, fordi vi har erkjendt *aarsagen*. Netop fordi vi ikke kjender den indre grund til fænomenet, kan vi ikke vide om der ikke

gives midler til at modificere en lov i dens virken paa et bestemt omraade. — Og her kan der tilføies en bemerkning af mere praktisk natur. Vi er, allerede med det kjenskab vi har til naturlovene, blevet vidner til saa eiendommelige kombinationer mellem dem (f. eks. elektricitetens kombination med lydvirkninger i telefonen eller med lysvirkninger i røntgenstraalerne), at vi nok faar være beskedne i vore udtalelser om hvad der overhovedet er muligt. Vi misbruger ikke den ovenfor givne distinktion mellem naturlovene paa den ene side og de matematiske og logiske love paa den anden, til at fremsætte den paastand, at Gud nogensinde «ophæver» naturlovene, d. v. s. handler mod sig selv. Men vi indrømmer at vort ringe kjendskab til dette omraade ikke kan give os nogen ret til at udtale hvad der her er muligt, og hvad der ikke er det.

Ud fra gudsbegrebet har Schleiermacher gjort den indvending mod under-forestillingen, at forudsætningen for en saadan overnaturlig indgriben fra Guds side maa være den, at han er nødsaget til at søge opnaaet noget paa en underfuld maade, som han ikke er mægtig nok til at kunne opnaa paa en naturlig. Men hertil maa der svares, at hvis Gud af fri vilje og af pædagogiske hensyn har optaget netop denne maade at virke paa i sin verdensplan, saa betegner dette ikke nogen indskrænkning i hans magt. Og rigtigheden af denne betragtning bestyrkes jo derved, at selve den kristelige aabenbaring er et saadant «ekstra-ordinært» indgreb i slegtens historie.

Det næste punkt, spørsmaalet om de kristelige underes *virkelighed*, synes ved første øiekast at være et historisk spørsmaal, og som et saadant har det jo ogsaa været behandlet, naar man f. eks. har sidestillet underberetningerne med andre historiske begivenheder, og har forlangt at de, som tilstrækkelig historisk bevidnede, har krav paa at modtages med den samme tiltro som disse. Det er imidlertid ikke vanskeligt at vise at man her gaar i ring. Der findes jo ogsaa hos hedenske forfattere fra oldtiden, samt i middelalderens legender, beretninger som *historisk* ikke kan paavises at være uegte. Men dog tror vi ikke paa dem, ja vi ofrer dem ikke engang nogen historisk undersøgelse, men vi føler

os umiddelbart sikre i vor sag. Vi anvender her den grundsætning (som vi *fra videnskabeligt synspunkt* konsekvent maa anvende overfor *alle* underberetninger), der er udtalt af Hume i hans essay «Om mirakler»: intet vidnesbyrd er tilstrækkeligt til at begrunde et mirakel, medmindre selve vidnesbyrdets falskhed vilde være et større mirakel end det som det angaar.

Det er ikke saa, at den kristne tro hviler paa en videnskabelig grundvold, at den laaner sin kraft fra historiske beviser. Der vil da heller ikke opnaaes stort af en apologetik som henter sine vaaben ud fra dette rustkammer. Hos dem der er tilbøielige til at tro, vil, som erfaringen har vist, en saadan apologetik vinde tiltro ved de sletteste argumenter, hos dem der ikke har denne tilbøielighed, vil den intet udrette ved de bedste. Det er nemlig saa at vi tror paa miraklerne — *hvis* vi da tror paa dem, dette skal vi senere komme tilbage til — fordi vi tror paa Guds aabenbaring i Kristus, ikke omvendt. — Men derfor hænger ogsaa spørsmaalet om miraklernes virkelighed sammen med det tredje spørsmaal vi skal behandle, nemlig det om deres religiøse *nødvendighed*.

Nogen enighed herom er der ikke blandt theologerne. Allerede Augustin tillægger dem saa liden betydning i sammenligning med det fælleskristelige *aandelige* vidnesbyrd, at han siger: «Den som endnu kræver undere for at kunne tro, han er selv et stort under, som ikke tror, naar hele verden tror». Og naar vi tænker paa Schleiermacher, han der har ført det egte religiøse element ind i den nyere theologi, men som forkastede underet, saa gaar det ikke an at sige at undertroen skulde være en nødvendig betingelse for egte kristentro. Det kan nemlig ske, at den samme religiøse virkning som hos nogle knytter sig til undertroen, hos andre kristne fremkommer paa andre maader. I denne forbindelse kan anføres Luthers ytring, at kornet som vokser og bliver til aks, er ham et større under end selve bespisningsunderet i ørkenen. — Imidlertid tør det nok hænde at selv de kristne der mener sig at staa mere eller mindre frit overfor underne og underberetningerne, dog i virkeligheden skylder dem mere end de er sig bevidst. Men dermed føres

vi over til spørsmaalet: Hvilken er underets *religiøse betydning?*

Som et væsentligt og nødvendigt moment i den kristne tro staar forvisningen om at ingen fysiske betingelser skal kunne hindre min personlige evige frelse. Hvad man mener om den *maade* hvorpaa menneskene skal føre sit liv efter døden, blir for dette spørsmaal ligegyldigt. Men nu er det saa, at denne tro dels ligger udenfor, dels endog synes at stride mod det som denne tilværelse og dens love har at fortælle os. Den personlige fuldendelse maa da altsaa virkes ved en handling fra Guds side som jeg, efter den ovenfor givne definition, maa kalde et under. Men naar saaledes troen paa underet: det at Guds magt strækker sig ud over den naturlige tilværelses love, organisk hører med til min kristentro, *da er det naturligt at underet ogsaa er et moment, en integrerende del, af den aabenbaring som er den historiske kilde til troen.* Det modsatte vilde være urimeligt. — Der er jo den eiendommelighed ved aabenbaringen i Kristus at den er konkret. Han taler ikke først og fremst om ethik f. eks., men han lever ethisk. Og saa ogsaa i det religiøse: han fortæller os ikke bare at Gud er mægtig til at frelse os, men han gjør de gjerninger som kan vise os at hans fader ogsaa er naturens herre — den natur som for os synes at drage uigjenkaldelig alt levende ned i sit dybe svælg.

Og disse gjerninger har sin værdi for os den dag idag. Betydningen heraf tror jeg vi bedst kan prøve derpaa, som vi tænker dem borte fra vort nye testamente. Vor tro har ikke i dem sin grund og sit udgangspunkt, og ogsaa uden dem vilde den higende og længtende menneskeaand have svunget sig op til evighedens høie. Men vi er nu engang mennesker, og vi bør som saadanne være taknemmelige for undernes vidnesbyrd. De lægger over den hellige historie et skjær som vanskelig kan tænkes derfra, uden at den religiøst blev fattigere.

Men ligesom det er gjennem troen paa Kristus og gjennem betragtningen af den kristelige aabenbarings væsen at vi kommer til tanken om undernes betydning og sandsynlighed, saaledes er det ogsaa ad denne vei vi kommer til troen paa deres historiske virkelighed.

Er jeg selv kommet under nogen indflydelse af den fra Herren udstrømmende aandsmagt, saa kan jeg vanskelig tænke mig at denne personlighed i sin historiske optræden skulde gjort et saa lidet fast og klart indtryk paa sine omgivelser, at de har fortegnet hans billede saa sterkt som de maa have gjort, ifald de har tillagt ham en egenskab — undergaven — som han fuldstændig manglede. Dermed forsvares ikke enhver underberetning i det nye testamente. Men skulde han have manglet denne gave, og skulde derfor Garborg have ret, naar han i «Jesus Messias» anfører Jesu ord: «ingen tegn skal gives denne slegt» som bevis herfor — ja da maatte Herrens egen menighed komme i betænkelig nært slegtskab med den «onde og utro slegt», som begjærede tegn af ham. Jeg synes ikke man kommer ud over denne vanskelighed ved at henvise til Jesu samtids lettroenhed overfor undere.

Men selvfølgelig — noget historisk *bevis* ligger der ikke i denne betragtning. Den er konsekvensen af et personligt religiøst indtryk. Og mere skal vi heller ikke forlange. Thi som det var paa Jesu tid, saaledes maa det altid vedblive at være: veien gaar fra troen til underne, ikke fra underne til troen.

C. A. Drougge.

ROSENTRÆET.

Vaar, sol og fuglesang, spirende urter og sprættende trær og buske, mens tørre kvister og visne blade ligger spredt rundt om.

Det er, som alt dette spirende, sprættende, vaarfriske liv ikke vil have dette tørre, visne hængende paa sig, men kaster det af.

For det hænger der jo bare til unytte og optar pladsen for alt det nye, friske, som vil frem — frem paa den gamle, mosgrodde stamme — frem af den gamle dog altid evig unge jord — ud i lyset og livet.

Saa gaar vi en slig lys, klar vaardag, hvor alt aander af liv og kraft, og skjærer bort, klipper af alt dette tørre, visne, og vi kaster det næsten i uvilje fra os.

Men kanske dette tørre træ eller denne visne busk blomstred eller bar saa meget ifjor, at den ligesom ikke magted at holde stand mod den lange, kolde vinter. Eller kanske den hverken bar eller blomstred ifjor heller, men at vi lod den staa, om den muligens kunde komme sig igjen!

Vi ser paa den iaar. Nei, den er aldeles tør, alt er visnet og livløst. —

Men se rosentræet!

Det som blev dækket saa godt mod frost og kulde, og som var saa friskt og vakkert ifjor. Gav os saa mange vakre roser langt, langt udover høsten, meget længer end vi vented.

Er det virkelig visnet?

Forunderlig sygt og hendøende ser det ud.

Et lidet stykke klippes af. Det er tørt, og saa gaar det forsigtig længere og længere nedover — lige ned til roden.

Og de visne rosenkviste ligger der saa stive og torre paa den af sol og regn saa forunderlig friske og rene jord, hvor hver tomme, hver mindste plet er optat af tusinde spirende, hemmelighedsfulde kræfter.

Men rosentræet blir et billede for mig paa en nu netop død veninde.

*

Ved et kortere ophold i en af vore større byer mødte jeg tilfældigvis, som det saa ud, paa gaden en gammel bekjendt fra ungdomsdagene.

Vi stansed, og stod og taltes ved en liden stund. Der var støi og larm rundt om, alle havde saa travelt — tiden syntes saa optat, enhver saa nok med sig selv.

«Ved du, at Sossi Brandt ligger syg?» kom hun til at sige.

Sossi eller Sofie Brandt var en fælles ungdomsbekjendt. Men i de senere aar havde vi ikke set hinanden. Hun var lærerinde i byen, og jeg bodde langt oppe paa landet.

«Er hun meget syg?» spurgte jeg forsigtig.

«Ja, hun venter blot paa at dø», sagde min bekjendt.

«Skal vi ikke gaa sammen op og se til hende, hun bor ikke langt herfra?»

«Kom, lad os tage nogen blomster med!»

Vi kom ind i en mindre blomsterforretning. Afskaarne paaske- og pinseliljer stod i vaser og fade i de lave vinduer ud mod gaden. En del planter med og uden blomster stod paa nogen hylder. Nogen afskaarne vakre, blegrøde roser uden synderlig duft var stillet i en høi vase midt paa disken, medens der dels laa og hang paabegyndte kranse af barlin og andet billigt grønt rundt om

En underlig kold og klam fornemmelse greb os om hjertet. Følelsen af død og grav mødte os ligesom i hver blomst, i hvert grønt blad.

Fruen, som stod ved disken, saa forventningsfuld paa os. Det var formodentlig en større bestilling paa krans eller noget lignende, vi saa jo begge lidt triste ud.

Hun greb saa halvveis efter en af de finere, halvfærdige kranse, som kun mangled blomsterne, de vi selv kunde udtage efter ønske.

Nei, det var blot nogen afskaarne blomster til en syg.

Hun tog vaserne og de lave fade fra vinduet. Vakre, hvide pinseliljer, og gule lidt prangende paaskeliljer, smaa

skjære sneklokker og et helt fad fuldt af blomstrende hæg med sine fine, noget bleggule, matte, fremdrevne blade.

Vi tog en hæggekvist med smaa endnu kun halvudsprungne knopper. En vag duft mindet om det friske, af blomster saa dryssende fulde hæggetræ hjemme i haven deroppe paa landet en frisk, vakker vaardag.

Og de hvide pinseliljer, og de smaa fine sneklokker med den blomstrende hæg syntes bedst at passe til en syg, nu vaaren stundet til.

«Vil De ikke ha' en rose ogsaa?» sagde fruen, og tog en blegrød ud af vasen paa disken. De var øiensynlig hendes stolthed.

Men rosen syntes ikke at tage sig ud blandt disse vaarens første deilige budbærere — og desuden rosernes tid var forbi for Sossi nu.

Vi kom ud paa gaden igjen. Den friske luft og den varme sol udenfor tog straks bort den kolde, klamme fornemmelse af gravluft derinde fra den lille butik.

Medens vi gik opover gaden, fortalte min bekjendt lidt om Sofie Brandt.

Hendes forældre var døde. Et par af hendes søskend var i Amerika, kun to søstre var tilbage i byen. Den ene var gift, den anden ugift. Hun bodde dog ikke hos nogen af søstrene. Sammen med en veninde havde hun leiet en liden bekvemmelighed, hvor de selv holdt hus. Men for en tid siden var veninden reist bort, saa nu var hun alene og havde en ung pige til at stelle for sig. Hendes sind var ligesom blit saa trist og noget bittert under sygdommen, syntes min bekjendt.

Vi skulde op i 3die etage. Trapperne var afdelt i afsatser, og vi maatte ofte stanse og hvile os. Hvor disse trapper maatte have været tunge for hende.

*

Den unge pigen, som lukket op, blev synlig glad ved at se nogen. Hun kjendte min ledsagerske og smilte glad ved synet af hende.

«Hvordan staar det til?»

«Aa, det er vist ikke saa rart», svarte hun med sagte stemme.

Vi blev vist lige ind i soveværelset. Min bekjendt gik foran, hun havde oftere været hos hende.

«Her kommer en gammel veninde af dig Sossi, som, da hun hørte, at du var syg, gjerne vilde hilse paa dig».

En gammel veninde. Sossi saa et øieblik overrasket ud. Hun havde reist sig lidt i sengen, og sad støttet paa puden da vi kom ind.

Saa gik der med ét et lidet lyst glimt over det blege ansigt.

«Nei, er det dig, Mimi, hvor længe det er, siden vi saaes du!»

Hun sank mat tilbage paa puden og lukket øinene. Det var ligesom saa mange minder kom strømmende ind paa hende fra de aar, som forlængst var svundne hen.

Saa aabnet hun øinene igjen og saa med et underlig forskende blik paa mig.

«Du ser saa frisk og sterk ud, aarene har ikke taget stort paa dig, Mimi — og jeg ligger her syg du, — og skal dø snart —. Nei, det er ikke noget haab længer».

De sidste ordene udtalte hun saa fort — ligesom hun var ræd, vi skulde afbryde hende og kanske trøste og give hende haab. — Det haab som hun saa længe havde klynget sig til, og som alle havde søgt at holde oppe hos hende, trods det stadig gik nedover.

«Intet haab, Mimi», og hun saa mig lige ind i øinene.

Men saa var det, som hun slog det bort igjen.

«Det er deilig, frisk luft oppe hos dere, Mimi? Aa, hvor jeg har længtet efter frisk, ren luft. Men her er den saa tung og kvælende, jeg har ligesom altid en tung byrde at bære paa herinde du — faar ikke puste ud», og hun lagde den magre, hvide haanden sin paa brystet.

«Aa gid jeg ogsaa havde bodd deroppe paa landet, saa havde jeg ikke blit syg. Tror du vel det?»

Hun saa forventningsfuldt paa mig.

«Vi ved saa lidet, kjære Sossi, og kan ikke sige hvordan det vilde have gaat os, om vi havde levet under andre forhold. Vi tænker *vore* tanker og udstikker *vore* veie, men saa

kommer snart noget, som krydser vore tanker og hindrer vor gang fremover».

«Aa, Mimi, jeg føler mig saa forladt af mennesker — og saa forladt af Gud» — kom det hviskende saa stille.

Jeg tog hendes haand.

«Nei, rør ikke ved mig du, jeg kan gjerne smitte dig», og hun vilde trække haanden til sig.

Jeg holdt hendes haand fast.

«Er du ikke ræd for smitte du, Mimi?»

«Nei, Sossi, jeg er ikke det. Vi besøger saa mange syge paa landet, og vi har ikke nogen frygt for smitte».

«Aa tænk saa deilig du». Hun klemte haanden min saa fast.

«Det er vondt at blive syg du. Jeg havde aldrig trod, det skulde have været saa vondt. Det er ikke smerterne, for jeg har slet ikke mange smerter, men alle er saa ræd mig. Og det er saa forfærdelig saart» — og taarerne kom i øinene hendes.

«Nu idag kom pigen og sagde, at hun maatte reise om 14 dage. Hun tør ikke være hos mig. Og her ligger jeg saa forladt og hjælpelos. Jeg som altid har følt mig saa sterk glad og ventet saa meget af livet. — Er ikke livet igrunden meningsløst du».

«Jo, naar vi ser paa det med vort blik, saa kan saa meget se underlig ud. Men har ikke livet bragt dig glæde ogsaa, snille Sossi. Du var glad i skolebarna dine og i dit arbeide».

Hun smilte glad

«Ja barna var søte du, hvor jeg holdt af dem! Jeg slebte mig uge efter uge hen til skolen, saa længe jeg kunde. For jeg glemte ligesom sygdommen og trætheden, naar jeg saa de smaa og fik tale med dem . . . . . .

Aa hvor jeg arbeidet, og hvor træt jeg mangengang var, men det holdt mig oppe en tid . . . . . .

Og barna da de hørte at jeg var blit syg, kom de til mig med blomster og frugt. Men saa blev de vel advaret fra at komme hid, stakkars smaa — det var vel smitten — og nu har jeg ikke set dem paa flere maaneder. En ny

lærerinde har faat min plads, og snart er jeg glemt af dem og alle. Aa jeg føler mig saa forladt — saa alene —.

En saar graat forhindret hende en stund fra at sige noget.

«Men dine søskend, Sossi, og alle dine venner. — Eller kanske vi trætter dig kjære». Vi bøiet os hen til hende.

Nei gaa ikke Mimi — tal med mig og lad mig faa tale ud til nogen . . . . det letter saa at faa tale med venner».

«Mine søstre du. Ja Aagot er gift og bor her i byen. Men hun er saa ræd for smitten for sig og sine. Hun staar altid bare midt paa gulvet og ser paa mig. Det er næsten, som hun vil udforske, hvor længe det kan vare med mig. Og Marie, min ældste søster, har jeg igrunden været saa lidet sammen med i alle disse aar. Hun har sine egne underlige vaner og en hel del gamle veninder, som er saa skrækkelige du».

Men igaar kom hun for første gang paa lange tider og sad her en lang stund. Tilsidst slap det ud af hende, at hun gjerne vilde have mit stuemøblement, da hun havde godt haab om at komme ind paa en stiftelse eller andet sted. Hun var inde i stuen og tog det i øiesyn og fandt det vist antagelig, for hun saa saa glad og tilfreds ud, da hun gik.

Sossi smilte lidt, og der gik et bittert træk over hendes ansigt, da hun vedblev:

De gaar og tar ud de forskjellige ting, som de vil have efter mig. Og jeg gir daglig bort det lille jeg har.

Hun laa stille en stund og saa paa os.

«Og vennerne» — kom det langsomt.

«Ja Anna, du er en af de trofaste», — hun rakte haanden ud mod min bekjendt — «men de andre ser jeg ikke meget til. Alle er saa optat med sit. Og det var jo jeg ogsaa, da jeg var frisk. Jeg ofred mig saa lidet for andre — tænkte saa lidet paa andre, men nu føler jeg det saa saart, saa saart».

*

Vi havde lagt blomsterne fra os paa det lille bord ved sengen.

Hun saa paa dem og et blidt, vakkert smil gled henover hendes ansigt.

«Hæg, tænk hæg». Hun greb kvisten og holdt den hen til sig.

«Den dufter da lidt saa tidlig paa aaret. Hvor vakre de hvide liljer er og sneklokkerne», og hun tog de skjære, rene blomster i haanden.

«Hvor snille dere var, som kom op til mig og tog disse deilige blomster med. Vi maa sætte dem i vand».

Hun trykked paa en knap ved sengen, pigen kom ind.

«Tag det høie blomsterglas inde i stuen og sæt blomsterne i».

Pigen stod lidt raadvild.

«Men frøkna ga' det jo bort igaar til frua».

«Aaja, det er sandt du», og Sossi vendte sig til os.

«Aagot var her igaar. Hun skulde have middag for nogen tilreisende, og saa fik hun det. Det var af krystal, og jeg trodde jo ikke, at jeg skulde faa mere brug for det».

«Er der ingen igjen i stuen?» spurgte hun træt.

Pigen kom tilbage med en lav, gammeldags porselænsvase med afslidte guldkanter.

Sossi saa paa den og smilte.

«Jeg har to slige igjen efter mor, de er saa gamle og slidte nu, at ingen vil ha dem».

Hæggens og liljernes høie stængler bøied sig frem over mod hende. Hun laa stille og saa paa dem, saa kom det afbrudt . . .

«Aldrig at se vaaren mere, aldrig høre fuglesangen . . . og jeg som var saa glad i hver spire, hver blomst og hvert blad». Hun tog hæggen og kyssed dens hvide blomsterknopper. «Aa saa behøver jeg ikke at spørge dem, om de er ræd for smitte, jeg kan give dem min hele, fulde kjærlighed» . . . .

«Men du ved Sossi, der er én, som aldrig har forladt dig, én som elsker dig, og som har fulgt dig i alle disse aar, og nu naar du er syg, er han saa forunderlig nær dig».

«Jeg har prøvet at tro det, Mimi, men jeg har følt mig saa forladt ogsaa af ham. Jeg har forsøgt at be' til ham, men har ligesom ikke kunnet, det har været saa lukket og stængt, og jeg har været saa angst . . . saa angst. Det er

et vers, som jeg har ligget og tænkt paa. Men jeg ved ikke, hvor det staar. Husker bare disse faa ord: — «forladt, forladt med korset paa».

Jeg er ogsaa forladt og sygdommen er mit tunge kors, aa det er saa tungt, saa tungt at bære».

Skal jeg læse verset for dig Sossi. Vi lærte det, da vi gik sammen til konfirmation hos presten Brun, du husker nok ham?»

Sossi smilte glad. «Den snille, gode, gamle presten Brun du. Han er død han ogsaa nu. Læs verset for mig er du snil».

«Naar jeg, o Jesu, og skal staa
forladt, forladt med korset paa,
ja venneløs blandt rov og ran,
send et Guds barn, som tar mig an».

Hun gjentog sagte hvert ord efter.

Nu kan jeg det, og jeg skal ikke glemme det igjen».

«Faar jeg lov at læse et vers til af samme salme, som jeg synes er saa trøstefuldt, naar jeg føler mig forladt og ensom».

«Ja læs Mimi, det er saa godt at høre paa».

«For *min* skyld blev du saa forladt,
og af Guds vrede taget fat,
at aldrig jeg forlades skal
i dødens grumme dyb og dal».

Hun havde foldet hænderne, og der kom som en indre, stille fred over hende.

Tak Mimi, læg et merke i bogen, saa en anden kan læse det for mig igjen».

«Aa det er saa meget, som jeg ikke har forstaat før, men nu kommer snart det ene, snart det andet for mig. Gamle lærte bibelsteder som jeg ikke har husket paa, kommer i tankerne mine, og tænk, jeg fatter dem ligesom bedre nu . . . . naar jeg blot kunde holde dem fast, men de glider saa let fra mig igjen».

«Men du er ikke forladt da, Sossi, for det er jo netop Jesus, som er hos dig og hvisker disse ord til dig».

Hun saa hurtig op paa os.

«Er det sandt, kan jeg sikkert tro det? Hun greb mig fast i haanden.

«Ja det er sandt, Sossi, du husker da det gode ordet, som vi lærte:

Jeg vil ikke støde den bort, som kommer til mig».

Ikke støde bort», hun gjentog langsomt ordene, «som kommer . . . . hun talte afbrudt, ligesom hun vilde sovne hen, hun saa træt ud.

*

Vi reiste os stille for at gaa. Hun saa et øieblik op paa os.

«Maa du alt gaa?»

«Du trænger at hvile nu, Sossi, du er træt .

«Ja hvile — jeg længes saa efter hvile. Men om jeg sover, og jeg saa vaagner, er jeg lige træt . . . der er ingen hvile for mig, . . . bare trættere og trættere . . .»

«Vi mødes igjen, Sossi, i et lysere, herligere liv, hvor der ikke er træthed, ikke sygdom, venneløshed og ensomhed, men lykke, glæde og salighed!»

Ja, Mimi, vi mødes igjen . Hun havde reist sig lidt i sengen, og med et fast tryk omslutted hun mine hænder.

Saa sank hun stille ned paa puden og lukket øinene.

Vi stanset i døren, hun saa endnu en gang svagt op og vinket med haanden, saa lagde hun hodet over paa siden og faldt ligesom hen i en let søvn.

Det lyse, vakre haar faldt i smaa bugtninger rundt den høie klare pande. Kinderne var magre og blege, den ranke og høie skikkelse var blit saa forunderlig liden og spæd, og udtrykket i det engang saa freidige, livsfriske ansigt syntes at være saa barnslig og hjælpeløst.

*

Vi gik nedover trapperne og ud paa gaden igjen. Samme liv, samme uro og travlhed. Alle var optat med sit. Ingen havde tid til at stanse.

Vi to var ogsaa optat hver paa vor kant og skiltes ved et gadehjørne.

Og næste dag var jeg langt borte baade fra min gamle bekjendt og den syge, døende veninde.

Men nu, lige før jeg gik ud i haven, læste jeg i de netop ankomne aviser:

«Vor kjære søster, lærerinde Sofie Brandt, døde glad og frimodig idag».

Rosentræet var visnet lige ned til roden!

Men over mig, lige op fra den brune jord, hvor de visne og tørre kvister og blader ligger henkastede, stiger lærken syngende, høiere, altid høiere opover, indtil den taber sig for synet i den rene, klare luft deroppe i det uendelige store blaa, mens de klare, jublende triller endnu klinger udover.

Det er, som den sidste hilsen fra en frelst og lykkelig menneskesjæl, der fra sygdom og sorg faar svinge sig glad og fri op til al himmelens herlighed.

Vaaren 1907.

Laura Gjerløw.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Otto Andersen: **De franske huguenotter** 1559—1572. Kristiania. Aschehoug. Kr. 6.

Jens Raabe: **Solkongen i Versailles og l'ancien régime.** Historiske skildringer fra enevældets tid. Med 36 illustrationer. Kristiania. Cammermeyer. 192 sider.

Disse to bøger er slet ikke sideordnede. Den sidste indeholder en række kulturskildringer fra Ludvig XV's tid, den tid da det franske enevælde havde passeret meridianen og ustandselig sank dybere i skamløshed og i afmagt, samtidig med at folket sank ned i elendighed og de revolutionære idéer slog igjennem paa høiderne og i folkedybet. Den første derimod er et videnskabeligt arbeide, som giver en paa indgaaende studier bygget sammenhængende fremstilling af Frankrigs historie i den tid, da reformationens levende aandepust gik over landet og skabte reformationstidens kraftigste og eiendommeligste skikkelse, den franske huguenot, men vakte tillige de blodigste og rædselsfuldeste kampe som historien kjender. Bogens videnskabelige karakter hindrer ikke at den med lethed kan læses af enhver, som har sands for historie. Fremstillingen er ualmindelig fængslende. Personerne som optræder i det frygtelige drama — Katarina, Guiserne, Condé, Jeanne d'Albret og Coligny — allesammen interessante, hver paa sin vis, er levende skildret saa vi ser dem for os. Navnlig er Colignys prægtige personlighed tegnet med en særegen omhu. Man mærker, at han fremfor nogen af de andre har forfatterens sympati, uden at det dog har gjort noget skaar i den historiske upartiskhed. Det er en berigelse at have lært denne ædle rankvokste skikkelse at kjende. Den giver os en vemodig forstaaelse af, hvad evangeliet kunde gjort ud af den franske folkekarakter, om det ikke var blevet kvalt i strømme af blod. For dette er jo i virkeligheden bogens

sørgelige indhold. Den fortæller os, hvorledes protestantismen først med ungdommens varme begeistring trængte saaledes seirende frem i landet, at det syntes kun at være et tidsspørgsmaal naar den vilde have erobret det hele, men derpaa trængtes tilbage med vold og magt under strømme af blod. Denne kamp skildres saa mesterlig, at skjønt den er et uafladeligt frem- og tilbagetog, hvor løgn og intriger, raahed og grumhed uafladelig møder en, saa gaar en ikke træt. En følger det hele fra først til sidst med usvækket interesse, indtil en tilsidst standser ved katolicismens rædsomme skjændselsdaad — Bartholomæusnatten.

«Martyrernes blod er kirkens sæd» lyder det fra oldkirken. Hvorfor har det ikke bevist sin sandhed ogsaa i Frankrigs historie? Ti det har det ikke. Det ædle huguenotblod har strømmet ud over Frankrigs jord, uden at der op af det er skudt en sæd som har taget landet i eie. Hvorfor? Jeg er tilbøielig til at besvare dette spørgsmaal noget anderledes end den ærede forfatter. Han synes at mene, at en væsentlig grund til at huguenotterne ikke erobred landet, saaledes som det engang saa ud til, var den at de ikke tidsnok greb til vaaben mod styrelsens vold. De lod sig forlænge holde tilbage af Calvins upraktiske idealisme, som ikke vilde at kristne skulde forsvare sin tro med sværdet. Jeg er tilbøielig til at mene det modsatte. Saalænge den franske huguenot lod sig slagte uden at gjøre modstand, skred hans tro ustandselig fremad. Da han greb til sværdet, standsed fremgangen. Der gik politik i bevægelsen, det politiske og religiøse blanded sig sammen, det svækked protestantismen indvortes, samtidig med at angrebene udenfra stadig blev frygteligere. Luther og Calvin søgte begge to at afværge at sværdet skulde drages for troens skyld; de vilde begge at de evangeliske skulde lade komme over sig alt hvad Herren tillod, uden at sætte sig til modværge. Hvem ved, om ikke det havde bragt protestantismen den endelige seier? Hvem ved, om ikke grunden til protestantismens standsning var at den greb til vaaben? Man kan kalde reformatorernes tankegang her upraktisk idealisme; men hvad siger oldkirken os? Hvorved var det den erobred romerriget? Ved at sætte magt mod magt? Utvilsomt havde den ligget under, om den havde forsøgt

paa det. Nei, den led og døde. Derved seired den. *Martyrernes* blod var kirkens sæd.

Saa forskjellige de nævnte to bøger er, saa er der en forbindelse mellem dem. De billeder af aandelig raaddenhed med revolutionens ørne over sig, som Raabe opruller, viser os hvilken frugt udryddelseskrigen mod huguenotterne har baaret for Frankrig. Bartholomæusnatten kaster sine skygger over Frankrigs historie lige til den dag idag. Ludvig XIV og XV fortsatte den. Saa kom revolutionen med hævn. Og revolutionens feber har aldrig forladt det franske folkelegeme. Den raser der endnu den dag idag, og vender sig netop i denne tid ganske særlig mod Bartholomæusnattens store synderinde: pavekirken. Saameget ædelt uskyldigt blod raaber om megen hævn. I Frankrigs — og dermed i Europas — historie er huguenotternes skjæbne det skjæbnesvangre mørke punkt. Protestantismen er ikke uden skyld der; men hovedskylden skal romerkirken bære, og aldrig bliver den renset for denne skyld, før den opgiver de løgnens figenblade hvormed den søger at dække sig, og ærlig erkjender sin synd.

Begge de nævnte bøger være anbefalet alle venner af historisk læsning. Særlig være Andersens bog teologerne anbefalet. Der er i den en forstaaelse af kirke og kristendom, og særlig af reformationen og dens store mænd, som giver den rang blandt de kirkehistoriske monografier.

Kristendomen och vår tid. Utgifven af E. Flygare, S. Herner, O. Lewan, M. Pfannenstill. Årg. II. Häft 1—3. Lund. Lindstedt. — 12 hefter aarlig. Pris 5 kr.

Dette tidsskrift vil «gifva ett fulllödikt uttryk at kristendomen, och å andra sidan bemöda sig om att lära känna vår tid, med öppen blick för alla krafter, som i densamma arbeta kristendomen till mötes». Særlig vil det «göra läsaren förtrogen med den nyare teologiska vetenskapen, dess forskningsmetoder och forskningsresultat». Det er altsaa et med «For kirke og kultur» nær beslegtet tidsskrift vi her har for os. Dog ser det ud til, at det vil give teologien en bredere plads, end «For kirke og kultur» finder at kunne gjøre, og at dets teologiske standpunkt ligger noget længere til venstre. Ialfald hvis vi skal dømme efter kyrkoherde Källblads opsæt i 2det

hefte. Kjender vi d'hrr. udgivere ret, saa har vi dog et sikkert haab om, at de ikke vil styre længer til venstre, end at vi kan arbeide sammen. I det haab sender vi vor svenske broder vor hilsen og vort velkommen.

For frisindet kristendom II. Konfirmationen og andre kirkelige spørgsmaal. Religiøse foredrag af A. Brandrud, Erling Grønland, Thv. Klaveness, Gustav Jenssen, Lyder Brun, S. Bretteville Jensen. Kristiania. Aschehoug. 5 hefter à 40 øre.

Foredragene handler om: konfirmationens historie indenfor den lutherske kirke — konfirmationens væsen og princip — vækkelseskristendom og opdragelseskristendom — prestevalg — skriftemaal, absolution, nadverd — religionsundervisningen i de høiere skoler.

Som man vil se, behandler disse foredrag praktiske spørgsmaal, som netop for tiden er i høieste grad aktuelle i vor kirke. De anbefales derfor til alles opmærksomhed.

J. L. Qvisling: **Øvre Telemarkens Historie i det 17de Aarhundrede.** 296 sider.

J. L. Qvisling: **Gjerpens Prestegjelds og Presters Historie.** 428 sider.

Det er glædeligt at se, at interessen i den senere tid synlig er i stigende for, hvad man i almindelighed benævner topografisk literatur. Dette er igjen et vidnesbyrd om, at interessen for og kjærligheden til vort fædreland er i vekst. I slutningen af det 18de og begyndelsen af det 19de aarhundrede udkom der en række af saadanne skrifter, tildels af stort værd. Det hang sammen med den nationale bevægelse, som paa denne tid vaagnede i vort land og som naaede sit høidepunkt paa Eidsvold i 1814. Efter denne kraftytring tog den norske folkeaand sig en liden blund. Den var træt af den store kraftanstrengelse, og den fandt, at hvilen var sød. Det blev ikke bare en kort blund; det blev en temmelig lang søvn. I denne tid havde man liden eller ingen interesse for norsk natur, folkeliv, bygdehistorie osv. Man samlede sig om de store opgaver og særlig sagatiden, saafremt man da ikke foretrak rent at overse sit fattige,

foragtede fædreland. Der kom store religiøse vækkelser, og man kunde have ventet, at disse skulde have skabt fædrelandssind. Men det var saa langt derfra, at tvertom vækkelsen fra først af indtog en fiendtlig eller ialfald en helt ligegyldig stilling overfor fædreland og alt, hvad dertil hørte. Meget bidrog uden tvil hertil, at de theologiske lærere ved vort universitet manglede forstaaelse af denne sag. Dersom en mand som professor Johnson med sin store anseelse havde havt aabent øie for fædrelandet, vilde meget have været anderledes. Det blev mode overalt at se ned paa saadanne skrifter, som behandlede folkelivet. Man betegnede deres indhold gjerne som «*skrøner*», et meget ubestemt, men derfor saa meget mere omfattende udtryk. Folkesagn havde man ikke mere forstaaelse af, end at de gik ind under *skrøner* og dermed dømtes som unyttigt og forfængeligt tant. De kristne, som jo skal være verdens salt og verdens lys, bør se til at hæve sig til en sandere og sundere betragtningsmaade.

Det nationale liv har atter begyndt at røre sig blandt os. Folkeaanden vaagnede af sin søvn, gned øinene lidt og tog et kraftigt tag. Ventelig føler den sig nu noget træt efter 1905 og vil tage sig en liden blund igjen; men endnu er dog interessen for vort fædreland, dets historie, dets minder af forskjellig art, meget sterk. Dette viser sig bl. a. i de mange bygdebeskrivelser, som har seet lyset i de sidste aar.

Skal vi bygge op vort lands historie, da maa vi tage arbeidet op fra grunden af. Den ældre tid befattede sig omtrent udelukkende med sagatiden. Efter dens ophør sprang man lige ind i det 19de aarhundrede; mellemtiden, de mørke, lange 500 aar, havde ingen historie. Man mente, at vort folk sov i denne tid, og talte hyppig om den *400-aarige søvn*. Og merkeligt var det at se, hvad man kaldte *norsk historie* i denne tid. Man kan se det af vore ældre lærebøger, som naturligvis fandt, at man ikke kunde nøie sig bare med paastanden om søvnen. Man fortalte Danmarks og Sveriges historie og berørte herunder ogsaa Norges stilling, hvor begivenhederne førte det med sig. Dette skulde være norsk historie. Ja, man havde jo intet her i landet at skrive om, svarer man. Der var vel noget at skrive om, men man *kjendte det* ikke, det var nok sagen. Vort lands historie var

en lukket bog. I aarhundreder havde vort folk levet sit liv; det havde sin kultur, sin digtning, sin tonekunst osv., men man agtede ikke paa den. Det var blot *bonderaahed*. Det begynder nu at gaa op for alle oplyste og tænkende mænd og kvinder, at dette var et fuldstændigt feilsyn, og at vi maa tage sagen op fra en anden ende, om der skal blive en norsk historie af. Vi maa tage stade iblandt folket og skildre det liv, som her rørte sig. Skal vi magte det, maa forskningen fordeles paa mange hænder, og enhver maa saa at sige faa sig en liden del af landet udvist. Hver bygd og hver større og mindre landsdel skal saaledes behandles grundig og indgaaende. Af alle disse mange skildringer skal historikerne udarbeide det store billede, som viser os vort folks kultur og dens vekst eller nedgang i de skiftende tider.

Bygdebeskrivelserne er derfor af den største betydning for landet. Men de stiller store krav til dem, som vil paatage sig arbeidet. Af de mange bygdebeskrivelser fra den senere tid er der meget faa, som svarer til de nævnte fordringer. De fleste er meget tarvelige. Da var bygdebeskrivelserne fra det 18de aarhundredes slutning forholdsvis meget bedre. Mange, som har forfattet saadanne beskrivelser, har aabenbart ikke havt nogen forstaaelse af opgaven, men kommer med egne tanker og meninger, og hvad de har hørt af far og bedstefar. Andre samler paa gamle sagn, og det er meget priseligt; det er et led i arbeidet. Atter andre holder sig til presterne og prestehistorierne, hvoraf der gjerne findes en hel del i hver bygd. Især har presterne gjerne holdt sig til denne side, hvad der er ganske naturligt. Ogsaa dette arbeide fortjener al paaskjønnelse; det er ogsaa et led i arbeidet. Men vi maa længere frem. Der maa indgaaende arkivundersøgelser til; alt, som kan tænkes at indeholde bidrag til bygdens historie i en eller anden retning, maa gjennemgaaes. Der kræves aarelangt arbeide og flid; men man vil ogsaa efterhaanden finde sin flid og sit arbeide kronet med held. Naar saa alt dette stof er samlet, og man ogsaa har høstet ind, hvad der lever i folkemunde, er det igjen at ordne alt det brogede stof, at bearbeide det og drage resultaterne af det. Ogsaa naturen og naturforholdene maa man behandle; men nu har man jo i almindelighed baade nøiagtige karter og som

oftest ogsaa beskrivelser. Det er derfor nu mindre paakrævet end i ældre tid indgaaende at behandle naturen. Men stundom kan det være paakrævet af forskjellige grunde. Men hvad man i alle tilfælde maa kræve, er en indgaaende og paa et nøiagtigt kildestudium bygget fremstilling af folkets sæder, skikke, levevis, næringsveie, oplysning, klædedragt, boliger osv. Tilsidst maa enhver enkelt gaard kortelig beskrives.

Provst Qvisling i Gjerpen er en meget flittig historisk forsker. Han er opvokset i Telemarken og kjender dets fortid bedre end nogen anden. I en række skrifter har han behandlet Øvre Telemarkens historie, og nu har han ogsaa føiet et nyt til om Gjerpen. Forfatteren har ikke sat sig det store maal, som ovenfor er opstillet, og han maa naturligvis have fuld frihed hertil. Han begyndte med presterne, men har efterhaanden strakt sig videre og videre. Han er særlig personalhistoriker, og han meddeler vigtige bidrag til mange embeds-slægters historie. Men ogsaa til folkets kulturhistorie leverer han mange bidrag. Det er et arbeide, som maa gjøres, at indsamle alt, hvad man kan finde, om enkelte personer og slægter, og derfor bør vi være forfatteren taknemmelig for hans varme interesse og flittige arbeide.

Tilsidst vil jeg tillade mig at frembære det ønske, at provst Qvisling maatte sætte sig til maal at give os en omfattende beskrivelse af Øvre Telemarken eller en del af det. Gjerpen kunde ogsaa trænge til en saadan. Jeg ved ikke nogen, som skulde have bedre betingelser herfor end provst Qvisling. Kanske der ogsaa skulde findes de mænd, som havde øie for denne sag, og evne til at støtte den, som vilde hjælpe ham i arbeidet; thi det vil koste penge, mange penge endog, skal verket blive som det bør være.

O. Olafsen.

Pastor Storjohann: **Kong David, hans liv og hans psalmer.** Kristiania 1894. Alb. Cammermeyer (Lars Swanstrøm).

Denne bog er ikke just fra igaar, som det vil sees af aarstallet. Men den indeholder saa meget af interesse at den endnu bør ofres en omtale her i tidsskriftet, hvor den ikke har været nævnt før.

Pastor Storjohann fortæller at han allerede fra studenterdagene har interesseret sig særlig for Davids salmer, som han senere har studeret med stor iver og meget indgaaende. Frugten af disse studier har han nedlagt i ovennævnte bog, der er udkommet i to udgaver, med og uden videnskabelige anmerkninger. Verket er ogsaa oversat eller bearbeidet paa tysk og engelsk. For nordmænd i Amerika udgav forf. i 1892 en bearbeidelse med titel: *Psalmernes bog historisk belyst og i oprindelig poetisk form.* Denne sidste bog er atter udgivet i Danmark hos Milo'ske boghandel i Odense med titel: *Psalmernes bog historisk belyst og forklaret,* med opbyggelige noter til hver psalme af C. H. Spurgeons store psalmeverk og med 19 illustrationer. Endelig har forfatteren særskilt udgivet selve bibelteksten (den reviderede overs.): «*Psalmernes bog i sin oprindelig strofiske form*».

Det som pastor Storjohann særlig vil have frem under sin behandling af salmerne, kan samles om tre punkter: For det første vil han benytte salmernes poetiske form, deres strofiske inddeling, som hjælpemiddel til forstaaelse af deres indhold. For det andet vil han i oversættelsen bruge gudsnavnet Jehovah overalt hvor det staar i grundteksten For det tredje søger han at fremstille de enkelte salmers tilblivelse i nøie sammenhæng med Davids og de andre forfatteres historie.

Det tredje punkt er det vigtigste ved Storjohanns arbeide. Forf. gaar da ud fra at alle overskrifter over salmerne kan være ægte og have rigtige angivelser baade af forfattere og situationer. Efter disse overskrifter sammenlignede med Davids historie i Samuels- og Kongebogerne paapeges nærmere tid og sted for salmernes tilblivelse. Ved hjelp af denne «lyskastermethode» som forf. selv kalder det, faar vi se de davidiske og samtidige asafitiske og korahitiske salmer vokse frem af den levende historie. Thi ogsaa de salmer som ingen overskrift har, anbringes paa sin plads.

Selve methoden har fuld videnskabelig ret, det er paa en vis den samme methode som Georg Brandes bruger i sit verk om Shakespeare, hvem enkelte som bekjendt har villet fraskrive alle hans verker, ligesom mange nu gjør med David. Brandes hævder Shakespeares ret til sin digtning,

og paaviser hvorledes hvert enkelt verk hænger sammen med digterens livsførelse. Selvfølgelig opnaar man paa den vis ingen mathematisk bevisførelse, de enkelte beviser tager sig ofte noksaa subjektive ud. Men styrken kommer til at ligge i helhedsvirkningen af det billede som fremkommer. De som fraskriver David alle salmer, vil neppe lade sig overbevise af Storjohann, skjønt hans beviser, naar han f. ex. vil paavise hvilken plads salme 110 har i Davids liv, er ligesaa videnskabelige som beviserne for at denne salme skal være digtet om makkabæeren Simeon.

Ligesom Wellhausen har søgt at sammenarbeide den nyere opfatning af det gamle testamente til en organisk enhed, saa prøver Storjohann at paavise den organiske enhed for salmernes vedkommende efter den gamle opfatning. Og han har arbeidet paa dette med meget studium og megen kjærlighed. Her kan ikke være tale om nogen gjengivelse af resultaterne undtagen i store drag.

Salme 59 ansees som den første salme af David. Den er digtet efter rædselsnatten i Gibea, da David maatte flygte for Saul til Rama. Den næste skal være salme 86. Der beder sangeren om et «tegn til det gode», og et saadant tegn fik han, da Sauls tjenere og Saul selv maatte profetere i Nevajot istedenfor at gribe David. Dette sidste er jo et bevis som maa optages noksaa velvillig, om det skal være bindende, dog kan det ogsaa nævnes at sangeren v. 13 siger han er frelst fra dødsfare og i v. 14 atter ser sig forfulgt af stimænd som søger hans liv. Men ofte er salmernes hentydninger til visse situationer meget slaaende, naar man blir gjort opmerksom paa dem. Paa denne maade gjennemgaaes Davids historie under Sauls forfølgelse, efter ophøielsen paa thronen, under krigene med nabofolkene og Absaloms oprør. Særlig udnyttes paa en ny maade det som fortælles i 2. Sam. 21 om hungersnøden, afstraffelsen af Sauls slegt og en ny krig med filisterne. Da 2. Sam. kap. 22 indeholder salm. 18 og denne skildrer Herrens dom over fiender ved et frygteligt uveir, mener Storjohann at dette uveir ikke bare bør opfattes som poetiske billeder, men som skildring af en virkelig begivenhed. Krigen har været farlig, David har været «træt», 2. Sam. 21, 15, og Herren har hjulpet. I denne tid sættes

da salm. 144; 33; 20 og 21. Bønhørelsen skildres i salme 18, og salme 29 omtaler det vældige tordenveir. David priser Gud i 66 og 124, om hungersnøden minder 81 og 95. Seiren over filisterne er til beskjæmmelse for afgudsdyrkelsen og til befæstelse af Guds retfærdige verdensregimente, salm. 96 og 97 som «kan» være af David, skjønt de ingen overskrift har. For den nye høst efter hungersnøden takkes i salm. 65 og 67. Saaledes bygges det ene paa det andet, saa at David tillægges baade salm. 1 og 2 og flere andre som ingen overskrift har. «Korahs børn» menes at være et fordækt navn paa en forfatter, som Storjohann gjerne kalder Korahiten.

I den nyeste udgave som er udkommen i Danmark, behandles salmedigtningen ogsaa efter Davids tid. Der finder forf. blandt andet tre salmer af kong Hiskia, nemlig 116, 102 og 118, der synes at ligne Hiskias salme i Jes. 38, 10 ff. og omhandler hans sygdom og den store bønhørelse.

Det er saa moderne nu at fraskrive David al salmedigtning. Efter det skulde Storjohanns bog tilhøre et tilbagelagt stadium. Men kritikens grunde mod David som digter er slet ikke saa overbevisende som de er høirostede. Mange af dem er endog meget svage. Vi henvises da ofte til helhedsopfatningen, som skal veie mer end de enkelte grunde. Men da passer det meget godt at Storjohann kommer med sin «helhedsopfatning» fra den anden side. Og han har forsvaret denne opfatning i udførlige anmerkninger som tager hensyn til de nyeste videnskabelige verker om salmerne som dengang var udkommet.

Det glødende forsvar for David og den dybe og varme fremstilling af den indre sammenhæng i hans digtning vil først og fremst være til stor nytte under den opbyggelige tilegnelse af salmerne. Der findes en rigdom af dybe religiøse iagttagelser, som forfatteren dels har gjort selv under sit indgaaende studium, og dels har hentet fra andre. Prester og lærere og andre som bruger at tale over salmerne bør gjøre sig kjendt med Storjohanns bog. Han har *levet* saa meget i salmerne, at nogen hver kunde ønske at følge ham der.

Endelig bør bogen virkelig faa tale med i diskussionen om de kritiske spørgsmaal. Man skal ikke bare afvise den fordi om flere enkeltheder synes subjektive og vilkaarlige.

Lad dens helhedsopfatning faa tale fuldt ud og veies i al sin tyngde mod den anden opfatning som fratager David salmerne! Da turde man i hovedsagen maatte tilkjende Storjohann ret.

Peter Hognestad.

Laurits Fjørtoft: **Storm.** Et interiør fra Finmarken. 1906. I kommission hos Det norske aktieforlag. 99 sider.

Bispen:

Men vel er kirken da et hus?

Storm:

(Radikal, nybagt cand. theol., som hjemme paa prestegaarden stjæler visitatsstegen og forærer til en forbivandrende kjærring og hendes «unge».)

Det lægger tidens tand i grus.
(begeistret)
Min kirkes søiler, spir og buer
gaar lige ind i solens luer.

Bispen:

Naturligvis, De sigter til
de pinsetungerne af ild.

Storm:

Men I gjør huset til en ramme,
hvori I snevrer aanden ind,
saa ikke tidens tankevind
kan drive ud den dødningklamme
gravkjelderluft i eders sind.

Dette er Storm, — nærmere bestemt: Brand. Som parodi? — maa man spørge sig selv for at finde et point. Men man finder jo heller ikke noget point egentlig i at hente den klassiske Ibsen ud af sit historiske rustkammer og gjøre ham til en saadan dagens aktualitet, som en parodi gjør sit emne til. Et sidestykke til «Brand» kanske? Eller et modstykke? For man gribes af den fortvilede idé, at Storm med sine uglade Brandske repliker skal repræsentere livsglæden contra sin originals forsagelse. Han udtaler nemlig et sted, med sin sædvanlige dysterhed, noget om at:

Hvad folk trænger her tillands,
det er ikke præk, men dans!

Den ene gisning afløser den anden, og ingen er bedre.

end at naar man tænker paa den ene, saa foretrækker man vel nærmest alle andre. — Det hele er en hoben nylæst og ufordøiet Ibsen, som farer om indvendig og gjør revolte. Saadan som vel adskillige af os har havt det engang, — bare at vi jo ikke fik det trykt. *Clara Thue Ebbell.*

Bøger sendt redaktionen:

Harald Nielsen **Systemet Politiken**. Kulturbetragtninger. København. Schønberg. 78 sider.

Kirke-postillen. Et historisk-homiletisk værk med prædikener fra oldtid, middelalder og nutid ved *Th. Chr. Balslev,* sogneprest i Tialt. Første del (oldtid og middelalder). Odense Milo. 184 sider.

Missionsarbeidet. Foredrag ved det akademiske missionsmøde i Kristiania oktober 1906. Udg. af komiteen for det akad. missionsmøde. Kristiania. 80 øre.

Die heilige Birgitta von Schweden von dr. *K. Krogh-Tonning.* Kemphen und München. Jos. Kösel. 142 sider.

Karl Christensen: **Stærke magter.** Samfundsroman. København. Schønberg. 232 sider.

Brudte straaler. Smaastykker af *Jakob Paulli.* København og Kristiania. Gyldendal. 138 sider.

Vor stilling til biblen af *C. Skovgaard-Petersen.* København. Frimodt. 24 sider.

Den hellige nadverd af *J. H. H. Brochmann,* stiftsprovst. Kristiania og København. Gyldendal. 35 sider.

Nadverden er menighedens. Af *Jonas Dahl.* Kristiania. Steen'ske. 20 øre.

Der rinder sorg, rinder harm — prædiken i Idestrup kirke af *Th. Helveg.* København. Hagerup. 16 sider.

Liv og kultur. 2. hefte: V. J. Hoff. Af K. Christensen. H. C. Andersens fortællekunst. Af Vilh. Wanscher. Sommeraften. Af Thøger Larsen. Kunstforeningens udstilling. Af Gunnar Sadolin etc. Red. Karl Christensen. København. Schønberg. 10 hefter aarlig. Kr. 2,50 halvaarlig.

Fri forskning og positiv kristendom: *Heinrich Weinel:* **Jesu lignelser.** København. Pio. 132 sider.

Brændende livsspørgsmaal: «Er det nye testamentes undere digt eller historisk virkelighed?» En udredning for tænkende moderne mennesker af Ludv. v. Gerdtell. Oversat fra tysk efter originalens andet oplag. Med forord af prof. Ihlen. Kristiania. Lutherstiftelsen.

For folke- og barneboksamlinger. Redigeret af Karl Fischer og Nordahl Rolfsen. Bind 1 no. 1. 4 no. aarlig à 25 øre.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

I New York blev det for en tid siden spogende sagt, at man havde faaet en ny religion, Peter Pantheismen, efter Barries unge eventyrhelt Peter Pan i eventyrkomedien af samme navn. Den elskværdige skotlænders stykke betegnes som en af de kræfter, der i det forløbne aar øvede sterk og gavnlig indflydelse. Og naar det, skjønt literært seet saa lidet epokegjørende, blev dette, saa skyldes det for en stor del Miss Maude Adams, der overtog hovedrollen, skjønt beundrere fandt den hende uværdig. «Jeg vil spille rollen», sagde hun, «fordi jeg er glad i den».

Og hun spillede den. Ud fra sin kunstnersjæl og sit barnehjerte, er det sagt om hende, forstod og tolkede hun rollen. Den lyse glade troskyldige Peter Pan fik i hendes skikkelse liv paa scenen. Han kom saa munter og tilfreds ud fra sine skoge, vidste ingenting om verdens uretfærdighed, havde aldrig hørt tale om dens slethed og ondskab, anede ikke alle de svære ting, som had og misundelse og havesygen foraarsager. Det var bare en barnestemme, som kom og raabte paa andre barn, at de skulde være med og lege, — lys tro og tillidsfuld glæde og godhed og snildhed som tog plads midt iblandt mismod og problemer og tilværelsens strid.

*

I denne maaned feirer den protestantiske mission i Kina hundreaarsjubilæum, idet dens første repræsentant Robert Morrisons virksomhed tog sin begyndelse i april 1807. Han var dengang alene om arbeidet. Nu skal det være 3270 missionærer og deres hustruer, som arbeider i den protestantiske kirkes tjeneste derude. (Cfr. Review of Reviews, marts). I begyndelsen gik det meget langsomt med arbeidet, i 1814 blev den første kineser, Tsai Ako, døbt, og adskillige tiaar

udover var tilslutningen yderst ringe. 1853 betegner et vendepunkt, med 350 kommunikanter, og fra nu af tiltager antallet af de døbte sterkt. Aaret 1900, da 16 000 indfødte kristne blev dræbt ved boxeropRøret, og de par følgende aar, var det atter tilbagegang, men i 1905 anslaaes antallet til 150 000. Erfaringen i Kina gaar ud paa, at det er de indfødte kristne, hvis arbeide viser sig mest frugtbart, hvad der jo maa ansees ikke alene for glædeligt, men ogsaa det naturlige blandt et folk med saa udprægede eiendommeligheder og saa gammel og egenartet kultur.

*

Det omstridte begreb platonisk venskab mellem mand og kvinde» er i Munseys martsnumer gjenstand for indgaaende drøftelse og varmt forsvar. Det er fordom og tradition, som gjør, at dette forhold nu saa vanskelig kommer istand, hævdes det. Og der føres i marken en række eksempler paa saadanne aandelige venskaber mellem mere kjendte historiens personer, hvoraf vi — med iagttagelse af alle lovlige forbehold — skal nævne: Forholdet mellem Walter Scott og hans dramatisk og digterisk anlagte veninde Joanna Baillie, mellem Dickens, — der jo ikke var lykkelig med sin hustru og skiltes fra hende efter 20 aars egteskab, — og hans svigerinde, Georgina Hogarth, som i mørke og tungsindige dage var meget for ham, mellem Thackeray og (hans gode vens hustru, der, næsten ironisk synes vi, endog kaldes med sin mands fornavn) Mrs. Charles Brookfield, mellem Balzac og madame Eva Hanska (hvis venskab resulterede i, at de efter 20 aars udholdende venten giftede sig, da hun blev fri), og endelig mellem Goethe og fru von Stein, — hvis alder og talrige børn jo virkelig kunde sandsynliggjøre en usædvanlig forbeholdenhed fra vennens side, — og saa tilsidst mellem Dante og hans besungne Beatrice, et forhold hvis platoniske karakter vi føler os forvisset om. Især under den forudsætning, at vedkommende dame aldrig har givet anledning til andet, nemlig hvis hun, som det jo temmelig almindelig formodes, aldrig har været til i nogen legemlig skikkelse.

*

«En dag af en munks liv», skildret nøgternt og i enkeltheder, er en baade interessant og sjelden beretning, som «Royal» for marts indeholder. Forfatteren, der selv har været munk, fremstiller det liv, som en pligtopfyldende munk ifølge Benedictinerreglen daglig fører, fra han reiser sig fra sin træfjel i den mørke, kolde celle før 2 om morgenen, til han træt søger sit leie om aftenen. Bøn, religiøse ceremonier, tungt legemligt og aandeligt arbeide, nøisomme og utilstrækkelige maaltider, det er dagens indhold. Fredagen indtager en særstilling ved sin yderligere tugtelse af kjødet. Kl. 4 om morgenen, efter den tidlige gudstjeneste, søger hver munk sin celle. Det er den ugentlige pidskning, som skal foregaa. Dørene til cellerne sættes aabne i rækken nedover, og medens klostrets overhoved forelæser *Miserere*, den katholske gjengivelse af den 51de salme, «Gud vær mig naadig», høres den regelmæssige lyd af svøberne, som med sine haarde knuder pidskes mod hundreder af nøgne skuldre. Alle, fra abbeden til den skjælvende unge begynder, gjennemgaar pidskningen, mellem 50 og 60 slag, 3 for hvert af Misereres 19 vers. Derefter skrider en taus procession ud paa kirkegaarden, hvor hver broder gjør et spadestik paa sin egen grav, for saaledes at betegne et skridt nærmere henimod evigheden. — Og kraft og glød og offervillighed, der ude i livet maatte kunne omskabe lande, ødes bag mørke mure bort i ufrugtbar selvfortærelse og syg ekstase.

KONOW-SAGEN.

Var pastor Konow blevet staaende alene, vilde den bevægelse han har vakt snart have lagt sig, uden at efterlade sig synderlige spor. Men naar flere slutter sig til, og deriblandt professor dr. Ording, da er det klart, at vi staar foran kampe og spaltninger som vil faa vidtrækkende betydning.

Det som det her gjælder om, berører ganske anderledes de menige kristnes inderste hjerteliv, end det den Heuch'ske strid og professorstriden dreied sig om. Den overveiende flerhed af kirkegjængere og religiøst vakte folk bryr sig ikke stort om uoverensstemmelser i sakramentlæren. De ræsonnerer omtrent som saa: daab og nadver er hvad de er, hvad vi saa mener om dem, og hvad de egentlig er, ved ingen saa nøie; det gjælder bare at bruge dem *med fromhed.* Heller ikke Konows kritik af syndefaldshistorien, treenigheds-, tonaturs- og forsoningslæren veier saa svært meget for dem. Der er ikke mange i vor tid som anser syndefaldsfortællingen for en beretning om en historisk begivenhed. De fleste opfatter den mere eller mindre billedlig. Naar de hører, at der i forkyndelsen gjøres alvor med synden, og bekjendes tro paa Gud som vor fader og skaber, og paa Jesus som hans enbaarne søn vor frelser, og paa aanden som den der virker i hjerterne, og naar Jesu død forkyndes som det hvorved syndere bliver forligt med Gud, da overlader de hjertelig gjerne teologerne at strides om de nærmere begrebsbestemmelser [1]). De gjør det

[1]) Hvor lidet kristne mennesker i vore dage afficeres af disse ting, faar jeg selv erfare. Nu har «Luth. Kirket.» i lang tid atter og atter fortalt sine læsere, at jeg negter treenigheden, Kristi præexistens, Kristi guddom, at Kristus har baaret Guds vrede etc. Det gjør mig ingen ting; ingen bryr sig om det. Alle ved nemlig, at i *realiteten* er det usandhed. Det er ellers meget freidig af «Luth. Kirket.» at anklage mig, fordi jeg negter at Kristus har baaret Guds vrede. Den gjør nemlig det samme selv. Se «Luth. Kirket.», sjette række, fjerde bind, side 274.

med den bagtanke, at den strid kommer der ikke stort ud af, for ingen ved saa nøie hvorledes det har sig med disse ting. Respekten for og tilliden til teologien er ikke stor i vor tid Det gjælder ikke bare den moderne teologi, det gjælder ligesaafuldt den gamle. Selv flittige kirkegjængere og fromme mennesker tillader sig i sit stille sind at gjøre mangt et kritisk forbehold ligeoverfor det som presten ud af sin teologiske visdom høitidelig bedyrer. De følger med til et vist punkt. Hvad der gaar ud over det, tager de imod, fordi det nu engang hører med, men den tanke lurer bagenfor: det er nu ikke saa sikkert; du ved nu ikke saameget mere du end vi; og alle ved vi svært lidet i slige sager. Det er forbausende, hvilken dogmekritik selv erklærede pietister kan komme frem med, naar en eller anden anledning faar dem til at rykke ud med sine inderste tanker.

Var derfor Konow og dr. Ording ikke gaat videre end til dette, vilde det hele gaat forholdsvis rolig over. Men de er gaat videre. De har med uvorren haand streifet ind over et enemærke, hvor de bringer hjertestrengene til at dirre, dels i smerte og dels i harme. De har gjort det, uden selv at skjønne det, fordi de paa sin teologiske høide staar i altfor liden rapport med det religiøse liv, slig som det virkelig leves i menigheden.

Hvad er det vel, som er den bærende kraft og belivende sjæl i den religiøsitet som findes hos os? Det er det indtryk man gaar med af Jesu guddommelighed. Jeg bruger med flid *ikke* udtrykket Jesu guddom. For derved kommer man til at tænke paa det kristologiske dogme med dets abstrakte bestemmelser. De gjør ikke noget indtryk. Man henter nok derfra udtryk og formler, men det livsvirkelige og livsbevægende indtryk kommer andenstedsfra. Det kommer fra det Jesusbillede det nye testamente tegner. Dette Jesusbillede giver aldeles ureflektert og uvilkaarlig et indtryk af guddommelighed, som har lyst hvert eneste fromt menneske i vore menigheder saaledes ind i sjælen, at det har ligesom brændt sig ind der, og vanskelig lader sig slette ud igjen. Dette billede, hvori guddommelig visdom, magt, hellighed og barmhjertighed smelter sammen til en vidunderlig enhed, det er vore menigheders tro, haab og kjærlighed; det er deres lys

i livet og trøst i døden. Selv den store mængde, som til dagligdags lever langt borte fra det i egoisme og last, har det gjemt dybt inde i sig, som noget de føler de engang kan komme til at faa brug for.

Det er dette Jesusbillede man i sin teologiske visdom her har taget paa med uvorren haand. Det gjælder om negtelsen af jomfrufødselen. Det gjælder endnu mere om negtelsen af Jesu opstandelse.

Sagen er jo den, at baade jomfrufødselen og opstandelsen er med at kaste guddomsglans over Jesu liv. Især opstandelsen; den sætter stempelet paa det, det guddommelige stempel som klart og tydelig giver tilkjende, at her — i dette menneskeliv — her er *Gud* aabenbaret slig som han er; her — i dette menneskeliv — har han lagt sit hjerte frem; her kan du se og høre og gribe og favne ham med din tro og tillid. Slig saa Paulus det (Rom. 1, 4); og slig ser kristne mennesker det den dag idag.

Man vil naturligvis svare: vi negter ikke Jesu opstandelse; det er kun hans *legemlige* opstandelse vi negter; hans *aand* tror vi har seiret over døden og vist sig for disiplene. Og aanden er det eneste som det kommer an paa for troen.

Ja, saa kan *teologer* tænke og tale. For teologer har til alle tider været noget for sig selv, og derfor tænkt og talt anderledes end andre mennesker. For andre mennesker existerer der ingen anden virkelig opstandelse end den legemlige. Der tales nok om opstandelse ogsaa i *figurlig* og *billedlig* betydning. Men ligesom man opfatter Jesus selv som en egentlig og virkelig person, ikke som en figur skabt af digtningen, saa opfatter man ogsaa hans opstandelse som en egentlig og virkelig opstandelse. Faar man ikke lov til at opfatte den saa, da falder hele opstandelsen ud af hænderne paa almindelige folk og bliver aldeles borte for dem.

Jesu aand har seiret over døden og vist sig for disiplene, siger man. Hvad vil det sige? For almindelig, ikke-teologisk tankegang vil det sige: Jesus har gaat igjen efter sin død; hans gjenfærd har vist sig. Opstandelseshistorien bliver en spøgelsehistorie.

Man vil kanske sige, at det er en ukultiveret raa maade at opfatte det aandelige paa.

Nu vel, lad da de som fortæller os, at Jesu aand er steget op af skyggernes rige og har vist sig for disiplene, medens hans legeme blev liggende i graven, lad dem analysere sin egen opfatning af denne begivenhed, og se vel efter om den ikke i grunden til syvende og sidst opløser sig i gjenfærdsforestillinger. Finder de da, at de sidder inde med noget, der eier samme livskraft som det straalende paaskesyn, der gjenfødte apostlerne og alle tiders menighed med dem til et nyt liv og et nyt levende haab, nu vel, meddel os det! Skab med eders nye paaskeevangelium en menighed ligesaa seirende stærk, som den viste sig at være, der trodde at graven var tom. Da har I seiret. Men saalænge det ikke er sked, vil nok det menige kristenfolk opfatte det saaledes, at I gjør den opstandne frelser til et gjenfærd. Men dermed har hans opstandelse mistet sin glans og sin magt over hjerterne. Et gjenfærd er for almindelig opfatning paa én gang en høist tvilsom og en lidet hyggelig foreteelse.

Men mister Jesu opstandelse sin glans, da mister ogsaa hans liv den glans som opstandelsen kaster tilbage over det. Kommer saa dertil, at hans fødsel reduceres til det almindelige menneskelige niveau, og der ogsaa fra hans liv fjernes alt som kaldes under, og selv af hans forkyndelse skilles ud det som klinger med de dybeste toner: hele den johanneiske del, kanske ogsaa fremtidsprofetierne, da forstaar enhver, at det Jesusbillede menigheden lever ved, det er borte. Guddommeligheden er borte af det med dens lys fra en anden verden og dens trøst fra Guds eget faderhjerte. Det som er tilbage, er den blege skygge af en jødisk rabbi, som kan være bra nok for sig, men lidet at leve paa, endnu mindre at dø paa.

Dette vil alt som er i vore menigheder af levende religiøsitet reise sig imod. Man vil ikke lade sig plyndre for sit dyreste eie og bare faa skygger og gjenfærd som vederlag. Det gaar ikke det. Her bliver kamp for at værge det dyreste. Og her bliver en dertil svarende spaltning.

Havde dette været nødvendigt? Det havde vel det, siden det kom. Men jeg har vanskelig for at vise den tanke tilbage: de kunde gjerne betænkt sig lidt længere, de som har kastet denne brandfakkel ud. Det de lægger frem for os, er sandelig ikke saa modent, at det ikke havde havt godt af at

modnes endnu en stund under stille overveielse for Gud og pleie af det indre liv.

Nu — det tilkommer hverken mig eller nogen anden at sidde til doms over andre. Det er nu kommet. Saa faar vi indrette os derefter.

Utvilsomt vil den religiøse og teologiske reaktion styrkes betydelig ved dette. At mange som ellers vilde staa venlige og modtagelige ligeoverfor fremskridt i teologi og forkyndelse, nu vil steile og rygge tilbage, det er at vente. Jo dristigere en radikal teologi træder frem, des vanskeligere stilling faar den sunde fremskridtsteologi, des daarligere udsigter vil der ogsaa være for de reformer, som staar i pakt med denne teologi. Det skal vi nok faa mærke, hvis konfirmationsspørgsmaalet bliver sendt menighedsmøderne til erklæring. Der er en hel del mennesker, som ligeoverfor den radikale fremstormen som de ser truer deres fornemste livsinteresser, ikke ved anden raad end at klamre sig til det gamle At de derved paa sin side giver radikalismen næring og vekst, faar man dem ikke til at indse. Det er vist derfor ingen tvil om, at vi har en ny reaktionsbølge i vente. Det mangler bare en Heuch, saa er betingelserne der for at den bølge kan blive svær. Det er der nu vist ingen fare for. Reaktionen frembringer ikke længer mænd som Heuch. Desværre, maa vi nok sige. En mand er dog en mand, selv om han er modstander.

Det som der fra reaktionært hold vil raabes paa som botemiddel mod radikalismen, vil naturligvis være de brutale midler De ligger det nærmest at gribe til, baade fordi det er traditionelt i kirken at bruge dem, og fordi de midler er de eneste man har, naar man ikke har tilstrækkelig aandsmagt at raade over, ialfald ikke har den tro paa aandens og sandhedens magt, at man tør forlade sig paa den *alene*.

Men de brutale midler faar vi ikke lov til at bruge. Det sørger staten for. Der kommer ikke den styrelse i Norges land efter denne dag, som sætter en prest som Konow under tiltale. Om lægmandsmøder og prestemøder og missionsmøder og stiftsmøder og landsmøder aldrig saa meget forlanger det, det hjælper ikke. Man bør derfor helst indstille ethvert sligt raab. Det er nedværdigende for kirken at tigge og trygle statsmagterne om at de endelig maa skride ind mod den falske

lære som lyder inden dens vægge — og faa nei. Det er værdigere at tage stillingen med ro, lade kirkedepartement og regjering i fred, og nøie sig med at bruge aandens sværd som er Guds ord.

Det er bare bra, at stillingen er slig. Den seier som troen vinder ved hjælp af domstole, den er ingen seier; den er et nederlag. Troen seirer kun ved aandsmagten i sit vidnesbyrd. Men den magt svækkes bare ved at tages under armene af statsmagterne. Skal prester og menigheder hos os nogensinde blive vakt op til at tage sig sammen og iføre sig Guds fulde rustning, da kan det alene ske paa den maade, at alle krykker bliver taget fra dem og de bliver tvunget til at kjæmpe med aandens vaaben *alene*, uden hjælp af noget departement eller nogen domstol.

Vi skal ogsaa hugse paa én ting: vi maa beklage, at mænd som Konow og Ording o. fl. staar der hvor de staar, og naar de optræder saaledes som her, maa vi kjæmpe mod dem. Men vi maa ikke glemme, at de som vi er børn af en gjærende og famlende tid. I en slig tid duer det ikke med brutale midler at ville slaa ned dem, som ikke er naad frem til det troessyn en nok kan synes de efter sin stilling burde være naad til. Naar man ikke har begreb om hvad det vil sige at tro, men paa katolsk vis gjør det ensbetydende med at antage det for sandt som dikteres af autoriteter, da kan man nok som «Luth. Kirket.» forlange: saa og saa og saa *skal* du tro, og tror du ikke saa, da skal du afsættes. Men forstaar man, at tro er sjælens frie hengivelse til det, som bevidner sig for en som levende sandhed, og ved man hvad det vil sige at kjæmpe med alle de spørgsmaal og al den tvil vor tids kultur og videnskab kaster ind i det menneskes hjerte som lever med sin tid og tænker selv, da tager man nødvendigvis afstand fra sligt. Man ved da, at en mand som Konow ikke staar alene, men har tusen med sig og titusen bag sig. som staar endda fjernere fra kirkens tro end han. Den afsættelsesdom som rammer ham, vil alle disse føle sig rammet af, og den vil vække deres harme og had mod den kirke, som ikke har andet at møde deres spørgende og søgende tvil med. Menneskesønnen er ikke kommet for at fordærve menneskesjæle, men for at frelse. *Thv. Klaveness.*

SUSAN B. ANTHONY.

Født 15de februar 1820, død 13de marts 1906.

«Den haanets latter og den spottens tone,
som gjennem lange aar forfulgte hende,
er nu forstummet; alle se og kjende:
om hendes pande hviler hædrens krone.
En tro, som kunde kjæk hver modgang bære,
et mod, som midt i faren herlig brændte,
en offerkraft, som ingen grændser kjendte,
har vundet hende laurbærkransens ære».

Disse linjer er taget af et digt, hvori en af Susan Anthonys landsmænd ved hendes død skildrer det umaadelige omslag i stemningen ved begyndelsen og ved afslutningen af denne merkelige kvindes virksomhed. Gjennem et tidsrum af over et halvt aarhundrede strækker denne sig, og skulde man give en nogenlunde udtømmende skildring af denne, maatte man samtidig skildre de i denne tid herskende kvindeforhold og kampen for deres forbedring; thi paa ethvert saadant punkt har hun grebet ind. Her skal kun fremstilles enkelte hovedtræk, gjennem hvilke et svagt omrids af den store personlighed kan skimtes.

For «stemmeretskvinderne» i alle lande staar hun som en fører og en helt. Herhjemme er det «Nylænde», som har lært os at kjende hende, saavelsom alt, hvad der af personer og bevægelser er fremragende paa kvindesagens omraade. Men udenfor kredsen af dette blads læsere er hun vist lidet kjendt her i landet. Det skal derfor først i største korthed siges, at hun begyndte sit samfundsarbeide med at virke for afholdssagen; derpaa tog hun den mest levende del i arbeidet for slaveriets afskaffelse, og saa vied hun resten af sit liv udelukkende til arbeidet for kvindernes rettigheder.

Susan Brownell Anthony er født i 1820 i staten Massachusetts; men i 1845 flytted hun med sine forældre til en liden landeiendom i nærheden af Rochester, den næststørste

by i staten New-York, og i Rochester havde hun sit hjem til sin død. Hendes familie tilhørte kvækernes samfund, og hendes far var vistnok en type paa alt det bedste af fremskridtsaand og klarsynthed, som findes hos denne stilfærdige sekt. Det er kvækerne, som i Amerika har været de første til at optage kampen, baade for negerslaveriets afskaffelse og for kvindernes rettigheder. Susan Anthonys far vilde, at hans døtre skulde tilegne sig kundskaber, baade for sin egen uddannelses skyld og for at kunne sættes istand til at forsørge sig selv. Han var inden sin kreds en meget anseet mand, og man fandt sig derfor i, at hans meninger paa dette punkt gik adskillig videre end hans omgivelsers, saavelsom i at han valgte sig en hustru af et andet kirkesamfund, og at han i sin handelsforretning bestemt negtede at føre rom og whisky, som dengang i hans egn ansaaes som uomgjængelige fornødenhedsartikler.

Susan A. maatte fra barn af hjælpe til med alleslags huslige arbeider, da det var skik blandt familier af middelstanden, at husets kvinder udførte alle saadanne uden tjenerhjælp. Den arbeidsomhed og praktiske dygtighed, som senere var saa fremtrædende hos hende paa hendes forskjellige virkefelter, har hun vistnok paa denne maade lagt grundvolden til. Men ved siden heraf arbeided hun flittig med sine bøger og havde i attenaarsalderen kundskaber i mathematik og latin, som dengang, da ingen høiere skoler stod dem aabne, var meget sjeldne for unge piger. I hendes dagbog ved dette tidspunkt findes optegnelser som disse:

«Idag bagt enogtyve brød. — Holdt storvask. — Skuret det hvide kjøkkengulv (40 fod langt). — Lavet aftensmad til 20 mænd. — Vævet 4 alen teppetøi. — Svoger likte godt mine flødekager til theen. Bemerkede: «Jeg vil langt hellere se en ung pige bage saadanne kager end befatte sig med mathematik». «Der er intet til hinder for, at hun gjør begge dele», svarte jeg, «og ialfald ser det da ikke ud til, at min mathematik har skadet din appetit». Far mored sig ved at høre paa os og sagde: «Tvertimod! jo bedre uddannet et menneskes forstand er, des bedre arbeide vil han gjøre, ligegyldigt paa hvilketsomhelst omraade». Og hun tilføier: «Ja, min far og jeg, vi forstod hinanden».

15 aar gammel begyndte hun at undervise i en smaabarneskole, og de følgende 15 aar tilbragte hun fordetmeste med skolearbeide i forskjellige nabobyer. I et par mellemliggende aar forestod hun baade gaardsdriften og husholdningen paa deres lille eiendom for at hjælpe sine forældre, da hendes fars forretninger nødte ham til at være meget paa reiser, og hendes mors helbred var svag. Hun faar det vidnesbyrd af sine venner, at hun var en sjelden kjærlig og trofast datter og søster.

Før vi gaar over til omtalen af hendes offentlige virksomhed, maa der forudskikkes en bemerkning til paamindelse om den store forskjel i opfatningen dengang og nu. Tanker og slutninger, som nu forekommer os aldeles selvsagte, var dengang — saa at sige — endnu ikke traadt frem af kaos. De kom til Susan A. og hendes medkjæmpere næsten som en aabenbaring og viste dem veien, de havde at vandre. Den bekjendte kvindelige prædikant, pastor Anna Shaw fra Philadelphia, holdt nylig en tale over Paulus's ord, da han for kong Agrippa omtaler den aabenbaring, der blev ham tildel paa veien til Damaskus: «Derfor, konge! blev jeg ikke ulydig mod det himmelske syn». Og hun mente: Ikke alene enhvers personlige kristendom, men ethvert arbeide, udført i kristendommens aand, maa have til valgsprog dette: «Jeg var ikke ulydig mod det himmelske syn». Thi et syn, et ideal maa tænde lyset og gaa foran i striden. I 1840 holdtes der et internationalt møde for slaveriets afskaffelse i London. De amerikanske kvinder, som af sine foreninger var udsendt til mødet, blev anvist plads i en tilgitret loge paa galleriet uden tilladelse til at deltage i forhandlingerne. Men der oppe paa det mørke galleri fik de virkelig en vision. De følte eller de forstod — hvad man vil kalde det — at kun naar kvinderne blev erkjendt ligeberettigede med mændene i indflydelse og stemmeret ligeoverfor de store sociale spørgsmaal, vilde det blive muligt for dem at udrette noget. Og da to af disse (Elisabeth Stanton og Lucretia Mott, to store banebrydere) om aftenen gik hjem fra mødet, blev de enige om, naar de kom tilbage til Amerika, at sammenkalde et offentligt møde til drøftelse af kvinders rettigheder. Denne plan fik de udført først 8 aar senere ved det bekjendte møde i Seneca Falls

(i staten New-York), et møde, der regnes som grundlæggende for alt senere arbeide for denne sag.

Saaledes ogsaa med Susan Anthony. Den store sandhed gik ogsaa op for hende personlig. Hun lærte at indse, at hvor meget der end kan og maa virkes gjennem oplysning og moralsk paavirkning, kan man dog aldrig paa en helt betryggende og virkningsfuld maade arbeide for samfundsreformer, med mindre man gjennem stemmegivning har indflydelse paa den lovgivende magt og gjennem lovgivningen kan faa opbygget nye og gode forhold.

Som tidligere nævnt, er det afholdssagen, der først driver hende udenfor hjemmets og skolens tærskel. I slutningen af 40-aarene opstod der rundt om i staten New York afholdsforeninger (Sons of temperance). Ved siden af disse mandlige foreninger danned der sig kvindeforeninger, som paa forskjellig maade skulde støtte disse, f. ex. ved at indsamle penge, skaffe underskrifter paa andragender til den lovgivende forsamling o. s. v. Nogen selvstændig offentlig optræden af disse «Daugthers of temperance» tænkte ingen paa. Men Susan A. fatter i 1849 den dristige plan at sammenkalde omegnens folk til et møde for at vække forstaaelse og interesse for sagen, og dette bliver da hendes første offentlige optræden. Tre aar senere bliver hun sendt som repræsentant til et stort afholdsmøde i en nærliggende by; men baade ved denne anledning og aaret efter viser det sig, at opfatningen blandt de ledende mænd er omtrent den samme som ved det ovenomtalte møde i London. Her i Amerika bliver der vistnok givet dem adgang til forsamlingssalen, men kun som passive repræsentanter. «Søstrene er tilstede for at lytte og lære» var den yndede frase ved afholds-, skole- og lignende møder, hvor deres formelle ret til deltagelse umulig kunde bestrides. Ved begge disse møder forlod S. A og de kvindelige deltagere mødet, da det blev negtet dem at tage ordet, og holdt istedet vellykkede møder i et andet lokale.

En scene fra et offentligt landsmøde af lærere og lærerinder i Rochester ved denne tid (1853) maa her gjengives. Fire hundrede af standens medlemmer var samlet, deraf de to trediedele kvinder. Men man saa ikke kvinderne spredt rundt paa salens bænke eller paa talernes platform eller i

komitemøder som nuomstunder. Nei, kvinderne sad i baggrunden, i en taus, forsagt klynge, aabenbart i fuld forstaaelse af opgaven «at lytte og lære». Mændene havde i timevis diskuteret det spørgsmaal:

«Hvorfor er en lærers stilling ikke lige saa anseet som stillingen som jurist, læge eller prest?»

Ud paa eftermiddagen ser man en høi, værdig og forstandig udseende kvinde reise sig fra sit sæde i baggrunden og henvende sig til formanden:

«Hr. president!»

Om en bombe havde explodéret midt i salen, kunde det neppe have fremkaldt større bestyrtelse. Mænd og kvinder reiste sig halvt op med dæmpede udraab, satte sig atter ned og stirrede — mændene, halvt vrede, halvt lattermilde; kvinderne baade forskrækkede og skamfulde over, at en af deres midte skulde gjøre sig saaledes bemerket. Kun nogle faa følte en frygtsom sympathi. «Dristigt! usømmeligt! ukvindeligt!» saadanne halvt hviskende udraab suste rundt ørene paa den kvinde, som havde gjort en saa uhørt ting: aabnet sin mund i en offentlig forsamling. Presidenten, en mathematisk professor i uniform, bøiede sig fremover og spurgte med satirisk høflighed:

«Hvad ønsker damen?»

Hed, indigneret, trykket af det ydmygende i situationen, stammed hun:

«Jeg ønsker at udtale mig om det spørgsmaal, som diskuteres».

«Damen ønsker at faa ordet. Hvad er den ærede forsamlings mening?»

«Aa, lad hende tale, hvis hun har lyst», sagde en godmodig.

«Jeg støtter forslaget», sagde en anden.

«Og jeg modsætter mig, at forslaget i det hele sættes under debat», lød det forbitret fra en tredje.

Nu reiste der sig en ivrig debat paa en halv time. Og hele tiden forblev gjenstanden for denne strid staaende, af frygt for at miste den smule grund, hun havde vundet; bestemt paa at sætte alt ind paa at blive hørt, med tanken paa de tusinde tause og daarlig lønnede lærerinder, hvis talsmand

hun haabed at blive. Tilsidst gik forslaget igjennem — kun lærerne voterte, naturligvis — og hun begyndte:

«Det forekommer mig, at I har vanskelig for at forstaa grunden til den ringe anseelse, lærerstillingen nyder. Det er, fordi I selv mangler respekt for den. I siger, at kvinder ikke har hjerne nok til at blive læger, jurister og prester, men nok til at undervise. Enhver mand blandt eder, som nedlader sig til at undervise, erkjender altsaa, at han ikke har mere hjerne end en kvinde».

I næste dagsmøde hentyded presidenten til denne merkelige begivenhed ved med ophøiet pathos at erklære, at ligesaalidt som han vilde tage de prægtige kapitæler, der pryder salens søiler, ned fra deres høie plads og anbringe dem paa fodstykkerne, nær støv og smuds, ligesaalidt ønsked han at se kvinden, hvem han saa høit æred, trukket ind i mændenes forhandlinger.

To aar senere var opfatningen saa forandret, at lærermødets bestyrelse opfordred hende til at holde et foredrag om fællesundervisningen. Men mødets dirigent sagde til hende, efter at have røst baade indhold og form: «Jeg vilde dog heller følge min datter til graven end se hende saaledes træde frem og holde foredrag for en offentlig forsamling».

Næste aar forfærded hun professoren fra Rochestermødet og mange med ham ved at forslaa adgang for kvinder til de høiere skoler og universiteterne. Undergang for moral, egteskab, den kvindelige naturs finhed og renhed og for meget andet skjønt blev naturligvis forudsagt som de uundgaaelige konsekvenser af et saadant forslags gjennemførelse

Omtrent ved denne tid kommer Susan Anthony i nærmere berørelse med de tidligere nævnte kvinder, Lucretia Mott og Elisabeth Stanton, begge ivrige forkjæmpere for slavernes og for kvindernes rettigheder.

«Det er den antislaveribevægelse, der opstod i Amerika efter 1830, som har skabt den historiske jordbund, hvoraf kvindebevægelsen er vokset op», siger fru Dagmar Hjort i sin høist interessante bog «Kvinderetsbevægelsen i Nordamerika». Og denne bevægelse greb Susan Anthony paa det dybeste, og hun blev en af dens ivrigste arbeidere. Det var en alvorlig sag at være blandt lederne for denne bevægelse

mod slaveriet. Thi modstanderne var ikke alene mange, men mægtige og indflydelsesrige ved stand og rigdom. Og den store masse lod sig ophidse af dem til at bruge mod slavernes talsmænd alle de midler, den høiere klasse undsaa sig for at bruge, saa der var i sandhed intet kampmiddel, aandeligt eller haandgribeligt, som blev uforsøgt. Jo mere det nærmed sig tiden for borgerkrigens udbrud (1861—65), hvor, som bekjendt, slaverispørgsmaalet var det store, brændende stridspunkt, desmere fiendtlig blev stemningen mod de saakaldte «abolitionister». Som et eksempel blandt mangfoldige kan fortælles, hvad behandling de fik paa en agitationsreise i 1861, kort før krigen brød løs. Miss Anthony, mrs. Stanton og to bekjendte mænd af deres parti bestemte sig til at holde en række foredrag i alle staten New Yorks større byer. Paa flere steder styrted en folkehob ind under den vildeste larm, bombardered talerne med raadne æg o. lign. og endte med at storme tribunen og slukke gasen. De andre talere raaded til at opgive planen; men miss Anthony holdt fast ved sin plan. I den næste by, de kom til, blev bænkene brudt istykker, knive og pistoler blinked i luften, og hun og hendes følge blev drevet ud af salen. Om aftenen blev hun og en anden taler in effigie offentlig brændt paa torvet. I en anden by tog dog borgermesteren, skjønt tilhørende det modsatte parti, kraftige forholdsregler for — som han sagde — at skaffe respekt for talefriheden, og han takked hende endog efter mødets afholdelse for de nye tanker og oplysninger, hendes foredrag havde indgivet ham.

Miss Anthonys venskab med de to nævnte ædle kvinder blev livsvarigt og var præget af den dybeste forstaaelse og sympathi. Hun overleved dem begge.

Susan A. var ikke personlig tilstede ved det merkelige møde i Seneca Falls, og beretningerne om det gjorde slet ikke noget gunstigt indtryk paa hende; tvertimod, hun lo bare af det. Men da hun lærte mrs. Stanton at kjende, blev spot og tvil forvandlet til klar forstaaelse og varm begeistring. Og fra det øieblik af blev hun kvindesagens ypperste støtte, dens bærende kraft.

Desværre tillader ikke pladsen i tidsskriftets spalter i enkeltheder at følge denne storartede kamp for sandhed og ret;

den strækker sig over alle omraader af kvindernes liv, og det lykkes hende at nedbryde fordomme og at skaffe ørenlyd for retfærdige krav. Børn, ungdom, hustruer, mødre — alles sag ligger hendes store hjerte nær, og hun arbeider, taaler, gjennemfører paa disse omraader mere end nogen anden kvinde før hende. En biograf siger om hende: «Enhver ung pige, som nu nyder en høiere uddannelse; enhver kvinde, som tjener sit eget brod i den stilling, hun selv frit vælger; enhver hustru, som har raadighed over egen fortjeneste og arv; enhver mor, der har samme ret som barnets far til at bestemme over dets opdragelse og vilkaar; enhver kvinde, som sammen med ligesindede arbeider for egen og samfundets fremgang — skylder disse dyrebare forrettigheder Susan Anthonys arbeide fremfor noget andet». Kun paa ét punkt fik hun ikke se opfyldelsen af sit haab, paa det for hende vigtigste af alle: kvinders stemmeret, kvinders medvirken til den lovgivning, de selv er forpligtet at lyde. Men aldrig et øieblik i de mange, mange aar, under de mange nederlag, under de oprivende misforstaaelser og forhaanelser slap hun sin faste tro paa, at retfærdigheden ogsaa her skulde seire[1]). Det er umulig andet! «*Failure is impossible!*» det var hendes feltraab til livets sidste dag.

Den bekjendte Frances Willard, den største kvinde paa afholdsbevægelsens omraade, skrev nedeunder hendes billede: «Høvding for de kvinder, der tør vove» (chief of the women, who dared). Som et lysende forbillede paa at vove alt og taale alt, for at det gode skal faa fremgang, vil hendes minde staa. Og i de sidste aar af hendes liv blev dette ogsaa mere og mere erkjendt, og hun var ved sin død gjenstand for hæder og høiagtelse i en grad, som kun bliver yderst faa tildel. Paa hendes 86de fødselsdag, 14de februar 1906, sendte president Roosevelt hende et lykønskningstelegram for paa nationens vegne at bringe hende sin hyldest og tak. Kort efter deltog hun i et kvindestemmeretsmøde i Baltimore; men paa hjemreisen herfra blev hun syg og døde 13de marts. En

---

[1]) Det var miss Anthonys overbevisning, at i alle de 15 amerikanske stater, hvor kvindestemmeretten har været under afstemning, vilde den gaaet igjennem, hvis kun de indfødte amerikanere skulde have stemt.

sørgeskare paa 10,000 mennesker drog forbi hendes kiste for at kaste et sidste blik paa den trofaste gamle menneskevens ansigt. Til hendes minde tænker man i hendes hjemland at bygge et stort «college» for unge kvinders uddannelse. Det skal reises i byen Rochester ved en international subskription og bære Susan Anthonys navn.

For at give et lidet begreb om omfanget af hendes arbeide, maa der nævnes lidt om de ydre grænser for det. «Der er neppe nogen by, om end nok saa liden, mellem New York og San Francisco, hvor hendes røst ikke har lydt», siger mrs. Stanton Aar efter aar, i henved 50 aar, ligetil sin høie alderdom, har hun gjennempløiet unionens stater og holdt møder i tusindvis, i kirker, skoler, lader, under aaben himmel og for de mest forskjelligartede tilhørere. Snart taler hun paa fjerne prærier i jevne ord for en tilhørerskare, der sidder paa uhøvlede brædder i en halvfærdig bygning; snart i en by, diskuterende med journalister eller prester, og snart træder hun frem i en lovgivende forsamling eller et kongresudvalg og debatterer med senatorer, og lærde jurister omtvistede punkter i forfatningen, der berører «hendes sag».

Og ligesaa utrættelig som hun var overfor reisernes længde og besværligheder, var hun det ved de mægtige kvindekongresser, hvor hun enten var leder eller mest fremtrædende deltager. 70 aar gammel kunde hun midt i sommerheden være frisk som fisken i vandet, om hun paa samme dag optraadte ved to, tre møder, modtog otte, ti besøg, deltog i middager og fester o. s. v. Og af at høre kvinder tale ved disse møder blev hun aldrig træt. Hendes amerikanske venner paastaar spøgende, at i sin glæde over at høre kvinder forsvare den gode sag, var hun en saare lemfældig kritiker og fandt *næsten alle* taler gode.

Baronesse Alexandra Gripenberg fra Finland fortæller, at da hun ved et Amerikabesøg skulde være gjæst hos miss Anthony i Rochester, mødte hun og hendes omtrent jevnaldrende søster frem paa jernbanestationen en lummer augustnat kl. 1, ranke, sirlige og friske. De spurgte frk. A. G., om hun vilde spise frokost sammen med dem om morgenen,

eller om hun ønsked den bragt ind paa sit værelse. Hun tænkte da som saa, at da hun var henved 40 aar yngre end de to søstre, maatte hun vel kunne spise ligesaa tidlig som dem, og hun valgte derfor det første. Men hendes forbauselse var stor, da svaret kom: «Godt, saa spiser vi sammen et kvart før 6». Og ranke, sirlige og friske sad de to gamle søstre paa aftalt tid ved sin frokost. Sirlighed var idethele et iøinefaldende træk ved miss A.'s ydre fremtræden; hendes dragt var ligesaa omhyggelig ordnet, naar hun i den tidlige morgentime i sin skinnende rene vasketøiskjole traadte ind i sin spisestue, som naar hun optraadte paa møderne i sin tykke, sorte silkekjole. De gamle mahognimøbler, den rige bogsamling, de store masser papir med notiser og uddrag — alt var bestandig i samme fuldkomne orden.

Et træk af barnlighed, barnlig munterhed, barnlig selvforglemmelse og gaaen op i øieblikkets begeistring beholdt hun bestandig. Baronesse G. fortæller, at de to gamle søstre kunde more sig som to lattermilde skolepiger over, at forstanderinden i en afholdsforening i Boston tilfældigvis bar navnet «Drinkwater». Og da ved en af de sidste aars kvindekongresser en række talere havde fremtraadt og hyldet hende i mange sprog og med de sterkeste ord, og bifaldsstormen tilsidst bruste gjennem salen, da blev miss Anthony aldeles revet med og klapped saa ivrig som nogen. En af hendes veninder sagde leende: «Ved du ikke af, at du klapper for dig selv?» Men miss A. svarte med største bestemthed: «For mig? Nei langt fra, det er ikke for mig, de klapper; det er jo *for sagen*, for sagen!» En dame fortalte, fra Berlinerkongressen, at det var saa vakkert at se, hvor bange miss A. altid var for at hendes kjære gamle søster, som var med hende, skulde blive overseet af hendes mange beundrere. Det hed stadig: «Maa jeg forestille Dem min søster Mary! Min søster Mary mener o. s. v.»

At hun ved siden af al den ømme godhed og medfølelse, som hendes venner aldrig bliver trætte af at fremhæve, ogsaa i sin egenskab af fører og stridsmand kunde være streng, befalende, undertiden hensynsløs i sin bestemthed, kan man let tænke sig. Mange har forundret sig over, at et saa rigt begavet menneske mangled sans for kunstens skjønhed. Dette betog hende aldeles nydelserne ved reiselivet og gjorde det kun anstrengende. Hun var ligesom aldeles opslugt af tanken paa menneskene Da hendes reisefølge paa en Europatur var rent begeistret over et gammelt palads, de besaa, sagde miss Anthony: «Ja, hvis dette havde været en skole, hvori 500 børn blev opdraget til selvstyre, da skulde jeg beundret det. Men naar det staar her til en enkelt mands fornøielse, kan jeg det ikke».

Ved kvindekongressen i Kjøbenhavn august 1906 blev der under et af møderne holdt en mindefest for Susan Anthony, hvor mindst 10 talere fra forskjellige lande i begeistrede toner sang hendes pris. Af det meget, som herom kunde være at fortælle, skal kun to smaatræk fremhæves. En tysk dame minded om den store opmerksomhed og venlighed, som under Berlinerkongressen i 1904 blev vist miss A. af den tyske keiserinde. Miss A. sagde da under samtalen til hende paa sin ligefremme maade: «Sig til Deres mand (tell your housband) at han endelig maa gjøre noget for den tyske kvindebevægelse!» Den mest bekjendte «kvindesagskvinde» i Holland, dr. Aletta Jacobs, der for et par aar siden havde mistet en dyrebar egtefælle og meningsfælle, talte om Susan A.'s breve, der var som fra en kjærlig mor. Men hun tilføied, sagde hun, i sit sidste brev: «Jeg har aldrig ladt noget personligt tab stille sig længe mellem mig og mit arbeide. Og det maa De heller ikke lade ske; der er saa meget, som skal gjøres i Holland».

Af størst interesse ved denne mindefest var det naturligvis at høre vidnesbyrd fra dem, som havde været om hende gjennem mange aar ligetil hendes sidste dage, fremforalt mindetalen af den førnævnte miss Anna Shaw, en taler af første rang. Susan Anthony var, sagde hun, «the most humble, the most simple, the most lovable of women». Det var et billede af en kvinde, der var lige stor i sin kjæmpemæssige gjerning og paa sin anførerplads ude paa verdensskuepladsen som i den snevre hjemlige kreds. Og hver stund i hendes liv var baaret af den samme ene tanke: kvinders ret, kvinders vel.

Da den samme pastor Anna Shaw 23de august 1906 holdt et stemmeretsforedrag i Kristiania, og hun begyndte at tale om Susan Anthony, reiste hele den store forsamling sig. Med egte pathos og dyb bevægelse udbrød da taleren: «Women of Norway! I gjør ret i at hædre denne store kvinde! Hun tilhørte intet enkelt land; hun var eders! Jeg takker eder!»

Tilsidst maa anføres efter en amerikansk taler nogle store og skjønne ord, som med Guds hjælp snart rundt i landene skal vise sig at være sande: «Kvindernes stemmeret vil ikke foraarsage nogen revolution. Den vil glide ind i samfundet saa lydløst som morgenrøden, der bringer dagen».

Thea Ebbell.

VILHELM ANDERSEN.

(Af *Oscar Geismar*).

Gennem den sidste halve snes aars aandsliv i Danmark er der, saa adspredt og splittet dets præg ogsaa har været, dog gaaet en strømning, der saa nogenlunde har været kendelig allevegne, hvor det unge slægtled har skabt sig sine livsformer: *livet*, selve det frodige, kraftsvulmende, arbejdende, skabende menneskeliv er bleven sat i højsædet paa den plads, hvor tidligere artisteriets aandsforladte gøgler eller livsfeighedens spøgelse bredte sig. Man er resolut begyndt paa at vurdere de forskellige «livsbelysninger» efter, hvordan de dygtiggør menneskene til livskampen, hvor ranke ryggene bliver, hvor stærkt og varigt modet. Livet for livets skyld! Først og fremmest er vi alle kaldede til den tit saa oversete, men dog sværeste af alle kunster, selve livets ubønhørlige: «Paa det jævne, paa det jævne!»

Selvfølgelig har denne aandsstrømning for de mange betydet en hjemgang til kristentroen. Trods alle de livsfejge tanker, som har trængt sig frem ogsaa indenfor kirkemurene, synes Guds aand dog godt paa vej til endnu engang at vise sin livskraft, sin evne til at rejse de døde ben af gravene. Ogsaa vore dages «barnekæmper lave» kan se livets højeste maal i at kunne «le ad banesaar og springe over grave».

Ved siden af denne kristne bekendelse, som i de nærmest følgende aar sikkert vil lyde livskraftigere end nogensinde, kender vore dage ogsaa en røst, der forsøger at forkynde et menneskelighedens evangelium, hvis grundtone ængsteligt lægges saa nær opad kristendommens som gørligt, men som dog benægter alle de kristne kendsgærninger. Livsfølelsen, livspoesien skal erstatte Guds hellige aand, foraarets levendegørende magt den Guds søn, der sprængte graven paaskemorgen, menneskeguden, livets gud, Dionysos «vor fader, som er i himlene». Sent om aftnen nærmer disse

humanitetens apostle sig de kristne forsamlinger og aflægger «Nikodemus' skriftemaal». De klimprer vore melodier efter, endskont mange af tangenterne nægter at give lyd, de ønsker at bevare «lovsangshumøret», dette: «Min sjæl, vær frisk og glad, lad sorgen fare!», men de protesterer mod sammen med Kingo at stige «op fra jordens bo, og med din tak og tro til himlen svinge». Disse menneskers forhold til Guds menighed er nærmest en blanding af beundring og misundelse. De er «ikke langt fra Guds rige», paa deres maade hungrer de efter «det livets brod, som kom ned fra himlen». Men der synes dem indtil videre at være uoverstigelige hindringer, som spærrer vejen frem til «livets land og lykke».

— — —

Som en typisk repræsentant for denne humane livsdyrkelse fortjener dr. *Vilhelm Andersen* at nævnes, saa meget mere som hans præstelige afstamning har bragt ham til — side om side med prof. *Troels-Lund* — at sende de bøger ud i verden, som forelobig danner menighedens hellige skrifter. Dybest set er det derfor en ren misforstaaelse at kalde Vilh. Andersen videnskabsmand. Hans bøger om Poul M. Møller og Oehlenschläger er tendens fra ende til anden, opbyggelseslitteratur, om man saa vil, humane prækner, storstilede illustrationer til Knud Sællandsfars senere direkte præstelige virksomhed.

Vilh. Andersen erklærer etsteds om sig selv, at han hverken er digter eller tænker, men «noget, som er midt imellem disse, nemlig den moderne mellemting, der hedder en kritiker». Denne bestemmelse, som altsaa forsaavidt er urigtig, er dog saa nøiagtig, som man med billighed kan forlange den af Vilh. Andersen selv. Det vilde være næsten utænkeligt skarptseende og uhyggeligt ærligt, om han selv skulde frakende sine litteraturhistoriske værker karakteren af videnskab.

Under alle omstændigheder har han tilfulde ret i det negative: Vilh. Andersen er virkelig hverken digter eller tænker. Hvoraf atter følger det fromme ønske, at han vilde lade være med at give gæsteroller i disse to egenskaber. Vilh. Andersens vers minder sandfærdigt i dilettantisme om Georg Brandes', og vi tvivler dog om, at selv G. B. kunde

have begaaet noget saa himmelraabende slet som det berygtede mindedigt i «Politiken» over Christian IX.

Heller ikke som filosofisk tænker rager Vilh. Andersen synderlig højt i vejret. I sine forgæves bestræbelser for at klargøre læserne en Schellings eller en Hegels tanker mister han af og til fuldstændig den klare og læselige stil, som ellers hører til hans bedste ejendommeligheder. I denne forbindelse bør Georg Brandes' evne til at overse og tumle de største tankebygninger, saa de bliver tilgængelige for lægfolk, være ham et opdragende exempel.

Som kritiker ejer Vilh. Andersen imidlertid fortrinlige forudsætninger for at fylde sin plads. Hans sprogsans er levende og frisk, hans bedømmelse af versenes «rytmiske ynde, formsmidighed og kraft» helt paalidelig og hans stil letløbende og fornøjelig. Der er noget af causeriets snaksomhed over den, men maaske er det netop denne ejendommelighed, som har skaffet ham hans store folkeyndest. Vilh. Andersens bøger egner sig godt til at læses i slobrok paa chaiselongen.

Og saa har han en blandt vore dages skrivende mennesker helt enestaaende evne til at finde en verden gemt i en nøddeskal. Hans sans for symbolet er udviklet til sit højeste. Af og til kan det maaske falde en læser, der ikke slet saa stærkt sværmer for det aandfulde, noget for brystet; Vilh. Andersen lægger ofte sine egne paafund ind i digternes vers; men det giver hans bøger en livfuld anskuelighed, som virker bedaarende. Man kan maaske nok finde hans udlægning af Oehlenschlägers barneskuespil: «Besøgelsen» noget forceret, men den aandfuldhed, der skal til, for i «Fætter Peter» med sit følge af «æbler, pærer og blommer» at skelne Steffens og Aladdins hule, er netop af den art, at den pirrer læsernes opmærksomhed. Man spiler øinene op, parat til at nyde den næste aandrighed.

Selvfølgelig har denne livfulde skrivemaade sin fare. Aandrighederne kan unægtelig af og til blive slemt forlorne. Naar Vilh. Andersen lader Ulfeldts plads, hvor der i Oehlenschlägers barndom var slagterboder, blive «indgangen til Hakon Jarl», er han sikkert allerede paa den gale side af stregen, og det vil næppe være urigtigt at sige, at hele hans

doktordisputats om «Guldhornene» dybest set kun er een eneste stor aandfuldhed. Den unge Oehlenschläger har sikkert næppe været saa fortrolig med tysk filosofi, som Vilh. Andersen vil gøre ham. Selv om Steffens aldrig saa meget i den berømmelige samtale har prædiket Schelling for sin unge lærling, er det meste af denne visdom uden tvivl prellet af. Man har i hele Vilh. Andersens lærde værk fornemmelsen af, at «Guldhornene»s spinkle rytmer er ved at sprænges af al denne dybsindighed. Sommerfuglen sættes paa sin knappenaal. Støvet fra vingerne føres over paa granskerens haand. Der tager det sig ud som tysk filosofi.

Overhovedet har Vilh. Andersen en vis mani for at gaa over bækken efter vand. I hans bog om Poul Møller viser dette sig paa en helt pudsig maade, hvor han møder frem med hele Poul Møllers (og hans egen) humanistiske dannelse og kendskab til Homer for at forklare oprindelsen til egenskaber, som mangen en sund dansk bondekarl ejer magen til. Ganske vist hævder Vilh. Andersen etsteds, at hans aandelige hjemstavn er «præstens mark», men hans lange lovsang til den latinske version som en «forberedelse til at skrive dansk» viser, at ogsaa denne præsteson, fuldt saa vel som sine forfædre, kender til det filologiske lapseri, der plejer at aabenbare sig som en besynderlig mani for at citere Horats i alle mulige og umulige forbindelser.

Det vilde dog være uret at sige, at det er Poul Møllers egenskab som «græcitetens lykkelige elsker», der har ført Vilh. Andersen til sit emne. Han udbryder selv et sted i anledning af et Poul Møllersk digt:

> Naar jeg læser disse simple billeder, bliver jeg, især naar jeg kommer fra en ordrig moderne lyrik, hvori der er meget, jeg ikke forstaar, og andet, som ikke behager mig, til mode som den syge mand, der atter flytter ud i det grønne. Jeg skutter min ryg og udspiler mine næsebor, jeg læser ikke, jeg *sanser*.

I disse ord har Vilh. Andersen klart og tydeligt peget paa den sjælelige forbindelse, som knytter ham saa nøje til Poul Møller. Det er netop hans hensigt, naar han skildrer denne forfatters kærnesunde, djærve og urfriske personlighed, at mane vore dages «syge mænd med den ordrige lyrik» til at blive fædrene lig. Det er Poul Møllers forelskelse i

livet, hans livspoesi (i modsætning til al mulig daværende og nuværende kunstpoesi), der fremstilles som forbilledlig ogsaa for os. Vilh. Andersen har aabenbart ønsket, at naar bogens enkeltheder ellers var glemte, skulde læseren dog bevare et indtryk af Poul Møllers berømte linier, hvor han haaner den slægt, som skal fødes, og som «intet kan og intet vil» — uden at «pynte sig med laante fjær» — og hvor han saa fortsætter:

Og danske mænd, som høre paa hans toner,
forundret spørge: hvilken selsom lyd?
Er det den danske røst i egens kroner?
Er det en sjællandsk piges hjertensfryd?

Men det skal være blod af stammens aarer,
som flyder i den brave sangers bryst,
og det skal være folkets fryd og taarer,
som klinger i den danske digters røst.

Det er særdeles forstaaeligt, at en livselsker som Vilh. Andersen kan føle trang til at drage Poul Møllers mandige profil frem iblandt en slægt, som intet kan og intet vil: det *er* ogsaa som et helt kursus i kærlighed til livet at sysle med denne mands værker; men unægtelig har Vilh. Andersens eget halve standpunkt overfor livet præget hans skildring.

Som bekendt, nærede Poul Møller en lang tid tvivl om sjælens udødelighed, indtil dødens hærværk i hans nærmeste familie tvang ham — livets trofaste elsker — i knæ for livets fyrste og sejrherre. Naar Poul Møllers liv fik den stolte udgang, det fik, naar dødsangsten ikke fik slaaet ham til jorden, var aarsagen slet og ret den, at han lærte at bygge paa klippen. Nu er det ganske vist ikke saadan, at Vilh. Andersen helt udelader denne kendsgærning, men den skydes saa langt tilside som mulig; hovedvægten lægges paa den rent primitive livskraft, livsglæde, livsevne hos Poul Møller, og det omslag, som burde have givet hele levnedstegningen sit skær, omtales kun mod slutningen af bogen, næsten helt en passant.

Grunden hertil er soleklar. Vilh. Andersen har ønsket at fremstille Poul Møller som et forbillede paa den rent menneskelige livsdyrkelse, der er Vilh. Andersens religion, og rent ubevidst har han saa fortonet de smærtehærdede

linier i billedet, den livshævdende, dødsbesejrende kristentro, som blev Poul Møllers sidste trøst. Vilh. Andersen siger selv et sted om en vis klasse af Poul Møller-elskere:

Af den digter, hos hvem de søger livets forklaring, forlanger de noget mere end et glad ansigt og et bravt sindelag. De forlanger, at han skal have udtryk ikke blot for livets glæde, men for smerten over livet, og ønsker meget at vide, hvor dybt han stikker, d. v. s. hvor dybt han har været *nede*.

Just denne art af mennesker er det, for hvem Vilh. Andersens bog er ufyldestgørende. Det synes dem netop, at de i den ikke møder stort andet end «et glad ansigt og et bravt sindelag», og om end det fortælles dem, at Poul Møller har været dybt nede, siges der saa lidt som mulig om, hvordan han kom op igen. (Noget, som endogsaa ganske er glemt i ovenstaaende citat). Den *menneskelige* opbyggelse, der kan hentes af Poul Møllers liv, er stor, den *kristelige* er tusindfold større.

Gælder det nu om Vilh. Andersens Poul Møller-bog, at han har glemt at fremhæve de dybeste træk i dette forunderligt ærlige fysiognomi, forholder det sig ganske omvendt med hans store værk om Oehlenschläger. Vilh. Andersen er her ganske i sit es. Her er intet andet at fremhæve end en sanselig frodighed, en urkraftig vitalitet, som ingen mage kender i dansk digtning. Og Vilh. Andersen fremhæver da ogsaa af hjærtens lyst. Det kan vist ikke nægtes, at hans Oehlenschläger-billede er i adskilligt større stil end virkeligheden. Vilh. Andersens tre svulmende bind er ikke stort andet end «Adam» (før syndefaldet) fra først til sidst. Man faar af og til indtrykket af, at han arbejder med en ligefrem religiøs iver, som Fidias, naar han modellerede sine guder. Det er jo en slags afgud, hvis billede han vil have frem: «den store Pan», der ellers har været død i de sidste totusinde aar, Dionysos, guden for øjeblikkets evighed, for begejstringens himmelflugt, for muldets safter, der modnes til druer. Der skal en god del overvurdering og endnu mere fantasi til, for at dette billede kan blive fuldført, og navnlig skal der en ærlig villie til at fortone, dække over, glemme de øjeblikke, hvor Dionysosmasken faldt, og der, med respekt

at melde, kun stod en sølle stymper og vidste ikke sine levende raad.

Saafremt Vilh. Andersens bog skal bevise, at Dionysos atter er født i norden, at livet kan leves ud af en rent menneskelig forelskelse i selve tilværelsens hemmeligheder — og hvad andet skulde den egentlig bevise? — da maa det siges, at den trods al umage beviser netop det stik modsatte.

Leves og leves — aa ja! Hvis *det* er menneskeliv: at flyve op som en ørn og ane noget om, at alle jordens smaa skrædderdrenge kan arve riget, for senere, som en noksaa trivelig etatsraadshøne, at tyre sin l'hombre og «blive ved jorden», saa evnede Oehlenschläger ved egen kraft at leve. Hvis *det* er menneskeliv: at tie, naar ens eget barn i sin dødstime beder om et ord til trøst, at flygte, naar ens egen hustru ligger paa sit dødsleje, flygte, fordi man ikke taaler at se døden, hvis *det* er menneskeliv: at dø uden at have een eneste synd at angre, brølende af rørelse over sin egen «Sokrates», saa evnede Oehlenschläger at leve. Men hvis menneskeliv vil sige: at stige som ørnen mod himlens blaa for stadig at have sit hjem deroppe, at sejre over døden, naar den slaar ens kære ned, sejre over den i «den sidste nattevagt», naar ens eget hjærte isner under dødens istaphaand, saa var Oehlenschläger trods alt en sølle fusker i livets svære kunst.

Vilh. Andersen vil gennem sin skildring af Oehlenschläger lære os, som han siger, at «bevare hurraraabet og bøgegrenen», men naar vi nu hører hurraraabet blive brustent i klangen paa en Oehlenschlägers læber, naar vi ser de røde roser visne selv i hans salmebog, ja hvad i alverden skal saa dette bringe alle os andre fattige skrædderdrenge for trøst? Vi, som end ikke har grund til, som «Aladdin»s forfatter havde det, at raabe hurra og svinge bøgegrenen, fordi han havde øvet en stordaad i aandens verden. Hvor er dog denne Oehlenschläger-forkyndelse baade aandsaristokratisk og blind, blind overfor alle de sorger, al den sure pine, der nok skal lære jordens smaafolk af med den slags foraarsdemonstrationer! Overfor en saadan menneskelighedens forkyndelse, et saadant evangelium om livet som den store glæde, et saadant ukendskab til det, som ene kan lære os at

bevare «hurraraabet og bøgegrenen», faar Goethes ord en ganske ejendommelig betoning, naar han siger:

> Wer nie sein Brod mit Thränen ass,
> wer nie die kummervollen Nächte
> auf seinem Bette weinend sass,
> der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte!

Og dette humanitetens evangelium er det, Vilh. Andersen vil forkynde som et frelsens budskab for vore dages kultur, vore dages moderne ulykkelige. Som om menneskehjærter, der er bleven forstenede ved at stirre ind i deres egen ondskab, stirre frem mod gravens øde, stirre selve livets tomhed i øjnene, kunde helbredes ved at knæle ned for en Dionysosstatue! Hvor skøn den saa end er, gælder om den det samme, som den unge mand med sorgens taarer hulkede frem om Afrodite fra Melos: «Hun har jo ingen arme». Hvad kommer fattige skrædderdrenge Dionysos ved! Hvor *tør* man forkynde det for menneskene, at de skal ofre sig til livet, lade livet leve med sig — naar livet for menneskeblinde øjne tiest ligner en bøddel, som martrer og piner, for tilsidst at dræbe med dødens ubarmhjærtige sværd! Vilh. Andersen véd det, at vore dages mennesker savner livsmod, «den elementære livsbekræftelse er intetsteds fremsat med myndighed». Og mod denne livsfejghed mener han, at en fordybelse i Oehlenschlägers digterværker kan være en passende kur! Mon en blind da kan lede en blind?

At alt dette nu ikke er een eneste stor uretfærdighed mod Vilh. Andersen, at meningen med hans Oehlenschlägerbog netop har været denne, derom er «Aaret og dagen» det store vidnesbyrd. I dette besynderlige værk, der nærmest kan betegnes som en human opbyggelsesbog, forkyndes rentud netop denne samme i luften frit svævende livsdyrkelse, og Vilh. Andersen vedgaar, «at den tankegang, der gaar igennem disse betragtninger, skønt den unægtelig fremtræder i en friere form, end jeg nogensinde har vovet at bruge, i alt væsentligt falder sammen med den, som findes i de af mig forfattede skrifter (om Poul Møller og Adam Ohlenschläger)».

Det er i «Aaret og dagen», Vilh. Andersen udtrykker en saadan humanist's længsel efter det kristne «lovsangs-

humor», som han daarligt kan undvære. Det problem, hvorover bogen er bygget, og som er det samme, der bærer hele Vilh. Andersens livsværk, formulerer han klart og skarpt saaledes:

Er det i det hele taget nu i min alder — og paa den tænkende menneskeslægts nuværende udviklingstrin — muligt ud af livet selv at udvikle en religiøs opfattelse af livet, der kan holde mig skadesløs for tabet af en svunden tids katekismus og min barndoms salme?»

Denne nye «religiøse opfattelse», som skal erstatte «min barndoms salme», er netop den samme, som ovenfor er skitseret. Oehlenschläger klarede sig sit liv igennem med saadan en selvkomponeret religion, og den Gud, der for fremtiden skal forkyndes, bliver just «menneskeguden, livets gud, som kun kan findes i livet selv», eller med andre ord: den Dionysos, med hvem Vilh. Andersen aldrig bliver træt af at sammenligne Oehlenschläger, han, hvis indtog i norden skildres med saa megen veltalenhed, med saa pragtfuld stilistisk svulm i «Bacchustoget».

Det maa nu indrømmes, at medens denne humane livsforkyndelse tog sig nogenlunde ud i Oehlenschläger-bogen, hvor den dog havde alle den store digters glansfulde vers at dække sig bag, synes den overmaade slunken her, hvor den er nødt til at optræde saa at sige «in puris naturalibus». Vilh. Andersen anvender en hærskare af ord runde, bløde, hel- eller halvgejstlige ord for dermed at bringe sit nye evangelium til at gøre et fyldigt indtryk. Det skinner dog igennem i hver eneste linie, at ligesom forfatteren indrømmer, at bogen er skreven «med et aabent sind og en hurtig pen i en sommerferie paa en af Sjællands lykkeligste kyster», saaledes er kvintessensen af den lange tale en «livsbelysning», som maaske kan gøre fyldest netop i en sommerferie, men som kun passer ilde til det daglige arbejdes pine og møje. Det nytter jo ikke i en lykkelig sommerferie at sætte sig hen og forkynde, det er jordbærtid hele aaret rundt; derfor dækker mørket og vinteren alligevel den hede, hvor kong Lear deler sin ulykke med sine stalbrødre. Hvad mening er der i at tømre sig en saadan selvgjort prædikestol, naar man kun har ord at sige, som kan opbygge glade solskins-

børn, styrke dem i deres tro til livet, naar man ingen trøst ejer mod ondskaben, mod døden?

«Livet kan leves — siger Vilh. Andersen — uden nogen «forklaring» eller «aabenbaring» efter udviklingens lov». Hvad nytter det at fremsætte den slags paastande, naar verdenshistorien saavelsom de store kunstnere vidner om det modsatte? Spørg Hellenerne, om livet til syvende og sidst var til at leve! Spørg Shakespeare! Der falder tilforladelig over Vilh. Andersens fripostige udtalelse et skær af overfladiskhed. Sligt kan netop kun siges i en lykkelig sommerferie.

Og nu døden —! I sit livs solskinstimer kan et menneske maaske finde trøst for døden i ord som disse:

Mens jeg lever, er jeg livets, og naar jeg falder, falder jeg i livets skød, og det *bærer*. Det er troen derpaa, der mangler, man tror ikke paa, at der virkelig *er* en trøst mod døden, nemlig livet».

Men naar det for alvor gaar paa livet løs, naar man er dybt nede, som Poul Møller var det, mon saa ikke den slags ord vil klinge hule som fraser? Saa er der vist kun eet af to: Enten med Poul Møller hente trøsten imod døden, hvor den ene er at finde. Eller med Adam Oehlenschläger lade Christiane stride sig ene ud af livet. Enten en straalende sejr eller en ynkelig flugt. Mon ikke selv Vilh. Andersen kunde tænke sig de øjeblikke, hvor længslen og graaden «med evigheds-savn» bliver saa stærk, at selv de fagreste menneskeord intet nytter?

Det kunde maaske falde Vilh. Andersen og de andre livsdyrkere ind, at kalde disse ord seminaristiske og plebejiske. Nu ja! Saa levede der da ogsaa engang en mand, som ikke ønskede at forstaaes af de kloge og vise, men af de enfoldige. Og den mands ord er det maaske ikke saa helt uæffent, den dag i dag at lægge sig paa hjærte.

Men Vilh. Andersen vedgaar da ogsaa af og til noksaa frimodigt, at hele hans nye religion er bygget op af et menneske, der mangler livserfaring. «Jeg er ikke — endnu ikke — moden til døden, men til livet» — gemmes der ikke bag de ord en dulgt tilstaaelse af, at døden engang maaske kan blive vanskelig nok, at det er sværere, end mennesker evner det, at «falde i livets skød», saadan saa «hurraraabet

og bogegrenen» bevares til det sidste? «Min synd er en umodenhed i min vilje» — aa ja! naar det ikke er værre bevendt end en smule umodenhed i viljen, slipper vi jo nok over det med «lovsangshumør». Men naar livet engang afslører sin rædsel helt og fuldt, hvordan staar det saa til med humøret?

— — —

Har Vilh. Andersen nu i «Aaret og dagen» givet den teoretiske redegørelse for den af ham forkyndte livsreligion, leverer han i «Bacchustoget» den historiske skildring af, hvilke former denne religion har antaget tiderne igennem, hvordan menneskene til alle tider og paa alle steder er kommen fra det, naar de skulde overgive sig til livet. Vilh. Andersen ynder i denne bog at stille sin Dionysos i modsætning til naturalismen og dekadencen. Han kan gøre det i saa smukke vendinger som disse:

Dionysos selv blev ogsaa under naturalismen en ukendt gud. — — — Naturalismen blev en arbejdsmaade, en ny façon at beskrive mennesker paa, men ingen religion (eller en religion om, at der ingen religion er). Man holdt sig til, at menneskene gik paa to, og lod sig ikke forvirre af, at de ogsaa var aand. Men dette er Dionysos: aand og natur. I en tid, hvor man opfatter menneskelivet som ren «aand», aabner han med sit tavse smil udsigten til den gamle Pan; for en anden slægt, der gør mennesket til ren «natur», holder han igennem den religiøse oplevelse af øjeblikkets evighedsværdi horisonten aaben og er endnu, som Platons dæmon, en budbringer mellem det dødelige og det udødelige.

Om denne Dionysos har Vilh. Andersen mange forunderlige ting at berette. Han efterspører ham allevegne. Han under sig endog den haarrejsende aandrighed at indrullere Brorson blandt Nordens Dionysosdyrkere. Han er kortsagt Vilhelm Andersen fra top til taa. Saa véd man ogsaa, hvordan bogen er. Den er gnistrende aandfuld, og dog mangler den aand. Den siger en vrimmel af træffende sandheder, og dog mangler den sandhed. Den fører læserne fra verdens ene ende til den anden for at opstøve livstilbedere, Dionysosdyrkere, og dog siger den næppe eet eneste sandt ord om livet og livets gaader. Den bruger med forkærlighed vendinger, som har kristelig klang, og dog er den fjærn fra al kristentro. Den forkynder med bravour «Guden», som menneskene skal finde livet ved at dyrke, og dog siger

den sig løs fra forbindelsen med den gud, som er Faderen, den Gud, som hører et menneskes bønner.

Vilh. Andersen har ogsaa her en fornemmelse af svagheden i det evangelium, han forkynder Helt melankolsk lyder det at høre indrømmet, at

Kristus har i vore dage blandt sine dyrkere mange, som Dionysos har skuffet; Dionysios Areopagiten, der omvendte sig paa Paulus' prædiken fra den Gud, som han ukendt dyrkede, til den, der havde det evige liv, har mange efterfølgere.

Men Vilh. Andersen hører ikke til disse. Han betegner selv sit standpunkt saaledes, at han er med blandt dem, «der hverken har kunnet eller villet springe eller svinge sig fra Dionysos, men som er vedblevet at skælve indtil døden, fordi de kun i denne skælven har følt, at de *levede*». «Det er *dem*, der har holdt livets vin flydende i menneskehedens offerskaal». Og selv da han maa til den smærtelige tilstaaelse, at disse Dionysikere er schlechte Leute, aber brave Musikanten, slaar det ikke sludder for ham. «Hvor *ringe* maa ikke mange af disse dionysikere, og af de største, tage sig ud for en etisk dom!» Men Vilh. Andersen trøster sig med: «At det er maadelige etikere, hænger sammen med, at det er vældige æstetikere».

Mon ikke i dette sidste den Vilh. Andersenske selvmodsigelse ligger klart for dagen? Var det ikke livet, selve det *sunde* menneskeliv, som nu skulde sættes i højsædet, i modsætning til al den megen «ordrige» lyrik? Men hvordan hænger det saa sammen, at præsterne i dette livets tempel er daarlige etikere, men gode æstetikere? Kan livets sundhed, glædens grove, daglige brød værnes af hænder, som nok spiller dejligt paa lire, men ellers er anbragt paa mennesker, der lever «jenseits gutes und böses»? Er ikke æstetismen livets, livsdyrkelsens argeste fjende?

Hemmeligheden er nok den, at Vilh. Andersen i sin religion ikke ejer den livskraft, som ene kan skabe gode etikere, d. v. s. overvinde hjærternes ondskab. Det er derfor, han maa nøjes med som tempeltjenere at have skjulte modstandere af den Gud, han inderst inde vil have dyrket.

Paa denne maade bliver da Vilh Andersens «livsdyrkelse» et nyt bevis paa den gamle sandhed, at i hvad betydning man end tager ordet, er det profeten fra Nazareth, der er *livets* herre. Livet, som er de rene hjærter. Livet, som er de ubrudte vinger. Livet, som er det evige foraar. Livet, som er sejren over døden. Den største livsbekræftelse, et menneske kan skænke sin tilværelse, er med andre ord den, han udtaler, naar han bekender sin tro paa den korsfæstede, men igen opstandne syndens og dødens herre.

EN KONFIRMAND.

(Af *Thea Christiansen*).

Saa var det da bestemt, at Kirsten skulde konfirmeres til høsten. Hun havde gjennemgaat alle skolens klasser allerede ifjor, men hun var saa spæd og liden af vekst, trods sine 16 aar, at det var blit opsat til nu. Hun skulde skrive sig næste dag.

Det var dette hun tænkte paa, der hun stod og saa ud i den skumrende vaarkveld.

Solen havde skinnet godt den dag og smeltet sneen, saa der rislede smaa bække ude i gaden. Det er saa underlig med saadanne smaa vandbække om vaaren.

Hun saa udover haverne med sine silhouetter af busker og trær. De laa nedenfor gaden i en krans rundt bugten; nedenfor haverne var fjorden. Den blinkede og legte i smaabølger . . . . . . Kirsten saa paa bækkerne og bølgerne hvor de legte og lo, — gid hun ogsaa kunde faa lege og le hele sit liv, men nu var det vist forbi, for nu maatte hun bli voksen. Hun havde ingen lyst til det, slig som kammeraterne. Hun maatte i sid kjole, og hun fik vist ikke slaa bold mer. Slaa bold, som var det morsomste hun vidste, endda hun ikke kunde bruge boldtræ ordentlig.

Der la sig noget tungt for brystet, en dump sorg over at noget deilig var forbi, noget som aldrig mere kom igjen. Man vilde vente af hende at nu skulde hun bli dame, og hun havde ikke spor af lyst til at være dame.

Længe stod hun og stirrede udover fjorden. En underlig længsel tog hende, — hun listede sig til at tørre en taare, der randt nedad hendes kind; ingen maatte se det.

Den aften la hun sit tøi hen med mer omhu end hun ellers pleiede; hun maatte begynde at vænne sig til et mere voksent væsen. I almindelighed gik alt saa rivende fort for Kirsten Holm.

Det havde frosset paa lidt om natten, saa det var klingende føre udenfor byen, da Kirsten næste formiddag ifølge med sin far kjørte til prestegaarden. Den lille by hvor Kirsten havde sit hjem, sognede til nabobygden, og den gamle prest overholdt den skik, at konfirmanderne lod sig indtegne til konfirmation i prestegaarden.

Kjøre med hest var noget af det fornøieligste Kirsten vidste. Idag fik hun kjøre og det ifølge med far. Han sad og smaapratede og nynnede af og til, mens svøben laa i hans ene haand og tømmerne slakke i den anden. Kirsten beundrede sin far. Ingen var saa klog som han. Derfor var han ogsaa valgt ind i saa meget, i skolestyre, formandskab og alt sligt noget. Han var kirkeværge ogsaa, trodde hun. Han havde saa sjelden tid til at snakke med Kirsten og hendes søskende, men hun var altid stolt af at vise sig i hans følge.

Alle konfirmanderne mødte frem til indtegning i kirkestuen, en liden bygning tæt ved prestegaarden. Bagefter blev Kirsten Holm buden ind til prestens paa kaffe sammen med sin far og nogen andre.

Kirsten generede sig frygtelig. Hun satte sig yderst paa en stolkant nederst ved døren. Men saa blev hun buden bort til kaffebordet. Der sad presten, kapellanen, hendes far og nogen damer. Kaffeen var varm, og for at bli fort færdig skyndte hun sig at drikke den. Hun blev hed og rød i ansigtet Endda værre blev det, da kapellanen, som hun havde hørt var en svært lærd mand, begyndte at tale med hende. Hun forsøgte at svare saa forstandig som mulig, men hun var saa dum og klodset — alt blev forkjert, og hedere og hedere blev hun i hodet, — aa, det var skrækkeligt. Hun fandt i det hele taget, at det begyndte indviklet dette at bli voksen.

Det var imidlertid ikke saa værst at «gaa for presten». Presteleksen og hvad dertil hørte var ingenting for hende, som kunde Kurtz's store bibelhistorie næsten udenad. Til religionslærer paa skolen havde de jo en af samtidens mest anseede theologer. Det sa alle om ham at han var.

De var helt fri skolen paa prestedagene, og naar de kom ud fra det lavloftede kommunelokale, hvor de læste, togede

de i flok og følge udover strandveien alle smaapigerne. Det vil sige, de som gik paa byens pigeskole.

Alma Aars, som bestandig havde penge, kjøbte drops og pebermyntekager hos bager Bjelke oppe i bakken. Saa slang de arm i arm, bedsteveninder og næstbedsteveninder, udover strandveien, og gnasket sukkertøi.

Vaaren gik og sommeren kom. Kammeraterne begyndte saa smaat at snakke om udstyret de skulde ha til konfirmationen. Da tiede Kirsten stille Der blev ikke talt stort om dette hjemme. Hun vidste hun fik bare det allernødtørftigste, og det ganske enkelt. Far og mor havde hverken raad eller lyst til at give hende noget større «udstyr» ved denne anledning. Kirsten likte sig derfor ikke naar de andre begyndte paa dette. For selv ønskede hun sig naturligvis ligesaa meget pent til baade indvendig og udvendig som de andre, men naar hun vidste hun ikke fik, saa vilde hun helst ind paa et andet kapitel. Da trodde de andre at hun var gudelig. Hendes far og mor var jo gudelige.

Kirsten blev bleg og kneb munden sammen. Det var jo ikke det, men hun sa ingenting

Hun syntes nemlig ikke at konfirmationen var saa frygtelig. Det var ikke Gud som havde faat istand konfirmationen, det var jo Kristian VI. Det havde hun hørt far sige engang ogsaa. Far var imod konfirmationen slig som den nu var; han havde skrevet om det i «Amtstidende» ogsaa.

Det var jo det med løftet da. Ja — jovist — men hun *vilde* jo prøve at holde sit daabsløfte, mere kunde hun ikke love. Og naar det nu engang var skik og brug at konfirmeres, maatte hun gjøre som de andre. Forresten syntes hun Forklaringen og alt det der gjorde det saa indviklet. Det var saa vanskelig at komme gjennem retfærdiggjørelse og helliggjørelse og alt saant noget, som hun maatte igjennem for at naa frem til Gud.

Det hændte den sommer, at Kirsten oftere om aftenen sneg sig ud af byen og gik ind i et lidet granholt, som laa oppe paa en høide. Derinde satte hun sig stille ned paa en træstubbe. Det susede i granernes toppe som en sagte

hvisken. Smaafugle fløi fra gren til gren og kvidrede. Det duftede af græs og mose, — hun trak aanden dybt og langt. Der faldt ro over hendes sind, der ofte kunde brænde saa hedt. Her var saa svalt, her var saa stille. Her kom Gud hende nær, hun kjendte sig varm om hjertet af længsel. Da steg der taarer op i hendes øine, og hun foldede sine hænder og bad: Kjære, kjære herre Gud, gjør mig snil og god.

Alma Aars vilde gjerne være bedsteveninde med Kirsten Holm den sommer.

Alma havde vokset meget den sidste tid, alle hendes kjoler var for korte. Men hun fik ingen ny før til konfirmationen, da skulde hun ha nyt sæt af alle slags. Dette gik hun og pratede om for Kirsten, som bare gik og hørte paa. Imellem fik hun anfald af religiøse stemninger, og da snakket hun svært alvorlig. Som en aften de sad paa en bænk ude ved strandveien.

Det havde været en varm dag. Fjorden gik i lange vaager, som rullede blanke indover den flade strand. De kjærtegnede dens fine sand og slog tilbage med et sagte kluk. Saa kom der en ny bølge, blank — og bløde — og fin — det klakket og smaalo dernede. — — —

Alma var betaget, — sommeraftenen og hendes egen stemning tog hende. Hun talte om hvor alvorlig, rent frygtelig alvorlig det var at gaa derop til alteret og gi presten sin haand paa at hun vilde holde sit daabsløfte, ligesom et bryllup næsten.

Jeg vilde ønske vi havde den skik, som de har mange andre steder, at konfirmanderne er klædt i hvide kjoler, — som en brud, tilføiede hun drømmende.

Hendes øine var blanke og munden rød.

Kirsten flyttede lidt paa sig, — hun likte ikke Alma naar hun var saan drømmendes af sig.

Kirsten reiste sig og gik ned til stranden. Der ledte hun frem en del smaa, flade stene og gav sig til at kaste «skjærfisk». Stenene sprat og hoppede i vandfladen to—tre—fire—fem spret. Flere kunde hun ikke drive det til.

Jovist var det alvorlig ja, men en kunde ikke komme forbi det, en fik springe i det. Naar det kom op i hende, puttede hun tankerne ned, saalangt ned hun bare kunde.

Konfirmationen fik endda gaa an, men altergangen bagefter; den var det værste. Den var som et sort, bundløst dyb, og paa bunden var det blod og ild. Hun slyngede en sten ud i vandet; den kløvede de smaa bølger og sprat — sprat — sprat. —

Det var det mystiske — det med blodet — og en maatte vide sig værdig, ellers vilde en æde og drikke sig selv til dom.

Ja, det var alvorlig — det var frygtelig. Dersom hun gav sig til at tænke paa det, kunde hun bli gal, — det var bedst slet ikke at tænke. Hun slentrede henad stranden. — Kom nu Alma, saa gaar vi.

Høisommer gik og eftersommer kom med stjerneklare aftener. Da kunde Kirsten gaa ud under den dybblaa himmel hvor alle stjerner blinkede. Guds kjærlige faderøine var det, — hun gik og gik, for det kjølede hendes brændende sind. Her var Gud hende nær, her kunde hun sige frem om alt det hun ikke kunde sige til nogen anden. Og her var Gud anderledes end i Forklaringen, det kjendte hun paa sig, men hun kunde ikke sige noget saa barnagtigt. Hun blev nok aldrig voksen. Aanei, ikke engang naar hun fik sin sorte kjole paa sig.

Konfirmationsdagen drog Kirsten Holm forbi som en drøm. Alt var saa fjernt fra det som hun før havde levet. Det var, som var det en anden der gik med de andre derop til alteret, en bleg liden pige i en sort kjole som var til at vokse i. Slig saa hun ud i speilet om morgenen, og saan saa hun sig i det hele.

Hun fik mange pene ting, men de gjorde intet indtryk paa hende, ikke den dag ialfald. Jo, der var én ting, og den irriterede hende, endda det var den smukkeste af dem alle. Det var en stor, kunstfærdig udført sølje, som en ung mand af hendes forældres bekjendtskab sendte hende. Søljen var smuk, men — hvilken ret havde han til at gi hende noget. Blandt de mange gjæster, som indfandt sig i hendes forældres hus, erindrede hun med stille ærgrelse at han var en af dem.

Ellers var alt i taage. En ilfærdighed efter fortest mulig at faa det undagjort bemægtigede sig hende.

Aftenen før altergangen tog hendes far for sig hende og de af hendes kammerater, der hørte til deres nærmeste bekjendtskabskreds, og talte med dem. Far talte saa vakkert. Han foreholdt dem hvor alvorligt det var, for en høitid den maatte være for dem, denne deres første altergang.

Det var vakkert og høitidelig altsammen, det syntes Kirsten ogsaa, og hendes kammerater graat, men hun kunde ikke. Hun var ligesom stivnet, — hun var ræd, ræd for det mørke som hun skulde dukkes ned i. . . . . . «Dette er mit blod» . . . . . og hun skulde drikke det . . . . . aa, det var saa pinefuldt. . . . . .

Det faldt hende imidlertid ikke med en tanke ind at skille lag, hun maatte gjøre som de andre.

Da hun gik tilsengs om aftenen var hun i en yderst grebet stemning. Hendes sjæleliv havde i saa lang tid været sat under høitryk, hun var spændt som en staalstreng, — den maatte synge eller springe.

Fra sine skuffer hentede hun frem rent tøi, rent lintøi fra inderst til yderst.

Hun la sig og ventet, om ikke Gud skulde sende hende den længsel som hun maatte kjende. Hun lukkede sine øine og bad med ord, som presten brugte i kirken, og ventet, — kanske det ikke kom før imorgen, foran alteret først, — den store længselen, som hun ikke kunde finde frem inde i sig, — hun ventet — taarer pressedes frem under de fast tillukkede øienlaag, — det var saa vaandefuldt, og ingen kunde hjælpe hende, — hun var ikke from nok, — aa, saa træt hun blev. — — —

Da foldede hun sine hænder og bad stille sin barndomsbøn: Gud bøie mit unge hjerte til en sand gudsfrygt, amen.

Det stramme træk over øinene slappedes, læberne skiltes, en taare løsnede sig ud fra øienhaarene og faldt, ansigtet fik barnets fredfulde udtryk, og hun gled ind i søvnen.

Næste morgen vaagnede Kirsten Holm mere rolig i sind, men den sad der fremdeles den spændende forventning om at noget skulde ske, og frygten for at der kanske ikke kom noget.

Hun badede sit legeme, redte sit haar og klædte sig med megen omhyggelighed, men alt som i drømme.

Hun gik til kirken og op til alteret, halvt som i drømme. Hun ventede fremdeles, men spændingen var over, det var lys dag. — — —

Da det ikke kom, det store som hun havde ventet, det som skulde fylde hendes sjæl, blev hun ikke saa forfærdet som hun havde tænkt hun skulde bli. Hun kjendte bare et stort tomt rum inde i sig der, hvor forventningen havde siddet.

Da Kirsten Holm gik nedover kirkegulvet efter sin første altergang, var det en bleg, liden pige med noget af en slukket glans over sig og i en lang, sort kjole, — der var syet til at vokse i.

Men da hun kom ud i solskinnet, sprang et glimt frem i øiet: Deilig at det er over! —

OVER EVNE?

Prædiken paa universitetet af *J. J. Jansen.*

Det er ikke om Troen, jeg vil tale idag, det er om *livet*, praktisk kristendom.

Hvad er kristendommens livskrav?

Det er ét — *kjærlighed.* Det er dette ene: Elsk hverandre. Vær snille mod hverandre.

Men dette krav deler sig strax for vor tanke i to: Elske dem, som *elsker os* og elske dem, som *hader os* — vore fiender. Det deler sig ogsaa paa samme maade for *Jesu* tanke. Derfor taler han i vort evangelium om begge de to ting: elske dem, som elsker os, og elske dem, som hader os.

Hvad tror du er vankeligst? — Naturligvis at elske sin fiende. Nu vel lad os gjemme det vanskeligste tilsidst og først tale lidt om at elske dem, som *elsker* os. «Ja», siger du maaske, «det er jo let. Det er jo noget ganske selvfølgeligt, at vi elsker dem, som elsker os. Det siger jo ogsaa Jesus, at det er selvfølgeligt og, at endog toldere gjør det, altsaa de moralsk tarveligste og laveststaaende».

Ja, men er det alligevel saa sikkert dette, at vi elsker dem, som elsker os? — Jeg vil reise et spørgsmaalstegn her. Nogen vil maaske indvende: Du kritiserer altsaa Jesus». Nu om saa var, dersom det sker af en, som elsker ham og tror paa ham, saa antager jeg, han foretrækker kritik for slavisk underkastelse.

Men det *er* ikke kritik, det er *forstaaelse.* Jesus vidste godt, at vi ikke *altid* elsker dem, som elsker os.

Er vi ikke ofte tarvelige nok til at være hensynsløse og ubehagelige netop mod dem, som elsker os. Er der ikke allerede her en livsopgave, hvor vi trænger hjælp af Guds aand?

Lad mig tage et exempel. Fra hjemmet. I hjemmet er det jo netop, vi har dem, som elsker os. Er det ikke? Hvorledes skulde det være gaaet dig uden al den kjærlighed, du har været gjenstand for i dit hjem, al den opofrende, dybe, diskrete kjærlighed hos *far og mor*. Nu mod mor og far er vel alle snille. Skjønt jeg er ikke sikker paa det. Har du ikke sommetider været haard og hensynsløs og utaknemlig mod dem ogsaa.

Saa din *hustru*. Det er jo mest for *mænd* jeg taler idag. Mod andre kvinder er du høfligheden og opmærksomheden selv; men i hjemmet ligeoverfor din hustru er du stundom skjødesløs, uopmærksom, ja kanske hensynløs. I har vel lagt mærke til, at noget, som Jesus specielt nævner idag, er *høflighed*, at hilse. Han minder os om, at høflighed og opmærksomhed er betydningsfulde ytringer af kjærlighed.

Og saa dine *søstre*. Nu ja der er mange unge mænd, som er snille og opmærksomme mod sine søstre og kanske endog mod gamle snille tante; men der er ogsaa enkelte, som i hjemmet er nogle gode kommandersergeanter. Vær snil og opmærksom og hensynsfuld mod alle og overalt, men især i hjemmet, hvor du har det fond af kjærlighed, som du lever af.

Men jeg iler til det vanskeligere punkt i min prædiken: elske sin *fiende*. Da jeg fik anmodning om at tale idag over dette evangelium, sagde jeg til en bekjendt: «Det er igrunden ondt at prædike over dette, for det *er* jo ingen, som elsker sine fiender».

Den vi hader, den hader vi; den jeg ikke kan fordrage, den *kan* jeg ikke fordrage. Bare ved synet af ham eller af hende blir mit sind mørkt — jeg ruller mine gardiner ned: Hvorledes skulde jeg elske en, som har gjort mig saa meget ondt, saaret mig saa dybt. Jeg *maa* saare ham igjen. Jeg maa sige ham noget, som kan svie ham i hjertet. — Er det ikke saa? — Nu maa *du* have for øie dit eget tilfælde, som du har eller havde. Mange vil sige: «Her er kristendommen over evne».

Men saa kom jeg til at tænke paa, at det dog virkelig findes dem, som elsker sin fiende og gjør ham godt. Jeg maa her nævne det deilige træk fra missionsmarken, som jeg

har læst flere steder, sidst i en bog af *Alexander Vinet*. Udenfor en slavehytte laa en meget skrøbelig og lidende gammel negerslave i solskinnet. En anden neger stelte med ham, og saa omhyggelig og kjærlig og glad, at hans herre blev opmerksom paa det og spurgte: «Er det din far?» — «Nei». — «En slægtning da eller en ven?» — «Nei, det er min fiende». Den syge var det menneske, som i sin tid havde gjort ham mest ondt.

Han var en kristen.

Og jeg kom til at tænke paa nærmere exempler fra min egen oplevelse. Vi behover ikke at gaa over verdenshavet for at finde dem. Der *er* mennesker, som elsker sine fiender, og som beder for dem, der forfølger dem. Hvem er det? — Det er dem, som er kommet under den forvandlingens lov, der er i Jesus Kristus.

Jeg erindrer en af mine venner, som var meget syg af tvil. «Naar alle beviser for kristendommens sandheder brister», sagde han engang til mig, «saa er der ét bevis jeg aldrig kan komme fra, det er, at jeg har *seet*, den har forvandlet ulven til lam».

Dog du vil maaske sige: «Driften til at gjengjælde er for stærk. Nydelsen ved at saare den, som har saaret mig, er for stor. Det *er* over evne dette».

Dertil vil jeg svare: Det *er* en nydelse at hade. Det *er* en nydelse at saare den, jeg hader. Men det er en større nydelse at tilgive. Det er en større lykke den stund, I to fiender rækker hinanden haanden, ser hinanden i øiet og føler, at I kan stole paa hinanden resten af livet.

Jeg kan ikke, idet jeg taler dette, lade være at tænke paa to nationer, paa den stund ifjor, da jeg talte her paa universitetet, og vi bad ud af vore hjerters dyb, at Gud vilde give fred mellem Sverige og Norge. Aa om vi maatte opleve den dag, da de to frie selvstændige folk rakte hinanden haanden, saa hinanden i øiet og følte, at de kunde stole paa hverandre i de kommende dage.

Elske sin fiende. Vi er her ved det vanskeligste. Jeg taler nu atter om forholdet mellem de enkelte. Elske sin fiende. Vi er ved det største i kristendommen. Og mange spørger: «Hvorledes skal jeg blive saadan? Hvorledes kan

det ske?» — Da vender jeg tilbage til det, jeg først talte om: At elske dem, som elsker dig. Der er nemlig en, jeg ikke nævnte, som elsker dig. *Gud* elsker dig. Elsk ham igjen, da kommer du ogsaa til at kunne elske din fiende.

Om ingen anden elsker dig, der en én, som elsker dig, det er Gud. Aa er det ikke godt, at vi ikke behøver at studere paa, hvorledes vi skal erhverve os Guds kjærlighed. Den *har* vi. Den *har* du. Jeg synes sommetider, det har været som en aabenbaring, naar det har vældet ind over mit hjerte dette. Gud elsker dig — trods alt.

Saa elskede Gud verden, at han gav sin søn den enbaarne. — «Verden», hvad er det? — Det er de syndige, de faldne, de langt fra Gud. Om du har spottet ham, om du har glemt ham i synd, om du har staat ham imod, han har dog elsket dig med en uforanderlig kjærlighed.

Har det ikke stundom hændt noget i dit liv, saa du maatte stanse og tænke: «Dette er skeet af en kjærlig Gud». — Der fortælles et deiligt træk fra den store amerikanske krig. En ung soldat laa haardt saaret paa hospitalet. Hans mor kom til leiren for at pleie ham. Men lægen sagde nei. Han frygtede, at bevægelsen vilde bli farlig for den syge. Dog hun lovede at være ganske stille, ikke sige et ord. Da fik hun gaa ind. Hun satte sig stille ved sengen og la kun sin haand paa den syges pande. Da gik der et glad udtryk over det lidende ansigt med de lukkede øine, og han sagde: «Mor, det er din haand».

Saaledes kjendes ogsaa Guds haand i kritiske tider. Som en moders haand. Thi hans kjærlighed er som en moders kjærlighed. «Som en moder vil jeg trøste», siger han hos profeten.

Aa om jeg rigtig kunde give eder et indtryk af, hvor godt det er at elske Gud, at hengive sig personlig til ham, hvor ens samvittighed faar fred af det, hvor ens trang til livslykke tilfredsstilles af det. Thi naar jeg vil bevæge eder til at give Gud eders hjerte, er det da til et onde, jeg driver eder, er det en byrde, et aag, jeg vil bevæge eder til at tage? — Nei det er den høieste, ædleste livslykke, jeg vil bevæge eder til at vælge. Studenter! giv Gud eders hjerte. Vælg den vei, som I kan gaa med ham.

ENDNU LIDT OM MIRAKLERNE.

«For kirke og kultur» indeholdt i forrige nummer et foredrag om dette spørgsmaal af kandidat Drougge. Da jeg tror det kan have noget værd, vilde jeg gjerne faa supplere det ellers saa interessante foredrag med nogle synsmaader, som er fremholdt i en artikel af en engelsk præst *Edward W. Lewis*. Hans afhandling er fremkommet som en besvarelse paa spørgsmaal, der i et tidsskrift var rettet til de engelske præster. Af hensyn til pladsen vover jeg ikke at gaa videre end til at gjengive hovedtankerne i den nævnte afhandling. Men jeg tror, at de vil være tilstrækkelige til at klargjøre hans grundsyn og tjenlige til at kaste lys over et vanskeligt spørgsmaal, selv om man ikke vil være enig med ham i enkelthederne.

Det spørgsmaal, der var stillet til besvarelse, lyder saaledes: «*Tror De paa, at Kristus gjorde mirakler?*»

Han begynder sin afhandling med at dele spørgsmaalet i to: Er mirakler i det hele mulige? Og er de troværdige? Dersom man kommer til det resultat at de er umulige, er dermed givet, at de heller ikke er troværdige.

For at besvare spørgsmaalet ret, maa vi først faa klarhed over, hvad der menes med det ord «mirakel». Den almindelige opfatning er, at et mirakel er krænkelse af en naturlov eller naturlove. Og krænkelse af, brud paa en naturlov ved noget der indtræffer indenfor naturens orden synes at være en saa aabenbar fornægtelse af og forvirring i den hele skabelse, at mirakler ansees for umulige. Dersom en naturlov overhovedet har nogen autoritet, vilde et brud paa den bringe kaos. Hvis disse naturloves magt ikke er evige, urokkelige som Gud selv, bliver universets stabilitet undergravet; vor opfatning af universet som en enhed, et system, maa opgives.

Det er opfatningen.

Det svar, der er at give herpaa, er dette, at der ikke findes naturlove i den forstand, at der er ydre kræfter eller magter som er istand til at tvinge naturens processer mod visse formaal. Der gives ikke naturlove der har en saadan myndighed over naturen at den maa adlyde dem Det er en helt igjennem falsk forestilling at betragte naturlovene som visse praktisk talt almægtige agenter, som holder verden gaaende og paa sin plads. Det er den populære opfatning; men den har ingen hjemmel i virkeligheden. I den populære opfatning er naturlovene udrustede med kraft; de personaliseres. En naturlov gjør dette eller den foraarsager hint. Som om verden var en vogn trukken af heste og tømmerne laa i hænderne paa disse naturlove, stridshestenes drivere. Hvad bevirker at solen staar op og at duggen falder? Det er en naturlov, hedder det. Hvad bringer blomsterne til at vokse, aarstiderne til at skifte? Svaret er atter: Det er naturens love. Det er denne opfatning, som er falsk og som maa forandres.

Naturlovene er ikke ydre myndigheder som med magt gjør sig selv gjældende over verden og kræver lydighed. De er *generelle udtryk for den maade, hvorpaa vi ser tingen virke og handle* og *ikke* kræfter som tvinger tingene til at virke og handle paa en bestemt maade. De er udtryk for en bestemt orden som vi iagttager i naturen, ikke de kræfter, som gjør denne orden mulig.

En naturlov er ikke energi, det er en formel.

Lad os exempelvis betragte gravitationsloven. Hvad er det? En skolegut vil maaske svare: det er det som bevirker, at et æble falder til jorden. Manden paa gaden vil maaske svare: det er en lov, som enhver ting maa lyde og som gjør, at den tenderer til at falde til jorden. Begge tager feil; for der er ikke nogen lov i naturen som kan tvinge en ting til at gjøre noget.

En videnskabsmand derimod vilde sige omtrent følgende. Gjennem en række af aar har man gjort en hel del iagttagelser og en hel del experimenter angaaende den maade, hvorpaa legemerne virker paa hinanden. Saavidt vi har kunnet sørge derfor er intet ladet ude af beregningen; hele naturens omraade, saalangt vi har formaaet det, er kommet

under observation, og som resultat af disse observationer har vi fundet, at legemerne altid og under alle forholde tiltrækker hinanden proportionalt med deres masse og omvendt proportonalt med kvadradet af deres afstand. Alle resultaterne af disse observationer og experimenter udtrykker vi i en formel, som vi kalder gravitationens eller tyngdens lov.

Som vi ser er det ikke gravitationsloven som *gjør*, at legemerne tiltrækker hinanden; den er kun et vedtaget udtryk for den maade, hvorpaa legemer tiltrækker hinanden og som de altid har gjort det længe før gravitationsloven blev formuleret.

Hvis vi derfor taler om et mirakel ikke som et brud paa en naturlov men snarere som noget der er en undtagelse fra en vedtagen formel, vil sagen langtfra synes saa umulig.

Saadanne undtagelser fra en iagttaget orden i naturen karakteriserer hele den lange fremskridtslinje inden vor viden; ikke sjelden har de netop været udgangspunkter for den højere viden. Den vilde iagttog den lysende maane. En nat saa han den formørket. Det var en undtagelse fra den iagttagne orden og han søgte sin ejendommelige forklaring derpaa; det var en af guderne som i sin vrede havde slugt den. Det var et mirakel for ham, fordi det var en voldsom undtagelse fra hans regel. Det er intet mirakel for os, fordi vi kjender solsystemet. Paa samme maade kan vi gaa rækker igjennem baade inden naturens omraade og gjennem slægterne.

Lad os summere sammen, hvad vi nu har fundet. Vi kan kort samle det i følgende: Et mirakel er i virkeligheden ikke en undtagelse fra den i naturen herskende ensartethed eller enhed, men skyldes det faktum at vi enten har taget fejl eller ikke fuldkomment har kunnet udføre de observationer af naturen som har ligget for os. Det er vel paa basis heraf at en skeptiker som *Hume* og en videnskabsmand som *Huxley* indrømmer, at der ikke er nogen gyldig grund at paaberaabe for, at mirakler skulde være umulige.

Imidlertid er ikke hermed alt sagt. Det er ikke alene vor uvidenhed om alle kjendsgjerningerne, som gjør mirakler mulige. Der er en dyberegaaende tanke.

Verdens basis er aandelig. Den er ikke en tilfældig

samling af atomer; den er ikke en blot og bar ubrudt række af fysiske aarsager og fysiske virkninger, ikke bare en umaadelig mekanisme. Den viser en orden som vidner om tanke; den viser et formaal og den gradvise realisation af et maal, som vidner om en vilje. De modneste og sundeste tankeretninger i nutiden gaar i retning af at fastslaa det faktum, at naturen er aandens klædebon; at grundkjendsgjerningen i universet ikke er et udeleligt atom men en aandelig kraft. Universets dybeste realitet maa forklares ikke ved det laveste men ved det højeste som er i det. Som kristne er vi derfor i samklang med tidens bedste og tilforladeligste tanker, naar vi fastholder at universet er der for at legemliggjøre et aandeligt faktum; hvad vi kalder love og ensartetheder er udvortes udtryk for en aandelig proces; naturen er en organisme, og den er til for at manifestere et liv og dette liv er den evige Guds søns inkarnerede liv. Naturen er til for Gud; den er manifestationen af Guds inkarnerede liv. Dette er i religionens terminologi, hvad vi i filosofiens terminologi kalder naturens enhed.

Det er ikke meningen hermed at sige, at Gud kan tænkes at gjøre med verden hvadsomhelst han maatte behage, naar og hvorledes han maatte behage det, som om den var en dukke i hans haand. Er naturen en aabenbaring af Gud, er intet aabenbaret deri som væsentlig staar i strid med en fast vilje, fuldkommen skjønhed og sandhed.

Men naar vi siger, at naturen er til for Gud, saa *er* det meningen, at vi ikke er paa den tilforladelige side, naar vi fra vor nødvendigvis begrænsede og ufuldkomne viden om naturen deducerer en saakaldt lov og saa derfra gaar til at binde Gud i alt hans virke til denne lov; nægter at der kan være noget som ikke kan bringes ind under vor formel, eller vil ved vore mathematiske hjælpemidler drage en periferi om den almægtige. En naturorden kan aldrig legemlig indeslutte et aandeligt liv i dets fylde, og en formel som er afledet fra en begrænset iagttagelse af denne orden kan aldrig betragtes som omfattende den hele natur af et saadant liv. Man kan ikke binde det hele ved delens lov.

Der er grænser. Men disse grænser er fuldkommen klare. Skabningen er inkarnationen af Guds liv. Fordi

dette liv er ét, maa naturen være en enhed — kan ikke være andet end en enhed. Der kan ikke ske noget, der benægter eller bryder denne enhed. Men indenfor og sammenhængende med denne enhed er vi fuldt beredt til at antage, at der kan ske mange ting som for os er uforklarlige, endog synes os at staa i strid med naturlovene som vi forstaar dem, men som fra et højere synspunkt kan bringes i samklang med vor nuværende viden; kunde vi blot se naturen som Gud ser den, vilde de vise sig at være den sande og eneste fuldbyrdelse af det guddommelige, aandelige formaal, for hvis skyld naturen er til.

Miraklerne er saaledes seet mulige. Er de ogsaa troværdige? Lad os for dette spørgsmaals vedkommende holde os til Jesu mirakler.

Vi staar her foran kjendsgjerninger. Thi det er en kjendsgjerning at Jesus udførte underfulde gjerninger. Forfatteren anfører 4 argumenter som vidnesbyrd om, at evangeliernes beretninger ogsaa i saa maade er historisk paalidelige. Han gjennemgaar bibelkritikens resultater, som han kjender som faa og hvis arbeide han anerkjender som ærlige, indsigtsfulde mænds arbeide og paaviser, hvor uantastede de evangeliske beretninger staar efter sin hovedsag. Af frygt for at optage for megen plads maa jeg forbigaa dette interessante afsnit af afhandlingen og kun anføre de ord, hvormed han afslutter det.

Der er intet af Jesu mirakler, som vi er opfordrede til at tro paa, der bryder den naturens enhed, som hviler paa Guds enhed. Der er intet af disse mirakler som ikke sigter til at hjælpe os i vore bestræbelser for gjennem ham at forstaa Gud Faders magt og kjærlighed. Naar Jesus udfører mirakler synes han mig at træde frem som indehaveren af en magt, der ikke er i strid med naturen men som han øser fra kilder som ligger udenfor vor synskreds; hvad han gjør er ikke et brud paa en naturlov; det er snarere forjættelsen om at Guds fuldkomne vilje opfyldes mod os. Naar Jesus er den han er og hvad han er, er det naturligt og ikke unaturligt at vente at forbundet med hans liv og gjerning vilde der ske ting, som ligger over vor forstaaelse; thi det er naturligt og ikke unaturligt, at han — Guds inkarnerede

liv — skulde være i besiddelse af en saadan magt, istand til at aabenbare sig paa saadan maade og for saadanne formaal.

Den tid er visselig ikke fjærn, da vor tro paa Jesu mirakler vil blive retfærdiggjort.

Dette haab knytter sig til de fremskridt, som har været gjort i en forholdsvis ny videnskab. Inden de nærmeste aar vil utvivlsomt vor viden om de kjendsgjerninger og evner der knytter sig til den menneskelige personlighed blive betydelig øget. Det staar allerede nu fuldt klart for os, at der er hemmelige og fine omraader i den menneskelige personlighed, der endnu er som en lukket bog; skjulte kræfter inden i os der ligger nær vort væsens inderste, som vi begynder at blive var, men hvis væsen og art vi endnu ikke forstaar. Naar vi engang kommer til fuld forstaaelse af disse ting, vil vi opdage kjendsgjerninger og principer som vil sætte os istand til at bruge Jesu mirakler inden rækken af lovene for den menneskelige personlighed.

Kristus er Guds menneskelige side aabenbaret i kjød. Han er *humanitas* (menneskevæsenet) som det er for Gud som ser det fuldkomment og helt, den ideale humanitet som var og er med Gud fra begyndelsen — som er i Faderens skjød og kom fra Faderens skjød for at forklare ham — i ham er det guddommelige og menneskelige ét.

Derfor tror jeg, at eftersom vi kommer til mere at kjende de evner og muligheder, som er i os som personligheder og naar længere mod hvad vi kan og skal være, vil vi træde indenfor den kundskabs- og livsfære, hvor Jesu — den højeste og fuldkomne personligheds — undere hviler som et faktum af en højere orden, aabenbaringen af en højere lov.

Eugène Hanssen.

KJØN OG MORAL.

Et samfundsspørgsmaal.

I en literaturoversigt i «Samtiden» no. 1 iaar udtales i anledning visse stereotype foreteelser i skjønliteraturen: «det viser, at kjønsspørgsmaalet og kjønsmoralen fremdeles er *nationens fikse idé*».

Der foreligger her en begrebssammenblanding, som ikke er ualmindelig og som bør gjøres opmærksom paa, fordi den berører spørgsmaal af den høieste betydning for den enkelte og for hele samfundet. Og det bør klargjøres, hvorvidt trangen til at behandle disse spørgsmaal er en fiks idé hos nationen — et sygeligt fænomen altsaa — eller om den er berettiget og nødvendig for samfundets fremgang i kultur og moral. De kan i saafald ikke affærdiges med en spydighed.

Først og fremst maa betones, at skjønliteraturens røst ikke altid er folkets. Den gir vel neppe nogensinde et helt og korrekt udtryk for, hvad der rører sig i folket og i dette tilfælde vistnok i meget ringe grad.

Fra skjønliterært standpunkt falder kanske en slig dom naturlig, selv ligeoverfor et saa omfattende spørgsmaal som dette; som bekjendt forstaar en kritiker ved literatur kun den saakaldte «skjønliteratur». En literaturhistorie omhandler derfor heller ikke de andre for livet saa uhyre meget vigtigere omraader af forfatterskab. En besynderlig foreteelse! Som en nemesis har da rigtignok benævnelsen «literat» faaet en bismag af aandsproletariat.

Dette for at betone, at der paa andre hold i samfundet — ligesaa meningsberettigede og kanske endel mer sagkyndige — kan raade en anden opfatning og andre synsmaader.

Fra disse andres side gouteres neppe heller længer den maade, hvorpaa kjønsproblemet serveres fra skjønliterært hold,

og den interesse spørgsmaalet fremdeles blir tildel, maa derfor tvertimod betegnes som en reaktion mod romansexualismen, — som en trang til dog endelig at faa klare begreber om tingen.

Thi slig som forfatterne nu i aartier har behandlet dette emne, er det ganske naturligt at betegne det som en fiks idé — vel at mærke: *ikke nationens, men romanforfatternes!*

Man tænke paa den evindelige gjentagelse af dette thema helt fra «bohêmetiden»s dage, de realistisk-sensualistiske udmalinger der som en erotisk tvangstanke idelig gaar igjen og ofte danner hovedthemaet. Vistnok har det bedret sig meget, men endnu er der dog endel literære individer, og det ikke altid af de mindst begavede, som stadig maa kredse om dette emne.

Paa den anden side tør det ikke benægtes, at der hos mange har været en sandfærdig trang til at skildre noden og elendigheden, et raab om klarhed over spørgsmaalene, en længsel efter bedre tilstande, mer renhed og sedelig kraft. Men det er vanskeligt for skjønliteraturen at behandle disse emner slig, at det virkelig gjør nytte.

Dertil kommer, at literaterne sjelden er de rette til at belyse en sag alsidig og upartisk, og vel allermindst denne; dertil griber den altfor dybt ned i menneskets hele natur, strækker sig for vidt ud i alle livets forgreninger, spiller for stærkt ind i alle sociale og etiske forhold.

Vort land har dog én digter, som har magtet, bedre vistnok end nogen anden skjønliterær forfatter i hele verden, at belyse spørgsmaalet varmt, alsidig og overbevisende, nemlig *Bjørnson.* Men han staar da ogsaa, naar vi undtager *Ibsen,* som har behandlet spørgsmaalet mer problematisk, saa temmelig alene. Dog har ogsaa en hel række af vore andre forfattere med Jonas Lie i spidsen mer indirekte ydet meget godt i den retning.

Naar derfor dette thema er stærkt oppe til behandling, ikke alene her, men i alle kulturlande, saa betegner det paa den ene side trangen til at reagere mod den ensidige, sygelige, overkultiverede «skjønliterære» produktion, paa den anden side trangen til klarhed over de mange sider af spørgsmaalet.

Barneopdragelse, ungdomslivets hygiene, kvindesag o. s. v. kan ikke undvære belysning fra den kant.

Som en tysk videnskabsmand nylig har skrevet: «Det er muligt, at intet betydningsfuldt sker i organismen, uden at det har at afgive sin komponent til befordring af sexuallivet, og at ved driftslivets sublimering (ledet over paa andre omraader og omsat der) bliver der vundet mægtige drivkræfter for alle kulturelle formaal» [1].

Det er ogsaa i overensstemmelse hermed den overalt gjældende opfatning, at driftslivet griber paa det intimeste ind i alle livsfunktioner og derved giver hele livsførelsen sit præg, er menneskelivets «primus motor». Derved blir de da ogsaa for en væsentlig del bestemmende for samfundslivet, giver dette sit præg og betinger i større eller mindre grad dets fremskridt eller tilbagegang.

Naar dette forholder sig saa, kan der altsaa ikke bli tale om nogen fiks idé, men tvertimod om et samfundsspørgsmaal af høieste rang. Saa tør det heller aldrig faa hvile, før det er nogenlunde tilfredsstillende udredet, har fundet sin praktiske løsning, hvorved det kan faa sin rette plads i folkets sociale liv.

Derfor er ogsaa alvorlige, fremragende videnskabsmænd i alle lande beskjæftiget hermed. Fysiologer, læger, psykiatrikere og psykologer, sociologer, historikere og filosofer arbeider hver paa sit omraade for at bringe klarhed og finde lovene for disse indviklede forholde.

For kun at nævne navne som: Prof. Beard, Krafft-Ebing, Havelock-Ellis, Löwenfeld, Noll, Möbius, Freud, Forel, Schrenck, Notzing; fra populærvidenskabelig og æsthetisk side: Prof. Mantegazza i Italien og W. Bölsche i Tyskland o. s. v.

Her hos os er problemet ikke drøftet i noget større omfang offentlig. Udenfor skjønliteraturen leilighedsvis i dagspressen og i medicinske fagkredse, mer livlig i de senere aar fra pædagogisk hold med hensyn til skolens og hjemmets opgave, ved foredrag og smaaskrifter (f. eks. Skards og Klykkens, sidst overlærer Arstals Kysk ungdom).

[1]) Prof. dr. Freud: Drei Abhandlungen. Leipzig 1905.

Af populære oplysningsskrifter, bygget paa sund videnskabelig grund, har vi haft meget faa, derimod endel oversatte reklameskrifter med sensationelle titler og tarveligt indhold. Pastor Fr. Klaveness maa her siges at have brudt vei med sine foredrag og brochurer, nærmest for den akademiske ungdom, i overveiende etisk-æsthetisk retning.

Af mer alsidigt og praktisk indhold har vi haft oversættelser af prof. S. Ribbings bog om sexuel hygiene, alsidig belyst, ogsaa anerkjendende omtalt af tyske videnskabsmænd (tysk udgave i 23 000 ekspl.) samt et par lignende af dr. Wretlind. Af norske: Smaaskrifter af prof. C. Boeck, dr. S. Bang, C. Claussen (»Livskræfter«, 1906). Fra religiøst hold: Brochurer af prof. Petersen (egteskab og fri kjærlighed) m. fl. Nævnes maa ogsaa kvindesagens forkjæmpere fra Camilla Collett og fremover.

I Sverige har »Frågan« været grundigere drøftet og derfra har der sikkerlig udgaaet impulser ikke alene til Skandinavien men meget længer ud, særlig ved Ellen Keys skrifter. Disse voluminose, aandrige, men ofte sørgelig ulogiske og inkonsekvente indlæg har sat sindene i bevægelse og vakt en livlig diskussion. Fra andet hold har bl. a. forfatterinden Mathilda Roos og dr. Ellen Sandelin ydet varmhjertede indlæg.

Nylig udgav dr. N. Nystrom et storre skrift om kjonslivet og dets love, med et supplementshefte (svar paa angreb); disse er skrevet fra et meget frit og moderne, materialistisk standpunkt, adskillig overfladisk og uholdbart, hvorfor det ogsaa er mødt med skarpe angreb fra flere hold. Ogsaa hos os turde en kritik af bogen være paakrævet, da den viser sig at være adskillig udbredt blandt vore unge mænd.

Hermed er vi inde paa et grænsegebet af den største betydning: det hoist aktuelle spørgsmaal om *kvindens samfundsstilling*. Denne afhænger for en stor del af kjønsopfatningen. Manden som den stærkeste — fysisk set — har gjennem tiderne skabt kvinden i sit billede, hun bunden, han fri ogsaa i det sexuelle.

Jo mer rettigheder og pligter blir retfærdigt fordelt efter hvert kjøns særegne karakter, des mer vil ogsaa kvinden hævde sin plads i samfundet.

Her staar meningerne ofte skarpt mod hinanden, har endog ført til en smule «kjønspolitik» i selve stortinget, pro og kontra «den moderne, samfundsødelæggende bevægelse».

Enkelte mener, at kvinden absolut maa være den underdanige, at egteskabets idé kræver dette, idet familieidéen og lighedsidéen er principielle modsætninger. Seirer den sidste, dræbes familien og egteskabet afløses af «det sexuelle firma», som vel juridisk er egteskab men moralsk er konkubinat (?), et mer kammeratsligt forhold, som vil medføre fare for slægtens uddøen[1]).

Derfor er dog neppe at frygte, saasandt «das ewig weibliche» herefter som før vil beholde sin magt over de unge hjerter, hvorom man vanskelig kan tvile. Kvindeemancipationen kan heller ikke standses, de gamle former er forlængst for snevre. Hele verden over faar bevægelsen stadig mer magt. Kvinderne strømmer til universiteter og andre læreanstalter og konkurrerer med mændene paa næsten alle omraader, mange steder med fare for at ogsaa de berettigede sociale og moralske skranker skal falde. Thi der stikker revolution i den. Selv i det fjerne østen vaagner kvinden, grebet af de vesterlandske idéer. Japaneserinderne f. eks., som altid har levet i undertrykkelse, har nu i stor maalestok sluttet sig til tanken om ligestillethed og begynder at uddanne sig herfor.

Paa det religiøse og kirkelige omraade tør der ogsaa være synder at sone — takket være væsentlig den Augustinske aand[2]) — og begreber som trænger omforming og klarlæggelse.

Som nær forbundet hermed kommer da spørgsmaal om barnets opdragelse ogsaa som kjønsvæsen, om ungdommens sedelige opdragelse til selvbeherskelse og et sundt kjønssyn med indsigt i fysisk og sjælelig hygiene o. s. v.

Fra samfundets side spørges videre om den nuværende egteskabsordning er tilfredsstillende, om lovenes og kirkens indgriben ligeoverfor illegitime forhold, f. eks. med hensyn til mors og barns ret ligeoverfor faderen, om de prostituerede kvinders stilling og meget andet.

I det hele taget kan man vel sige, at *alle samfundsspørgsmaal staar i nærmere eller fjernere forhold til problemet om kjønnene.*

Christian Claussen.

---

[1]) Dr. Paul Winge: «Norsk magazin for lægevidenskaben», no. 2 & 3, 1907.

[2]) Ved den Augustinske opfatning «ist die christliche fantasie weithin vergiftet». (Prof Rud. Eucken).

NYE BØGER.

Anmeldt af *Th. Caspari.*

Vilhelm Krag: «**Sangen om Florens**». Drama paa vers i fem akter. Aschehoug & Co. 1907.

«Sangen om Florens»! hvor virker ikke titelen paa dette Krags versedrama som en fin henførende melodi! En sang om blomsterstaden dernede ved Arno — den saa tidt og saa varmt besungne stad med den deilige natur og det farverige, sterkt bevægede folkeliv. Men just fordi themaet er saa rigt, de dramatiske brydninger mellem renaissansens lette kunstnerliv og streng asketisk religiositet saa sterke, just fordi sangen er saa velkjendt, blir opgaven saa meget vanskeligere. Det vil kun altfor let resultere i, at man «bringer ugler til Athen» — in casu Florens.

Og det kan da heller ikke negtes: kunstnerisk seet har V. Krags drama fort til dette resultat. Hans bidrag til den rige digtning om Mediceernes stolte stad kan vanskelig karakteriseres anderledes end som en ny og ikke særdeles original ugle — denne gang altsaa af norsk oprindelse.

Det bevægede folkeliv med de sterke modsætninger er i Krags digtning skrumpet betænkelig ind, og af det store fuldtonende kor er der kun faa og ikke særdeles gribende melodier tilbage. Og selv disse faa strofer klinger ikke altid ægte. Den spinkle tremenning af Savonarola, forfatteren fremfører, ejer neppe myndighed nok til at omvende en frafalden kristen end sige en ætling af Israels stivnakkede folk. Og den lille jødefamilie selv er ganske vist fint og nænsomt tegnet, men dog umiskjendelig efter gode fortegninger. Anderledes kan det da heller ikke være, naar en norsk forfatter skal skildre en ham saa ukjendt race.

Stykket er i dramatisk henseende noksaa løst bygget. Femte akt virker som femte hjul paa en vogn, og i den dramatisk bevægede fjerde akt er virkningen kun opnaaet ved

sterkt theatralske effekter. En mor, som sprænger huset i luften over sin søn, fordi han har begaaet den ikke uhørte forsyndelse at berøve en ven hans forlovede, hører vel til de sjeldnere foreteelser i det *virkelige liv*, og den mystiske klokkeklang, der indleder katastrofen, er dog en altfor tydelig efterklang af «die versunkne Glocke».

Tilbage blir da de vakre svulmende vers og et kjærlighedsforhold, som er skildret fint og varmt, men ikke altid psykologisk overbevisende.

Overhovedet har dette Krags drama befæstet det indtryk hos mig, at hans evne ligger mere for det komiske end det høitragiske. Bedst kanske for en blanding af det humoristiske og det mildt romantiske. Jeg minder om hans fornøielige fortællinger fra 19de aarhundredes begyndelse «Isaac Seehusen» og «Major v. Knarren» samt hans lystspil: «Baldevins bryllup».

Sluttelig kanske det gaar ham, som det er gaaet ikke faa skuespillere: de har begyndt i elskerfaget og sluttet i komedien. Det er min tro, at Krag har betingelser for at skrive komedie i dette ords høiere betydning. Derpaa tyder blandt andet ogsaa hans Alessandro Bumbo i «Sangen om Florens». Den tykke fordrukne landsknegt — som af Løvaas udstyres med en overflod af realistiske smaatræk, er ubetinget den bedste, mest helstøbte figur i dramaet.

Alfred Ipsen: «**Venus**». Roman. Det Schønberg'ske forlag. København 1907.

Det gamle gode thema: den kvindelige skjønheds farer og fristelser er i denne bog udviklet paa en vistnok ny og original, men neppe ganske overbevisende maade. Allerede udgangspunktet er ganske aparte. Sin skjønhed har bogens unge heltinde ganske vist faaet som en vuggegave fra moderen, men ikke paa sedvanlig vis som arv. Moderen er nemlig saa langt fra vakker, at hun tvertom gjennem hele sin barndom og ungdom har faaet høre ilde for sine mangelfulde træk og derved lidt efter lidt er kommen til at lægge en overdreven vægt paa ydre skjønhed.

I hvedebrødsdagene falder saa Göthes' berømte «Wahlverwandtschaften» i hendes hænder, og denne romans dybsindige

tale om de sjælelige paavirkninger under svangerskabet gjør et sterkt indtryk paa hende. Med den frugtsommeliges hysteriske lidenskabelighed fordyber hun sig under sit paafølgende svangerskab i beskuelsen af Tizians «sovende Venus». Det blir hendes hedeste ønske, at hendes barn maatte faa noget af gudindens rene skjønhed. Og ønsket gaar til hendes og barnets ulykke i opfyldelse. Den unge Violas skjønne træk har en saa paafaldende lighed med Titians gudinde, at al verden blir opmerksom paa det og gir hende tilnavnet: Venus.

Saa langt kan man jo sagtens følge forfatteren og endda et stykke længer. Ogsaa hans skildring af den unge skjønheds karakter er psykologisk fin og sand. Den blanding af klassisk kold forelskelse i sin egen skjønhed, egenraadighed og lurende hysteri, der udgjør hendes indre væsen, er ligesaavel som den ydre skjønhed selv, en vuggegave fra moderen.

Men saa kan man heller ikke følge forfatteren længer. I bogens sidste halvdel tar tendentsen i stigende grad magten fra ham. For at gjøre sit aandelige venusbillede saa fuldendt som muligt, betænker han sig ikke paa at hidføre en katastrofe, der sluttelig rammer ham selv mere end hans heltinde. Under sin ulykkelige forlovelse med en elskværdig kunstmaler kommer hun lidt efter lidt under paavirkning af en radikal samfundsstormer dr Werner, en Proteus natur, der vistnok har en del tilfælles med Georg Brandes. Blandt andre aandrigheder lar den friheds- og skjønheds-begeistrede doktor ogsaa den bemerkning falde, at de dydsirede og snerpede nordboere i altfor høi grad tilhyller den kydske nøgne skjønhed.

Bemerkningen falder i god jord og bærer en sæd, som kommer overraskende selv for den, der har plantet den. Ved en festlig tilstelning i et lidet dansk badested skal den unge skjønhed optræde som den af havet stigende Venus, efter programmet selvfølgelig paaklædt. Men hvad sker! Den unge dame, som har faaet den fortvilede idé at ville belære de snerpede nordboere om den nøgne skjønheds fortrin, stiger frem af scene-havet in puris naturalibus! Stort tableau. Forfatteren har gjennemført sin symbolisme til yderste konsekvents, men paa bekostning af sund sans. Her om nogen-

sinde maa dog Peer Gynts ord være paa rette sted: «Tænke det, ønske det, ville det med, men *gjøre* det, nei». Det undrer mig, at en sund kritisk aand som Alfred Ipsen har kunnet henfalde til slig uhyrlighed.

Der falder ellers mange fine og træffende bemerkninger i hans bog, og enkelte af hans personer, som badeinspektøren de Nelson er godt og fornøielig tegnet. Men alt i alt falder den lang. Der konverseres for meget, og konversationen har ofte noget vist tørt docerende ved sig. Man skimter den reflekterede kritiker bag digteren.

Vilhelm Thaning: «**Den store appetit**». Af samtidens historie. Det Schubotheske forlag. Kjøbenhavn 1906.

Der er en umiskjendelig lighed mellem denne og den foregaaende bog. De er begge — om end i forskjellig grad — «Blade af samtidens historie». De handler begge om en ung pige af bedste familie, som ved arv og slet opdragelse gaar i hundene. Afslutningen paa det forspildte menneskeliv er i begge romaner lige barok. Træder bankchefens datter i «Venus» frem for badestedets honoratiores «in puris», saa præsenterer den danske ministerdatter i «den store appetit» sig paa Pariser-varieteens bredder som høiexentrisk soubrette til 1000 frcs. pr. aften. I begge tilfælde bærer det moderne liv med dets ubundne friheds og skjønheds ideal, med dets mangel paa *virkelig* idealitet, paa høiere etiske og religiøse værdier skylden. Og sidstnævnte bogs forfatter har da udtrykkelig i sin fortale betonet, at tilfældet ikke er enestaaende. «Es kommt in den besten Familien vor». Anderledes kan det da heller ikke være i tider, da en Hamsun under sterkt og almindeligt bifald fra en stor forsamling af unge damer og herrer kan proklamere, at det fjerde bud er traadt ud af kraft. At man intet har at takke sine forældre for; disse gamle udlevede mennesker har bare pligter, den unge slegt bare rettigheder. Med saadanne lærdomme og med en saadan læremester i spidsen maa tidens devise nødvendigvis bli: «Variatio delectat» og udgangen «varieteen». Høiexcentrisk soubrette til 1000 frcs. pr. aften!

Det er en bitter og besk, men rammende samfundssatire, Vilhelm Thaning har leveret i denne bog. Med ubønhørlig

konsekvents viser han, hvorledes livet og opdragelsen i det kolde forfængelige ministerhjem, hvor hver kaver for sig og «ingen har sans for de andres ideer, og ingen har graad for de andres veer», udhuler og forarmer den unge pige, hvis blod allerede fra fødselen af er forgiftet ved faderens forsyndelser. Det er «gjengangere» i en ny form. Osvald Alvings søster, som rig paa skjønhed og intelligents, men fattig paa alt, hvad der gir livet høiere værd — tro, haab og kjærlighed — med aabne øine, skridt for skridt glider ud i afgrunden.

En velskreven bog, god til at faa forstand af, men ikke lystelig at læse.

Vilh. Sommerfelt: **Jean Jacques Rousseau**. I kommission hos Cammermeyers boghandel. Kristiania 1906.

Det er merkeligt, hvor lidet kjendskab man selv i akademisk dannede kredse har til verdenshistoriens store grundlæggende aander. Hvad der sidder tilbage, naar gymnasielærdommen kun altfor snart er svedet ud, reducerer sig gjerne til et vist almindeligt svævende indtryk, nogle fattige reminiscentser og kanske et par omtrentlige aarstal. De færreste finder tid og leilighed til at fortsætte og uddybe sin historiske læsning. Har folk fra og til en ledig stund og valget mellem historisk læsning og skjønliterær vomfyld, vælger de kun altfor ofte den sidste, hvor godt de end erfaringsmæssig ved, at lavementet i ni af ti tilfælde gaar direkte durch.

Saaledes gaar det da til, at julebøger, som ikke er værd den sværte, bogtrykkeren koster paa dem, udkommer i flere oplag, medens værdifuld populærhistorie udgives i kommission og kun finder en meget indskrænket læsekreds.

Vilhelm Sommerfelts: «Jean Jacques Rousseau» danner ingen undtagelse fra regelen. Udkommet i kommission har den maattet nøie sig med en beskeden plads paa julesaisonens bogliste. Greit og klart har forfatteren tegnet den idealistiske særling, som i sit personlige liv saa grundig tog sin store hovedgrundsætning: Mennesket er godt af naturen, afdage. Den geniale, men overfladiske digterfilosof, over hvis halvsande tænkning den franske revolution satte mottoet: «Hvor udgangspunktet er galest, blir tidt resultatet originalest».

Efter et greit indledningskapitel og en indgaaende gjennemgaaelse af Rousseaus liv og verker, resumerer forfatteren i slutningskapitlet sin dom derhen: Paa alle omraader — det sociale, politiske og religiøse — betegner Rousseau virkelige fremskridt, men fremskridt, som dog er uopløselig sammenblandet med vildfarelser.

«Alene paa det literære omraade er der forholdsvis enighed og fred. Fra Rousseaus skrifter strømmer friske kilder ind over den europæiske literaturs mark, med ham afløser de konkrete billeder de abstrakte almensætninger, det personlige udtryk afløser den upersonlige akademiske stil, Guds frie natur den kunstige have, hjertets varme sprog forstandens kolde almensætninger».

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell.*

Agot Gjems Selmer: **Kvinderne i Bjørnsons digtning.** Essay. 1907. Gyldendalske boghandel. Nordisk forlag. 163 sider.

Det er altid de gode tanker, fru Gjems-Selmer drøfter i sit forfatterskab. Det er de sunde, livsbyggende magter, hvis fane hun stiller sig under, og da naturligvis ikke mindst her, hvor det er Bjørnsons kvindeskikkelser, legemliggjørelsen af sund og glad livskraft, det gjælder. I en tid, da hun frygter træthed og opløsende tendens, er det hende brændende om at gjøre at lægge sit ord ind for de enkle, primitive former og de sterke, jevne egenskaber. Hjemmet, hjemmet, hjemmet er omkvædet i alt, hun skriver, hjemmet, bygget af to menneskers trofaste kjærlighed, hjemmet, hvor den nye slegt vokser op under gode forholds værn, hjemmet som grundlaget for al samfundsbygning og samfundsudvikling. I pagt med det bedste i vor tids retning er det de positive egenskaber, godhed, bravhed, troskab, arbeidsomhed, hun altid forkynder i modsætning til egoistisk overfornemmelseskunst, nedbrydende kritiksyge og gold «intelligensidioti».

Men naar hun har sat sig saa gode maal som denne virkelighedens og positivismens hævdelse for sit forfatterskab, — og lad os da her specielt sige for sin sidste bog, — da maa vi desto dybere beklage, at hun betjener sine gode hensigter saa yderlig slet, som hun gjør.

Det er vanskeligt at forstaa, at det er en voksen forfatter med hele 6 tidligere verker paa permen, som har gjort sig skyldig i foreliggende pratsomme «essay», der i gymnasie- eller kanske heller i middelskolealderens udflydende og gravdystre dage vilde have sit rette milieu, før det større overblik er kommet med balance og kritik og muligens humor.

Men her er afgrundsdyb høitid, som ingen 15-aarig Ibsengransker har sortere, her er spærrede banaliteter og pompøse selvfølgeligheder, der ikke vilde gjøre et plysches poesialbum skam, — om livskunsten, som er den sværeste af al kunst, — om lykken, som ikke bestaar i en elegant villa, heller ikke i en hytte i skogen, heller ikke i en million om aaret, maa vi tro. Thi, (mellem to af de mange effektfulde punktumer, i en linje for sig:)

Den kan kun skabes indenfra.

(En ny linje:)

Vor indre verden er vor lykke.

Bjørnsons kvindeskikkelser, der vistnok her nærmest er at betragte som et paaskud, viser sig fortrinlig skikket til at foranledige udtalelser fra forfatteren om de forskjelligste sager mellem himmel og jord og dybsindigheder om alt fra de bibelske lærkrukker, «tørre, sprukne og medtagne af tidens gamle jødiske tænder», til det moderne egteskabs vanskeligere pointer. «Mand og kvinde», siger hun i den anledning, «er skabt for at elske hinanden — tjene hinanden — og faa børn sammen.

Hold fast ved det. Det er uhyre meget at kunne *dette* sammen.»

«Meningen med de to kjøn er den *evige vekselvirkning*,» siger hun ogsaa, og hun udkaster et andet sted den tanke, at

«skal man bedømme et menneske retfærdig, da forekommer det mig, at det er nødvendigt at se paa de forhold, hvorunder det er opvokset. Thi det er jo disse forhold, som belyser og forklarer karakteren.»

Ogsaa problemet kvinden — hu, ha — faar sin udgrundelse, — hun med det sammensatte og mosaikagtige sjæleliv. Thi «mandens tanker er rankt opadstigende som marmorsøilen, der bærer kirkens hvælv, — men kvinden er som glasmalerierne rundt høikoret, hvorfra lyset siver ind i tusinde

straalende og dæmpede farver og overgange.» Dybt, dybt, — kun at den blegner for grev Danilos bekjendte: «Kvinden er en gaade, og helt kan man ikke kjende hende, før hun kommer i opløst tilstand».

Med en suveræn foragt for planmæssighed, for klar, stringent tænkning, for begrænsning flyder den brede strøm af harmløst, velment, smægtende snak gjennem bogens mange sider. Gid de medførte skatte — for der er gode punkter, jeg har under læsningen noteret sidetallene 82, 94, 98, 123, — gid de ikke maa drukne paa veien. Eller, om de gjør det, — og det kan de vel vanskelig undgaa forresten, — gid de maa lyse gjennem den yderlig lave vandstand.

Fra jul til høstjævndøgn. Smaadigte af *I. K. R.* Kjøbenhavn 1907. Forlagt af Olaf O. Barfod & Co. 152 sider.

Naar en samling vers har en saa lidet samfundsfordærvelig — tvertimod pen og elskværdig — tendens som disse, og naar den anonyme forfatter føler trang til at skrive og udgive dem og har anledning til at skaffe dem forlægger, saa kan det jo igrunden hverken gjøre publikum, digtekunsten eller nogen anden udenforstaaende noget. De 90 smaa sange tør trygt lægges paa enhver ung piges bord.

De Sandvigske samlinger i tekst og billeder. Et bidrag til Gudbrandsdalens kulturhistorie af *Anders Sandvig.* Lillehammer 1907. Forlagt af D. Stribolts eft. Udkommer i 10 hefter à 60 øre.

Det, som giver de Sandvigske samlinger paa Maihaugen sit særpræg og sin egen betydning er det organiske liv, som adskiller dem fra de sædvanlige museer. Det er ikke rariteter fra en svunden tid, anbragt forunderlig side om side, hinanden uvedkommende og ligegyldig, saaledes som plads og mange hensyn i almindelighed gjør, at vi ser dem. Maihaugen er et lidet samfund for sig, en vakker liden Gudbrandsdalsk bebyggelse i Gudbrandsdalske omgivelser, hvor vi kunde vente at høre klokkerne ringe i kapellet paa høideskraaningen og se menneskene skride henover veiene fra prestegaarden og enkesædet og de andre boliger eller gaa under trærne eller ligge i græs-

set ved dammen. Det er et lidet stykke levende kulturhistorie. Det samme særpræg har det skrift, som nu udkommer om samlingen, hvad jo ogsaa forfatternavnet skulde borge for. Det er ingen tør reisehaandbog, som fører pligtsmæssig om fra sted til sted og fra gjenstand til gjenstand. Gjennemnemtrængt som skildringen er af samfolelsen med det hele beliver den tingene, saa vi lever med i det liv, som har plads omkring os, i stilheden i den lille lafteverks kirkebygning, omkring aaren under aarestuens lave bjelker, eller hvor vi ellers færdes. Teksten ledsages af fortrinlige illustrationer, og udstyret med den store gamle fraktur og de røde initialer bidrager sit til at gjore det hele til det festlige nationalverk, det lover at blive.

Missionsarbeidet, foredrag ved det akademiske missionsmøde i Kristiania oktober 1906. 108 sider, pris kr. 0,80, faaes gjennem Norges kr. ungdomsforb. kontor.

Det er desværre et faktum, at vor norske missionsliteratur er noksaa fattig. Udenfor den literatur, som væsentlig beskjæftiger sig med vore egne missionsselskaber, findes meget lidet. Det er ogsaa et faktum, at de dannede og mest oplyste mennesker i vort land gjennemgaaende har et mindre kjendskab til missionen end de saakaldte brede lag af befolkningen. Dette er et misforhold, som kun kan rettes ved, at de førstnævnte øger sin missionskundskab.

Den foreliggende bog, der som anført indeholder foredragene ved missionsmødet ihost, er en værdifuld forøgelse af vor missionsliteratur, med en mængde faktiske oplysninger om missionens historie, nuværende stilling og fremtidsmuligheder, og da foredragene væsentlig er holdt af og for akademikere, skulde den særlig kunne anbefales disse. Men ogsaa andre vil kunne høste det samme udbytte af at læse den.

O. F. Olden.

Bøger sendt redaktionen:

N. F. S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19de aarhundrede af *F. Rønning*. Første bind — første del. Schønberg. København. Ialt 4 bind, hvert i 2 dele à 3 kr.

Fra stamme til folk. Nomadeliv i Kanaan. Ægyptisk religion og kultur. Hamurabi lov og Mose lov. Af *Aage Schmidt*, cand. theol. Det nordiske udvalg for udgivelsen af skrifter om det gamle testamente og bibelkritiken. I hovedkom. i Norge Lutherstift. boghandel. 180 sider.

Grundtvigs udvalgte skrifter. Hefte 42, 43. Gyldendal.

Fra Babel til Zion. Av *Henriette Schulz.* Kr.a. Eget forlag. 75 øre.

Harald Örtenblad: **Jesus sade.** Betraktelser öfver ord från Jesu mun för hvar dag under konfirmationstidens sista månad. Hedemora. Sahlberg. 50 öre.

Rös och En. Dikter af *Oscar Mannström.* Stockholm. Hallström. Kr. 1,50.

Tungetalen, ægte og uægte. Af *O. A. Johnson.* Kr.a. Den norske bogmission. 16 sider.

Til forsvar for vor kristne tro. To foredrag af presterne *A. Meyer* og *J. F. Gjesdahl.* Bergen. Floor. 64 sider.

Forskjellen mellem den ældre og nyere kristendomsopfatning. Af pastor *Carl Konow.* Bergen. Nygaard. 20 øre.

Nordmænd i det 19de aarhundrede. Udg. ved prof. *G. Gran.* 23de hefte. 50 Øre.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Den lutherske kirke har nylig kunnet feire 300 aars jubilæum for sin, næst Luther selv, største salmedigter, Paul Gerhardt, som nemlig er født 12te marts 1607 i nærheden af Wittenberg. Denne ædle kirkelige skikkelse, der under trediveaarskrigens urolige tider saa modig hævdede sin tros uafhængighed, har med sine 131 salmer sat sig uudslettelige spor i kirkedigtningen. Ogsaa hos os er en række af hans salmer kjendt, i Brorsons og andres oversættelse. Landstads salmebog indeholder, foruden et par af Gerhard bearbeidede, ikke færre end 12 originalsalmer af ham, deriblandt flere af vore bedst kjendte salmer, f. eks.: «Er Gud for mig, saa træde», der er saa særlig typisk for sin forfatter, — «Skulde jeg min Gud ei prise», «Op alle, som paa jorden bor», «Nu hviler mark og enge», «Hvorledes skal jeg møde», og en af hans aller skjønneste «Velt alle dine veie», som han skrev til opmuntring for sin nedbøiede hustru, da han i nød og kummer maatte forlade Berlin, hvor han havde været prest, efter ved sin frimodighed at have paadraget sig kurfyrsten Fredrik Vilhelm den stores unaade. Endvidere kan nævnes hans bearbeidelse af Bernhard af Clairvaux's bekjendte passionssalme: *Salve caput cruentatum*, — «O hoved høit forhaanet». Fuldt ud bekjendelsestro, som Gerhardt var i al sin sterkt personlig farvede digtning, — det personlige *jeg* nævnes som betegnende for ham, i modsætning til Luthers *vi*: *Vor* Gud han er saa fast en borg, – har han i den kirkelige udvikling faaet stor betydning ved at «formidle overgangen mellem den kirkelige objektivitet og de personlige følelsers subjektivitet». Men ogsaa almenmenneskelig seet har hans digtning sat de dybe spor. Med sin tolkning af sjælens dybeste og mest personlige følelser nævnes den som oprindelsen til den tyske lyrik.

Hvad Gerhardt begyndte paa det religiøse omraade, siger Sherer, blev fuldført af Goethe paa det almindelig menneskelige.

*

Om «unødvendig blindhed» skriver Helen Keller fornylig i et amerikansk kvindeblad. — Vi ved alle, at et stort antal mennesker bliver blinde hvert aar, siger hun. Men det er ikke almindelig kjendt, at mange menneskelige øine uhjælpelig gaar tabt, som kunde være blevet reddet for verden, hvis de rette forholdsregler var taget. Og hvad vi først og fremst burde kjende til, er, at meget af denne blindhed kan mødrene selv forhindre. —

Det er øienbetændelse i barnealderen, som ofte har blindhed til følge. Hun taler alvorlig og indtrængende, som hendes egen sørgelige erfaring sætter hende istand til at gjore det, om den ulykkens afgrund, som den slynges ud i, der taber synets evne, og hævder, at ved omhyggelig behandling kunde ²/₅ af alle forekommende tilfælder af blindhed forhindres.

*

«Den gule djævels by» kalder Maxim Gorki New-York i en artikel, som han efter sit bekjendte besøg hinsides havet offentliggjør i «Monthly Review». Det er hvileløs trældom under det gule gulds magt, som fra første øieblik slaar en imøde fra den myldrende verdensstad, fra man paa afstand faar øie paa byen — som en stor mand med skjæve, sorte tænder. Den udaander skyer af røg og er som en kjæmpe, der lider af forædthed. Naar man kommer ind i den, føler man, at den er blevet forvandlet til en bug af sten og jern, til en mave, som har slugt millioner, og som ælter og fordøier dem og for hvert aar fordrer altid mere.

Han taler om den uendelige forjagethed i dette «vilde dyr af en by», hvor alt stønner, hyler, vaander sig og adlyder en eller anden hemmelig magts vilje, der er mennesket og naturen fiendtlig, — her, hvor skyskraberne synes som fængsler, hvor forkrøblede væsner lever sit trøstesløse liv.

Aldrig før har menneskeheden syntes mig saa værdiløs,

saa trællebunden, saa fortrykt af livet, — men heller aldrig saa tragi-komisk selvtilfreds som her, siger han, — medens uheldsvangert jern lever og larmer overalt, over ens hoved, under fødderne paa en, omkring en — triumferende i sin seir. — Han skildrer elendigheden, der forekommer ham værre her end nogensteds, overladt til de af guldtørst besatte væsner. Jeg har seet megen armod, siger han, og vi ved, det er sandt. — Dens grønne, blodløse, udhulede ansigt kjender jeg vel. Med øine, som er matte af hunger og brændende af begjærlighed, listig og hadefuldt, eller trælleagtig krybende, og overalt, hvor jeg har seet det — umenneskeligt. Men elendigheden mellem de fattige her — den er sortere end noget andet, jeg ved om.

Saaledes skildrer Gorki den gule djævels helvede, hvor man ikke tænker, ikke puster, ikke lever, — bare tumles i vild jagt i guldets gudsdyrkelse.

*

Fyrst *Krapotkin* gjorde fornylig sit hjemlands studenter til gjenstand for en meget sympathisk omtale i det engelske tidsskrift «Windsor». Den russiske student, hvis situation staar for os som saa alvorlig eiendommelig mellem andre lyse studentertilværelser, omfattes ogsaa i sit land med en ganske særegen omhu og respekt, fortæller han. Deres professorer er mere end lærere, — de er enthusiaster og filosofer. Studenterne er mere end brødstuderende, — de dyrker videnskaben og kunsten og søger sandheden. Det er hovedsagelig fra den bedre stillede middelklasse og den lavere adel, at studenterstanden rekrutteres, og ofte maa studenterne — som det ogsaa er saa almindeligt i Amerika, — sørge for sit underhold samtidig med studeringerne. De lever nøisomt, tager — som bekjendt — brændende del i tidens rørelser, kan sin Spencer, Darwin, Häckel, og øvrige filosofer, og er ifølge Krapotkin altsaa netop den merkelige race, som revolutionsrapporter fra Rusland saa ofte lader os se dem.

KARL VON LINNÉ.

23de mai 1707 — 10de jan. 1778.

Nylig har Sverige under hele den videnskabelige verdens deltagelse feiret 200-aarsdagen for Linnés fødsel. Fra alle kanter har repræsentanter for naturvidenskaberne mødt frem og ydet sin hyldest til den store forskers minde, det kgl. norske videnskabsselskab i Trondhjem, hvis første utenlandske æresmedlem han var, har hædret ham ved utgivelsen av et festskrift.

Slike æresbevisninger som de, der er blit Linnés minde til del, yder videnskaben kun overfor sine største, overfor dem, hvis navn har levet i hundredaar, og som den ønsker skal leve længe.

Linné var født 23de mai 1707 i Smaaland, hvor hans far, der var av bondeæt, var prest. Ved 10 aars alderen kom han ind i Wexiö skole; men det gik temmelig daarlig, da hans interesse for naturen slukte al hans tid. Ogsaa efterat han var kommet ind i gymnasium, gik det saa slet med ham, at hans lærere mente, at han heller burde blit haandverker. En av dem, *Dr. Rotman*, tok sig dog av ham og gav ham den første elementære undervisning i medicin. I 1727 blev han student i Lund og et aar senere student i Upsala; efter et aars ophold der, blev han kjendt med domprovst *Celsius* og blev et slags botanisk amanuensis hos ham. Senere stiftet han bekjendtskap med professor *Olof Rudbeck* og blev informator for dennes sønner og vikarierte i 1730 en tid for ham. Han fik saa anledning til at gjøre en reise til Lappland for at studere botanik; men efter hans hjemkomst blev retten til at holde forelæsninger fratat ham, fordi han ikke hadde den dertil nødvendige akademiske grad. I 1734 foretok han en botanisk reise i Dalarne understøttet av landshøvdingen der. Det følgende aar reiste han til Holland for

at ta den medicinske doktorgrad, og her utfolder hans videnskabelige produktion sig rent overvældende.

Allerede samme aar utgav han «*Systema naturae*», et verk paa 14 foliosider, og hvor han første gang offentliggjør sit inddelingssystem. Gjennem den store læge *Boerhave* stiftet han bekjendtskap med direktør i det ostindiske kompagni, *Clifford*, og blev dennes huslæge og havedirektør med en løn av 1000 gylden om aaret. Paa hans bekostning foretok han ogsaa en reise til London. Han utgav nu en mængde store, værdifulde verker: *Hortus Cliffortianus*, *Fundamenta botanica*, *Flora Lapponica*, *Genera plantarum* og *Critica plantarum*. Han opholdt sig saa et aars tid i Leyden, hvor han utgav *Classes plantarum*. Efter en kort reise til Paris reiste han hjem efter 3 aars fravær og giftet sig i 1739. I Stockholm slog han sig ned som praktiserende læge, men først efterat han hadde kureret dronningens hoste, fik han rikeligere indtægter og blev modelægen i byen.

Støttet af hatternes fører *Tessin* fik han av riksdagen en aarlig løn for at holde forelæsninger i Stockholm. Efter først at være forbigaat ved besættelsen av et professorat i Upsala, fik han et andet ved samme universitet og fungerte til 1776, da sykdom tvang ham til at slutte. Han var tre gange rektor, blev adlet, blev utnævnt til ridder av Nordstjernen, indvalgtes i verdens fineste videnskabelige selskaper, blev tilbudt professorater i Göttingen og Madrid, og Upsala universitet hadde paa grund av hans fremragende egenskaper en usædvanlig blomstringstid, idet elever fra alle lande samledes om ham. Han døde 10de januar 1778.

Linnés store betydning som videnskabsmand ligger først og fremst i hans geniale klassifikation av planter og dyr og opfindelsen av den dermed sammenhængende binominære nomenklatur, men ogsaa i hans samvittighetsfulde iagttagelser av naturen.

Man kjendte allerede paa den tid et umaatelig stort antal planter og dyr, og for at betegne hvert enkelt hadde man enten bestemte vilkaarlige navne eller man skjeldnet flere med samme navn fra hinanden ved lange beskrivelser. Her

var det, Linné med utpræget praktisk forstaaelse fandt paa at anvende to navne paa hver, omtrent som et individs døpe- og familienavn, et mere omfattende — slegtsnavn — der stilledes først og et snevrere — artens — der føiedes til. Artsnavnet kunde da godt være det samme for mange planter uten at nogen forveksling indtraadte, naar blot slegtsnavnene var forskjellige. Et eksempel fra dyreriket paa denne dobbelte benævning er følgende: huskatten kaldte han *Felis domestica*, vildkatten *Felis catus*, panteren *Felis pardus*, jaguaren *Felis onca*, tigeren *Felis tigris*, løven *Felis leo*; alle disse rovdyr er forskjellige arter *(species)* av en og samme slegt *(genus)*: *Felis*. Eller for at ta et eksempel fra planteriket: Furu kaldte han *Pinus silvestris*, gran *Pinus picea*, lærketræ *Pinus larix* osv.

Allerede hermed var meget vundet og da han desuten stillet de forskjellige *genera* sammen til *ordines* og flere av disse til *classes*, var systematikens bygning færdig. Planteriket faldt saaledes i 24 klasser, dyreriket i 6.

Den inddelingsgrund, som Linné for planterne anvendte, var planternes kjønsorganer, støvbærere og støvveie. Det har jo vist sig — hvad Linné ogsaa var opmerksom paa — at det har ført til uheldige sammenstillinger, saaledes at planter, som efter hele sin natur synes at høre sammen, er kommet langt fra hinanden. Enhver skolegut har strævet med at huske at veronika hører til Linnés 2den klasse, mens den naturlig hører sammen med de maskeblomstrede, som ellers hører til Linnés 14de klasse, og det blot fordi den har 2 støvbærere mens de andre har 2 lange og 2 korte. Disse indvendinger er litet væsentlige, da Linnés system ialfald har den fordel at kunne gjennemføres til sine yterste konsekvenser, netop fordi det vælger *en* inddelingsgrund, mens andre systemer let blir vake. Det er derfor den dag idag det mest praktiske system, som maa fryde enhver med sans for gjennemført orden. Linné selv hadde forstaaelsen av, at planterne naturlig kunde grupperes anderledes og beskrev og definerte i sin *Philosophia botanica* (1751) 67 naturlige plantefamilier.

At man med det grundigere kjendskap til planter og dyr, som særlig Linnés elever og nærmeste efterfølgere vandt

ved sine utstrakte reiser, maatte kunne rette paa katalogen var mer end rimelig. Endel av Linnés slegter er saaledes yderligere delt op; saaledes heter ikke længer gran *Pinus picea*, men *Picea excelsea* og lærketræ ikke længer *Pinus larix* men *Larix europea*.

Der er ogsaa en anden side ved Linnés videnskabelige arbeide, som maa nævnes og som i den sidste menneskealder har været mer omtalt end hans klassifikation. Linné hadde samlet individerne i arter, disse i slegter osv.; men hvad skulde der forstaaes ved en art? Linné definerte begrepet saaledes: Der er saa mange forskjellige arter som i begyndelsen det uendelige væsen skapte. Senere har disse former efter arvelighetens lov frembragt nye former som altid lignet dem, saa at vi nu ikke har fler end der var fra begyndelsen (*Species tot sunt, quot diversas formas ab initio produxit Infinitum Ens, quæ deinde formae secundum generationis inditas leges produxere plures, at sibi semper similes, ut species nunc nobis non sint plures quam fuerunt ab initio*). Dette har man anvendt som et vidnesbyrd om, at Linné ikke indsaa, at der eksisterte en utvikling. Om han ikke hadde hat øinene oppe for denne mulighet, vilde det jo endda ikke ha været saa rart, for det er særlig tiden efter Linné som har kunnet samle tilstrækkelig materiale til at vise, at plante- og dyreformer er gjenstand for forandring. Imidlertid har sikkert Linné ogsaa i denne henseende gjort et langt sprang foran sine samtidige og sin nærmeste efterslegt.

I 6te utgave av sin *Genera plantarum* indskyter han nemlig efter ordene «diversas formas» «et constantes» og efter «produxere plures» erstatter han det følgende med: «sibi similis, quamquæ fuere ab initio», hvorved betydningen blir, at der er saa mange forskjellige arter som antallet av ulike og *uforanderlige* former, som det uendelige væsen skapte osv. og at disse har frembragt flere former *end der fandtes fra begyndelsen*, men som dog ligner dem. Dette indeholder saameget av utviklingslæren som en forsigtig naturforsker paa den tid kunde ta med. At senere forskere som Cuvier, til støtte for sin hypotese om de store jordomvæltninger med en nyskapning efter hver, henholdt sig til Linnés første anskuelser og ved sin autoritet bragte denne til at fæste sig

saa sterkt, at Linnés senere opfatning ganske glemtes, er jo ikke Linnés skyld. Han hadde set længer end mange av de største, som kom efter ham.

Foruten disse Linnés klassiske botaniske verker, de som altid vil bevare hans navn i taknemmelig erindring, bør nævnes hans skildringer av svensk natur og folkeliv, der — som det ogsaa er nævnt i Kristiania universitets adresse til jubilæet — fik sin særegne betydning for Norge, idet de «blev mønstre for de norske bygdebeskrivelser, som langt ind i det 19de aarhundrede var den vigtigste kilde for kjendskabet til vort lands natur og kulturforhold».

Av alt Linnés virke — i videnskaben som paa andre omraader — faar man indtryk av, at han var en mægtig aand, en av tidens største; derfor vil han mindes længe efter at andre navne, som kanske nu overstraaler hans, er ukjendte for de fleste.

O. F. Olden.

EN FRANSK BOG OM IBSEN.

Theodor Lasins: *Henrik Ibsen*, prémisses psychologiques et religieuses de son oeuvre.

Nu da interessen for Henrik Ibsen efter hans død har faat ny magt over sindene, vil det kanske være velkomment for norske læsere gjennem en anmeldelse at stifte bekjendtskab med en bog, som sommeren 1906 udkom i Paris om Ibsen og hans verker.

Det er en fransk theolog, som for det protestantiske theologiske fakultet i Paris har fremlagt en these, betitlet som overskriften viser.

Det er ikke første gang, at en nordmand behandles i en afhandling ved theologisk eksamen ved nævnte fakultet. For 6 aar siden fremlagde hr. P. Büchsenschütz en afhandling om Hans Nielsen Hauge og hans gjerning.

Denne gang er det blevet Henrik Ibsens tur. Mange vil selvfølgelig studse og finde det høist malapropos at behandle Ibsens verker ved en theologisk eksamen. Hans Nielsen Hauge, det kan endda lade sig høre; men Henrik Ibsen? — Og dog — hvorfor ikke? Skulde der være nogen, som følte sig opfordret til at studere Ibsen, saa maatte det vel være theologer, der fremfor andre er kaldte til at holde vel regning med de aandsstrømninger i tiden, der sætter religiøse og moralske spørgsmaal under debat. Og hvem har gjort det mer end Ibsen? Man behøver ikke derfor at blive Ibsens discipel. Det er imidlertid hr. Lasins blevet, og det en af de mest enthusiastiske man kan træffe.

Han tror fuldt og fast paa den sandhed Ibsen har udtalt i sine verker, og paa hans missions ophøiede karakter, og naar han det gjør, siger han, saa er det først og fremst, fordi han selv personlig har gjort den inderligste erfaring deraf. Ibsen har for ham personlig været som en «tugtemester til Kristus».

«Han er nemlig den første, som har ladet mig forstaa ukrænkeligheden af samvittighedens lov (la loi intérieure). Det er ham, som har aabnet for mig evangeliets himmel og har indviet mig i det religiøse livs mysterier, idet han har ladet mig forstaa Kristi gjernings uforlignelige storhed og ophøiede skjønhed».

Han betragter derfor Ibsen som en efterfølger af de store bodsprædikanter som Elias, Jeremias, døberen Johannes, Dante, Milton osv. Ibsen minder ham ogsaa om forfatteren til det fjerde evangelium «ved sine religiøse forudsætninger og sin hellige ildfulde inspiration».

Som titelen paa hr. Lasins' bog siger, er det ud fra et religiøst synspunkt han har studeret Ibsen, og han mener, at det er fra et saadant synspunkt han alene vil og kan forstaaes. Thi det er paa den religiøse tro, at alle Ibsens verker er byggede. Men religiøs tro vil han have forstaat i dette ords videste betydning, ikke hvad den traditionelle kristendomsforkyndelse forstaar derved. For at forstaa Ibsen maa man stille sig «ikke i periferien men i centrum af alt religiøst liv», hvilket forfatteren definerer saaledes: «at leve i Gud efter Kristi eksempel».

Men dette at leve i Gud er for Ibsen og for hans franske discipel at leve efter sin individuelle samvittigheds lov. Ibsen fremhæver nemlig altid, siger forfatteren, den rolle, som samvittigheden maa spille i alle menneskets handlinger. Dermed proklameres, at den sande autoritet for et menneske er aandens indre, ikke nogen ydre, hvad den end maatte være. Forfatteren mener da, at af theologer bør de franske moderne protestantiske theologer med deres grundsætninger om den religiøse frihed være allerede forberedte til at forstaa digterens verker.

Den moderne franske protestantiske theologi, til hvis yderste venstre fløi forfatteren efter hans bog at dømme vistnok hører, forsøger jo at bygge op sin kristendomserkjendelse paa et videre, friere aabenbaringsbegreb end det gamle autoritative skriftaabenbaringsbegreb. Den har faat sin indvielsesdaab og sit uudslettelige præg af dens for nogle aar siden afdøde storhøvding professor Auguste Sabatier; og den grundvold, hvorpaa han bygger sin theologi, kan

ganske kortelig betegnes ved det motto, han har sat paa sit epokegjørende verk «Esquisse d' une philosophie de la religion»: *Quid interius Deo*, den indre Gud, samvittighedens røst *(la loi intérieure)*.

Det er ud fra denne forud tilrettelagte filosofisk-theologiske tænkning, at forfatteren har læst Ibsen og hos ham fundet støtte for den. Som han var en discipel af Sabatier, er han ogsaa bleven en discipel af Ibsen. Han har læst sin theologiske position ind i Ibsen, eller om man heller vil: omvendt. Nu, slig har vi norske theologer vel igrunden alle forsøgt at læse Ibsen. Men da vi i Norge vel ikke har nogen udpræget discipel af Sabatier, er det gaat med theologerne og deres Ibsen, som det er sket: vi er enten blevne grunduenige med ham, saa vi ligetil har betegnet ham som en der vil nedbryde al moral og religion, eller vi har — mere beskedent — erklæret, at vi ikke forstaar ham.

Hr. Lasins mener nu, at han ikke bare har forstaat Ibsen, men tror i ham at have fundet den uforlignelig store banebryder for den nye tid, det tredje rige, da det korrumperede samfund skal gjenfødes til at kunne udfolde aandens liv i kjærlighed, idet det med friheden fra al ydre autoritet har faat det eneste middel til en fuldstændig underkastelse under en høiere (Guds) vilje. Thi naar Ibsen prædiker frigjørelse fra al autoritet, saa er det ikke som et maal men som et middel. Han ser ingen anden udvei til frelse for mennesket end at alle baand løses. Derfor er han individualist lige til at foreslaa opløsning af staten, naar bare mennesket kan blive frit til at «være sig selv» d. e. at *ville* fuldkomme «la loi intérieure» og *evne* det.

*

Naar forfatteren gaar til nærmere at paavise de religiøse og psychologiske prémisser for Ibsens digtning, er det rimeligt, at han har opsøgt alt han bare har kunnet faa vide om den store mands udvikling helt fra barneaarene. Og han har forstaat at gjøre sig vel underrettet. I slutningen af bogen, der er 165 sider, følger en bibliografi paa 8 sider, hvor alle de verker opregnes, han har gjort sig bekjendt med, og det vil sige alle de vigtigste verker, der er udkomne i Tyskland

og Frankrige, dels oversættelser af hans dramaer, dels biografier, studier og kritiker. Desuden har han konsulteret en hel del andre verker, der har kunnet hjælpe ham til forstaaelsen af Ibsen. Jeg merker mig bl. m. a. Søren Kierkegaards samtlige verker.

Vi faar da ogsaa i bogen en fuldt korrekt og udførlig fremstilling af Ibsens barndomsaar og hjem, hvor han tidlig faar se den triste kontrast mellem det verdslige sind hos faderen og det mørke, verdensforsagende pietistiske sind hos moderen, ting som bidrog til, at den unge gut tidlig blev vant til at være alene med sig selv, en smertelig men god forskole til at finde «den indre lov».

Med megen udførlighed dvæles der ogsaa ved det sociale milieu i Skien og Grimstad. Faderens fallit og de triste erfaringer som fulgte derpaa: at blive sat paa porten af et samfund, der kun bøiede og bukkede sig for den rige og lykkelige og ringeagtede den fattige; det spidsborgerlige, middelmaadighedens bornerte milieu, som ingen forstaaelse havde af hvad der rørte sig i den unge mands hjerte, der begeistredes for alt frigjørelsesarbeide paa aandslivets og politikens omraade, alt dette har udviklet i ham det dybe had til al nederdrægtighed og lavhed, alt hykleri og al uretfærdighed, og den brændende længsel efter godhed, renhed. sandhed og retfærdighed, som man finder som en grundklang i al hans digtning.

Særlig interessant for forfatteren bliver da det religiøse gjennembrud, som han finder hos Ibsen i og omkring revolutionsaaret 1848, da han blev sig sit digterkald bevidst: at øve et storverk for at føre menneskeheden frem til en fornyelse og gjenfødelse.

Dette religiøse profetiske digterkald skildres i følgende ordelag: «Han kjendte sig opmuntret ved sin samvittigheds røst, personificeret som et trofast vidnesbyrd fra Gud; han havde fuld forstaaelse af denne røst, blev gjennemtrængt og henrykket ved dette guddomspust i sit indre». — — —

«Fra den stund indtraadte der et levende samfund mellem Gud og hans sjæl, og ud fra dette samfund kommer han til altid at hente nye, nødvendige kræfter til at opretholdes i den kamp han beredte sig til». Og denne kamp bestod i, «at

anvende sin ideale verdens grundsætninger paa virkelighedens verden for at lade denne sidstes ufuldkomne karakter komme ret til syne, noget hvortil den dramatiske kunst bedst kunde tjene ham».

Ser saa forfatteren senere hen til, hvorledes Ibsen har ført denne kamp, og om han har været tro mod sit digterkald, saa siger han om ham, at han som en tro Guds tjener altid har med al sin energi kjæmpet for virkeliggjorelsen af lysets og kjærlighedens rige, «det tredje rige». Og han kunde forsaavidt gjøre Jesu ord i Joh. 12, 44—50 til den blinde og vantro hob til sine, navnlig det 50de vers: «Hvad jeg taler, det taler jeg saaledes, som Faderen har sagt mig».

Grundtanken i alle Ibsens dramaer finder forfatteren altid at være «virkeliggjørelsen af den guddommelige grundplan som er udkastet i menneskesjælenes dyb, seier for det guddomsliv der slumrer i os, og som er istand til at gjenføde menneskeslegten». Denne nyskabelse vil selvfølgelig ikke foregaa uden kamp, og det er denne kamp vi ser udkjæmpes i dramaernes helte, der alle er tragiske, fordi de tilhører et samfund som har skjændet Gudsbilledet i sig.

Catilina kjæmper for denne gjenfødelse af sin samtid, men bukker under, fordi han selv er for meget bunden i tidens brøst; men han bekjender dog ydmygt sine feil og gaar derfor ikke ud af kampen uden haab.

Per Gynt begynder med at ville være sig selv, adlyde «la loi intérieure», men da han gaar undaf for Bøigen, det usynlige, ubegribelige, allestedsnærværende, almindelige milieu, som vender sig mod alle som ikke tænker som det, men vil være sig selv, falder han ned i egoismens «være sig selv nok».

Julian, hvis mandevilje skrider over grænserne og negter Gud, bliver sig selv til fald. Thi den vilje som skal frelse mennesket, er den, som vil hvad Gud vil. Saaledes forklares den bekjendte replik i Keiser og galilæer I akt. 3:

Paa frihedens d. e. nødvendighedens vei grundes det rige, hvor aanden tjenes. Magten som realiserer riget, er *at ville*; men det som man skal ville, er det som man *maa*, pligtmæssig. Vi staar her ikke overfor determinismens maatte,

men overfor det kategoriske maatte (fransk *devoir*). Fordi Julian gik ud over dette, falder han.

Ligedan med *Brand*. Trods sin mandevilje, trods sin ideale stræben, saar han dog død paa sin vei, fordi han ikke har forstaat næstens frihed og har syndet mod kjærlighedens lov. Thi frihed er kjærlighed.

Og saaledes med alle Ibsens helte. De spiller alle bankerot, fordi de ikke har fulgt denne høie lov at leve for sin tanke og sin kjærlighed. Derfor har ingen bedre end Ibsen lagt det moderne samfunds deficit klart i dagen. Han er blandt de digtere, der med størst virkning har prædiket omvendelse til Gud og kaldt menneskene til anger og bod.

Som allerede nævnt, har Ibsen det faste haab, at menneskeslegten skal naa til fornyelse; i kampen mellem den ideale og den reelle verden vil Ibsen ingenlunde tillade, at den endelige seier skal reserveres materialismen. Han glæder sig meget mere ved at tænke henimod et herligt rige, da alle vore evner gjenfinder sin harmoni i sandhed og kjærlighed. Han er forsaavidt en urokkelig optimist; men just derfor er det ogsaa, at han i lighed med Israels profeter følte, at han maatte vise slegten, hvor dybt den var sunken, og intet skjule af sandheden, saa den maatte tabe alle falske illusioner for at vinde frem til den virkelige fornyelse. Thi «evigt eies kun det tabte». Vistnok er slegten saa fordærvet, at mange ikke taaler at høre sandheden; de trænger *livsløgnen* for at kunne leve. Men for mennesker som ikke trænger illusionernes slør, og som kan taale at høre sandheden uden at dø af skræk og rædsel, danner denne kundskab om den rene sandhed netop det mest tiltrækkende ved livet. «At tro paa livet, selv naar det synes fuldt af farer, tyngsel og skuffelser, det er den store lærdom om mod og energi, som vi kan og bør drage af Ibsens dramaer, der alle udtaler, at menneskeslegtens gjenfødelse maa begynde med en storartet troesanspændelse og kun virkeliggjøres gjennem vor mandige udholdenhed, vor heroisme».

Men det er umuligt for Ibsen at tro, at samfundet, saadant som han har lært det at kjende, kan frelses, før det har lært at kjende sin fordærvede tilstand og fundet midlerne til at vende tilbage til idealet, der bestaar i en ren og ubesmittet samvittighed og en kraftig klartseende vilje.

Dette ideal er nok slegten istand til at opfatte; men i praksis bryr den sig lidet om det eller er for svag til at virkeliggjøre det. Derfor gjør han front mod alle de saakaldte samfundsstøtter, der anser sig for at være dydzirede, men i virkeligheden ligger under for egennytten. For alle disse bliver han en sand svøbe; thi hans hovedinteresse er at vise, hvilken afgrund der er mellem hvad de tror sig at være, og hvad de virkelig er.

Derfor gaar samtiden sin moralske opløsning imøde. Men for den kommende slegt prædiker Ibsen en tilbagevenden til det enkle religiøse liv og appelerer derigjennem til protestantismen, der er korrumperet ved en social religions utilitarisme og hykleri, og kalder den tilbage til den primitive kristendoms alvor og kraft.

*

Hermed kommer forfatteren ind paa Ibsens stilling til den traditionelle kristendom og hans opfattelse af den primitive kristendomsskikkelse, som han kalder slegten tilbage til, noget han dvæler ganske udførlig ved, og det er naturligt nok; thi hans egen stilling her falder vistnok ganske sammen med Ibsens. En mere kompetent Ibsen-kjender end anmelderen vilde her kunne afgjøre, om han har læst sit moderne theologiske standpunkt ind i Ibsen eller ei. Jeg indskrænker mig til at referere:

For Ibsen er, siger han, den authentiske kristendom hverken et theologisk system eller en samling af religiøse fromhedsøvelser, men fremfor alt et liv.

De sandheder som danner grundlaget for dette liv, er faa, fundamentale og enkle. Det siger sig derfor selv, at Ibsen forkaster hele den dogmatik, som hviler paa «la divinisation de Christ» (at man har gjort Kristus til Gud). Kristus er for Ibsen kun det fuldkomne menneske i den epoke han har levet, fuldkommen baade efter sin legemlige og aandelige natur.

At vende tilbage til denne authentiske kristendom bliver da at bestræbe sig for at reproducere de samme modaliteter for fuldkomment liv under tilbørlig hensyntagen til tid og sted. Kristi evige værd for os bestaar nemlig ikke i den servile efterligning af et livsindhold, saaledes som dette liv har realiseret sig for ca. 20 aarhundreder siden, men i den

praktisk-fornuftige anvendelse af den methode, som har tilladt at realisere dette liv. Og i samme grad som vore gjerninger stemmer overens med vor rene og mægtige tro paa dette ideal af fuldkomment liv, bevarer vi vort liv og gjør det lykkeligt.

Fra det øieblik denne overensstemmelse er brudt ved ulydighed mod idealet, er vor sjæl udygtig til at virkeliggjøre sin bestemmelse; vor sjæls renhed er tabt. Guds tilgivelse kan vi nok opnaa, men vor oprindelige glæde over livet er ødelagt, og vi kan kun beklage os derover. Og ikke bare er vi udygtige til selv at virkeliggjøre det ideal vi ved vor synd har forraadt, men om der ogsaa endnu skulde findes en stræben i nogen af os efter at gjenoptage den oprindelige maade at leve for idealet paa, saa vil denne stræben, der paa forhaand fatalt er lammet af synden, kun frembringe aandelige vanskabninger, der i de fleste tilfælde er uduelige til at fortsætte at leve og altid uduelige til at reproducere sig, og derfor er dømte til at forsvinde. Saadanne aandelige misfostre er *Rosmer*, *Rebekka*, *Hedda*, *Borkman*, etc.; de forsvinder derfor alle, dømte til at dø ved den ubøielige lov, der forbyder dem i deres skyld at frembringe en ny slegt.

Særlig opmerksomhed vies i denne henseende *Brand*, der trods sin ideale stræben bliver et monstrum, der travesterer idealet og drager skyld over sig. Brands vildfarelse bestaar i, at han har villet reproducere i et folk, der var sænket ned i det onde, det for tiden irrealisable ideal af den historiske Kristus, istedenfor at give sig hen til at løfte og opdrage sit folk efter Kristi eksempel og saaledes forsøge at virkeliggjøre i dette folk det ideal, som var dets egne kræfter anvist. Istedenfor at søge henimod en umulig identifikation af idealet skulde han have stræbt efter den mulige efterligning d. e. «gribe Jesus i hans modalitet». Brand bliver derfor det typiske eksempel paa den anakronisme, som alle de begaar, som i Kristi person ikke ser sin troes eksempel, men sin troes afgud *(idole)*, og som ved denne fixeren af idealet i tiden uundgaaelig lammer den troende sjæls frivillige bevægelse mod Gud.

Den fuldkomne ligevægt mellem legemets og aandens evner, som Ibsen finder i Kristus, og i det hele i den

authentiske kristendom, finder han ikke garanteret ved den traditionelle kristendom, der er altfor exklusiv.

Ibsen negter ikke, at den kan være en mægtig bremse paa egoismen, men den dræber ikke denne; da den paa samme tid er et utaaleligt tyrani, modsat naturen (se Keiser og Galilæer I, 1ste akt). Mennesket er nemlig af Gud skabt til at nyde livet, men den theologiske kristendom dræber glæden. Det naturlige menneske har tro og tillid til sin fornuft, den theologiske kristendom har mistillid til fornuften. Mennesket aspirerer naturlig til frihed og selvstændighed, den theologiske kristendom forbinder sig med konservativ traditionalisme og forsvarer den etablerede orden i religion, moral og politik. Idet den saaledes er modsat menneskeslegtens væsentlige stræben, er den fatalt dømt til stadig at tabe terrain. Atheismen vil kanhænde i denne henseende kun være en konservativ bevægelse af menneskeslegten, en heldbringende reaktion, fremkaldt ved et falskt exklusivt princips aarhundrederlange tyrani. Hermed er dog ikke Ibsen blind for, at atheismen ogsaa har store mangler, som al reaktion har det; han ser meget vel, at der hos atheisterne udvikler sig den mest brutale og hæsligste egoisme; men Ibsen spørger: er det nodvendigt, at hos den kristne idealismen undertrykker naturen, og omvendt, at det naturlige menneske maa leve uden ideal? Kan man i vor tid som i hvilkensomhelst tid ikke komme til saa høi og fin kultur af disse to legitime instinkter, at de af sig selv — som hos Kristus — fører til en virkelig harmoni? Og hans svar paa dette spørgsmaal er: det er ikke bare tænkeligt, men det maa være muligt, om ikke i vor tid saa senere; thi vor tid fremviser en skyldtynget slegt, hvor man konstaterer en uoverensstemmelse mellem temperamentet og intelligensen, mellem «den store» og «den lille fornuft». Og saalænge denne uoverensstemmelse findes, kan dette ideal ikke virkeliggjøres.

Men i «det tredje rige» vil det virkeliggjøres, der skal i en synthetisk harmoni forenes de store modsætninger i den moralske og religiose orden, der endnu synes os uforenelige: den antike livsglæde og den kristne askese, fornuft og tro, frihed og fatalitet (se «Keiser og Galilæer», se ogsaa Rosmerholm, 3dje akt).

*

Den lærdom, forfatteren saa tilslut drager af Ibsens verker, skal kortelig fremstilles saaledes:

Lad os forsøge at blive fuldkomne mennesker, idet vi udvikler de to sider af vort væsen, som Gud har villet skulde være forenede i ethvert menneske, vor legemlige og vor aandelige natur. Lad os lære at blive *helt os selv* i den mest ophøiede mening af dette ord. Da kan det ikke feile, at vi kommer til at tjene Gud («den indre Gud»).

Vi maa da have den fulde tro paa skabningens godhed og enhed. Lad os undfly de yderliggaaende og fordærvelige tendenser, som altid har truet menneskeheden; lad os undgaa baade den hedenske glæde og den kristne askese. Lad os fremfor alt ikke være moralsk lemlæstede kristne, eller forblindede, for hvem Kristus er bleven en afgud, der kun lammer vore evner istedenfor at udvikle dem. I virkeligheden forringer vi da Kristus; han bliver en tyran istedenfor en befrier. De som saaledes gjør Kristus til en afgud, korsfæster ham i aanden. Hermed vil dog Ibsen ikke have sagt, at vi ikke skal have tillid til Kristi person og lære.

Drager vi de ydderste konsekvenser af Ibsens moralske og religiøse virksomhed, kommer vi til denne grundsætning: vær dig selv, d. e. grib ligetil Gud som taler i din samvittighed, omgiv din samvittighed med respekt og gjør den mer og mer værdig den mester, som bor i den; da handler du efter din bestemmelse. Og i virkeligheden er det kun ved at handle paa den maade, at hver og en finder sin egen vei og erkjender den plads, som er ham anvist i verden. Ved denne troskab mod sit høiere, bedre jeg vil mennesket naa ikke alene den høieste udfoldelse af sin personlighed, hvad der gjør ham lykkelig, men han vil ogsaa paa den fuldkomneste maade virkeliggjøre Guds plan og være hans medarbeider.

Den som ser og kjender, hvad han bør gjøre, og glad gjør Guds vilje, er den retfærdige, gode, trofaste i dette ords religiøse mening; medens den blinde, som hverken ser sin opgave eller sin vei, den lade, løgneren, som intet vil se og intet vil søge, og som bedrager sig selv og sin næste, han er den uretfærdige og ugudelige, han vil omkomme, fordi han ikke har opfyldt sin bestemmelse; han har forfeilet sit liv.

Saaledes dreier handlingen i alle Ibsens dramaer uden

undtagelse sig om dette: individets utrættelige kamp for at finde og følge sin egen vei for at naa virkeliggjørelsen af sin høiere vilje, det er: Guds vilje som speiler sig i dets egen. Da og da alene vil mennesket kunne aspirere til frelsen, være rede at modtage naade af Gud.

Ibsen har ikke fundet, at menneskene stræber mod dette, og i sin dybe smerte herover opdager han bedre end sin samtid uredeligheden, forstillelsen, smigreriet og løgnen, som breder sig overalt. Medens imidlertid mange andre i hans sted vilde fortvivle, har han vundet styrke under kampen.

Hans kritik vil vistnok bringe urede i meget tilvant og forvirre mange; men den vil finde gjenklang i enhver dyb sjæls længsel, der ved om, at vi stadig maa stræbe mod den legemlige og aandelige menneskenaturs høie maal, som allerede Paulus kalder «aldersmaalet for Kristi fylde». (Ef. 4, 13).

Forfatteren udtaler saa til slutning, at Ibsen just i denne henseende og i vor tid «vil frembyde for vort personlige liv en fortræffelig veiledning, som med saa meget større nødvendighed paatvinger sig os, som den i sandhed tilbyder en hæderlig og antagelig udgang paa den kamp som paagaar, kampen om at forene ærbodighed for fortidens traditionelle symboler og bekjendelser med den moderne aands uafhængighed, idet den giver hvert menneske under eget ansvar retten og friheden til at optage dem i sig og afpasse dem efter sine egne erfaringer».

Og idet han for sin egen del med tak og begeistring modtager den veiledning, Ibsens verker i denne henseende vil bringe et moderut tænkende menneske, udtaler han som sin forvisning, at de vil bringe fred baade til den enkelte sjæl og til samfundet.

Han slutter saa sin bog med at anvende paa den kritik, Ibsen øver over de nedarvede seder, institutioner og overleveringer, omtrent de samme ord, som professor Sabatier i sin religionsfilosofi siger om det kritiske studium af dogmerne: «Den vil lære os, at vort moralske og religiose liv kun afhænger af vor tro, at Gud som er denne tros ophav og ende, er uafhængig af al fastsat form eller theori, fordi han er høit ophøiet over alle menneskelige begreber eller institutioner, og at det for ikke at være adskilt fra ham, er nok altid at tilbede ham i aand og sandhed».

J. A. Ottesen.

EN DARWINISTS TANKER OM KRISTENDOMMEN.

(Af dr. *Mentz L. Krogh*).

I.

Den moderne naturvidenskab har stillet sig i et afgjort oppositionelt forhold til religionen; den erklærer at Gud er bleven hjemløs i universet siden man med teleskopet udforskede dets dybder, at sjælen kun er resultatet af hjernens materielle funktion og at dens udødelighed er en illusion der strider mod loven om energiens konstans[1]), at den frie vilje er et bedrag: mennesket er som et naturprodukt, som et høieste dyr ikke begavet med nogen fri vilje, det er i det høieste frit paa samme maade som fuglen i buret.

Her er næsten ikke den ting som religonen eller rettere kristendommen lærer menneskene som ikke den moderne naturvidenskab drager til felts mod, og betragter som absurd, umuligt, urimeligt, fornuftsstridigt, barnagtigt osv. osv.

Samtidig maa man indrømme, at naturvidenskaben utvivlsomt har gjort overordentlig store fremskridt i de sidste

[1]) Loven om materiens og energiens konstans siger at hverken stof eller kraft kan komme eller forsvinde. Det stof som er, kan ikke gaa over i intet; naar det forsvinder for vore sanser er det kun fordi det skifter form. Lyset som brænder forvandles ved forbrændingen til vanddamp og kulsyre —. Men heller ikke kraften kan forsvinde, den unddrager sig kun vor umiddelbare erkjendelse: en sten som falder til jorden frembringer i sit fald en smule varme —, varmen bringer en smule vand til at fordampe, dampen stiger op i luften og falder ned som en regndraabe — og hvis al den kraft som var i stenen idet den faldt var bleven til varme — og al varme var bleven anvendt til fordampning af vand, saa vilde de regndraaber, som faldt ned i faldet frembringe akkurat den samme mængde kraft som stenen besad i sit fald. — Det absolut exakte bevis for denne lov er ikke ført, men den er saa overordentlig sandsynlig at det er umuligt at komme den forbi, naar vi bevæger os paa naturlovenes gebet; den vil derfor i det følgende stadig blive henvist til.

100 aar. Man maa indrømme at den har udvidet vort blik for sammenhængen i naturen, at den har forenklet vor naturopfatning i høi grad og har bundet de forskjellige naturgebeter sammen til en enhed saa vi heri ikke kan undlade at se et kriterium for dens sandhed.

Den experimentelle methode som den omtrent udelukkende benytter sig af som bevismiddel er ogsaa i høi grad egnet til at skaffe den tiltro og man kan ikke uden videre afvise den moderne videnskab som falsk, som et pietetsløst overgreb, fordi den ikke stemmer med den overleverede kristendomsopfatning.

Fælles for al virkelig sand videnskab og for den aabenbarede religion er deres kjærlighed til sandheden. Videnskaben søger med alle hjælpemidler hensynsløst og hvileløst efter naturens sandheder. Sandheden er for den virkelige videnskabsmand alt; enhver theori, enhver hypothese som ikke stemmer overens med de faktiske forhold kaster han paa soppelhaugen. Han forkaster aars arbeide paa grundlag af et eneste fund som viser ham, at tingen forholder sig anderledes end han er gaaet ud fra. Han maa bestandig have returbilletten færdig overbevist som han er om den menneskelige videns uformuenhed til at bære over alle ukjendte afgrunde.

Og kristendommen paastaar sig jo at sidde inde med den evige sandhed, som alfaderen gjennem ordet har aabenbaret for verden: «Jeg er sandheden» siger Kristus. Hver den som er af sandheden hører min røst.

Hvorfra kommer saa striden? Hvorfor fornegter videnskabens forkjæmpere de religiose sandheder og hvorfor benegter kirken videnskabens resultater.

Jeg tror det skyldes paa den ene side videnskabsmændenes ensidige overvurdering af de vundne resultater, idet de kun anerkjender de materielle og intellektuelle værdier, idet de over den betagende sammenhæng som de har fundet fremherskende i verdensaltet har overseet, at der ogsaa findes andre end de materielle værdier, og idet de i den første overraskelse over de aabenbaringer som den sammenlignende fysiologi og anatomi viste dem i alle overgangene mellem jordens beboere mennesket iberegnet, tog altfor sterkt afstand fra

den undtagelsesstilling som kristendommen hævder for mennesket. Men paa den anden side maa det hævdes at kirken har vist sig som lidet udviklingsdygtig, at den istedenfor at glæde sig over enhver ærlig sandhedssøgen har optraadt som reaktionens faste borg, hvorhen ethvert spøgelse som skyede sandhedens lys burde flygte, og kirkens mænd var gjennem lange tider de sandhedssøgende videnskabsmænds værste fiender. Det maa jo indrømmes, at naar man tager massivt paa kirkens lære om sandheden som den eier ligger det nær i enhver ydre og tilsyneladende modstand at se et overgreb mod den sandhed som er det høieste for en, og at tage til gjenmæle mod dette overgreb, og alle kjætterbaal og religionskrige har utvivlsomt sin beklagelige men dog undskyldende grund i denne massive og misforstaaende sandhedsdyrkelse. Men saasandt sandheden er det høieste baade for kristendommen og videnskaben, saa sandt maa disse to fiender forsones; thi ellers river de hinanden itu i en ufrugtbar strid. Spørgsmaalet er ikke kristendom eller videnskab, gud eller verden, guds lov eller naturlov. Men det er: Hvorledes forsones disse to, hvorledes kan videnskabsmanden holde sin tro i ære og den kristne bruge sin fornuft i sandhedens tjeneste uden at foragte sig selv, fordi han endnu er saa svag at han tror paa en Gud.

Det første spørgsmaal som da maa løses blir dette. Gives der noget transscendentalt, noget overnaturligt? Kan det i det hele taget findes? Og i saa fald i hvilket forhold staar det til den dynamisk materielle verden? Selvfølgelig kan der ikke ad materiel vei føres noget bevis for det transscendentale, beviset maa blive af anden art, og vi kan kun nærme os det ad analogier som aldrig vil blive fuldstændige. Man kan imidlertid ogsaa snu spørgsmaalet om. Kan man bevise at der ikke kan findes noget transscendentalt? Vil ikke ogsaa dette bevis nødvendigvis blive haltende? Er vi det sikre negative bevis en haarsbred nærmere end det sikre positive? Det er paastaaet, at loven om energiens og materiens konstans er uforenelig med tilværelsen af noget transscendentalt. Hvis der nogetsted viser sig transscendentale kræfter, maatte vi se at der (tilsyneladende) optræder og forsvinder kræfter som vi ikke ved hvor skulde komme fra, hvad der aldrig er viden-

skabelig paavist — og derfor kan vi ikke antage muligheden af overnaturlige kræfter, eller forsaavidt som de skulde findes, vil de aldrig komme i nogensomhelst berøring med den materielle verden.

Dette bevis er imidlertid ikke tilstrækkeligt til at fastslaa umuligheden af det transscendentales tilværelse. Thi de transscendentale kræfter behøver ikke i sit forhold til den materielle verden at komme og forsvinde tilsyneladende spontant, de maa nødvendigvis optræde under form af naturkræfter og som saadanne gaa ind i det naturlige kredsløb. Lad os for nærmere at forklare dette tage en analogi til hjælp: Hvad er livet. Videnskaben lærer os. at livet kun er den systematiske udnyttelse af de forhaandenværende naturkræfter, saaledes at der dannes en kontinuerlig række overgange fra den ene kraftform til den anden — og saaledes at det levende væsen regulerer disse kræfter og deres udnyttelse under kontinuerligt bibehold af sin individualitet.

Uagtet altsaa det levende skifter form og stof; uagtet individet efter nogle aars forløb er materielt seet et helt andet end det var, saa er dog individet det samme — idet det ved en iboende egenskab har kontinuerlig ledet den række spaltninger og opbygninger — den ophobning og den udløsning af spændkraft som har fundet sted. Imidlertid har individet afgivet nøiagtig den sum kraft som det har modtaget, det har ikke tilbageholdt noget som det har omsat i «livskraft». Livskraften er ikke noget for livet specifikt. Men saa sandt levende og livløs materie er forskjellige paa en eller anden maade, saa sandt der er nogen forskjel paa en organisme og en maskine saa sandt maa denne forskjel bestaa i et eller andet, og den bestaar ikke i en stoflig forskjel. Der er ingen væsensforskjel i kemisk henseende mellem levende og livløs natur. Der er heller ingen forskjel i dynamisk henseende. Det er akkurat de samme kræfter som gjør sig gjældende i maskinen og i organismen — det samme skifte af kraft og af stof finder sted i begge. Forskjellen maa altsaa ligge udenfor kraft og stof, eller rettere: Der maa i naturen existere noget som vel saavidt vi kan erkjende det optræder i forbindelse med kraft og stof, men som er

væsensforskjelligt fra det. Vi har her allerede en overgang til det transscendentale.

Vi har altsaa her et «noget». Hvorledes er nu det opstaaet? Hvilken er livets oprindelse, er det ved selvskabelse; spontangeneration, eller er det i tilslutning til allerede eksisterende liv. Men saa sandt som videnskaben høilydt protesterer mod at der kan tænkes nogen nydannelse af kraft eller af stof, saa sandt maa konsekvensen heraf tænkes fuldt ud, der kan ikke tænkes nogen nydannelse af liv — eller nogen tilgrundegaaen af liv — livet maa efter sin ide være ligesaa evigt som kraft og stof — men ligesom kraft og stof være stadig skiftende i sine former og stadig og ubevidst og kontinuerlig glide over fra den ene organisme til den anden.

Livet behøver dog som saadant ikke ubetinget at være transscendentalt, det *kan* tænkes at vi engang i tidernes løb vil kunne faa tag i det, veie og maale det og erklære, at den organisme har saa meget liv — den anden saa meget. Men det kan ogsaa tænkes, at vi her vil blive staaende overfor mysteriet og at det hele vil svinde hen i en transscendental taage.

Men kan der tænkes et «noget» udenfor kraft og stof saa har vi hermed godtgjort *muligheden* af en ny transscendental verden, men der mindre uafhængig af kraft og stof.

Thi dermed er nu engang hullet slaaet i det kontinuerlige univers, hvor æteren havde fortrængt den hele sjæleverden, og der hvor der er plads til livet, er der ogsaa plads til sjælen og til dens ophav, til Gud.

Imidlertid er beviset kun et analogibevis og som saadant ikke absolut gyldigt, men saalænge individet i kraft af sit liv er en kontinuerlig enhed, saalænge maa denne kontinuerlige enhed være noget andet end kraft og stof. Og gives der først noget udenfor det konventionelt antagne materielle dynamiske begreb saa staar det den logiske fornuft frit for at antage ogsaa noget andet.

Aldeles bortseet herfra søger menneskets tanke uvægerlig hen til en mening i tilværelsen, en mening som den monistiske naturanskuelse aldrig har kunnet finde, som den endog erklærer at det er absurd at ville søge efter, den kan efter sin

natur ikke findes; den taler om iboende evige og uforanderlige love, men det hele endemaal søger den ikke og finder den ikke.

Det synes da ikke uvidenskabeligt at erklære at dette endemaal maa søges udenfor det materielle. Naar de, der kun erkjender det materielle, er af den overbevisning, at der findes intet øiemed, ingen mening i tilværelsen, medens de der antager tilstedeværelsen af det transscendentale mener at *der* findes meningen, saa skulde man maaske turde udtale, at en hovedgrund til striden ligger i monisternes haardnakkede benegtelse af det transscendentales existense, en benegtelse, for hvilken de ikke kan findes at have den adækvate videnskabelige grundvold. Hvorledes vil man i det hele taget bevise at noget ikke existerer og ikke kan existere nogetsteds, saalænge vi ikke kjender hver eneste gaade som vi støder paa — saalænge der findes en eneste krog hvor videnskaben ikke har kastet sit lys og udforsket, maalet og veiet alt — saalænge vi ikke ved hvorledes livet opstaar om os eller engang opstod og saalænge ikke den menneskelige (og for den sags skyld ogsaa den dyriske) hjernes millioner af celler ligger for os som et landkart hver med sit navn og sin kjendte funktion. — Da kan man *maaske* tale om at alt transscendentalt er udelukket og Gud er bleven hjemløs i verden, men nu at benegte muligheden af hans existens er ikke videnskabeligt tilladeligt.

Men det sandhedssøgende menneske vil ikke kunne slaa sig til ro med den blotte mulighed for at der kan existere noget høiere, noget transscendentalt, han vil vide noget mere om dette, og han vil have en vished for det, da han føler, at hans livslykke beror paa en vished, som videnskaben ikke vil kunne skaffe ham. Og da faar vi vende os til det gebet, som paastaar sig at sidde inde med viden herom, til religionen — eller for at begrænse opgaven med engang, til den kristelige theologi.

Det synes da med engang evident, at Gud som transscendentalt væsen ikke uden videre kan erkjendes af menneskefornuften; der maa en handling til fra Guds, fra det transscendentales side, som sætter os istand til med vore organer mere eller mindre sanseligt at erkjende ham. Denne

handling paastaar da kristendommen foreligger i den guddommelige aabenbaring saaledes som vi har den i den jodisk-kristelige overlevering — eller noiagtigere bestemt: Guds aabenbaring «i kjodet» var Jesus fra Nazaret i hvem Gudsideen tog kjod og blev boende blandt os. Men den paastaar videre at Gud den dag idag aabenbarer sig gjennem Aanden for den som soger at komme i forening med ham og lære ham at kjende.

Her er altsaa adgangen aaben for experimentel methode; men det ligger her i sagens natur, at da aabenbaringen sker til bedste for hvert enkelt menneske, saa faar experimentet kun subjektiv gyldighed. Det enkelte menneske kan ikke demonstrere den aabenbaring som er bleven ham personlig til del for andre, men for ham selv er den sikker nok, ja saa sikker, at i sammenligning med den enhed han her *kan* faa, svinder en fornuftsmæssig vished ind til noget forholdsvis uvæsentligt.

Ligesaa lidt, som Jesus af Nazaret kunde gjore «kraftige gjerninger» til forlystelse for folket som ikke troede paa ham, ligesaa lidt kan Gud nu aabenbare sig som et overbevisende kathederexperiment, der ved sin umiddelbare logik river tilskuerne med sig. Men for det enkelte sandhedssogende menneske staar adgangen til empirisk at skaffe sig vished om det transscendentale aaben.

Men paa samme maade som ikke ethvert menneske uden videre kan foretage en kemisk analyse for at finde guldet, som er i det stof, han skal undersoge, paa samme maade kan man ikke uden videre anstille et experiment efter en bog (Bibelen) og saa erklære, at fordi forsoget (kanske endda bare det første) mislykkes, saa er der ikke noget i det hele. For at udfore en kemisk analyse kræves der visse forudsætninger som ikke kan fraviges, og for at finde Gud i verden kræves der ogsaa forudsætninger, og ligesom man af at experimentet mislykkedes mangen engang kun kan slutte at det er galt anstillet, ligesaavist vil den, som af hele sit hjerte *ved*, at der er en Gud til, overfor erklæringen om at Gud ikke kan findes, deraf kun kunne slutte, at der ikke har været søgt efter ham paa den rette maade. Han kan da ganske vist give gode raad med hensyn til maaden hvorpaa der skal soges, men for

at den anden skal blive overbevist, maa han selv have gjort forsøget saa rigtig, saa overensstemmende med de givne forudsætninger, at han selv har fundet den Gud han har søgt efter.

Det er ikke lettere at finde Gud ud af livet end det er at finde f. ex. radium ud af verdens mange stenarter, og hvad vilde man sige om den, som efter at have pirket lidt i et stykke sten erklærede, at dette med radium var bare humbug. Det minder mig om en medicinsk student som efter forgjæves at have arbeidet paa med øiespeilet at faa se synsnervens indtrædelse i øiet tilslut fortvivlet erklærede, at alt det som andre havde seet ved hjælp af øiespeilet maatte være digt og forbandet løgn; der kunde simpelthen ikke være noget, da han ellers maatte have seet det.

Men det maa vi blive staaende ved, at det materielle og det transscendentale begge har sin existense, at disse existenser almindeligvis er skilte, men ved en aabenbaring kan det transscendentale træde i berøring med det materielle og af dette opfattes sandselig. Der behøver hermed slet ikke at gjøre sig nogen ny kraft gjældende, det hele kan ske under benyttelsen af de «materielle» kræfter, saaledes at kraft ikke behøver at komme og at forsvinde — der *kan* imidlertid ogsaa ske en aabenbaring af transscendentale kræfter, saaledes at der tilsyneladende sættes en helt ny kraft (eller et nyt stof) ind i tilværelsen: — *Underet* —. I virkeligheden maa man hvis man vil anerkjende det transscendentale tage skridtet fuldt ud og prædike underet. Men man maa fastholde at underet kan ikke demonstreres som kathederexperiment, men kun viser sig for den enkelte søgende sjæl.

Man vil naturligvis indvende at det er en meget bekvem maade at slippe fra det paa, og at man vel kan prædike underet, naar man indhyller det hele i den mystiske individuelle sjæls taage. En indvending som ganske vist ogsaa har sin objektive gyldighed, men som subjektivt aldrig kan holde stik, og man vil altid kunne afvise den med en henvisning til ordet:

Dersom nogen vil gjøre faderens vilje, skal han erkjende om lærdommen er af Gud eller jeg taler af mig selv.

II.

Den moderne naturvidenskabelige verdensanskuelse, den monistiske, som den ynder at kalde sig, fordi den betragter alt existerende under et eneste synspunkt, det naturligt materielle, den har udtalt sin anskuelse om verdensgaaderne i Häckels Welträthsel.

Häckel er fuldstændig paa det rene med at verden er en enhed, hvor kraft og stof er de altherskende, hvor alle grænser er flydende, alle forskjelligheder relative og hvor der er kontinuerlige overgange fra amøben til mennesket. Häckel er ogsaa tilhænger af spontangenerationen til at forklare livets opstaaen, og alt ellers i verden forklarer han da efter de darwinske principer med kamp for tilværelsen, det bedst skikkedes overleven, tilfældige variationer og deres overførelse paa afkommet osv. osv.

Verden blir herefter den store kampplads hvor alles haand er mod alle, hvor alle allianceer kun er begrænsede til at omfatte det som de enkelte kan tjene paa og hvor intet baand uden egennyttens binder individerne sammen.

Ganske vist er den udvikling, som skyldes parringsudvalget af fredeligere, lysere og skjønnere art og aabenbarer elskovens og kjærlighedens verden for individerne, og ganske vist kan individet i det almindelige fremskridt som følger med hans kamp og strid finde nogen tilfredsstillelse og erstatning for sin møie. Men det blir alligevel et mørkt billede som evolutionen viser os af verden.

Døden er naturens fælles maal, døden er det eneste sikre blivende; det eneste vi ved med vished er at vi skal dø, og saa er der ikke mere. Og hvorfor, siger Häckel, hvorfor frygte døden? Den evige drømmende søvn er dog det høieste gode, mennesket kan finde, hvilen fra al kamp og strid.

Men alligevel, mennesket vil vist aldrig kunne hæve sig til en saa storslagen indifferentisme overfor det store ubekjendte. Mennesket vil trods alle forklaringer af livet hernede stadig tumle med den gamle tanke: Er der et derefter? er der en opvaagnen af dødens søvn? og isaafald til hvad? og hvem skal løse disse gaader for den søgende sjæl?

Evolutionen lærer os, at disse spørgsmaal, denne menneskesjælens higen efter et maal hinsides graven har været den store hindring for kulturens fremskridt; thi saa længe menneskene saa udover døden til en kommende tilværelse, saalænge har de ikke arbeidet paa at fuldkommengjøre tilværelsen her.

Religionen er i alfald for øieblikket en hindring for verdensudviklingen. Tidligere har den maaske havt sin opgave at fylde, men nu er den aflægs.

Imidlertid ser vi haardnakket, at det er de europæiske folk, hvis religion har været mest oversandselig, og som har det mest udprægede transscendentale element i sin gudsdyrkelse, at disse folk er de, som uden sammenligning er naaet høiest i materiel kultur. Medens de mere fornuftmæssige systemer konfucianisme og buddhisme ikke har hævet sine bekjendere paa langt nær op til det stade som de kristne har indtaget.

Vi har vanskeligt for at finde nogen forklaring herpaa, medmindre der til grund for den transscendentale kristelige tro ikke ligger en virkelig realitet. Thi samtlige momenter af samfundsdannende betydning finder vi igjen i de andre religioner. Muhamedanismen skaber i fuldkommen saa høi grad massernes solidaritet som kristendommen — og dog har de muhamedanske stater uden undtagelse været af kortere varighed end de kristelige og trods dens sterkt samfundsdannende karakter har dog de muhamedanske stater altid knaget i sine sammenføininger.

Den konfucianske moral giver ikke den kristelige synderlig meget efter, og dog ser vi, at moralen blandt Konfucius efterfølgere ikke staar paa noget synderlig høit standpunkt; tvertimod. Og dog er den konfucianske moral lettere fattelig, lettere tilgjængelig og forstaaelig end den kristelige, der unegtelig paa mange punkter for vor tænkning er uklar og tilsyneladende selvmodsigende og samfundsopløsende. Men ikke destomindre er de kristelige staters offentlige moral dog høiere end de konfucianske.

Den buddhistiske religion er tilsyneladende fornuftmæssig klar, rationalistisk — med høie ethiske idealer — og med store krav til sine dyrkere; den fordrer flittigt studium, og en dyb aandens nedsynken i de videnskabelige opgaver, den

ansporer tanken til løsning af mysteriet, medens kristendommen fordrer fornuftens korsfæstelse foran mysteriet.

Og ikke destomindre staar den buddhistiske videnskab uendelig meget lavere end den kristelige og verdens klareste og høieste anskuelse om verden, den samme evolutionslære er ikke udgaaet fra hjerner, trænede i Buddhas skole.

Vi ser altsaa at paa hvert enkelt felt har kristendommens bekjendere slaaet de andre religioners tilhængere af marken trods deres tilsyneladende overlegenhed, og vi maa hævde, at trods de kristelige staters og folks mangehaande ufuldkommenheder saa staar dog disse folk i enhver henseende som jordens mest fremskredne.

Men det skulde da være korrekt at drage den videnskabelige slutning, at da maa kristendommen staa i et kausalforhold til den europæiske udvikling, eller med andre ord: Kristendommen betegner en reel indsats i verdensudviklingen; der blev med Jesus af Nazareth tilført verden en ny kraft, som dens mest fremskredne folk har levet paa i henved 2 000 aar og ifølge loven om energiens konstans maa denne kraft skrive sig etsteds fra. At finde den oparbeidet i jødefolkets historie i de sidste 1 000 aar før Kristi fødsel er ikke tilstrækkeligt, thi det lille folk kunde ikke summere op en aandelig spændkraft tilstrækkelig stor til at underholde 100 gange saa mange mennesker i dobbelt saa lang tid. Kraften maa derfor komme udenifra — men hvorfor? Mon vi ikke her atter staar overfor den transscendentale gaade, hvis løsning blir i det simple ord *Aabenbaringen.*

Men er aabenbaringen sat ind i verden som en ny kraft, saa betyder dette at denne kraft har sin gjerning at gjøre, saalænge der gives en sjæl som sætter sig i rapport med denne aabenbaring.

Men hvad var hensigten med denne aabenbaring? Var den nødvendig eller var den bare et transscendentalt anstaltmageri.

Lad os vende tilbage til det evolutionære billede af verden, lad os se paa kampen for tilværelsen hvor 1000 individer gaar tilgrunde før at et skal erhverve efterslægten nye muligheder. Hvilken sum af lidelser vil der ikke ophobes, saasnart denne tilgrundegaaen træffer et individ med en saa sterkt

udviklet bevidsthed, at lidelsen merkes, at dødsfrygten kan slappe aandens spændkraft eller sænke den i fortvivlelsens afgrunde.

Thi for den ikke tænkende verden er evolutionen intet onde, for den manglende bevidsthed existerer ingen lidelse, for den manglende fornuft existerer ingen dødsfrygt. Men efterhvert som fornuften optræder, begynder aanden at protestere mod naturloven. Det er et stort spørgsmaal om noget dyr har saa megen fornuft i sig, at det er istand til at frygte døden, og det er vel kun de aller høieste, som kjender til virkelig legemlig lidelse, og selv for dem blir i naturtilstanden lidelsen kun kortvarig, den afløses af den hurtig indtrædende naturlige død.

Evolutionen vil altsaa i og for sig ikke være noget onde, men naar den binder et fornuftvæsen i sine loves lænker, da blir den en forbandelse. Evolutionen er den naturlige lov for de væsener som ikke har bevidsthed nok til at føle lidelse, sorg og savn. Men i samme mon som bevidstheden stiger, blir evolutionen en byrde, og hos den udviklede personlighed blir evolutionen den forbandelse som verden sukker efter at befries fra.

Hvorledes er nu evolutionens verden, den som styres af sine egne love, som ingen Gud søger og ingen finder? Hvorledes ser denne verden ud fra kristendommens standpunkt. Kan man fra kristelig side indrømme, at verden er denne kampplads, som evolutionen paastaar. Og hvis evolutionen har ret, hvis udviklingslæren er det korrekte udtryk for de faktisk existerende forhold i verden, blir der saa nogen plads tilovers til kristendommen —?

Ser vi efter i bibelen saa er det gamle testamentes særlig profeternes skildringer af den ugudelige verden, som gaar sine egne veie og ikke vil kjende Gud kun en massiv fremstilling af den evolutionære kjæmpende og stridende og sig selv ødelæggende menneskehed.

I det nye testamente er imidlertid antydningerne sparsommere, men de er desto klarere i sin form.

Naar Jesus siger: Hver den som gjør synd er syndens træl (Joh. 8, 34) saa er dette en saa skarp udtalelse om men-

neskets afhængighed af sine jordiske forhold, at ingen moderne evolutionist har udtalt dem skarpere.

Og hele udviklingen i Romerbrevet hviler paa menneskets bundne vilje, paa dets trældom under en ubønhørlig lov som det skal frigjøres fra — ved aabenbaringen.

Vi finder i det hele taget gjennemgaaende, at der er ingen strid mellem den bibelske «verden» og den evolutionære lovbundne verden. Naar man blot fastholder, at videnskaben ikke kan benegte en transscendental oversanselig verdens existens og kun kan befatte sig med den rent materielle verden, saa kan vi trøstig lade den opspore denne verdens love og glæde os over ethvert fremskridt den gjør, over enhver gaade, den løser, over enhver lov for dens udvikling, som den opdager.

Men naar vi nu uden forbehold akcepterer den moderne naturvidenskabs lære om verdenslovene. Hvor blir saa kristendommens plads —? Vi saa for lidt siden hvorledes mennesket i egenskab af fornuftvæsen maatte reise sig mod den grusomme naturlov, der truer det med evig tilintetgjørelse, idet det begrænser dets forhaabninger til denne verden; hvor det tynges ned af de samme love. De 1 000 mennesker som lider under lovene kan ikke trøstes ved at en fremstaar med nye udviklingsmuligheder, deres egne lidelser, sorg og nød er det spørgsmaal som paatrænger sig dem. De misunder dyret dets mangel paa evne til at lide, de hører vistnok videnskaben paastaa at da alle vore legemlige og aandelige evner er resultatet af en stadig tilpasning efter de naturlige forhold, saa maa de være adækvate til disse forhold. Men alligevel føler mennesket uvilkaarlig at dets evne til at lide og dets dødsfrygt staar i et skjærende modsætningsforhold til den omgivende verden. Videnskaben kunde maaske herimod indvende at disse to egenskaber var af den mere rudimentære art, men da vi ser at de netop blir mere udviklede jo høiere mennesket stiger i kultur, saa findes der ikke heri nogen fyldestgjørende forklaring; tvertimod maa vi i al udviklingslæres navn slutte at disse to tilsyneladende fuldstændig inadækvate egenskaber maa have sin betydning for kulturens udvikling i samme grad som naar vi ser et organ udvikles og differentieres videre og videre opigjennem dyre- eller planteverdenen.

Lidelsesevnen og dødsfrygten maa altsaa have en rent evolutionær opgave. Men hvilken? Jeg tror ikke at evolutionen ud fra sit rent materielle monistiske livssyn kan løse dette spørgsmaal. Saavidt jeg har kunnet finde, vil den helst betragte dem som rudimentære egenskaber, som nattemarer, som det udviklede menneske skal se til at komme klar af saa snart som mulig. Men dette kan efter det foranstaaende neppe være videnskabeligt rigtigt.

Den menneskelige lidelses opgave blir efter religiøs opfatning den at føre mennesket til Gud, at vække hos ham trangen til det overnaturlige, trangen til frigjørelse, til frelse —!

Thi det er og bliver kristendommens store postulat, at den paastaar sig at kjende en vei ud fra de grusomme alt beherskende naturlove, at den lover alle dem, hvem evolutionen trykker og plager, alle dem, som efter sin og de strenge naturloves natur var dømte til at gaa tilgrunde, paa den ene side en ny evne til at leve livet her paa jorden, paa den anden side en hinsidig kompensation for udstaaede savn.

Ganske vist paastaar mange evolutionister at denne kristelige belønningslære er ethisk lavtstaaende.

Spørgsmaalet om kristendommens høiere eller lavere ethik — i sammenligning med konfucionisme og buddhisme er i virkeligheden fuldstændig irrelevant. Kristendom er ikke bare ethik, ja man kan endog sige, naar man vil sætte tingen paa spidsen, at de ikke engang har nogen væsenssammenhæng, hvad der dog vil blive en theoretisk abstraktion, praktisk er der nu en sammenhæng alligevel.

Kristendom er menneskets frigjørelse fra naturlovenes, fra «lovens» herredømme. Kristendom er det naturbundne menneskes forening med sit ophav, og den kristelige ethik er kun en sekundær følge af disse fundamentalsatser, men rigtignok ogsaa en uvægerlig sekundær følge.

Men det er dette som er den fundamentale forskjel paa kristendom og enhver anden religion, at kristendommen frigjør, medens de andre religioner binder sjælen i stramme lænker. Man vil vistnok nu straks indvende, at det er rigtig en deilig frihed som kristendommen har givet menneskene. At et saadant aandstyrranni, som i den kristelige kirke, skal

man lede efter med lys og lygte gjennem den hele historie. En indvending, som naturligvis refererer sig til faktiske forhold, men som intetsomhelst har med kristendommens ide at bestille. Kristendom, saaledes som Kristus og senere Paulus lærte den, var frihedens religion, og fordi deres efterfølgere i sin tid har afveget fra deres lære, blir dog dens lære lige god for det.

Men det blir altsaa saa langt fra at evolutionen gjør Kristus overflødig at evolutionen netop gjør Kristus nødvendigere for verden end nogensinde. Ingen gammel kirkefader har udtalt sig krassere om verdens synd og elendighed, om den menneskelige naturs fordærvelighed og bundethed i synden end den moderne evolution har gjort det. Ingen har med større styrke pegt paa den naturlige verdens mangler, end just disse naturens apostle, som glæder sig over menneskehedens udviklingsdygtighed gjennem tiderne.

Hvoraf kommer saa modsætningen?

Den kommer deraf at man kan se paa den naturlige kjæmpende verden fra to standpunkter, fra dens, der seirer i kampen for tilværelsen, og fra den overvundnes. Den der seirer, han kan glæde sig over at han repræsenterer fremtiden, fremskridtet, han har intet andet ord for sorgens og elendighedens ofre end: *Væ victis!*

Den overvundne kan desværre ikke hæve sig til dette overlegne standpunkt, han blir liggende i smudset og søge efter trost. Seierherren trænger ingen Gud. Han hvem verden har givet alt, behøver ikke noget hinsidigt haab. Han «har allerede faaet sin løn», har «havt sin gode tid». Den overvundne har intet at haabe af denne verden, som har knust hans haab og dræbt hans lykke. Han maa derfor vende sig til den hinsidige verden for at finde den trøst, han søger.

Det er for dem, som lider, som frygter, som er uden haab at Gud aabenbarer sig, ikke for dem som lever i herlighed og glæde. Men da for ethvert menneske før eller senere den tid kommer, da hans jordiske haab brister, og hans jordiske lykkehus falder sammen, saa aabenbarer Gud sig før eller senere for hvert menneske som kjender hans navn og spørger: Vil du tage imod mig, vil du tage imod min trøst? Vil du

tro, at der er et haab for dig, og en kjærlighed som ikke er af denne verden som søger dig, — og som vil give din sjæl den trøst og den lykke, som den tørster efter.

Det er, naar mennesket i rædsel over al livets sorg tager imod denne trøst, at det fænomen indtræffer som Häckel med et skuldertræk kalder «aandelig metamorfose». Det er, naar sorgen over egen eller andres nød, driver mennesket fra den materielle verden og over i den overnaturlige, at alle denne verdens ting staar for ham i et andet lys, og i visheden om Guds verden blir han usikker paa alt som hører denne verden til, og hvis der er nogen tvivl om noget i hans sjæl, saa er det tvivl om den verdensanskuelse som har vist ham livets elendighed, men skjult botemidlet for hans øine.

Men hvorfra stammer saa al denne livets elendighed, den som synes at være fornuftvæsenets, menneskets tvivlsomme privilegium?

Hvorfor er det alene naturens bedst udrustede væsen, som har denne usigelige lidelsesevne, denne rædsel for alle tings naturlige ende, for døden, som *maa* skabe sig en transscendental verden og som, hvis dens aabenbaring ikke blir ham til del, maa nøie sig med (som de ikke kristelige folkeslag) at befolke den med ringere væsener?

Jeg tror at den gamle bibelske lære om syndefaldet her gir os den bedste videnskabelige forklaring.

Mennesket var oprindelig blevet til som fornuftvæsen, men uden dødsfrygten og lidelsesevnen. Mennesket vilde, hvis denne tilstand havde vedvaret, seet opløsning og død imøde med samme ro som barnet lægger sig til hvile i sin moders skjød, vel vidende om, at dets bevidste tilværelse skulde overflyttes til det transscendentale gebet; og det havde heller ingen lidelsesevne; alt i naturen var saare godt og mennesket skulde herske over den hele natur og gjøre sig verden underdanig. Men mennesket har ved en eller anden handling bragt sig ud af denne primære lykketilstand. Symbolet med æblet af kundskabens træ tyder vel nærmest paa, at den menneskelige tanke da som saa ofte nu har kjæmpet med sin tro paa sin evighed, at den har følt forskjellen mellem sig og den under udviklingsloven kjæmpende ubevidste verden, og at den har forlangt at vide besked om den hele

verdenslov og kun har kunnet faa denne viden idet den maatte bøie sig under den samme ubønhorlige verdenslov som hele naturen ubevidst og i skjønhed levede og døde i. Men for mennesket var dette et tilbageskridt, det kjæmpede som Glaukos, der var bunden af krybets fangarme, den forgjæves kamp mod de naturlove, som det selv havde bundet sig i — og lidelsen og dødsfrygten forjagede freden fra dets sjæl.

Denne oprindelige uskyldstilstand behøver ikke at have været saa høitstaaende i kulturel henseende at den berettiger os til at tale om nogen primær guldalder. Men den forudsætter, at mennesket har været et bevidst fornuftvæsen, udviklet nok til at tage den fulde konsekvens af sine handlinger. Men i samme stund som mennesket bøiede sig ind under naturlovene traadte denne i sin fulde konsekvens i virksomhed og mennesket blev den blanding af stræben mod det høie, af angst for døden og af bundethed i det jordiske og materielle som det er den dag idag.

Men ligesaa vist som det var frugten af kundskabens træ som dengang for aartusinder siden fængslede mennesket til naturens baand, ligesaa vist fængsler kundskaben den dag idag mennesket til de evige uforanderlige naturlove. Der gaar en nemesis gjennem livet, det er altid konsekvent og kundskaben er og har altid været Guds fiende i livet. Lucifer er ikke for ingen ting det onde princip.

Der gaar en uendelig vemod gjennem en ved denne tanke; den gode og den onde kundskab er det sterkeste baand som binder mennesket til jorden, og alligevel er der en forsoning mulig; thi «sandheden skal frigjøre eder». Naar kundskabstørsten kun holder sig til sandheden, da skal disse to forsones og gjennem sandheden skal mennesket forenes med sin Gud. Men sandheden er Kristus.

(Forts.).

DEN NYTESTAMENTLIGE TEXTKRITIK, MED SÆRLIG HENSYN TIL DE 3 FØRSTE EVANGELIER[1].

(Af sogneprest *C. Schøning*).

Den nytestamentlige textkritik vil sige kjendskab til den nytestamentlige texts historie, et kjendskab der kommer til praktisk anvendelse ved udarbeidelsen af en textform, der mest mulig nærmer sig til den oprindelige, der udgik fra de nytestamentlige forfatteres egen haand.

De 3 første evangelier frembyder en særlig interesse for textkritiken baade paa grund af deres indbyrdes lighed og indbyrdes forskjellighed. Da de danner grundlaget for kristendommen, vil en udforskning af deres indbyrdes forhold i textkritikens lys være af ikke liden betydning til forstaaelse af kristendommen i dens ældste skikkelse.

Textkritiken er en forholdsvis ny videnskab, der først i den senere tid er blit aktuel. Tidligere la man liden vægt paa textforskjellen i haandskrifterne. Man fandt den betydningsløs, og den gjorde intet skaar i den gjængse lære om skriftens mekaniske inspiration.

Som en ung videnskab, der omspænder et stort og forholdsvis lidet udforsket omraade, er textkritiken endnu temmelig ufærdig. Den byder ogsaa paa mange overraskelser. Thi ikke før har den fremlagt sine resultater, saa sker der fund af nye haandskrifter, der med ét slag kan ændre, hvad der antoges fastslaaet. Textkritikens fremgang har netop været betegnet ved store opdagelser, der hver gang har givet den nyt opsving. Textkritiken bygger saaledes ifølge sagens natur paa en for tiden ikke lidet gyngende grund.

---

[1]) Foredrag holdt f. a. i Skien for Bratsbergs amts lærere.

I 1875 udgav *Belsheim* et dygtigt textkritisk arbeide. Men hvor forældet det nu er, sees af at han dengang anslog de nytestamentlige haandskrifters antal til 700. Senere retted han i et tillæg tallet til 1 200. Men nu for tiden tælles lige til 4 000.

De nytestamentlige skrifter, som de udgik fra forfatterne selv (autograferne), blev tidlig tabte, en følge af at de oprindelig kun var bestemt for enkelte personer eller snevrere kredse. Lige til ud i det 2det aarh. betragtedes de nærmest som privat eiendom og blev behandlet med ikke liden frihed. Et vidnesbyrd herom har man i udtalelser bl. a. af *Origines* († 248). Han taler om haandskrifternes forskjellighed, der kom — foruden af andre grunde — ogsaa af at «nogle sætter til eller tager fra hvad de selv finder for godt».

I den ældste tid, da de nytestamentlige skrifter endnu ikke var kanonicerte, var det alene det gamle testamente, der holdtes for det virkelig inspirerte Guds ord. Det var først efterhaanden, at vore nuværende nytestamentlige skrifter rykked op til samme anseelse og værdighed som det gamle testamente og blev betragtet som den nye pagts inspirerede Guds ord. Hvor sent det ny testamente i den skikkelse, vi nu har det, blev *afgrænset* som et *udvalg*, der blev gjort blandt en mangfoldighed af skrifter, sees af, at først paa kirkemødet i Laodicæa i 364 og i Karthago 397 udelukkedes Barnabas' brev og Hermas' «Hyrden» fra den nytestamentlige skriftsamling. I det samme aarhundrede kom en *revision* af den nytestamentlige text istand, for at sætte en grænse for den af Origenes omtalte vilkaarlighed.

Hvorledes det gik til ved denne revision, ved man ikke, men der er al grund til at antage, at den ikke netop gik for sig efter textkritisk videnskabelige principer. Den saaledes reviderte text er det, der i det store og hele gaar igjen i de almindelige bibeloversættelser.

En stor interesse knytter sig nu til *texter*, der kan paavises at være ældre end den nævnte revision og som er i strid med denne. De kan jo være forvanskninger, der ved revisionen blev rettede. Men der er ogsaa mulighed for, at disse netop er de oprindelige, hvilket blir at afgjøre ved

en prøvelse af de grunde, der taler for eller imod deres revision.

Vi har nu ingen *haandskrifter* fra tiden *før* den omtalte revision, men 2 meget gamle repræsentanter for denne. Disse er efter al sandsynlighed fra det 4de aarh., nemlig *Codex Sinaiticus* og *Codex Vaticanus*. Det ældste og vigtigste, Codex Sinaiticus, blev først opdaget i aaret 1850 af *Tischendorf* paa Sinai i Katarinaklostret. Dette haandskrift, der har spillet en saa stor rolle i nutidens bibeloversættelser, var saaledes ganske ukjendt for *Luther*, da han oversatte bibelen. Codex Sinaiticus' høie alder fremgaar af, at den endnu har Barnabas' brev og Hermas's «Hyrden» blandt de nytestamentlige skrifter.

Til disse 2 gamle haandskrifter, der ikke saa lidet afviger fra hverandre, trods at de begge er en frugt af den samme revision, slutter sig en stor gruppe af haandskrifter, som mere eller mindre stemmer overens med hverandre. De forskjellige afskrivninger satte i de dage altid sine mærker i texten.

Men hvorledes skal man naa op til tiden *før* revisionen og finde texter, der er uberørte af denne? Dertil fører 2 veie — *oversættelser* fra tiden *før* det 4de aarh. og *citater* fra de gamle kirkelærere.

Af oversættelserne, der jo ikke altid er saa helt at stole paa, er de *syriske* de mærkeligste. Af disse er det særlig 2, der spiller en stor rolle for textkritiken, den saakaldte *Curetonske Syrer* og den *Sinaitiske Syrer*, der begge blev fundne i det forrige aarhundrede. Af disse er den Sianitiske Syrer rent opsigtsvækkende. Den blev fundet i 1892 — ogsaa i Katarinaklostret paa Sinai.

Af stor vigtighed er ogsaa de gamle *latinske* oversættelser, der fører tilbage til en text *før* revisionen i det 4de aarh. Disse gamle latinske oversættelser stemmer oftere med de syriske imod den reviderte text.

Citaterne af det ny testamente i gamle kirkelæreres skrifter er selvfølgelig af stor betydning. Om de mangen gang blot er citerte efter hukommelsen, kan de være en god pegepind med hensyn til textens mening. Men der skal meget arbeide til for at faa samlet og sigtet alle disse citater. Allerede nu har man bare af Augustins († 430) skrifter samlet

29 540 citater, der mere eller mindre spiller hen paa den græske text, *han* har brugt.

De græske haandskrifter fra det 4de aarh., oversættelserne og de patristiske citater *før* det 4de aarh. er textvidenskabens hjælpemidler til at faa en saa ren text som mulig.

Af de græske haandskrifter maa ogsaa nævnes et, der er et par hundrede aar yngre end revisionen, men som alligevel sees at være temmelig uberørt af denne, nemlig den saakaldte *Codex Bezæ*, der spiller en ganske overordentlig rolle for den moderne textvidenskab. Den berømte reformator *Beza* havde faaet haandskriftet i Irenæus' kloster i Lyons, hvor det længe havde ligget gjemt og tilstøvet. Haandskriftet stemmer ofte paafaldende med Irenæus' († 202) citater, hvor disse afviger fra den reviderte text, saa det kan antages, at Codex Bezæ paa en eller anden maade staar i forbindelse med Irenæus' exemplar af det ny testamente.

Codex Bezæ udmærker sig ofte ved en saa frisk og malende fremstilling, at man er kommen paa den tanke, at vort ny testamentes jevne og høitidelige stil er en frugt af revisionen. T. ex. i lignelsen om figentræet (Luk. 13, 7) staar der i de øvrige haandskrifter «hug det om», men i Codex Bezæ «tag øxen og hug det om», og i det følgende vers siger de andre haandskrifter «indtil jeg faar gravet om det og lagt gjødning», men i Codex Bezæ: «indtil jeg faar lagt en kurv gjødning om det».

Af denne korte oversigt vil sees, at det er kun rent tilnærmelsesvis man kan naa frem til en ren text. Man er derfor for tiden ofte ikke lidet usikker paa skriftens bogstav, om mindre paa dens aand og mening, som saa meget mere maa gribes efter.

Naar de sidste norske oversættere af det ny testamente i sin redegjørelse i bibelselskabets aarsberetning 1904 siger, at de har villet levere en oversættelse «lige ud fra grundtexten», da kan dette let misforstaaes, som om «grundtexten» var en *konstant* størrelse. Det er den netop ikke. Det er ligesaa umuligt at ophøie et enkelt haandskrift til «grundtext» som at søge generalnævneren af samtlige haandskrifter og gjøre den til «grundtext». De græske texter maa stadig

sammenlignes ikke blot indbyrdes, men ogsaa med de gamle oversættelser og de patristiske citater. Til hele dette ydre apparat kommer ogsaa, hvad der heller ikke kan undværes — sund sans. Den kan i enkelte tilfælder være det afgjørende, hvor det store udvortes apparat slaar klik.

Den nye oversættelse af det ny testamente har i Matthæusevangeliets beretning om den rige yngling (kap. 19) foretaget en ændring, der er ganske betydelig afvigende fra hvad vi var vante til at læse i den gamle oversættelse.

Læser vi Matthæus' fortælling om den rige yngling efter vor gamle bibeloversættelse, er den saalydende: En kommer til Jesus og siger: Gode lærer, hvad skal jeg gjøre for at faa et evigt liv? Efterat Jesus først har spurgt om, hvad det skal betyde, at han kalder ham god, da kun én, Gud, er god, giver han ham det svar, at hvis han vil faa et evigt liv, maa han holde budene.

Men i vor nye oversættelse er gjengivelsen følgende: «En kom til ham og sagde: Mester! hvad godt skal jeg gjøre for at faa et evigt liv? Men han sagde til ham: Hvorfor spørger du mig om det gode? Der er bare én, som er god, Gud. Men vil du gaa ind til livet, da hold budene!»

Hvem ser ikke allerede ved det første øiekast, at replikerne mellem Jesus og ynglingen her er kunstig omlavede? Og hvem ser ikke ogsaa, at denne omdannelse er gjort for at undgaa dogmatiske vanskeligheder? Vanskeligheden er heller ikke saa ganske liden — Jesus afviser at kaldes «god». Fortolkerne staar her raadvilde den dag i dag. Intet under da, at man i en tid, da skrifterne ikke var kanonicerte, søgte at fjerne den anstødelige text og indsætte en anden, der ingen dogmatisk vanskelighed bød. Istedetfor «gode mester» siges blot «mester», og dermed bortfaldt af sig selv Jesu afvisende spørgsmaal: «Hvorfor kalder du mig god?» Derimod gives Jesus, paa grund af at ynglingen spørger «hvad godt jeg skal gjøre», anledning til at komme med dette modspørgsmaal: «Hvorfor spørger du mig om det gode?» Jesu svar herpaa «der er bare én, der er god, Gud» er jo ingen besvarelse af, hvad godt han skulde gjøre, og gjorde ham jo ikke klogere

paa, hvad han havde at gjøre. Men saa faar han alligevel det rette svar tilslut: «Hold budene».

Hvordan stiller nu forsvarerne af denne unaturlige, mod al sund sans stridende læsemaade sig til den gamle gjengivelse, som vi fremdeles har hos Marcus og Lucas? Den bekjendte *Keil* siger, at den læsemaade, vi har i disse evangelier, ikke kan være den oprindelige, men er fremkommen ved en forvanskning af afskrivere. Nogen antydning til forvanskning findes imidlertid nu hverken i græske haandskrifter, i oversættelser eller i patristiske citater — altsaa bare indre grunde, ikke spor af ydre. Selv de mest konservative theologer kan saaledes, hvor det gjælder, være radikale nok!

Afskrivere søger ellers almindelig at fjerne dogmatiske vanskeligheder, ikke at skabe dem!

Medens *Keil* absolut ingen ydre grunde kan anføre for Marcus- og Lucasevangeliets forvanskning paa dette punkt, er de Matthæushaandskrifter, der læser som Marcus og Lucas — trods at disse haandskrifter ikke regnes til de bedre — støttet af patristiske citater, hvilket ikke har lidet at betyde. *Justin* († 166) læste Matthæustexten saaledes som vi havde den i vor gamle oversættelse. Ligeledes *Irenæus* († 202). Den første kirkelærer, der sees at kjende læsemaaden «Hvorfor spørger du mig om det gode», er *Origines* († 248), men i sin kommentar til Matthæus antyder han, at denne text er ham noget besynderlig, idet han siger, at Marcus og Lucas byder en anden læsemaade, medens «Matthæus har skrevet, som om forløseren skulde være spurgt om en god gjerning» [1]).

Det er ikke textkritikens, men dogmatikens sag at løse kristologiske vanskeligheder. Imidlertid turde der være en løsning, der netop her beriger Jesusbilledet med et nyt, værdifuldt træk, et træk af den ydmyghed, skriften ellers tillægger ham, men som dogmatiken ikke har villet anvende paa hans moralske personlighed. Men i belysning af skriftordet «Han

---

[1]) Efterat foredraget var holdt, sees prof. Lyder Brun i «Norsk Theologisk Tidsskrift» fremholde, at ændringen ikke skyldes *afskrivere* af Matthæusevangeliet, men *dettes egen forfatter,* der har «stødt sig over ordet «Hvorfor kalder du mig god?»» I saa fald blir ændringen et vidnesbyrd om, i hvor høi grad endog evangelisterne selv har korrigeret hverandre — og det af dogmatiske motiver.

lærte lydighed af det, han led» og ligeledes i lys af at hans vilje i *det* øieblik, han sa «Tag denne kalk fra mig», jo ikke stemte med Guds vilje, kan der nok sættes spørgsmaalstegn ved dogmatikens ret til at bestemme Jesu godhed som «absolut syndfrihed» eller «absolut lydighed under Guds vilje».

Det er ikke altid, man er i det heldige tilfælde at kunne kontrollere texten saaledes som her, hvor man har paralleler. Imidlertid ligger det spørgsmaal nær: Hvorfor er texten hos Marcus og Lucas blet urørt? Hertil er at bemærke, at evangelierne længe løb hver for sig, og at det tog tid, før de blev samlet i én bog, saa de ikke altid lod sig sammenligne med hverandre! Desuden var vor tids exakthed fremmed for oldkirken, der ikke havde nogen særlig kritisk skjærpet sans for en beretnings overensstemmelse med sig selv.

Saa opstaar et nyt spørgsmaal: Mon der findes fordærvede texter, som ikke kan kontrolleres ved hjælp af paralleler? Man ved, at der i det gamle testamente er en mængde fordærvede texter, der til dagenes ende trodser enhver forstaaelse. Skulde noget lignende være utænkeligt i det ny testamente? Kunde det ikke let hænde, at en text ved gjentagne afskrivninger var blet fordærvet, uden at ændringen skyldtes bevidste motiver? Det er jo i det ny testamente mangt og meget, som fortolkerne aldrig vil komme til enighed om. End om aarsagen var at søge i texten selv som fordærvet?

T. ex. lignelsen om den utro husholder — hvilken hærskares mangfoldighed af de forskjelligste fortolkninger. Den første del af lignelsen er — som vi nu har den — ikke netop saa uklar. En utro husholder søger at redde sig ud af kniben ved at gjøre sig tilvens med sin herres skyldnere, idet han nedsætter deres gjældsbeløb. Men saa begynder vanskeligheden. «*Herren* priste den uretfærdige husholder». Hvilken «herre»? Nogle mener Jesus, andre husholderens herre. Og *anvendelsen*? At Jesu disciple ved gavmildhed skal erhverve sig venner, for at disse engang kunde ta imod dem i himmelen. Man kan spørge: Kunde de ikke allerede her paa jorden faa brug for disse venner? Et savn er det ogsaa, at man

intet videre faar høre om husholderen. Blev han afsat fra sin stilling? Og hvad følger havde det for ham?

Læser man nu lignelsen, som den er gjengivet i det antagelig ældste evangeliedokument, man har, i Syrus Sinaiticus, aabnes en ny horizont til en bedre forstaaelse. Vistnok bærer ogsaa Syrus Sinaiticus her spor af textfordærvelse, men man maa være fornøiet, hvis man kan finde i al fald nogle glimt igjen af den oprindelige text. Den syriske oversættelse tør for altid ha afgjort den gamle strid, om «herren» er Jesus eller husholderens herre. Det syriske udtryk skal ikke lade tvil om, at det er husholderens herre, der menes. Derved er allerede adskilligt vundet til forstaaelse af lignelsen. Er der nu mening i, at husholderens herre priser ham for den list, han anvendte ved at la skyldnerne selv formindske beløbet, der stod i deres gjældsbreve? Efter Syrus Sinaiticus er det ikke skyldnerne, der foretager denne nedsættelse af gjælden, men husholderen selv. I Syrus Sinaiticus staar intet om, at skyldneren skulde «tage sit brev», sætte sig ned og skrive lavere tal, men derimod at husholderen selv satte sig ned og afskrev et mindre beløb. Og *hvor* afskrev han det? Visselig i sin egen regnskabsbog. Herved synes at fremglimte en virkelig fornuftig begrundelse af herrens rosende omtale af sin husholder Han roste sin mistænkte husholder, fordi han fandt hans regnskab at være i orden. Saaledes narret, uden selv at vide det, havde han ingen grund til at afskedige sin husholder. Og husholderen selv havde ved sin uredelighed erhvervet sig venner. Forøvrigt blir ogsaa efter den syriske text husholderen en dunkel skikkelse som et ethisk forbillede. Og overgangen til anvendelsen er uklar.

Følger man fremdeles læsemaaden i Syrus Sinaiticus, blir ogsaa lignelsens anvendelse en anden. Her læses saaledes: «Gjør eder venner ved den urette mammon, for at, naar *den* (mammon) er borte, de kan optage eder i *sine* (evige) boliger». «Naar mammon er borte», det vil sige: naar de har skilt sig ved sit uretfærdig erhvervede gods og selv er blit fattige. Den «urette» mammon, her tales om, kan kun være penge, som der klæber uret ved. Og hvem andre kan Jesus vel tænke paa end tolderne, som netop i skarevis («alle toldere») havde samlet sig om ham for at høre ham. Disse sad inde

med uretfærdigt gods, som de efter Jesu anvisning ikke skulde beholde, men gi det til de fattige — saaledes som Zacchæus gjorde. Allerede tidligere har lignelsen været opfattet som en appel til tolderne om at fjerne «den urette mammon» fra sig. Efter den syrisk-sinaitiske text er denne forstaaelse end mere tvingende. Naar de har skilt sig ved den urette mammon og samlet sig venner, skal disse modtage dem i *sine* boliger. Naar vennernes boliger betegnes som «evige», da synes det klart, at *dette* udtryk ikke kan passe i denne forbindelse. Udtrykket hører hjemme i den fordærvede text og svarer fortræffelig til den: Naar I *dør*, skal vennerne modtage eder i *de* evige boliger. Men stryges — hvad alt taler for — «evige» i den syrisk-sinaitiske text, giver denne en fortrinlig menig: Naar den urette mammon er bortgivet, vil vennerne modtage eder i *sine* boliger — I skal ikke komme til at staa paa bar bakke, om I kaster den urette mammon fra eder.

Ogsaa i lignelsen om den forlorne søn maa textfordærvelse ha indsneget sig, idet den gjængse læsemaade paa et enkelt punkt fører til ligefrem modsigelse. I Luc. 15, 12 heder det efter den gamle oversættelse, at faderen «skiftede godset mellem dem». Desuagtet er den ældste søn slet ikke raadig over godset. Han gaar som træl i faderens hus og har ikke engang lov til at slagte et kid uden faderens samtykke.

Mistanken knytter sig strax til det 12te vers. Vor nye oversættelse har allerede her en tilføielse, idet faderen ikke skifter «godset» mellem dem, men «*sit* gods». Syrus Sinaiticus siger, at faderen «tildelte dem *alt sit* gods». Men lige nær er man, saalænge der staar «*dem*» Imidlertid findes virkelig i 2 gamle anseede haandskrifter, Codex Alexandrinus og Codex Exfraemi, den savnede læsemaade «*ham*». Og undersøger man nærmere Syrus Sinaiticus, sees at texten her er usikker, saa man baade kan læse «ham» og «dem». Læser man «ham», er modsigelsen fjernet: Faderen «tildelte ham alt sit gods» ɔ: gav ham den del af godset, der tilfaldt ham. Dette er jo i bedste overensstemmelse med den yngste søns eget forlangende: «Giv mig den del af godset, der tilfalder mig». Fortællingen blir jo ogsaa mere naturlig, naar det heder, at faderen gav *ham* hvad han begjærte, end naar der siges, at

han skifted mellem *dem* — hvilket senere viser sig netop ikke at ha været tilfældet.

Intet stemmer mindre med den mekaniske inspirationslære end det forord, *Lucas* skrev til sit evangelium. Med al tydelighed gjør han rede for arten af sit forfatterskab, der foregik paa almindelig menneskelig maade. Paa nogen overnaturlig bistand beraaber han sig ikke. Han ordned og sigted den talrige evangelieliteratur, han forefandt. Dette kunde han jo ikke gjøre uden at anvende kritik. Det store spørgsmaal er da, om særlig Marcusevangeliet har hørt til hans «mange» kilder. Al sandsynlighed taler herfor, ligesom ogsaa for at Marcus har været en kilde for Matthæusevangeliet. Baade Lucas og Matthæus følger det Schema for fremstillingen, der er givet i Marcusevangeliet: 1. Jesus lærer og helbreder i Galilæa. 2. Vandringen til Jerusalem. 3. Hans død og opstandelse. Til dette schema vender de altid tilbage, trods alle sidespring.

Marcusevangeliets Jesusbillede er udstyret med en mængde rent menneskelige smaatræk, som Lucas og Matthæus har fjernet. At afblege disse har unægtelig ligget i tidens tendens — allerede da Lucas skrev sit evangelium. Derved har Jesus i de andre evangelier mistet meget af det *temperament,* han har i Marcusevangeliet.

Til de mest malende af disse smaatræk hører Mrc. 11, 11, hvor Jesus endog er hvad vi pleier kalde «forviten». Da han nemlig efter indtoget i Jerusalem gik ind i templet, vandred han overalt om derinde og besaa sig til langt ud paa dagen. Saadanne træk findes kun hos Marcus.

Alle 3 evangelier fortæller om de smaa børn, der førtes til Jesus. Marcus har ogsaa her et af sine smaatræk, nemlig at Jesus tog børnene i sine arme. At de andre evangelister udelader dette træk, kan jo være tilfældigt, men derimod synes det at være med forsæt, de forbigaar hvad Marcus beretter om Jesu *vrede* ved denne leilighed. De forbigaar den ogsaa i Marcus' fortælling om manden med den visne haand. Det ligger nær at formode, at de ikke har fundet det passende for forløseren at bli vred, trods at han kunde tale heftige ord til farisæerne. Hertil er indvendt for Matthæus' ved-

kommende, at i bjergprækenen forbyder Jesus ikke vrede i sin almindelighed, men kun den der er «uden grund». Men haandskrifterne vakler her, og efter al sandsynlighed er «uden grund» en tilsætning af en afskriver, der har villet forbedre texten. Det ligner jo Jesus at sætte sagen paa spidsen, uden nogen aflempning. Saaledes t. ex. naar han i bjergprækenen siger: «I skal aldeles ikke sværge».

Den nye oversættelse har fortjenesten af at ha rettet en grov feil i den gamle, idet Mrc. 3, 21 i de ældre oversættelser gav en ganske anden mening. De tidligere oversættere har aabenbart fundet, at den gjengivelse, der ogsaa for dem maatte fremstille sig som den rigtigste, var altfor anstødelig til at kunne bruges i en oversættelse for folket. Efter vor nye oversættelse fortæller nemlig Marcus i 3, 21, at Jesu nærmeste holdt ham for at være fra sans og samling i sin iver som prædikant, og at de med magt vilde drage ham bort fra mængden, der ikke lod ham i ro. Men Jesus afviser sine nærmeste med de ord, at kun de er hans nærmeste («broder, søster og moder»), der gjør Guds vilje. Brodden i denne afvisning kommer ganske bort i vor gamle oversættelse, der lar «mængden» være fra sans og samling.

Mrc. 13, 32 fraskriver Jesus guddommelig alvidenhed, idet heller ikke «sønnen» kjender dommens time — i parallelstedet hos Matthæus er «sønnen» strøget.

Den værste anstødssten for den mekaniske inspirationslære er unægtelig den ulige gjengivelse af *Fadervoret*, der jo paa det allerklareste viser, at den ældste kristenhed la liden vægt paa, at Jesu ord blev bevaret efter bogstaven.

Fadervor lød nemlig saaledes i den oprindelige Lucastext: «Fader! Helliget vorde dit navn. Komme dit rige. Giv os hver dag vort daglige brød. Og forlad os vore synder; thi ogsaa vi forlader hver den, der er os skyldig. Og led os ikke i fristelse».

Vore oversættere har i et tillæg til det ny testamente gjort opmærksom paa, hvad der mangler af Fadervoret i de ældste Lucashaandskrifter.

Naar flere Lucashaandskrifter senere har optaget de mang-

lende bønner (den 3die og 7de), men paa samme tid ladet den afvigende ordlyd i 4de og 5te bøn bli staaende, da har vi her et exempel paa, at vore dages literære exakthed var fremmed for oldkirken.

Høist mærkeligt er det, at der endog findes Lucashaandskrifter, der ogsaa har en anden gjengivelse af den 2den bøn, nemlig istedetfor «Komme dit rige»: «Komme din Hellig Aand».

Selv saa sent som i det 4de aarh. læstes endnu ikke Fadervor af alle i den form, hvori det senere er læst af hele kristenheden, der nu ikke vilde taale den ringeste afvigelse i den faststøbte ordlyd. Men man ved, at i det 4de aarh. bad den store kirkelærer *Gregor af Nyssa* ikke «Komme dit rige», men «Komme din Hellig Aand» som Fadervorets 2den bøn. De yngre Lucashaandskrifter, der har tilføiet efter Matthæus den manglende 3die og 7de bøn i Fadervor og ligeledes udfyldt fortalens «Fader» til «Fader vor du som er i himlene», har taget magten fra de andre ældre haandskrifter, der havde den oprindelige text. Og derfor er det ikke den oprindelige, men den senere indskudte text, vi nu har i vore bibeloversættelser. I det høieste kan det i et tillæg — som nu i vor nye oversættelse — oplyses, at den indskudte text formentlig ikke er den rette.

Af saadanne *interpolationer* er der en ikke liden mangfoldighed i det ny testamente. Disse kan nu opdages baade ved hjælp af ydre og indre grunde, men selvfølgelig ikke alle, idet flere unddrager sig opmærksomheden, indtil de aabenbares ved fund af nye haandskrifter.

Formodningen om en interpolation kan ofte være meget stærk, men naar den ikke støttes af ydre grunde, ansees jo beviset som oftest at være af mindre vægt.

—

Enhver bibellæser vil jo mangengang ha studset ved udtryk, der synes at være uden al mening. Jeg for min del husker, at jeg allerede i barndomsdagene stansed op for det skriftsted, at naar vi har gjort alt, hvad der var paalagt os, skal vi sige: «Vi har været *unyttige* tjenere; thi vi har kun gjort det, vi var skyldige at gjøre». Det synes at være for

meget forlangt selv af en orientalsk tjener, der ikke kunde kræve løn eller tak, at han tillige skulde betragte sig selv som «unyttig». Hvis han virkelig vilde kalde sig en «unyttig tjener», var det jo det rene hykleri. Imidlertid fandtes udtrykket i alle haandskrifter, og hverken i de gamle oversættelser eller de patristiske citater var at finde en antydning til dets uægthed. Da Syrus Sianiticus i 1892 blev opdaget, var det derfor en tilfredsstillelse at se betegnelsen af tjenerne som «unyttige» mangle. Man fik da ogsaa en god *ydre* støtte for, at dette ord ikke hører hjemme i sammenhængen, som det kun forvilder. I nyere tyske oversættelser sees det nu strøget. Det er jo paa tjenerforholdet som saadant, at al vægten i Luc. 17, 10 ligger — at *tjene* uden tanke paa løn. Ethvert attribut til «tjeneren» er derfor overflodigt, end sige et saa meningsforvirrende som «unyttig». Hvordan et saadant ord kan være indkommen i texten, er nu umuligt at forklare — neppe forsætligt.

I den nye oversættelse af det ny testamente er endelig den bekjendte interpolation i 1 Joh.s 5 om «de tre, der vidne i himmelen, Faderen, ordet og den Hellig Aand» blit fjernet. Men foruden denne interpolation, der maa betegnes som den groveste, er der en hel del andre, om hvis uægthed der nu er enstemmighed, men som oversætterne — hvad rimeligt kan være — ikke har dristet sig til at stryge. T. ex. de 12 sidste vers af Marcusevangeliet. Ligeledes fortællingen i Joh.s 8 om ægteskabsbrydersken. Denne fortælling tør imidlertid ha hørt til den ældste evangeliske tradition. Der har nok tidlig været gjort forsøg paa at faa den ind i et af evangelierne. Saaledes er der i nogle Lucashaandskrifter søgt plads for den efter det 21de kap.

Naar fortællingen om ægteskabsbrydersken ikke har kunnet finde nogen fast plads hverken i Lucas- eller Johannesevangeliet, er det aabenbart af den grund, at fortællingen i enkelte kredse har vakt anstød. *Augustin* var glad i den og siger, at nogle, der har liden tro, ikke har fundet behag i Herrens overbærenhed med ægteskabsbrydersken og fjernet den fra haandskrifterne — «jeg formoder af frygt for, at deres hustruer deraf skulde tage anledning til at synde ustraffet».

Foruden interpolationer indeholder det ny testamente — som rimeligt — ogsaa en mængde *rettelser* baade af enkelte ord og af enkelte sætninger, saaledes som allerede paavist i Matthæusevangeliets fortælling om den rige yngling.

Ved hjælp af de ydre grunde, man har i haandskrifterne, har mange af disse kunnet paavises, og den nye oversættelse har ofte været heldig med at føre rettelsen tilbage til dens oprindelige form.

Men selv hvor ydre grunde for en læsemaades rettelse mangler, kan de indre til gjengjæld være overmaade stærke. Til exempel kan anføres fortællingen om, at Jesus engang overfor farisæerne forsvarte disciplene, der havde plukket ax paa en sabbat. Idet Jesus forsvarer dem mod beskyldningen for helligbrøde, siger han, at de ikke gjorde andet end hvad David tillod sig, da han dreven af hunger gik ind i Guds hus og aad endog skuebrødene. Thi mennesket er mere end templet. Hvad der gjælder templet, siger Jesus, gjælder ogsaa sabbaten. Thi «sabbaten blev til for menneskets skyld, ikke mennesket for sabbatens». Hvilken slutning er da heraf at drage? Aabenbart den, at *mennesket* er herre over sabbaten. Men alle 3 evangelister har imidlertid draget en anden slutning, nemlig at altsaa «er *Menneskens Søn* herre over sabbaten».

Det synes klart, at denne slutning ikke kan være rigtig. Det var jo ikke sig selv og sin egen handlemaade, Jesus forsvarte, men disciplenes — «menneskers». Men man forstaar godt rettelsen fra «mennesket» til «Menneskens Søn». Det har maattet vække anstød ikke blot hos jøder, men ogsaa hos jødekristne, at Jesus skulde ha sagt noget saadant som at mennesket er herre endog over sabbaten.

Høist mærkeligt er, at Codex Bezæ i samme forbindelse har en liden fortælling, der nu ikke findes noget andet sted, nemlig at «paa den samme dag saa Jesus en arbeide paa sabbaten og sagde til ham: Menneske, hvis du ved, hvad du gjør, er du salig, men hvis ikke, er du som en lovens overtræder forbandet».

Hvis disse ord har været talte af Jesus — besynderligt om ord, der laa saa altfor høit for den almene kristenbevidsthed, skulde være tillagt ham —, maa de jo ha vakt et ganske overordentligt anstød. Tænke sig, at arbeide paa sabbaten

kunde være tilladt, naar det blot skede med god samvitighed! Naar saadanne ord senere søgtes fæstet i skrift, har der selvfølgelig fra ikke faa kredse været drevet et ihærdigt arbeide paa at faa den fjernet. At Mesteren ikke saa faa gange, hvor hans ord har ligget altfor hoit, er blet mestret, kan vel ikke være tvil om.

Ligesom Codex Bezæ saaledes har ogsaa den i 1892 opdagede Syrus Sinaiticus forsynet textvidenskaben med mange *enestaaende læsemaader*. Da Syrus Sinaiticus er det evangeliedokument, der antages at gaa længst tilbage i tiden, er det intet under, at dens læsemaader, hvor disse afviger fra de græske haandskrifter, har vakt stor opmerksomhed. Muligt, at Syrus Sinaiticus' text, naar den i fremtiden er blet grundigere drøftet end den nu kan siges at være, kan kaste lys over flere dunkelheder i Jesu forkyndelse. De exempler, der allerede er givne paa Syrus Sinaiticus' evne til at bringe klarhed i mørket, kunde jo betydelig forfleres og vilde være af megen interesse — men en begrænsning er nødvendig for ikke at gaa ud over et foredrags knapt tilmaalte ramme.

Der er flere af Syrus Sinaiticus' enestaaende læsemaader, der ikke altid er tiltalende. Men det kan jo let formodes, at de netop derfor er blet ændrede. Saaledes t. ex. findes i Johannes evangeliets 21de kap. 3 variationer af Jesu ord til Simon Petrus: 1. Røgt mine *lam*. 2. Vogt mine *faar*. 3. Røgt mine *bukke*. Den 3die variation er aldeles forsvunden fra alle haandskrifter, der istedetfor «bukke» læser «faar».

Det vakte ikke liden opsigt, da man i Syrus Sinaiticus fandt en læsemaade, man nok kjendte fra enkelte mindre paaagtede haandskrifter, nemlig at røveren Barrabas' fulde navn var Jesus Barrabas. Det kan ikke negtes at være i høi grad effektfuldt, at jøderne stilles valget mellem Jesus, der kaldes Messias, og røveren Jesus, der er søn af Abba (Barrabas). Det er ogsaa let forstaaeligt, at Barrabas' fornavn gav megen anledning til forargelse, og at det derfor tidlig blev strøget.

Det er selvfølgelig langt forklarligere, at navnet er fjernet fra dets forbindelse med Barrabas, end at det senere skulde være tilsat — det sidste skulde kunne holdes for temmelig utænkeligt. At Jesunavnet var tilknyttet Barrabas i de første aarhundreder ikke blot i et enkelt haandskrift, men i flere, derom har man et sikkert vidne i *Origines* († 248). Han maa ha fundet de ydre grunde for «Jesus Barrabas» temmelig stærke, naar han siger, at det «maaske var med rette» han hed saaledes.

Endnu staar tilbage at nævne den mest opsigtsvækkende af alle de enestaaende læsemaader, der er at finde i Syrus Sinaiticus, nemlig Matth. 1, 16: «Josef avled Jesus», og senere i v. 25 at Josefs hustru Mariam fødte *ham* en søn, som han kaldte Jesus.

Denne enestaaende læsemaade synes forøvrigt at komme i strid med, hvad Syrus Sinaiticus senere beretter om jomfrufødslen, der stærkt betones som opfyldelsen af en gammeltestamentlig spaadom. Det kunde derfor ligge nær med den bekjendte teolog *Zahn* i Syrus Sinaiticus' læsemaade til Matth. 1, 16. 25, at antage «en vilkaarlig ændring». Denne antagelse kan ikke udelukkes, skjønt det synes lidet tænkeligt, at evangeliets græske text i den syriske oversættelse er blet saa grovt rettet. Paa oversætterens tid ved slutten af det 4de aarhundrede var jomfrufødslen desuden en almindelig antaget lære. Efter al sandsynlighed har han derfor ordret oversat hvad der har staaet i hans græske original, der antages at naa op i det 2det aarhundrede.

Zahn bygger fornemmelig paa, at den Curetonske syrer (en gammel syrisk oversættelse, der i 1858 blev opdaget af engelskmanden *Cureton*) har givet den vanlige oversættelse, og at det er den samme græske original, der har ligget til grund baade for den Curetonske og den Sinaitiske syrer. Herom er nu ikke let at dømme, særlig da den 3die gamle syrer, *Tatians Diatesseron*, ikke har Matthæus' 1ste kap. Den 4de syrer, *Peschito*, der tidligere holdtes for den ældste af de syriske oversættelser, antages nu almindelig at gaa ind under den før omtalte revision i det 4de aarhundrede, saa den ikke længer tillægges den betydning som de 3 andre syrere.

Af kirkehistorien ved man, at der var jødekristne menigheder i de første aarhundreder, der afveg fra trosbekjendelsen med hensyn til læren om jomfrufødslen. De satte aanden i forbindelse med Jesus ikke allerede fra hans undfangelse, men først ved hans daab. *Justin* († 166) har ingen streng dom over disse. I sit skrift mod jøden Tryphon erklærer han sig for sit eget vedkommende uenig med dem. Men han vil dog ikke nægte, siger han, at Jesus kunde være Messias, selv om han nedstammed fra menneskelige forældre.

Den jødekristne opfatning, som Syrus Sinaiticus (eller dens græske original) repræsenterer, gaar imidlertid ikke saa langt som de mest yderliggaaende jødekristnes, der først ved daaben satte aanden i forbindelse med Jesus. Syrus Sinaiticus skjelner nemlig mellem mennesket Jesu fødsel og Messias' fødsel. Den første foregik paa naturlig maade, den anden paa overnaturlig ved aandens mellemkomst. Syrus Sinaiticus tænker sig altsaa to principer i Kristus, et rent menneskeligt, der stammer fra jordiske forældre, og et overmenneskeligt, der har sit udspring fra den Hellig Aand.

Af den korte oversigt, der nu er givet over emnet, vil sees, at naar protestantismen bygger sin lære udelukkende paa skriften, da er dennes text ingen *konstant* størrelse, umiddelbart fremkommen ved guddommelig inspiration. Thi texten igjen afhænger af det apparat, vi har i de nu kjendte græske haandskrifter, i de gamle oversættelser og i de patristiske citater. Og dette apparat, som det nu er os tilgjængelig, er alt andet end fuldkomment.

Sees stillingen, saaledes som den nu er, i øinene, er det ikke at undres over, at protestantismen — hvad man har bebreidet den — endnu ikke har formaaet at skabe en ny inspirationsteori istedetfor den gamle mekaniske.

Det kan beklages, at den skraasikkerhed, hvormed man før gik til skriften som en konstant størrelse, ikke mere kan opretholdes. Men skraasikkerheden havde ogsaa sine skyggesider bl. a. i den teologiske disputersyge og den fanatiske

understregen af skriftsteder[1]. Idet den erkjendelse trænger mere og mere igjennem, at vi her bevæger os paa et strøg, hvor der kun kan forstaaes stykkevis og ufuldkomment, vil veien være aabnet for større fordragelighed overfor de forskjellige kristelige aandsretninger.

Selv om protestantismen fortiden forgjæves stræver med at skabe en ny inspirationsteori, vil «allerede opgivelsen af den mekaniske inspirationslære», siger sogneprest *Jansen*, «være et gjennemgribende fremskridt inden kristendommen i frigjørende evangelisk retning og til forhøielse af dens aandelige liv».

---

[1]) Som et kuriosum anføres, at ordet «er», som *Luther* særlig understregte i nadverens indstiftelsesord, ikke udtrykkes paa aramæisk, det sprog Jesus talte. Mærkeligt er, at Syrus Sinaiticus gjengiver Mrc. 14, 22. 24 uden «er»: «Dette mit legeme» og «dette mit blod».

EN BERGENSK LEILIGHEDSPOET FOR VEL 100 AAR SIDEN.

Naar der i Bergen i de sidste aartier af næstforegaaende aarhundrede skulde feires en større fest, en velhavende kjøbmandsdatter giftes bort eller en af byens bedste stedes til sit sidste hvilested, naar de danske 1801 havde kjæmpet tappert paa Kjøbenhavns volde, og Christian VII aarligaars jubilerede den 29de januar, naar skytterlag eller selskabet «Den gode Hensigt» holdt generalforsamling, — kortsagt, naar der festedes, og der saa for anledningen ønskedes et i de tilbørlige ordelag affattet kvæde, da kunde altid paaregnes assistance fra cand. theol. Bernt Børretzen, mere praktisk end poetisk poet og skoleholder ved fattigskolen «Christi Krybbe».

Som fattig bondesøn, der i 25-aarsalderen absolverede embedseksamen med karakteren non, men allerede ved de 19 var indtraadt i egtestanden, levede nu denne, som det synes, mere erotisk end theologisk disponerede unge mand i økonomisk haardt trykkede kaar, trods den støtte, hans velyndere, blandt andre Johan Nordahl Brun, ydede ham. Det blev kampen for brød, der jog hans pegasus ud af stalden, og nødens kildrende spore, som foraarsagede den om ikke høie flugt saa helt utrættelige traven, der kjendetegnede den. I mange aar kjæmpede han da ogsaa uafbrudt en leiligheds-skribents opslidende kamp for egen og families underhold, for at bringe et paakrævet tillæg til de 200 rigsdaler, hvormed han fra sin rigtignok opvarmede og oplyste bolig havde at møde tilværelsens øgende krav. Det var først, da han i 40-aarsalderen som res. kap. i Vik og senere som sogneprest i Etne kunde se situationen roligere an, at han indstillede. Men indtil da var hans produktivitet imponerende nok.

Og ligesaa flittig, han skrev, ligesaa aabent tilstod denne travle autor ogsaa, hvilken inspiration det var, han handlede

efter, og den aarsag, uden hvilken verden vilde have seet sig en poet fattigere, og overlevet tabet.

«Hver Hæderlig i dette muntre Lav»

synger han i spidsen af en bryllupssang:

«Hvis Uskylds Fryd jeg ønsker at forøge,
Med Vished ved: blandt hvad mig Skjæbnen gav,
Forgiæves jeg vil efter Tutter søge;
Og det som meest kan ærgre mig,
At faaer jeg en, den skynder sig
Med Lynets Fart op av min Lomme,
For i en meere fredelig at komme».

Et andet sted:

«To Ting er mig nægtet paa syndige Jord
Contanter — og Hyklerens Gave»,

mangler, som han da ved sine rimerier energisk søger at modarbeide.

Saa stor rolle som dette økonomiske spiller i festsangene, giver et bryllupsvers til 11te december naturligvis anledning til en række betragtninger over denne datos mindre lyse eiendommeligheder.

Et sted, i den uundgaaelige introduktion til bryllupssangen, udtaler han ligefrem:

Blandt fleere Stømpere er jeg og een,
Som dristig tør Parnassi Top bestige;
Om det skal koste mig en Arm — et Been —
Saa vil det dog slet intet sige.
Jeg skriver Vers, hvor Pokker det end gaaer;
(Den Skilling er og god, man for sit Sludder faaer.)

Og i et, ligeledes bryllupskvad, fra 1810 mindes han som velbestaltet sogneprest glad bevæget de forrige trange tider, da: Musernes haandverk han drev for penge, og havde liden anden næringsvei. Og det hjertesuk undslipper den ellers ikke melankolske mand:

Uheldig den, som skal opholde Livet
forskaffe Huusly, Klæder, Føde, Taar
ved simpelt Versemageri».

Til en vis grad maa jo hensigten have været naaet. Bestillinger synes det ihvertfald ikke at have manglet paa.

Børretzen var saavidst ogsaa af de anvendelige digterbegavelser uden nogen slags «Steilheder» i form eller indhold at trækkes med. Hans ord flød let og sluttede sig uden besvær i den bundethed, autor og publikum fordrede af dem. Stor freidighed, et passe godtkjøbs humor, dertil et let theologisk anstrøg i forbindelse med al den erkjendtlighedsaand, man kunde vente af en *non*-kandidat, der af ærligt sind dyrkede biskopen, Christian VII, delvis Gud, gjorde hans vers overalt opportune.

Han lavede begravelsesvers med pompøse indskriptioner «Til Pladen» — og afdødes dyd besunget gjennem mange sider, og deres formaninger medindbefattet, —

«Thi den ey dydig blev,
Som kunde glemme dem»,

for alle grader af velbyrdighed og til de forskjelligste aldre, fra ynglingen til

«— den bedagede Matrone,
Udmærket ved sin Daad, som Oldemoer og Kone».

Til sin velynders, velædle og høifornemme kjøbmand Jacob Riechs, grav skrev Børretzen i 1787 et stort digt. Da sammes vel anseede efterleverske senere fulgte sin mand, slog han atter paa de poetiske strenge.

«Din Sorg blev føelsom, da din Jacob gik sin Vey»

og istemte efter indledning om synden og de evige forjættelser:

«For dette store Haab, o Dorothea Riech»
(osv. du Tiden anvendte,
og salig Livet endte,)
«Og træt av Aar indtil Guds Folkes Hvile gik».

Børretzen skrev, som før sagt, sange for alle mulige situationer, i national, folkelig, loyal og diverse andenslags aand, fra en kones sang paa hendes mands fødselsdag, nationalsang for bergenserne, vexelkvad mellem mand og kone ved bortreisen, studentersange og underdanige poemer ved kongelige anledninger.

«Tanker og Sange, helligede Gud, Kongen og Kronprintzen, Fædrelandet, Os og Efterslægten», producerede den driftige autor under et, i anledning af det 18de seculi udgang efter Kristi fødsel.

Verset, helliget Gud, indledes:

«O! Altings Skaber, Livets Gud!
Kun Du er uden Ende»,

hvortil der da staar med stjerne nedenunder: *) Herved skal forstaaes et Liv uden Begyndelse og Ende, hvorved Guds Evighed skilles fra den han har bestemt sine fornuftige Skabninger.

En lovtale til «Dyrebareste Monark og Kronprintz» følger, hvori der mod baggrund af den franske revolution fremhæves skjønne ting om nordens forhold, og som krones med et jubelkvad paa mel.: «Bor jeg paa det høie fjeld».

«Tvilling-Riger Haand i Haand
En uvisnelig Krands vil sin Konge nu flette, —»

og hvor bl. a. den saa nær 1814 ganske interessante udtalelse forekommer:

«Konge-Stamme! paa din Rod
Staae urokket, og Avind Dig aldrig skal fælde,
Om *Dig* værner Folkets Mod,
Naar det Fædrelands Vel skulde giælde.
Flere Sekler trodse Du
Oliegreen Din Top til sand Hæder omkrandse,
Fra dit Aasyn ret som nu,
Voldsom Adfærd ved Blidhed du standse.
Gid at Du i mange Leed
Ordne den Lyksalighed,
Som dit danske, norske Folk uafbrudt sig tilbeder med Fred».

Men Børretzens force synes bryllupsversene at have været, enten det nu var det økonomisk mest gunstige, eller at det nærmest laa til for hans temperament, samtidig som han jo som tidlig egtemand med særlig autoritet kunde udtale sig i det stykke.

«Halv udlært, begyndt paa det sextende Aar»,

kan han i 1797, 35 aar gammel, synge til en brudgom:

«Opmærksom med grandskende Øye;
I tunge og siden forbedrede Kaar
Bekjendt med hver Fordeel og Møye,
Jeg kortelig skildrer Din indtraadte Stand,
Og hvad jeg i samme Dig under, som Mand».

Og med erfaringen forbinder han det lyse syn paa egteskabet, som anstaar sig at komme tilorde ved deslige anledninger:

«Han ved min Erfarenhed udi den Stand
Hvert Øyeblik kan jeg velsigne;
Og blev jeg end lidet før Tiden en Mand,
Saa gid dog *hans* Valg maae mit ligne».

1801 priser han fremdeles begeistret elskovens lyksalighed og forkynder:

«Jeg blev dens Tilbeder i Ungdommens Vaar,
Om Udsigten vil jeg ey tale,
Men nu i mit Ægteskabs tyvende Aar
Dig Elskov! jeg bør anbefale».

Og det gjør han. I et utal af sange med en rigt varieret titelrække besynger han en uendelighed af velædle og hoifornemme herrer og jomfruer og, sjeldnere, enkers ganske særdeles veltrufne valg.

Der er:

«Elskovs Forvandling»,
«Skiemt, blandet med Alvor»,
«Harmonie»,
«Den lysende reene Elskov»,
«Lidet til Moroe»,
«Det lykkelige Par»,
«Det lykkelige Valg»,
«Det hyggelige Valg»,
»Den sande Fornøyelse»,
«Den huuslige Høytid»,
«Den fornuftige Spekulation»,
«Den tilsyneladende Forunderlighed eller Elskovs Seyr»

og mange flere.

Og disse sange var ikke i al enkelhed en 5—8 vers til ære, henholdsvis glæde, for de to angjældende. Nei, det gik stiligere for sig.

Der var først en indledning, undertiden adskillig djerv i Wessels manér. Adams og Evas episode blev i mangfoldige

udgaver troligen anvendt med skildringen af al deres lyksalighed og saa en let overgang over de senere begivenheder:

«En Røst: gak ud herfra! De adlød — stands o Tone.
Besyng blot Elskovs Fryd hos denne Mand og Kone».

Gud Cupido maa ogsaa holde for. Efter en opregning af alle de misgjerninger, han tidt foraarsager med sine skud, forsættes f. eks.:

«Men Gud til Ære, man bør dog tilstaae,
Hans Piil traf og ofte den rette,
Hvis yndige Adfærd, hvis Dyd han ansaae,
Vil Livets Bekymringer lette,
Og naar han da knytter det hellige Baand,
Da stiftes sand Hæder, da frodes vor Aand».

Eller atter ganske modsat, forfatteren bliver helt national og flyr de fremmede guddomme:

«Min Musa er norsk, som min Siæl og min Krop,
Som Nordmænd til Nordmænd at skrive,
Jeg flyer fra Parnas og til Fløyfieldet op,
I Haab, at den yndet skal blive».

I indledningsdigtet til et mere bedaget par omtales de uforstandige folk, der bie for længe, til ryggen bliver stiv, og man ikke længer nogen mage attraa, — hvad naturligvis dette egtepar med fortrinlig fornuft har undgaaet. Thi

«just naar man ung og *midaldrende* var»,

— da er tiden inde, —

«Da bør ikke nogen betænke sig paa
At give sit Ja, og for Præsten at staae».

Den direkte henvendelse til og omtale af brudeparret selv, som derpaa følger, er meget forskjellig i art og tenderhedsgrad:

«Elisabeth og din Johan,
Bliv Hæderskone, Hædersmand!»

er jo altid af de tilbørlige ønsker. Heller ikke kan vel i saa maade noget indvendes mod et program som:

«Paa Dyds og Pligters store Vey
De Haand i Haand tilsammen vandre».

Af samlivets lykke skildres dets styrkende evne i tunge stunder:

«Naar man ved den elskede Hustrues Bryst
faaer af hende det trøstende Svar:
Gud har ey forglemt os, vær taalig min Far».

I andre forbindelser er der for et bryllupsbord ganske freidige hentydninger, bl. a. til

«De Glutter som hun vil dig skjænke»

og

«— de læspende Smaae,
Som nylig begyndte at tale og gaae».

Taktopfatningen viser sig jo i det hele at være en anden end vor, naar f. eks. en enke ved bryllup nr. 2 formanes:

«Høystærede Brud! som forsøgt i den Stand
Forhøy al dens Værd for sin nyevalgte Mand».

Eller naar en pige, der noget aldrende træder for alteret, omtales for brudgommen med de ord:

«Han saae Hendes Ungdom, hvor yndig den svandt,
Fornuftigen deelt mellem Pligter, —
De gav Dem god Tid, men paa en Gang De fandt
Den Brud, hvori Ønsket hensigter».

I særlig grad maatte jo den fattige poet gribe sig an, naar det var en af de store velynderes paarørende, det gjaldt. Det har givet en festlig samling.

Da en saadan velynder-datters øiensynlige mesalliance skulde besynges, var der jo forskjellige hensyn at tage, men autor har aabenbart ladet sit produkt hovedsagelig bestemme af den imponerende velynder-svigerfar i baggrunden.

Uden velædle og høifornemme eller for megen krimskrams til indledning gaaes hurtig over til en vekselsang mellem brud og brudgom, — hvori hun med sin mægtige fader i ryggen tillades at holde paa «Frihed og Lighed», medens den beskedne svigersøn taknemlig erkjender:

«Til Trods mod Fordom, Rigdom, Stand
Jeg beylede og blev din Mand»

og i samme brave aand fortsættes:

«Gud fri mig fra en hastig Død
Og deele Hæld til mine Veye!
Saa skal du aldrig mangle Brød,
Ved Nøysomhed Du Nok skal eye:
Vort Vel skal fremmes ved min Sved,
Men allermeest ved Kiærlighed».

Blandt andre sagtmodigere egtemænd, som Børretzen henvender sig til, kan ved siden af ham nævnes den

«— trofaste Ven, iblandt min Kones Slægt»,

som vies til

«en retskaffen hædret Danneqvinde»,

og hvis livskald forholdsvis ydmygt bestemmes til:

«helt uden Støjen, altid vel tilmode
incognito Du fremme skal det gode».

Efter det centrale afsnit til brudeparret kommer saa dettes sange for slægtens ældste, forældre, for hvem de haaber, at

«Naar De av Alder blive graae,
De se Sig Selv i vore Smaae»,

for søskende, venner og bekjendte.

Derpaa kommer selskabets sange om diverse emner, ofte gode ønsker:

«Jehovah! Pagtens Gud! Tilsmiil Dem Velbehag,
Kron gjennem fleere Aar med Velfærd denne Dag,
Lad Deres Ægtestand ved Fryd udmerke sig,
Vær Deres Værn, som elske Dyd, Fornuft og Dig».

Selskabssange, hvori totalafholdet spiller mildest talt forsvindende rolle, gaar side om side med de fromme vers, ja er selv opfyldt af religiøse hjertesuk.

«Her sidde Mænd paa Fædres Skik
Saa tro i Handel som i Drik»

er en fortrinlig ros.

At «Qvinden» heller ikke forsømmes i den stemning er selvsagt. Og med særlig ufordulgthed giver den theologiske poet udtryk for tidens stemning overfor hende:

— «Men ikke at glemme elskværdige Møe
Med hvem vi skal leve, med hvem vi skal døe,
Hun være en Prydelse udi vort Huus,
Og skiænke os daglig nyt Kiærligheds Ruus;
For Koner, for Piger vor Sang lyder saa:
Bliv frugtbar paa Hæder og frugtbar paa Smaae».

I de i Europa saa urolige aar kom gjerne et vers for freden, — som man ønsker med fulde glas, thi uden den var alting (— det yndede rim —) *Fias*, — der ogsaa anvendes sammen med hytte og *palads*, naar det gjælder. Venskabet blev bevæget besjunget.

Og endelig da en uundværlig skaal i den tid og den by:

«Vi atter vore Glas nu fylde,
Og aldrig vi paa saadan Fest
Forglemme hvad vor Kreds vi skylde,
Og som kan gavne hver en Giæst;
For Handel, Søefart, Fiskerie
For deres Held istemme vi».

Clara Thue Ebbell.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klavenes:*

N. F. S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk aandsliv i det 19de aarhundrede af *F. Rønning.* Første bind — første del. Det Schønbergske forlag. København. 3 kr.

Grundtvig har havt en saa stor betydning baade for Nordens kirkeliv og kulturliv, at dannede mennesker, og særlig dannede kristne, bør have bedre kjendskab til ham, end den de faar af kirke- og literaturhistorien i skolen, eller ved de enkelte digte og salmer af ham som findes i læse- og salmebøgerne. Han er dog en af de eiendommeligste skikkelser Norden har fostret, mest eiendommelig kanske ved den maade hvorpaa han forente kristendom og kultur. Hans indflydelse spores paa næsten alle felter af dansk aandsliv, og har derfra befrugtet aandslivet ogsaa i Norge, Sverige og Finland.

At lære Grundtvig at kjende er imidlertid ikke saa let. Naar man undtager de enkelte digte og salmer som er gaat over i læse- og salmebøgerne, er hans skrifter lidet tilgjængelige for den store almenhed. Baade tankegang og udtryksmaade er saa eiendommelig, at de ofte trænger kommentar. Slige skrifter har nutidsmennesker hverken tid eller taalmodighed til at læse. Skal de lære Grundtvig at kjende, maa det ske paa anden haand. Specielle Grundtvig-forskere maa fremstille ham i en let tilgjængelig form. Dette er ogsaa sket. Enkelte sider hos Grundtvig, enkelte af hans tanker og ideer, eller af hans digte er ofte blevet tolket dels i foredrag, dels i skrifter af mænd som har gjort Grundtvig til gjenstand for sit specielle studium. En fremstilling som giver os den hele Grundtvig, har mar man dog hidtil savnet. Det er dette savn som professor dr. Rønning nu vil afhjælpe. Han vil give en altomfattende fremstilling af hele Grundtvigs liv og virksomhed som menneske og kristen, prest og teolog, historiker,

pædagog og skald. Værket vil udgjøre 4 bind, hvert delt i 2 dele paa ca. 10 ark. Hver del vil koste 3 kr. Der tænkes udgivet en del aarlig. Det vil altsaa tage 8 aar, før værket er færdigt.

Den udkomne del omfatter Grundtvigs barndoms- og ungdomsliv, indtil han i 1805 som 22-aarig teologisk kandidat drog til Langeland som huslærer.

Denne begyndelse paa værket er meget lovende. Den tidsalder hvori Grundtvig vokste op, bliver tegnet med klare træk. Ligesaa Grundtvig selv. Alt som kan bidrage til at kaste lys over hans udvikling er forf. fortrolig med, og forstaar han at fremstille kort og greit, saa man lever med og følger den unge mand skridt for skridt. Man spørger forbauset gang paa gang: Men er dette virkelig Grundtvig? Er dette snobbete, snusfornuftige og pietetsløse unge menneske troesvidnet og skalden N. F. S. Grundtvig? Aldrig har vel religiøs vækkelse lukket op for saa uanede kildevæld og frembragt en saa radikal nyskabelse af det hele menneske som her. Man lægger bogen fra sig med sorg over at maatte vente næsten et aar paa fortsættelsen.

Dr. S. Eitrem: **Aischylos.** Populære forelæsninger over grækernes ældste drama. Kristiania. Aschehoug. 270 sider.

Nu da græsk ikke længer hører med til den høiere almendannelse hos os, bliver det af stor betydning, at de fornemste græske værker bliver lagt frem for vor dannede almenhed, dels i gode oversættelser, dels i fremstillinger som giver forstaaelse af disse værkers betydning og værd. Vor dannelse maa dog ikke miste al forbindelse med sit udspring. Dr. Eitrems bog er et dygtigt og lovende arbeide af den sidstnævnte slags. Den fører godt ind i forstaaelsen af grækernes ældste tragiker, og de dramaer han har efterladt sig. Paa enkelte punkter kunde man nok ønske en dybere indtrængen og fuldere forstaaelse. Særlig gjælder dette det religiøse, som spiller en saa fremtrædende rolle hos Aischylos. Men i det hele taget vil man være forf. taknemmelig for det indblik han giver i den gamle grækers storslagne digtning. Det vilde være at ønske, at han kunde lade en oversættelse af dramaerne slutte sig til fremstillingen. Enkelte scener med-

deles i oversættelse, men det er for lidet. Man føler uvilkaarlig, at for at faa et rigtig begreb om Aischylos's dramaer maa man faa læse dem i deres helhed.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell:*

Harry Bondegger: **«Efter to timers øvelse ikke mere nervøs!»** I dansk oversættelse. Kjobenhavn 1907. I kommission hos det Schonbergske forlag. 47 sider. Pris kr. 1,00.

«Efter to timers øvelse ikke mere nervøs! Det lyder som en Charlatans praleri», siger forfatteren — uforsigtig — i indledningen af sin bog. Charlataneri, derved har han alt straks givet os det udløsende udtryk — som vi selv kanske havde brugt en 5 minuter til at hente frem — for den følelse, hvormed vi betragter produktet fra første sides sensationelle titel, og hvad værre er, ud gjennem afhandlingernes quasividenskabelige snak, og hvad værst er, endnu naar vi kommer til sidste blad med reklamen for Harry Bondeggers øvrige 1-krones underkure. Smart og freidigt charlataneri er i usædvanlig grad denne bogs kjendetegn, og oversættelsens eiendommeligheder har ikke formindsket dette præg. Men det er forsaavidt dygtig smarthed og freidighed, som den store veirmølle ikke maler ganske tomt. Paa en af de 47 sider læser vi 1 side om «Harry Bondegger-øvelsen», — som naturligvis er en smart og freidig ekstrakt af diverse andre nerveøvelser, som deres ophavsmænd i sit ansigts sved og under videnskabelig anspændelse tidligere er kommet til, nu her udgivet i populær form og anlagt paa massesalg — Takket være dr. med Hay's, hjernespecialist T. T. Wilson's og nervelæge H. M. Buchanans kombinerede anstrengelser kan vi paa side 42 læse følgende «Harry Bondegger-øvelse», som er bogens point, og som vist ikke er noget daarligt point:

«Luk Deres godt udluftede og godt oplyste værelse af. Bind øinene til med et tørklæde og stop ørene til med vat. Læg Dem udstrakt paa ryggen paa en chaiselongue eller paa et blødt tæppe, og rør muligst(!) i to timer ikke et led, og træk ikke paa nogen muskel. Enhver bevægelse er forbudt. Legemets ro tvinger nerverne til ro. De maa ikke forfølge nogen idé, og De maa ikke tale i tankerne. Ethvert indfald, som vil ind i Deres bevidsthed, maa De vise tilbage. Deres

aandelige opmerksomhed er udelukkende rettet mod Deres fødder, og den eneste afveksling, jeg i det høieste tillader, bestaar i, at De efter en tids forløb kan vende Deres opmerksomhed fra den ene fod til den anden».

Det er den nervestyrkende relaxationskur — slappelseskur —, som forfatteren af foreliggende bog er impressario for. Man falder under øvelsen i søvn og skal vaagne som født paany, forsikrer han. I hvertfald skulde denne vanskelige, men vistnok mulige, øvelse synes at kunne bringe noget godt til en af nerver sitrende menneskehed. Den repræsenterer for det første en intens hvile for den overanstrengte. Og samtidig hermed gaar den ud paa, hvad alle, der har iagttaget sine nervers sygdom, ved er kjernepunktet i alle helbredelsesmidler, at faa viljelivet sundt. Det, som den nervøst lidende ikke vil, overladt til sig selv, — at hvile det syge sind, puste ud — det skal her gjøres som lægeraad. Alt slappes, ikke bare legemet, sindet slappes, skal slippe de nervøse forestillinger, som kjører i ring med det, de stadige aldrig ophørende syge forestillinger, som den nervøse saa vanskelig kan og ialfald ikke vil holde borte, — det er jo netop det syge, — man opøves i den store kunst at stænge for ufrugtbare grublerier og lærer at ville det. Naar man saaledes helt hviler, — vi har jo alle erfaret det i det smaa — f. eks. som en ferietur ud i nye indtryks svalende regioner, — uden to timers afsondrede eksperimenter, — saa kommer fornyelsen med nye kræfter, viljen vil høre fornuft, sindet fungerer normalt, saa tingene antager sine rette dimensioner. Det gode, som kan glæde, faar sin plads blandt det andet, og det onde, — som vel har været sygdommens første anledning, og som ikke kan fjernes trods alle relaxationsprøver i verden, — faar sit naturlige konkrete omfang uden skræmmende gespenster for og bag.

Det, som den sunde modtager i normale forhold umiddelbart ved at leve med i livets vekselbrug med arbeide og hvile, mørkt og lyst, graad og latter, det maa med magt tilføres den, som martres af syge forestillinger og abnorme livsforhold. Den her omtalte intense hvileproces skulde gaa naturens eget ærinde og skulde derfor være et botemiddel mod den kardinalsynd mod sund natur, som nervøsitet er. Og

vi tror meget godt om relaxationen, sat i system, om vi end tør gjøre nogle smaa indvendinger mod terminens korthed, og selv om vi kanske ikke helt kan dele forfatterens lyse tillid til, at den uopholdelig befordrer sine udøvere til premierministre og faar dem til at vinde i lotteriet.

Bøger sendt redaktionen:

Troens hemmelighed. Raad i det praktiske troesliv af *C. Skovgaard-Petersen.* Tredje gjennemseede udgave. Kjøbenhavn. Frimodt.

Psalmer till skolornas tjänst. Samlade och utgivna av *Emanuel Nyblin*, pastor, och *Arvid Carlstedt*, folkskollärare, lärare vid Lindbergs skola. Stockholm. Norstedt & søner. kr. 1,50.

Musik till nævnte Psalmer. Kr. 4,50.

Alexander Boldt: **Ny jord.** Tankar i pedagogiska ämnen. Helsingfors. Helios. 80 sider.

De etiska tankarna i urkristendomen i deras samband med dess religiösa tro. Af *E. Billing.* I. Indledning: uppgiften — den grekiska filosofiens etik — de etiska tankarne i gamla testamentet och judendomen. 4 hefter à 1 kr.

Unitarismen, dens historie og teologi. En objektiv fremstilling af *Alexander Rasmussen.* København. Lehmann & Stage.

Utvalg av norsk litteratur for gymnasiet. Ved *D. F. Knudsen.* I. For 1ste gymnasieklasse. 1ste afdeling: riksmaal. Kr.a. Cappelen.

Parlamentens fredsarbete. Några ord om den interparlamentariska fredsrørelsens mal och medel. Foredrag i Upsala fredsförening 14de mars 1907 af *Edvard Warrinsky*, ledamot af riksdagens andra kammare. 11te årgangen, 1ste häftet af «I vår tids lifsfrågor». 35 øre.

Ur en «omvends» lif. Af *Wilh. Brandt*, kyrkoherde i Reichenbach. Autoriserad ofversättning af Th. Ekelund, kyrkoherde. Med förord af biskop Bergqvist. Lund. Gleerupska. 60 øre.

Lærebog i den evangl.-lutherske kristendom. Særlig for Mellemskolen. Af *Johannes Loft.* Lohses forlag. 56 sider.

Kaptein *Trygve Kramer:* **Grundværdibeskatningen.** Kr.a. Norli. Kr. 1,20.

Underet. Af prof. *F. Bettex.* Autoriseret oversættelse efter originalens 6te oplag af W. Wolff. Med forord af provst Blume og provst Rasmussen. København. Schønberg. Kr. 1,50.

Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding ved *Marius Hægstad* og *Alf Torp.* 5te hefte. Kristiania. Det norske samlaget. 80 øyre.

Behöfva vi en ny teologi. Af Clemens Åhfeldt, k. hofpredikant, teol. lektor. Särtryk ur «Kristendomen och vår tid». Lund. Lindstedt.

Nya testamentet illustreradt af nordiska konstnärer. Udkommer i 12 hefter à 1 kr. Aktiebolaget Ljus. Stockholm. Af norske kunstnere nævnes A. Ender, Th. Holmboe, Th. Kittelsen og E. Petersen.

Natanael Beskow. **Sådd och skörd.** Predikan för ungdom 23/3 07. Stockholm. Palmqvist. 30 øre.

Kirkehistorie for folket. Af *Birger Hall,* prest. Kr.a. Malling. Nedsat pris 2 kr.

L. Vig: **Om den madagassiske kvinde.** Med 22 illustrationer. Kr.a. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. Kr. 1,80.

Om religionsundervisning. Nogle ord til dem det angaar, af *Johs. Loft.* Lohse. 26 sider.

F. C. Krarup: **Skrift og tro.** En undersøgelse af forholdet mellem religion og theologi i det nye testamente. Kjobenhavn. Pio. 55 sider.

Chr. Collin: **Bjørnstjerne Bjørnson.** 16de hefte. Hermed verket fuldendt.

SOPHUS BUGGE.

Nu er ogsaa han vandret bort. En av vore store som hadde skabt glans om sit navn og om fædrelandets. En som fyldte en stor plads i vort aandsliv, og som det vil føles tomt efter saalangt evnen til at vurdere hans livsgjerning rækker. Fremfor alt vil vi savne ham ved universitetet, hvis pryd og stolthed han var. Og i videnskabsselskabet, hvor han i den historisk-filosofiske klasse længe hadde været den bærende kraft, og hvor han saa ofte gjennem sine indlæg hadde beredt medlemmerne feststunder.

Men her vil vi heller mindes, at om hans lysende snille har ophort at arbeide og hans sympatiske røst har forstummet, saa lever hans verk efter ham. Det vedblir at fylde en stor plads i vort aandsliv og vil som enhver spiredygtig indsats vedbli at øve sin gjerning og vokse sin vekst. Slige mænd efterlader sig derfor ikke et tomrum.

Til fuldkommen at riste minderunerne over den store sprog- og oldgransker savner undertegnede forudsætningerne. Hans forskerarbeide var baade saa specielt og fremforalt saa omfattende at kun fagmanden helt kan bedømme det.

Jeg laaner til illustration nogle linjer av en kyndig fra nogle aar tilbage[1]: «Sophus Bugge er en av de sidste store altomspændende filologer som behersker hele sin vidstrakte videnskab. Hans vingefang er vældigt. Han er traditionssamler og runetolker, han er mytolog og etymolog, han er filolog og sammenlignende litteraturforsker. Han har skrevet store og smaa verker — om norrøne gudesagn og om sigøinersprog, om germansk heltedigtning og gammellatinske komedier, om nordiske folkeviser og etruskiske sprogmindesmerker, om runeindskrifter og romansk etymologi, om skaldekvad og keltiske sagn, om sagaer og gamle nordiske love saa vel som om

[1]) Prof. Moltke Moe i «Norden» 1902 side 25.

armenisk og lykisk, om norske og svenske nutidsbygdemaal og om gammelitaliske dialekter, om runealfabetets oprindelse og om assyriske indskrifter, om latinske middelalderkrøniker og angelsaksiske eller gammeltyske digte, om nordiske steds- og personnavne og om græsk-latinske ordudledninger.

En imponerende liste! Og paa alle omraader har han præsteret det betydelige, paa flere det banebrydende og epokegjørende. Ude av stand til at dømme om alt maa vi her holde os til det som er os alle tilgjængeligt og forstaaeligt. Det væsentligste av Bugges forskerindsats er jo ogsaa, ialfald i sine resultater og hovedtræk, forlængst gjennem undervisning, litteratur og presse blit almeneie.

I grunden var vel heller ikke for ham selv den uhyre filologiske lærdom selvformaal, men middel i et større og mere alment formaals tjeneste. Selv naar han streifed ind paa saa fjerne enemerker som etruskiske og oskiske, armeniske og lykiske sprog og dialekter, saa var det neppe bare sproglig interesse som drev ham. Vel kunde han ofte stanse op foran rent filologiske spørsmaal og gaader han mødte og i forbigaaende ryste opsigtsvækkende avhandlinger av ærmet. Men det som egentlig leded ham paa hans mangfoldige vei, det var — deri feiler vi neppe — det uudslukkelige begjær efter klarhed over Norges og Nordens ældste fortid, efter at skaffe lys over de skjulte forbindelseslinjer mellem vore fædres aandsliv og den øvrige gamle kulturverden.

Det har han ogsaa gjort som ingen anden.

Visselig hadde ældre forskere udført et stort rydningsarbeide. Fremfor alle *Keyser* og *Munch*. Men deres hovedopgave hadde været at samle og tilrettelægge det foreliggende stof. Den kritiske sigtning av enkelthederne og den omhyggelige eftersporing av de historiske sammenhænge hadde de trods mange vigtige tilløb naturligvis ikke magtet. Det oversteg enkeltmands kræfter og kræved en arbeidets deling. Siden har de forskjellige oldtidsvidenskaber arbeidet i fællesskab omend fra hver sin kant: den almindelige historieforskning, arkæologien, traditionsforskningen, sprogvidenskaben. Bugge tog teten i den sidste, men derved ogsaa i hele oldtidsvidenskabernes samlede fremmarsch. Alt hvad moderne filologi raader over av midler har han anvendt til lyskaster over vor

ældste fortid. Men saa ser her nu ogsaa ganske anderledes ud end før han traadte frem for et halvt aarhundrede siden.

Dengang hersked endnu ubrudt den nedarvede betragtning av vore gamle myter og sagn. De gjaldt for en urgammel skat som hadde tilhørt vore fædre gjennem aarhundreder, før de med vikingetogene traadte ind i historiens dag. Som en egte frembringelse av den nordiske folkeaand. Romantiken hadde omgit dem med en glans som aldrig før. Man tænke især paa Grundtvig og hans venner. De gamle myter og heltekvad var dem næsten en anden religion, et grundlag for deres «folkelige» program, næsten som «det levende ord av Herrens mund» var det for det kristelige. Fordybelsen i dem blev et foryngelsens bad for nationalfølelsen.

Men med dette sit nyopdagede værd var de gamle sagnskatte blit et tvistens æble mellem de germanske folk. Alle kræved arven for sig, eller ialfald mest mulig av den. I Danmark og Sverige holdt man dem i det mindste for fællesnordiske. Tyskerne vilde ha myterne til fællesgermanske eller tyske. Og saa kom nordmændene gjennem den «norske historiske skole» med sine særkrav: mytesagnene var alene norsk eller norskislandsk nationaleiendom. Et særkrav som Keyser bl. a. støtted ved sin berømte indvandringsteori om nordmændenes komme til Norge nordenom den botniske bugt, ikke søndenfra med de øvrige skandinaver. Selvfølgelig for alle ikke-nordmænd det urimeligste av alle krav.

Saaledes stod efter midten av forrige aarhundrede alle mod alle. Overalt spilled nationale interesser ind i oldtidsforskningen. Kun ett hersked der mestendels enighed om: traditionernes urgamle ælde og egte germanske oprindelse.

Vistnok voved her en og anden kjættersk røst sig frem. I Danmark *Jessen,* i England *Stephens* og *Vigfusson,* hos os *J. E. Sars.* Men slige røster lod kun spredt og blev mødt næsten «som enslags gadeuorden». De vidned dog om at her var something rotten. Men der mangled en mand som kunde si et myndig og upartisk ord.

Han var dog under forberedelse. *Sophus Bugge* — kjøbmandssøn fra Larvik, født 5te januar 1833 — hadde allerede som student vakt opsigt ved selvstændige sprog- og sagnstudier. Han hadde med offentlig understøttelse samlet

og udgit folkeviser («Gamle norske folkeviser» 1858; «Folkeviser fra øvre Telemarken» 1859) og paabegyndt den kritiske sigtning og udgivelse av de gamle gude- og heltesagn («Norrøne skrifter af sagnhistorisk indhold» 1864—73; «Norrøn fornkvæđi» 1867) før han blanded sig i striden om deres oprindelse. Samtidig hadde han lagt grunden til sine epokegjørende runestudier, som han siden altid fortsatte og hvis modne frugt nu foreligger i hans kjæmpeverk om Norges indskrifter med de ældre og yngre runer (1891 fg.).

Saaledes rustet hadde Sophus Bugge fremfor nogen krav paa at bli hørt om de spørsmaal hvorom der stredes. Længe nøled han dog med at blande sig i striden, vel anende den storm han vilde vække.

For os yngre der kun har kjendt Sophus Bugge som den alment feirede forsker, og som dertil hadde faat et indtryk av hans pietetsfulde og konservative natur, høres det ret underligt at han engang stod der som varg i veum og blev udskreget næsten som revolutionær. Slig virked det, da han endelig tog bladet fra munden, først mere flygtig i et par foredrag fra slutten av 70-aarene, saa med udførlig begrundelse i sine berømte «*Studier over de nordiske gude- og heltesagns oprindelse*» (1ste række 1881—89, 2den række 1896).

Bugge hadde stillet sig paa kjætternes side. Han hadde forgrebet sig paa dogmer som det er næsten ligesaa farlig at røre ved som de religiøse, nemlig de nationale. Hans tidligere venner tedde sig bedrøvet. Fagbrødre skjældte hans studier som galmandsverk. En tysk mytolog erklærte kort og godt: «Jeg har ikke læst Bugges skrift, og vil ikke læse det; men jeg ved at han ikke har ret». Og dette var ikke bare i udlandet, ogsaa herhjemme fik han høre ilde nok, ikke mindst fra grundtvigianerne. Han hadde saaret den norske nationalforfængelighed.

Bugge indleded sine «Studier» med en anerkjendelse av et fælles grundlag for nordboernes og de øvrige germaners gudetro (Studier I, side 3) og dermed av dennes delvise urgermanske karakter. Men saa meget sterkere gjorde han gjældende at meget av myternes indhold, og det ikke det uvæsentligste, ikke lod sig forklare anderledes end som laan vesterfra, fra kelter og angelsakser, og at sagnene ikke

kunde være formet før i vikingetiden. Eller som han skarpt og klart udtrykte det: intet av Eddadigtene er ældre end det 9de aarhundrede. De var opstaat, ikke i den graa urtid som produkt av germansk eller nordisk eller endog norsk folkeaand, men først i historisk tid under vikingernes lytten til irske og angelsaksiske munkes og munkelærdes fortællinger. Og det de saaledes hørte var heller ikke i vesterlandene uregen aandsfrembringelse, men laan fra kristendom, jødedom og græsk-romersk mytologi.

Saaledes gav Bugge ingen av de stridende parter ret. Dog stilled han sig forsaavidt paa det norske standpunkt som han — det fulgte nødvendig av den hele betragtning — tilkjendte de *norske* vikinger og kolonister i vesterlandene den væsentligste andel i myte- og sagndannelsen. Og paa et vis godkjendte han endog talen om myternes udspring av den norske folkeaand, idet han paaviste hvorledes det fremmede stof i nordboernes sjæl hadde tat hjemlig form og farve og var smeltet inderlig sammen med deres eget hjemmevante tankestof og tænkesæt til en ny beundringsværdig støbning. Men atter rev han gamle idoler ned. Virkelig *folkedigtning* blev der paa denne maade dog ikke tale om Gude- og heltekvadene var alligevel ikke i egentlig forstand folkeeie; skabt av vikingehøvdinger og skalder tilhørte de i virkeligheden kun en udvalgt aristokratisk kreds, ja var for en stor del blit til udenfor selve Norge, blandt de norske udflyttere i vesterlandene

Alt ialt kan man forstaa den uvilje hvormed disse resultater blev mødt. I Norge saa meget desto heller som Bugges runeforskninger hadde godtgjort umuligheden av Keysers indvandringsteori.

Men her stod man overfor et bevismateriale som ikke var til at komme udenom. Her var en opfatning som ikke var dikteret av nationalpatriotiske interesser, men bygget paa ligesaa objektiv som genialt skarpsindig bevisførsel. Desuden kom andre fagvidenskaber, som arkæologien, til lignende resultater.

Forlængst har kampen stilnet om Bugges navn. Hans opfatning har i det væsentlige seiret — man kan si over hele linjen.

Ikke saa at alt det hans kritikere har indvendt mod ham,

har været grundløst. I mange enkeltheder har han naturligvis tat feil. Hans gjætninger og slutninger var jo ofte ligesaa dristige som geniale. Kan hænde det ogsaa kan siges at hans myteforskning som helhed var præget av en viss ensidighed: han hadde kanske mer øie for det fremmede end det egte hjemlige og oprindelige indhold i den norrøne digtning. Men det var nu engang forbindelseslinjerne mellem disse gebeter han vilde klarlægge. Og det maatte gjøres før det lod sig gjøre at bringe for dagen hvad der var egte norrønt. At forresten Bugge hadde øinene aabne ogsaa til den kant er alt antydet.

Forøvrigt skal man vistnok lede efter en forsker som mindre har redet kjepheste og dyrket forudfattede meninger end Sophus Bugge. Gjennem hele hans granskning lyser en retskaffen, uegennyttig og frygtløs personlighed. Altid var det ham om sag at gjøre. Altid var han rede til at lytte til kritikeres indvendinger, selvom de hadde en personlig braadd. Og var han en dristig pioner saa var han heller ikke ræd for at tilstaa sine feiltagelser. Hvor ofte har han ikke korrigeret sig selv. Og hvor vanskelig hadde han ikke for at slaa sig til ro med sine engang vundne resultater. Stadig vækkes hos mig nye formodninger om . . . Røkindskriften , skrev han til en ung fagfælle endnu dagen før den nat slaganfaldet rammed ham. Yttringen var karakteristisk

Men sit *helhedssyn* paa den norrøne gude- og heltedigtning ændred han ikke, selvom han ændred sin mening i enkeltheder, og selvom han i sin ustanselige higen efter fuld forklaring ogsaa kunde søge tilknytninger paa andre hold end i Vesten. For en tid siden holdt han saaledes i Kristiania videnskabsselskab et foredrag, hvori han mente at kunne paavise i vor mytologi træk som hadde vandret fra Østerlandene til Norden over Lilleasien og Sortehavslandene[1]. Men sligt betød ingen ændring i Bugges totalopfatning.

Sophus Bugge leved helt for sin granskning, og han fik den lykke, selvom synet sløvedes og haanden blev skjælvende, at arbeide med usvækket aandskraft til det sidste. Men hans

---

[1] Se hans foredrag om Frico, Frigg og Priapos i Kr.a videnskabsselskabs forhandlinger 1904.

forngranskninger satte ham ikke skylapper for øinene overfor det som foregik i hans samtid. En sjelden gang kunde den ellers tilbageholdne lærde føle sig drevet til at træ frem fra sit studerkammer og si et ord til dagens begivenheder, som vel ikke altid smagte ham. Altid skede det da med den ham egne fornemme takt, men ligefuldt med myndighed. Ved leilighed la han ogsaa for dagen hvordan hans syn paa vort og andre folks kulturliv og fremgangskaar var bygget paa udbyttet av hans granskning. Intet folks kultur er rundet bare av hjemlig jord, men skyldes paavirkning av andre kulturer. Derfor er vilkaaret for et folks fremgang i kultur ikke den at det i selvgodhed stænger sig inde med sit eget og søger at være sig selv nok, men at det, i troskab mod sig selv, holder øinene aabne til de andre kultursamfund, paavirkes av dem og arbeider det lærte sammen med sit nedarvede aandsindhold.

Det var den lære Sophus Bugge hadde vundet ved sit studium av vikingetiden, denne første vaarbruddstid i vort folks historie.

Saa staar Sophus Bugge der ikke blot som en stuelærd, hvis forskningsresultater vel har sin interesse men ellers intet større værd. Han er blit vort folks lærer. Han har lært det en rigtigere vurdering av sin egen fortid og dermed git det en nøkkel i hænde til at forstaa vilkaarene for sin fremtid. Kan hænde lærdommen ikke endda er gaat vort folks store flerhed slig i blodet som Bugge ønsked. Men at vore ledende mænd har fattet den, og at de i Bugge ogsaa saa noget mer end den geniale lærde som hadde kastet glans over fædrelandet, det tør vi vel se et vidnesbyrd om deri at stortinget enstemmig vedtog at hans begravelse skulde bekostes av det offentlige.

Andreas Brandrud.

JUHANI AHO.

Jeg skulde ud paa ferietur, og skulde have mig en bog som passed for ferierne: saavidt vegtig at den gav noget, og samtidig saa let at den ikke anstrengte. Valget faldt mig denne gang let. Straks jeg kom ind i butiken, fik jeg øie paa en bog jeg hørte omtale i Finland ifjor: «*Vardagar och frostnätter* af *Juhani Aho*. Autoriserad öfversättning från finskan af Holger Nohrström. Stockholm. A. Bonniers». Rigtignok vakte de to tykke bind, som tilsammen kosted kr. 7,50, en del betænkeligligheder; men betænkelighederne blev overvundet. Bogen blev kjøbt, og jeg angrer ikke paa det. Den har i den grad forhøiet mine sommerglæder, at jeg anser det for kristenpligt at gjøre mine medmennesker opmærksom paa bogen.

Forfatteren[1]) var mig ikke ubekjendt. For flere aar siden læste jeg en bog af ham, som i svensk oversættelse bærer titelen «Väckta». Den indeholder skildringer fra den religiøse vækkelse i Finland — omvendelseshistorier i høiere stil. Forfatteren har vistnok levet sin barndom i nært forhold til denne vækkelse, og han har lært at elske den. Enkelte ting tyder paa, at hans senere udvikling har rokket troen i hans hjerte — eller kanske rettere: i hans hode, men minderne fra det religiøse liv han saa i sin barndom, har fulgt ham hele livet igjennem og er blevet hans digtnings gode genius. Jeg skulde meget anbefale vore religiøse blade at stifte bekjendtskab med «Väckta», og skaffe sig tilladelse til at meddele nogen af dens fine, yndige skitser.

«Vardagar och frostnätter» behandler ogsaa vækkelsestiden, men fra et høiere og mere omfattende synspunkt. Det er ikke bare den religiøse vækkelse vi føres ind i. Det er det

[1]) Finsk digter, ca. 45 aar gammel, prestesøn, for tiden medlem af en komite som udarbeider en ny finsk bibeloversættelse.

finske folks vækkelse i hele dens udstrækning. Fortællingen er henlagt til den tid, da Lønnroth samled den finske folkedigtning, Kalevala og Kanteletar, og Snellmann reiste kravet: i Finland skal der tales *finsk*, ikke bare i hjem og kirke, men ogsaa i tingsal, videnskab og literatur; ti Finland tilhører *finnerne*. Samtidig vakte bonden Paavo Ruotsolainen folket religiøst, og blev de første forsøg gjort paa ogsaa at løfte landet op af armoden og udnytte dets naturlige rigdomme. Hele dette gryende og spirende liv strømmer os imøde; vi ser hvorledes navnlig de nationale ideer griber ungdommen og driver den til daad; vi ser de kampe den derved kommer ind i, og de nederlag den faar lide. Paa lyse varme »vardagar« følger kolde »frostnätter«. Bogen ender dog med en lysning som bebuder en ny gryende dag.

Nærmest giver altsaa bogen et indblik i det finske folks kamp for sin ret i det sidste halvhundredaar. Den korrigerer her en opfatning som vistnok er almindelig hos os. Vi tænker os gjerne det finske folk undertrykt af Rusland. Men her gjør vi nok Rusland adskillig uret. Det var først under det Bobrikofske regimente at den russiske styrelse greb ind i Finlands indre styre og øved vold. For den tid var det indenlandske myndigheder som styrte, og bar ansvaret for landets styre. Sandheden Juhani Ahos bog giver os et indblik i, er denne: det finske folk har havt sine undertrykkere inden sine egne landemærker. Det har maattet kjæmpe en lang og haard kamp mod sine egne styresmænd, før det vandt sin ret.

Men det er langt fra at bogens betydning er udtømt med dette. Den giver langt mere end et indblik i Finlands forholde. «Boken er full af visdom och skönhet» siger Geijerstam om den.

Den er nemlig gjennemglødet af begeistring. Det kan ikke vurderes høit nok. Aa, al den interesseløse literatur vi har faat i de senere aar! Digteren staar der paa sit ophøiede stade og lorgneterer folkeliv og menneskeskjæbner og sjælstilstande, og fortæller med interesseløs ro det han ser. Han tager ikke noget parti; han sigter ikke mod noget maal; han vil bare male, lægge frem: slig er livet. Vi siger: nei; slig er ikke livet; slig er døden. Liv er der kun der, hvor man

vil noget, er begeistret for noget, kjæmper for noget. Hvor enhver begeistring er slukt og man intet vil, der er døden. Det er døden som i denne interesseløse literatur forsøger at skildre livet. Men døden forstaar ikke livet. Den forstaar sig kun paa det døde og døende. Det denne literatur skildrer, bliver derfor ikke det virkelige levende liv; det bliver livet i dets opløsning, forraadnelsen. I Ahos bog kjendes livets friske aandepust fra først til sidst, ti forfatteren vil noget. Han er selv begeistret, og han vil tænde begeistring; han vil give os noget at leve for, ikke bare i de lyse «vårdagar», naar livet svulmer og begeistringen er let at tænde, ogsaa naar frostnätterne kommer og svir en hel del forhaabninger af, og truer med at lægge livet øde. Han vil lære os lidt af den kunst midt i nød og nederlag at virke, kjæmpe, haabe, vente, ufortrødent, tillidsfuldt, frimodig og glad.

Kan være at Finland er en særlig udvalgt jordbund for en slig digtning. Den trænges dog overalt i verden. Overalt speider man efter noget som kan holde livslysten og livshaabet oppe, for man føler med gru at begge dele synker. Pessimismen lægger sig som en klam taage over Europas kultur, og digtningen er for største delen gjennemisnet af den.

Det staar i nært sammenhæng hermed, at det erotiske spiller en anden rolle i denne bog end almindeligt er baade i gammel og ny literatur. I den gamle literatur var det gjerne saa: bogen endte med, at de to fik hverandre, dermed var alt vundet; eller de fik ikke hverandre, dermed var alt tabt. Den nyere literatur er her som ellers baade sandere og dybere end den gamle. Den har set, at alt er ikke vundet med det at de to faar hverandre. I mange tilfælde begynder netop da vanskelighederne. Opgaven er nu at bevare kjærligheden, og den opgave viser sig ofte uløselig, fordi elskoven er en naturmagt, hvis luner er uberegnelige og hvis kræfter er ubetvingelige. Deri er imidlertid gammel og ny literatur saa temmelig enige, at livets store hovedsag er at faa tilfredsstillet sin elskov. Uden det har livet lidet værd, ti udenfor det erotiske er der ikke noget som har synderlig værd. Alt andet er saa temmelig værdiløst.

Denne løgn har alle tiders skjønliteratur mere eller

mindre stærkt suggereret ungdommen. Derfor har den bidraget ganske betydelig til at gjøre livet tomt og fladt. Det er derfor slet ikke uden grund, at pietismen har fordømt romanlæsning og teater. Den har instinktivt følt, at her havde livet i Gud en af sine farligste konkurrenter. Det er jo greit, at for den som har sit himmerige i elskoven, faar Gud og hans himmel ikke stort at betyde.

Aho kjender elskoven og dens magt over sindet saare vel, og han forstaar at skildre den baade glødende og fint, men den faar hos ham ikke lov til at være livets store hovedsag. Mennesket har større ting at leve for end at tilfredsstille sin elskov. Der er høiere maal som vinker. Elskoven faar derfor heller ikke lov til at være nogen ubetvingelig naturmagt. Den kan mestres og den bliver mestret. Den maa finde sig i ydmygt og selvfornegtende at bøie sig ind under det høiere maal som kalder og vinker. Naturligvis bliver det en korsgang. Det bliver som at rive øiet ud, hugge haanden af. Men det lader sig gjøre. Og — det bringer lykke. Tilsidst takker en ogsaa for den elskov en maatte korsfæste, ti ogsaa den var et moment i ens udvikling; den modned og danned en for det livsmaal, som giver livet værd.

Størst betydning har dog bogen derved, at den har taget det religiøse med og givet det en fremtrædende stilling mellem de magter som bestemmer livet. Derved skiller Ahos digtning sig stærkt ud fra nutidens almindelige literatur. Det er jo dog forbausende: der skrives bøger i tusendvis, som ialfald mener sig at skildre det virkelige liv, og religionen er helt udenfor. En maa spørge: hører da ikke religionen til det virkelige liv? Er den død ud i verden? Findes den ikke mere?

Visselig er dette et vidnesbyrd om, hvor yderlig svagt nutidens religiøse liv er. Var det stærkt, *maatte* digterne indlade sig med det. De kunde ikke ignorere det. Men det er tillige et vidnesbyrd om, hvor overfladisk digterne studerer livet. Saa de lidt dybere, vilde de nok opdage, at der endnu findes religion i verden, og at den er en magt som ikke lader sig ignorere. Men tyven tror saa let, at alle stjæler: man er selv uden religion, derfor anser man det for givet at andre ogsaa er det.

I Ahos bog møder vi religionen som en livsmagt. Den kommer strømmende ud af folkedybet, som den magt der har holdt det finske folk oppe under dets trange kaar, givet det rygrad og kraft, tæmmet vildskaben og adlet karakteren. Fra folkedybet af møder det den akademiske ungdom, som er grebet af de nationale ideer, har slaat slag for dem og lidt nederlag og staar der magtstjaalet og ribbet, nær ved at synke. Den religiøse bølge løfter dem op af mismodet og giver dem ny byggegrund og nyt livsmaal. Et øieblik ser det ud som de nationale ideer skulde drukne i denne bølge. De dukker dog op til sidst, og mødes med det religiøse i forstaaelse og samklang.

Det er ingen lavet idealreligion vi møder, som i de almindelige religiøse fortællinger. Det er den finske pietisme slig som den var for femti aar siden, og kanske endnu er. Den viser sig trangsynt, dømmesyg og fanatisk som pietisme i almindelighed, men ærlig og egte. Den ligger for stærkt under korset, til at uegte elementer faar fæste sig. Det lykkelige hos Juhani Aho er, at han har havt øie til at se den egte kjerne bag den ru skal. Han har set, at bag al pietismens bornerte fanatisme gjemte sig egte kristendom, og at denne egte kristendom gav lys og kraft under haarde kaar. Derfor elsker han pietismen, og skildrer den slig at man kommer til at elske den trods dens mangler. Med alt det som kan siges om dem, er de skjønne, disse stille, beherskede, i Guds vilje overladte, men samtidig ubøielige mænd og kvinder han lærer os at kjende. For vi lærer dem at kjende. Det religiøse bliver ikke bare streifet i forbigaaende eller pegt paa i frastand. Vi føres midt ind i de pietistiske kredse. Vi hører Paavo tale til opbyggelse. Jeg tviler paa, at hans tale har været saa godt formet som den er her; men tankerne er utvilsomt egte; den ældre pietismes religiøse syn er mesterlig gjengivet. Vi hører de vakte samtale sig imellem, og vi kjender disse samtaler igjen fra de gode stunder vi selv kan have havt i pietistiske kredse.

Et af de ypperligste kapitler i bogen fortæller om, hvorledes Antero og Lauri, to nyvakte akademikere, besøger Paavo for at søge raad i sin salighedssag. Det er ikke frit for, at de venter sig en lidt extra modtagelse. Det var jo et extra

besøg han her fik. Men Paavo tager sagen meget rolig. «Korna råma därute af hunger, man måste gå och skaffa hö åt dem», siger Paavo, og saa rusler han afsted efter hø, og bliver borte hele dagen. Da han saa kommer hjem, er hans første spørgsmaal, om de fremmede har faat mad. «Vi ha inte kommit hit för matens skull», sagde Lauri mismodigt. «Ahå, jaså, inte för dens skull; men jag syndiga människa måste nu gå att spisa», sagde Paavo. Først da han har spist, faar de ham i tale, og da karnøfler han dem faderligt og alvorligt.

Antero fortalte ham, hvorledes han var blevet vakt, og at han nu havde fundet fred og en vidunderlig kraft til at overvinde alle fristelser. «Du tyckes ha skapat dig en frälsare af dig själf», svarte den gamle, «och du torde väl inte i ditt tycke vara i behof af någon annan. Du ämnar från åsen af din helighets självbyggda tempel hoppa rakt in i himlen. — — — Herren måste nog en gång visa dig, hurudan du egentligen är, och innan han får dig rigtigt ren och ny, nedsöla dig i en saadan smutspöl, att du, när du sedan stiger upp derifrån, inte mer kännar igen ditt eget ansikte. Först när du i dess förändrade utseende igenkenner dig själf och erkänner detta utseende för ditt och på dina knän, full af ängslan och ångest, i din nöd tigger og bönfaller honom om en bättre omskapare och af honom får et nytt bad, kan du inom big börja förvana dig öfver Guds underverk». — Lauri betror ham sin særlige nød: han har forført en ung pige; hans samvittighed kræver nu, at han skal egte hende, men hans forældre modsætter sig, og selv elsker han en anden. Paavo svarer: «Befaller engång ditt samvete dig något, hvarför skall du då mer fråga mig? Men kom ihåg det, att du inte får rekna dig det til någon förtjänst, ty det är det inte. Du inbillade dig väl redan något sådant?». «Men huru kan ni skåda så djupt i en människas hemligaste tankar, djupare än till och med jag själf», utropade Lauri. Paavo log: «Fråga inte en gammal syndare, huru han känner syndens vägar. Ännu har jag aldrig hörd en syndens ton, som inte någon gång förut ljudit ochså i mina egna öron».

Dagen efter, da de sad i slæden for at reise hjem, raabte han ud til Lauri: «Jag vill till slut angående den där din sak säga dig, att du skal göra så som du ämnat. — — —

Narrade du en gång flickan under äktenskapslöfte, så skall du gifta dig med henne. Den saken slipper du inte och behöfver du inte heller slippa. Du fik inte min tillåtelse därtill, om du ochså möjligen trodde, att du skulle få den».

Ikke blot i de pietistiske kredse føres vi ind; ogsaa i de vaktes inderste sjæleliv. Vi har her et forsøg paa at fremstille omvendelsens psykologi. Jeg vil ikke sige, at det er lykkedes fuldstændig. Men det er et priseligt forsøg og har uforlignelig skjønne enkeltheder.

En af bogens høidepunkter er Anteros bryllup. Han elsked den straalende Naimi, men hun tilhørte allerede en anden. Saa kom han i et stemningsøieblik til at spørge sin fromme barndomsveninde Emma: «Håller du litet af mig Emma?» Og Emma svarte: «Ja, det gör jag, jag håller mycket af dig». Saa var han forlovet, og nu skal de vies. Lige før vielsen faar han underretning om at Naimis mand er død. Omtumlet af tusen stridige tanker svarer han et fortvilet ja paa prestens spørgsmaal, og iler efter vielsen op paa sit værelse. «En gränslös fortviflan, en bottenlös ångest har öfverväldigat honom. Han är icke förbättrad, han är icke förändrad. — — — Herre, förlåt mig! Herre, förbarma dig öfver mig, eländige syndare! Herre, skänk mig kraft och styrka i min uselhet! Hurudan är jag inte allt fortfarande!» — — — Plötsligt flammar en känsla af trots, vrede och uproriskhet upp i hans hjärta. «Hvarför utsatte du mig för denna fristelse? Hvarför just nu? Hvarför bringade du mig just nu denna underrättelse? Hvarför frestar du mig öfver mina krafter? Hvad är din afsikt med allt detta? Hvad är meningen? Hvad är meningen?»

Han uprepar gång på gång denna fråga för sig själf, utan afbrott, först liksom paa trots hamrande med knuten näfve på en sluten dörr, saa bultande som en vandrare, som söker skydd i natten, och sedan småningom som ett litet barn, hvilket blifvit utestängdt och utan att räcka upp til låset står bakom dörren och fastän ingen hör, förtvifladt ropar: «Öppna, öppna!»

Och plötsligt öppnas dörren, slås upp på vid gafvel, det har skett honom ovetande, utan at han märkt eller varseblifvit något — — —

Det var meningen, att jag ännu behöfde också detta. Herren har inte förskjutit mig. Jag trodde mig redan vara nära målet, men min vandring var knappast börjad. Jag står ennu vid randen af det kärr, där vägen genom ödemarken tager vid. Detta visade han mig nu. Det var meningen. Han böjde knä och tackade och bad. Han tackade för den upplysning Herren skänkt honom, han bönföll om den kraft han ännu inte ägde. Och för första gången i sitt lif kände han sig stå liksom ansikte mot ansikte med Herren Gud».

Dette faar være nok om bogens indhold.

Men dette er jo opbyggelsesliteratur og ikke kunst, vil nogen sige. Her kan jeg berolige med en autoritet de fleste vil bøie sig for. Ingen vil mistænke den svenske forfatter Gustaf af Geijerstam for at have nogen særlig forkjærlighed for opbyggelsesliteratur. Heller ikke vil nogen tvile paa, at han jo forstaar sig paa kunst. Han har skrevet en længere opsats om bogen, og af den faar jeg lov at anføre nogen linjer:

«Denna roman är *ett epos i stor stil*, och dess hjälte är skaldens fäderneslаnd. *En stor och varm gåfva är detta från en diktare till ett folk.* — — — Boken innehåller en rikedom af menniskor och situationer. Våren är der lika ljus och skön, som hvad vintern är hård och mörk. Hela tiden ser man kring dessa människor och deras vexlande öden de knoppande björkarne kring den leende insjön, eller de frusna moarna, öfver hvilka höja sig åsarne med snötäckt skog. Tyst och stilla ligger allt, den vårliga insjön, liksom den frusna skogsnejden. I denna tystnad röra sig de människor, hvilka vaknat upp til de första ytringarna af det sega, lugna uppror, hvilket en dag skulle komma framtiden att ljusna för enrisets folk. Och rundt om folket, i kontakt med detsamma, stundom i strid därmed, möter man typer från den bildade klassen, människor af kött och blod, skildrade med sällsport makt och styrka. — — — *Ett manligt återhållet patos präglar denna bok från den första sidan till den sidsta — — — boken är full af visdom och skönhet*, och författaren synes mig aldrig ha samlat sig till et större verk.»

Hvorfor har ikke hele den rige æstetiske literatur Norge nu eier et eneste sidestykke til Ahos «Vårdagar»?

Ogsaa i vort folks liv har det religiøse spillet en hovedrolle. Den religiøse vækkelse gik ogsaa hos os foran den nationale. I spidsen for det unge Norges historie staar en udpræget religiøs skikkelse, som samtidig med at vække folket religiøst indleder den kamp mod overklassens formynderi og det arbeide for økonomisk fremgang der har fyldt dets historie siden, og denne skikkelse staar der til og med omgivet med det skjær, som ti fængselsaars martyrium giver. Vi har siden hans tid havt en hærskare af digtere, og ikke en eneste en af dem har havt øie til at se ham og pen til at skildre ham. Ikke saa meget som et stakkars digt har nogen af dem ofret hans minde.

Hvilket stof for digtning var ikke de gamle Hauges venner med deres høvdingekarakter og deres mandige mod under forfølgelser og pres. Ingen af vore forfattere har indladt sig med dem. Jo — Kielland i «Skipper Worse». Men det er betegnende nok: det er Haugianismen i udartning han skildrer, ikke den egte gamle.

Vore forfattere vil skildre livet som det virkelig er. Alligevel gaar de det religiøse forbi, lader som det ikke er til. Det er vist ogsaa det fornuftigste de kan gjøre. De smaa streiftog enkelte af vanvare kommer til at gjøre ind paa det religiøse felt, viser mer end tilstrækkelig, at det religiøse er *terra incognita* for dem. De forstaar sig ikke paa det, er absolut fremmede for det.

Dette er en forfærdelig mangel ved vor literatur, og en stor skade for vort folk. Der er en mængde mennesker, hvis aandsliv næres udelukkende af dagens æstetiske literatur. Er den religionsløs, bliver de selv det samme. De afkristnes mere og mere. Vor skjønliteratur bidrager mægtig til at afkristne vort folk, særlig dets høiere lag.

Aa, om vi havde en Juhani Aho!

Thv. Klaveness.

KVINDELIGE STUDENTERS 25-AARS JUBILÆUM.

1882—1907.

Det var ved lov af 15de juni 1882, at vort universitets porte blev aabnet for den kvindelige halvdel af landets borgere. Det var rigtignok dengang bare til de forberedende eksamener, artium og andeneksamen. Men det var nu alligevel vendepunktet. De konsekvenser, som man kanske ikke dengang helt vilde se i oinene, kunde ikke i længden udeblive. Da kvinderne ved lov af 14de juni 1884 blev ligestillet med de mandlige studenter med hensyn til alle universitetseksamener, akademiske grader o. s. v., var det jo kun en naturlig og ikke overraskende vekst af den to aar ældre beslutning.

Det gik imidlertid ikke let at faa op port nr. 1. Havde ikke det yderst konkrete tilfælde foreligget, at en dame, frøken Cecilie Thoresen, nu fru advokat Krog, forberedte sig til realartium og to aar itræk fremstillede sig for at faa lov at underkaste sig eksamen, saa havde vel sagens droftelse kommet til at lægge beslag paa længere tider, og kanske med mindre imodekommende resultat. Som det nu var, hastede det, og det var ikke godt at komme forbi. Trods mange og alvorlige betænkeligheder fandt hverken departementet eller kollegiet under de forhold at kunne mane til afslag. I stortinget, hvor forslaget blev bragt frem af nuværende borgermester H. E. Berner, gik det seierrigt igjennem og vedtoges mod en (geistlig) stemme.

Alt samme sommer tog da Cecilie Thoresen eksamen, med laud, og blev immatrikuleret 8de september. Den første kvindelige student blev vel modtaget baade af universitetet og af de mandlige kolleger, da det først var kommet saa langt. Det fremhæves ogsaa almindelig fra de kvindelige

studerendes side, hvor behagelig deres stilling har været under studietiden her i modsætning til ofte i udlandet. I immatrikuleringstalen omtalte kollegiets formand, professor Aubert, i sympathiske ord kvindernes adkomst til universitetet og den første eksamens heldige resultat som et godt varsel for fremtiden. I studenternes kreds gav en god, kameratslig stemning sig straks udtryk. Minervas første datter blev hyldet i sang og tale. En af russen bragte hende i kraftige ord kameraternes hilsen og tak for det mod og den energi, hun havde vist ved at bane veien. Han forsikrede hende om de mandlige studenters glæde over «kvindens selskab ligesaavel i Minervas hal som i balsalen, ligesaavel under professorens forelæsninger som under musikens toner». Og han udtalte den overbevisning, som historien ikke har gjort til skamme: «Ingen af os kan være i tvil om, at hendes følge vil blive stort». Det er foreløbig 810.

De første aar optraadte de kvindelige studenter temmelig spredt. Det var 1 i 1882, 1 i 1883, 2 i 1884. Kuld nr. 25, 1906, var 99. I 1907 var der over hundrede. Ialt er der nu 811 færdige kvindelige studenter. Af disse er det overveiende antal paa den rette side af laud og m. tf.

Forholdsvis svært mange af de første aars studenter tog fat paa embedsstudium. Det var jo meningen med artium dengang. Det er senere, at den ogsaa for de kvindelige elever er blevet mere for en fortsat almenuddannelse at regne. Ialt har 57 damer taget embedseksamen ved vort universitet, deraf 35 medicinere. Det medicinske studium har længe øvet den største tiltrækning paa de kvindelige studerende, nu er det det sproglig-historiske, hvad der vel hænger sammen med, at skolens embeder er aabnet for kvinderne, — og det ikke bare i theorien, som det har været det fra 1896, men i praksis, idet den første kvindelige adjunkt blev ansat i 1906. Ogsaa det overveiende antal af de kvindelige kandidater har eksamen med laud, deraf flere rent laud. Af theologer er der 1, som er ansat ved Kristiania indremissions sekretariat, — af jurister 8, hvoraf 3 er departementssekretærer, 1 praktiserende sagfører, — af de 35 medicinere er de fleste privat praktiserende, — de 8 filologer er overveiende ansat i lærerstillinger, en assistant-professor ved statsuniversitetet i Kansas, — af de

5 realister er en amanuensis ved universitetet, en adjunkt (Stavanger).

To damer har i denne tid taget doktorgraden ved vort universitet, to i Zürich.

De kvindelige studenters store mængde spredes rundt i de mangfoldigste livsstillinger, svært mange bliver lærerinder, ofte ved folkeskolen efter seminareksamens tillægsprøve. Forøvrig findes de rundt i de forskjellige stillinger, hvor man ser unge piger beskjæftiget. Nogen afsluttet kreds med sine særinteresser kan jo kun de egentlig studerende udgjøre, og kvindelige akademici — som man jo maa kalde dem — optræder ikke ofte som laug. — Et almindeligt protestmøde afholdt de, da sagen om kvinders ansættelse som embedsmænd blev henlagt af stortinget, og oversendte storting og regjering en der fattet resolution. — Men de har sine sammenslutninger. Foruden at de jo deltager i Studentersamfundet og andre af de fælles studenterorganisationer, har de de specielle kvindelige, Forbundet og Kvindelige studenters klub, som sine særegne organer. Den første har afgjort kristeligt program, den andens hovedformaal er kameratsligt samvær, og dens aftners foredrag henter sine emner fra alt verdens stof.

At den stadige øgning af de kvindelige studenters tal aar for aar skal fortsætte, som det har gjort i denne tid, er vel ikke sandsynligt. Derimod vil vel nu, naar kvinders ansættelse i det hele som embedsmænd med stemmeretten rykker os saa nær ind paa livet, adskillig flere vove at fuldføre sine studier. Det er da at haabe, at det ikke maa blive fast skik, som det nu for saa manges vedkommende er, at den kvindelige studerende underholder sig selv samtidig med læsningen. At undervise om formiddagen og stu-læse om eftermiddagen er forhold, som det ikke er enhver givet at gaa uknækket ud af paa krop og humør.

Clara Thue Ebbell.

EN DARWINISTS TANKER OM KRISTENDOMMEN.

(Af dr. *Mentz L. Krogh*).

III.

Religionen hævder for mennesket en særskilt plads i tilværelsen, mennesket alene er skabt i Guds billede, mennesket alene er begavet med en udødelig sjæl. Tilbedste for mennesket er det, at Gud har aabenbaret sig i kjødet.

Naturvidenskaben kjender intet af dette. Mennesket er det mest intelligente dyr, det er det hele. Naar mennesket hævder en særstilling for sig, er det en grov vilfarelse, en paa overvurdering af mennesket beroende tendens til at gjøre sig selv til verdens centrum til verdens endemaal og til dens hersker. Men alt dette er «antropocentriske» vildfarelser og illusioner. Lad os med det samme indrømme, at skjønt man ikke netop kan sige at beviset for menneskelegemets afstamning fra dyrelegemet (hjernen inklusive) er ført, saa er dog denne afstamning saa overordentlig sandsynlig, at enhver polemik mod den maa blive negativ og en bortforklaring af mere eller mindre sandsynlige kjendsgjerninger. Man vil vistnok gjøre rettest i uforbeholdent at lade videnskaben faa ret i denne sin anskuelse, at erkjende, at legemlig seet er mennesket et dyr som de andre dyr, at dets stamtræ kan forfølges fra aben og videre ned gjennem dyrerækken osv. osv.

Lad os ogsaa indrømme at der aandelig seet er store ligheder, lad os indrømme at et intelligent dyr staar over en idiot og at veddaerne paa Ceylon næsten repræsenterer et mellemled mellem aben og mennesket.

Der er dog en forskjel, en fundamental forskjel mellem dyr og mennesker. Forskjellen ligger ikke i intelligensen, man maa indrømme, at der her er tale om en kvantitetsforskjel, at den menneskelige intelligens ikke er saa væsensforskjellig fra dyrets, som man i gamle dage har ment.

Det kan endog være tvivlsomt nok, om forskjellen uden videre ligger i menneskets moralske og religiøse evner, thi dette er ikke noget væsentligt artsmerke for mennesket; de moralske værdier er saa flydende, at hvad der er godt blandt det ene folk kan være ondt hos det andet — og der gives mennesker som oprindelig er uden nogen religion og vi ser mennesker som frigjør sig fra religiose baand og afskjærer sine religiøse evner uden at de derved undergaar nogen forandring som skiller dem ud fra det menneskelige.

Imidlertid kan det være et spørgsmaal om man ikke allerede i menneskets religiøse trang og dets religiøse evne finder en fundamental forskjellighed uafhængig af om denne evne tages i brug.

Men forskjellen maa ligge paa et mere iøinespringende felt; skal der være nogen fundamental forskjel, maa den være til at tage og føle paa og ikke søges efter i uudviklede organer. Den er der ogsaa.

Forskjellen paa mennesket og dyret er den, at medens dyret blindt bøier sig for naturens lov og uden dødsfrygt og uden smerte gaar sin opløsning imøde, saa staar mennesket fra det øieblik da dets bevidsthed vaagner i en bestemt opposition mod naturens lov. Døden er for mennesket i sin almindelighed den store fiende, den grusomme tilintetgjører, den magt mennesket skal bekjæmpe. Der er ganske vist dem, der syngende og jublende styrter sig i døden, men dette er fordi de drives dertil af sterkere impulser end den naturlige dødsfrygt, som derfor hemmer og ophæver denne, og der er dem som tilsyneladende indifferente gaar døden imøde, men dette kommer af at de enten gjennem systematisk opdragelse (eller selvopdragelse) har overvundet sin natur, eller af at deres sind ved lidelser eller af andre grunde er bleven sløvet saa meget, at selv den sterkeste naturlige menneskefølelse ikke kan gjøre noget indtryk paa dem.

Og medens dyret ureflekteret bøier sig for udviklingens love, medens det, naar det i kampen for tilværelsen saares til døden søger tilbage til sin hule for at dø der, saa strider mennesket af al magt mod døden og frygten for uafvendelige skjæbne har lænkebundet ham gjennem aarhundrederne, og medens vi i dyreverdenen tilsyneladende kun aner lidelse og

smerte som et kortvarigt mellemled mellem tilværelsens glæde og den evige søvn, saa ser vi mennesket gjennemsat af sygdomme, opfyldt af sorger og græmmende sig til døde.

Medens døden, savnet af de kjære efterladte ikke spiller større rolle for dyret end at det (hvis det da er et rovdyr) spiser sine døde slægtninge og kamerater, ser vi hos mennesket sorgen over de døde lægge livet øde, og det er kun haabet om en «hinsidig» gjenforening som holder mennesket oppe.

Man vil indvende mod denne udvikling, at det forholder sig ikke saa, dyrene føler smerte og dødsfrygt ligesaa godt som menneskene; denne indvending gjælder da først og fremst husdyrene, som brøler af ængstelse, naar de skal slagtes, som hyler for et uvenligt ord — hunden som dør af sorg paa sin herres grav og hesten som ikke vil spise naar den ikke mere faar sit foder af den vante haand osv. osv.

Nu, husdyrene er imidlertid dyr der ikke lever under naturens lov, de er ikke under kampen for tilværelsen i den forstand som de vilde dyr er det, de har under sit kulturliv erhvervet vaner som er dyret i naturtilstanden aldeles fremmed, og de har gjennem en mere eller mindre systematisk opdragelse, «dressur», erhvervet et betydeligere fond af intelligens. Imidlertid synes husdyrets intelligens at være betydelig overdreven, og en hel del tilsyneladende meget intelligente præstationer viser sig i virkeligheden at bero paa dyrets iagttagelsesevne og skarpe sanser, dyrenes sanser staar jo ofte høiere end menneskets. Man tænke bare paa historien om «den kloge Hans», hesten som stavede, regnede osv. og saa viste det sig, at hesten kun opfattede de umerkelige tegn som herren ubevidst viste, naar man kom til det rigtige tal.

Paa samme maade maa vistnok en hel del af de merkelige og rørende træk som fortælles om dyr og om deres følelse og forstand henføres paa den ene side til deres ved dressur hidførte vaner, paa den anden side kan de antages at være et direkte laan fra mennesket ved stadigt samliv med dette.

Imidlertid vil man indvende, at vi ser tilfælde, hvor ogsaa dyret i vild tilstand føler savn og sorg, hvor mødre staar og slikker sine unger som er skudte, hvor fugleforældrene flakser om det iturevne rede. Imidlertid synes heller ikke disse træk

fyldestgjørende, thi den pludselige løsrivelse fra de vante forhold maa nødvendigvis gjøre en ubehagelig indvirkning paa et selv noksaa primitivt følelsesliv, og stiger vi længere ned ser vi, at der ikke er noget spor af smerte, at fisken som har bidt paa krogen og slidt fortommen af, straks er færdig til at bide paa den næste krog som bydes, at metemarken som deles i to spræller lidt, men synes mere berørt af lyset og luften end af lemlæstelsen. Ja vi ser hos sjøstjernen, at en lemlæstelse kun tjener til slægtens formering, idet en delt sjøstjerne udvikler sig til to fuldkomne nye individer.

De laveste organismer maa i det hele taget frakjendes bevidsthed. Häckel erklærer bevidsthedslivet for knyttet til det centraliserede nervesystem, og det skulde da kun findes hos hvirveldyrene og enkelte høit organiserede leddyr. Jo høiere vi stiger opover i dyrerækken, desto mere udviklet blir bevidstheden, og det er vel neppe tvivl underkastet, at en abe og en hund har en høit organiseret bevidsthed. Men dødsfrygten, lidelsen, oprøret mod naturloven, sorgen og græmmelsen er menneskets tvivlsomme privilegium.

I naturen merker vi ikke sorgen, lidelsen, smerten. Naturen, saavel planter som dyr bøier sig ubevidst under evolutionens lov, dør, naar dets tid kommer og pladsen fyldes af ny organisme. Thi døden som saadan er ikke et onde for den uberørte natur eller for dyret som aldrig skjænker den en tanke, men lever i nuets forhaabninger, nuets vellyst eller nuets ubehag.

Selvfølgelig kan dyret blive grebet af rædsel, af panisk rædsel endog naar det staar overfor voldsomme naturbegivenheder, men at ville identificere dette med menneskets dødsfrygt, kan ikke indsees at være en berettiget tanke.

Rent naturmæssigt er det altsaa en høiere viden, men ogsaa en deraf følgende dybere rædsel som skiller mennesket fra dyret. Mennesket kjender bedre end dyret sin skjæbne med alle dens sorger, dens lidelser og den paa os alle lurende død, og derfor er mennesket grebet af smerte over sin skjæbne, og den verdensordning som for dyret er den naturlige, som det ubevidst bøier sig for — den føler mennesket som en forbandelse.

Man kunde da formelig definere mennesket som et væsen

der lever i strid med den naturlige verdensorden, naar denne ikke stemmer med dets ønsker eller som det væsen, hvis bevidste stræben det er at gjøre sig til herre over naturen.

Men der blir altsaa to slags mennesker, saaledes som før omtalt, dem der seirer i kampen for tilværelsen og dem, der ligger under, men i evolutionens store tilværelses kamp maa altid tusinder gaa under for at et individ skal faa udfolde sine evner, og denne lov ser vi gjør sig gjældende i vore daglige forhold i en ganske uhyggelig grad. Vi har paa den ene side dem der nyder alle livets goder, og paa den anden side dem, for hvem livet er en forbandelse, hvem kun svage baand binder til det og hvem kun et haab eller en frygt hindrer i at gjøre ende paa en tilværelse som kun byder dem møie, lidelse og savn.

Men vi ser altsaa at dødsfrygten ikke er som enkelte videnskabsmænd synes at mene, et tab for menneskeslægten, men den er menneskets dyreste eie, den er hans adelsbrev, som hæver ham op i hans egen rangklasse blandt de jordiske væsener, og naar derfor dødsfrygten dræbes i et menneske, saa *kan* dette være saa langt fra et fremskridt i menneskeværd, at det kan betyde at mennesket har tabt sin evne til som fornuftvæsen at skjælve overfor det store ubekjendte, at det i virkeligheden er sunket ned til et lavere, til et dyrisk standpunkt.

Det falder os jo heller ikke ind at beundre modet hos Dschengis Khans vilde horder, der stormede løs i vildt dyrisk raseri paa alt hvad de stødte paa. De minder mest om en lemænflok som ureflekteret styrter sig i søen, fordi den stanser dem paa deres vei uden nogen tanke paa følgerne.

Og vore moderne forskere som gjennem sin moderne naturanskuelse har elimineret dødsfrygten fra sin sjæl, de erkjender jo selv, at paa mennesket og dyret er der ingen væsensforskjel, mennesket er kun et høieste dyr.

Man kunde fristes til uden videre at give dem ret, — for deres eget vedkommende, idet de har dræbt den evne i sig som konstituerer den fundamentale forskjel mellem mennesket og dyret.

Thi dødsfrygten er forskjellen mellem mennesket og dyret,

kun udgangspunktet. Man kan altid dressere et dyr til dødsfrygt, men det vil ikke derfor blive menneske.

Thi den moderne naturvidenskab har lært os at vi maa ikke vente de bratte uformidlede overgange i naturen, vi maa ikke bygge op en hel klassifikation paa et enkelt træk, men vi kan ganske vist tage et enkelt træk til udgangspunkt for vor klassifikation.

Dødsfrygten er et saadant udgangspunkt. Thi ligesom hos dyret den første farveflek paa huden hvori lyset blev optaget paa en anden maade end i den omgivende hud, har dannet udgangspunktet for det dyriske øie, som aabenbarer os den synlige verdens undere, saaledes har den primitive dødsfrygt udviklet sig til det organ hvorigjennem menneskets aandelige evner og dets bevidsthed kan optage i sig den transscendentale verdens sandheder.

Man kan ikke evolutionært tale om hensigtsmæssighed i den forstand hvori ordet sædvanemæssigt er bleven opfattet. Man kan ikke sige, at hjorten har faaet sine lange ben for at løbe hurtigt med dem, men at hjorten løber hurtigt fordi den har lange ben. Man kan derfor ikke hævde, at vi har faaet dødsfrygten, forat den skal drive os til det transscendentale, men at vi paa grund af den mennesket iboende frygt for døden drives det overnaturlige ivold.

Man kan altsaa ikke med den menneskelige dødsfrygt som udgangspunkt bygge noget bevis for det transscendentales existense, men vi kan derimod og maa ogsaa hævde at det at staa i forbindelse med dette transscendentale er for mennesket ligesaa naturligt som for hjorten at løbe eller som for øiet at se. At det menneske som ikke kommer i en saadan forbindelse er ligesaa lidt noget fuldkomment menneske som en lam hjort er noget fuldkomment dyr i sin slægt.

Det var dødsfrygten som tvang mennesket til at vende blikket mod den overnaturlige verden, som tvang det til at tænke sig noget «hinsides» den synlige verden, og det var i disse vage ubestemte følelser at gudsaabenbaringen i jødefolket tog sit udgangspunkt. Det var døden som var menneskets forbandelse, det var frelsen fra døden som jødefolkets Messias skulde bringe. Jahve var jødefolkets Gud som skulde

opholde det blandt nationerne og Abrahams, Isaks og Jakobs Gud var livets Gud.

Det skal ikke hermed være sagt, at tanken om et evigt liv og sjælens udødelighed er nogen oprindelig tanke i den jødiske religion eller at den i de primitive religioner i det hele taget spiller nogen rolle. Tvertimod den synes at være af en forholdsvis sen dato i religionens udvikling, og det er egentlig først Kristus som har hævdet personlighedernes evige bestaaen.

Men det oprindelige i al religion synes at være, at mennesket søger i den midlet til at bekjæmpe den mægtige natur, hvis love truer hans livslykke — den er det vaaben som mennesket bruger for at hævde sig som menneske.

Og den religion som bedst kan hæve mennesket op, som i høieste grad kan frigjøre det fra naturlovenes baand, den religion er derfor den bedste. Den religion som kan gjøre underet — den religion har dermed den evige gyldighed og har dermed faaet sandhedens stempel paa sig.

Men, underet sker altsaa ikke som et skuespil for mængden, et under vil stadig kunne bortforklares, det kan kun overbevise den enkelte sjæl.

Guds rige kommer ikke saaledes at man kan tage og føle derpaa; thi Guds rige er inden i eder.

IV.

Enhver behandling af sjælen ud fra den materielle videnskabs principer maa nødvendigvis blive mangelfuld og haltende. Man kan vel trække op nogle grundlinjer men selv disse blir nødvendigen hypothetiske og alle slutninger maa mangle den logiske stringens; man blir staaende ved, at den her foreslaaede opfatning kun er en mulighed, som redder tanken fra at erklære sig helt bankerot, men nogen fordring paa at give den hele exakte sandhed hverken vil, kan eller tør den gjøre —, den blir en hypothese, et forsøg paa at forklare det transscendentale som muligens kan give et udgangspunkt for senere fremstillinger, og som maaske kan strække til for at forklare endel af de sjælelige fænomener.

Den alt beherskende lov i vor naturopfatning er loven

om saavel materiens som energiens konstans, og forat der skal blive nogen mening i en opfattelse af sjælen fra naturvidenskabeligt standpunkt, maa der tages fuldt hensyn til denne lov. Det transscendentale kan altsaa ikke uden videre opstaa og forsvinde, det maa altid i sin existens være knyttet til tidligere bestaaende transscendentalt «stof» eller «kraft».

Ligesom vi gaar ud fra at der i universet existerer en bestemt mængde stof og en bestemt mængde kraft, maa man altsaa ogsaa gaa ud fra at der findes en bestemt mængde sjæl.

Stoffet arbeider paa at fæstne sig i bestemt form, i skikkelse af selvstændige kloder som har sin fødsel, sit liv og sin død, d. v. s. de fortætter sig, blir sædet for fysiske og kemiske forandringer, levende væsener tager bolig paa dem, men de afkjøles, stivner, livet gaar tilgrunde og tilslut kredser de som livløse materiemasser om i universet, de befolkes ikke af noget væsen og der foregaar ikke engang kemiske processer paa deres overflade eller i deres indre, de har enten afgivet til udenverdenen al den kraft de har modtaget, eller hvad der er det rimeligste de har opmagazineret denne kraft som spændkraft der ligger og venter paa at blive udløst. Paa samme maade indeholder sprængstoffet en større eller mindre energimængde, men naar det aldrig tændes, aldrig blir bibragt dette lille plus af kraft som skal bringe det til at explotion, saa blir den opsamlede energi kun liggende der i evig hvile. Der er dem som mener at verdensudviklingens bestemte maal er at omsætte al levende kraft i spændkraft, saaledes at til syvende og sidst skal universet komme til at bestaa af en utallig mængde affolkede kloder og slukkede sole, der i evig majestætisk ro kredse om hinanden. Stoffet differentieres ud i individer, kraften omsættes til udelukkende potentiel spændkraft.

Man er altsaa berettiget til at antage at den rent materielle verdensudvikling stræber mod et bestemt endemaal.

Men har man nu foruden den materielle verden ogsaa en transscendental verden, saa maa man ad analogiens vei ogsaa slutte at denne stræber mod et bestemt maal. Men medens naturens maal kun er det materielle livs og den materielle omsætnings ophør, saa lærer aabenbaringen os, at den sjælelige verdens maal er af den høieste ethiske betydning.

Ligesom nu legemet opbygges efter bestemte love af det foreliggende materielle stof, saaledes ogsaa sjælen. Den tager sit udgangspunkt i forældrenes sjæl, den søger i alle de sjælelige fænomener som den møder paa sin vei næring, den vokser og udvikler sig gjennem livets kampe — og gjennem samfundet med sit ophav, med Gud — og dens maal er at udvikle en bestemt personlighed, saa skarpt afgrænset at den har bortskaaret alt det som ikke kan passe ind i samfundet med den Gud for hvem den er tilpasset, og saa nøie tilpasset til samfundet med denne Gud, at det i ham finder sin fulde tilfredsstillelse og sin næring paa samme maade som grenen ernæres fra træet, og saaledes at fjernet fra ham kan den ikke leve længere end den afskaarne gren lever i et glas vand.

Man maa altsaa gaa ud fra sjælens præexistens fra evighed af, men vel at merke ikke dens personlige præexistens. Ligesom det enkelte legeme er sammensat af molekuler og atomer der har existeret fra evig tid, men aldrig for har været samlede netop i den forbindelse og underordnede under netop denne bevidsthed, saaledes blev der her ikke tale om nogen «Seelenteich» hvor sjælene opbevares for saa at puttes ind i det legeme der er blevet færdigt til at modtage dem. Endnu mindre blir der tale om nogen sjælevandring, hvor den personlige sjæl flakker hvileløs om fra det ene legeme til det andet. Sjælen er meget mere i sin præexistens ikke andet end det oprindelige «atomkomplex», af hvilket forraad den personlige sjæl henter sin næring og ligesom kulstoffet oprindeligt kun er en død inert masse og først naar det kommer under livets paavirkning differentieres ud i sine komplicerede forbindelser og tager form efter de forskjellige livsformer som benytter det, saaledes tager ogsaa «sjælesubstansen» først form, naar den kommer under paavirkning af den bevidste personlighed.

Men hvorledes blir nu sammenhængen mellem legeme og sjæl, mellem materie og aand, hvorledes kan nu denne transscendentale sjæle-«substans» øve nogen indvirkning paa den virkelig materielle substans i vort legeme eller rettere i vor hjerne.

Man har søgt at forklare dette ved at tænke sig hjernen

som et musikinstrument som sjælen spiller paa, idet den derved udløser de sjælelige egenskaber og impulser.

Forklaringen har meget for sig og analogien er i virkeligheden i mange henseender særdeles oplysende, idet den baade tager hensyn til sjælens existense uafhængig af legemet og lader dens bundethed til dette vederfares retfærdighed.

Buchner reducerer vistnok denne theori in absurdum i nogle faa linjer som er saa betegnende for hans overfladiskhed, at jeg ikke kan negte mig den fornøielse at gjengive dem:

«Et klaver, siger han (Kraft u. Stoff), som samtidig med sin klaverspiller vokser, lever, sover, svækkes og blir sygt, eller som naar det blir ustemt gjør ham uskikket til eftertanke eller fortsætter at spille forvirrede melodier efter at executøren har trukket sig tilbage, eller som kun ved det livligste stofskifte og ved regelmæssigt skifte mellem virksomhed og hvile kan holde sin kraft vedlige er dog en ganske mærkelig ting — — — —. Forfølger man denne tanke konsekvent, maa man indrømme samme eller lignende ret til ethvert andet af vore organer og antage en nervesjæl for nerverne, en muskelsjæl for musklerne, en leversjæl for leveren. Taabeligheder, som det ikke lønner møien at gaa nærmere ind paa.»

Stort videre kan man vel ikke komme i overfladisk betragtningsmaade, det er dog ikke «Brødrene Hals» som har lavet den menneskelige hjerne, den er tvertimod efter evolutionistens egen mening møisommelig opbygget ved naturligt udvalg gjennem talløse generationer, og at den materielle hjerne og dens transscendentale herre og mester sjælen i disse generationers løb har tilpasset sig til hinanden, deri er der dog ikke noget merkeligt. Og naar han mener at man ligesaa vel maa antage en sjæl for leveren som en sjæl for hjernen, synes han rent at glemme at vi er alle enige om at tillægge centralnervesystemet en kvalitativt rent forskjellig funktion fra samtlige andre organer. Eiendommeligt for det er dets særegne forhold overfor en række irritationer som gjennem nerverne føre til det og som det omsætter i følelse, i impulser, i stemninger, kort og godt i det som vi kalder sjælevirksomhed — og ikke nok hermed. Centralnervesystemet ikke blot

modtager irritationer men det meddeler ogsaa (umiddelbart eller formidlet) impulser til de andre organer hvormed det regulerer disses virksomhed; skal derfor leveren endelig have nogen sjæl, maa denne sjæl søges i centralnervesystemet.

Buchners indvendinger kan vi altsaa tage med ro — især naar vi i detaljen gjør os rede for sjælevirksomheden saaledes som vi ved instrumentaltheorien kan opkonstruere os den.

Vi maa tænke os hjernen og formidlet gjennem den det hele menneskelegeme som et stort instrument med talrige registre, stemmer og toner — og for at lade loven om energiens konstans i betragtning, maa vi tænke os, at dette instrument selv automatisk sørger for den luft som skal blæses ned i piberne, men af sig selv frembringer ikke hele det herlige instrument en tone, men saa snart executøren rører ved tasterne kommer tonen frem. For tilhørerne er organisten mere eller mindre skjult, han merkes kun ved sin virksomhed. Men derfor er han ogsaa i al sin forbindelse med udenverdenen bundet til instrumentet, det er kun gjennem det, at han kan meddele sig til omgivelserne.

Er derfor instrumentet lidet, saa formaar han kun at gjøre sig lidet gjældende, er instrumentet fuldkomment vil han kunne blive hørt og beundret i store kredse.

Er instrumentet selv om det oprindelig var et fuldkomment instrument istykker eller ustemt, saa faar selv den dygtigste organist kun mislyd ud af det.

Men organisten tilfører ikke sit orgel nogen ny naturlig kraft, han udløser kun den i orgelet anbragte spændkraft og selv den lille smule kraft som han tilfører det ved at trykke ned tasten, den leverer orgelet tilbage igjen ved sit tryk mod hans finger, — uagtet altsaa organisten er den ledende — den alt beherskende i instrumentet, saa foregaar der ingen egentlig kraftoverførelse fra den ene til den anden.

Overfører vi nu dette paa den menneskelige hjerne, saa kan vi antage at et eller andet sted i hjernen er der et angrebspunkt for sjælen. Nogen plads behøver den som transscendentalt væsen naturligvis ikke. Om nu dette angrebspunkt er lokaliseret til et bestemt sted, eller om det ligger spredt rundt i hjernen i en bestemt slags celler er et spørgsmaal som vi ikke har nogen synderlig greie paa, men det

sidste er det sandsynligste, da man sjelden eller aldrig ser sjælevirksomheden ophøre ved en beskadigelse af et bestemt punkt af hjernen. Det er lidet sandsynligt, at man med sikkerhed vil kunne paavise dette, medmindre man hos de sindsygdomme som medfører en total tilintetgjørelse af sjælevirksomheden uden at skade det legemlige liv, kan paavise bestemte anatomiske forandringer i bestemte dele af hjernen. Dette vilde da naturligvis være et fingerpeg. Men noget bevis for at det netop er sjælens angrebspunkt og ikke selve det materielle produktionssted for sjælevirksomheden som er skadet vil naturligvis ikke ad den vei kunne føres.

Vi ser nu at hos det nyfødte barn kan vi ikke opdage tegn paa nogen sjælevirksomhed. Her er heller ikke instrumentet saa færdigt at executøren kan gjøre noget med det og det er ogsaa rimeligt at antage at executøren er lidet udviklet; thi vi maa ikke tænke os, at alle feil ligger i instrumentet, naar sjælens harmonier blir ustemte.

For at opnaa det fuldkomne i menneskelivet kræves en høit udviklet sjæl i et høit udviklet legeme, — der kræves for at bruge et andet billede, en Paganini paa en kremoneserviolin. Men hvis den ukyndige spiller, saa faar han mislyd ud af det bedste instrument og hvis instrumentet er falskt, saa kan selv Paganini kun aflokke det dissonanser.

Naar derfor videnskabsmændene vil finde et bevis for sjælens materielle beskaffenhed i psychiatrien, saa kan dette ikke forholde sig saa. Sindssygdommen er intet andet end ødelæggelsen af instrumentet, saa tonerne blir falske, skjærende, sprukne eller strengene springer eller sangbunden brister saa tonen ikke kommer frem. Og idioterne er dem der ikke har faaet sit instrument istandsat under udviklingen, saa de aldrig har faaet noget at spille paa.

Men naar tager sjælen bolig i menneskelegemet? Kommer den styrtende i fødselsøieblikket og sniger sig ind i hjernen eller hvad —?

Det synes temmelig selvfølgeligt, at sjælen i kim følger den legemlige kim, at den hefter ved dette og gaar tilgrunde ved de mange legemlige kim som gaar tilgrunde (en opfatning hvis ethiske konsekvens overfor det sexuelle problem vanskelig kan trækkes langt nok). Men at denne sjæl selvfølgelig

kun er et kim, der saa sammen med det legemlige foster udvikles og i sin tid kommer til bevidsthed paa det tidspunkt, da den kan spille sin første melodi paa sit instrument. At den saa udvikles sammen med instrumentet og spiller sine smaa daglige melodier og sine store og sjeldne koncertnumere gjennem livet for saa i døden at skilles fra det ødelagte instrument og i opstandelsen at faa et nyt med større og bedre toner og rigere registre.

Men endnu et spørgsmaal reiser der sig nu med fuld kraft. Kristendommen lærer ikke blot evigt liv men ogsaa evig død. Ikke blot evig herlighed men ogsaa evig dom. Hvorledes hænger det nu sammen hermed?

Der kan tænkes to muligheder, den ene betegnes ved evig straf, den anden med evig død, — den første er den gamle orthodokse opfatning, den sidste er den som mennesket søger at klynge sig til, naar han tænker paa alle dem der ellers vil gaa fortabt og være henvist til evig elendighed.

Ifølge den første opfatning har ethvert menneske faaet sin sjæl og for denne sjæl er han evig ansvarlig. Denne sjæl er ifølge sin natur udødelig og dens opgave er at komme i samfund med Gud, for at opnaa dette lever den sit jordeliv knyttet til et legeme og dette skal den bruge til at sætte sig i forbindelse med sin Gud, til at afpasse sit væsen efter hans væsen og til at udvikle de organer hvorigjennem det kan indsuge og optage i sig Guds væsen.

Hvis nu sjælen forsømmer denne sin opgave og hvis den vender sig fra sin Gud, saa ødelægger den lidt efter lidt de organer som den skulde have brugt til at holde sig fast hos Gud; naar den saa ved døden skilles fra legemet, har den intet holdepunkt, men maa tumle ud i det yderste mørke hvor den er fordømt til at henslæbe sin ensomme tilværelse uden andet samfund end det som den har søgt gjennem jordelivet, og som den der har udviklet organer til at vedligeholde.

Men man kan ogsaa tænke sig en anden mulighed. Sjælen er som saadan ikke udødelig, den maa forhverve sig sin udødelighed derved, at den i sit liv knyttet til legemet benytter livet til at udvikle de nye opgaver som i et senere liv skal knytte den til Gud og derved sikre den livet i ham.

Forsømmer sjælen at udvikle disse sine organer, saa bin-

der den sin tilværelse til det jordiske og er henvist til at dø sammen med legemet eller til uafhængig af legemet at opleve en successiv tilintetgjorelsesproces, hvor den i den dybeste smerte erfarer at den har forspildt sin chance til at sikre sig en evig bestaaen. Aabenbaringen er naar den taler om livet efter dette dunkel og fuld af billeder hvis tydning er vanskelig — snart findes der udtalelser som tyder paa, at den første opfatning er rigtig, — «det yderste mørke der skal være graad og tænderskjæren». — «Og de skal gaa hen disse til den evige pine». — — — Men der er ogsaa steder der synes at tale for den anden opfatning. «Ormen, som ikke dør og ilden som ikke slukkes». Ormen og ilden er jo netop tilintetgjørelsens symboler. Og ligedan synes det jo naar Kristus saa overordentlig sterkt hævder sig som livet og veien til livet som om det er døden der er modsætningen hertil. Og naar der staar, at «hvert træ som ikke bærer god frugt skal afhugges og kastes i ilden» saa tyder jo ogsaa dette paa en tilintetgjørelse.

Denne sidste opfatning synes «humanere», mindre rædselsfuld end den første, den er ogsaa forsaavids mere stemmende med den her hævdede opfatning som man vilde komme i forlegenhed for «sjælestof» hvis dette skulde opmagazineres til evig ulykke et sted, medens det skulde blive tilværelsens maal at omsætte det chaotiske «sjælestof» i bevidste salige personligheder.

Hvorvidt den ene opfatning eller den anden er den rigtige er naturligvis praktisk umuligt at afgjøre — og de praktiske konsekvenser af at antage den ene eller den anden er dog ikke saa store som man ved første øiekast skulde tro. Thi det er mere trangen til evigt liv der er det drivende hos menneskene end rædselen for en evig straf, om end denne er meget mere markant end hin.

Helvedesprædikanten er i det hele taget en mindre væsentlig type nutildags og den moderne kristendom vil vel neppe tabe noget af sin ethiske gehalt ved at opgive den evige pine. Men paa den anden side er der ikke faa positive udtalelser der tyder i denne retning og spørgsmaalet maa indtil videre være aabent.

Men vi kan nu maaske bedre forstaa Kristi ord: «Jeg er

sandheden og livet, hver den som tror paa mig om han end dør skal han leve, og hver den som lever og tror paa mig skal ikke dø evindelig».

V.

Men har mennesket et bestemt maal i verden, det nemlig, at dygtiggjøre sin sjæl til samfundet med Gud, saa er herved ogsaa de ethiske idealer givne, og givne en absolut høide, en absolut værdi, der staar uendelig høit over hvad enhver naturlig ethik kan give os; thi da har de ethiske idealer faaet den supranaturale sanktion, — da blir lys og skygge skarpt adskilte; thi det gode er alt det som befordrer menneskets dygtiggjørelse til samfundet med Gud, og det onde blir det, som fjerner mennesket fra dette samfund.

Men hvad er nu religion? blir der nogen enhed i verdensbilledet, hvis vi nødes til at antage nogen transscendental verden — faar vi ved religionens hjælp nogen mening i tilværelsen, og kan den give menneskene den fred og den livslykke som de længes efter.

Buchner synes rigtignok at være af den mening at Gudstro og Gudsidé kun er skræmmebilleder som menneskene har skabt sig selv og at religionen som trøst for den ulykkelige kun er et rent mundsver, udtalelser som kun viste hvor overfladisk han havde sat sig ind i de spørgsmaal han skrev om.

Det maa imidlertid hævdes: Religion er ikke et system af læresætninger og dogmer. Religion er troen paa en Gud som elsker menneskene og som sendte sin søn til verden for at frelse dem fra det, som gjorde dem ulykkelige. Men saalænge menneskene føler trang til at udvide begreberne og gjøre alt omkring sig til gjenstand for videnskabelig forskning og spekulation, saalænge maa de forskjellige kirkesamfund differere fra hinanden — og saalænge menneskene har forskjellige tanker om de høieste ting, saalænge maa der være forskjellige sekter som fremhæver de forskjellige sider af de religiøse sandheder.

At disse kirkesamfund og sekter ligger i strid med hinanden og forkjetrer hinanden, kan naturligvis være meget beklageligt, men deraf at ville drage en slutning som gik ud

paa at alle religiøse sandheder var opspind, vilde være ligesaa forfeilet, som om man vilde erklære at den hele moderne medicin var noget tøv, fordi indre medicinere og kirurger slaas saa fillerne fyger om behandlingen af blindtarmsbetændelse.

At striden er skarp hvor det gjælder menneskenes dyreste livsværdier kan jo være rimeligt nok, men den omstændighed at den kristne kirke er spaltet op i sekter, kan ikke danne noget bevis mod religionens sandhed, naar vi ved, hvor begrænset menneskeaandens fatteevne er.

Imidlertid ser vi hver dag talrige beviser paa at ialfald de protestantiske religioners sekter slutter sig sammen om de store fællessandheder, og hele den moderne kristelige ungdoms bevægelse er et talende bevis for at kristenheden føler sig som et hele.

Men det væsentlige i den kristelige religion er ikke en morallære, men et haab; ikke en frygt for straf og dom, men et haab om frelse fra det onde, og ikke engang saa meget tanken paa en evig mere eller mindre materialistisk belønning som tanken om en altid tilstedeværende faderlig kjærlighed.

Lad os tænke paa det evolutionistiske billede af verden med al dens kamp, sorg, strid og elendighed. Evolutionen lærer os hver dag, at al denne elendighed er nødvendig for opnaaelsen af de menneskelige fremskridt, — men den gir os ikke noget botemiddel for den, intet haab om at den skal bedres, ingen kraft til at bære den, ingen trøst for den som gaar tilgrunde.

Den lader den der har kræfter til at holde sig ovenpaa i kampen for tilværelsen uhindret faa lov til at nyde kampens løn og seirens frugter, og den lader den overvundne dø med et skuldertræk. Jeg ved meget godt at man kan skrive smukke bøger om moral fra evolutionistisk synspunkt, og jeg skal indrømme at denne morallære tager sig bedre ud i al sin logiske og fornuftmæssige lovmæssighed end de stakkars selvmodsigende moralske paradokser som tømmermandssønnen fra Nazareth lærte i den graa oldtid, og dog har disse paradokser hævet jordens mest fremskredne folk til den mest fremskredne moral baade i det private og det offentlige liv som verden har seet. Man komme ikke og snakke om

kineseres og japaneres høie moralske standpunkt. Det er muligt, at deres laster ikke giver sig saa aabenbare, jeg havde nær sagt naivt brutale udslag som de europæiske ofte giver. Østerlandsk troløshed, grusomhed og tøilesløshed har dog i aarhundreder været et ordsprog i Europa.

Den europæiske civilisation er den eneste civilisation som verden har seet, der har følt sig forpligtet overfor dem der gaar tilgrunde i livskampen. Vi hører intet om forsørgelse af fattige og syge i Kina eller om offentlige sygehuse i Indien, medens disse ting dog i aarhundreder og paa et tidspunkt da moralen slet ikke stod synderlig høit ellers i Europa, allerede var i fuld udvikling men ogsaa knyttet til de kirkelige institutioner.

Og ligesom Kristus for 1900 aar siden holdt sig til fattige og spedalske, til syndere og toldere saaledes har det altid været de smaa i samfundet hvem religionen har hjulpet, de syge, elendige og syndefulde hvem den har bragt trøst. Jeg hører Dem allerede skrige op om pavevælde og kirkevælde, om skatter, udsugelse, forfølgelse og kjætterbaal, — og indrømmer Dem alt, hvad De vil i saa henseende, men kan kun hævde at kirke og religion er dog ikke det samme, og vi ser dog at gjennem hele middelalderen var kirker og klostre de smaas, de syges og saaredes tilflugt. Fra klostrene uddeltes der brød til de hungrende i dyrtid, og synderen fandt asyl i kirken ved alterets fod. Det som fandtes af barmhjertighed og kjærlighed, det fandtes dog hos denne rige og mægtige af alle historieskrivere forhadte og smedede kirke, — det fandtes hos disse mæskede og usædelige munke — hos de vellystige nonner, og naar den moderne kultur betragter det saakaldte sociale spørgsmaal som tidens mest brændende, saa er det kun fordi mere eller mindre ubevidst den kristelige moral har gjennemsyret vor sociale følelse med sine idealer.

En absolut korrekt opfattelse af de naturlige og de kristelig moralske forhold er det vi finder hos kristendommens store modstander Nietsche, naar han deler moralen i «herremoral» og «slavemoral».

Kristendommen er netop de smaas, de undertryktes, de slagnes religion, dens opgave er at hele de saar som er slaaet i kampen for livet, at rette det knækkede rør og værne om den

rygende tande, at tale slavernes sag hos herrerne og at tvinge seierherren i tilværelsens kamp til at indrømme de slagne livets ret.

Men kristendommens hovedopgave er dog en endnu større: Den er den at lære menneskene veien til den evige lykke, til det evige samfund med sit ophav. Og ikke blot vise dem veien, men udruste dem til at møde dens besværligheder, give dem kraft, mod, vaaben og følge paa livets farlige vei.

Men den som seirer i kampen for tilværelsen, den som ingen sans har for den Gud som skabte ham — ham træffer en gjengjældelse før eller senere; thi saasandt der er en Gud saasandt er der ogsaa en evig retfærdighed. Jeg ved ikke af hvad art denne gjengjældelse blir. Vi ser saa ofte at uretten tilsyneladende triumferer, men dog er troen paa en Nemesis almindelig udbredt i verden allerede fra den graa oldtids dage.

Jeg tør da paastaa, at den moderne evolutions lære saalangt fra gjør religionen overflødig, at den meget mere giver en plads for religionens ideer og en trang til dens trøst paa en maade og i en grad, som verden aldrig tidligere har anet. Hvis nogen verden skulde trænge en frelser, saa maa det være en verden, som ligger bunden i naturlove, som ad naturlig vei aldrig kan løses, og vel at merke, naturlove som dømmer den aller største del af menneskene til et jordeliv uden lykke, uden glæde, og uden haab. Jeg skal villig indrømme at for dem som seirer i livskampen, som lever i herlighed og glæde alle deres livs dage uden nogen tanke for dem, som de tramper paa, disse «guder paa jord, som leende tramper de svage», for dem maa religionen, som Buchner bemerker, blive et skræmmebillede og et glubende dyr som de maa ønske at befries fra. For dem maa det være en umaadelig tilfredsstillelse, hvis de kan føle sig overbevist om, at deres eget behagelige nydelsesfulde egoistiske liv er i den skjønneste overensstemmelse med livets evige love. Jeg mener ikke hermed at ville beskylde dem for et lastefuldt liv, — et saadant «the upper ten» liv kan godt være frit for laster og udskeielser, men det blir dog forfeilet, naar det kun tager sigte paa at skaffe sig selv livets nydelser. Thi uagtet det paastaaes at evolutionslæren fører til høie og rene ethiske idealer, saa

blir dog disse idealer temmelig luftige, naar man ikke kan belægge dem med anden autoritet end fornuftens. Naar har den saa meget dyrkede fornuft kunnet beherske de menneskelige lidenskaber, naar disse er kommet i brand? Naar har et ulykkeligt menneske kunnet trøstes med fornuftgrunde? Hvor det dreier sig om menneskenes dyreste værdier, om deres livslykke der kommer den almægtige fornuft saa forfærdelig til kort.

Men det som verden kræver, som den sukker efter, det er ikke fornuftgrunde eller ræsonnement, det er ikke engang trøst og medlidenhed, men det er virkelig kraft til at bære ulykken og lidelsen, haab til at se udover alle lidelser, ja udover døden selv.

Men verden kræver mere. Mennesket er altsaa ifølge evolutionslærenu frit, bundet, det er afhængigt af sine forældre gjennem arv og opdragelse, afhængigt af omgivelserne ved paavirkning og afhængigt af naturkræfter og love, — af sociale forhold og jeg ved ikke hvad.

Og naar da disse forhold gaar mennesket imod, naar mennesket ved slet arv og opdragelse, vanskelige ydre forhold osv. osv. er kommet i ulykke, saa kræver det paa trods af disse forhold ikke destomindre med usvækket kraft og med uformindsket lykkekrav dog at kunne komme ovenpaa og faa sin livslykke igjen.

Og evolutionen vil ubarmhjertigt svare: Saaledes som livslovene nu engang er, saa kan du ikke frelses medmindre du faar ny arv, nye omgivelser, nye livsforhold saa du kan begynde livet fra nyt af. Men hvorledes skal dette gaa til?

Men det er netop denne nye arv, denne nye begyndelse som kristendommen har sat ind i verden. Det er netop dette at «det gamle er forbigangent og alt er blevet nyt», som er kristendommens særkjende.

Kristus siger selv: «uden at nogen blir født paa ny af vand og aand skal han ikke se Guds rige», og den menneskelige fornuft gav allerede dengang det samme svar derpaa: «Hvorledes kan et menneske fødes, naar han er gammel; kan han vel anden gang komme ind i sin moders liv og fødes?» (Joh. 3). Men Kristus svarer, at denne nye fødsel er af

aandelig natur, at den ikke kan materielt erkjendes uden gjennem sine virkninger. Ligesom vi kan høre og erkjende vindens blæsen, uden at vi derfor faar nogen oplysning om dens inderste natur, saaledes kan vi se det nye aandelige livs virkninger uden at vi derfor blir klar over hvorledes denne nye kraft er kommen til os, — vi ved kun, at den er der, og vi ved, at den er kommen som svar paa en henvendelse til den almægtige Gud.

Men naar vi ser hvorledes «det nye liv» omtales i den hellige skrift saa ser vi hvorledes det omtales i det naturlige livs former og der bruges ord og begreber som aldeles dækker den moderne evolutionistiske opfatning af det naturlige liv. «Arven», den aandelige arv, erhvervet ved fødsel af aanden, det er det billede som bruges om livets opstaaen, det opstaar ikke uformidlet ved en spontangeneration ligesaalidt som mennesket opstaar af sig selv, det har sine love og sine former, akkurat som det naturlige liv, det vokser i sit «samfund med Gud» og disse omgivelser virker opdragende paa samme maade som omgivelserne i det naturlige liv. Man kan som Drummond i sin bog «Naturens lov i aandens verden» saa overordentlig aandfuldt har paavist, udlede en hel række love for de aandelige fænomener, love som er analoge for ikke at sige identiske med de love som behersker den naturlige verden.

Men hvor blir der saa af striden? Naar blot videnskabsmanden vil indrømme at der gives love og kræfter udenfor materien, kræfter som mennesket kan erkjende, naar det stiller sig i rapport til dem, love ligesaa almengyldige og konstante som nogen naturlov, fænomener, der kan erkjendes ligesaa sikkert som noget naturfænomen. Men vel at merke, de transscendentale fænomener kan ikke demonstreres paa samme maade som naturfænomenerne, alle beviser, alle visheder er af subjektiv art, men derfor at ville forklare det hele som illusioner og fantasmer er ikke videnskabelig tilladeligt, al den stund det kan demonstreres, at forskjellige individer ad forskjellige veie og uafhængig af hinanden kan komme til det samme resultat, og naar man ser, at dette resultat er fælles for disse forskjellige mennesker, at det er en kraft til at bære livets sorger og et haab som gaar udover

døden, saa maa man rent videnskabelig nødes til at antage disse samstemmige resultater som realiteter.

Men gjør man dette saa svinder vanskelighederne, naar man ærlig gaar dem ind paa livet og man vil kunne finde at evolutionens verden trænger til en frelser kanske i endnu høiere grad end den gamle verden, hvor mennesket fremstilledes som saa ondt, saa fordærvet. Mennesket er ikke saa meget ondt, som det har det ondt, ikke saa meget fordærvet som bundet, ikke saa slet som ulykkeligt. Og det er netop de naturlige love der binder mennesket i disse baand — men naturlovene som hævder og opmuntrer til kampen for tilværelsen og den sterkeres ret til at nyde seirens frugter, maa nødvendigvis føre til en menneskehedens forraaelse eller nøiagtigere bestemt til Nietsches herremoral.

Man ser da, at de mange stridspunkter mellem kristendom og naturvidenskab i virkeligheden bunder i ensidige betragtningsmaader, og i manglende aandselasticitet hos begge parter. Kirken har vist en tendens til at stivne i sine former og falde hen i stivbenet reaktion. Naturvidenskaben har protesteret mod denne reaktion, men har forlængst slaaet barnet ud med skyllevandet. Men, naar de to blir enige om fremforalt at søge sandheden — og at lade sandheden være alfa og omega, — da vil striden af sig selv ophøre; thi da vil de begge i erkjendelsen af menneskehedens utilstrækkelighed ydmygt bøie sig og betænke, at mennesket er støv.

Men lad os betragte disse to sandhedssøgende magter religion og videnskab som to stene der er slynget ud paa verdens vilde hav; deres ringe kan krydses paa overfladen og der kan være tilsyneladende strid mellem dem, men de to stene søger i ustandselig fart ned mod sandhedens dyb, hvor de begge i tidens fylde skal hvile i evighedens skjød.

OLAUS FJØRTOFT.

Bidrag til en karakteristik.

(Af *Olaf Holm*).

Nu maatte tiden være inde til en mere almen og forsonet forstaaelse af denne i saa mange henseender høist eiendommelige mand. Et betydeligt matematisk talent, en dyb tænker, et godt stykke af en digter, maalmand, politiker, social reformator, alt dette er mere end nok til at gjøre ham til en af de personligheder, den almene opmærksomhed hæfter sig ved. Det er dog ikke min mening her at give en udtømmende skildring af hans personlighed ligesaa lidt som nogen udførlig historisk fremstilling af hans mange kollisioner med samfundet. Det er kun et *bidrag* til en karakteristik, der upaatvilelig vil komme fra bedre og kyndigere hold siden.

Olaus Johannes Amundsen Fjørtoft var født paa gaarden Marhaugvik paa Flemsøen paa Søndmøre 19de januar 1847. Hans forældre var lensmand Amund Fjørtoft, der var flyttet fra øen «Fjørtoften» til Flemsøen og havde taget sit navn med derhen, og moderen Anne Olsdatter. Om den sidste meddeler en beretter der nordfra, at «hun var en koselig, snil og forstandig gammel kone, der ret ofte ogsaa kunde være kvik og meget vittig». Det er ikke usandsynligt, at Olaus havde sin tilbøielighed til sarkasmer og bidende spot fra hende, men at dette er kommet mere forsonet og ligesom afklaret frem hos den i livets strid prøvede og vist heller ikke med sin bibel ubekjendte gamle, end det *kunde* hos den for modsigelser stadig udsatte samfundsreformator. Begge forældre døde for nogle aar siden i en alder af 85 aar.

Det fortælles om Olaus, at han tidlig begyndte at «lege kirke», hvor han da selv som prest steg op paa en sten og talte til de andre børn, — et træk, der som bekjendt ogsaa fortælles om andre af vore mere bekjendte mænd, der er udgaat fra folket, og som synes at tyde paa, at til dato har

ialfald det samme folk ikke kunnet tænke sig noget stort uden i forbindelse med det religiøse.

Som 12 aars gammel gut blev han sendt til Aalesund for at gaa paa skole, da det ikke vilde rigtig gaa med skolemesteren hjemme. Her blev han imidlertid ikke længe, da den skole (formentlig en almindelig almuskole) hvorpaa han var kommen ind, ikke kunde bringe ham videre frem, og hans forældre maatte derfor søge ind til Molde med ham, idet denne by baade havde «lærd skole», som det hed i den tids skolesprog, og ogsaa i andre henseender var at anse som amtets aandelige hovedstad dengang.

Jeg husker saa godt som om det var idag, jeg i begyndelsen af 60-aarene saa 3 mænd fra Søndmøre med en fin liden gut bag i skotten lægge til ved en af de smaa brygger ved havnen i Molde. Gutten var Olaus Fjørtoft, der paa denne maade gjorde sin indtrædelse i den egentlige «lærde» verden, og de andre var foruden hans far to mand, der havde hjulpet til med at ro ham indover.

De 3 karle ruslede opigjennem den saakaldte Olsmedbakke med gutten mellem sig. Et par af mændene bar en kiste, deri var formentlig hans høitidsklæder og linned, maaske ogsaa kost, ialfald for den første tid; thi søndmøringerne er meget flinke til, naar de saaledes reiser ud i verden, i længere tid at kunne leve paa tørmad.

Maalet var et lidet rødt hus, som laa oppe paa toppen af Olsmedbakken, ikke langt fra det sted, hvor nu Grand hotel ligger. Her skulde han da ikke mangle udsyn over livets vidder. Først den lille, vakre, idylliske by nedenunder, saa fjorden med øer «som fugleunger», saa det velbekjendte panorama længer borte. Det er ingen grund til at tvile paa, at det daglige syn af alt dette har ydet sit bidrag til udviklingen af de store linjer i det billede af livet, hvorunder han saa alt og alle. Ja, det halvt revolutionære i hans natur kan meget godt føres tilbage til denne følelse af vide syn og smaa forholde, han under sin første indtrædelse paa «hybelen hos Markus Næs» i Olsmedbakken var kommen ind i.

Denne Markus Næs var en gammel matros, og han og hans kone var nu tingede til at skaffe den unge matematiker kost og tæring under hans ophold paa Molde skole. Huset

ligger der endnu. Jeg er aldrig paa mit gamle hjemsted, uden at jeg gaar op ad bakken, hvor i sin tid min gamle ven boede. Jeg maa tænke paa vinduet ud mod bakken, foran hvilket jeg saa ofte har seet Olaus Fjørtofts hoved vugge sig frem og tilbage, dels om eftermiddagen under almindeligt dagslys, dels om aftenen bag gardinet. Saavidt jeg ved, delte de gamle Næs-folk værelse med ham. Der stod 2 senge i kammeret (eller stuen, hvad man vil), kan jeg huske. Den ene saa ud, som om den var værtfolkenes, i den anden, en grøn sengbænk, laa Olaus. De tog ham altsaa til sig som sit barn omtrent.

Fra dette vindu kunde jeg, naar jeg tilfældigvis kom til at være længe ude om aftenen, se lyset blusse til langt paa nat. Skinnet faldt nedover den lange, mørke bakke; godt og vel, om ikke ogsaa sjøfolkene nede paa havnen af og til kunde benytte det som et fyr.

Men stedet begyndte ogsaa snart i andre stykker at blive «historisk». Det varte nemlig ikke længe, før vi gutter begyndte at mærke, at Fjørtoft var flink i matematik, og da han tillige var en meget snil gut, undsaa vi os ikke for at bestorme ham med uløste opgaver. Og han løste dem — ikke alle paa samme maade, men altid paa forskjellige, hvad der for en tid undgik vor daværende lærer Dorums [1]) opmærksomhed, men ikke ret længe. Men disse, begge matematisk anlagte, naturer forstod hinanden saa godt, at det alligevel gik bra.

En aften kom jeg op til ham, formodentlig for atter at faa nogen hjælp i matematiken, hvori jeg aldrig har været nogen mester.

«Vil du sjaa ei ny bok, eg no ha faat?» sagde han, idet jeg skulde begive mig hjem igjen.

Ja, jeg vilde da det.

Han kom da frem med et, jeg ved ikke hvor gammelt eksemplar af Archimedes eller Pythagoras eller hvad det nu kunde være af gammel storhed, men gammelt var det. Jeg ser endnu, hvor vanskeligt han havde for at holde paa bladene, og med hvilken ærbødighed, næsten andagt, han behandlede disse morkne sager.

[1]) Senere død som adjunkt ved Kristiania kathedralskole.

«Og veit du, kor eg ha faat denna fraa?»

Nei, det vidste jeg da ikke.

«Funne ho i fjøra under «Olsen-bua», sagde han med en mine, som om han vilde sige: «Kan du tænke dig noget saa lavtstaaende folkefærd som her i Molde, som lader Archimedes ligge og slænge nede i fjæren under Olsen-bua?»

Nu ja, jeg kunde ikke støtte denne beundring, og jeg husker, det tilsidst endte med, at han saa paa mig med et vantro smil, som om han vilde sige: «Ogsaa du, min søn Brutus?»

Men da han formentlig har fundet, at jeg ikke var *ganske* uden beundring for gammel lærdom — Fjørtoft var selv slet ingen beundrer af gammel lærdom, uden forsaavidt det gjaldt matematik — førte han mig senere hen til et bord i den ene krog af stuen, og her havde han en hel samling af gamle matematiske bøger, saa jeg maatte undre mig over, hvor han havde faat det altsammen fra. Det sagde han mig ikke, men jeg forklarte mig det saa: paa Molde har der boet adskillige aandeligt interesserede mænd op igjennem tiderne, og af affald fra deres bibliotheker har han faat fat paa dem.

Fjørtoft var i sine skolegutdage flittig og arbeidsom. Men af og til forefaldt der ogsaa scener, som varsled om kommende storme. Jeg maa her fortælle et par af disse.

Fjørtoft havde ganske let for at gjøre vers. I byen boede der en haandverker, som udmærkede sig ved et noget kantet udseende. Den lille søndmørsgut havde ikke seet denne mand mange gange, før han kjendte digteraaren røre sig. Han gjorde en vise om ham. Den slog an og visen holdt formelig paa at blive gadevise deroppe. Manden blev naturligvis yderlig fornærmet, men endnu mere hans kone. Det rygtedes snart, at Fjørtoft var forfatteren, og en dag i frikvarteret indfandt hun sig i lærernes værelse, yderlig forbitret. Et par af os gutter, som sad i klasseværelset ved siden af, kunde høre hende skjænde og smælde og sværge paa, at den søndmørsgutten skulde ud af «skolen». Vi gutter skjønte i begyndelsen ikke sammenhængen, men da Fjørtoft senere blev kaldt ind i lærerværelset, forstod vi, hvad der stod paa. Her maatte han da stande tilrette og erkjende sig

som visens forfatter. Det blev da bestemt, at visen skulde «konfiskeres», og at man skulde forsøge at faa samlet ind de eksemplarer — den eksisterte naturligvis kun i afskrifter — som allerede var udkommen, og at disse «skulde brændes». Dette at faa samlet dem ind maa ogsaa være lykkedes, thi jeg har senere forsøgt at faa fat i et eksemplar, men det har ikke lykkedes.

Dette var, saavidt jeg kan skjønne, Fjørtofts første sammenstød med det offentlige. Rektor havde allerede fra første stund af stillet sig i et noget kjøligt forhold til Fjørtoft, og saadanne scener, som den nu fortalte, gjorde naturligvis ikke forholdet bedre. Grunden var egentlig den, at her tørnede to forskjellige tidsretninger sammen. Rektor var med al sin personlige elskværdighed og al sin interesserethed for alt, hvad der kunde være til hans gutters vel, en nok saa stiv kavaller af den gamle skole. For ham havde alt, hvad der ikke smagte af klassicitet og humaniora, lidet værd. Selv skanderede han Homer aldeles henrivende og var stiv i den gamle, latinske eksercitie som maaske faa i hans samtid. Fjørtoft vilde have «beviser» for, hvad alt dette skulde være godt for, og da det kan være vanskeligt for nogen hver at «bevise», hvad den klassiske dannelse skal være god for, blev forholdet ikke godt. Rektor blev muggen og grætten, og Fjørtoft kom ialfald ikke i kridthuset. Dertil kom, at rektor vist allerede meget tidlig lugtede Fjørtofts realistiske og demokratiske interesser, og dette gjorde forholdet ingenlunde bedre.

Dertil skal siges, at Fjørtoft heller ikke var let at undervise. Han tumlede i klassen undertiden med ideer, saa vi andre blev siddende og gabe og slet ikke forstod nogen ting, og jeg har *nu* paa følelsen, at selv flere af hans lærere ofte ikke forstod dem. Han laa dem aabenbart for høit.

Herpaa husker jeg navnlig et eksempel, som jeg tror, bør erindres.

Læreren i norsk, en ung theologisk kandidat, havde givet en opgave i norsk stil: «Forfængelighed». Istedenfor som vi andre i saadanne tilfælde at fable noget om kvinder og pynt og deslige, saa gik Fjørtoft ud fra en etymologisk opløsning af ordet «forfængelig», og sagde, at det egentlig skulde hede

faafængeligt», og at det kommer af «faa» og «fænge» eller «fange», d. e., det som fanger eller gavner lidet. Og saa affærdigede han kvindedragterne i en, to, tre, men kom saa op i den høiere applikatur om «det som fanger lidet» baade i kultur, tænkning og dannelse. Tilsidst fik han ud, at hele den klassiske dannelse var bare faafængelighed altsammen, og at det «fanger lidet» at gaa med et saa gammelt udslidt skjørt længer.

Stilen gjorde opsigt, men der blev mudder i leiren. Mig gav den det første indtryk af, hvad det vil sige at tænke selvstændigt.

De bedste stile blev altid gjennemgaat høit og det blev da ogsaa tilfældet med denne. Men her var der naturligvis anledning til at komme ind paa mange ting, og det førte da ind i ligefremme rivninger mellem Fjørtoft og læreren. For hver gang læreren læste op et udtryk eller en vending, som han vilde have Fjørtoft til at give grunde for, var denne øieblikkelig slagfærdig og han trak som oftest det længste straa. Fjørtoft stod ved enden af pulten ved siden af mig, og jeg var færdig til at nappe ham i frakkeskjødet for at faa ham til at tie stille, men naar jeg ikke gjorde det, maa det vist have været, fordi jeg allerede før havde erfaring for, at han gav sig aldrig. Men sikkert er det, jeg aandede friere, da den time var over.

En anden scene illustrerer ogsaa forholdet. Det var det aar forfatteren af nærværende linjer skulde blive student, 1866. Det faldt da i min lod, som vanligt ved skolen ved slige anledninger, at sige et afskedsord til mine lærere og meddisiple ved den anledning. Samtidig fik ogsaa en del udvalgte af det næste parti i klassen tilladelse til at holde et foredrag, for at øve sig i offentlig optræden, som det hed. Den første af disse «foredragsholdere» var Olaus Fjørtoft.

Ja, nu kan de tro det bar løs. Ingen skjændeprædiken over «klassisk forfængelighed», men en klar, næsten matematisk rolig fremstilling af «Maalets stilling i dette land».

Men nu begyndte ogsaa publikum at spidse øren. Jeg antager der var mange tilstede, som endnu ikke vidste, at der gaves noget saadant som et maalspørgsmaal, og der sad lige foran kathedret skolens høie eforat med amtmanden i spidsen.

Men det brød Fjørtoft sig ikke om. Han havde sine papirer i orden og han lod det ugeneret staa til.

Hvad indholdet af dette foredrag angaar, maa jeg tilstaa, det er den greieste, klareste og mest overskuelige oversigt over vor nationale sprogbevægelse, saaledes som den havde artet sig indtil *den* dag, jeg overhovedet har hørt eller læst.

Men saa en stund efter, da skolens lærere med eforerne mellem sig samledes oppe i rektors værelser til en liden festlig afslutning af skoleaarets gjenvordigheder, en festlighed hvortil ogsaa jeg som aarets eneste dimittend havde adgang, hørte jeg straks herrerne begynde at hviske sig imellem om dette eiendommelige foredrag, og jeg hørte den gamle nu afdøde amtmand gaa henover gulvet og hvisle: «Sludder! Sludder! Det skulde været forbudt!» Foredraget var imidlertid holdt. Sagen var nok egentlig den, at den unge nys nævnte norsklærer ikke havde været forsigtig nok til at konferere med rektor i forveien.

Fjørtoft blev ikke dimitteret fra Molde skole. Grunden var nærmest den, at han *ikke vilde* lære latin. Han kom da ind paa Heltbergs skole i Kristiania, hvor han lidt efter lidt præparerede sig saa pas, at han endelig fik artium i 1868.

I den tid han gik paa «Heltbergs fabrik», som det gjerne hed, underviste han de andre elever i matematik, paa samme tid som han selv var elev i de andre fag. Jeg traf ham ikke ret meget i denne tid. Jeg maatte være flittig, og tog derfor øieblikkelig jeg var færdig med andeneksamen, fat paa mit brødstudium. Fjørtoft tog det, da han endelig havde faat artium, meget overlang med ethvert brødstudium.

Imidlertid mødtes vi dog af og til i den første tid. Det var i den saakaldte Café national i bakken ved Youngstorvet. Denne café findes endnu, men bærer nu et andet navn. Hvorvidt trafikken og livet nu er det samme som i den her omhandlede tid, skal jeg ikke kunne sige.

Her mødtes vi altsaa i min første Kristianiatid en del gange for at drikke kaffe «efter dampkjøkkenet».

Her af- og indsatte vi konger og keisere for et godt ord. Her forandrede vi Europas kart fra kl. 3 til kl. 4 om efter-

middagen og alt med en saa decideret afgjorthed, at der var ingen tvil om, at saa og saa vilde det gaa.

Naar vi kom ind i caféen kom vi først ind i et lidet forværelse. Der stod en jomfru foran en zinkbeslagen disk og solgte kaffe og smørrebrød. Indenfor laa et større værelse, hvor selskabet var temmelig blandet: slagtere, torvmadamer etc. Men indenfor dette rum igjen laa det egentlige sancta sanctorum Her præsiderede Fjørtoft for en kreds af udvalgte, og her forhandledes dagens brændende spørgsmaal. Der ligger, naar jeg nu tænker tilbage derpaa, ligesom en sky af krudt og røg over hele dette lille selskab. Det var paa denne tid, at det bekjendte Internationale spendte sine arme udover de europæiske arbeiderkredse, og Karl Marx's og russeren Bakunins ideer begyndte at fænge i Europas lavere befolkningslag. Fjørtoft vilde dog aldrig, om han havde faat leve længere, være blevet nogen revolutionær mand. Hvad de andre angaar, saa sidder jo flerheden af dem nu som velmeriterede borgere i gode stillinger; nogle indtager endog indflydelsesrige pladse i vort offentlige liv. Man er *ofte* tilbøielig til at antage for revolutionært, hvor der kun er udtryk for ungdommelig livstrang og ideal virketrang.

Naar «forhandlingerne» var færdige, kom gjerne aanden over Fjørtoft. Han satte sig da til at skrive, og skrev — som man siger — saa blækket spruted. Han spurgte ikke efter papir, men skrev paa hvad han kunde finde: et blad af sin tegnebog, en graa papirstump eller løsrevne strimler af aviserne. Af disse sidste kunde han ofte have lommen ganske fuldpakket, naar han, ofte sent paa eftermiddagen, begav sig hjem.

Derefter saa jeg ikke min gamle ven mere paa flere aar, saa hvad jeg her meddeler, har jeg væsentlig fra folk, som stod ham nær og fulgte ham under hans senere kampe.

Foruden sine studier beskjæftigede Fjørtoft sig i denne tid ikke lidet med literær og social-politisk virksomhed. Han oversatte blandt andet den berømte franske republikaner Emilio Castelars taler. For dem, der vil studere spansk veltalenhed, vil jeg anbefale at læse denne lille bog, den er det vel værd. Der er en flugt i tanken, der minder om en Essaias eller Ezekiel, og en skjønhed i formen, der er ligefrem klassisk.

Man kan være ganske rolig for, at hvad Fjørtoft fandt at burde overføre paa norsk sprog, altid var det værd og fortjente at læses. Naturligvis sværmede han for tidens sociale og politiske spørgsmaal. Og her laa gjæringsstof nok i luften. Carl Marx og Bakunins navne var ofte i aviserne, Internationales ideer diskutteredes paa gader og stræder. Lasalle drog fra by til by i Tyskland og opildnede de arbeidende skarer i kampen for «arbeidets ret». Herhjemme havde Ibsen nylig udgivet sin «Brand», og denne «Brand» var ogsaa i mange stykker en brand under de bestaaende forholde. I Kristiania arbeidersamfund havde den ideelle, romantisk fromme Eilert Sundt trukket sig tilbage for at give plads for friskere, mere paagaaende kræfter. Johan Sverdrup var netop i opgang i politiken, bondeoppositionen i thinget og udover landet greb mere og mere om sig; der var saaledes mere end bevægelse nok til at fange de unge studentersind.

I 1871 udkom i samfundet et oppositionsblad, «Tiraljøren», redigeret af L. Holst, Elling Holst og O. Engh. I dette skrift er Fjørtoft ubetinget hovedforfatteren. Som bidrag til forstaaelse af hans interesser og tankegang i denne tid kan jeg her ikke negte mig fornøielsen af at anføre nogle linier af en artikel af ham:

«Raat skal op mæ rot rivast». Efter at have talt en del om kasteaanden i samfundet vedbliver han: «Og det parti kan længe nok rope paa intelligensen sin og skulda dei nationale for råskap og krabbegang; framgången deira vert da bærre ein ringdans, som naar hunden biter seg i spelen og tuller rundt. Europakulturen ligg nok på hi sia, han, og det intelligensen kallar europakultur vert nok jamgodt med gammalt dansk pultestyre. Lat Schweigaard være klok og lærd, som praktikus har han inkje kasta ut nokon stor tanke. Kven kan næmne ein Schweigaardsk stortanke, som nationen hev fylka seg om? Eg kjenne han inkje. Folkje sat og lydde til Wergeland, og om hans værk hev dei samla seg. Han synte folkje atende til seg sjøl fyst og fremst, og dæ hev bore frugter, paa dæ hev kvar ung kar vakse up sia, og det nye Noreg er bygd paa svilsteinen, Wergeland la, som intelligensen fra has ti skaut væk. Og mæ denna intelligensen var Schweigaard, og over han skulde dæ norske folkje

reise minne og overlate til judarne at stulle mæ grava hans Wergeland. Ja, Gud bære dokker kastemænner, for intelligensen dokker. Wergeland samla nationen om ein stortanke, som me alle skynar og elskar og arbeidar fyr, men Schweigaard kom med saa mange tankar, at ingen kjenn noken af dem, for dei var saa smaa, at dei kom væk mod Wergeland, kor greie og kloke dei var.»

I en senere artikel med samme overskrift hedder det:

«Minnest de den laurdagskvelden ifjor vinter, då Jonas Lie var heruppe? Då vilde han, at me skulde minnest den dagen. Det var net aarsdagen etter storslage i thinget, då me fek aarlege storthing. Men, kva gjorde de då? Jau, då hyssa de. Dette er den ungdom, som nu veks up. Men når dæ stænd seg so mæ dæ grønne tre, kva skal dæ då inkje verta me dæ turre? Dæ lyt krøkjas i li, som god krok skal bli. «Embedsmandstanken knytter dokke ihop», sejer Ebbe Hertzberg, og embedsmænner vert dæ nok av dokker saa goe, som ein kan ynskja dæ. Fuld bureaukratiske som knapt 20 aars gamle studenter! Dæ er karer, som stænd fuldmogne om våren, dæ!»

Og i denne genre en række af artikler.

Samtidig med at han stod som barn af den egentlige oppositionsaand i samfundet, var han ogsaa medlem af Kristiania arbeidersamfund. I begyndelsen gik det godt, men lidt efter lidt blev man ogsaa her betænkelig ved hans overstrømmende idealisme. Det endte som bekjendt med, at han blev høitidelig ekskluderet.

Senere førte han da en noksaa hjemløs tilværelse. Ethvert samfund havde temmelig vanskelig for at huse ham paa grund af hans ubønhørlige «logik». Og dog er det meget karakteristisk, hvad han engang sagde til mig. Jeg spurgte ham: «Blir du nu ikke snart ræd for al denne individualisme, Olaus?» Han svaret: «Det kjem meg fore, at Zaren af Rusland var i grunden det bedste».

Sit livsophold skaffede han sig i denne tid ved at give undervisning i matematik, og her skal han have været en ualmindelig grei, dygtig og praktisk manuduktør. Det er mig ogsaa bekjendt, at han skal have efterladt sig endel papirer af matematisk videnskabeligt indhold, men hvorvidt dette

eller noget af dette nogensinde er befordret i trykken, kjender jeg ikke til. Af matematiske fagmænd har jeg hørt udtale den største beundring for hans talent og begavelse, og det er vist ikke den mindste tvivl om, at han her kunde bragt det meget vidt, hvis han havde havt den fornødne ro til at forfølge en bestemt livsopgave. Men han var en vildsom fugl. Derfor fløi han som en ægte idealist om fra gren til gren paa træet uden at kunne finde hvile paa nogen bestemt, og derfor ogsaa de mange kollisioner med samfundet og dettes ofte haarde dom over ham.

Om hans anskuelser skriver en som stod ham nær i denne tid til mig:

«Om Fjørtofts forhold til socialismen kan jeg meddele, at han vedblev at holde fast paa den til det sidste, om jeg end er tilbøielig til at tro, efter hele det indtryk jeg har af hans livssyn, at det mere var med dens maal han sympatiserede end med selve fremgangsmaaden; derimod skulde jeg tro, at en slig fremgangsmaade som Henry George har givet anvisning paa, vilde have vundet hans hele tilslutning, ialfald husker jeg, at jeg tænkte med mig selv under læsningen af Henry Georges bøger, at det var skade, at ikke Fjørtoft oplevede at faa se dette. Men alt dette er da selvsagt kun personlige formodninger og intet andet. Vist er det imidlertid, at jeg ikke ofte hørte ham tale om socialismen eller med synderlig iver; men derfra kan jo heller ikke sluttes saa meget. Ved en leilighed husker jeg bestemt, at han omtalte den som en sag særlig for byarbeiderne.

Et bestemtere indtryk har jeg af hans uvilje mod «liberalismen», særlig den «europæiske», og dens mænd her i landet, samtidig som han dog satte høit enkelte af dens mere radikale repræsentanter i andre lande, som f. eks. Castelar. Det gik da især udover dens fremste repræsentant her i landet og hans «fraser» om, at «folket venter» det og det o. s. v. Derimod holdt han stærkt paa et bondevenstre og paa dem, som var bondesynets talsmænd i vor politik, saaledes særlig Jaabæk; dog ogsaa høiremænd som f. eks. Johannes Aga».

Den nylig afdøde maalmand Rasmus Flo har havt den godhed at meddele mig nogle linier om Fjørtofts stilling til maalsagen i den senere tid, som jeg her gjengiver:

«Fjørtoft var først og fremst bygdemaals-mand, og bymaalsmand kan jeg ogsaa sige, forsaavidt han fremholdt stærkt, at det gjaldt at søge tilknytning til og styrke den norsk vi havde i vore byers talemaal, medens min æsthetiske eller filologiske sans gik i retning af landsmaalet og blev frastødt ved at se i skrift en slig maalform, som Fjørtoft og andre brugte i «Fram». I sammenhæng hermed lagde han større vegt paa at praktisere maalsagen i livet ved at *tale* norsk, end at hylde sagen theoretisk eller indskrænke sig til at bruge norsk maal bare i skrift. Derefter levede han da ogsaa selv, og holdt ved at tale væsentlig sit søndmørsmaal saavel privat som mere offentlig. I forbindelse hermed kan jeg nævne, at han særlig talte med beundring om storthingsmænd og andre, der privat som offentlig talte sit eget maal, selv om han ikke delte deres politiske opfatning».

Om Fjørtofts stilling til det religiøse kan det være vanskelig at sige noget bestemt. Allerede paa skolebænken hørte jeg af og til udtalelser af ham, som jeg fra mit mere uudviklede standpunkt fandt «rare». Jeg er dog ikke istand til nu at huske andet, end at disse altid gjaldt opfatninger, præsternes færd, kirken. Jeg kan ikke huske et eneste tilfælde, hvori han kom med uærbødige udtalelser om mesteren selv. Og dette er ogsaa naturligt. Han var en idealistisk, for personlig høihed og adel stærkt paavirkelig natur, og saadanne folk kan nok blive skarpe, naar det gjælder religionens udvækster, men de vil have en hellig sky for at angribe religionen eller dens stifter selv. Han maa i religiøs henseende nærmest have været agnostiker, noget som ligger en matematiker nær. I det allersidste tør imidlertid ogsaa dette have forandret sig noget. Som en smule kristen og som en, der altid fulgte min begavede ven med barndomserindringens udelte sympathi og kjærlighed, skrev jeg engang til en forstandig mand deroppe paa hans hjemsted for at høre, om man der skulde kjende noget til hans liv i de sidste øieblikke. Denne mand meddelte mig da, at han, efterat han var bleven bragt fra rigshospitalet, og var saa temmelig paa det rene med, at han aldrig skulde reise sig mere, i det sidste brev han skrev til sit hjem, lader falde ytringer om, at han havde forandret sin livsopfatning, og «at han var kom-

men dertil, ikke ved paavirkning af nogen, men det var barndomserindringerne, som reagerte og ligesom levnede op igjen.»

Noget lignende udtalte ogsaa resid. kapellan Thinn, der forrettede ved hans grav.

Som karakter var Fjørtoft ren og edel som faa. Han kunde harmes. Han eiede en god portion af «den gyldne spot», og det kunde være en sand fornøielse at høre paa ham, hvorledes han kunde gaa løs paa hvad han kaldte rævestreger og kjæltringoptræden i livet. Ingen skulde tro, at der var saa megen sjælsstorhed og ægte aandens adel hos en mand, der i de sidste aar gjerne blev pegt paa som ophavet til alt ondt, der var strømmet indover vort folk.

Efter flere aars fravær kom jeg en dag tilfældig ind til Kristiania. Jeg skulde have fat i en bonde og blev ved et af torvene vist ind i en café af 3die eller 4de rang, hvor jeg skulde finde ham. Det var ikke med synderlig lyst, jeg traadte ind i den slags caféer, og den var — tom.

Dog oppe i en krog hørte jeg opvartningspigen eller vertinden sige temmelig haardt: «Nu faar Di gaa, Fjørtoft. De kan ikje sitte her længer og sove.» Der sad min gamle ven.

Jeg blev saa uhyggelig stemt, at jeg vidste næsten ikke, hvor jeg skulde gjøre af mig. Han havde da begyndt at faa dette skrækkelige udseende, hvormed han i almindelighed gjengives i vore literaturhistorier, og som var et ganske andet end det billede jeg har af ham i min sjæl fra skolegutdagene og den første ungdom.

Jeg maatte anvende pres paa mig selv for ikke at synes overrasket, og spurgte ham da, efter at jeg havde hilst paa ham, om han ikke vidste noget sted, hvor vi kunde gaa hen og spise middag sammen. Han mødte dette med, at han var optaget, at han holdt paa at faa igang en skole o. s. v. Jeg skjønte — fintfølende som han var — at der ogsaa kunde ligge noget endnu finere bagom, og vi skiltes for aldrig mere at træffe hinanden i livet

Fjørtoft døde 21de mai 1878 af en hjertefeil. Dommen over hans liv vil vel altid falde noget forskjelligt; men skulde vi ikke *alle* kunne sige: ogsaa han havde sin gjerning at gjøre i det norske folks kulturarbeide?

BØR KVINDER HAVE POLITISK STEMMERET?

(Et foredrag holdt i Arendals L. K. S. F.).

Jeg tænker, mange af os her husker den tid, da bevægelsen for kvindens borgerlige rettigheder begyndte i Norge, og mindes, hvor uanseelig, ja latterlig dens begyndelse var. Smaapiger, studenter og «Vikingen» bragte den moro, ældre fornuftige og kirkelig interesserede saa paa den med foragt og afsky. Men nu er det forhold blevet saa aldeles forandret, at jeg fra intet hold hører en saa varm, sympathisk anerkjendelse af kvindesagen med dens krav paa stemmeret til og adgang for kvinder til stortinget som fra de kirkelig interesserede kredse. Den tanke, at kristendommen var imod kvindens deltagelse i det offentlige liv, synes nu at være opgivet i de fleste ledende kredse, meget mere ser man netop i Jesus Kristus kvindens frigjører.

At Jesus Kristus direkte virkede for kvindens frigjørelse, er sikkert han ikke gjorde. Men den aandsretning, som med Jesus holdt sit indtog i verden, er aldeles uforenlig med nogen slags undertrykkelse, enten af finere eller grovere art. Derfor viger slaveriet, og kvinden træder op paa den plads, Gud fra begyndelsen havde bestemt for hende, ligestillet med manden, — hvor kristendommen vinder seier.

Efter det nye testamente synes kvindens stilling blandt jøderne paa Jesu tid at have været i alle dele god i forhold til tidens udvikling. De havde jo ogsaa fra tidernes morgen bevaret spaadommen om «kvindens sæd», hvad der meget maa have bidraget til at sikre hendes position. De havde mange selvstændige, overlegne kvindeskikkelser i sin hellige historie, som Sara, Mirjam, Deborah, Abigael, Judith, Esther og andre. Vi ser kvinderne paa Jesu tid være i bryllup og selskab sammen med mænd, hvad en kvinde i Athen paa den tid ikke kunde. Det er et noksaa betegnende træk det, at da Jesus var i selskab hos farisæeren Simon, da kom der uden videre

en kvinde ind i selskabsværelset; hun vasker med sine taarer Jesu fødder og tørrer dem med sit haar. Simon tænker: «Hvis Jesus vidste, *hvordan* kvinde dette var». Dette «hvordan» viser, at ikke bare uanstændige kvinder gik saaledes ubudne ind i selskabsværelserne, men ogsaa ærbare. At saa var en almindelig skik hos jøderne, har jeg engang læst. Det viser jo en høi social frihed for kvinden. Blandt dem, som fulgte Jesus paa hans lærervandring, var flere kvinder, deriblandt endog en kongelig fogeds hustru, Johanna, Chuzæ hustru, mor til fogdens søn, som Jesus helbredede i Kapernaum. Havde Jesus her indført en ny skik, havde det været noget af det første, ypperstepresterne havde anklaget ham for: han vildleder vore kvinder. Men nei, de maatte nøie sig med mindre: han forandrer de skikke, vi er blevne overantvordet fra Moses, f. eks. haandtvætningen før maaltidet. Jeg tror, kvindernes sociale frigjørelse var i høi grad fuldbyrdet hos jøderne, da Jesus kom. Vi hører Peter spørge Safira: «Sig mig, solgte *I* ageren til den pris?» Hos os vilde man vel heller spørge: «Solgte din mand ageren til den pris?» eller: «ved du, om din mand solgte ageren til den pris?» — At denne kvindernes frie stilling hos jøderne var et Guds verk, hang sammen med deres aabenbaringsreligion, tviler jeg ikke paa; det hørte ogsaa med til tidens fylde. Ligesaa sikkert som kristendommen efter sin aand og sit væsen i sig indeholder spiren til alle sociale fuldkommenheder, ligesaa sikkert skulde *ikke* Jesus optræde som social reformator. Hans verk var at bringe menneskene sig selv, og i sig selv alle virkelige goder og fremskridt.

Da Paulus kom til Grækenland, fandt han kvindens stilling i Athen og Korint meget sørgelig. Den sædelige kvinde, den anerkjendte hustru og moder, blev holdt som en fange inden hjemmets snevreste grænser, i lighed med den kinesiske kvinde nutildags. Selv ved gjæstebud i hendes eget hus kunde hun ikke vise sig. Blev tvangen hende uudholdelig, fulgte hun det begjær efter frihed og kundskab, som saa sterkt fyldte hendes sjæl, da havde hun med *en* gang sat sig udenfor de agtbare kvinders klasse. For uanstændige kvinder blev i Grækenland alle de holdt, som søgte aandskundskab og et glimt af og *lidt* deltagelse i det liv, som rørte sig uden-

for husporten. Derfor hændte det, at virkelig ærbare græske kvinder ofrede sin ærbarheds skin og søgte ud. Lad os tænke os dem — der sad de som fanger i det skjønhedsfyldte Grækenland; navne som Olympia, Perikles, Fidias kan den dag idag faa vore hjerter til at banke af længsel. — Vore græske søstre var mere udestængte fra al denne skjønhed end vi, tusinder af aar og hundreder af mile borte. Med vor aand kan vi trænge tilbage og leve det med; men deres rige aand, deres af naturen saa store intelligens, mødrene for den slægt, om hvem det er sagt, at den eiede en hjernestyrke høiere end nogen nations nutildags, blev uden udvikling, uden aandsnæring. Hvor flokkes ikke kvinderne i de kultiverede lande nu om de store taleres kathedre; men paa den tid, da Sokrates, Platon og alle hine store aander levede, da *maatte* hun ikke være med, medmindre hun ofrede sit gode navn og rygte og lod sig sætte i klasse med glædespigerne, de eneste kvinder manden omgikkes udenfor hjemmet. Og som sagt: der fandtes dem, for hvem kundskabstrangen og frihedstørsten blev for stor.

Saa kom Paulus. Hvad for en revolution det blev i den græske kvindes verden, da han kom med den kristelige lære om mandens og kvingens sidestillen og ligeberettigelse, kan vi vel tænke os. At det for kvindens vedkommende blev som en flom om vaaren, at friheds- og kundskabstørsten gik over alle bredder, begrænset som den ogsaa var til det ene løb, det kristelige, og at specielt hendes forhold ligeoverfor hendes før saa overlegen anerkjendte mand blev fuldt af vanskeligheder, kan vi vel skjønne. Apostelen fik sikkerlig mange klager fra mænd over hustruer, som havde brudt med den gamle slaviske underdanighed. Og jeg er ikke i tvil om, at hine klager var berettigede; det maatte gaa saa efter hundreder af aars indestængsel. Apostelen har sikkert havt mangen haard nød at knække. Saa kom hans bud om kvindens underdanighed, og om at kvinder maa tie i forsamlingen. Jeg kan aldrig opfatte Pauli bud som andet end et bud om den kristelige underdanighed, ligesom det staar et andet sted: «Værer alle hinanden underdanige». Men kvinden fik specielt budet af Paulus, fordi hun havde syndet mod den kristelige underdanighed.

Det andet bud, at kvinden skal tie i forsamlingen, er

værre at forstaa, naar vi mindes at Paulus tilhørte jøderne, hvor, som jeg før har nævnt, de havde kvinderne Mirjam og Deborah, der begge havde optraadt som profetinder, og hvor Anna, Phanuels datter, i templet ved Jesu fremstillen havde lovprist Gud. Efter evangeliet synes Annas lovprisning ikke mere end Simeons at have været brud paa den raadende skik. Men jeg tror, at kvinderne i Korint har gaat aldeles over stregen, hvad talelyst angaar; en saadan udpræget offentlig optræden af dem har paa grund af deres tidligere afsondrethed ikke alene maattet bringe splid ind i familien, men ogsaa maattet bevirke, at kristendommen stilledes i uheldigt lys. I den hensigt at forebygge disse følger gav nu Paulus en leveregel, en etiketteregel, som har holdt sig til disse dage omtrent og har holdt sig som et Guds bud. Men et Guds bud, sammenstillet med de 10 bud fra Sinai, er det ikke — det maatte da blive det 11te bud, for under noget af de 10 bud kan hin forordning ikke komme. Det var en af de sandheder, som maatte forgaa — den varede 1900 aar omtrent. Ibsen mente, at en vel konstrueret sandhed varer 20 aar. Men en paulinsk sandhed har kraft i sig, og jeg tviler ikke paa at Gud var ataat. Hin sandhed fordelte arbeidet mellem manden og kvinden, manden *udenfor* hjemmet, kvinden *i* hjemmet.

Kunde det saa ikke blevet derved? Det har gaat noksaa bra — ikke sandt? «Ja, men nu er vi vaagnet og har faat øie paa vore rettigheder», kunde man indvende. Den tale om rettigheder, menneskerettigheder, har jeg altid havt saa ondt for at gaa med paa. Der *er* almindelige menneskerettigheder, jeg indrømmer det; men desværre — de virker ikke længere, end vi har magt. Jeg har rettighed til at *se* hele denne skjønne verden; men hvad hjælper det, hvis jeg ikke har magt, nemlig mine to sunde øine. En *blind* kan længe nok pukke paa sine rettigheder i den henseende. Jeg mener, at ikke rettigheder, men magt behersker verden — den sociale verden. Og der er pengemagt, arvet magt og aandsmagt. Hvad har jeg ret til som menneske? For det første, hvad jeg blir givet, for det andet, hvad jeg har pengemagt og aandsmagt til. Men verden hænger ikke alene sammen ved magt — der er en anden stor faktor, som griber ind — *hensigts-*

mæssigheden, ikke min ret ligeoverfor samfundet, men samfundets ret ligeoverfor mig. Manden anfører imod kvindens deltagelse i det offentlige liv arbeidsfordelingen for kvinden og manden: kvinden for hjemmet, manden for det ydre, offentlige liv. Ikke sandt, det er den gamle fordeling, som lyder saa godt, og som kanske engang hos alle havde vort hjertes bifald. Men ved at tænke efter, kommer vi til, at det er en meget uhensigtsmæssig fordeling — i alle fald i vor tid. Aldrig har manden som familiens forsørger maattet tage større løft for at tilfredsstille kravene for at kunne leve, og aldrig har offentligheden befattet sig med at ordne og afgjøre saa mange af samfundets sager som nu. Johan Sverdrups ord: «Al magt skal samles i denne sal» synes helt ud at være bleven virkelighed hos os. Hvad er det for en sag, som ikke det norske storting debaterer — fra de vanskelige udenrigske sager til børnene paa skolebænken og kjørene paa landbrugsskolen. Hvilken uhyre masse af praktisk sans og intelligens og *karakter* trænges der ikke for at kunne afgjøre alle disse sager paa en for det hele gavnlig maade. En mængde ting, som nu stortinget tager sig af, var i vore bedsteforældres tid undergivet det private initiativ. Men gaar vi længere tilbage, ned til middelalderen, da skal vi se, at hvor der var stænderforsamlinger, der befattede de sig ikke med en hundrededel af de sager, som nutidens rigsdage har for sig.

Omkring midten af det 15de aarhundrede blev rigsdag indført i Tyskland. Kun de vasaller, der stod direkte under keiseren, havde sæde i rigsdagen; men blot de mægtigste, som kurfyrster etc. mødte, og hvad der blev forhandlet var indbyrdes tvistigheder, told- og religionssager, som f. eks. Luthers. Alle de mangfoldige andre sager var overladt de smaa samfund til egen afgjørelse. Det var jo saa, at borgen eller herregaarden med mange eller færre landsbyer, med mere eller mindre jordegods dannede som et lidet samfund for sig. Manden var i middelalderen oftest optaget med krig, og naar han var hjemme, med jagt. Hvem maatte saa greie med de mange og store eller smaa ting, der angik borgen og dens domæne? Det var borgfruen med hjælp af en mere eller mindre dygtig hushovmester. Hun maatte overbevise sig om borgens sikkerhed mod røvere eller krigerske anfald — der

har vi krigsvæsenet; de syge indenfor og udenfor borgen tog hun sig af — medicinal- og hospitalsvæsenet; de fattige, alt skolevæsen, al opdragelse, kirken eller menigheden, desuden styret med jorden og kvægavlen, handelen, al tilvirkning af klæder, kortsagt, hvad slags væsen vi nævne kan, var i den tid under mandens hyppige og lange fravær — husk paa korstogene — lagt i kvindernes hænder. Og vi kan tænke os, at den tids kvinder var sterke og overlegne personligheder.

Men eftersom fredelige tider indtraadte, og de smaa samfund gik op i større, gik omsorgen for de mange ting, som hovedsagelig havde paahvilet hustruen, over til manden. For manden var det ligefrem en stor velsignelse at komme lidt væk fra krigens barbari og i rolige forhold at varetage mere humane sysler. Tænk, hvor det gjennem tiderne har bidraget til at omdanne hele mandens hjerte- og aandsliv! Og saa gik det da paa den maade, at manden efterhaanden lagde ind under sin afgjørelse alle mulige sager, indtil kvinden sad der saa fattig, saa interesseløs, saa aandelig forkrøblet, at der maatte en overordentlig herold til for at vække hende. Som saadanne herolder har Camilla Collet virket i Norge, Fredrika Bremer i Sverige. Siden den tid er der over kvinden kommet nyt aandsliv, som igjen har aabnet veie for hende til rigt og mangesidigt samfundsvirke. Hvad har ikke kvinderne taget op af velgjørenhedsarbeider, og hvor har de ikke vidst at vinde frem til selvstændige stillinger! Men trænger de saa mere? kunde man spørge. Dertil vil jeg svare: Kvinderne trænger kanske ikke saa meget mere af samfundet, som samfundet trænger bistand af dem. Jeg mener ikke, at hvilkensomhelst kvinde skulde kunne tage plads i stortinget. Den gifte kvinde bør kun undtagelsesvis være med. Der er ogsaa mange ugifte, som har til overmaal af arbeide; men der er mangfoldige kvinder, især i det saakaldte «high life», der endnu staar ledige paa torvet. Det er med væmmelse, jeg har læst om den maade, hvorpaa de intelligente, rige nordamerikanske damer tilbringer sit liv med flirt og studeren af sin garderobe og sit ydre. Om de fik en værdigere anvendelse for sine kræfter! Damerne blandt Englands aristokrati — hvor man kan træffe verdens ypperste kvinder — har derimod i modsætning til de forenede staters en saadan interesse for og

en saadan indflydelse paa parlamentets sammensætning og forhandlinger, at en af grundene til, at mange englændere ønsker at give kvinderne borgerlig stemmeret med sæde i parlamentet, skal være ønsket om at sætte en aaben og forfatningsmæssig indflydelse fra kvindernes side istedenfor den intrigernes og underhaandspaavirkningens, som de nu i noksaa stor udstrækning skal øve.

Med vor faatallige befolkning kan vi ikke fuldt ud sammenligne os med De forenede stater eller England; men sikkert gives der hos os kvindetyper fra begge leire. Et tror jeg at være vis paa, at i Norge har stortinget lagt under sin afgjørelse mange sager som i England og Amerika f. eks. er underlagt det private initiativ. Hvad man mener om det, faar staa hen; det er kanske den bedste maade for et lidet folk med faa store formuer at ordne det paa. Men paa den maade griber ogsaa stortinget ret følbart ind i kvindens livsforhold. Vi har lov til at sætte børn ind i verden og lov til at opdrage og værne om dem, indtil de forlader hjemmene; de forholde vore børn da kommer ind i, har vi kvinder intet at bestemme over. Vi tviler ikke paa, at manden *vil* det bedste; men vi tviler paa, at han *naar* det bedste uden sin naturlige medhjælp.

Hvormangen mor har ikke sendt sin kjære gut, sit kjæreste, ud som sjømand, og snart har han ikke været mere, før sygdom eller forlis har revet ham bort. Hvem tør sige, at ikke mange af de sidste tiders sørgelige hændelser af den sort kunde være undgaat, hvis intelligensen og hjertelaget havde været større! Og skulde man tvile paa, at kvinden kunde have bragt et værdifuldt tilskud af disse vigtige egenskaber?

Men som slægtens mødre betragter jeg ikke alene moderen i egentlig forstand, men alle slægtens modne kvinder, i hvem moderfølelsen lever.

M. Coll.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Den paa bibelmaleriets omraade saa kjendte og omtvistede, angrebne og lovpriste tyske maler Fritz von Uhde har nylig atter ladet høre fra sig, denne gang ikke gjennem pensel og palet, men som objekt for det moderne hurtigmaleri, interviewet. Som bekjendt er det en ganske eiendommelig udvikling, denne betydelige kunstner har gjennemgaaet, fra han som ritmester i 1877 forlod hesteryggen og debuterede med malerierne «Rytterfægtning» og «Chanteuse», til nu, da hans egenartede religiøse fremstillinger gjennem de store billeder i museerne og reproduktionerne i de tusen hjem er velkjendt for al verden. Hvad der giver Uhdes religiøse billeder sit særpræg er den i inderlighed gjennemførte realisme, hvormed han fremstiller Kristus i nutids-milieu, nærmere bestemt i hverdagsforhold blandt Sydtysklands bønder. Af hans mange, delvis legemsstore, malerier kan nævnes som de hos os bedst kjendte det stemningsfulde «Lader de smaa børn komme til mig», endvidere «Jesus, vær vor gjest», «Bordbønnen», «Nadver», «Bjergpræken». — «I livet», siger Uhde i det nævnte interview, «er det oftere tilfældet, at tingene tvinger sig ind paa os, end at vi styrer tingene». Hans første religiøse billede «Lader de smaa børn komme til mig» (1883—84) var udslag af hans ønske om at være mere end reproduktør af livet, og da han engang havde seet nogle smaabarn gaa hen imod en prest, saa benyttede han denne situation i det ovenomtalte maleri. For Uhde, der i fremtrædende grad er lysets og luftens maler, er Kristus efterhvert kommet til at staa som selve lysets inkarnation, dets aabenbarelse i en mørk verden. Problemer i farver kalder han selv sine billeder. — I Nationalgalleriet her er Uhde repræsenteret ved et maleri fra hans seneste stadium, det virkelighedsmættede tragikomiske genrebillede af den sterkt reducerede skuespiller med den store rolle.

*

Et nyt led i det umaadelige arbeide, som i børnenes land Amerika gjøres for de unge borgere, er «børnenes theater», som er oprettet i slumdistriktet i New-Yorks østlige bydele. Under megen sympathi har institutionen nu allerede i flere aar forfulgt sit dobbelte maal at virke opmuntrende og opdragende i de mørke omgivelser. Det er gjerne bydelens unge gutter og piger, der er de optrædende, og de gjennemgaar da sproglige, plastiske og andre kurser, som staar i forbindelse med skuepladsen. Da det ofte er indvandreres børn, har den sproglige uddannelse, de faar, ikke mindst at sige. Theatret, som ialt beskjæftiger en 300 funktionærer om aaret, holdes fra oktober til mai aabent hver søndag for sine henrykte smaa tilskuere, hvoraf det rummer 800, og som faar adgang for meget lav betaling. Barnlige smaa stykker som «Lille Lord Fountleroy», «Den lille prinsesse», «Lille Snehvide» vækker naturligvis stor begeistring. Men ogsaa sager som Shakespeares «Stormen» og «As you like it» opføres under varm tilslutning, stykkerne studeres samtidig rundt i hjem og skole, «Stormen» blev, medens barneopførelserne foregik, solgt i 1 000 eksemplarer. Et stykke, som man venter sig meget af, er den utrættelige Mark Twains fortryllende lille skuespil «Prinsessen og fattiggutten».

*

Den ordning med lægeundersøgelse af skolebarn i New-York, som sundhedskommissionen satte igang i 1897, har senere været drevet til stor velsignelse. Aar efter aar har medicinere og sygepleiersker gaaet sine runder og opdaget en overvældende mængde sygdomme og skrøbeligheder hos børnene. Naar smaat og stort tages med fra daarlige tænder til aandssløvhed blev det ikke den overveiende del, som de helt friske udgjorde. Som eksempel kan nævnes, at af 99 240 undersøgte børn trængte omkring 65 pct. lægetilsyn af en eller anden aarsag. Øinene var et svagt punkt hos en stor mængde, omtrent 30 pct., — hos endnu flere var det tænderne, som det var ilde med. Men dette, som saa mange andre af de opdagede skrøbeligheder, lod sig i lykkelig mange tilfælder afhjælpe og rette paa, naar man saaledes tog ondet i sin begyndelse. Og de gode resultater af virksomheden har vist sig ikke alene i de legemlige, men — ikke mindst — i

skolebørnenes deraf følgende aandelige, moralske og forstandsmæssige, fremgang.

*

Et merkeligt religiøst samfund er i de senere tider opstaaet i Persien, Bahaisterne's, som har sit navn efter religionsstifteren Baha Ullah, «den persiske Messias», der fremstod med sin lære i 1868 og efter haarde forfølgelser døde i tyrkisk fængsel 1892. Bahaismen, der har havt sine masser af martyrer og stadig vinder større udbredelse, er i sit indhold nær beslegtet med kristendommen, dens tilhængere er ogsaa kaldt Persiens kvækere. I en artikel i «Review of Reviews» gjengives fornylig en samtale med en fremtrædende repræsentant for denne nye religion, hvori han nævner som store religionsstiftere: Krishna, Buddha, Zoroaster, Moses, Jesus, Muhammed, og saa Baha Ullah som den sidste i rækken og den, der i sin forkyndelse samler alt, hvad der til nu er aabenbaret, og fremstiller det med ny friskhed. I pagt med kristendommen og den humane aand paa dens høieste og aller moderneste udviklingstrin hævder Bahaismen følgende hovedpunkter: 1) Guds enhed. 2) Broderskab mellem menneskene. 3) Kvindens jevnbyrdighed med manden. 4) Sandhedsmomentet i enhver religion. 5) At arbeide er gudsdyrkelse, og at alle sande troende derfor maa arbeide. 6) At det er uret at tage penge for at forkynde sandheden. 7) At alle stridigheder mellem nationerne skal bilægges ved international voldgift 8) At det er alle sande troendes pligt saa hurtig som muligt at enes om at antage et sprog, som skal være fælles for alle, og hvis dette er umuligt, maa de lave et til eget brug. — Særlig er det jo egnet til at vække forbauselse, at punkt 3, 7 og 8 paa et saa tidligt tidspunkt som i 70-aarene har fundet talsmænd og tilhængere saa langt borte fra Vestens kultur.

Bøger sendt til redaktionen:

Ordnede menighedssamfund. Av Jul. Ifversen, sogneprest. København. Bethesda 54 sider.

Det danske missionsselskabs historie 1905—1907. København. Bethesda. 1 kr.

C. Skovgaard-Petersen: **Et blik i Guds kærligheds dyb.** København. Frimodt. 82 sider.

Nøgle til Esperanto. 5 øre.

Bør skytning ind i skolerne? Av *Wilhelm Keilhau.* Flyveskrift fra Norges forsvarsforening, Kr.a kreds.

Op med forsvaret! Hvorfor? Af premierløitnant *A. Vethe.* Flyveskrift fra Norges forsvarsforening. Kr.a kreds.

Tanker om kastevæsenet ud fra aandslivet i Indien. Ved Herman Jensen, missionær. København. Bethesda. 1 kr.

H. Reuterdahls teologiska åskådning med särskild hänsyn till hans ställning till Schleiermacher. Af *Gustav Aulén.* Uppsala. Schultz. 272 sider.

Pastor Storjohann: **Kampen** for Davidsalmernes ægthed og sogneprest Klaveness's protest mod at tale om ægte davidiske salmer. Berntzen. 24 sider.

Povl af *N. P. Madsen.* København. Frimodt. 48 sider.

Vilhelm Dankau: **Brydning.** Fortælling. København. Frimodt. 198 sider.

Kvindelige studenters jubilæumsskrift. 1882—1907. Udg. ved *Clara Thue Ebbell.* Kr.a 1907.

Norsk tidsskrift for genealogi, personalhistorie, biografi og literærhistorie. Udg. ved *E. A. Thomle* og *S. H. Finne-Grønn.* 2det hefte. Kr.a. Cammermeyer. 2 kr.

Dr. Amund B. Larsen: **Kristianiabymaal.** Vulgærsproget med henblik paa den utvungne dagligtale. Utgit av bymaalslaget. Kr.a. Cammermeyer. Kr. 1,50.

Bjørnstjerne Bjørnson: **Fortællinger,** Jubilæumsgave Gyldendal & Nordiske. 1ste hefte 20 øre. Det samlede verk 3 kr.

Clara Tschudi: **Dronninger, keiserinder og kongernes moder.** Det intime liv ved Europas hoffer i det attende og nittende aarhundrede. 30 hefter à 50 øre. Gyldendal.

DEN ORGANISKE OG DEN UORGANISKE VERDEN.

Nøiagtig at definere de begreper, som betegnes med de to ord: «organisk» og «uorganisk» er ikke let hverken i faa ord eller i lange, velformede, koncise sætninger. Ordene brukes av mange utenfor deres kreds, som behandler dem videnskabelig, og derved blir indholdet let noget svævende; man vet saa omtrent hvad der menes med dem. Og denne omtrentlige mening er, at *«organiske»* eller *«organiserte»* er de gjenstande, som *lever,* eller som stammer umiddelbart fra slike; *«uorganiske»* derimot er de, som ikke antages at ha saadan oprindelse.

De levende gjenstande kommer altsaa alle til at indbefattes blandt de organiske legemer. De livløse gjenstande vil derimot bli at regne til de organiske legemer, saafremt de er døde (har levet) eller er produkter av den levende organismes virksomhet, f. eks. et egg, en nøtt, uten selv egentlig at være levende; til de uorganiske vil de regnes, naar de ikke staar i noget saadant umiddelbart forhold til livet.

Skjønt der jo maa skjelnes mellem *legeme* og *stof* — jern er et stof, en knipetang et legeme av stoffet jern — vilde det da være naturlig at kalde de *stoffe* for organiske, som var dannet av levende væsener, enten nu disse endnu lever eller er døde, og som uorganiske at betegne de stoffe, som var dannet paa anden maate.

Fra gammel tid har man været vant til at skjelne — og det noksaa skarpt — mellem organiske og uorganiske stoffe efter den her antydede grænselinie. Længe trodde man, at der i den levende verden var et særskilt stof, som livet var bundet til, og at der var en særegen kraft, *livskraften — vis vitalis* — som kunde frembringe de stoffe, som

fandtes i dyrenes og planternes legemer. Dette hørte med til de dogmer, som man dengang ogsaa i naturvidenskaperne — særlig de deskriptive — hadde saa let for at opstille, og som man ansaa for uomstøtelige fundamenter, uten at der var gjort nok av iagttagelser, som kunde berettige til at opstille dem.

Imidlertid har den kemiske analyse forlængst fundet, at der i den organiske verden ikke findes andre elementer (grundstoffe) end i den uorganiske. Vistnok er det saa, at man kun kan analysere døde organiske legemer, idet selve analysens metoder fører med sig, at døden indtræder, om ikke før, saa under analysen. Da imidlertid ikke vegten forandres ved dødens indtræden, maatte det livsstof, som maatte ha været tilstede i den levende organisme ialfald være vegtløst og et saadant stof var det sikkert ikke, de gamle forskere tænkte sig livet knyttet til.

Tanken paa et særskilt *grundstof* som livets bærer turde derfor forlængst være opgit.

Meget dypere røtter hadde idéen om en *livskraft* slaat; uten denne krafts medvirken kunde ikke de stoffe, som fandtes i den organiske verden, dannes. Den tro fik sit sterkeste støt efter *Wöhlers* berømte experiment i 1820, der dog først offentliggjordes sammen med andre i 1828. Ved en tilfældighet hadde han ved opvarmning av *cyansur ammoniak* faat frem *urinstof*. Kort efter fremstilledes *edikkesyre* (almindelig edikke er en fortyndet opløsning herav) ved hjælp av kulstof, svovl, klor, vand og zink.

Dermed var det ialfald vist, at enkelte organiske stoffe kunde fremstilles i et laboratorium uten livskraftens medvirkning. Og senere er antallet av organiske stoffe, som er fremstillet av uorganisk materiale stadig øket. Det har derfor ikke vist sig rimelig at beholde en inddeling av stoffene efter deres oprindelse. At regne cyansur ammoniak til de uorganiske stoffe, som man dengang gjorde, men urinstof, som dannes ved bare at opbevare en opløsning av cyansur ammoniak i vand, til de organiske, det vilde jo være at trække grænsen mere vilkaarlig, end man sædvanlig gjør.

Da imidlertid alle de stoffe, som man tidligere betegnet som organiske indeholdt kulstof, og antallet av kjendte og

fremstillede kulstofforbindelser snart oversteg antallet av alle andre, var det praktisk at dele kemien i *kulstofforbindelsernes* kemi og kemien om andre forbindelser. Navnet organisk blev beholdt om den første og uorganisk om den anden.

Organiske stoffe i kemiens betydning av ordet vil derfor kun sige: kulstofforbindelser likegyldig hvordan de er dannet. Blandt disse findes da dels stoffer, som er fremstillet kunstig, men som ikke findes færdigdannet i naturen, dels stoffe som baade findes i dyrs eller planters legemer og er fremstillet kunstig, og endelig stoffer, som er produkter av organismers livsvirksomhet, men hittil ikke er fremstillet av uorganisk materiale.

Det samlede antal av kjendte og fremstillede organiske forbindelser utgjorde for nogle aar siden over 100 000 og økedes et aar med opimot 20 000.

Iflæng kan nævnes nogle av de stoffe, som man før kun var vant til at utvinde av organiske legemer, men som man nu fremstiller kunstig — tildels fabrikmæssig. Foruten de nævnte, urinstof og edikkesyre, fremstiller man alkohol, nafta, myresyre, valeriansyre, smørsyre, stearinsyre, melkesyre, oxalsyre, vinsyre, glycerin, druesukker, bittermandelolje, kanelsyre, kamfer, nikotin, en hel del stoffe som utgjør væsentlige bestanddele av frugters smakstoffe, og hundreder av farvestoffe, som indigo og alizarin (tyrkiskrødt).

De stoffe, som man oftest anvender som utgangsmateriale ved fremstillingen av stoffe som de nævnte, er vistnok av animalsk eller vegetabilsk oprindelse — stenkultjære f. eks. — men det lar sig gjøre ogsaa at anvende stoffe, som ikke kan antages at skrive sig derfra. Og selv om alle de materialer, man brugte, var av saadan herkomst, saa er de ialfald i den form, hvori de brukes, ikke bærere av livskraften i gammel forstand. Det maa derfor betragtes som avgjort, at endel af de i dyrenes og planternes legemer dannede stoffe kan fremstilles uten medvirken av den livskraft, som man tidligere antok nødvendig.

Der er imidlertid endnu en hel del stoffe, som man til nu ikke har kunnet fremstille kunstig, først og fremst de saakaldte eggehvitestoffe — som hviten i egget kan tjene som eksempel paa — og som findes i alt levende. At deres kemiske

sammensætning er høist indviklet, vet man; deres molekyler er bygget op av en mængde atomer (for at benytte atomteoriens uttryksmaate).

Om disse stoffe er væsensforskjellige fra de andre, er organiske i særegen forstand, kan man jo ikke vite. Men de har saapas mange egenskaper fælles med andre stoffe, at der er liten grund til at tro, at det er tilfældet, ialfald ikke saalænge grænsen for fremstillingen av indviklede stoffe endnu ikke er naadd; og da der stadig fremstilles mere og mere sammensatte stoffe (som kamfer og nikotin) er dette ikke skeet.

Da eggehvitestoffene findes i alle cellers protoplasma og hittil ikke har kunnet fremstilles av uorganisk materiale i et laboratorium kan de jo i en vis forstand betragtes som livsstoffe. Om derfor den gamle antagelse om et grundstof, hvortil livet var uløselig knyttet, ikke kunde opretholdes, kan det jo siges, at livet er betinget av visse bestemte forbindelser av de kjendte grundstoffer. Men at antage at disse stoffe overhodet ikke skulde kunde fremstilles kunstig, vil være en for dristig slutning av den omstændighet, at man *hittil* ikke har kunnet fremstille fuldt saa sammensatte stoffe.

Den dag det lykkes kemikerne at fremstille eggehvitestoffene, vil — saavidt vi nu kan se — al stoflig forskjel mellem den organiske og uorganiske verden være ophævet. Da det endnu ikke er skeet, er det jo ikke nødvendig at diskutere de problemer, som da vil opstaa. Her skal derfor kun nævnes, at dermed er ikke livet skapt. Vistnok kan der ikke eksistere liv uten eggehvitestoffe, men eggehvitestoffene kan bestaa, om livet utslukkes, altsaa i det tilfælde, at de var fremstillet kunstig — uten at livet behøvet at opstaa.

Der har jo som bekjendt ikke manglet paa forsøk paa at frembringe liv av uorganisk materiale, vel særlig fordi altfor ivrige tilhængere av Darwins utviklingslære paastod, at livet engang var opstaaet av uorganisk stof og at dette fremdeles sker (Haechel). Ret som det er kommer der meddelelser, som gjerne let finder vei gjennem dagspressen, om at nu har den og den berømte forsker kunnet frembringe smaa væsener, der i alle henseender har hat de levendes

egenskaper. Ved en nærmere kritisk undersøkelse har det hittil vist sig, at det, man hadde ment var tegn paa liv, var kjendte kemiske og fysiske foreteelser. De ofte pralende rygter er avgaaet ved en stille død, uten at dødsmeddelelsen er blit gjenstand for stor opmerksomhet i pressen.

Naar man staar overfor disse forsøk med at frembringe liv, viser det sig ogsaa, hvor vanskelig det er at angi livets karakteristiske kjendemerker. Vekst er det neppe, da man finder lignende forhold hos krystaller, bevægelse neppe heller, for idet krystaller dannes av sine oplosninger kan man ogsaa se bevægelse. Kanske det der bedst karakteriserer den levende organisme er kampen mot det, som kan skade den selv, selvhævdelsen. Skjønt naar det kommer til stykket er ogsaa det muligens det samme, som har fundet uttryk i Guldberg og Waages kemiske massevirkningslov.

Paa dette gebet bevæger vi os med stor usikkerhet. Her skal ikke naturvidenskaberne gi sig fantastiske spekulationer i vold, saa fristende det end kan være, men nogternt og taalmodig samle iagttagelser til bedre at kunne udtrykke sammenhængen mellem fænomenerne — ogsaa mellem de organiske og uorganiske. Om ikke livets egen gaate kan løses, vil vi derfor ikke være misfornøiede; der er saa meget andet, som vi heller ikke har kunnet gjennemtrænge. Selve tiltrækningen mellem legemerne er et mysterium, som den var det før Newton, endda vi saa nøie kjender lovene for den og regner med den. Vi vet *at* og *hvordan* kloderne tiltrækker hverandre; men *hvorfor* er en gaate. Og slik med saa meget andet. Men vi regner det for et stort fremskridt, hvergang vi kan finde uttryk for en sammenhæng mellem fjerntliggende kjendsgjerninger, om ikke vore sidste «*hvorfor*» blir besvaret.

Der er neppe noget omraade, hvor naturvidenskaberne har havt saa stor tilbøielighet til at spekulere vildt som paa grænsen mellem det organiske og uorganiske, kanske fordi de her endnu har for litet materiale. Men — for at tale med Preyer — naturvidenskaberne skal ikke anvende sin umaatelige formue av godt observerte kjendsgjerninger til at spekulere utover sin betalingsevne, selv om de fristes av metafysiken, som med sin forsvindende ringe kapital spekulerer saa meget vildere.

O. F. Olden.

KRISTENDOMMEN OG SAMFUNDSLIVET.

(Et foredrag af *H. Ostenfeld*).

Der er i hvert menneske nedlagt en trang til at være lykkelig, og jo mere pinagtig tilstanden har været, og jo haardere byrderne have trykket, des mere føltes en længsel og stræben efter et rige og en samfundstilstand, hvor kamp og strid var afløst af harmoni og tryg glæde.

Det er denne længsel, som profeterne kalder paa, naar de i herlige, storslaaede syner skildrer, hvordan ulven skal græsse hos lammet og parderen hos kiddet, og de skal ikke gjøre noget ondt eller noget fordærveligt paa hele mit hellige bjerg, thi jorden er fuld af Herrens kundskab. Ørken og de tørre steder skal glæde sig, og den øde mark skal fryde sig og blomstre som en rose. Det er den samme trang, som Gud kommer i møde, naar han lader Johannes i Aabenbaringen se den herlige stad med perleportene og guld paa gaden og ædelstene som pryd paa murens grundvold, og jordens konger fører deres glans og herlighed til den. Vi som tror paa den levende Gud, tror, at det er ham, som har nedlagt denne længsel i mennesker, og at han vil stille den tilfreds en gang.

Denne længsel efter en fuldkommen tilstand har ogsaa i menneskeslægtens udvikling havt sin historie. Navnlig naar tidernes tryk var svært, er ædle mænds tanker gaaet i den retning at fremstille en samfundstilstand, hvor der var godt at være. *Statsromanernes* historie har sin oldtid, middelalder, nyere og nyeste tid. Denne historie skal jeg imidlertid ikke her forsøge at gjennemgaa, det er den første maade, hvorpaa man kan forholde sig til sociale spørgsmaal, — *det er de sociale drømme,* som alene ser paa maalet, der skal tilstræbes, men ikke har tilstrækkelig virkelighedssans til at se paa vejen, ad hvilken man skal naa dette maal. Vor tids ejendommelighed er dens sans for realiteter, og derfor interesserer

saadanne forsøg kun i det øjeblik, man læser bogen, paa samme maade som man interesserer sig for en roman; derimod lægges al vægten og det med rette *paa det sociale arbejde,* bestræbelserne for ad lovgivningens vej, paa statsligt og kommunalt omraade, at komme dem til hjælp, som staar paa samfundets laveste trin, og som mangen gang lever et kummerligt liv og ikke har mange muligheder for at udfolde menneskeevner og opleve menneskelykke.

Hvad har kirken og *hvad har kristne mennesker her at gjøre overfor det sociale arbeide?* Alle — ogsaa mennesker, som ikke personlig har noget med kristentro at gjøre — ser uvilkaarlig hen til *kristendommen som en magt, der skal bringe lægedom mod tidens brøst og blødende saar.* Og det er jo kun noget godt, noget, som kristne maa være taknemlige for, at man møder rundtomkring fra med *store forventninger til kristendommen.* Undertiden kan disse forventninger ganske vist antage skikkelse af ret stærke bebrejdelser, fordi kristendommen ikke har afskaffet militarismen og faaet indført verdensfreden, og ikke har formaaet at afhjælpe den skrigende nød og fattigdom, som saa mange sukker under. Mit svar overfor denne indvending baade i enkeltsamtale og i større forhandling har ofte været, at denne bebrejdelse synes mig ufortjent, ligesom man dog ikke med føje kunde bebrejde en læge, at han ikke havde kureret sin patient, naar patienten havde anvendt den medicin til udvortes brug, som lægen havde givet ham til at tage ind. Men nøiagtig paa samme maade har man anvendt kristendommens lægemiddel, som var bestemt til indvortes brug, til at smøre udenpaa. Jeg ved godt, at hertil kunde der svares: ja, men har lægen saa ogsaa draget omsorg for, at en saadan forvexling blev umulig? Og paa dette punkt kan kirken vel ikke sige sig aldeles fri. De statskirkelige og ligesaa meget de folkekirkelige forhold har vel gjort, at kirken mange gange er bleven betragtet som en institution og ikke som en aandsmagt; og selv om man vil sige, at disse to synsmaader ikke uden videre altid er modsætninger, saa er det dog muligt, og mange ting tyder efter min mening hen derpaa i vore dage, at de folkekirkelige forhold i stedet for at være den arbejdskittel, i hvilken man bekvemt og let kan udfolde sine kræfter,

bliver en «Sauls rustning», som bliver mere til hindring end til hjælp.

Men selvom man nu ikke vilde gaa saavidt, at man bebrejdede kirken, at den ikke har løst det sociale spørgsmaal, bliver der jo dog tilbage dette andet spørgsmaal: hvorledes skal kirkens stilling være til disse ting?

Lad os gjøre os det klart: *hvad er kirkens opgave og arbejde?* Det er dette: at *forkynde evangeliet* for alle mennesker. Evangeliet det er Guds frelsestilbud til mennesker, det er det, som Gud har gjort og vil gjøre til menneskers oprejsning. Det er ikke noget, som først skal udvikles, men det er gjort af Gud. Men skal det overbringes mennesker, saa det kan tilegnes af dem, maa man naturligvis forstaa den tid og de mennesker, til hvem det skal bringes; men *evangeliet er det samme.* Derimod er *samfundsindretningen ikke en faststaaende størrelse.* Det er noget, som er i udvikling efter menneskers modtagelighed og tilpassethed. Er der noget, som udviklingen, som den for øjeblikket foregaar i Rusland, kan belære os om, saa er det dette. Thi der er vel ingen, som tvivler om, at kom end den mest udmærkede regering til roret, og blev der end foreslaaet de mest fortræffelige reformer og fremskridt, saa vilde knuden dermed ikke være løst, da folket er umodent til altfor stor frihed. Slaveri og trældom har nemlig ogsaa denne følge, at de svækker menneskers lyst til selvstændighed og frihed. *Kirken som samfund kan da ikke have et udformet politisk-socialt program,* thi et saadant kan meget snart blive forældet; og det har man kun altfor ofte set, at kirken gjennem sine repræsentanter sluttede sig til det politisk-sociale program, som nok havde vundet hævd, men som egenlig nu var paa retour, medens man derimod *ikke ret ofte har set, at kirken havde føling med det*, som havde fremtiden for sig. Saavidt jeg skjønner, er *det ogsaa en ubillig fordring at stille til kirken* som saadan. Men dermed er nu ikke sagt, at kirken som kirke er fritaget for enhver forpligtelse i social henseende. Hvilken er da dens forpligtelse? Det er denne, at den forkynder Jesu Kristi evangelium saaledes, at den *skaber et socialt sindelag* hos kirkens medlemmer. Da fattigforsørgelsen i den første menighed tog til, og der var overvældende arbejde i den henseende at gjøre,

sagde apostlene: «det er ikke godt, at vi skal forlade Guds ord for at tjene ved bordene», men vi maa tilføje, at de havde forkyndt Guds ord med den virkning, at der var mennesker at finde, som kunde tage de sociale opgaver op under de former, som den gang tiltrængtes. Det samme maa være opgaven nu — at betjene Herrens evangelium paa en saadan maade, at det sociale sindelag skabes, ud af hvilket et samfundsarbejde kan gjøres. Et socialt sindelag vilde jeg forklare som *et sind, der ikke tænker paa sig selv først og mest, men tænker paa andre og lever for andre,* og *har den tro til Gud, at,* hvor man vil gaa frem med det sind og i lydighed mod ham, der *vil han heller ikke lade ens arbejde være forgjæves,* med andre ord, at man bygger *sit arbejde for mennesker paa sin tillid til Gud,* thi hvor dette fundament mangler, og man ikke af naturen er ualmindelig godtroende og optimistisk anlagt, vil man sikkert mange gange være tilbøjelig til at stagnere og opgive modet.

Men skal kirken som saadan kun indirekte tage del i det sociale arbejde, saa er det ikke dermed givet, at *de enkelte kristne* i denne henseende ingen forpligtelse har — tvertimod. Det har fra den første tid hedt sig, at *tro og bekjendelse maatte følges* ad; — allerede Paulus taler om, at «med hjertet tror man, og det bliver en til retfærdighed, med munden bekjender man, og det bliver en til frelse». Heri ligger det, som er den dobbelte stilling for den kristne: som *no. 1 troens stilling, concentreret inderlighed overfor Gud* — og mod dette peger saadanne ord af Jesus: ét er fornødent! hvad gavnede det et menneske, om han vandt den ganske verden, men tabte sin sjæl? De karske har ikke lægedom behov, men de syge! — Men om denne tro er en magt i mit liv, saa *maa den præge mit liv* — ikke alene i *mundens bekjendelse, men ogsaa i livets bekjendslse* — og mod dette peger saadanne ord af Jesus: giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er! I er jordens salt! I er verdens lys! Den, som vil komme efter mig, han skal fornægte sig selv! Det er sandt, at mange dybe og fromme kristne har levet i troens inderlighed og med en from bekjendelse i deres kreds, men overfor de større kredse har de holdt sig tilbage, og det være langt fra mig at tale nedsættende om mennesker, hvis liv i det,

som det spændte over, var gjennemtrængt af dette at leve for Guds ansigt, men det gjælder jo da ogsaa om, netop under de samfundsformer, som vi nu lever under, hvor magten lægges mere og mere ud i folkets hænder, at *vor horizont ikke bliver en snæver og begrænset,* at det ikke bliver saaledes at det, vi har faaet af Kristus, nok kan gjennemtrænge et familieliv og en menighedskreds' liv, men vi derimod paa forhaand opgiver evret, naar det gjælder deltagelse i kommunale og statslige opgaver Thi opgiver den kristne her at arbejde med, saa udleverer han med det samme den indflydelse, som kan brede sig fra disse omraader, til aandsretninger, som han aldeles ikke vil kjende sig ved, men han har saa *sin del af ansvaret ved denne udlevering.* Man vil maaske sige: men hvem skal tage saadanne opgaver op? hvor i menighederne blandt dens klart bekjendende medlemmer har vi mennesker, som til kommuneraadene og til rigsdagen kan komme paa tale? Jeg vil svare, at jeg tror, at det i denne henseende staar ganske overordentlig fattigt til, og jeg ved ingen raad, hvorved man paa en gang kan stampe en mængde ledende kristne mænd frem. Men jeg synes, at det er uhyre forstaaeligt, naar man betænker, hvor ofte det er udtalt — eller maaske ikke udtalt, fordi man mente, at det var noget selvfølgeligt, — at politik og socialisme var noget verdsligt, noget som man ikke skulde have for meget at gjøre med. Naar man tager i betragtning den uhyre lille interesse den troende menighed har ofret disse ting, synes det ret selvforstaaeligt, at vi ikke paa disse omraader har havt mange bekjendende kristne, og havde vi enkelte, var de saa godt som altid paa konservativ for ikke at sige reaktionær side.

Skal det blive anderledes — og jeg tror, at det skal blive anderledes, — saa maa begyndelsen være, at man rundt omkring i menighederne interesserer sig for de spørgsmaal, som er oppe; kun naar der kommer frem blandt de kristne en *lyst til at «være med»,* vil der være nogen mulighed for at lægge et lod i vægtskaalen, naar afgjørelserne skal træffes.

Og her er en mængde spørgsmaal, som staar paa dagsordenen; aviserne bringer besked i mængde, og som efterspørgslen efter virkelig social oplysning stiger, vil sikkert

ogsaa tilbudet stige; thi ganske vist har journalisterne en stor magt over deres læsere, for hvem de serverer hver dag, men læserne har dog, da der er en ret livlig konkurrence mellem bladene, ogsaa nogen indflydelse paa journalisterne, som nok skal naa at opdage, hvad der er, som publikum har lyst til at faa besked om. Der har jo i den afvigte rigsdagssamling været en hel del spørgsmaal fremme, af hvilke kun forholdsvis faa har naaet til en afgjørelse. Der har været *spørgsmaalet om den kommunale valgret,* hvor demokratiske og konservative interesser har staaet overfor hinanden. Fra konservativ side har man været bange for at tage skridtet fuldtud og lægge valget i folkets haand uden store garantier; man har været bange for den uoplyste og besiddelsesløse vælger. Men vælgeren naar kun politisk forstand gjennem det at faa et ansvar, og kapitalen vil sikkert nok ikke komme til at lide følelige tab, selv om valgloven blev meget demokratisk. Der er spørgsmaalet om *kvindens deltagelse i det offentlige liv,* ved at hun faar valgret og valgbarhed til skolekommission, fattigkommission, kommunalbestyrelse og rigsdag, en indrømmelse til kvinden, som jeg ikke ser, at der skulde være nogen kristelig eller menneskelig grund til at modsætte sig. Der har været nedsat en *tyendekommission,* og jeg synes, at kristne maa glæde sig over, at der ogsaa ad denne vej bliver gjort skridt til at hjælpe en ikke saa lille klasse af medmennesker til bedre og mere betryggede kaar. Jeg tror, at oppositionen her ofte vil komme fra de gode husbonder og gode madmødre, som finder, at det er en utilbørlig indblanding i sager, som kun angaar hjemmet, da de selv gjerne vil give deres tjenestefolk gode kaar. Men jeg vilde svare: tænk saa paa de mange steder, hvor det ikke er saa godt at tjene! hvorfor dog ikke hilse det med glæde, at *minimalfordringerne til karlekammer og pigeværelse,* og hvad *andre forhold, der kan lovgives om, bliver sat op.* Der har været fremsat meget interessante *jernbanelovforslag,* hvorved det blev foreslaaet, at staten skulde faa sit — ret betydelige — tilskud til banens anlæg ind ved en *værdistigningsskat* paa de ejendomme, som gik op i pris ved banens gjennemførelse. Dermed er gjort et lille skridt til at forsøge at faa gjennemført en beskatning — en indtægt for hele samfundet — af

den værdiforøgelse, som samfundsforanstaltning og ikke egen flid og vindskibelighed bringer — efter *amerikaneren Henry Georges tanker.* Af andre spørgsmaal som har ligget for eller snart kan komme til at ligge for, vil jeg nævne: en *revision af alderdomsloven,* som vel er et stort fremskridt, men endnu lader en del tilbage at ønske, navnlig i retning af *faste taxter fra det 65de aar* og en *ret til at have en nødskilling* i baghaanden; det kunde jo uhyre let ordnes saaledes, at den, som fik alderdomsunderstøttelse, fik lov til at have saameget, han vilde, i reserve, kun at det blev beregnet, hvor stor en livrente, han kunde kjøbe for summen, og denne blev da fradraget i hans aldersdomsunderstøttelse. Lad os sige: efter sin alder kunde han faa 300 kr. i alderdomsunderstøttelse, men han ejer 500 kr. For 500 kr. kan han kjøbe en livrente — lad os sige til 50 kr. om aaret, saa faar han 250 kr. og maa selv afgjore, om han vil kjøbe livrente til 50 kr. aarlig eller have pengene staaende i en sparekasse og faa 20 kr. aarlig. I lighed med alderdomsforsørgelsen burde vi have en *enkeforsørgelse;* det vilde ikke blive dyrere, end samfundet kunde magte det, og det vilde afhjælpe megen uforskyldt nød. For at blive ved de egentlige arbejderspørgsmaal vil jeg endnu nævne et, nemlig *reguleringen af arbejdstiden og indskrænkningen* af denne, hvor man jo maa gaa frem skridt for skridt, og tage de særlig anstrængende beskjæftigelser først, f. ex. bagerne med deres natarbejde. Endvidere *skjærpede bestemmelser med arbeidslokaler* i særlig sundhedsfarlige arbejdsgrene, hvor støv og smuds gjør luften uren og tung. Jo mere man lever med den arbejdende befolkning, desmere vil der vise sig af omraader, hvor der udmærket godt kan gjøres fremskridt, men des mere vil man ogsaa faa forstaaelse af, at der er punkter, hvor *udviklingen ikke kan føres frem i Danmark alene,* men hvor vi saa nogenlunde maa holde trit med vore nabolande og konkurrenter, — med andre ord vi bliver nødt til at udvide vor horizont og *tænke internationalt.*

Endnu et overordentlig vigtigt spørgsmaal vil jeg nævne, som vel ikke er socialt i snævrere forstand, men kirkeligtpolitisk, men som kan faa meget vidtrækkende sociale følger: det er *kirkens forhold til skolen,* hvor vi jo dog styrer hen-

imod en *udskilning af religionsundervisningen* fra de øvrige fag saaledes, at dette gjøres frit baade for lærere, børn og forældre. Men dette vil jo have til følge, at kirken ikke udenvidere kan døbe alle børn, men maa forlange garantier for en religionsundervisning paa én eller anden maade. Spørgsmaalet ligger ikke for i dag, men det kan komme til at blive brændende meget hurtig, og da gjælder det om, at *kirken ikke skal nødes eller pines ud,* men er *parat til en frivillig og aaben overenskomst paa dette punkt.*

Det, som det altsaa for kristne gjælder om overfor disse spørgsmaal, er først at «være med», men dernæst at *være med som kristne,* og dermed mener jeg, at de i deres stilling til disse ting lader sig bestemme af dette *at have Jesu sind.* Der udkom for nogle aar siden en amerikansk bog af Sheldon, som ogsaa blev oversat paa dansk: *«I Jesu Fodspor»:* den skildrer, hvordan det kom til at se ud i en del menneskers liv, da de indrettede det efter dette: hvordan vilde *han* se paa dette? og den forandring, som det ogsaa gjorde i samfundslivet. Men det er jo netop den maade, som det gjælder for kristne at leve deres liv paa, saa de lader sig bestemme af Jesus. Det bliver til *undergang for de egoistiske synspunkter* og for *klassesindet,* og netop overfor det sidste gjælder det om at tage sig i vare. Vi har allesammen en stor ballast af noget, som vi synes, er selvfølgeligt, vi tænker ikke over det, hver gang vi handler derefter, men det øver alligevel sin bestemmende indflydelse paa os. Her gjælder det om *selvprøvelse,* om det nu er noget, som er selvfølgeligt for os, naar vi er blevne kristne — eller det kun er selvfølgeligt af gammel vane. Det gjælder endvidere om, at vi prøver os selv *med hensyn til vore motiver,* om det drivende for os er frygt, hvor man af to onder vælger det mindste, eller om vort motiv virkelig er som hos Jesus *medlidenhed og menneskekjærlighed.*

Men har kristne lært dette overfor disse samfundsspørgsmaal at være med og være med som kristne, saa vil det 3die være, at man *gjør sin indflydelse gjældende,* som man har stilling og personlighed til. Her vil naturligvis *meget afhænge af personlighed,* men mindst ligesaameget *paa den menigheds-baggrund,* som personligheden optræder paa. Der har vi ikke

meget at fremdrage fra Danmark, men det har vel ikke alene været personlighederne, som har manglet, men ligesaameget menighedsbaggrunden, og der har vi alle en part af skylden. Det kunde dog maaske nævnes, at det ikke var uden betydning i den store kamp 1899, at en mand som prof. Westergaard udtalte sig bestemt mod lockouten. Derimod kan der anføres et par exempler fra England, hvor ledende kristne personligheder har grebet ind som mæglere. Der var den *store dokstrike i London 1889.* 150 000 arbejdere strikede, og al handel og erhvervsliv i London var lammet. Der kom bidrag til arbejderne fra høj og lav, 7—800 000 kr. i nogle uger; John Burns, Tom Mann og Ben Tillett var arbejdernes førere, men dokejerne vilde ikke give efter. Da traadte *cardinal Manning,* lordmayoren, biskoppen af London og Sydney Buxton sammen for at mægle, og vandt de fleste punkter for arbejderne, mest ved cardinal Mannings anstrengelser. *1892 var der i Nordengland en stor kulstrike,* som omfattede 80—90 000 mand; den havde varet i 3 maaneder, men ingen af parterne viste tilbøjelighed til at give efter. *Biskoppen af Durham, Westcott,* havde fulgt kampen med stor interesse, og da et belejligt øjeblik kom, indbød han de stridende parter til en forhandling under hans ledelse i bispegaarden. Efter mange timers forhandling og efter at biskoppen havde anvendt al sin overtalelsesevne, kom det til forlig, hvor arbejderne opnaaede det, som de havde tilbudt tidligere. Da kulmineejerne endelig gav efter, og biskoppen oplæste fredsvilkaarene for parterne, erklærede han, at det var de lykkeligste 5 minutter af hans liv, og de mange tusinder, som stod i ængstelig forventning udenfor, hilste udfaldet med jubel. Og dette blev indledning til en varig fred, som yderligere befæstedes ved, at biskoppen en gang om aaret indbød repræsentanter for arbejderne og mineejerne til en sammenkomst i bispegaarden, hvor de forhandlede arbejdsvilkaarene.

Skal en saadan indflydelse gjøres gjældende, tror jeg imidlertid ikke vejen gaar derigjennem, at arbejdsgivere og arbejdere slaaes sammen i en kristelig forening, men derigjennem at begge parter bliver klare over baade deres magt og deres interesser, men ogsaa over deres begrænsning, og saa vil kristne mænd med nogen indflydelse kunne udrette

meget ved mægling, naar de ret forstaar, hvad striden drejer sig om.

Men skal kristne saaledes gjøre sig gjældende i det offentlige liv, saa maa de naturligvis tage del deri *først ved at afgive deres stemme*, og dernæst efter evne og lejlighed ved at være *aktive*. Her vil sikkert rejse sig vanskeligheder for mange kristne, naar de til rigsdagsvalg eller andet valg staar overfor kandidater, som de maa sige, at de ikke fuldt kan give deres tilslutning. Her vil der naturligvis være tilfælde, hvor man maa lade være med at stemme, fordi ingen af kandidaterne indgyder nogen tillid. Men ellers vilde jeg sige, at det, som en vælger skal opgjøre med sig selv, er ikke det spørgsmaal, om han nu vil vedkjende sig i alle enkeltheder det, som rigsdagsmanden taler om. Det maa blive rigsdagsmandens eget ansvar, hvordan han i det enkelte vil tale og stemme. *Men spørgsmaalet for vælgeren er dette: Vil den mand hjælpe samfundsudviklingen lidt fremad i den retning*, som jeg anser for den rigtige, eller i en anden retning, og her maa man, saa godt man kan, danne sig en mening bortset fra fraser og vel serveret valgflæsk, — herpaa maa det bero, om man giver ham sin stemme eller ej; men der er *ligesaafuldt ansvar ved at lade være med at stemme*, som ved at afgive sin stemme. For kristne, som aktivt tager del i rigsdagsarbejdet, vil *spørgsmaalet om partidisciplinen* komme til at spille en vis rolle; vejen til at sætte noget igjennem gaar jo gjennem partisammenslutninger, som baade maa være faste for at naa et maal, men dog levne saa megen frihed for den enkelte, at han ikke skal staa der med en skadet samvittighed. — Disse overvejelser vil komme til at faa afgjørende betydning *med hensyn til stillingen overfor socialdemokratiet*. Her, hvor der egenlig ikke er nogen modsætning mellem den kristne tro og det politiske program, er der bleven etableret en modsætning ved den kristendomsfjendske, materialistiske tone, som hersker i «Socialdemokraten» i Kjøbenhavn — og saavidt det er mig berettet i adskillige — dog ikke alle — af partiets provinsblade. Selv om man drager fra den berettigede skarpe kritik af præsterne, og slet ikke tænker paa angrebene paa folkekirken som institution, vil der dog blive noget tilbage i bladets tone, som kristne daarlig kan forlige

sig med. Dette vilde dog ikke forhindre mig i at give en socialdemokrat, som jeg har tillid til, min stemme; det vil nok hindre mig i at melde mig ind i partiet, men ikke at arbejde sammen med det og stemme med det ved adskillige lejligheder.

Jeg tror, at der er mange, som vil sige: det er en underlig usikker, næsten svævende stilling. Jeg vil nu ikke kalde den saadan, men det er vist nok, at vil man gjennemføre sin kristendom og hævde det kristne ideal, saa vil det ikke altid være saa let; der er grøfter til begge sider — der er den *kristelige uvirksomheds grøft,* hvori mange fromme kristne kommer til at sidde af frygt for den kamp og den uro, som det volder, naar kristendommen skal gjøre sig gjældende i samfundet; og til forsvar for denne grøft siges der ofte, at kristendommen skal virke som surdejgen, der stille gjennemsyrer hele dejgen, men derimod ikke driver agitation. Og det er der noget sandt i, naar det saa virkelig sker, at kristendommen *gjennemsyrer* og ikke bare bliver et autorisationsstempel paa den bestaaende tilstand, som ikke maa røres det mindste. Der er ogsaa en grøft ved den anden side, som hedder *den kristelige overfladiskheds grøft,* hvor man staar fare for at gaa paa akkord med verden og slutte allianceer, som ikke er aandsallianceer, og hvor man kan gaa hen at sætte sig selv til. Ja det var dejligt, om udviklingen kunde gaa fremad saa jevnt og i ro, men det lader sig ikke gjøre — saa gjælder det om at tage kampen op. Naar indsejlingen til en havn er snæver, eller naar et skib skal gaa gjennem et smalt farefuldt sund, da maa styrmanden have 2 sømærker at rette sig efter, naar de er i ret linie for ham, da er kursen rigtig, men hvis det ikke er tilfældet, staar han fare for at sejle paa grund. Kristenlivet er en fart i et smalt farvand med klipper paa begge sider, men naar kursen sættes efter de to mærker: Guds ære og menneskers gavn, da er den rigtig sat, da skal det kristenliv og det menighedsliv ikke forlise, men det skal naa havn.

KVINDESAG OG FREMSKRIDT.

Foredrag holdt i Kristiansands diskussionsforening i nov. 1904.

Naar vi ser tilbage over det nylig forløbne aarhundrede med sit umaadelige fremskridt paa alle hold, saa slaaes vi af to store grundtanker, som gaar igjennem det hele og har sat sit stempel paa aarhundredets fysiognomi. Disse to grundtanker er: den ene, brodertanken, jevnbyrdighedstanken, erkjendelsen af alle menneskers — ogsaa kvinders — lige menneskeværd, og den anden, udviklingstanken, erkjendelsen af en strengt lovbunden udvikling af livet, af alle levende skabninger.

Disse to grundtanker har i forening vakt den alt overveiende interesse i nutiden, interessen for forbedring af menneskenes livsvilkaar og af menneskeslægten selv.

Brodertanken er vistnok gammel, den er jo en af kristendommens grundtanker. Men det er dog først i det 19de aarhundrede, at den er naaet til et saadant gjennembrud i den almindelige bevidsthed, at den virkelig er bleven en ledende magt i den sociale udvikling.

Naar vi ser paa den politiske og sociale side af det 19de aarhundrede, kan vi gjerne sige, det har været optaget med at arbeide paa brodertankens virkeliggjørelse, det har søgt at frigjøre alt, hvad der har været bundet, lige fra den stavnsbundne og livegne bonde til slaverne i kolonierne, lige fra handel og næringsveie til pressen og religionen.

Og ikke nok med friheden har det ogsaa søgt at give civile, kommunale, ja endog politiske rettigheder altid længer og længer ned i samfundslagene. Ja, endogsaa til kvinderne er rettighederne begyndt at udstrækkes.

Den fulde ligestilling af alle klasser og af begge kjøn er vel ikke naaet, men tanken er slaaet saa fast i den almindelige bevidsthed, at den aldrig kan forsvinde, men maa vokse frem til større og større virkeliggjørelse. Det er en umulig-

hed længer at *ville* ofre et enkelt samfundslag for de andres fordel, eller at ville ofre det ene kjøn for det andets behag.

Den hele samfundsmoral er udvidet, saa ansvarsfølelsen og pligtfølelsen hos de høiest udviklede nationer ikke bare gjælder dem selv, deres eget folk eller egen race, men gjælder alle.

Den anden store grundtanke, udviklingstanken, har ligeledes sat sine dybe merker i Europas aandsliv.

Evolutionslæren har forandret ikke alene den rene biologi, men der er snart sagt intet aandeligt gebet, hvor ikke denne lære har havt en dybtgribende virkning. Og denne virkning er ikke en blot og bar intellektuel eller noget, som indskrænker sig bare til videnskabeligt fremskridt. Men denne lære har allerede havt og vil mere og mere faa en dybtgaaende indflydelse paa alle sider af vort arbeide for menneskehedens og menneskevilkaarenes forbedring, for brodertankens virkeliggjørelse.

Brodertankens gjennembrud har givet kvindesagen en støtte og kraft, uden hvilken den aldrig kunde have vokset frem til en almenbevægelse. Det ser vi bedst, naar vi sammenligner det 19de aarhundredes fremgang i kvindesag med de tidligere forsøg i samme retning.

Men ogsaa udviklingstanken har havt og vil mere og mere faa betydning for vor sag gjennem de strenge forskninger, den har vakt. Thi disse har kastet et nyt lys over vort kjøns stilling og værd baade i naturens husholdning og indirekte derigjennem i samfundslivet.

Det synes imidlertid for mig, som om kvindesagens ledere ikke har havt rigtig øie for netop denne side af sagen, at hævde vort kjøns specielle værd og bygge ligestillethedsfordringen paa *dette* værd. Vort kjøns specielle sider har maattet træde i baggrunden for alle de sider hos os, hvor vi har ment at kunne optage konkurrencen med manden.

Jeg erindrer, én af de ledende kvinder betonede paa det store kvindesagsmøde i Kristiania i 1902, at «før vi faar samme aandsdannelse som manden, før naar vi aldrig at blive betragtede som deres ligestillede».

Hvis denne opfatning skulde gjennemføres konsekvent i praksis, saa vilde kvindesagen have undergravet sig selv, ikke

rettere end jeg kan se: Det vil altid blive en umulighed at gjennemføre en saadan fordring til samme aandsdannelse over hele linjen uden at hindre og skade kvindernes egentligste kjønsfunktion og dermed sammenhængende høieste og for menneskeslægten betydningsfuldeste kald, moderkaldet

Ligesaavist som mange rigt udstyrede kvinder kan naa at fylde kravene til begge sider, og derfor maa have ret til dette, ligesaavist er det en umulighed for mængden af kvinder at gjøre dette, og da er det indlysende, at vort kjøn ikke kan opnaa og endnu mindre bevare ligestillethed paa denne basis.

Det eneste holdbare og fuldt berettigede grundlag for alle kvindesagens krav er netop vort kjøns specielle værd og specielle organisation.

Det er ikke i mindste maade min mening at klandre dem, der har bragt vor sag saa langt, som den er kommet. Vi staar alle i dyb taknemmelighedsgjæld til dem. Jeg er desuden overbevist om, at de har gaaet den eneste vei, det var muligt at naa frem paa, at de har anvendt den eneste methode, hvorved det var muligt at slaa hul paa den mur af indgroet foragt, som omgav netop vor kvindelige egenart. Det maatte i gjerning bevises, at der ikke i vort kjøn laa nogen betingelse for aandelig og sjælelig umyndighed, men at vi havde evner, der berettigede vore krav.

Vi er imidlertid naaet saavidt langt i at bevise dette, at det nu gjælder, at vi ikke selv undervurderer, men tvertimod hævder vor specielle udrustning, vort kjøns hele egenart og vor deraf følgende specielle betydning for menneslægtens fremskridt, for kulturen. Vor udvikling maa blive helt fri ogsaa i den forstand, at vi ikke længer *træller under det mandlige ideals maalestok.*

Det, der oprindelig har vakt min opmerksomhed i denne sag, er — ved siden af hvad den moderne literatur aabenbarer for alle tænkende læsere — en statistisk belysning af folkemængdens bevægelse i Europa.

Det viser sig, at hos næsten alle civiliserede nationer aftager fødslernes antal pro mille. I Frankrige er denne tilbagegang meget sterk. I 1890 blev der født ca. 356 000 færre mennesker, end tilfældet vilde været, om forholdet mellem

folkemængden og fødslernes antal havde været det samme som i 1801.

M. Leroy-Beaulieu mener, den eneste trøst, Frankrig kan have overfor dette triste faktum, er, at alle andre civiliserede lande synes at tendere i samme retning. — En skrøbelig trøst!

Kun i Østerrige-Ungarn var fødslernes antal pro mille det samme i 1883 som i 1865. Forresten er der nedgang.

Baade i Belgien og i Frankrige viser det sig, at det fornemlig er i de provinser og departementer, hvor befolkningen tæller flest dannede familier, og hvor de økonomiske vilkaar er bedst, at fødslernes antal er færrest.

I Frankrige var der i 1890 38 480 flere dødsfald end fødsler. Hvor forholdet blir saa markeret, vækker det naturligvis lettest opmerksomhed. «L'Univers» siger, at «dersom dette vedvarer i tillæg til de andre aarsager til decadence, da er vi franske en fortabt nation».

I de germanske lande er vel forholdene bedre, men ogsaa der er der tilbagegang.

Naar jeg siger, at denne aftagen i fødslernes antal har vakt min opmerksomhed for kvindesagens retning, saa mener jeg ikke dermed at sige, at kvindesagen skulde være aarsag til den. Det vilde være aldeles uretfærdigt. I særdeleshed, da tilbagegangen er størst i Frankrige, hvor kvindesagens fremgang ikke har været saa stor som i enkelte germanske lande. Men denne aftagen er en kjendsgjerning, der er af ligesaa stor betydning for selve kvindesagen, som den er for de enkelte nationer, hvem den berører. Derfor pligter vi at undersøge, om der ikke i kvindesagen, saaledes som den nu staar, er noget som medvirker til den. Med ligefremme ord, om der ikke i kvindesagen er noget, som medvirker til at gjøre kvinderne uvillige overfor det byrdefulde hverv at fortsætte slægten, og dermed tillige til at gjøre dem ikke fuldt forstaaende overfor, hvad der er kjernen i den kvindelige naturs egenart og værd.

Jeg ved godt, at kvindesagens modstandere straks vil være færdige til at svare, at kvindernes nyvundne frihed er aarsag til den ovennævnte uvilje. Disse modstandere har en uklar formodning om, at den kvindelige natur kun kan op-

retholdes under tvang, og det gaar ikke op for dem, at uviljen kan have været ligesaa sterk under tvangen, om den end selvfølgelig kom mindre tilsyne dengang.

Det er kun naturligt, at den frihed til at uddanne og udnytte vore evner og kræfter, som kvindesagen har bragt os, den har, som en reaktion mod fortidens forkuelse af vort liv, vakt trangen til at leve vort eget liv helt ud efter de evner og kræfter, vi eier. En kvindes liv var før, som vi ved, kun et appendiks til en fars, en mands, en brors, eller endog til en søns liv. Nu har vi faaet smag paa at leve et selvstændigt liv. Jeg mener ikke hermed paa at leve ugift, men vi har faaet smag paa at leve saaledes, som vort hele naturel driver os til. Hos mange kvinder er denne drift, dette krav indenfra til frit at bruge sine evner meget sterkt. For saadanne kvinder kommer der en fristelse til ikke at ville slaa af paa dette krav og ofre, hvad der er nodvendigt af det for at leve for hjem og børn. Thi hvordan vi dreier og vender det, en mors funktion og kald kræver altid selvopofrelse.

Men denne vanskelighed, denne splid i os selv, er jo intet, der er eget for kvindesagskvinder eller for deres forhold til slægtens fortsættelse. Det er en splid, som under de utalligste former gjentager sig ligesaavel i mandens liv; den hører, kort sagt, med til menneskelivets vilkaar.

Kvindesagens fremgang har utvilsomt skjærpet denne splid for mange rigt udrustede kvinders vedkommende, men det er kun, hvad der ikke kan undgaaes under enhver høiere udvikling. En australneger føler visselig mindre splid i sit indre, end en høit udviklet europæer gjør.

Derimod mener jeg, at den mangel ved kvindesagen, jeg før har nævnt, kan have en del med i skylden for dette forhold i folkemængdens bevægelse i de høiest civiliserede lande: Kvindesagen har ikke endnu naaet til fuldt syn for selve den typisk kvindelige naturs ligesaa store værd for kulturens fremme, ligesaa store betydning for selve menneskeslægtens fremskridt, som den typisk mandlige naturs. Der stikker selv hos de ivrigste kvindesagskvinder (eller kanske netop hos dem) en halvt ubevidst undervurderen af den specielt kvindelige egenart. Det er næsten altid de sider af hendes natur, hvorved kvinden viser sig mere og mere at kunne optage det, som

før kun var mandens arbeide, der betragtes som hendes værdifuldeste sider. Følgen af dette syn paa dem selv blir noget anstrengt, forpustet, «verhetzt» over saa mange kvinders liv — det levner dem ikke tid eller kræfter — eller lyst — til ogsaa at bebyrdes med de helt kvindelige opgaver.

Den eneste maade, hvorpaa vi kan komme ud af denne anspændte tilstand, er, at kvindesagen faar oinene fuldt op for den rette vurderen af vort kjøns egenart og faar trumfet igjennem erkjendelsen af, at det er netop gjennem vort kjøns specielle udrustning vor uundværligste indsats sker baade i kulturen og i livet. Og videre — faar trumfet igjennem erkjendelsen af, at denne indsats er af ligesaa hoit værd som den, der skyldes den specielt mandlige udrustning.

Jeg skal forklare, hvorledes jeg mener dette er saa, hvorledes jeg bygger vort krav om ligestillethed netop paa vort kjøns hele egenart.

Det kan kanske synes næsten komisk, at jeg finder det nødvendigt at begynde med at tale om ligestilling i kjønnenes værd og betydning for slægtens fortsættelse. Man skulde jo tro, at paa det punkt maatte ialfald ikke *kvinden* let undervurderes.

Men naar vi hører mænd, som kalder sig videnskabsmænd, tale om, at det er tegn paa degeneration, om der i et slægtled fødes bare piger, og naar vi saa husker, at der lige til langt ned i det 19de aarhundrede har været en hel retning inden naturvidenskaben, som har anseet moderen for at være af saa aldeles underordnet betydning i slægtens fortsættelse, at de fandt ud og «beviste», at alt hvad et barn arvede baade af legemlige og aandelige anlæg, det arvede det fra faderen, moderen var kun «den jordbund, hvori froet voksede» (!), saa vil det forstaaes, at jeg finder det nødvendigt at hævde vor betydning ogsaa paa dette omraade.

Vi har kanske havt kvindesagens værste modstandere blandt naturvidenskabens dyrkere, men ikke desto mindre skyldes det netop de opdagelser, disse har gjort under paavirkning af vor tids strengere videnskabelige aand og af udviklingstanken, at moderen nu er hævet til principiel ligestilling med faderen paa dette omraade. Man ved nu, at hvert

menneske tager sin begyndelse som den enkelte celle, eller rettere tager sin begyndelse med en forening mellem to principielt ligeartede — «ligeberettigede» for at bruge professor W. Johannesens[1]) udtryk — celler. Ved denne opdagelse er den gamle hædersstilling for faderen rokket og moderen hævet til ligestilling paa dette kjernepunkt for vort kjøns værd.

Med denne opdagelse er grundstenen lagt til den moderne lære om arv og arvelighed. Denne læres sikre resultater er vel endnu meget faa, men moderens principielt lige store betydning for overførelse af arv er fastslaaet. Og netop denne erkjendelse mener jeg er af allerstørste betydning for kvindesagens videre udvikling i en retning, som kan blive helt ud til gavn for samfundet. Thi af denne principielle ligestilling i overførelse af arvelige evner og anlæg følger det med en naturlovs ubrødelige sikkerhed, at det er af fundamental betydning for menneskeslægtens videre fremskridt, at de bedst udrustede og rigest begavede kvinder *ikke* mener de bør unddrage sig moderkaldet for at leve for sine aandsevners fyldigste udvikling, «der er altid nok af kvinder, der ikke har evner til andet» (end at fortsætte slægten)[2]).

Og videre følger det med ligesaa stor sikkerhed, at dersom kvindesagen, ved at bygge paa lighedspunkterne med det andet kjøn, bidrager til, at vi kvinder selv undervurderer det essentielt kvindelige ved vort kjøn og blir uvillige overfor moderkaldets byrder, saa undergraver den sig selv.

Jeg ved godt, at mange mennesker, kanske netop mest kvinder, finder det stødende saaledes at lægge et rent naturmæssigt grundlag for menneskeslægtens fremskridt. De mener, alt fremskridt er en aandelig sag, en religiøs, en kulturel sag, som ikke har noget med det rent naturmæssige at gjøre. De mener, der ligger en undervurderen fornemlig af moral og religion i en saadan opfatning. Tvertimod! Det er netop moralen og religionen som først har pegt paa dette naturmæssige grundlag for alt fremskridt, paa den naturlige arv. Thi det som videnskaben i vor tid lærer om denne arvs

---

[1]) Arvelighedslærens elementer. W. Johannesen.
[2]) Saa omtrent har jeg hørt udtalt.

betydning, det er kun dens underskrift paa vor børnelærdoms ord: «Jeg Herren Din Gud er en nidkjær Gud, som hjemsøger fædrenes ondskab paa børn, paa dem i tredje og paa dem i fjerde led». Dette er biologiens slette arv. «Dette er», siger dr. Lange, «ord til andet den moderne degenerationslæres opfatning».

«Men jeg gjør miskundhed i tusind led mod dem, som elske mig og holde mine bud» — dette er biologiens gode arv.

Vi ved nok alle fra livets erfaringer, hvor ganske anderledes let for at gaa fremad i alt, hvad der er godt og betydningsfuldt, de mennesker har, der kommer ind i livet udrustet med en god arv, med gode naturlige anlæg baade i legemlig, intellektuel og fornemlig i moralsk retning, end de stakler har, der kommer belastede med en daarlig arv, værst af alt med en moralsk slet arv. Al arv hviler jo paa det naturlige forhold mellem forældre og børn, saa det maa forstaaes, af hvilken grundlæggende betydning for et helt folks — ja for menneskeslægtens — fremskridt det er, at de bedste og rigest udrustede mennesker ikke søger at unddrage sig det byrdefulde hverv at fortsætte slægten for at kunne leve bekvemmere. Og jeg vil gjentage — den moderne biologis resultater har vist, at dette gjælder mødrene ligesaa meget som fædrene.

Kjendsgjerninger belyser alting bedst. Jeg skal derfor nævne et par eksempler fra virkeligheden, som viser betydningen baade af god og af en slet arv.

Først et engere eksempel. 3 høit begavede familier i England havde i 10 generationer efter hinanden kun giftet sig indbyrdes, og der fremstod i den tid neppe en eneste efterkommer, der ikke i en eller anden retning fortjente navn af en «fremragende mand» [1]. Et andet eksempel. De franske hugenotforfølgelser har gjort England, hvortil saa mange af flygtningerne søgte, betydeligt gavn. Disse franske protestanter, der forlod sit fædreland for at bevare sin tro og samvittighedfrihed, var en stok af dygtige, intelligente karaktermennesker. England skylder disse mennesker næsten hele sin

[1] Galton.

kunstindustrielle virksomhed — jeg mener ikke bare arbeidet, men det blod, de evner, der kan drive dette arbeide — og en stor del af det værdifuldeste blod i det moderne engelske folk. At denne virkning ikke skyldes krydsning af folkeslag, men ligefrem den gode arv, disse godt udrustede mennesker overgav efterslægten, det kan vi se deraf, at under den franske revolution udvandrede igjen en strøm fra Frankrige til England. Men denne gang var det mest repræsentanter for gamle, degenererede adelsslægter, og følgen er, at denne indvandring knapt har efterladt sig spor.

Endnu maa jeg nævne et eksempel i det store. Den spanske nation blev i de 3 aarhundreder mellem 1471 og 1781 af inkvisitionen tappet for selvstændig tænkende mennesker — fritænkere som de kaldtes — med gjennemsnitlig 1000 personer aarlig, idet 100 personer aarlig blev brændte for sin overbevisning eller sin tro, og 900 blev aarlig fængslet for samme synd. De fleste af disse døde antagelig i fængslerne. Nogle af dem slap bort fra landet. I begge tilfælde var de saaledes tabte for familielivet for Spaniens vedkommende. Vi ved, at de mennesker, der for det første virkelig tænker selvstændig og heller vil lide tabet af alt, hvad der gjør livet lyst, ja heller tabe livet selv end afsværge sin tro eller fornegte sin overbevisning, det er karaktermennesker og mennesker, som staar over det almindelige. Det er en umulighed, at en nation kan fremture i en saadan politik, at føre udryddelseskrig mod alle de bedste mennesker inden sin midte, uden at straffen kommer, uden at den maa betale tunge bøder i form af folkets degenereren, hvad der her notorisk viser sig at være resultatet i dannelsen af den overtroiske, uintelligente nutidens spanske nation»[1]).

Det er ogsaa af stor interesse, at en stor naturvidenskabsmand som Galton tilskriver den lange «mørke tidsalder» i Europa for en stor del det paabud om cølibat, som de religiøse ordener paalagde sine tilhængere. Saasnart en mand eller en kvinde havde en særlig fin natur, som satte ham eller hende istand til at udrette noget i barmhjertighedsarbeide, i tænkning, i literatur eller kunst, saa var forholdene saa

[1]) Galton.

ublide, at de maatte søge til klostrene; men her mødtes de straks af fordringen til cølibat. Følgen blev, at de døde uden efterkommere «og», tilføier han, «ved en politik saa enestaaende uklog og selvmorderisk, at jeg neppe er istand til at tale om den uden utaalmodighed, brutaliserede kirken vore fædres slægt. Den handlede nøiagtig, som om den sigtede paa at udvælge den raaeste del af samfundet til at blive de fremtidige generationers forældre». Vi maa vogte os, at ikke kvindesagsbevægelsen skal komme til at føre ind i en lignende politik for kvindernes vedkommende.

Ogsaa paa en anden maade kaster den videnskab, der er vokset frem under paavirkning af tanken om den naturlige udvælgelse, et uheldigt lys over denne uvillighed til at paatage sig de byrder, der følger med at fortsætte slægten, en uvillighed der, som jeg har nævnt, viser sig saa sterkt i enkelte af de store kulturlande. Det vilde jo i sig selv være en betænkelig fare for en nation i vor tid at gaa tilbage i antal Men ogsaa bortseet fra den politiske fare, vilde der ligge en fare for degeneration, for at generationerne efterhvert skulde synke lavere i legemlig, intellektuel og moralsk udrustning ved nedsættelsen af den naturlige udvælgelses virksomhed.

Og det vilde være ikke bare en politisk fare, men et tab i hele menneskeslægtens værd, kan jeg vist trygt sige, om den race, der utvilsomt har vist sig at være den høiest begavede, den indoeuropæiske, efterhaanden skulde skrumpe ind i forhold til de øvrige racer, skrumpe ind i antal og degradere i kraft og begavelse. «Den gule fare» er jo et almindelig kjendt slagord paa sine steder.

Man finder kanske, at hvad jeg hidtil har talt om, med rimelighed kan siges at have noget at gjøre med den kvindelige natur, med vort kjøn. Men at kvindens indsats i *kulturen* særlig skulde hvile paa hendes *kjøn,* det synes urimelig. Kulturen bæres da vel af det fælles menneskelige?

Jeg tror, den tendens til at undervurdere kvindens betydning for kulturen, som er saa almindelig, skriver sig fra, at «kultur» saan i sin almindelighed betragtes som omtrent ensbetydende med kunst og videnskab. Og hvorledes end kvinderne i fremtiden kan komme til at berige disse sider af kulturen, saa staar det faktum fast, at til dato har vor andel

i kunst og videnskab været saa betydelig mindre end mændenes, at med den maalestok maa vor betydning for kulturen falde igjennem.

Men kulturen omfatter noget langt mere end bare saadanne ting. Jeg skal forsøge at vise, hvorledes netop vort kjøn — vor hele specielle legemlige bygning med den deraf følgende sjælelige og aandelige egenart — er det bærende for en uundværlig og grundlæggende indsats i kulturen, en indsats af saa stor, saa vid og saa dybtgribende betydning, at den i fuldt maal berettiger os til at kræve agtelse og ret som ligestillede med det andet kjøn — uden at vi behøver udstede fremtidsveksler paa vort arbeide i kunst og videnskab:

Jo længer ned vi gaar i skabningens rækker, jo lettere gaar arternes forplantelse for sig, og jo mindre omsorg kræves der for yngelen. Ja, vi maa endog temmelig høit op blandt dyrene, før det kan siges, der kræves spor af omsorg for den. Jo høiere vi kommer op, jo mere besvær og byrde paalægger forplantelsen det ene kjøn, moderens, jo længer tid tager den, jo mere kræver den af moderens kræfter — og jo større, langvarigere og omhyggeligere omsorg kræves der for efterkommerne.

At det er saa, at selve forplantelsen blir vanskeligere og besværligere jo fuldkomnere skabningerne blir, det er jo kun, hvad der ligesom siger sig selv. Men — for at gjentage et hjertesuk, som nok kanske lyder dumt, men som saa mangen kvinde har gjort i sit stille sind: det synes en saa uretfærdig fordeling, at byrden skal falde saa tungt og saa helt paa os!

Der er to maader at betragte hele verdensudviklingen paa, den naturvidenskabelige og den religiøse.

Ser vi paa dette forhold i menneskeslægtens forplantelse fra et naturvidenskabeligt synspunkt, saa maa vi komme til det resultat, at det maa være til afgjort fordel for menneskeslægten, at det er ordnet saa, at forplantelsen lægger saa stærkt beslag paa det ene kjøn. Det maa være til afgjort fordel, at naturen har indført en arbeidets deling i dette stykke, efterhvert som den har udviklet sig høiere og høiere. Ellers vilde denne arbeidets deling overhovedet ikke været opstaaet. De laveste, letteste forplantelsesmaader simpelthen

ved deling eller knopskydning vilde været bibeholdte opover. Eller der vilde kun været *ét* kjøn, dersom en høiere udvikling ikke havde ledet til *to.*

Ser vi paa denne samme sag fra et religiøst synspunkt, saa maa vi gaa ud fra, at naar en almægtig og alvis skaber har ordnet det saa, at menneskeslægtens fortsættelse lægger saa sterkt beslag paa det ene kjøn fremfor paa det andet, saa maa dette være den tjenligste ordning.

Summen af begge disse maader at se tingen paa blir, at naturen har indført en arbeidets deling i slægtens forplantelse ikke af noget slags maliciøs lyst til at pine det ene kjøn for at gjøre det bekvemt for det andet, men ganske ligefrem, fordi denne arbeidets deling er til fordel for menneskeslægten.

Denne fordel for menneskeslægten kan vi sige er den, at saaledes kan alle muligheder i den menneskelige natur komme til den fyldigste udvikling.

Det falder saa let i øinene, at den er til fordel for slægten, at den er til fremme af kultur, af kunst og videnskab og meget andet ved den frihed, manden vinder til alt slags arbeide i fremskridtets tjeneste.

Derimod falder det ikke saa let i øinene, at den er til fordel netop for kulturens fremme ogsaa gjennem den tunge, byrdefulde funktion, den paalægger kvinden.

Men ikke alene kan vi ganske trøstig slutte, at det ene kjøn *alene* ikke kan være udstyret og skikket til fremskridt, mens det andet kun skulde danne en klamp om benet paa det første; men vi kan ganske trøstig slutte, at netop paa grund af denne arbeidets deling tjener hvert kjøn slægtens fremskridt bedst gjennem sin specielle egenart.

Dermed er altsaa sagt, at vi trøstig kan gaa ud fra, at netop denne byrdefulde funktion i slægtens fortsættelse, som synes paa saa mange maader at hindre os kvinder i arbeidet for kunst og videnskab og mange andre ting, den har sin aldeles bestemte betydning for slægtens fremskridt ogsaa i kulturen. Kvindesagen kan derfor ikke paa nogen maade vække eller støtte uvilligheden overfor denne funktion, uden at den skader kulturen og nedsætter vort eget kjøns værd for den — altsaa modarbeider sig selv.

Men hvori bestaar saa netop denne betydning for kulturen?

Jeg tror, det vil bedst forstaaes, paa hvilken maade vort kjøns egenart repræsenterer en ligesaa uundværlig indsats i kulturens udvikling, som det andet kjøns egenart gjør, naar jeg fremstiller sagen lidt krast. Lad os gjøre et tanke-eksperiment! Tænk f. eks., at naturen virkelig havde været saa elskværdig at fritage os kvinder for forplantelsens byrder, og, som jeg tidligere nævnte, havde indrettet den efter den lavere skabnings mønster: det gjaldt blot i en fart at ekspedere nogle æg, dermed var alt gjort. Resten sørgede naturen for! Lidelser og smerter, tab af kræfter og arbeidsmod var borte! Omsorg, opdragelse, bekymring for disse efterkommere behøvedes slet ikke. Tænk for et herligt, letvindt liv for os mødre!

Men lad os saa se paa, hvad følgerne vilde blevet for kulturen.

Under saadanne forhold vilde jo kvinderne vundet fuld frihed til al slags udvikling, da vilde samme aandsdannelse som mandens kunne gjennemføres med lethed over hele linjen, og ingen hindringer for stemmeretten etc. kunde paaberaabes.

Men — *moderkjærligheden, denne den høieste, helligste og mest ideale følelse,* som menneskene eier, den som nærmer sig sterkest til at kunne rumme «lovens fylde», den vilde med et slag have manglet i den kvindelige natur, — og dermed have manglet i kulturudviklingen. Thi hele rækken af skabninger under os viser os, at jo lettere forplantelsen gaar for sig, jo mindre omsorg yngelen kræver, jo mindre spor af denne moderfølelse findes der. Men jo byrdefuldere forplantelsen er, jo længere embryonaludvikling, der kræves, jo høiere udvikles ogsaa denne moderfølelse. Sker forplantelsen ganske letvindt, uden lang embryonaludvikling, og uden at naturen *trænger* til omsorg for de nye smaa skabninger, saa blir der ikke nogen moderkjærlighed, ikke i den forstand, som vi opfatter denne følelse, som en magt i os, der er mægtigere end snart sagt alt andet, og som danner undergrunden for alt det bedste i den kvindelige natur. Jeg mener selvfølgelig ikke hermed at sige, at kun mødre kan være gode, men jeg mener, at var anlæg-

get, evnen til denne følelse borte af vort kjøns specielle natur, saa var det bedste af den væk.

(Det er betegnende for den betydning det har for selve moderfølelsens styrke, at naturen og livsforholdene *tringer* til omsorg for børnene, hvad der fortælles af anthropologer, at blandt meget lavtstaaende folkeracer svinder moderkjærligheden, efter hvert som børnene blir selvhjulpne. Hos de høit udviklede racer vokser moderkjærligheden med børnene).

Men havde moderkjærligheden været borte, havde vi kvinder istedet havt samme frihed fra at optages med børnenes skabelse, stel og opdragelse, som de lavere skabninger har, saa vilde dermed grundlaget for hele den humane, den altruistiske, den menneskekjærlige side af udviklingen været borte, og dermed, om ikke den hele, saa ialfald den væsentligste side af den moralske udvikling.

Thi var der ingen moderkjærlighed, saa var der nemlig endnu mindre nogen faderkjærlighed, dette viser hele naturen os; heller ikke søskendekjærlighed eller nogen anden art af familiekjærlighed. Var der ingen familiekjærlighed, saa ingen altruisme, ingen almindelig menneskekjærlighed. Var der ingen familiekjærlighed og ingensomhelst *nødvendighed* for at sørge for børnene — saa var dermed den samfundsbyggende drivkraft ude af menneskeslægtens udvikling, og mennesket vilde ikke paa nogen maade være andet end det høieste dyr.

Vi kan derfor uden den ringeste overdrivelse sige, at moderkjærligheden er moder, ikke alene til al opofrende kjærlighed, til alt opofrende kjærlighedsarbeide af menneskene, jeg mener af mænd saavel som af kvinder, — men vi kan sige, den er moder til al samfundsfølelse, al samfundstrang og derigjennem til syvende og sidst til *hele menneskeslægtens kulturudvikling*.

Og er det saa, saa mener jeg, vi trygt kan kræve ligeberettigelse med det andet kjøn paa basis af vor egenart. Thi moderkjærligheden er Guds gave til kvinden, netop gjennem al den byrde, sjælelig og legemlig, Han har lagt paa hendes specielle kjønsfunktion, paa hendes høieste kald.

Har jeg ret i, hvad jeg her har sagt, saa er dermed ogsaa sagt, at den største betydning for fremskridtet, for fremskridt i kulturen, faar vort kjøn, ved kvindesagens ende-

lige seier, *ikke* gjennem det nye kvantum intelligens, som det utvilsomt vil tilføre civilisationen ved friheden til alsidig uddannelse, men gjennem det fond af samfundsbyggende og samfundsbærende kjærlighed, og det fond af humaniserende og moralsk rensende kræfter, vi under nye frie forhold ogsaa direkte og derfor kraftigere kan gjøre gjældende i samfundslivet og i kulturarbeidet.

Disse kræfter faar altid hos den enkelte sin sterkeste udvikling og sin rigeste næring gjennem fuldbyrdelsen af vor egentligste kjønsfunktion, gjennem moderkaldet. Og i en nation, eller i slægten, faar disse kræfter den største magt gjennem et normalt forhold i fødslernes antal.

Jeg mener, alt hvad jeg her har paavist om den betydning, der maa tillægges netop vort kjøns specielle funktion og specielle udrustning, berettiger mig til at sige, at det er kolossale værdier, der staar paa spil for vore moderne samfund, om kvindesagen, som den nu staar, virkelig bidrager til at nedsætte den specielt kvindelige side af vor natur i intensitet og styrke derved, at den bidrager til at gjøre kvinderne mindre villige til at paatage sig moderkaldets byrder, saa de foretrækker et uafhængigt ugift liv, — eller — hvad der vel er den største fare, nok vil have ægteskabet, men ikke børn.

Kvindesagen maa derfor faa helt syn for, hvad der er dens rette basis, om den skal være helt i pakt med menneskeslægtens fremskridt.

* * *

Der er ingen strid imellem dette, at ville bygge vor ligestilling med mændene paa vor specielle fra hans forskjellige natur, og det at kræve samme frie adgang til uddannelse, til erhverv og til deltagelse i det offentlige samfundsliv. Tvertimod — jo mere forskjellige vi er, eller rettere, jo mere vi erkjender vore forskjellige naturer, jo mere nødvendigt blir det, at begge sider faar fuld frihed til at gjøre sig gjældende. Men vor egenart kan ikke faa gjøre sig fuldt gjældende hverken i den ene eller den anden retning, saalænge kvindesagen ikke kommer helt bort fra at trælle under det mandlige ideals maalestok.

* * *

Jeg nævnte før, at hvorledes end kvindernes forhold til kunst og videnskab vil blive i fremtiden, saa staar det fast, at deres direkte bidrag til disse kulturgrene har været smaa i fortiden. Men ser vi nøiere til, saa vil vi merke, der vaagner en erkjendelse af, at ogsaa paa disse det intellektuelle livs høider har den kvindelige egenart sine opgaver. Jeg kan ikke sige dette vakrere end med Bjørnsons ord i «Lyset»:

«Her er kapløb med det onde.
Tit er lyset bare ild,
som fortærer, sterk og vild,
uden ansvar og forbarmen
dem, det skulde givet varmen.

I har godheds englevakt,
I, som gav os modersmaalet,
I, som samled omkring baalet
første hjem med tryllemagt.

I vil bære lyset frem
over fjæll og dybe dale
med en vaardags unge ynde
verdens mismod overtale
og et sommertog begynde».

Men det skal vi merke os, at sin lyse tro paa kvindernes betydning for det godes vækst i kulturen, den bygger Bjørnson netop paa den kvindeligste og den helligste evne i vor natur, paa den «tryllemagt», hvis navn er *moderkjærlighed.*

Hanna Isaachsen.

VORT FATTIGVÆSEN.

(Af *O. Olafsen*).

I.

Et af nutidens mest brændende, men tillige vanskeligste spørgsmaal er spørgsmaalet om den bedste ordning af den offentlige og private fattighjælp. Jeg forundrer mig over, at det ikke er mere brændende og bliver hyppigere diskuteret, naar vi ved, hvor dybt det griber ind i alle forholde.

Vi ved, at kirken fra sin første stund af optog velgjørenhed mod de fattige paa listen over «de sande gode gjerninger», og heri fulgte den sin herres og mesters ord. Omhu og omsorg for de syge og fattige var derfor ogsaa senere hele middelalderen ned igjennem en opgave, som kirken med al flid lagde sig efter.

Reformationen vedkjendte sig selvfølgelig den samme opgave, men den frakjendte gjerningerne enhver betydning, naar det gjaldt evig frelse. Følgen var den, at folk blev mere sløve og ligegyldige for de fattige. Hertil kom en anden omstændighed, som virkede ikke saa lidet til at forværre de fattiges kaar i den protestantiske verden. Staten inddrog jo en hel del af kirkegodset og særlig alt klostergodset. Den ophævede tiendens fordeling og lagde den fjerdedel, som havde tilkommet de fattige — bondeluten, som den kaldtes — til de 3 andre, hvad der vakte stor misnøie og ledede til, at regjeringen paa mange steder i vort land maatte tage andre beslutninger og imødekomme kravet. De fattiges stilling var saaledes i den første tid efter reformationen og udover sørgelig overalt og vistnok ikke mindst i vort land.

Ordinansen af 1539 bestemte, at hvad der tidligere havde hørt til de fattiges underhold, fremdeles skulde høre det til, og hvad der tidligere havde været lagt dertil, men i

tidens løb var gaaet tabt, skulde igjen komme de fattige tilgode. Fremdeles loves, at skulde dette ikke være tilstrækkeligt, da vilde *vi* (d. e. kongen) lægge til, hvad der fattes. Dette lod jo meget vakkert; skade kun, at det blev staaende blot paa papiret. Regjeringen gjorde saagodtsom intet for denne sag; den var jo altid i pengeforlegenhed.

Over de fattiges gods skulde sættes *diakoner*, som skulde forvalte det og aflægge regnskab. Der skulde indsættes forstandere i hospitalerne, som skulde have tilsyn med de syge, som indlagdes. Tiggeri anvistes Presterne skulde formane folket til godgjørenhed o. s. v. Dette er de vigtigste bestemmelser. De er yderst mangelfulde, og man ser klart, at lovens forfattere ikke har havt nogen forstaaelse af det hele, hvad man heller ikke kunde vente.

I vort land var det betleri, som var de fattiges omtrent eneste tilflugt. Sygehuse fandtes ikke undtagen i de større byer, og de var saa elendige, at der ikke var synderlig hjælp i dem.

Det var en omstændighed, som dog bidrog meget til at formindske elendigheden. Folk var arbeidsomme og flittige og søgte længst muligt at hjælpe sig selv. Naboerne var godhjertede og hjalp saa langt de kunde, og kirken støttede lidt med gaver, som kom ind. Paa denne maade kjæmpede mange sig frem; men slog ikke dette til, maatte de ud paa betlerstien. Der var nok af dem, som færdedes her, og ofte var der vagabonder og dagdrivere blandt dem. Til og med latinskolegutterne tiggede jo, og da kan man skjønne, hvor almindeligt tiggeriet var. Folkets tilstand og livsvilkaar var saa sørgelige, som de kunde blive, plaget og udsuget af en daarlig styrelse og af havesyge og gridske fogder. I grunden var en meget stor del af landets befolkning i saadanne kaar, at vi ikke kan andet end regne dem blandt *fattige*, og jevnlig bankede nøden paa døren, særlig naar misvekst og uaar indtraf.

I omkring 150 aar træffes der fra lovgivningsmagtens side saagodtsom ingen foranstaltning til et forbedret fattigvæsen. Enkelte mindre bestemmelser er kun værdiløse puslerier.

Saa kommer Kristian den femtes norske lov i 1687, og

her finder vi bestemmelserne i ordinansen noget udvidede, men noget egentligt nyt er ikke kommet til. Bestemmelserne findes i 2den bogs 19de kapitel og handler væsentlig om hospitaler og deres ordning, bestemmelser, som var af meget liden betydning for folket i sin helhed. For vestlandet maa dog bemerkes, at hospitalerne for de spedalske — som St. Jørgens hospital i Bergen — var af vigtighed, da ogsaa syge fra landsbygderne kunde indlægges her.

I hele kapitlet, som er paa 16 artikler, findes kun to artikler om fattigvæsenet i sin almindelighed og de er temmelig tynde. «For andre fattige», hedder det, skal der forordnes forstandere, som skulde kræve ind renterne af, hvad der var fattigvæsenet tillagt, og uddele dem tilligemed de gaver, som indkom i kirkerne om søndagene (i «tavlerne») og ellers. De skulde aflægge rigtigt regnskab for øvrigheden og sognepresten. Paa landet skulde kirkens *patroner*, hvor der fandtes saadanne, og ellers sognepresten og kirkeværgerne uddele, hvad der i kirkerne eller paa andre steder indkom til de fattige. Dette er alt. Det maa dog merkes, at der i lovens 3die bog 12te kapitel forekommer en bestemmelse, som vedrører de fattige. Det hedder her: Fattige folk i hvert prestegjeld, som intet havde til underhold, og som ikke havde frænder, der kunde underholde dem og ikke selv var istand til at gaa gaardimellem, skulde af bønderne flyttes fra gaard til gaard i samme orden som «budbyrd» (budstikken) skede.

Der hengik nu atter en lang aarrække, hvori intet, bortseet fra mindre væsentlige bestemmelser, gjøres af styrelsen for at ordne de fattiges forsørgelse.

I 1708 udkom en vidtløftig forordning om betleriet og dets afskaffelse i Danmark; men denne kan vel neppe have været gjældende i Norge. Den var temmelig omfattende og behandlede fattigvæsenets ordning i det hele. Videre er der en kongelig forordning af 6te oktober 1731 om fattigvæsenets ordning i Danmark, hvor den nævnte forordning af 1708 skjærpes og udvides; heller ikke denne gjaldt vel i Norge.

Men 10 aar efter begynder styrelsen at rette sin opmærksomhed ogsaa paa de fattiges forsørgelse i Norge. Den 2den december 1741 udkom en forordning om de fattiges

forsørgelse i Akershus stift med Kristiania. Det er første gang, saavidt mig bekjendt, at der i Norge er tale om «*de fattiges væsen*». Her er der kommet noget nyt til; vi mærker, at vi er i pietismens værste tvangstid. Det bestemtes nemlig, at der skulde indrettes et «tugthus» i Kristiania. I dette skulde indsættes: Ledig- og løsgjængere, som ei havde pas, alle ledige folk, som ikke havde taget tjeneste for aarlig kost og løn. Selvraadige, lade, modvillige, drukkenbolte, friske, ugudelige og arbeidsføre betlere samt fremmede tiggere. Det er en tvangslov saa ideal, at alle, som ynder den slags bestemmelser, maa føle sig særlig opbygget ved at læse den. Den slaar rekorden blandt alle Kristian den sjettes forordninger. Loven ordner ogsaa forsørgelsen af fattiglemmer, som altsaa ikke kunde regnes til de ovennævnte; det kunde synes for os, at der ikke blev ret mange igjen: «Andre betlere, som formedelst alderdom og skrøbelighed ei kan fortjene føden, skal ansees for at være *rette* fattige og at behøve almisse, og de skal nyde understøttelse; men de skal tilholdes at være gudfrygtige og at søge kirken», — formodentlig skulde de intet faa, naar de ikke fulgte denne formaning. Selv børn skulde sættes paa tugthuset, naar de fandtes gjenstridige og modvillige. «Naar Gud velsigner tugthuset med lykkelig fremgang», det vil vel sige, naar det bliver fuldt af lemmer, — — det maatte være en hyggelig velsignelse! Paa landet skulde de fattige, som ikke sendtes til tugthusene, forpleies i lægd. Husmænd og inderster, som havde mange børn, og «besovede kvindfolk» skulde have en liden aarlig hjælp af fattigkassen o. s. v. Mærkeligt, at de «besovede» kvinder blev saa godt behandlet.

Det er den frygteligste fattiglov, som nogensinde har seet lyset hos os, en unaturlig blanding af rafineret grusomhed og hjerteløshed og den mest paasmurte skinhellighed og gudsfrygt.

Omtrent paa samme tid maa tugthuse ogsaa være blevet oprettet i de øvrige stiftsstæder. I 1755 udstedes en forordning for Bergens stift om *betleres afskaffelse* og fattiges underholdning. Den er væsentlig af samme indhold som den ovenfor nævnte; dog vil man bemærke, at den er lidt mildere i sine bestemmelser; saaledes er f. eks. de «ugudelige» betlere

ikke nævnt blandt dem, som skulde indsættes i tugthuset. Foruden understøttelse in natura, især ved lægd, kunde også understøttelsen ydes i penge, og der skulde aarlig holdes en ligning, som bestemte, hvad enhver skulde betale i penge. Dette gjaldt alle, som var fritaget for lægdspligt, som embedsmænd, betjente, proprietærer, gjæstgivere, haandværkere o. s. v.

Disse bestemmelser maa efterhaanden være blevet gjort gjældende for det hele land. Tugthuse sees at være blevet oprettet i stiftsstæderne. I de almindelige lovsamlinger har jeg imidlertid ikke fundet de nævnte forordninger gjentaget ogsaa for de øvrige stifter paa denne tid.

Her i Hardanger sees fattigvæsenet tidlig at være blevet ordnet overensstemmende med forordningen af 1755. Sogneprest Atche var netop den rette mand til et saadant arbeide, og han bragte snart skik og orden tilveie. Han styrede fattigvæsenet paa den maade, at han søgte at lægge op penge og lade de fattige mest muligt sulte. Han fik herfor en takkeskrivelse fra overkommissionen i Bergen og opfordredes her indstændig til at gaa frem paa den udstukne vei og lægge op mest muligt. Ret et tidens tegn!

Ved en forordning af 5te mai 1786 ordnes fattigvæsenet i Kristiansands stift overensstemmende med de to nævnte forordninger. Af indledningsordene til loven maa man nærmest drage den slutning, at Kristiansands stift var den egn i landet, som stod mest tilbage med hensyn til fattigvæsenets ordning, og der har kanske ikke været gjort noget i dette stift tidligere i denne retning.

Fattigvæsenet forandredes nu ikke synderlig før i 1845, da vi fik nye fattiglove for by og land særskilt. Det er de første udtømmende lovbestemmelser om denne sag i vort land, hvor der virkelig er gjort alvor af at ordne de fattiges forsørgelse og ikke væsentlig tænke paa at straffe dem. Loven er gjennemtrængt af den humanitet, som er særmærke paa den nyere tid; men betleri er straf undergivet. Lovens grundbestemmelser er gjældende den dag idag. Den har vistnok faaet to efterfølgere: Lovene af 1863 og af 1900, hvorved dens enkelte bestemmelser har undergaaet mange

forandringer og er blevet meget udvidede; men i alt væsentligt er vort fattigvæsen endnu bygget paa loven af 1845.

II.

Grundtanken i vor gjældende fattiglovgivning er den, at samfundet pligter at sørge for dem, som af en eller anden grund ikke formaar at skaffe sig det fornødne til livsophold. Den kristelige barmhjertighed kan ikke taale at se et menneske lide nød uden at række ham den hjælpende haand, og den kristelige barmhjertighed finder her sit udtryk i lovs form. «Enhver, som savner midler til livsophold eller til kur og pleie i sygdomstilfælde, og som er ude af stand til at erhverve det nødtorftige og heller ikke har nogen forsørgelsepligtig, der evner at understøtte ham, skal — — — tilstaaes fornøden bistand af det offentlige fattigvæsen», saaledes udtaler loven sig om det almindelige princip, hvorpaa den hviler. Hvor den trængende har slægtninge, hvem forsørgelsespligten paahviler, kan den tvinge disse til at gjøre sin pligt; ellers maa samfundet bære denne byrde, som fordeles paa alle borgere efter deres evne til at yde noget. De fattige skal forsørges enten i pleie- eller arbeidshjem, hos private, ved understøttelse i hjemmet eller ved indlæggelse i sygehus. Licitation af de fattige maa ikke anvendes. Derimod er det gamle lægdsvæsen ikke ophævet ved loven og bestaar vel endnu paa mange steder; men forholdene har medført, at det er gaaet stærkt tilbage. Arbeidsføre og friske folk, som paa grund af midlertidig nødstilstand henvender sig til fattigstyret om hjælp, kan af dette anvises lønnende arbeide eller henvises til arbeidshjem. Tiggeri er forbudt.

Man kan have forskjellige meninger om, hvorvidt det er et sundt og godt princip, hvorpaa loven er bygget. Den kristelige barmhjertighed er en skjøn dyd; men at klæde den i en lovs trange form kan maaske synes betænkeligt. Det er ogsaa saa sin sag at forbyde betleri og straffe det. Det kan dog ikke siges egentlig at være en synd eller en forseelse at bede folk om hjælp, naar man er i nød. Betænkeligt kan det ogsaa synes, at loven saaledes paatager sig at

sørge for alle, som ikke kan sørge for sig selv; det vil let føre til, at mange bliver ligegyldige og intet vil udrette. Det er imidlertid en meget vanskelig sag at finde det rette princip her, hvis vi overhovedet gaar ud fra, at samfundet har pligt at sørge for dem, som er i nød, og der er vel ikke mange i vore dage, som drister sig til at benægte dette. Jeg vil derfor ikke videre indlade mig paa at drøfte dette spørgsmaal; jeg gaar ud fra, at lovens bestemmelser i denne henseende er vel overveiede, og at man ikke godt kan vente dem bedre.

Men et gammelt ord siger: «Loven er ærlig, men holden besværlig», og det kan ogsaa anvendes her. Hvor god end loven er, om den saa var meget bedre, det kommer dog væsentlig an paa, hvorledes den sættes iværk i livet. Særlig gjælder dette en lov som denne, hvor samfundet skal tage sig af den enkelte, som lider nød. Om den end nok saa klart og bestemt opstiller den ledende grundtanke og bestemmer, at kun virkelig trængende eller værdige trængende eller virkelig arbeidsudygtige skal faa hjælp, det har dog saa liden betydning; thi grændsen mellem disse forskjellige klasser mennesker er altid flydende og ubestemt, og det er meget vanskeligt at afgjøre, hvem der er værdige eller uværdige trængende. En arbeider kan være en drukkenbolt som ødelægger sin fortjeneste og lader hustru og børn sulte; men de ulykkelige børn og den endnu mere ulykkelige hustru kan dog ikke lide for faderens og mandens synder. Naar fattigloven med sine bestemmelser om forsørgelse af alle, som lider nød, er sat ud i livet, er ingen mere mægtig til at standse strømmen. Alle ulykkelige mener, at de er værdige trængende, ja de kræver med loven i haand, at samfundet, d. e. her fattigstyret, skal hjælpe dem, og de skal hjælpe dem i den grad, som de selv finder passende. Fattighjælpen er bleven til en slags pension, som samfundet skal betale dem.

Paa denne maade virker jo fattigloven yderst uheldig. Vi kan være visse paa, at de fattige aldrig faar nok og altid vil være bitre og misfornøiede. Understøttelsen, som var tænkt at skulle være en ytring af den kristelige barmhjertighed, og som vi skulde vente vilde fremkalde kjær-

lighed, tilfredshed og glæde, virker kun til at skabe misnøie og bitterhed.

Men loven virker noget andet, som er ligesaa slemt, skjønt det er saa ganske og aldeles stridende imod alle dens forudsætninger. Hjælpen skulde jo netop styrke de fattige i kampen, hjælpe dem til at holde modet oppe og i det hele virke til velsignelse. Men hvorledes viser lovens virkninger sig i livet? Jo, som oftest kanske saa, at den trængende, som modtager hjælp, mister al moralsk kraft og holdning. Han bryr sig ikke om at arbeide, ikke om at spare, — det er jo unødvendigt for ham, som faar hjælp. Fattighjælpen virker saaledes til at ødelægge et menneskes arbeidslyst, arbeidskraft, sparsommelighed, vindskibelighed og huslighed; den er en dræbende gift for alt, som vi i det praktiske liv sætter pris paa. At der gives undtagelser her, er selvsagt; vi tænker nu nærmest paa saadanne, som af en eller anden grund kommer i midlertidig nød og faar understøttelse.

Det er derfor ogsaa fuldt berettiget, naar socialisterne siger: «Vi forlanger ikke barmhjertighed, men retfærdighed». Alle mennesker burde have den selvagtelse, at de kun i yderste nød vilde modtage gaver som understøttelse. Vi har alle ret til at faa løn for vort arbeide, og naar lønnen vokser, saa vokser ogsaa modet og lysten til arbeide.

Det synes efter alt dette, som om der ikke har fulgt den velsignelse med vort fattigvæsen, som vi kunde have grund til at vente, ja oprigtig talt, forekommer det mig, som om der saa ofte har fulgt skade og forbandelse med den. Alle, som kjender lidt til fattigvæsenet, ved, at det i den sidste menneskealder har vokset som et skred, som truer med at rive hele samfundet overende. Se f. eks. paa fattigbudgettets rivende vekst i vore større byer, især i hovedstaden. I 1851 udgjorde fattigvæsenets udgifter i Kristiania 106 310 kr., d. e. kr. 3,63 pr. indvaaner. I 1865 var udgifterne steget til 350 579 kr., d. e kr. 6,11 pr, indvaaner; i 1885 var de 916 037 kr., d. e. kr. 7,00 pr. indvaaner. Er der gode tider, stiger fattigudgifterne; thi nu trænger alle mere, og man har bedre raad til at betale en stor skat. Er det trange tider, stiger byrderne, fordi der er arbeidsledighed. I hovedstaden er der hver eneste vinter skrig om arbeids-

ledighed og om understøttelse. Jeg synes dog, at enhver maatte forstaa, at der her er noget, som trænger til at rettes. Der kan ikke, naar alt er, som det skal være, blive arbeidsledighed; det forudsætter jo, at der ikke er noget at gjøre; men Skaberen har ordnet alt saa viselig, at der altid er nok at gjøre paa jorden. Men menneskene finder ikke altid arbeidet, eller de kan ikke komme over de vanskeligheder, som møder dem; oftest vil de ikke søge arbeidet. Det er samfundets pligt her at gribe ordnende ind, og dersom der viser sig arbeidsløshed her eller der, saa er der en mangel ved ledelsen og ordningen af samfundet.

Naar vi saaledes opmærksomt betragter dette dybt indgribende samfundsspørgsmaal, og hvad der staar i forbindelse med det, finder vi overalt mangler og skrøbeligheder, større og mindre, som alle er en følge enten af lovens bestemmelser eller helst af samfundets skrøbelighed, som gjør, at loven ikke kommer til at virke efter sin bestemmelse. I det følgende vil jeg gaa lidt nærmere ind paa aarsagerne til det voksende fattigonde. (Forts.).

Sygenat.

Den lille lampe brænder
med spæd og spinkel lue,
og halvt i mørke ligger
den store sygestue.

Men ud i haven rasler
det visne, tørre løv,
i stolen vaager konen,
hun sover dum og døv.

Den lille lampe brænder
med spæd og spinkel lue,
mit hjerte blir saa ensomt
og mørke skyer true.

Men ud i haven rasler
det visne, tørre løv.
Snart skal jeg ogsaa vorde
til idel jord og støv.

Det er saa lydt og stille,
jeg ligger bleg og stirrer,
og mange syge tanker
igjennem hjernen svirrer.

Vi ved jo intet, intet,
vi famler kun og irrer,
og mange dumme tanker
vor rædde sjæl forvirrer.

Det er saa lydt og stille,
jeg folder mine hænder,
den lille gode lampe
med rolig flamme brænder.

Da blir jeg tryg og rolig,
mig ængster ei død og liv,
jeg lukker mine øine til
og hvisker: Gud tilgiv!

Einar Didriksen.

ABC-ER FØR OG NU.

(Af *Clara Thue Ebbell*).

Naar vore dages smaabarn til rette tid og sted skal føres ind i kundskabens rige, sker det paa en meget lempelig maade. Det er en morsom ABC, de faar at blade i, med billeder af kattepus og gjedebukken og Alfemand og Tulla selv og Emil, som ror, og formidlet ved en blid «frøkens» milde haand hidføres visdommens masse. Først er det nogle morsomme bogstavlyd, som bare er at blæse ud, siden kommer smaaordene, mø, mø, is, ur, sy, so, — det er jo bare som at løbe i mamas skjørter det. Og o-la saa en maa-ne i sø-en naa-naa-naa sa ma-ma nu maa li-se læ-se og ar-ne maa læ-re a. Det gaar gjennem ager og eng, i hus og have, det er blandt venner og bekjendte og glade kamerater, de færdes, — et muntert sprang under susende birkeløv med en smilende frøken i spidsen. Og før de næsten aner det, er de fremme ved det store lærdommens maal paa side 44, historien om en liden fugl, «pink-pink-pink trrrr», sang den, saa det gnald. Det var en liden tertit. De ordentlige læsestykker er begyndt, og den deilige hane har galet.

De kommer ligesom legende til det, vore glade smaabarn med maddaas og viltre lokker og blaa baand i de smaa kokette nissefletter. Det var en ganske anderledes alvorsfyldt historie for vore forfædre at træde de første visdomssøgende skridt.

Naar de sad ranke paa sin skolebænk med zirlig kjæmmet haar og energisk sammenknebne fletter, med lange tynde lægger symmetrisk korslagte og spidse albuer i bordet, da var det ikke til skjemt og spøg, de sad der. Det var ikke muntre rægler, de lærte, eller løst og fast om alle de hjemme og pusekat paa laaven, som der stod om i deres bog. Det var dyd og gudsfrygt og alvorets moral, som brolagde deres ABC-ers

stier. Det var nyttige lærdommes stive popler, de henvandret sin første skoletid under, hine tip og tip-tip oldeforældre *in spe.*

Det var andre lag i pædagogikens bygverk, man dengang var ved.

Eller tro hvad en nutidens lille Alfemand og Tulla, og især deres frøken, vilde foretage sig med en begynderlekture som den ABC bog, der i 1770 aarene «Ungdommen til Beste og med Foresattes Samtykke» udgaves i trykken. Med al historisk anerkjendelse, man finder stigningen temmelig steil. Gjennem selvlyd og medlyd, eenstavelsesordene — faar og faaer, for og foer, som ikke maa forvexles — gaar det hurtig fremover og gjennem de sværere fleerstavelser — be-qvem, Dølgs-maal, Kjø-dets Kydsk-hed, I-gjen-fø-del-se, Mand-in-de og lignende for Alfemandalderen saa letfattelige begreber. Man er, som sig hør og bør, snart fremme ved det theologiske afsnits store dimensioner med bud og sakramenter og gammeltestamentelig overherredømme.

Og naar den hjertebankende stund oprinder, at fællesnavnenes almindelige skal overstraales af egenavnenes specielle interesse hos den unge læser, da er det ikke uværdige smaasøskende og papaer og mamaer, som omtales her. Nils, Marie, Hanna, Gustav. Nei. Med start i Ab-ja-thar gaar den tip-tip-oldefaderlige navneliste frem med A-bi-me-lech, A-ri-ma-thi-a, Ba-ra-chi-as, Li-ber-ti-ners, O-mi-si-pho-rus o. l. kjære barneord.

Dens talrække stiger til MDCCLXXIX, og blandt de forkortelser, som de smaa visdomssøgere gjøres opmerksom paa, kan nævnes:

Apoc = Apocalypsis, Johannes Aabenbaring.
Sq = Seqventia, det følgende.
Cant = Canticum, Høisangen.

Det har neppe været særlig med tanke paa det umiddelbare barnesinds udslag, at den lærebog blev til. Eller den fra 1859, som efter 2 — to — siders forberedende bogstaver — uden nogensomhelst blødagtig leflen med pu, pa, pæ, som nu formidler graderne, — gaar lige løs paa Her-rens Bøn, Vo-re Chri-ste-li-ge Tro-es Ar-tik-le, Budene med den israeli-

tiske Trusel, bønner at læse tilbords og nyttige bønner for smaa børn, efterhvert med stigende uafhængighed af bindestregene mellem stavelserne, og paa side 14 romerske tal i anseelige høider. Selv hanen, det var til og med en hane med eg, faar i de omgivelser en ildevarslende opdragersk tone, naar den ledsages af sin tekst.

Naar Hanen glad og munter galer
I Dagningen hver Morgenstund,
Til Børn den ligesom da taler:
Op: Tidlig Flid har Guld i Mund.

Men der kom jo ogsaa større pædagogisk forstaaelse tilorde i de talrige læreboger for det første skoletrin, som efterhvert saa lyset, — mere moderne og de ældre tendenser side om side udover i udviklingens møisommelige bolgegang. Alt tidlig hævdet Eidsvoldsmanden sogneprest Grøgaard i sin ABC-bog, — hvoraf 1ste udgave kom 1815, sidste (omarbeidede) 1869, — at «Børns Underviisning ikke bør begynde med Religionens høieste Lærdomme, men med det lette og forstaaelige. Derved undgaaes Kjedsomhed og Vane til Tankeløshed». Livligere stof fik ogsaa efterhvert indpas, eller ialfald livligere form. For indholdets livfuldhed maa man jo tale mindre høit om, hvor det f. eks. gjælder læsning som en selvbetragtning, der var et yndet og stadig opdukkende afsnit i de mere frisindede ABC-er. Det var et barns monolog om mine pligter mod Gud, mod mine gode forældre, som giver mig livets ophold, som advarer og formaner mig kjærligen og opdrager mig til det gode og er omhyggelige for min helbred. Hvorfor jeg ogsaa selv vil være det. Jeg vil holde maade i at spise og drikke og være forsigtig, naar jeg leger eller fornøier mig. — Det er ikke barnets nye, sprudlende livsfryd, som faar næring gjennem leveregler som disse: Naar det gaaer dig godt, saa tænk paa, at det at-ter kan gaae dig il-de, og bliv der-for ik-ke stolt. Hvad-som-helst du gjør, tænk paa En-den, saa gjør du al-drig il-de. Eller de nær beslegtede fortællinger med sit engelsk pennyfortællings og tyske læsebogs uudgrundelige præg, — «Et smukt Svar», «Kokkedrengen», «Det er bedst at adlyde Moder» o. s. v.

Der er, det er i «Børns første Læsebog» fra 1853, blandt

forskjellige smaa skildringer fra menneskelivet, en om en liden bondedreng paa seks aar, der havde «et saa rigtigt, klart og sundt Blik paa Verden (!), at Hjertet maatte hoppe af Glæde, naar man kun saa paa ham», og hvis selvbiografi da ogsaa gjengives med fede typer: «Jeg var nylig ude i Marken og vilde tage mig et Par Hampestilke, hvoraf jeg vilde lave en Pidske; men saa faldt det mig ind: «Min Gud, min Dommer er mig nær, Og han, han al min Vandel ser». Derfor lod jeg Hampestilkene ligge, og gik min Vei».

En anden skat fra de gamle ABC-ers verden er en dramatisk situation mellem de muntre venner Paul og Bernt.

Paul: Hvor staar du dig, Bernt? Du er saa bleg og ser saa mørk ud. Er du ei frisk?

Bernt: Syg er jeg just ei, men hør hvad der er skeet mig. Du ved jo, at Karl gav mig et smukt Glas. Det stod i en Krog ved vort Uhr. Ak ja, der stod det; det staar der ei mer. I Dag kom Jens hjem med vor Hund Tyrk. Da Tyrk saa mig, sprang den op paa det Bord, hvor mit Glas stod. Den rev det ned. Her faldt en Stump og der en, derfor er jeg ei glad.

Paul: Det er slemt nok for dig, da det Glas var dig saa kjært. Men sorg ei, min Ven, thi tabt er tabt, og dit Glas bli'r ei helt ved din Sorg. Men hvo ved, om du ei snart faar fat paa en Ting, saa god som det Glas, der nu er tabt. — —

Den fortjenstfulde pædagogiske hensigt med det nye stof var jo ikke til at tage feil af. Snart traadte ogsaa midlerne i nærmere forhold til den. Der kom side om side med alle grader af høitidsfuldhed i disse bøger virkelig ogsaa tumleplads for de barnlige tilbøieligheder, som selv kalvekrydsene og krinolinerne ikke var hævet over i en spædere alder. ABC-er, hvor de ba, be, bu, der er os nutidsbørn saa kjære, har sin hædrede plads, hvor Caiphas, Eurator, Oeconomie ingenlunde er eneraadende blandt Fleerstavelserne, hvor et tilbørligt areal er helliget udtalelser om, at: Sneens farve er hvid, — og især — Kul og Sod have en sort Farve, Lærken synger, meget heftig Storm kaldes Orkan og lignende ubestridelige sandheder, som nu engang er faste stationer paa vor vandring mod al sand kultur.

Der er til og med ABC-er, som efter den saglige, fuldt ud værdige oplysning: Katten, Hunden og Hesten ere Dyr, fortsætter: Alle Dyr kunne spise, men Træer og Græs kunne ei spise. Og som indprenter skilletegnene, — hvoriblandt merkes Hyfen eller Binde- og Delingstegn — med et saa spogefuldt eksempel som det, der jo rent distancerer det bekjendte om 10 fingre: Pigen spiste, Kagen lagde Ild under, Gryden læste i Bogen alt paa samme Tid. — —

Kort sagt: Lysere veie og muntre raab gjennem forrige aarhundreders ærbarhed, gjennem dydige selvprovelser, gjennem Qvi-e-kalv, Qvad-der-sten og alle fuldkommenheds bondedrenges orkensand frem til de lyseblaa: myr, nos, nys, naalen min er ny, som for os karakteriserer en barndoms ABC.

CHRISTIAN SCIENCE.[1])

«Christian Science» skylder en merkelig amerikanerinde, mrs. Eddy, sin oprindelse. Hun modtog, fortæller hun, sin aabenbarelse i 1865. Ti aar senere udgav hun sin nu berømte bog «Science and Health with Key to the Scriptures». Mrs. Eddy har gjort et dybt indtryk paa sine talrige tilhængeres indbildningskraft. De formelig tilbeder hende, og nogle af dem erklærer, «at hun er den største personlighed næst Jesus Christus». Der findes nu flere hundrede Christian Science kirker i Amerika og et betydeligt antal i England, hvor der drives en virksom propaganga for hendes kultus. Ved gudstjenesten i disse kirker læses stykker af bibelen, men altid samtidig dermed dele af mrs. Eddys bog. Hun synes at gjøre krav paa, at den skal ansees for den eneste sande fortolkning af den hellige skrift. Ved at studere hendes bog paatvinger den slutning sig en, at Christian Science hviler langt mere paa mrs. Eddys fortolkning af bibelen, end paa bibelen selv.

Hendes livsfilosofi synes at have mest tilfælles med den filosofi man kalder idealisme, ifølge hvilken den fysiske verden ikke kommer i betragtning.

Det eneste virkelige liv er aand. «Alt er aand og denne aand er Gud, — almagt, allestedsnærværelse, alvidenhed. Gud er den eneste aand og det eneste liv». Hendes opfatning af den historiske Christus er svævende og skyggeagtig. I ord som minder om den gamle gnosticisme, skjelner hun mellem Christus og Jesus. «Jesus var født af jomfru Maria, Christus var født af Gud. Den legemlige Jesus var synlig, Christus var aandelig». Denne tale er tilstrækkelig til at vise, at hendes opfatning af Christus er meget forskjellig fra den kristne kirkes.

[1]) Oversat fra «Life and Work». The Church of Scotland Magazine. Forf. er pastor T. Martin.

Ifølge Christian Science er *synd* et sansebedrag. «Sjælen kan ikke synde; hvis den kunde synde, vilde den være kjød og ikke aand». «Det er følelsen af synd og ikke en syndefuld sjæl» vi maa komme bort fra. Det er en naturlig følge af dette, at bøn om syndstilgivelse er bort i natten. I lighed hermed: der findes ingen død. Død er en sansedrøm. Den sidste fiende, man skal overvinde, er ikke døden, men den *tro*, at der er nogen død.

Det sagte er nok til at vise, at religionen i mrs. Eddys bog staar i skrigende modsætning til alt, hvad man sedvanligvis har betragtet som kristendom.

Det er Christian Science's paastand paa *at kunne læge al slags sygdom*, som hovedsagelig har vakt opmerksomhed.

Tusenvis af mennesker, som nu er interesserede for den paa grund af denne paastand, vilde øieblikkelig opgive den, dersom den kun var et teologisk eller filosofisk system. Mrs. Eddy sætter denne paastand helt i forgrunden og betegner Christian Science som det «videnskabelige system af guddommelig helbredelse». Som system betragtet skyr det fuldstændig lægemidler og lægevidenskab og erklærer en læges, om ikke en kirurgs virksomhed for værdiløs og værre end værdiløs. Ifølge Christian Science er menneskeheden en ulykkelig patient, som i de sidste nitten hundrede aar har anvendt alt det den eiede paa mediciner og læger til ingen nytte, skjønt den kunde fundet lægedom for alle sine sygdomme ved at antage de principer om helbredelse, som Jesus udøvede, og som han vilde, at alle hans efterfølgere skulde udøve.

Strengt taget paastaar Christian Science ikke at kunne helbrede sygdom, for dens livsfilosofi lærer, at der ikke findes nogen sygdom. Ildebefindende, sygdom, smerte er ingen realiteter, men kun feilagtig tro af et «forgjængeligt sind». For at helbrede et menneske behover man bare at faa hans tanke til at opgive troen paa hans egen sygdom. Smerte er en illusion som følger af troen paa materien. «De siger, at en byld er smertefuld; men det er umuligt, for materie uden aand er ikke smertefuld. Bylden aabenbarer simpelthen deres egen tro . . . og de kalder denne tro en byld». Kunsten at helbrede er altsaa at udrydde troen paa smerte i patientens

sind. Patienten maa holde paa at forsikre sig selv: «Stoffet er intet, aanden er alt, der findes intet, som heder smerte». Skulde hans legeme sige: «jeg er syg», maa patienten ignorere denne paastand. Sæt at et barn i uvidenhed skulde løfte en varm ildtang, da vilde mrs. Eddy sige, at moderen ikke maatte tillade den grædende lille at sige: «det gjør ondt». Hun maatte tvinge det til at forsikre: «det gjør ikke det spor ondt». Der behøves ikke at lægges lægemidler paa den brændte finger, det er nok at faa barnet til at tro, at det ikke har nogen smerter.

Paa denne maade gjør Christian Science fordring paa simpelthen at følge Jesus. Men det er klart, at en Christian Scientists stilling til sygdom er meget forskjellig fra den store læges. Der er intet bevis for, at Jesus betragtede materien som ikke eksisterende, eller smerte og sygdom som blot og bart illusioner i et «forgjængeligt sind». Da han paa korset raabte: «Jeg tørster!» stadfæsted han smertens virkelighed. Han opmuntred ikke den blinde, den spedalske, eller den verkbrudne til at paastaa: «Vi har taget feil; vort legeme er uden plet og lyde; vi kan bruge vore ben». Der er ogsaa antydninger til, at han ikke lod haant om materielle midler paa mrs. Eddys maade.

I slutningen af mrs. Eddys bog er der mange vidnesbyrd fra mennesker, som erklærer, at de er blevet helbredet ved Christian Science, og især ved at læse «Science and Health». At medgive egtheden af mange af disse tilfælde fører os ikke over i nogen Christian Science-kultus. De fleste af disse sygdomstilfælde hører til de man kalder hysteriske, nervøse eller indbildte svagheder — hvad lægerne kalder «sygdomme i nervesystemets funktioner». Lægevidenskaben har altid handlet efter det princip, at patienter, lidende af disse onder, kan helbredes, hvis de bare kan blive bibragt en *altopslugende tanke eller idé,* som er istand til at tiltrække sig al deres opmerksomhed og føre den bort fra deres plager. Det det kommer an paa i et saadant tilfælde er ikke hvad den nye tanke er, men at den er en altopslugende og altbeherskende tanke. Enhver klog læge erkjender sindets magt over legemet og forsøger at faa patienter, som lider af saadanne sygdomme, til at se bort fra sig selv, som israeliterne

saa bort fra sine slangebidte legemer til kobberslangen. Mennesket kan «tænke bort» nogle slags sygdomme.

Udentvil har Christian Science forstaat at udnytte dette princip med held; og vi kan være taknemlige, forsaavidt den har fæstet vor opmerksomhed paa en opøvelse af vor tænkeevne, som er formeget forsømt af mange. Men det er uklogt af Christian Science at gjøre krav paa et monopol eller en forrang med hensyn til denne slags helbredelse. Sir Humphry Davy helbreded engang et tilfælde af lamhed ved simpelthen at stikke et termometer ind i patientens mund. Dette gjorde han kun for at undersøge temperaturen; men den syge mand, som trodde, at dette var en del af kuren, blev straks frisk. Mrs. Eddy, som citerer dette tilfælde, tager det til indtægt som illustrerende hendes teori. Hun har ret; men det illustrerer mange andres metoder end Christian Sciences. Det illustrerer overhovedet sindets magt over legemet, og alle hypnotisørers og andres metoder som helbreder ved tro.

Hvorfor da ikke lade Christian Science have frit spillerum? Selv om dens teologi er uortodox og dens livsteori filosofisk uholdbar, skulde man alligevel ikke lade den være i fred, forat den kunde velsigne menneskeheden med sin aandshelbredelse?

Dette kunde lade sig gjøre, dersom den var tilfreds med at betragte saadanne sygdomme som de vi har nævnt, som sin eneste indflydelsesfære. Men den udstrækker sin paastand ogsaa til de organiske sygdommes rige, og forsikrer, at den kan helbrede kræft, svulster, hoftebetændelse, øienbetændelse, forstuvninger og lignende. I sin bog tænker mrs. Eddy sig, at «en læge af den gamle skole» siger til hende: «Vi ved, at sindet har indflydelse paa legemet . . . men sindet kan aldrig helbrede organiske onder». Hun svarer denne gammeldagse læge, at hun har helbredet det man kalder *organiske sygdomme* med ligesaa stort held, som hun har helbredet det, der «heltud var sygdom i funktionerne». «Forkortede lemmer er blevne forlængede, benbrud og betændelse i selve bensubstansen er bleven kureret. Jeg har helbredet, hvad man kalder det tabte stof i lungerne». Alt dette blev naturligvis gjort uden mediciner og operationer. Disse paastande er voldsomme. Hvis de hviler paa kjendsgjerninger, skulde vi skynde

os i den syge og lidende menneskeheds interesse at udbrede Christian Science-evangeliet med udholdenhed og iver. Men hvis de hviler paa en bevidst eller ubevidst forvanskning af kjendsgjerninger, da er det vor pligt at betænke de forfærdelige misbrug, der kan følge med Christian Science. Tusen godtroende patienter, og smaa børn som ikke selv kan vælge, som kanske kunde blevet hjulpne ved rigtig medicinsk og kirurgisk dygtighed, kan blive fortæret af lidelser og lagt i en for tidlig grav, medens deres Christian Science-helbreder blidt og høitidelig forsikrer dem om, at der ikke findes noget saadant som sygdom og død, og at deres lidelse bare er en drøm af deres «forgjængelige sind». Amerikanske læger har paakaldt opmerksomheden mod misbrug af denne slags. Hvorfor opfordrer ikke Christian Scientisterne til aaben undersøgelse? De navne, som er knyttet til vidnesbyrdene i slutningen af mrs. Eddys bog, opgives ikke fuldt ud, og adresserne er ikke fuldstændige. Forespørgsler er derfor umulige. Vi kunde vente af mrs. Eddys disiple, siden de saa afgjort gjør fordring paa navnet «kristne», at de vilde opfordre til den fuldeste undersøgelse af disse vidunderlige kure, saa at de glade nyheder kunde prædikes.

Christian Science gjør krav paa nært slegtskab, ja fuldstændig overensstemmelse med Jesu fremgangsmaade og aand. Alligevel er forskjellen ioinefaldende. Jesus retted sin helbredende virksomhed især mod *fattige* lidende; Christian Science's patienter er hovedsagelig at finde mellem de *velstaaende*.

Mrs. Eddy paastaar, at den nøiagtige gjennemlæsning af hendes bog uundgaaelig virker helbredende paa læseren. En korrespondent bevidner, han blev helbredet ved at læse den, endskjønt han ikke forstod den. Er da bogen et tryllemiddel? Eller hvorfor er den ikke, dersom den er saa værdifuld for de lidende, bragt indenfor de fattigstes rækkevidde, som den hellige skrift er? Den sælges for en pris, som forbyder sig selv for den fattige; den billigste udgave koster 12 shilling = kr. 10,80. Christian Scientister retfærdiggjør ogsaa sine «helbrederes» fordringsfulde honorarer med grunde, som snarere viser hen til en klog tro paa tilstedeværelsen af «det materielle», trods alt, end til en filantropisk tilbøielighed.

Vi tvinges derfor til den slutning, at hvad der er sandt i Christian Science, er ikke nyt, og hvad der er nyt, er ikke sandt. Alt hvad denne saakaldte videnskab har gjort i retning af helbredelse af sindet, er gjort fra umindelige tider af gudhengivne mænd og kvinder, som har løftet sit hjerte i tro op mod en kjærlig fader, og søgt hans hjælp i bøn, paa en maade som Christian Science ikke synes at kjende til.

Det er vor religiøse pligt at bevare vore medmennesker fra at blive ført bag lyset af en «feilagtig saakaldet videnskab». Det er ikke sand tro paa Gud, men svagsindet godtroenhed forenet med en tilbøielighed til at befatte sig med hemmelige kunster, som ligger til grund for metoder, der har skin af det overnaturlige, medens de fornegter de opsamlede resultater af lægevidenskabens undersøgelser og ignorerer opofrende mænds anstrengelser, som ved flittig anvendelse af deres af Gud givne aandsevner ved vore universiteter og andre steder har studeret sygdommen i alle dens former.

L. B.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

De etiska tankarne i urkristendommen i deras samband med dens religiösa tro af *E. Billing.* I. Indledning. (Uppgiften. — Den grekiska filosofiens etik. — De etiska tankarne i gamla testamentet och judendomen). Uppsala. Schultz. 4 hefter à 1 kr.

Dette ser ud til at blive et betydeligt værk. Af første bind — indledningen — er 3 hefter kommet. Hvert hefte er paa 5 ark. Hvormange bind hoveddelen kommer til at udgjøre, oplyses ikke. Forfatteren er en ung svensk teolog, søn af biskopen i Lund. Saavidt jeg forstaar, lover de udkomne hefter meget godt. For mig har meget i forfatterens fremstilling af de etiske tanker i Det gamle testamente været nyt og overraskende. Særlig vil jeg fremhæve det syn han giver paa den gammeltestamentlige opfatning af Guds retfærdighed, at i den var *barmhjertigheden* oprindelig et væsentligt træk, og at det først var den senere tids lovvæsen som gav Guds retfærdighed den strengt gjengjældende karakter vi alle kjender saa godt. Forfatterens paavisning heraf forekommer mig aldeles uafviselig. For alt det jeg ved det, tør det være, at dette ikke netop er nogen ny tanke, men er paavist før. Den ros maa dog i ethvert fald forfatteren faa, at han giver en fremstilling af den etiske udvikling i Det gamle testamente saa lysende klar og grei, at det er en fornøielse at læse den. Gid vi havde mange teologer, som saa godt forstod at fremstille vægtige tanker i en læselig form. Forfatteren har en bestemt troende holdning, samtidig med at han helt har tilegnet sig den moderne videnskabs resultater og metode.

Unitarismen, dens historie og theologi. En objektiv fremstilling af *Alexander Rasmussen.* København. Lehmann & Stage. 331 sider.

Med unitarisme forstaar forfatteren alle retninger og

partier i kirken som for at hævde Guds enhed har stillet sig afvisende til det kirkelige treenighedsdogme. Til alle tider har der eksisteret slige retninger, og forfatteren giver en klar og grei oversigt over dem. Vi faar et indtryk af, at de har havt adskillig større betydning end vi har lært, og at de som regel er blevet ubillig bedømt. Navnlig gjælder dette socinianismen. Den er jo gjerne blevet fremstillet som rationalismens forløber. Nu viser det sig, at den i rationalismens tid har holdt fast paa den apostoliske tro med større troskab end de protestantiske storkirker. Desto uretfærdigere har de forfølgelser været, som disse i ortodoksiens tid satte i værk mod den. Det er i England og Amerika at unitarismen bliver først rationalistisk og derefter mister omtrent alt positivt indhold og bliver arnestedet for en ubestemt religiositet af panteistisk art. Udviklingens store træk gjengiver forfatteren klart. Men det er en mangel, at medens han dvæler meget udførlig ved den gamle unitarisme, særlig socinianismen, som nu er uden al betydning, har han bare et par sider tilovers for den moderne engelsk-amerikanske unitarisme, som slet ikke har liden betydning i nutiden.

Kvindelige studenters **jubilæumsskrift.** 1882—1907. Udgivet ved *Clara Thue Ebbell.* Kr.a. 140 sider.

En smukt udstyret bog, som indeholder en hel del oplysninger om vore kvindelige studerendes skjæbne og udsigter. Disse oplysninger er selvfølgelig af størst interesse for vedkommende selv, men har ogsaa sin store interesse for vort hele samfund, hvor kvinderne — og naturligvis ikke mindst de studerende kvinder — herefter vil komme til at spille en langt betydeligere rolle end før.

Fra stamme til folk. Nomader i Kanaan. Ægyptisk religion og kultur. Hammurabi lov og Mose lov. Af *Aage Schmidt*, cand. theol. Udgivet af Det nordiske udvalg for udgivelsen af skrifter om Det gamle testamente og bibelkritiken. 179 sider.

Bogen er et forsøg paa at sammenarbeide bibelens fortællinger om patriarkerne og Moses med de oplysninger udgravningerne i Eufratlandene og Ægypten giver os om datiden. Forsøget vidner om megen læsning og en betydelig evne til at forbinde det ene med det andet. Men at det er lyk-

kedes at faa smeltet det sammen saaledes, at man beholder et samlet billede som udbytte, kan ialfald ikke jeg finde. Man beholder en stærk fornemmelse af, at her er to bestanddele sveiset sammen, som i grunden har lidet med hverandre at gjøre. Kun nu og da faar vi fra Babylon eller Ægypten en meddelelse som kaster lys over et og andet i Bibelen. Som oftest har det vi faar vide, liden betydning for vor bibelforstaaelse.

Gyldendalske og Nordiske lader to samlinger udgaa i ny og billigere udgave. Den ene er en jubilæumsudgave af **Bjørnsons fortællinger**, 15 hefter à 20 øre. For 3 kr. faar man den hele bog, og dertil et af Th. Holmboe komponeret bind. Den anden er *Clara Tschudis* biografier af **Dronninger, keiserinder og kongernes moder** (Marie Antoinette, Napoleons moder, Elisabeth Bonaparte, keiser Frantz af Østeriges fire gemalinder, keiserinderne Eugenie, Augusta og Elisabeth og Maria Sophia af Neapel). Disse fortrinlig skrevne biografier, som baade herhjemme og i udlandet har vundet almindelig anerkjendelse, udkommer i 30 smukt illustrerede hefter à 50 øre.

Gyldendals bibliothek (redaktør prof. Østergaard), som koster 6 kr. aaret, vil i sin nye aargang indeholde Jonas Lie: Familjen paa Gilje, H. C. Andersen: Mit livs eventyr, Bj. Bjørnson: Det flager, Gejerstam: Lillebror, Ibsen: Kongsemnerne og Gildet paa Solhaug etc. etc., bøger som i boghandelen koster tilsammen kr. 45.

Anmeldt ved *Clara Thue Ebbell:*

Læsebok i morsmaalet ved *B. Pauss* og *A. M. Corneliussen.* Paa grundlag av «Læsebog i modersmaalet» ved B. Pauss og H. Lassen. I og II. Kristiania 1907. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. (Første bind 176 sider, kr. 0,80. — Andet bind 196 sider, kr. 0,90).

Det er ikke længer dysterhed og kjedsomhed, som er skolebogens adelstegn. Fra sin fjerne og støvede skolemesterplads er den steget ned i virkeligheden. Som en god ældre kamerat fører den den unge læser rundt blandt ting, han kan begribe, og fortæller barnlig enkelt og barnlig muntert og alvorlig, saan at det faar tag i sindet og i evnerne, saa det

blir en levende kundskab ud af det. Barnets tidsalder fornegter sig ikke i det stykke. — —

Det er et lyst og hyggeligt indtryk, man faar af Pauss og Corneliussens læsebog med en gang, man tar den i sin haand. Det pene udstyr, den livlige afveksling af vers og prosa, de morsomme billeder, der ret som det er dukker frem i teksten, og saa de klare, letlæste antikva-typer i seirrig overvegt mod den gamle postille-fraktur, det lover straks godt. Og det nærmere bekjendtskab skuffer ikke. Det er et meget omhyggelig og heldig valgt stof, dels af den gamle læsebogs, dels nye ting, som her er samlet for de forskjellige aldre. Emne og form er rigt varieret, saa det faar mange ting med af det, som barn skal begynde at vide og faa forstaaelse for, og saa det gir fornøielig afveksling. – I første bind, som begynder med det gode gamle: «Alt er skapt av dig, o Gud», kan blandt andet fremhæves: Det gamle velkjendte «Lille Alvilde», Margrethe Munthes fortryllende vers «Reisen til bedstefar» med Lisbeth Berghs tegning, «Tom» efter Topelius, uddrag af den klassiske «Lille Alf», «Om hvorledes Lill glemte juletræet», fortællingerne om Gunnars og Pers sommer ophold, efter Gejerstam, Helene Lassens «Ragna og kyllingerne», Bjørnsons «En glad gut» og mange flere morsomme ting. Et vanskeligt punkt blir jo de gamle digte nu med nystavningen, da rimene ødelægges. «Liten ekorn sat — paa sin gren saa glad». Men hvor man absolut vil beholde dem, er vist her den rette maade valgt, at lade rimet fare. Ialfald paa det lave skoletrin, hvor man ikke for ortografiens skyld kan forvirre med at beholde «gammel» skrivemaade. Omdigtning er jo engang en meget tvilsom affære. Et par smaa indvendinger synes jeg der kan gjøres i anledning af den første bog; f. eks., at det gamle vers «Vesle Hans's eventyr» er beholdt i en saa grei og fornuftig bog for smaa barn. Saa meget fortryllende vi naturligvis allesammen ved, at der er ved det digt, saa gjør jo det hjerteskjærende romantik-tøv paa slutten det ialfald aldeles umulig for barn. Hvad skal de tro? Ved *kan* jo ikke bli til blomster. Og saa ubarmhjertig den opløsning ogsaa er mod den stakkars gut, som har gaat med bankende hjerte og tappert sanket gren for gren i skogen, og saa pludselig sidder der tomhændet med nogle fraser om

kjærlighed, som varmer i vinterkulden. — Hvorfor et rimeri som «Det er trygt at være — Jesu lille lam» skal opbevares i en læsebog er heller ikke godt at forstaa. — Hvad eventyrene endelig angaar, med sin foruroligende tumlen med virkeligheden, saa er jo det desværre noget, som engang er blit yndet barnebogstof.

I andet trin kan i flæng nævnes Jon Lies «Hesten er hjemmekjær» og Kjølstads «Julekveld hos hesten» blandt de mange gode ting, bogen indeholder paa rigsmaal og landsmaal. Det første prosastykke, «Den stygge sangen», udvikler sig ogsaa til en ganske pen og morsom liden fortælling, skjønt indledningen er faretruende sentimental. Om bog no. 2 som om no. 1 gjælder det, at der er en masse godt og svært lidet andet at sige.

Vilhelm Dankau: **Brydning**. En ung piges historie. Kjøbenhavn 1907. J. Frimodts forlag. 198 sider.

«Brydning» hører til den art af bøger, som ikke har noget med literatur at gjøre, og den side af sagen skal da forbigaaes i taushed. Den er en saakaldt opbyggelig fortælling med kristelig tendens og skildrer en ung piges omvendelse, tæring og død. Bogens mandlige helt, den unge reisesekretær for Svendborg kristelige ungdomsbevægelse Jørgen Gadegaard, kan ikke siges at repræsentere kristendommen i dens mest hjertevarme og stort anlagte skikkelse.

N. P. Madsen: **Povl**. Kjøbenhavn 1907. J. Frimodts forlag. 68 sider.

«Povl» er nærmest at betegne som en traktat, en traktat, som trods sit primitive anlæg og sine krafteffekter, alligevel vil have adskillige betingelser for at kunne fylde sin rolle som saadan.

Erich Erichsen: **To mennesker**. Kjøbenhavn 1907. Det Schønbergske forlag. 168 sider.

«To mennesker» begynder som en psychologisk skildring af de to unge menneskers følelsesliv i forlovelsestiden, fremstillet med omhu og realisme. De bliver gift, og man venter at høre om den videre udvikling af deres indbyrdes forhold. Men, som det kanske ikke saa sjelden gaar i det virkelige liv, saa opsluges alt af den ydre situations pinagtighed, — gjæld, gjæld, gjæld. Fra det æstethiserende har bogen plud-

selig helt stillet sig i real-tilværelsens tjeneste og hamrer løs der. Den faar herefter i sit emnes ensformighed sterk speciel interesse, vil sikkert særlig fængsle den, der selv har prøvet de samme vanskeligheder fra dag til dag i forpinte kaar, og maatte ihvertfald i al sin indtrængende virkelighedstroskab kunne faa helt statsøkonomisk betydning, naar mange unge hjem tog lærdom af dens beretning.

Bøger sendt redaktionen:

Blodbryllupet i Paris. Af *F. Esser*, prest. Kristiania. St. Olaf. 20 øre.

D. F. Knudsen: **Norsk literatur for gymnasiet.** I. 2den afdeling: Landsmaal.

M. J. Gjessing: **Forskjel og vurdering.** Artikler om kirkestriden. Kristiania. Cappelen. 118 sider.

Lärobok i Geografi för folkskolen av *Ola Bergström*, folkskollärare. Stockholm. H. Geber. 1 kr.

Af «**Thorvaldsens Værker**» (København, Gad) som før er anmeldt her, er nu 19 hefter udkommet. Resten af værket vil komme inden jul.

Taler og foredrag ved særlige anledninger af dr. *A. Chr. Bang*, biskop. Kristiania. Cammermeyer.

Vejen. En bog til de unge piger i 14—17 aars alderen fra to søstre. Med et forord af sogneprest T. Biering. O. Lohse. 111 sider.

La variole dans l'ancien testament et dans le papyrus Ebers. Par *B. Ebbel*, cand theol. & med. Medicin missionaire. Extrait de Nordiskt medicinskt arkiv 1906.

N. F. S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk aandsliv i det 19de aarhundrede af *F. Rønning*. Første bind, anden del. København. Schønbergske. 182 sider.

O. Gjerdsjø: **Determinismen** og dens konsekvenser, særlig i religiøs henseende. Kristiania. Norli. Kr. 3,00.

Om det abnorme. En psykologisk undersøgelse af evolutionismens konsekvenser i metaphysisk henseende. Af *F. Hallberg*. København. Gad. 165 sider.

Maalet og veien. Et indlæg for en evangelisk menighedsordning af *G. Skagestad*, prest. Kristiania. Norli. Kr. 1,00.

Otto Møller: **Imod Christendomsforfalskning.** En indsigelse. København. Schønbergske. 76 sider.

Efterfølgelsen. En række betragtninger af *Morten Pontoppidan*. København og Kristiania. Gyldendal og Nordiske. 186 sider.

NOTISER.

Ved *C. T. E.*

Den irsk-amerikanske forfatter Edgar Allan Poe, hvis «Hemmelighedsfulde fortællinger» nu netop udsendes i oversættelse hos Gyldendal, var personlig en ligesaa eiendommelig, oprevet sensibel natur, som man i hans verker kan faa indtryk af. Søn af fattige omreisende skuespillere og forældreløs i 2-aars alderen blev han tidlig kastet ud i den verdens mangfoldighed, som han paa mange maader var saa lidet skikket til at greie. Hos pleiefaren, kjøbmand Allan, havde han gode økonomiske kaar og fik en udmerket opdragelse, dels i England, dels i Amerika, hvor han var student ved Virginiauniversitetet. Men ro og soliditet var ikke de magter, der skulde hjælpe ham gjennem livet. Ensom følte han sig ogsaa, den varmt bevægelige og til det sygelige fantasifulde gut. At erotiske forhold maatte komme til at spille en stor rolle i hans tilværelse er selvsagt. Alt i 14-aars alderen havde hans brændende sind sin første store kjærligheds-oplevelse. Det var en skolekamerats gode og elskværdige mor, Mrs. Helen Stannard, som vel nærmest ogsaa var som en mor for ham, men som han sluttede sig til med den taknemlige trofasthed, som trods alt vistnok har været et følelsestræk hos ham. Men hun døde. Han har sat denne sin ungdoms kjærlighed et minde i digtet «To Helen». Nogle aar senere nævnes den 15-aarige Edmira Royster, hvis far imidlertid satte sig imod et saa tidlig egteskab. Og saa traf han Virginia Clemm. Om den dag, da det gik op for dem, at de var glad i hverandre, siger han selv de Poe'sk bevægede ord: «Vi talte ikke et ord mere hele den deilige dag, og selv næste dag var vore ord faa og bange». Det straalende lykkelige forhold mellem den 14-aarige pige og den 27-aarige mand blev kort. De sultet og frøs ligefrem i

sin fattigdom. Virginia blev syg og døde paa sit kummerlige leie indhyllet i sin mands frak. Efter sin hustrus død sank han en tid aldeles sammen. Det er hende, han mindes i det vidunderlige digt «Annabel Lee». — Hendes mor, som havde boet hos dem, og som han efter evne havde sørget for, var og blev hans trofaste ven. — Senere i sit liv blev Poe kjendt med forfatterinden Helene Whitman, som omsider indvilget i at ville gifte sig med ham paa betingelse af, at han for altid afstod fra drik, som var hans skjæbnesvangre svaghed. Men paa selve bryllupsdagen fik hun vide, at han havde «kjæmpet og tabt», og de mødtes aldrig mere. — Poe skulde indgaa egteskab med sin ungdoms Edmira Royster, nu enke, Mrs. Shelton, da han pludselig døde. Han var atter kommet paa sit livs skraaplan, var vistnok faldt i hænderne paa energiske valgagenter, som drak ham fuld og slæbte ham rundt med sig. I en ynkelig forfatning fandt hans venner ham paa et hospital i Baltimore.

Poe døde 1849, 40 aar gammel. Det var en, man kan vist sige, genial, men forrevet og ulykkelig personlighed, som dermed afsluttede sin korte tilværelse. Meget rak han ikke at producere. Men det, han skrev, har sat spor efter sig, eiendommelig som det er, intenst, og skrevet med hans hjerteblod. Det er dels gribende og skjønne stemninger i vers og prosa, dels de besynderlige af nerver og forpinthed dirrende mystiske historier i al sin fantasifuldhed. Ogsaa hans kritiske arbeider har havt betydelig indflydelse.

*

Det bekjendte engelske tidsskrift «Strand» kan nu feire et ganske pent jubilæum, idet dets septembernumer iaar var det 200de, som er udkommet. I december 1890 begyndte hefterne «med sit blegblaa omslag, som nu er saa kjendt», for første gang at cirkulere ud over jorden. Det er ikke uden stolthed, redaktionen oplyser, at hvis alle nu udkomne eksemplarer af «Strand»-hefter blev bygget i pyramide, vilde deres blive større end Cheopspyramiden, og i en ret linje kunde man række fra jorden til Mars med de anvendte typer. Heftet indeholder i anledning af begivenheden en morsom illustration, hvor man finder de mere celebre medarbeidere, som i tidens løb har leveret sine bidrag til magasinet, anbragt

i et imaginært selskabeligt samvær, og hvor ogsaa vort land har sin repræsentant. I den stilige forsamling, som festklædt og konverserende begiver sig op de brede trapper til «Strands» modtagelse, finder vi nemlig ogsaa dr. Fridthjof Nansens karakteristiske person, i livlig samtale med en statelig Marie Corelli. Blandt de 50 berømtheder, som videre er fundet værdig til at medtages, kan særlig nævnes som kjendt hos os: Kipling, Conan Doyle, vor gamle ven Max Pemberton, ingen ringere end Carmen Sylva, Sarah Bernhard, vore føljetonvenner F. Marion Crawfurd og A. E. W. Mason, — H. A. Vachell, Bret Harte, Jerome K. Jerome og den anden store humorist W. W. Jacobs, som her viser sig slet ikke at have noget af den sjømandsmæssige bredde, hvormed bryggehistoriernes forfatter fortoner sig for vor bevidsthed. Ialt en ligesaa broget som interessant forsamling.

*

Hjælpesproget Esperanto, «den haabende», feirer iaar sit 20-aars jubilæum. Det var i 1887, at Warschaulægen dr. med. L. Zamenhof efter 9 aars grundige behandling af sit oprindelige sprogudkast udgav sin brochure *Lingvo Internacia,* det internationale sprog, under merket Doktore Esperanto, hvorefter sproget har faat sit navn. Denne Volapüks lykkeligere arvtager har i den forløbne tid kunnet se sit magtomraade udvides. Det skal ogsaa i fortrinlig grad svare til det ideal, som den store sprogmand Jacob Grimm opstillet for et verdenssprog: logisk, dog bøielig, — ordforraadet samtidig enkelt og rigt, — grundlydene fælles for de civiliserede nationer, — udtale nøiagtig efter skrivemaade, — grammatiken enkel og uden uregelmæssigheder. Og ideen, «at skabe et let tilgjængelig sproglig meddelelsesmiddel, der kunde sætte enhver istand til, uden kjendskab til en fremmed nations modersmaal, at gjøre sig forstaaelig i tale og skrift for dens medlemmer», — som brochuren udtrykte det, — det har jo slaat adskillig an i vor demokratiske og sterkt kommunicerende tid.

Ganske betegnende for bevægelsens nuværende position var den kongres, som esperantisterne afholdt i Cambridge 10de—17de august iaar med efterfølgende ophold i London. England med sit eget verdenssprog og sine lidet sværmeriske

tilboieligheder er jo ikke af de lande, som først har aabnet sig for den nye sprogtanke. Men her var ligefrem officiel hyldest med lordmayor, universitetets deltagelse, esperantistiske gudstjenester, telegram fra kongen, og lord Roberts viceformand i det britiske esperanto-forbund. I kongressen deltog esperantistiske repræsentanter fra 30 forskjellige nationer, hvoriblandt den lille sprogkyndige, ikke 14-aarige, venezueler og en af nutidens lærdeste latinere, den 80-aarige professor Mayor i Cambridge, flere blinde var tilstede, og dr. Zamenhof blev hyldet og talte varmt om esperantismens ide. Esperantisterne planlægger oversættelse af bibelen, de har dannet et internationalt videnskabeligt selskab og en række internationale filantropiske foreninger, bl. a. til hjælp for blinde, og deres kreds, som har sine medlemmer fra de forskjelligste samfundsforhold og nationer, øges stadig. «Jeg maa tilstaa, at jeg drog til Cambridge for at gjøre nar af esperanto», siger repræsentanten for et indflydelsesrigt Londonerblad, «men jeg vender omvendt tilbage og agter at tage fat paa at lære sproget». — Man kan jo mene saa forskjelligt om det. Men det er sikkert, at det er ikke nogen vits længer, men en foreteelse, man faar ta for alvor, blandt vore dages andre.

INDBYDELSE TIL DANNELSE AF EN HENRY GEORGE-FORENING.

Undertegnede indbyder mænd og kvinder af alle politiske partier til at slutte sig sammen i arbeide for at oplyse vort folk om en reform af jordretten (den enkeltes og samfundets forhold til de naturlige herligheder).

Denne reform, som vi mener er af grundlæggende betydning for løsningen af det sociale spørgsmaal, bestaar deri, at de nuværende. direkte og indirekte, skatter, gradvis afløses af en grundværdibeskatning, saaledes som først foreslaaet af Henry George (ved grund forstaaet jordeiendom, vandfald, gruber, tomter, i det hele alle naturlige herligheder: saadanne, som ikke er frembragt af menneskeligt aabeide, men hvis værdi skyldes samfundets vækst og udvikling).

De nærmest foreliggende opgaver i dagens politik, som forberedelse til indførelse af denne grundværdibeskatning maa være:

1. at virke til en saadan forandring i vore skattelove, at grunden blir særskilt at taksere, det menneskelige arbeide, som er lagt paa den, f. eks. bygninger og forbedringer, særskilt.
2. at arbeide for, at al fremtidig forøgelse af den rene grundværdi kommer det hele samfund tilgode, og ikke blir til berigelse for den enkelte.

A. Aakre, lærer, Fredrikshald.
Andres Aas, redaktør, Horten.
Hjalmar Andresen, sekretær, Kristiania.
A. M. St. Arctander, cand. theol., Ulvik.
Lars Bjaaland, kyrkjesanger, Veum.
Kr. Bolseth, kontorist, Bergen.
Nils Botnen, garbrukar, Kviteseid.
M. Brede jr., landhandler, Ulvik,
A. Butenschøn, godseier, Stokke.
J. Castberg, sorenskrvier, Toten.
Ludv. Christophersen, politimester, Skien.
K. F. Dahl, O.R.sagf., Bergen.
Erling Ebbesen, O.R.sagf., Tønsberg.
J. Ebbesen, postm., Tønsberg.
Ingolf Eide, anlægsgartner, Bergen.
Ægidius Elling, ingeniør, Kristiania.
Mathilde Eriksen, cand. phil., Holmestrand.
Dr. Georg Fasting, rektor, Holmestrand.
Arne Garborg, Hvalstad.
Carl Geelmuyden, overl., ordfører, Bergen.
Aslak Groven, gardbrukar, ordfører, Seljord.
Hans M. Hansen, maskinarbeider, Horten.
Martha Nordlid Hansen, læge, Kviteseid.
Kr. Torp Hansen, kjøbmand. Kviteseid.
Andr. Hansson, redaktør, storthingsm., Risør.
Fred. Hegge, apotheker, Langesund.
Fridtjov Hegge, kst. assessor, Kristiania.
Nils Heggtveit, gaardbruger. Laardal.
Johan M, Høidal, kjøbm. Fredrikshald.
Jørgen Hoff, redaktør, Skien.
K. Hopp, lærer, Bergen.
A. W. Jenssen, afdelingsingeniør, Bergen.
Trygve Kramer, kaptein, Melsomvik.
Nikolai Lundegaard, O.R.sagfører, Arendal.
S. C. Moe, læge, Kristiania.
Thore Myrvang, stortingsm. Store-Elvedalen.
Mørk, læge, Ulvik.
Jakob Naadland, høgskulestyrar, Seljord.
Jakob Norby, skoleinspektør, Bergen.
Halvor Næs, handelsbestyrer, Seljord.
S. B. Paulsen, O.R.sagfører, ordfører, Skien.
Harald Pedersen, overintendant, Horten.
A. Ritscher, kontorist, Bergen.
C. Rogge, opmaalingschef, Bergen.
K. Sakkrissen, lærer og kirkesanger, Brunkeberg.
Karl Salvesen, ingeniør, Bergen.
Richter Salvesen, O.R.sagfører, Bergen.
O. Solnørdal, advokat, Kristiania.
N. G. Tandberg, ingeniør, Kristiania.
J. E. Thomle, bureauchef, Kristiania.
V. Ullmann, amtmand, Skien.
Waage-Eriksen, sogneprest, Skaatø.
Fru Benny Valentinsen, Haugesund.
V. Valentinsen, ingeniør, Haugesund.
D. M. Veithem, Ulvik.
C. Wicklund, sogneprest, Seljord.

JOHAN SEBASTIAN WELHAVEN.

Et hundrede-aars minde.

I.

«The time is out of joint. O cussed spite,
That ever I was born to set it right».

Shakespeare: «Hamlet» akt I, scene V.

Den 22de december dette aar er det 100 aar siden Johan Welhaven saa dagens lys; og i den anledning skal da ogsaa den anden af dæmringstidens store dioskurer faa sin statue reist[1]. Som man vil vide, skyldes dette i første linie en enkeltmands generositet. I sit testamente bestemte den i 1890-aarene afdøde Kongsberg læge dr. Bryn, at 8 000 kroner af hans formue skulde anvendes til et monument over Welhaven, et monument som blev at reise hundredeaarsdagen efter digterens fødsel, eller om nødvendigt hundredeaarsdagen efter hans død.

Paa forskjellig vis — ved renter, tilskud af Benneches legat og privat indsamling er dr. Bryns grundfond i mellemtiden saavidt øget, at man har kunnet vælge førtsnævnte termin til at reise statuen. Ved konkurrancen mellem kunstnerne seirede som bekjendt billedhugger Utsond overlegent over sine konkurrenter. Jeg er ikke ganske sikker paa, om testator, hvis han havde levet, havde været helt fornoiet med Utsonds udkast, og jeg grunder mine tvivl paa den ejendommelige tirade i hans testamente, at der skal reises Welhaven en statue «som Wergelands». Det forekommer mig, at dette korte, næsten polemiske «som Wergelands» aabner et gløt ind

[1]) Forhandlingerne med kommunen om en plads for monumentet har uventet trukket saa længe ud, at statuen, som forlængst er færdig, alligevel ikke vil kunne bli reist iaar.

i en bestemt udformet livsanskuelse. En trofast gammel Welhaven-beundrers, som har fulgt striden paa nært hold og afgjort tat parti. En mand, i hvis indre kampens gny endnu ikke er ganske stilnet, og som derfor ønsker at se et gjenskin af dæmringstidens glød i broncens kolde linier.

Men saaledes har ikke billedhuggeren opfattet sin opgave, det viser i lige grad det motto af Welhaven selv, hvormed han ledsagede sit udkast: «der en en bitter kvide», som udkastet selv.

Siddende i en havestol, med hodet støttet mod haanden, fordybet i stille betragtning, ser digteren vemodig hen for sig. Hvad han lytter til, er saavist ikke donnet fra ungdommens kampfyldte dage; forlængst er det klunget ud i hans sjæl. Nei, en ulige dybere og bitrere strid har tat hans hele sind: livets egen indre kamp. Og naar denne kvide alligevel ikke har formaaet at sætte et sterkere og dybere præg paa hans fine træk end vemodets, da skyldes det ikke mindst maaltrosten i granetoppen over ham. Den lille sanger, til hvis triller og kvad han lytter og hvem han har afluret de skjæreste toner i sin egen sangkunst, har vendt hans øie opad, mod uforkrænkeligheden og lært ham resignationens vanskelige kunst.

Jeg betænker mig ikke et øieblik paa at gi denne Utsonds opfatning og gjengivelse af Welhaven fortrinet for enhver anden. Kan man ikke smelte de to Janus-ansigter i digteren Welhavens aandelige physiognomi sammen, og det er nu engang umuligt for *bildende* kunst, da er Utsonds intention den dybeste og sandeste.

Den literære kritik har jo forlængst fastslaaet, at det populære, bedst kjendte billede af Johan Welhaven, billedet af den skarpe, vittige aandfulde polemiker, ikke gir det dybeste indblik i hans væsen, at den anstrengte, udfordrende en garde stilling tidt nok bare var en stille, dyb, indadvendt — lige til blyg sjæls «noli me tangere!» Ja, at hans digterliv, jævnt og rolig som det i ydre henseende arted sig, i virkeligheden skjulte en indre tragik. En tragik, som i første linie havde sit udspring i digterens forhold til sit folk. Saa varmt han elskede sit fædreland, det lykkedes ham dog aldrig at komme helt i kontakt med det folk, «der leved med ham paa *en*

dag». Og denne omstændighed i forbindelse med triste personlige oplevelser har efterhaanden paatrykket hans livssyn en «charakter indelebilis».

Et helt igjennem fint og nobelt, men blegt og tandert livssyn. Blegt fordi hans vækst, som Gerhard Gran udtrykker det, «hele tiden foregik paa skyggesiden og imod vinden».

Johan Welhavens tragedie er maaltrostens, som kommer for tidlig hjem til fædrelandet og nu sidder og hutrer og fryser i dæmringen. Han er Hamlet, den høisindede prins af Danmark, som meget mod sin vilje kaldes hjem fra sine studier i Wittenberg. Æsthetikeren, livsfilosofen, som hovedkulds kastes ind i en nødvendig, men uskjøn, formløs gjærende overgangstid. Adelsmanden, i hvis øvede haand skjæbnen har lagt den fine, blanke, bøielige Toledoklinge. Men som samtidig, som til haan, stilles ansigt til ansigt med en modstander, paa hvem staal ikke bider. En uhyrlig bøig, saarløs, her og der og allesteds; fordi den staar i pagt med selve folkeaanden i sin ubændige kraft.

Naturligt nok, at en riddersmand af den art, i en saa ulige kamp, snart nok maatte — ikke *strække*, men *sænke* vaabenet, for isteden at fordybe sig i *livets* store: være eller ikke være? Og selvsagt, at det monument, som skal gi udtryk for en saadan kjæmpers inderste væsen ikke maa fremstille ham med løftet kaarde, men med sænket pande, grundende over tilværelsens gaade.

* * *

Da den 23-aarige student Welhaven i 1830 aabnede kampagnen med sit bekjendte digt i «Morgenbladet», var hans standpunkt snart sagt med naturnødvendighed git af hans afstamning, ungdomsindtryk og karakterejendommeligheder.

Det undrer mig, at ingen af periodens mange literære kritikere har heftet sig større ved førstnævnte omstændighed: *herkomsten*. Der flød jo dog en god del udenlandsk blod i Welhavens aarer. Bedstefaren paa fædrene side var en omkring midten af det 18de aarhundrede indvandret tysker, bedstemoren paa mødrene side en dansk dame, kusine af P. A. Heiberg. Mellem den tyske bedstefars ankomst til

Bergen og sønnesønnens optræden i dæmringsfeiden ligger det relativt korte spand af ca. 80 aar. Fra faren, den impulsive, livlige presten Welhaven, har digteren arvet ejendommeligheder, som aabenbart er mere tyske end norske, og fra moren baade ansigtstræk og karaktertræk fra Heiberg-familien. Det ligger under disse omstændigheder nær nok at tro, at hans herkomst har influeret paa hans opfatning af de nationale norske forhold. Man vil jo dog ha gjort den erfaring, at indvandrede familier gjennem lange tider har bevaret en vis objektivitet ligeoverfor det folk, der er blit deres. Paa samme tid, som de ikke har let for at naa og forstaa det inderste i folkeaanden, har de, rent intuitivt et skarpere blik for de folkelige *feil* og *svagheder* end de, der ved blodets baand er sammenknyttede med folket. Frændskabet skygger jo for øinene indenfor folkesamfundet som indenfor familien.

Men hertil kommer saa, at Welhaven er født i *Bergen,* den mest egenartede og eksklusive, mindst norske by i landet. At han har levet sine barndoms- og første ungdomsaar i et samfund, der selv var sterkt opblandet med fremmed blod, i en by, der vistnok dengang var Norges største, men «alligevel ikke noget samlingspunkt for det unge Norges politiske bestræbelser eller almene aandsinteresser» (G. Gran). At han har faaet sine første grundlæggende indtryk fra omgivelser, hvis merkantile stræv var tilsat med et sterkt embedsaristokratisk islæt.

Men last but not least, at han fra første stund af kom under paavirkning af en lærerpersonlighed som *Lyder Sagen.* En fint dannet æsthetiker, som havde tilbragt sin ungdom i Kjøbenhavns literære kredse og derfra medbragte en ligetil religiøs begeistring for skjønhed og kunst. I Lyder Sagens skole har da Welhaven, som han selv sir, faat sin «skjærpede sans for digtekunstens kyskhed og renhed», har han indsuget sin begeistring for harmonisk, formfuldendt skjønhed og sin afsky for det formløst monstrøse. Heiberg, Öhlenschläger, Walter Scott, Göthe og Schiller blev hans yndlingsdigtere, som de var hans læremesters. Men ikke mindre har han under Lyder Sagens katheder tilegnet sig den ironisk raljerende tone, der laa til den bergenske skolemand, som den den dag idag ligger til hans bysbarn.

Og det faldt ikke læreren vanskeligt at paavirke sin unge elev i nogen af disse retninger. Han behøvede bare at fremlokke medfødte dispositioner, styrke og nære ejendommeligheder, der allerede laa til hans (elevens) natur. En fin, æsthetisk, indadvendt natur, med udpræget hang til selvfordybelse, trofast mod sine idealer, trolig paa vagt mod alt, hvad der kunde forstyrre det engang tilkjæmpede livssyn, udad til steil og eksklusiv, inderst inde blød og blyg indtil *grænsen* af det sentimentale. Et sjæleligt stykke «Bergenstift»:

«Mine barndomsdage
er en billedsmykket sage,
i hvert billed er en tone lagt.
I min drøm paa fjeldet,
under fossevældet
har en huldre mig sin harpe rakt.

Kjender du de svale,
mørke kirkestille dale
uden arner, uden sti og navn?
Ved de sorte elve
taarebirke skjælve;
de har nævnt mig alle mine savn.

Ved mit Edens gjerde
er en kjæmpevagt paafærde,
vilde jøkler splitte skyen ad;
men i styrkens belte
om de barske helte
har en dise virket rosens blad».

Hvor aabner ikke disse deilige vers udsigten til Welhavens eget indre! Just et saadant landskab, refleksen af hans barndoms billedsmykkede sage, frembyder hans egen digtersjæl. Et billede, sterkt begrænset, men fint og rigt udformet, mangfoldig skiftende i stemningen. Ja, vi kjender dem disse mørke kirkestille dale uden arner, sti og navn. Dette skjære romantiske sjæleliv, saa stille, saa inderligt, saa uberørt af verdens travle larm.

Vi kjender dem de sorte elve, hvor taarebirken skjælver, og huldren stemmer sin harpe. Den drømmende længsel, det milde vemod, der er grundtonen i hans liv, grundakkorden i

hans digtning. Og de vilde jøkler, som omkranser dette sjælelige landskab, det skarpe, polemisk udfordrende i hans væsen, er ikke istand til at gjøre os usikker. Vi ved, at dette fjelddrag dybere seet staar der til selvforsvar, at det er en blyg sjæls «kjæmpevagt» mod uvedkommende indtrængen. Vi ved, at der bagom:

«Der har Herren stillet
for din ringhed almagts billed,
der er orgelklang fra fjeld og fjord».

Vi ved, at kirken ikke er borte i de kirkestille dale, at orgelklangen derindefra alt sterkere og sterkere strømmer ud over landskabet i hans sjæl.

* * *

Saaledes var han da den digter, hvem skjæbnens ugunst satte ind i dæmringens graakolde morgenluft istedenfor i middagens tindrende solskin, ind i Norges aandelige førefald istedenfor i dets fuldbaarne sommer. Thi *det* er vist: er der en maaned i aaret, som Welhaven *ikke* vilde ha valgt sig, saa er det april, og gives der en personlighed, som efter hele sit væsen var og maatte være ham fremmed og usympatisk, saa er det *Henrik Arnold Wergeland*.

Og saa blev det dog hans lod at baske med aprilsveir og tumle sig med «mennesket, skabelsen og Messias's» forfatter.

Johan Welhaven og Henrik Wergeland! *Talentet,* begrænsningens klare sikre mester og *geniet,* det endnu ikke afklarnede geni, paa flugt mod det grænseløse!

Æsthetikeren, den fine, men blege moderne reflektion og det fuldblodige voldsomme «*renaissansemenneske*» (G. Gran) med den robuste samvittighed!

Livsfilosofen, det indadvendte, selvbeskuende *melankolske* gemyt og den fødte *sangviniker,* den himmelstormende livsglæde, den evige uro!

Bymanden, den aandfulde bergenske causeur, elektrisk ladet med aand og vid og *folkelederen, manden i vadmelsklæder,* overlastet med planer og projekter.

Den gjennem aarhundreder opsparede norske folkekraft og folkefantasi i person.

«Skulde man», siger Lorentz Dietrichson[1]) «*opkonstruere* en diametral modsætning til denne sælsomme aabenbarelse paa poesiens gebet (Wergeland), kunde man ikke træffe den nøiagtigere, end den virkelig optraadte i hans modstander». Forgjæves leder man efter et berøringspunkt mellem disse uforsonlige modsætninger. Det skulde da være det rent ydre og uvæsentlige, at de begge var theologer og dog lige lidet theologer. Jo, ogsaa et lighedspunkt til, vistnok af negativ art, men dog ganske anderledes væsentligt: *Ilterheden* og *høirøstetheden*, larmen og braaket, der staar ud fra dem begge, ogsaa fra Welhaven i den første periode af hans liv. En lidenskabelighed, der lige meget har sin forklaring i de to digteres egen som i folkets ungdommelighed. Saa uendelig forskjellige de er i alt, det fælles milieu, den friske, men raa og barske morgenluft har — om end i forskjellig grad — influeret paa dem begge, paa dæmringens flammende aktor, som paa dens begeistrede defensor. «Da Welhaven var i Kjøbenhavn», fortæller G. Gran, «vakte han danskernes forfærdelse ved sin skarpe tunge. De ansaa ham, der herhjemme optraadte som dannelsens og korrekthedens talsmand mod det Wergelandske pøbelregimente, som en ren vildmand i voldsomhed.»

Det er ganske unødvendigt at gaa nærmere ind i den literære «Sturm und Drang»-periode, som bærer navnet «dæmringsfeiden». Dens gang som resultater kjender hver dannet nordmand fra skoledagene af. Man ved, at den var nødvendig, at den *maatte* udkjæmpes; fordi den i sin dybeste grund fremgik af indre brydninger i folkelivet og ligesaa, at datidens hadske høirøstede hærskrig: «enten eller», smaat om senn forstummede og afløstes af det sindige: «baade og». Baade det *nationale* og *universale*, baade Wergeland og Welhaven. Man ved, at det lidt efter lidt blev anerkjendt fra alle hold, at de to modstandere alligevel ikke var uforligeligere, end at de havde aabent øie for og vilde begge retninger. At Wergeland, om han end paa en ensidig maade vilde stænge for dansk indflydelse, dog var en helt igjennem kosmopolitisk, universal aand, og at «Danomanen» Welhaven ingenlunde for-

[1]) L. Dietrichson: «Omrids af den norske poesies historie».

negtede det nationale, om han end havde et andet syn paa det end Wergeland.

Klarere og klarere er lyset i den sidste menneskealder faldt ind over vor første nationale strid og dens to store førere. Med Hartvig Lassen som foregangsmand har en række dygtige literære kritikere, mænd som Ernst Sars, Olaf Skavlan, Henrik Jæger, Gerhard Gran, Arne Løchen gjort perioden til gjenstand for indgaaende undersøgelse. Her om nogensinde kan man vel sige med Edvard Storm:

«Her er inkje meire gjera». Det er derfor ikke uden betænkeligheder, jeg vover at komme med et par kritiske bemerkninger, og betænkelighederne blir ikke mindre derved, at kritiken gjælder Wergeland. Jeg ved jo saa godt, at den, der fordrister sig til at røre ved Henrik Wergeland, «han seirer ei, han kjæmper kun og falder». Og det vil vel neppe hjælpe mig stort, om jeg former det derhen, at jeg mindre angriber Wergeland end forsvarer Welhaven. Hvert land har jo sin nationalhelgen, og vor helgen heder nærmere set ikke Olaf den hellige, men Henrik den store.

Jeg kan ikke frigjøre mig for det indtryk, at den moderne norske kritiks dom om *dæmringsfeidens* Welhaven neppe er *helt* upartisk. Det er altid vanskeligt at tjene to herrer, men dobbelt vanskeligt, naar disse herrer er saa grundforskjellige som Wergeland og Welhaven, og kritiken saa gjennemgaaende er udgaaet fra den ene og samme politiske leir. Sandt nok, den omtale, Welhaven i sit kampskrift: «Henrik Wergelands digtekunst og polemik» lar sin modstanders digtning bli tildel er i mange dele borneret og ubillig. Det er «uvillig mands skjøn» i dette ords egentlige betydning. En hensynsløs nedhuggen iblinde uden forsøg paa at sætte sig ind i kunstverkets («Mennesket, Skabelsen og Messias») indhold og ide. Men ogsaa den blinde nedhuggen kan jo i *hovedsagen* træffe det rigtige. Og har ikke Welhaven med alt sneversyn i det *store og hele* dømt ret? «Nei», mener den moderne kritik, men, ikke rettere end jeg kan se, uden at levere fyldestgjørende bevis. Istedetfor at godtgjøre, at digtningen med store feil som *helhed* betragtet holder maalet, nøier den sig med at fremhæve udmerkede enkeltheder, paavise digtningens forudsætninger og digterens intentioner og hugger forresten

ind paa den Welhaven—Heibergske kunstbetragtning med en ensidighed, som ikke gir Welhavens egen synderlig efter. Som om den omstændighed at denne kunstbetragtning ganske vist er beheftet med en vis fattigslig skolemester-visdom i og for sig er tilstrækkelig til at frakjende den evnen til at dømme rigtig i det givne tilfælde.

Ganske vist har Skavlan ret, naar han udtaler, at «Mennesket, Skabelsen og Messias», dette theosofiske religionsdigt med den rationalistiske grundanskuelse, gir nøglen til hele Wergelands digtervirksomhed. «Man gaar ikke ind til forstaaelse af Welhavens digtning uden gjennem denne portal» Den verdensbetragtning, han i digtningens første del udtaler i form af en sindrig mythe er tillige en selvbetragtning. «Tvedragten mellem det aandige og jordbundne i menneskenaturen traadte i hans egen sjæl skarpere frem end hos andre digtere» (H. Lassen). Og beundringsværdigt er det i sandhed, at en 22-aarig mand har kunnet skrive en saa tankevægtig, af Shakespearesk billedrigdom gjennemvævet kosmogoni som «Skabelsen». Beundringsværdigt, hvor længe og godt denne fantasiens unge Ikarus formaar at holde sig svævende i solens nærhed.

Men — dale gjør han dog og det grundigt. Ligesaa ophøiet som hans flugt er i digtningens første del, hvor han bevæger sig i «det poetiske eventyrs» blaa æther, ligesaa stort er hans fald, saasnart han sænker sig ned i det reelle liv — til menneskeslegtens historie. En endeløs, graa ensformig, haabløs forvirret flaksen verden rundt — uden maal og med. Paa denne del af digtningen — og det er jo den alt overveiende del — passer L. Dietrichsons ord: «den røber en fantasi, der har alle tangenter paa verdensorgelet til sin raadighed, men raser om paa dem med knoglerne uden herredømme over sig selv».

I «Mennesket, Skabelsen og Messias» har den unge digters geniale men umodne og uklare fantasi indbildt sig at ha konstrueret noget som et «perpetuum mobile», et digterverk, der skulde løse tilværelsens gaade og beherske tiderne. Intet er som bekjendt seigere, vanskeligere at fjerne, inkurablere end «perpetuum mobile»-idéen, og det forundrer os da heller ikke, at Wergeland paa dødsleiet fremdeles sysler med at forbedre

sit ingeniøse ungdomsverk. Det er saa smukt, saa elskværdigt, saa rørende, men samtidig kan det jo ikke negtes, at denne den 37-aarige mands urokkelige tro paa sit svage ungdomsarbeide tyder paa en vis indre svaghed ved hans personlighed. Der var svært meget af barnet ved Wergeland — i det gode som ogsaa i det mindre gode.

Wergelands ungdomsdigtning har dog vel overhovedet mindre sin betydning i, hvad den gir, end i, hvad den stiller i udsigt. Andet ligger da heller ikke i det Skavlanske billede af «Mennesket, Skabelsen og Messias» som en portal. En portal er jo dog et løfte, en forjættelse og intet mere. Naar kritiken ikke destomindre synes at ville tilkjende portalen en betydning, som kun tilkommer selve paladset, da kan det kun ha sin grund i, at man ser Wergelands ungdomsdigtning fra hans senere digtnings stade. Deri, at man uden videre lar straaleglansen fra hans fuldbaarne verker, dødsleie og storslagne personlighed falde tilbage paa hans ungdomsverker.

Men — det er nu engang uundgaaeligt — hvad der saaledes blir til gavn for Wergeland, det blir i samme grad til skade for Welhaven. Den stakkars mand, som jo dog bare kunde dømme efter det monstrøse portal han saa, blir staaende der i skyggen som en ignorant. Javist er det en sjelden nydelse «at lade sig overrisle af dette (Wergelands) evig strømmende billedvæld» for at tale med G. Gran. Men *et* er at lade sig overrisle i den varme fuldbaarne sommers klare vand, noget helt andet at ta afrivningen i dæmringens graa grumsede vaarflom. Kan man egentlig undre sig over, at det grøsser i Welhaven, og at han finder nydelsen saare problematisk. «Det bedste der kan siges om Welhavens: «Henrik Wergelands digtekunst og polemik» er, at den er undskyldelig», mener den ellers saa objektive H. Lassen. Har Welhaven i hovedsagen ret i sin dom, da mener jeg, at adjektivet «undskyldelig» er altfor sterkt, og skulde jeg iklæde min dom i den gjængse juridiske formel, da vilde jeg si:

«Indstevnte Welhavens udtalelser om Henrik Wergelands digtekunst» (her følger en række udtalelser) mortificeres; men forøvrigt bør indstevnte Johan Welhaven i denne sag være fri for kritikens paatale». Naar en kritisk jury hertillands neppe vilde gaa med paa en for Welhaven saa velvillig dom.

da har det først og fremst sin grund i, at Henrik Wergeland, som nævnt, nu engang er blit Norges nationalhelgen; men dernæst ogsaa i den specifik norske opfatning af geni. Jeg gir ordet til Welhaven selv: «Geni er her (i Norge) en ubændig kraft i at ville, og en stønnende afmagt i at kunne. Geni er en higen mod det hæslige og en virtuositet i det skurrende.» Med moderne literære foreteelser for øie — f. eks. den hastemte beundring, som den *toneangivende* kritik vier en forfatter som Kinck, tør det neppe benegtes, at der er nogen sandhed i Welhavens paradoksale bemerkning. Vort unge folk har en kritikløs beundring for alt og alle, der gaar til yderlighed.

Den anden kritiske bemerkning, jeg vil faa lov til at gjøre, gjælder de to digteres forhold til det moderne, det nye og unge i datiden. «Welhaven levede i den uskyldigste uvidenhed om, at Wergeland i grunden stod i pagt med en aandsretning, som var nyere og yngre end det, han kjæmpede for», heder det hos Gran. Denne bemerkning har selvfølgelig sin fulde sandhed, hvad det politiske og sociale angaar. Medens Welhaven efter sin karakter og aandsretning stod helt udenfor det politiske reformarbeide, — aandens frihed var ham alt, den politiske frihed uvæsentlig, — saa er «Mennesket, Skabelsen og Messias», gjennemvævet som det er af ideer fra den store franske revolution, tillige en ouverture for «julirevolutionen». At Wergeland, den store foregangsmand i vor nationale og demokratiske udvikling, paa dette omraade «greb længere tilbage og videre frem» (Skavlan) end Welhaven, er uimodsigeligt.

Men anderledes stiller sagen sig naar man gaar over paa det religiøse og æsthetiske omraade. Her kan Wergland neppe siges at være en mere moderne aand end Welhaven.

Vistnok er hans store hovedverk isprængt med tanker og billeder, som man kan betegne som forudanelse af evolutionstheorien, men grunddraget i hans religiøse system er dog, naar man skraber det poetiske fernis af, det 18de aarhundredes rationalisme, «den naturlige religion», chemisk fri for dogmer og mirakler. At denne religiøse «benfri sild», som det 18de aarhundredes aander saa let og smagfuldt vidste at præparere og servere, ikke har holdt sig ud igjennem det 19de aarhundrede, vil enhver vide. Ligeoverfor den Wergelandske rationalisme,

den være saa pragtfuld draperet, den være vil, tør forfatteren af «en sangers bøn» sagtens være sig sit religiøse standpunkt bekjendt. Det gik ikke saa let for ham som for Wergeland, det er sandt. Han vovede ikke som denne «at klatre til himmels paa en spindelvævstraad», men saa var til gjengjæld hans religiøsitet dybere og mere personlig.

Ligesaalidt kan vel Wergeland som *æstethiker* kaldes mere moderne end Welhaven. At Shakespeare har øvet den sterkeste indflydelse paa «Menneskets» digter er ligesaa sikkert, som det er ubevist, at Welhaven *ikke* havde forstaaelsen af denne den største af alle digtere. Den romantiske retning, Welhaven tilhørte skal da ialfald ikke ha skygget for ham. Romantikerne var jo som regel ivrige beundrere af den engelske digter. Ikke heller blir det vel let at godtgjøre, at de digtere, Welhaven læste og beundrede: Goethe, Schiller, Heine, er mindre moderne og har behersket det 19de aarhundrede mindre end Ossian og Byron.

* * *

Kan man end ikke sige, at Welhaven tabte *i* dæmringsstriden, saa tabte han dog utvilsomt *paa* den. Paa Wergeland med hans robuste natur og freidige optimistiske livssyn efterlod striden ikke større spor. Den literære pennefeide med Welhaven var for ham, folkeskribenten med de mange praktiske gjøremaal og den flommende digteriske produktion, halvt om halvt et ærgerligt kjævl, som ikke berørte ham større, medens det stod paa, og som han bagefter snart nok havde glemt. Hvad betød vel den smule literære uro for ham «uroen» i hele den norske folkeorganisme! I pagt med folket, sikker paa sig selv som paa menigmands tillid og kjærlighed gik han sin vei med løftet pande og seirssmil om læben.

Welhaven blev under dæmringsfeiden plantet over paa skyggesiden, hvad der for en kritisk, reflekteret, inderst inde følsom og blyg natur som hans blev dobbelt betænkeligt. Under den kamp, han frivillig gav sig ind i, næsten med følelsen af at devovere sig, laa for ham alle fredens sysler nede. Ingen positive opgaver, ingen lys og mild lyrik at hvile ud i. Intet uden kampgny og skingrende trompeter. G. Gran

har kun altfor meget ret, naar han siger: «De polemiske organer i Welhavens sjæl blev i hans ungdom saa at sige overernæret.» «Han tærede i disse grundlæggende spireaar paa sig selv.» Og dette blev saa meget mere skjæbnesvangert for ham, som han jo langtfra var nogen frodig natur, der havde raad til at angribe kapitalen. Den begrænsningens evne, der udgjor hans styrke, var parret med en eksklusivitet og passivitet, der havde let for at slaa over i det rent negative. For ham, den indadvendte, alvorlige, samvittighedsfulde personlighed gjaldt det først og fremst at frigjøre sig *selv:*

> «Frels dig selv,
> vær fri og from i dine tankers rige!»

Saa kunde man senere frelse *slegten:*

> «Kun sandhedskraften i en samfunds aand
> blandt gudopfyldte frie individer
> han løse verden af de gamle baand
> og lede slegten frem mod lyse tider.»

Det første maal naaede han, det andet ikke. Dertil savnede han med sin aristokratiske tilbageholdne natur det fornødne initiativ og vel ogsaa den varme tro paa folket.

Da dæmringstidens felttog, som fra hans side ganske vist var ført for «at lede slegten frem mod lyse tider», var tilende, da traadte han frivillig tilbage som anfører. Med denne forsvarskamp for dannelse og kultur, med dette negative virke, var hans førerskab tilende. Naar L. Dietrichson med denne udgang for øie spørger: «Har Welhavens manddom holdt, hvad hans ungdom lovede?» og besvarer dette spørgsmaal benegtende, da er herved to ting at bemerke. Først at hans ungdom vel egentlig ikke har lovet saa særdeles meget i *den* retning. Det laa vel neppe for ham at gi sig af med praktisk arbeide for folket. Hvad han, som senere Henrik Ibsen, efter sin karakter og sine anlæg følte kald til, var at pege paa farer og fjerne hindringer for et sundt folkeliv, ikke at stige ned i livet selv og tage personligt løft. Men dernæst bør det ikke tabes afsyne, at de spirende muligheder for en positiv samfundsvirksomhed, der fra først af tør ha ligget der, frøs grundig af i dæmringstidens frostnat.

Havde den skade, de ugunstige forhold voldte, endda indskrænket sig hertil; men kulden tog, som allerede antydet,

mere. Den hemmede ogsaa hans *digteriske* udvikling, sinkede den lyriske vekst midt i den bedste vaarspret, forkrøblede de fine, bløde spirer og forvandlede dem til hvasse torne:

«Ynder du træet, da maa du ei hade
den hvasse torn mellem blomster og blade.
Da træet var ungt med den blødeste hud,
blev den et stanset, forkrøblet skud.
En torn er en kvist, der har taget skade.»

eller som det heder i digtet: «Æbletræet».

«Du har ei talt de lysegrønne unge
gjærende frugter, som en larves tunge
i somrens glød har graadig naget bort — —

— — — — — — — — — — —

Du har ei talt de halvt udsprungne blommer,
der aldrig følte varmen af en sommer,
og som en vaarlig storm har plukket af».

Men ogsaa hans karakter og personlige optræden fik merker af de ugunstige tidsomstændigheder. Under en smaabys gjennemsigtige forhold, endnu ung og uerfaren, blev han af sit parti udpeget som den selvskrevne fører, som den store Wergelands jevnbyrdige modstander. Hvad han ironisk skriver om denne sin modstander:

«Liden Goliath lod til at blive en rise,
philisterne gave ham drikke og spise.
Og Goliath vokste, blev stor og lang,
en væverbom var hans lansestang»,

det passer i *nogen grad* ogsaa paa ham selv og hans forhold til sit eget parti. Ogsaa han led under den sterke kost, hvormed hans venner og beundrere forsynede ham, og lansestangen tyngede stundom vel sterkt paa hans mere slanke end robuste person. Hans vaaben var unegtelig mere kaarden end lansen. Der kom noget anstrengt og opstaket over hans væsen. Som Hamlet tyede til skuespillerkunsten for at løse den tunge opgave, der hvilede paa hans skuldre, saa var der ogsaa over Welhavens optræden noget af aktoren. Skjæbnen havde betroet ham en stor og ansvarsfuld rolle, og naar han ikke

glemte sig, ikke faldt ud af rollen, da var dette neppe i samme grad til held for ham som for den virkelige skuespiller.

Men det største tab, Welhaven led paa dæmringsfeiden, var dog det uoprettelige misforhold til folket, hvori den bragte ham. Selv om den absolute upopularitet, han i tiden fra 1830 til 1838 kunde glæde sig ved, senere gav pladsen for en respektfuld, men kjølig agtelse, «kom han dog aldrig ind i hovedstrømningen i sit folks udvikling» (Gran). Aldrig fik han smage den varme velgjørende følelse ved at befinde sig i kontakt med folkeaanden. I saa maade kunde han nok med rette si om sig selv:

«Den der gaar foran i en alvorsdyst,
han seirer ei, han kjæmper kun og falder.»

Paa *det* punkt faldt han, og med og efter ham nedigjennem aarhundredet det parti, hvis typiske repræsentant han i mange maader var. Mand efter mand faldt de, fra Welhavens ven og samtidige, Fredrik Stang af, han til hvem Bjørnson skrev:

«Nu maa du se dig om, du gamle mand,
du har imod dig fast det hele land.»

og ned til de gamle høirespidser, der den 7de juni 1905 med vaiende faner og klingende spil, men med vemod i hjertet og ikke ganske rolig samvittighed fulgte unionen til graven. Paa denne slagmark, dækket af nationens bedste mænd, kunde man nok fristes til at udbryde med mystikeren Maximos:

«Din Gud er en ødsel Gud (norske demokrati)! Han bruger mange sjæle!

Men saa maa man jo ogsaa medgive, at mandefaldet ikke var uforskyldt. Det er selvsagt ikke nødvendigt at falde, fordi man gaar foran i en alvorsdyst. Falde *maa* man, falde gjør man kun da, naar man under kampen altid indskrænker sig til defensiven, aldrig har noget positivt program, uforanderlig bare har et nei til modstanderens ja.

Det var Welhavens og hans partis skjæbnesvangre feil, at de ikke forstod, at selv et slet ja — og venstrepartiets ja, dets program var da sandelig ofte slet nok — er bedre end et godt nei.

* * *

Til den tragiske isolation, der blev følgen af Welhavens optræden i dæmringsfeiden kommer saa en uheldig omstændighed

af en anden art. Som bekjendt sad Welhaven ligesaalidt som Wergeland paa nogen grøn gren i økonomisk henseende. I saa maade delte de to modstandere samme kaar. Men hvad dybere skaar gjorde de økonomiske sorger i Wergelands livsglæde! Med et freidigt smil rystede han dem af sig. De hørte nu engang med til hans digterliv, virked næsten som kokette skjønhedspletter. Helt anderledes med Welhaven, aristokraten, den fine sensible skjønhedsdyrker. For ham var fattigdommen ingen skjønhedsplet, men en plet paa skjønheden, som han ikke kunde og vilde vedstaa, som han maatte skjule for verdens øine. Og hvor energisk ved han ikke at skjule den! Men ligefuldt en pinlig kamp, saa meget pinligere som den netop falder sammen med dæmringstidens miskjendelse.

Naar en mand under forhold som de nævnte ogsaa maa opleve den sorg, at se sin ungdomskjærlighed sygne hen og dø, da kunde man nok paa forhaand frygte for, at bægeret vilde flyde over. At de spirer, kamptiden havde levnet vilde fryse bort eller forvandles til nye torne. Som man ved, blev det modsatte tilfældet. Da kjærlighedssorgen, jeg henviser til Arne Lochens indgaaende og vakre skildring, var mildnet til mindets vemod, da sank der som en mild befrugtende vaarregn over Welhavens digtersjæl. Det haarde smeltede, tornerne veg for nye fine skud. Og hvorfor og hvorledes? Fordi sorgen var af den rette dybe art og Johan Welhaven en mand i dette ords fulde betydning. Fordi han kunde sige om sig selv med sin ridder Gilbert af Billingskov:

«Og taaren, der kom i sukkenes følge,
erstattet den døvende glemselsbølge,
og minderne foldede ud sin skat
og virked et slør ved dag og ved nat,
der kunde hans afgrund dølge.»

— — — — — — — — — — —

Han førte et skjold mellem herrer bolde,
der kjendtes blandt hundrede andre skjolde.
Et omvendt bæger var malet derpaa;
det bar hr. Gilbert, en helt som faa
og vilde sin sorg beholde.»

Welhavens mandige, trofaste sind «vilde beholde sin sorg»; derfor blev den et gjennembrud i hans personlige liv som i hans digtning. I og med den uddybelse af personligheden, den virkede, «frelste han sig selv» helt og fuldt og satte fuldendelsens stempel paa sin digtning. Thi fuldendt i sin dybe inderlighed, i sit ædle alvor er i sandhed et digt som «den salige»:

«O vær hilset atter og velsignet,
blide aand fra salighedens hjem!
Ingen glæde paa min vei har lignet
den, du kaldte af min vaardrøm frem;
ingen kval kan falde paa mit hjerte
tungt som den, du klaged i min favn,
O, du salige! i fryd og smerte
har min sjæl en gjenlyd af dit navn.

Alt er følt, fuldkommet og erindret,
alt fornyes evigt i mit sind;
mildt og ømt har sorgen, der er lindret
spredet mindets fred om mine trin.
Sorgen vaaged, hvor din aske blunder,
og den vandred gjennem ørkner hen,
og tilsidst, ved kjærlighedens under,
fik jeg dig, du salige, igjen.

Og da kom du fra de stille lande,
og den lange sørgenat blev klar,
klar ved skinnet om din rene pande,
og ved straalen, som dit øie har.
Og paa ny din salighed er over
mine drømme som et lysets bad,
og jeg hører atter, hvad du lover:
at vi aldrig mer skal skilles ad.»

Vi staar her, for at tale med Løchen, «ved midtpunktet i Welhavens hele digtning». En digtning, hvis sonore brysttoner, hvis fine, men blege vemod uvilkaarlig minder en om Alma Stjernes vakre ord om violinen i «Adam Homo». Violinen,

«der sønderslagen, atter sammenføiet
en bedre tone gir, men svagre klang.

Saa er da dæmringstidens to store digtere, grundforskjellige som de er i et og alt, ogsaa forskjellige med hensyn til vilkaarene for den digteriske vekst og udvikling. For Wergeland var *livsglædens* yre solskin grundbetingelsen.

«I al min nød
en vin saa sød
jeg har dog i dens dunkle skjød;
begeistret er deraf hver dag
min freidige natur.»

For Welhaven var det *sorgens* milde regn, som væsentlig betinget veksten. Sluttelig var hans vekst paa skyggesiden ikke *bare* af det onde alligevel. Den har drevet spirer frem, som det klare solskin kanske ikke, eller ialfald mindre fuldkomment havde evnet at kalde tillive. Hvad *han* trængte for at naa det høieste i sin digtning var, for at tale med Jatgeir Skald, «sorgens gave».

Th. Caspari.

PRESTESKOLEN.

Det ser ud til, at det skal lykkes dr. Odland at faa istand en presteskole. Det kan han takke pastor Konow og dr. Ording for. Havde Konow ikke holdt sine foredrag, og dr. Ording ikke skrevet sine artikler i Kirkebladet, vilde presteskolen aldrig blevet andet end et fromt onske, og dr. Odland vilde snart været glemt.

Intet er saa galt, at det jo er godt for noget. Det gjælder ogsaa presteskolen. Utvilsomt vil den fremkalde en kappestrid mellem de to fakulteter og tvinge dem til at anspænde alle sine kræfter. Og det er bare bra. Et fakultet som raader den hele grund alene, er udsat for at sovne. Ogsaa en anden frugt kan man haabe, at fremskridts- og med den fremtidsteologien vil høste. Den vil lære bedre at respektere den i menigheden levende religiøse overlevering og overbevisning. Den har fremskridtsteologien hos os som i Tyskland og hele verden over vist sterk tilbøielighed til at sætte sig ud over. Det er let forklarligt. Menighedslivet har jo overalt vist en tilsvarende tilbøielighed til at bagbinde teologien og gjøre den til træl. Det maa ikke ske. En trælbunden teologi har kirken ingen brug for. Men teologien maa dog heller ikke ignorere menighedslivet og rive sig løs fra det. Den maa staa i en saadan forbindelse med det, at den i det har jordbunden, hvoraf den stadig suger saft og kraft. En teologi, som i overvurdering af sin egen videnskabelighed rykker sig selv op af denne jordbund, bliver gold og ufrugtbar. Presteskolen skal for vort fakultet og for hele vor fremskridtsteologi staa som en mindelse om, hvor det bærer hen, naar teologien gjør sig vigtig og udfordrer menigheden ved hensynsløst at sætte sig ud over dens tro. Da faar den til straf noget sligt over sig som denne presteskole.

Ti at presteskolen vil skabe uhyggelige tilstande, kan der ikke være tvil om.

Vi faar to konkurrerende fakulteter. Som sagt — konkurrencen har sin store fordel. Men hvor stor fordelen end er, den er dog liden i forhold til skaden som følger med.

Aa, al den forkjætrelse og al den sladder, som her vil faa sit brændpunkt og derfra sende sine straaler ud over det hele land!

Man hugse paa to ting: vore smaa forholde og vort forsumpede religiøse liv. I en slig liden andedam som den norske statskirke trives let slige vekster som forkjætrelse og sladder. Vi har altid havt mere eller mindre af dem. Hvor grodde de ikke i femti—sekstiaarene, da det gjaldt at komme grundtvigianerne tillivs. Saa kom der en tid, da de standsed i veksten. Flere ting holdt dem nede, blandt andet Fredrik Petersens fine og noble personlighed. Men saa tog de sin mon igjen. Hvor har dog de religiøse kredse ud over Norges land i de sidste aar formelig fraadset i forkjætrelse og sladder, serveret baade i skrift og i tale med rigelig overgydning af fromme talemaader og salvede hjerteudgydelser! Nu vil denne trafik faa sit faste arnested. Saa kan man være trygg for, at den ikke vil dø.

Vi faar to konkurrerende fakulteter, hvert med sine studenter, klods ind paa hverandre. For det ene af dem gjælder det at faa penge til at holde det gaaende. For dem begge gjælder det at faa de teologiske studenter over til sig. Det gjælder at fiske Og det gjælder derefter at faa eleverne anbragt i gode prestekald, naar de er færdige. Det gjælder at faa menighederne til at interessere sig for dem. Det fakultet, hvis elever er mest efterspurgt, bliver naturligvis mest søgt. Her byder sladderen sig som et godt hjælpemiddel. Man vil kanske sige, at jeg har altfor daarlige tanker baade om lærere og studenter, naar jeg kan tænke sligt om dem. Ja, jeg har levet saa længe i verden, at jeg har opdaget, at menneskene ikke altid er saa gode som de burde være, ikke engang teologerne. Man maa være kommet til verden idag og slet ikke kjende det mindste hverken til menneskenaturen i almindelighed eller til den norske natur i særdeleshed, hvis man kan tvile paa, at her vil sladderen grassere Paa den ene side vil det kanske særlig gjælde modpartens mangel paa intelligens og videnskabelig dygtighed, paa den anden side vil

det mere være modpartens vranglærdomme som holder for. Begge parter vil rode i de skandaler, de kan faa fat paa hos modparten. Det vil løbe omkring i studenterflokkene: tænk det og det har N. N. sagt i en forelæsning; det og det er blevet sagt i den teologiske forening paa universitetet, det og det i den teologiske forening paa presteskolen, det og det er bedrevet af student A. ved universitetet, det og det af student B. ved presteskolen. Fra studenterleirene vil sladderen forplante sig videre. Frøken A. faar fat i den til opbyggelse for sin kvindeforening, og fru B. tager den med sig hjem til sit kaffeslaberas. Og fra Kristiania forplantes den ud i menighederne. Et prestekald er ledig; ansøgere er der fra begge fakulteter og menigheden er splittet i to leire. Begge har sine reportere, som forsyner dem med alle nødvendige oplysninger — særlig da hvad slags person modpartens kandidat er. I Jesu Kristi hellige navn, til hans kirkes fremme og hans menigheds opbyggelse driver man af alle kræfter paa med at tale ilde om sin næste og tage alting op i den værste mening.

Man synes kanske jeg tegner for sort. Jeg vil dertil svare: jeg tegner efter en fortegning som livet selv har vist mig; jeg gjør bare konturerne tydeligere og trækkene skarpere end vi hidtil har været vante til at se dem. Det er det jeg er overbevist om, at presteskolen vil besørge herefter.

Hvad mener man saa at vinde? Naturligvis sikkerhed for at erholde renlærige prester. Lad os se lidt paa, hvordan det har sig med denne sikkerhed.

Skal der være akademisk frihed ved den nye presteskole? Jeg mener ikke frihed for lærerne. Den bliver der naturligvis ikke tale om. Man vælger selvfølgelig *kun* lærere som man mener hylder dr. Odlands ortodoxi. Skulde nogen af dem vise sig her ikke at holde maal, vil han utvilsomt blive fjernet ligesaa hurtig, som klokker Rusdal blev fjernet fra redaktionen af Indremissionsbladet.

Men skal der være akademisk frihed for studenterne? Skal de have frihed til uden kontrol at høre hvilke forelæsninger de vil? De oplysninger jeg har set om presteskolen, har ikke indeholdt noget om dette punkt. Men det er et overmaade vigtigt punkt. Ifølge opraabet omfatter preste-

skolens stiftere universitetsdannelsen med varm interesse. Lad os da foreløbig gaa ud fra, at de i forstaaelsen af at frihed er et væsentligt moment i denne dannelse, vil give skolens studenter samme frihed som universitetets studenter har.

Hvad sikkerhed vil man da have for, at de prester bliver renlærige, som presteskolen uddanner? Kan presteskolens studenter høre hvilke forelæsninger de vil, da kan de ogsaa høre de teologiske forelæsninger paa universitetet, hvor dørene ikke er lukket for nogen. Man kan ikke trøste sig med, at det vil de ikke, naar de engang har valgt presteskolen. Det var kanske far og mor som valgte for dem, og det valg faar de lyst til at gaa udenom. Praktiske hensyn kan gjøre sig gjældende. I en students studieplan passer det at høre forelæsninger over Romerbrevet i et semester, da Lyder Brun læser derover, medens Odland læser over evangelierne. Saa hører studenten Lyder Brun. Eller en student faar lyst til at lære den nye bibelkritik at kjende paa nært hold, saa gaar han til Michelet. Eller han vil prøve alt og beholde det gode, og gaar afsted for at høre dr. Ording. Ungdommen er jo slet ikke at stole paa i vore dage.

Hvad har man saa vundet? Jeg indser ikke, at man har vundet noget, som ikke ligesaa godt kunde været vundet uden presteskole. Man havde opnaaet væsentlig det samme, om man havde nøiet sig med at sætte Odland istand til at udnytte sin doktorret til at holde forelæsninger ved universitetet. Der har man før Ihlen og O. Moe, som dog sandelig byder en ganske anden videnskabelig garanti end Hognestad og Edv. Sverdrup. Hvor brave prester disse end kan være, saa har de til dato ikke vist nogetsomhelst tegn til at være videnskabsmænd. De to retninger vilde altsaa havt sideordnede repræsentanter ved universitetet for de vigtigste teologiske displiner (ny testm. og dogmatik). Studenterne vilde havt væsentlig ligesaa god anledning til at vælge, som de faar om der oprettes presteskole. Nogen nævneværdig større sikkerhed for renlærighed vil presteskolen ikke give.

Dette under forudsætning af akademisk frihed for skolens studenter.

Men naturligvis — man vil ikke indrømme presteskolens studenter akademisk frihed. Man kan ikke gjøre det, uden

at forspilde den sikkerhed for renlærighed, som man netop vil opnaa. Man maa negte presteskolens studenter tilladelse til at høre forelæsninger af moderne teologer.

Vil man kunne blive staaende ved det? Man kan dog vel ikke lukke oinene for, at forelæsningerne som regel slet ikke øver saa stor indflydelse paa de studerende. Det er forholdsvis sjelden, at en universitetslærer har evne til at paavirke ved sine forelæsninger. Den store indflydelse som professor Johnson øved, den øved han ikke ved sine forelæsninger, men dels ved sine opbyggelige taler, dels ved sit fast byggede system. Dette sidste øved større indflydelse naar man læste det i mannskript, end naar man horte det fra kathedret.

Heraf følger, at vil man sikre presteskolens studenter mod paavirkning af den moderne teologi, da kan man ikke noie sig med at holde dem borte fra de moderne professorers forelæsninger; man maa holde dem borte fra prækener og andre opbyggelsestaler af moderne teologer, og fra moderne teologiske skrifter. Med andre ord: der maa føres en indgaaende kontrol med studenternes læsning og hele færd. *Presteskolen maa gjøres til et seminar.* Jeg tænker ved dette ord ikke paa vore gamle skolelærerseminarer, men paa de presteseminarer, som særlig den romerske kirke har i stort antal. Der opdrages vordende geistlige af lærere, som fører den strengeste kontrol med deres liv og studier. De leder hele deres udvikling med det maal for oie at gjøre dem til kirkens lydige tjenere, og holder omhyggelig al anden paavirkning borte fra dem. Afvigende meninger lærer de kun at kjende gjennem sine læreres referat og ledsaget af deres gjendrivelse. Som bekjendt har jesuiterne været mestere i at lede saadanne seminarer. De har ved dem opdraget en presteslegt som er den katolske kirkes stærke støtte, for den er saa at sige vakcineret mod enhver paavirkning af tanker som afviger fra dem kirken tillader. Her har vi derfor idealet og mønsteret for enhver dannelsesanstalt, som har sikring af renlærigheden som hoieste maal.

Ved de katolske seminarer lever naturligvis studenterne sammen i et internat under paalideligt tilsyn. Dette er ganske vist det mest betryggende. Derved faar man dem ogsaa ind under en stadig religiøs paavirkning, med fælles daglige

gudfrygtighedsøvelser etc. Det ser ikke ud til, at man endnu har tanke paa noget sligt hos os. Utvilsomt vil dog den tanke med tiden indfinde sig. Det som her tilsigtes. kræver den. Imidlertid nøier man sig med det mindre: saa skarp kontrol som muligt med studenternes liv og studier, naturligvis forbundet med deres samling til fælles opbyggelse.

Her vil mange fromme gode mennesker sige: aa, men hvor dette er deiligt; det er jo en uddannelse af vore prester, som vi netop ønsker: de værnes derved mod farlige tanker og mod forførelse i liv og levnet; de oplæres i den sunde, rene lære og i et kristeligt liv. De overlades ikke til sig selv og til alle tidsaandens og storbyens forførelser, saaledes som studenterne ved universitetet. Tænk, med hvilken langt større tryghed forældre kan sende sine unge sønner ind til en slig anstalt! Tænk ogsaa, med hvilken langt større tryghed menighederne kan modtage prester fra en slig anstalt!

Det er heller ingen tvil om, at et sligt seminar har store betingelser for at uddanne prester, som er skikket til at virke inden de kredse af menighederne, som deler aandsliv med seminaret. Utvilsomt vil dr. Odlands presteskole, seminarmæssig ledet, skaffe vort vakte folk prester efter sit hjerte. Mænd som Hognestad og Edv. Sverdrup vil visselig udvikle megen oprigtig fromhed hos dem, om end denne fromhed som paavist vil skades ved forkjætrelse og sladder. Og Odland vil udruste dem med adskillig lærdom og slagfærdighed. Det bliver forsaavidt ikke undermaals mænd presteskolen kommer til at sende ud.

Men en stor og væsentlig mangel vil der være —, den mangel, som altid følger med den prestelige seminardannelse: synskredsen vil være begrændset af seminarets fire vægge.

Ikke saa at forstaa, at studenterne slet ikke vil lære at kjende de tanker som bevæger tiden, og de strømninger som gaar gjennem den. Aa jo, de vil nok lære dem at kjende paa en maade. Lærerne vil referere dem for dem, og gjøre sig umage for at gjøre dem rigtig opmærksomme paa dem, og ruste dem til at møde dem. Men: studenterne vil ikke blive stillet ansigt til ansigt med disse tanker og disse strømninger selv. De vil nemlig ikke selv faa høre og læse disse tankers og strømningers egne talsmænd. De faar kun sine læreres referat

af dem. og disse lærere tilhører en bestemt begrændset aandsretning. De faar kun se sin tids tanker og strømninger gjennem den ved seminaret herskende aandsretnings briller. Med de briller paa gaar de ud til sin gjerning. Alle som gaar med de samme briller, vil da kanske finde deres bedømmelse af tiden udmærket, for den stemmer saa vel med deres eget livssyn. Men alle de mange som ikke har disse briller, men ser tidens tanker og strømninger fra helt andre synspunkter og i en helt anden belysning, de dømmer gjerne helt anderledes. De savner gjerne enhver forstaaelse hos den kritik som fældes fra et begrændset religiøst partistandpunkt, og de paavirkes ikke deraf, men de frastødes snarere deraf. Som regel finder de en slig kritik uretfærdig og usand. Paa den maade bliver der ikke tale om at erobre tiden for Herren. Man samler den lille flok, som deler ikke alene tro men ogsaa ensidighed med hinanden, til en kompakt masse, der let stivner i sin ensidighed; samtidig støder man de andre ud i en opposition, der let bliver til erklæret vantro og bittert fiendskab mod alt som heder kristendom. Saaledes er det gaat i de lande, som særlig er lyksaliggjort med seminardannet presteskab, de katolske. Der er svære spaltninger inden de protestantiske folk. Men de kommer ikke op mod den umaadelige kløft, som inden de katolske folk skiller den bigotte flok som helt og holdent er i presteskabets hænder, fra den kirke- og kristusfiendske hob som har brudt med kirken og hader den som en fiende af alt fremskridt.

Der er ganske vist mange som finder, at det er det rette at der saaledes bliver et skarpt skille mellem «den lille flok» og «verden». Det er nu imidlertid ikke Jesu syn paa sagen. Han vil ikke have en liden flok, men han vil have folkeslagene til sine disiple. Naturligvis — falder folkene fra ham i selvvalgt og selvforskyldt vantro, da maa «verden» og folkene bære sin dom. Men ve kirken, hvis skylden ligger hos den. Og skylden ligger hos den, hvis tidens børn stødes bort fra den ved den mangel paa forstaaelse de møder hos et bornert presteskab. Ikke bare en hel del verdens børn som ellers kunde været vundet, bliver derved stødt bort. Ogsaa en hel del mennesker med religiøs trang og sands. Der er en mængde religiøse mennesker i vor tid, hvis tænkning er meget moderne,

og hvis indre derfor er opfyldt af spørgsmaal og tvil. Deres religiøse liv vil enten visne bort eller forkrøbles og forvildes, hvis de møder et presteskab og en forkyndelse, som ingen anden forstaaelse har af tidens tanker end den seminarmæssig tilskaarne. Med et sligt presteskab vil kirken staa der som en levning fra fortiden, der yder efterliggerne ly og lise, medens de som lever dagens liv med finder sig uforstaat og frastødt.

Har jeg lært noget i mit lange presteliv, da er det dette: skal kirken i vor tid fuldkomme den opgave dens herre har givet den, da trænger den et presteskab som kjender tidens aandsliv ikke gjennem en partipræget teologis referat, men *af selvsyn*. Derfor er den akademiske frihed uomgjængelig nødvendig. Kun det presteskab kjender og forstaar sin tid, som i sin uddannelsestid har havt fuld anledning og frihed til *af selvsyn* at stifte bekjendtskab med tidens strømninger og bevægelser. Den skjærsild maa presten have gaat igjennem, før han bliver prest. Ellers duer han ikke. Han kan nok due som prest for den lille flok af pietistisk vakte eller gammeldags troende. Men han duer ikke som prest for den store mængde af spørgende nutidsmennesker Ti han staar udenfor deres kreds og tilhører en anden tid. Han forstaar ikke dem, og de forstaar ikke ham. For at kunne komme i rapport til dem, maa han som ungt menneske have levet deres aandsliv med og tumlet med de spørgsmaal de tumler med. Derfor maa de teologiske studenter ikke have barnepiger, som flasker dem op med steriliseret melk og passer dem mod at forkjøles af de forskjellige aandsveir som blæser. De maa ud i veiret og kjende hvor det blæser, og de maa derude selv se til at greie sig — prøve alt og beholde det gode.

Naturligvis er her en risiko: de unge mennesker kan paa den maade let lide skibbrud paa sin tro og komme ind paa afveie, der gjør dem umulige som prester. Det hjælper ikke; den risiko maa man staa. Brugbare prester faar man ikke for billigere pris. Lad os gjøre alt for at byde de teologiske studenter næring for deres religiøse liv ved rigelig forkyndelse og ved sammenslutning til gjensidig opbyggelse. Men den fare som modern teologi og modern tænkning og frihed til selv at prøve og forske giver, den fare kan og maa vi ikke tage fra dem. Skal de som prester veilede nutidens mennesker til troen, da maa de af egen erfaring have gjennemlevet de vanskeligheder nutidens mennesker har at kjæmpe med.

Thv. Klaveness.

VORT FATTIGVÆSEN.

Af O. Olafsen.

III.

Naar fattiglovgivningen ikke har bragt os den velsignelse, som vi kunde have grund til at vente, ligger dette, som allerede antydet, fornemmelig i samfundets tilstand. Hvorledes en lov som loven om fattigvæsenet skal komme til at virke, beror fornemmelig paa de forhold, under hvilke den skal virke, og paa den maade, hvorpaa den sættes i kraft. Dette sidste beror igjen fornemmelig paa fattigstyrerne og den aand, som besjæler dem; men fattigstyrerne er igjen afhængig af sin tid og sine omgivelser. Er opfatningen blandt folket den, at enhver mest muligt skal sorge for sig selv, og at man kun i yderste nød tager sin tilflugt til fattigstyret, vil ogsaa dette handle i den samme aand. Er derimod opfatningen den, at enhver har ret til at kræve hjælp, naar han selv synes, at han trænger den, vil ogsaa fattigstyrerne vise sig meget føielige og rumhændte. Det kan ikke nægtes, at opfatningen af fattighjælpen har undergaaet stor forandring i den senere tid, og at det mere og mere er blevet den almindelige mening, at enhver har ret til at kræve hjælp i den udstrækning, som han selv synes er nødvendig.

Denne ændring af opfatningen hænger nu uden tvivl sammen med udviklingen af vore samfundsforhold. Den er nøie beslægtet med den socialistiske bevægelse i samfundet, som hører den nyeste tid til, og denne mægtige bevægelse er igjen en virkning af samfundsforholdenes udvikling.

Men ogsaa den kristelige forkyndelse iblandt os i det sidste halve aarhundrede har her nogen skyld og det i en dobbelt retning. Kristendommen indskjærper os, at vi skal tjene Herren med vort timelige gods, vi skal være gavmilde mod de fattige. Skriften fremhæver altid som en kristenpligt

at give almisser. Det var den form for godgjørenhed, som man da kjendte. Livet var enkelt og gjennemsigtigt og fordringerne smaa. Den senere tids forkyndelse holdt sig til formaningernes bogstav, skjønt livet efterhaanden forandredes, og det indskjærpedes altid at yde gaver. Men hvad der passede paa Herrens tid, passer ikke paa vor, og vi maa lære at skjelne mellem bogstaven og aanden. I vor tid er den gamle maade at hjælpe de fattige paa den sletteste af alle; den slaar benene under dem, svækker deres selvfølelse og arbeidslyst og demoraliserer dem. Den, som begynder at modtage gaver, finder snart, at dette er den letteste maade at tjene sit brød paa. Denne maade at hjælpe paa maa derfor kun anvendes, hvor ingen anden udvei gives. Kristendommens forkyndere har ikke altid havt øinene aabne herfor og har derfor mod sin vilje arbeidet for at fremme en godgjørenhed, som har virket til skade. De kristne kastede sine penge ud i grams til dagdrivere, drukkenbolte og lignende.

I forbindelse hermed maa ogsaa nævnes, at den kristlige forkyndelse forsømte at pege paa, hvad der var kilden til elendigheden og ikke opfordrede til en kristendom, som havde øie og hjerte for reformer i samfundet. Vor forkyndelse var yderst konservativ og gammeldags helst efter forbilleder fra det 17de aarhundrede, den gyldne absolutismes tid. Alt, som smagte af forandring, frygtede man som venstrepolitik, og den var en frugt af vantroen. Endnu langt frygteligere var socialismen, det røde spøgelse, som man kun dunkelt skimtede og lidet forstod. Det var dyret, som steg op af havet. Selvfølgelig gjaldt det om at holde alle politiske og sociale reformbestræbelser nede, og man henfaldt til bogstavtrældom og stagnation. I virkeligheden er denne konservatisme, som prydede sig med kristendommens navn, intet andet end et af de figenblade, hvormed den menneskelige hovmod, egenkjærlighed og egennytte dækker sig.

Vi har saa ofte været vidne til, at rigmænd har vist stor offervillighed, naar det gjaldt at lindre nøden; de skjænked kanske tusinder af kroner aarlig til veldædige øiemed, strøede ud lidt her og lidt der efter det gamle ord: «Kast dit brød paa vandet, og det skal komme igjen». Men det syntes, som om alt opslugtes, og der var ikke spor at se af

det mere. Kom derimod den samme mands arbeidere og begjærede lønsforhøielse, da kan det hænde, at der ikke var tale om nogen barmhjertighed. Det var kun trods, ulydighed og strike, og det var noget, som burde straffes. Det vilde have været mere kristeligt og til større velsignelse, om rigmanden først og fremst havde tænkt paa sine egne arbeidere og søgt at skabe lysere livskaar for disse. Men saadant maatte ikke siges og allermindst i Guds hus: man kunde let tage det for socialisme, man kunde kanske endog hidse arbeiderne, «som alle har det saa inderlig godt», mod arbeidsherren osv.

Men ogsaa fra en anden side har forkyndelsen virket i lignende retning. Da en mere levende kristendomsforkyndelse omkring midten af forrige aarhundrede begyndte blandt os baade i by og paa land, betonede den med forkjærlighed *forsagelsen*, og det med fuld ret. En kristendom uden forsagelse har mistet sin kraft. Men det gik her, som det oftest pleier at gaa; man gik over stregen og ud i en ny ensidighed. Forsagelsen blev for mange en fortjenstfuld gjerning, som havde sit værd i sig selv, og saa havde man den gamle opfatning i en ny udgave. Den var bekvem at tage til i mange tilfælde. Det var saaledes lidet kristeligt at lægge vinn paa det jordiske arbeide; nei vi maa først og fremst søge Guds rige, hvilket igjen skede ved at gaa paa bønnemøder og opbyggelser. Det jordiske kaldsarbeide hørte *denne verden* til; man maatte vistnok arbeide, det hørte livet hernede til; men det var helst det «gamle menneske» som beskjæftigede sig dermed. Arbeidslyst og arbeidsglæde var der ikke tale om hos en kristen; det var noget, som «verdens børn» havde brug for. Omtrent saadan var opfatningen blandt de fleste kristne, og forkyndelsen støttede den eller ialfald modarbeidede den ikke. Endnu finder vi denne opfatning at være raadende i stor udstrækning, skjønt nu en sundere opfatning begynder at udbrede sig. Dette har skadet vort samfund meget. Den kristelige forkyndelse skulde særlig støtte og styrke de arbeidende, vække arbeidsglæde og arbeidslyst hos dem og aabne himmelen over dem. I det sted trykkede den dem ned i den følelse: Vi kan ikke rive os løs og arbeide for vor frelse, som vi burde.

Dette bidrog til at slappe selvfølelsen og ledede til dagdriveri og ladhed.

Vi kan dog ikke blive staaende hermed. Opfatningen har forandret sig, og kravene har stedse steget, det er sandt; men i sin dybeste grund hviler dette igjen paa samfundsforholdenes udvikling, og her staar vi vel ved det, som er den væsentligste kilde til nutidens nød.

I ældre tider var livet i vort land, som i andre lande, enkelt og simpelt. De fleste levede af jorden dels som gaardbrugere, dels som husmænd, der leiede jord. I byerne var kjøbmændene den vigtigste klasse næringsdrivende. Saa havde man haandværkerstanden, som paa landet indtog en særegen stilling, idet haandværkeren arbeidede rundt omkring i husene. Alle andre skulde tage tjeneste enten de vilde eller ikke, enten nogen trængte dem eller ikke, saa lod visdommens bud. De, som ikke tjente hos andre (eller arbeidede som tjenere hos sine forældre) var «løsgjængere», og skulde, som vi hørte, sættes i tugthuset. Hoit over alle disse arbeidende klasser tronede i en næsten overjordisk glans og pragt den enevældige konge, som var «Herrens salvede» og «kirkens fosterfader» og havde sin magt umiddelbart fra Gud. Som en afskygning af denne halvgud stod de enevældige embedsmænd rundt i by og bygd; magt, ære, penge og lærdom lagde en hellig glorie om deres pande, og de øvrige klasser var i grunden blot til for embedsmændene. Det var et strengt, men faderligt styre, og folk saa op til det med ærefrygt. Der stod respekt af embedsmændene i de dage, og dagdrivere og «løsgjængere» vidste, hvad de kunde vente sig. Der tiltrængtes derfor heller ikke noget kostbart fattigvæsen. Folk sultede saa længe de kunde, og naar de ikke formaaede det længere, fik de lægd. Det synes at være et haardt liv; men det havde dog ogsaa sine gode sider. Der var liden eller ingen standsforskjel i livet, naar bortsees fra embedsmændene. Arbeidere og husbond sad bænkede ved det samme bord i sorg og glæde som i det daglige arbeide; ja ofte saa man embedsmanden lægge sin hele værdighed tilside og sidde sammen med dem. Arbeidslønnen var lav, meget lav; men hver mand havde sin hytte og jordflek, og de levede forholdsvis godt, den ene som den anden; bankede nøden paa hos arbeiderne, hjalp husbonden; men ofte bankede ogsaa nøden paa hans dør. Der raadede trods al tvang og haardhed arbeidsglæde og tilfredshed hos de fleste.

Men nu har livet forandret sig. Dampmaskinens opfindelse i begyndelsen af forrige aarhundrede er den største begivenhed paa samfundslivets omraade, som vi kjender. Den har skabt den nyere tids industri og fabrikdrift og helt for-

andret samfundsforholdene. Nu synes dampen at skulle afløses af elektriciteten, og vi gaar ind i en ny tid, som faar sit præg af denne naturkraft. Arbeidernes stilling er blevet helt anderledes. De dygtige og øvede arbeidere tjener godt efter fortidens maalestok, mangedobbelt af, hvad en arbeider tjente for en 50 aar siden. Alle strømmer derfor til byerne og de store fabrikcentrer; ingen vil arbeide paa jorden, ingen vil tjene hos andre. Alt ser saa stort og herligt ud! Men lad os se bag kulisserne, lad os se ind i hjemmet. Det er et uhyggeligt sted, et lidet skiddent rum i en kaserne eller baggaard med mange skidne og fillede børn. Manden kommer hjem fuld og brutal, konen er bleg og forgrædt, børnene forskræmte og holder helst til paa gaden. Der er nød og mangel; men øl, brændevin og «skaap» er der nok af; tilsidst begynder ofte konen ogsaa at drikke for at døve sorgen og smerten; banden, skjældsord, slagsmaal, synd og last findes overalt! Det skal med tak til Gud erkjendes, at ikke alle arbeiderhjem er saaledes, som her skildret; men der er dog altfor mange.

Her kan det ikke nytte at slænge ud nogle kroner til hjælp; det er kun et øieblik de varer, og ofte virker de kun til, at der kan drikkes saa meget mere. Der maa sociale reformer til, bedre lønninger og fremfor alt sterkere og mere indgribende kontrol fra samfundets side med den maade, hvorpaa storkapitalen udnytter arbeidskraften.

Den vigtigste aarsag til nøden i nutiden er dog visselig de berusende drikke. Ølsjapperne og brændevinssamlagene er de værste anstødsstene paa deres vei, og overalt, hvor vi ser nød og elendighed, vil vi ogsaa som regel finde, at den direkte eller indirekte skyldes drik. Vi kan visselig sige, at stopper vi ikke denne kilde til, vil alt, hvad vi forøvrigt gjør, lidet eller intet frugte.

Men drukkenskaben er jo noget, som har været kjendt i alle tider, siger man, og det er sandt; den er ikke noget, som er eiendommeligt for nutiden. Tvertom ser vi jo nu af statistiken, at brugen af berusende drikke har aftaget sterkt i vort land og fremdeles er i aftagende. Men lad os ikke skuffe os selv! Det er sandt, der er færre, som drikker nu end før, langt færre, og det gjør, at statistiken viser saa gode resultater. Men til gjengjæld samles nu drikken paa enkelte hold, i enkelte lag af samfundet, og her drikkes der mere end tidligere. Fylderiet tager hos de lavere klasser i byerne og hos arbeiderne ved de store anlæg osv. mere og mere overhaand og viser sig mere og mere i sine mørkeste skikkelser. Dette er en naturlig følge dels af, at arbeiderne har god fortjeneste, og dels af den anledning, som der altid

gives ved store anlæg og i byerne til at faa berusende drikke. Arbeiderstanden holder paa at alkoholiseres, det er den sørgelige og nøgne sandhed. Samtidig stiger forbrydelser og forseelser, øvede i beruset tilstand.

Det er langt fra, at myndighederne har aabent blik herfor; havde de dette, maatte der gjøres noget alvorligt for at hemme denne forfærdelige ulykke for vort folk. Det sker ikke ved at tale i begrædelige toner om tvang og indskrænkning, om, hvilket tab det vil være for hoteller og restaurationer osv. om øl og vin tages bort. Det maa blive klart og levende erkjendt, at folkelykken er meget mere værd end nogle hotellers og restaurationers fortjeneste ved salg af øl og vin. Hvad der hidtil er gjort, har visselig gjort virkning; men det forslaar ikke.

Ved siden af denne den vigtigste kilde til fattigdom og elendighed kan der ogsaa nævnes enkelte andre, som dog er af mindre betydning. I ældre tid var den usle betaling, arbeiderne fik, den vigtigste aarsag til fattigdom og trang ved siden af sygdom, dyrtid, misvekst, krig og lignende. Nu er arbeidslønnen steget meget og maa i det hele taget for fagarbeidere betegnes som god. Men der er dog endnu en mængde arbeidere, hvis betaling synes at være temmelig lav. En arbeidsløn af kr. 2,00 pr. dag er ikke meget, især hvis den ikke er jevn det hele aar. Tjenerlønningen er paa landsbygderne steget forholdsvis mere end daglønnen, men den er dog endnu i mange tilfælde lav nok. Udvandringen til Amerika skyldes for en væsentlig del de høiere lønninger. Det viser sig her, at normændene i Vesten bliver de bedste og flittigste arbeidere, og at de lægger sig op penge i kort tid; det er de gode lønninger, som gjør det. Endnu er der for stor forskjel paa betalingen for aandens og haandens arbeide som regel, og før der bliver mere lighed, strømmer alle til aandens arbeide, medens ingen vil søge haandens. En dygtig budeie i et godt fjøs er værd en større løn end en kontor- eller butikdame, og vi kan være forvisset om, at den tid ikke er fjern, da hun vil lønnes bedre.

Daarlige hjem, daarlig opdragelse, slet eksempel er fremdeles en grund til nød og fattigdom. Og her vil jeg særlig betone, at ogsaa kvinden meget ofte har stor skyld. Kvinderne er letsindige, forfængelige, pyntesyge, har ingen ting lært og kan ikke stelle et hus, ikke grunde et godt hjem.

Der kan ganske vist nævnes mangt og meget endnu som aarsager til vor tids nød, jeg antager, at jeg har nævnt de vigtigste.

BILLED-ABC-ER.

Der var, som det er set, afskygninger inden ABC-ernes verden, men gjennemgaaende blir jo nærmest det alvorsdystre præg det triumferende. Saa var der da ogsaa af venligsindede mennesker ved siden af de mere og mindre lovvedtagne undervisnings-ABC-er tilveiebragt en friere genre, Billed-ABC-erne, som heller ikke var anlagt paa særlig forvorpen ungdom, men hvoraf gode og lærvillige forfædre kunde høste megen glæde og nytte i de stille fristunder.

Gjennem talrige illustrationer, som slutter sig til alfabetet og dets ord, bliver den opmerksomme læser gjort fortrolig med den ham omgivne verdens foreteelser.

At et saadant verk for efterslegten bliver af overordentlig stor kulturhistorisk interesse vil være indlysende.

Den gamle lille bog: «Alfabetet med oplysende Billeder, som viser Mennesket i sin Virksomhed», bringer i overensstemmelse med titlen interiører fra de forskjellige slags flids udøvelser: A) Agerdyrker, B) Bjergværksdrift o. s. v. Conditori, Dampvogn ɔ: en jernbane med floshatklædte gentlemen paa taget, Edikfabrikant i sin søilehal, Fiskere, Garvere, Hesteskosmed, Instrumentmager, Jernstøberie, Kurvmager, Lysestøber, Muurmester, Naalemager, Orgelbygger, Pottemager, Qværnhugger, Rebslager, Seilmager i silkehat med udsigt over det bølgende hav, Tømmermand, Uhrmager, Vildthandler, Xylograf (Træskjærer), det paa sin bogstav temmelig uerstattelige Ypsilantipibe Udsalg, Zobelfanger paa en øde sneslette, Æggesamler, Østers, og Aalefisker, — alle med privattilværelsens fred om sin gjerning, fjernt fra de store fabrikers og maskintidsalderens mylder.

I «Nyeste Billed-ABC. En gave for gode og flittige Børn» er det pædagogiske indhold formet i bunden stil, hvad der imidlertid ikke forhindrer, at det ethiske hensyn nok tør siges at have forrangen for det æstetiske.

Til A, A-be-kat hører saaledes digtet:

«Hvad Aben gjør er Abespil;
Du maa i Leeg og lægge Alvor til».

Til C, Chi-ne-ser-in-den, en stor gulmalet dame,

synges: «Chineserinden kan lave god Thee,
Derved hun og nyttig er kan man see».

Energisk maa det vel kaldes, naar D, Dra-gen, giver anledning til den religiøse spore:

«Naar du din Drage seer mod Skyen svinger,
da tak og Gud som alle Gaver bringer».

Betragtningen til F, et blaat- og gulmalet Faar kan vel heller ikke betegnes som ganske u-søgt:

«Det hjælper ei, Du Dig i Harnisk klæder.
I Uskylds Dragt Du sikkrest fremtræder».

P, en meget beskeden Paa-fugl, blir aarsag i:

«Paafuglen prunker i rige Dragt,
Af Klæder bryst Dig ei giv derpaa Agt».

Q, Qvæg-hyr-den, gulmalet ved en blaa ko, besynges:

«En ussel Lod det havde da Qvæghyrden
hvis Ro, Tilfredshed ikke letted Byrden»

osv, fortsættes udover, til de foruroligende bogstaver X, Y, Z, Æ, Ø, som affærdiges paa den forholdsvis lette maade, at de staar opskrevet i en bog som holdes af en blaa og brun Dreng og en guul, delvis grøn, Pige.

«Sandhed er gediegent Guld,
Som gjør os Gud og Mennesker huld»

er den moralske afslutning paa det moralske skrift.

I særlig grad eiendommeligt og interessant inden denne art undervisningsbøger er en liden, af almindelig katekisme-størrelse, «ABC- og Læsebog for Børn» fra 1833.

Til hvert bogstav slutter sig her foruden billedet og den tilhørende glose, som forøvrigt gjengives i en række tunge-maal, en mindre afhandling om foreliggende emne og dets nærmere og fjernere associationer.

Man begynder loyalt (A) med Adelsmanden (Der Edelmann, Patricier, Le noble, Nobilis, The nobleman) siddende «med sit Ridderbaand og sin Stjerne i sin gallante Lænestol, under en prægtig Thronhimmel med Silkegardiner» medens «Folk af andre Stænder staae ærbodige for ham. — i gradvis nedstigning fra den ærværdige Præst, den brave Borger, den tapre Soldat, den strævsomme Bonde og tilsidst den ynkelige Betler.

B, Børn, fremstiller en skare ungdom af forskjellig alder og kjøn, den ene halvpart gode, lekselæsende børn, den anden uskikkelige, overgivne børn, hvem vi ei maa ligne.

C er en Christen sammen med en flok skumle hedninger af forskjellig slags.

D skal ifølge teksten være Dyr: den raske Hest, Oxen eller Studen, Æslet med sine lange Øren osv. Men ved en mere demokratisk skjæbnes ondskabsfulde indgriben findes til denne dyreskildring, Dyr, Thiere, Animalia, ved et feiltryk anbragt illustrationen til første side, den stolte Adelsmand med stjerne og lænestol under Thronhimlens Silkegardin.

E, Elv fremstiller en Dreng, som giver en skrøbelig Olding at drikke.

H, Huus, foranlediger en formaning til Flid og Nøisomhed.

M, Mennesket illustreres ved en rystende samling af alleslags til arten hørende skabninger, fra risen til dvergen, fra skelettet til en, hvad armene angaar, nærmest at betegne som en liden mandlig Venus fra Milo.

Af nogen aktuel interesse maa Q, Qvindesysler siges at være, illustreret med alleslags kjødvarer, bagverk, husgeraad osv. Thi «Qvindesysler indskrænke sig fornemmelig til huuslige Forretninger, og en betydelig Deel af disse er Madlavning og Omsorg for Næringsmidlerne. — Saaledes har Forsynet viseligen delt Livets Forretninger mellem tvende Kjøn, saa at det stærkere Mandkjøn, ved det besværligere Arbeide uden for Huuset, skulde erhverve hvad der er nødvendigt til Livets Ophold, og det svagere Qvindekjøn bestyrer, ordner og forsyner det erhvervede». Hvorpaa følger en omhyggelig skildring af de gode sager enkeltvis og tilsidst en nyttig advarsel mod Fraadseri og Drukkenskab.

Ved R, Revselse, forefindes paa 32 cm.^{2} papir de for-

skjellige tugtelsesgrader afbildet, fra moderens ris i en blød lænestol, til slaven, som under hug og slag maa trække sin Hjulbør frem, den arme synder hist, hvem man har afklædt for at piske ham. og i baggrunden forbryderen, som halshugges paa sin forhøining, — ledsaget af en energisk liden afhandling. hvori det ikke er de moderne humane fornemmelser anti korporlig revselse, som danner grundtonen.

Paa T, Tyv, bringes vi ansigt til ansigt med en lille langfingret Dreng. som bliver alvorligen straffet af sin moder for sin udaad, — samt en ældre mere dristig end egentlig vel betænkt kollega, hvis tyveri nemlig bestaar i, at han snapper bort hatten af hovedet paa en fredelig gentleman, som sidder læsende paa sin stol. I betragtning af, at den tyvagtige yngling allerede har en hat før og nu altsaa maa ile gjennem de befærdede strøg med den nyerhvervede i haanden, samt at han i uheldsvarslende nærhed netop kan se en tyvekrop dingle i galgen. kan denne hans fremgangsmaade ikke, fra nogen side seet, anbefales til efterfølgelse, — hvad den moralske tekst da heller ikke gjør.

U, Uhr, fremstiller en Dreng med bog i haand. der anbragt mellem 5 Uhre. fra Sanduhret. som vi nu koger eg ved, til kirkeuhret i taarnet, spændt oppebier det øieblik, da han kan ile til skole. – Uden paa sit selvfornøiede aasyn at bære noget spor af den nervøsitet, som en saadan hængen i klokkestrengen vilde bevirke i sensiblere sind, er det denne ideal-elevs eneste tanke, hvorledes han i den gjenværende stund ret flittigen skal kunde forberede sig paa sin Lectie.

V, Vederqvægelse. viser en fader, som mortionerer to fra sygdom nylig opstandne børn udenfor husets dør med skib, kirkespir og et tysk løvtræ i forgrunden. Disse børn har havt den lykke en stund at maatte holde sig inde, — lykke; thi nu smager Vederqvægelsen desto herligere: Ogsaa efter Arbeide er det saaledes. Værer derfor flittige, saa skulle Eders Fornøielser ogsaa blive ret behagelige.

Og gjennem samme smukke og gode betragtninger føres den unge læser gjennem x, som ikke findes i indledningen men ofte i slutten af ord, Sax, Lax osv., gjennem Ynglinger og Pigers (Adolescentes & virgines) muntre Leeg, Æblerne og andre Haugfrugter for at krones i opbyggelighed i Ø, Øiet med de øvrige beundringsværdige menneskets sanser, overøst med Velgjerning som det er.

Alt i den harmoniske anerkjendelsesfuldhed overfor det skabte, som for oldefædrene var den selvfølgelige livsbetragtning.

Clara Thue Ebbell.

SVEND LEOPOLD.

(Af *Oscar Geismar*).

Man hører tit og ofte den klage fremsat, med stærkest fynd af de sidste dages Amerika-forgudere, at den danske befolkning, og da særlig den femtedel af den, som hører hjemme i hovedstaden, er ved at gaa til grunde i bare æstetisme. Mens man ude i den store verden lytter til de opsange, som klinger ud fra de roterende valser og de durende maskiner, sidder det kultiverede Danmark i en vissen og forgemt disput, om hvilken af aarets digtsamlinger der fortjener den største anerkendelse. Den danske ungdom flygter bort fra handelskontorerne, bort fra hele den verden, hvor pengene, og dermed indflydelsen, skabes, for at finde sig selv paa et usselt kvistkammer, begravet op over halsen i digterdrømme, som livet aldrig indløser.

Det er vanskeligt at afgøre, hvor meget eller hvor lidt denne klagesang har paa sig, og afgørelsen hænger nøje sammen med, hvad standpunkt man overhovedet tager overfor det maskindelirium, den dollarbegejstring, som forsøger at amerikanisere det gamle Europa. Bestaar kultur i intet andet end syngende staalskinner og bugnende pengeskabe, saa bort med kvistkammerpoeterne, disse sølle stympere, der i dumdristigt hovmod søger at sætte sig op mod det tyvende aarhundredes forretningsorden! Men aner man noget om, at hjærteslaget i al kultur er det usynlige, drømmen, anelsen, længslen, faar man alligevel en god slump tilovers for digterne, ogsaa dem, der fryser i kvistkamrene. Af og til, synes man, er der fra det papir, saadan en ung mand kradsede sine følelser ned paa, udgaaet kræfter, som virkede stærkere og dybere end alt det andet og ganske haandgribelige, som tiden ellers havde at møde med.

Og dog har anklagen mod det moderne Danmarks unge digtere et nok saa alvorligt indhold. Ikke, at de er for mange!

Naar ejede et land for mange aandelige stormænd? Ikke, at de er for fattige! Naar var danske forfattere velhavende? Men, at de intet har at skrive om. Intet uden sig selv og deres egen miserable ungdoms erotiske oplevelser. Det er denne aandelige fattigdom, som har befolket danske forlæggerlofter med debutromaner, hvis «gode løfter», som anmelderne saa smukt talte om, aldrig er bleven indfriede i paafølgende værker. Manden ejede slet og ret intet indhold. Skrive kunde han. Det kan vi alle, snart sagt. Men om hvad? Nu ja, saa tog han sit sidste æventyr med Maria, med Julie, med Dédé og penslede det ud til en roman. Den var ikke renlig. Heller ikke var der højt til loftet i den. Men talent! Herrejemini, hvor den gnistrede af talent! Som den afklædningsscene var godt «gjort»! Eller nu den natlige spadseretur ud i mulmet, mens mismodets sorte fugle svirrede om digterens hoved! Herligt!

Danmark fik en række forfattere, som lige evnede at skrive deres egen ungdoms bog, og intet andet. Derefter kun taushed. Eller gentagelser.

Som en modvægt mod al denne jeg-servering staar en ung dansk forfatter som Svend Leopold. Han har kun aflagt en flygtig visit indenfor selvbeskuernes triste kompagni. Maaske er han derved gaaet glip af den vennereklame, hvormed der fra en vis side ødsles over alle bredder. Hans navn er ikke i Berømmelse naaet op paa siden af Marias eller Julies digter. Han søgte udenom de kendte græsgange. Og dog er hans kunstneriske evne, hans bøgers værdi uden sammenligning større, end alt hvad disse ungdomsoplevelsernes riddere formaaede at præstere. Derfor er han ogsaa siden sit forfatterskabs begyndelse gaaet stærkt og godt fremad. De andre — lad stilheden sænke sig over de andre!

Dengang Svend Leopold i 90-ernes slutning udsendte sin første bog «Prinsesse Charlotte», vakte den en vis opsigt. Hvad var dog dette? En debuterende forfatter, som tilsyneladende fast og energisk havde forstaaet at finde sine evners rette virkefelt, og som havde selvherredømme nok til at holde sig indenfor de givne grænser, en ung mand, som udførte, hvad han vilde, fordi han var klog nok til kun at ville det, han magtede. Der var over «Prinsesse Charlotte» det præg

af sikker kunst, af sluttet knaphed, som mindst af alt plejer at være ungdommens særkende.

Saa var den bog tilmed en historisk roman. Denne Svend Leopold dristede sig altsaa til at skrive historiske romaner paa en tid, hvor de bestaltede Kritikere lykkelig og vel havde faaet denne kunstart henvist til en H. F. Ewalds elskværdige dilettantisme. Silkeknitrende alkoveromaner, maaneskinsdrivende, smerteadlede digtsamlinger — var det endda noget af den slags. Men en historisk roman! Ovenikøbet med kunstneriske prætentioner! Man forstaar, at et saadant fænomen kunde forvirre de æstetiske finsmagere.

Af I. P. Jacobsens «Marie Grubbe» har Svend Leopold lært betydningen af omhyggelige arkivstudier, nøjagtigt detailkendskab, hvor det gælder at fremstille svundne tider lyslevende paa papiret, og uden forklejnelse for «Marie Grubbe» tør det maaske siges, at denne næsten videnskabelige ballast tynger Leopold mindre, end den i sin tid tyngede Jacobsen. Noget skyldes dette maaske ogsaa, at «Prinsesse Charlotte»s milieu ikke er af ældre dato, end at de ældste nulevende kan erindre det, og vi yngre har vel næsten alle hørt vore bedsteforældre fortælle om sjette Frederiks enevældigt patriarkalske dage.

«Prinsesse Charlotte» er den senere kong Christian VIII's første hustru, Frederik VII's moder. Om hende veed historien det at berette, at hun blev hentet op fra sit schwerinske hjem til det stive, danske hof for at ægte den daværende prins Christian Frederik, en ganske ung, noget blodløs, kunstinteresseret, pedantisk herre. Under sit ophold i København forelskede prinsessen sig uhjælpeligt i syngemesteren ved det kgl. teater, komponisten Dupuy, og saa langt vovede hun sig ud, at forholdet endte med skandale. Dupuy blev landsforvist, og prinsessen skilt fra mand og barn og deporteret til Horsens, hvor hun langsomt forsumpede, dels i usædelighed, dels i drik, indtil hun forsvandt til Italien, hvor hun gik over til den katolske kirke og endelig døde.

Om denne spinkle og triste kerne har Leopold bygget sin roman. Det kan maaske strax siges, at han ikke har evnet at forstaa denne lille, forpjuskede kvindesjæl til bunds. Hendes backfischtilværelse i Schwerinerslottet, hvor hun keder sig

tildøde over stadig at høre papas klodsede rytterstøvler trampe og mamas taarer flyde, og hvor den unge danske prins derfor viser sig som Torneroses befrier, er kommen fuldtud til sin ret, og ogsaa perioden i København er helt vellykket. Hun tegner sig ganske fortrinligt som det lille, forvildede naturbarn, der ved diplomaternes misforstand ser sig knyttet sammen med en sirlig og affekteret bogorm af en mand, og som — af kedsomhed næsten og fortvivlelse over gemalens æstetiske diskurs — tilsidst kaster sig i Dupuys arme. Derimod er forfaldstiden i Horsens behandlet overfladisk. Man lærer ikke at forstaa denne kvindeskæbne. Man hører bare, at saadan og saadan gaar det Forfatterens psykologiske sans har øjensynlig ikke strakt til overfor denne svære opgave.

Derfor er der da ogsaa over hele bogen kommen et lidt for rococoagtigt præg. Prinsesse Charlottes liv er en tragedie. Leopold har formet et lystspil derover. Som en lille balletdame tripper og svirrer prinsessen henover bogens blade. Forfatteren glemmer af og til, at det trods alt er et menneske, hvis dødsdom han skriver med alle disse muntre og skælmske ord.

Imidlertid: Har man eengang for alle holdt forfatterens ungdom denne mangel til gode, kan bogen give anledning til megen baade kunstnerisk og historisk glæde. Selve milieuet, Frederik VI's København bag sine trange volde, med sin snævre horizont, er skildret med uforlignelig virtuositet, og det samme gælder baade Schwerinerhoffet og maaske endnu mere det prosaiske, spidsborgerlige Horsens. Forfatteren viser sig her som en kolorist af rang og tillige som en baade smagfuld og kyndig kender af de kulturhistoriske detailler i vort fædrelands saga.

Svend Leopolds næste bog var en lille og ret ubetydelig samling smaahistorier: «Hyggelige tider». «Prinsesse Charlotte» havde gjort lykke ved sine interiører. Saa satte hr. Leopold igen vore bedsteforældres temaskine paa bordet og lod den smaasladre lidt om, hvad den havde oplevet i Kamma Rahbeks og Oehlenschlägers dage. Det hele er net og nok saa fornøjeligt, men uden blivende interesse. Af nye træk i forfatterens fysiognomi viser sig kun et vist lune, som foreløbig væsentlig skaffer sig afløb i tarvelige og pjankede vittigheder,

men som dog, i fortællingen om generalinde Scherning, veed at udrede de skjulte traade i sladderens psykologi. Man aner allerede her den glansfulde samfundsskildrer, som fejrer sine triumfer i «Den store Eros».

Saa kom «Enevold Brandt», og de, der endnu havde søgt at lukke øjnene for «Prinsesse Charlotte»s talentfuldhed, maatte overgive sig paa naade og unaade, saa blændende og overlegen var den anlagt og gennemført, denne skildring af Struensees medhjælper, den galante og letfærdige, lastefulde og godmodige Enevold Brandt. Vel sandt, at Svend Leopold koketterede noget med stilen; den glimrede og funklede, som naar lyset brydes i en ædelstens facetter. Men var selve den skildrede tidsalder, Frederik V's og Christian VII's tid, ikke koketteriets periode, snorklernes og skønhedspletternes, guitarernes og de flagrende eroters noget uægte, men saa meget mere blændende guldalder? Parlerede man ikke franzøsisk i Danmarks Versailles, ravede ikke tvillingrigernes monarker rundt paa deres tynde silkeben som latterlige karrikaturer af det galante og fordærvede Frankrigs almægtige «Kong Sol»? Nu ja! Saa maatte vel ogsa stilen blive præget deraf. Man kan nu engang ikke tegne rococointeriorer med nyklassicismens strenge og retskafne linier.

Det var letsindets tidsalder, dengang Frederik V i sit hvide Fredensborg druknede sine samvittighedsnag i utalte skaaler af vin, medens hoffets damer svirrede og sværmede for den letfængelige monarks øjne, og uden nogen paaviselig afbrydelse gled denne tidsalder jævnt og naturligt — som høst følger sommer — over i vanviddets æra, da den sindssyge Christian VII lod sin svækkede hjærnes luner skalte og valte med millioners velfærd. Denne nedgangstid, som dog svælgede i alle brogede farver, dette Eldorado for havarerede charlataner, denne goglerimitation i det lave og plumpe af, hvad der i Frankrig trods alt ejede de store omgivelsers grandezza, alt dette pudder og denne sminke, som kun daarligt dækkede vellystens udtærede ansigtstræk, har Svend Leopold ønsket at skildre, og han har midtsamlet det i Enevold Brandts ørkesløse dagdriverliv og grandseigneuragtige fordærvelse.

Det er lykkedes, dette forsøg. Forfatteren har virkelig formaaet at leve sig ind i denne tidsalder, han kender dens

klædedragt, dens sprog, dens tankesæt, dens huse og dens slotte. Han kender dens mennesker. Dem alle. Ikke alene de silkeklædte adelsmænd og dekolleterede damer, som nynnede franske elskovsviser i Fredensborgs og Horsholms haver. Ogsaa alle de andre kredse, hvori datidens liv levedes. Som nu de Witzendorffers handelspalæ! Det ligger dær og stirrer strængt og vederhæftigt over paa sin genbo, det kongelige Christiansborg. Saa selvbevidst og pengestolt levede netop de store københavnske handelsfyrster, inden Napoleonskrigene havde naaet at lægge dansk erhvervsliv øde. Eller det Søhlenthalske hotels elegante og bedærvede hellighed! Saadan svedtes der netop sur og hyklerisk sved under Christian VI's og hofpræst Bluhmes regimente.

Man kan vist rolig sige, at der indenfor den danske skønlitteratur ikke findes et saa ægte og kunstnerisk elegant udført tidsbillede som «Enevold Brandt». Maaske er ogsaa her farverne lidt for lyse og legende, men var ikke Enevold Brandt saadan? Dansede denne «maître de plaisir» ikke en sirlig menuet, ligetil han besteg skafottet? Historien kender i al fald intet til den dødsfrygt, som drev Struensee til en sen, men ærlig omvendelse.

— — —

Svend Leopold havde i «Enevold Brandt» vist, at han tilfulde mestrede den historiske roman; hans næste bedrift blev i «Den store Eros» at godtgøre, at han ogsaa var mand for at levere et tidsbillede fra vore dages København, saadan som livet leves af de lykkelige «ti tusend», hvem forholdene har fritaget for næringssorger og dermed forført til at flanere sig gennem en munter ungdom over en livstræt manddom ind i en trøstesløs og affældig alderdom.

Fra Frederik V's Fredensborg til Christian IX's Bredgade, springet synes stort, og dog — de eroter, som husvalede en Enevold Brandt og tilsidst brændte hans sjæl tør, de flagrer den dag i dag over koncertpalæet, naar det københavnske adelskab og bourgeoisi holder deres pikante velgørenhedsbasarer. Den moderne flirt er en direkte efterkommer af Fredensborg slotsparks galante leben i henfarne dage. De fakler, hvis lys i sin tid brødes i juvelerne paa kavallerernes kaarder, er ikke slukkede trods det tyvende aarhundredes renlige elektricitet.

Den moral, som under Christian VII's regimente ravede, er saamænd ikke bleven mindre faldefærdig under Frederik VIII's demokratiske regering. De højeste selskabelige kredse var halvraadne dengang. Har duften bedret sig i det aarhundrede, som ligger imellem?

Svend Leopolds «Den store Eros» besvarer dette spørgsmaal med et energisk nej. Den store Eros er netop efter Leopolds mening saa nogenlunde husvild i de øverste rangklasser. De smaa eroter har taget styret. Det er dem, som gør balsalenes luft farlig at indaande. Det er dem, som haaner ægteskabets kedsommelighed og priser de frie forbindelser. Dog kun, saalænge skinnet bevares. Nærmer den offentlige skandale sig, flygter eroterne og lader deres ofre ene. Saadan var det i gamle dage, saadan er det nu. I al fald efter Leopolds mening. Og man maa indrømme, at den mand taler ikke som den blinde om farverne.

Hr. Leopold tager os ved haanden og fører os ind i kammerherreinde Barnekows saloner. Datteren, den unge frk. Adda, kæmper saa længe mod sin kærlighed til den lidet salonfähige maler Gregers Holten, at tilsidst moderens særdeles massive og tykblodede eroter vaagner af den grav, hvori de har slumret siden kammerherrens hedengang. Den fyrretyveaarige dame sejler allerede for fulde sejl den store Eros imøde, da datteren — i en forresten noget unaturlig romanslutning — kaster sig imellem moderen og den energiske kærlighedssvindler, som hun attraar med sit hede blods fulde begær. Den store Eros dør, Gregers Holten flygter, og Adda — «hun slap sit greb i rækværket — og gled ud. Hendes hvide kjole spredtes et øjeblik, saa drev hun langsomt udefter. Og der var intet uden den vældige storm og Guds uvejr, der drog hen over kysten».

Omkring denne tragiske midtergruppe har hr. Leopold nu arrangeret hele det selskab, hvis verden strækker sig fra Kongens nytorv til Langelinie, lehnsgrevernes og stiftsprovsternes, etatsraadernes og officerernes gyldne verden, det aristokrati, der endnu forsøger at leve, som omgaves byen ikke af endeløse forstæder med deres tusender af arbejderkaserner. Hr. Leopold kender disse mennesker ud og ind, deres medfødte takt og elskværdighed, deres race, men ogsaa deres ubegribelige

arrogance, deres selvtilfredse dumhed, deres hykleriske pænemandsvæsen. Alt sammen trives det frodigt og veltilfreds i «Den store Eros»s middagsselskaber og væddeløbsflirt, badeleben og saisoncourtisage. Enhver, der blot eengang har haft øjet indenfor i disse yderst exklusive kredse, vil være nødt til at bevidne, at hele denne overklassetilværelse aldrig er skildret bedre i dansk litteratur end netop i denne bog.

Hr. Leopolds glatte og elegante stil kommer her til sin fulde ret. Han kan af og til forfalde til slemme uhyrligheder under forsøg paa at turnere særlig vittige vendinger. Saaledes skal det sandsynligvis være overmaade morsomt, naar fru Barnekows mismod skildres med ord som disse: «hendes glædes røde toque havde faaet sit knæk i skyggen, sorgens sorte grenadine lagde sig over hendes nøgne livsmod». Men fraregnet nogle enkelte af den slags dameskrædderinde-aandrigheder er stilen uden lyde. Den er ikke stærkt egenartet, men den snor sig lydigt og trofast om sit emne. Netop paa den maade maa der skrives om den art af mennesker.

Ogsaa det livssyn, den menneskebetragtning, den religiøsitet, som hører sig til i disse kredse, kender hr. Leopold nøje. Man læse f. ex. disse linier om kammerherreinde Barnekows følelser overfor proletariatet:

Hun trak altid gardinerne tæt for kupévinduerne, naar de kørte ind gennem forstæderne, alle disse sorte baghuse, der ligefrem udsvedede smuds og nød, skræmmede hende dybt og gjorde hendes nerver ondt i flere dage. Hun elskede alt, hvad der var lyst og duftede godt, og sit eget kære bykvarter ligefrem tilbad hun, hun ønskede kun, at der var en høj, kinesisk mur udenom, en mur, der satte skel mellem hendes egen verden — og proletariatets.

Hun kunde jo alligevel ikke forbedre verden!

Og det var hendes overbevisning, at *var* der en Gud, saa foretrak ogsaa han ganske sikkert beaumonden fremfor social-demokratiet.

Det er denne samme dame, om hvem hr. Leopold veed at fortælle, at «naar hun en sjælden gang viste sig i en kirke, var det i Marmorkirken, fordi hun foretrak kuppelbelysning, og fordi bedeskamlerne beskyttede saa bekvemt mod fodkulde». Eller et andet sted, hvor hendes virksomhed i velgørenhedens tjeneste omtales: «Hun kunde godt lide at tænke paa vanføre, hun fik velværefornemmelser, og hun satte pris paa at komme

i deres hjem for at uddele gaver, ifort stramtsiddende figurkaabe».

Denne halvt ubevidste og næsten elskværdige blanding af egenkærlighed og ondskab kommer ogsaa igen i hr. Leopolds uforlignelige billede af den typiske kammerjunker, kammerherreindens søn, hr. Ernst. Hans slappe ironi og tilslørede kynisme er truffet lige paa kornet. Overklassens «jeunesse dorée» vil kende sit eget kød og blod i følgende ægteskabsraisonnement:

Der blev gjort kur til ham, og han dansede omkring, men han lovede sig selv, at han vilde brænde af først, førend han tog en frisk lille frøken af god familie, først leve færdig og saa gifte sig for at redde resterne. Et ægteskab var en præserveringsinstitution for trætte mænd, og han kunde holde det gaaende i ti aar endnu, inden han burde gribe til saa voldsomme yderligheder.

Man kan af og til undres over, at hr. Leopold evner at skildre denne overfladekultur, denne polerede raahed, disse kalkede grave, uden at hans lette og ligesom skælmske stil paa noget punkt brydes af indignationens broddede udfald, men læser man hans bog helt igennem og lader indtrykket af den bundfælde sig, mærker man snart, at den, netop som den er, udøver den stærkeste virkning. «Saadan er selskabet. Mere har *jeg* ikke at sige. Dommen bliver læsernes sag», omtrent med disse ord tager hr. Leopold afsked med sit publikum. Men dommen, mon den ikke fældes efter den gamle formular: «Ikke vi dømme Torben Oxe, men hans egne gærninger fordømme ham»? I saa fald bliver forfatteren til «Den store Eros» altsaa til syvende og sidst alligevel den egentlige dommer.

Svend Leopolds to næste bøger stod ikke maal hverken med «Enevold Brandt» eller «Den store Eros».

«Pro Patria» er et ganske mislykket skuespil, endda det spiller i forfatterens elskede Christian VIII's-tidsalder. Man forstaar jo nok, hvad hensigten har været. Hr. Leopold har ønsket at komme bagved hele den folkelige frihedsrørelse og kampbegejstring, som kulminerede i Danmark i 1849. Han har villet se det hele bagfra kulisserne. Og den opdagelse, han har ønsket at publicere i «Pro Patria», er den, at mange af de blanke ord kun var — ord, mange af de stolte løfter

kun løfter — som aldrig blev indfriede, mange af de gæve frihedsmænd de forargeligste tyranner i deres daglige liv i hjemmene.

I og for sig er der nu ikke nogetsomhelst overraskende ved denne opdagelse. Enhver bølge bærer skum paa sin top. Og skum er nu engang — skum. Det brister. Og saa er der ingenting. Og alligevel havde man haft ret til af «Prinsesse Charlotte»s forfatter at vente et interessant tidsbillede fra de bevægede aar, men ogsaa denne forventning bliver skuffet. «Pro Patria» er skrevet med en hjælpeløs dilettantisme, som sandsynligvis for evige tider vil holde Svend Leopold borte fra de skraa brædder. Skuespillets hovedperson, Bettina, er anlagt i højtragisk stil, medens hendes fader er skildret med de vildeste, farcemæssige overdrivelser. Stykket falder uhjælpelig fra hinanden i løsrevne stumper, og dér sidder saa læserne og aner ikke, hvad de skal med alt dette her. Saa pakker de det ned i glemslens mægtige kramkiste. Paa det sted maa hr. Leopold finde sig i at se sit eneste skuespil magasineret.

Ikke stort bedre vil det sandsynligvis gaa med den historiske roman «Prins af Danmark». Forfatteren, som allerede tidligere har vist en uheldig mani for spraglede, kunstfærdige ord, er her løbet fuldstændig lobsk i affektation. Christian Ulfeldts saga berettes paa et dansk, som virker ganske irriterende med sine overlæssede, krampagtigt stiliserede ordbroderier. Af og til naar hr. Leopold endogsaa langt indover den streg, som begrænser det latterliges sfære. Der er f. ex. næppe mange, som vil finde det sublimt, naar helten i et mismodigt øjeblik giver sine følelser luft i disse ord: «Os hænger himlen ikke fuld af giger», og et andet sted træffer man en saa rædselsfuld lejebiblioteks-romanvending som denne: «deres elskovs fakkel ulmede røgrødt i vellystens slappe haand». Ærlig talt: det er ikke den slags, som giver et menneske med blot den ringeste smag lyst til at fortsætte læsningen.

Værre endnu er det dog, at hele bogens handling lader en ganske uberørt. Som historisk roman synes «Prins af Danmark» heltud mislykket. Dens overforfinede, dekadente stemning og de underlig visne farver er uden den svageste forbindelse med Chr. IV's korthalsede renaissance, ligesom

ogsaa det indlagte Venezia-intermezzo trods den øjensynlige umage virker nægte. Aldrig i livet har Christian Ulfeldt tænkt eller talt saadan. «Prins af Danmark» er ikke historisk roman. Maskerade er det. Og intet andet.

Netop: Maskerade. Man skal være meget blind for ikke at øjne, at denne «Prins af Danmark» er født i det nittende aarhundredes sidste halvdel, og at hans syge, hamlet-agtige ubeslutsomhed og vankelmod inderst inde ikke er af dansk rod. Det er hr. Leopold selv, som i et øjeblik, hvor ogsaa han er blevet angrebet af de sidste aartiers selvbeskuermani, har formummet sig i Christian Ulfeldts klædebon og i hans skikkelse flagret fra nord til syd uden at kunne finde fodefjed for sin trætte sjæl. Efter at have opdaget dette, sidder læseren og slider sig stadig mere irriteret i den ganske overflødige og vildledende iklædning.

Tilbage bliver kun et par enkelte steder, hvor forfatteren virkelig er naaet ind til ægte, historisk skildring. Leonora Ulfeldts brede, mandige skikkelse tegner sig for erindringen. Men først og fremmest brænder Korfitz Ulfeldts dødsscene sig fast. Paa disse par sider udfolder hr. Leopold den vælige fantasi, som han ellers under udarbejdelsen af «Prins af Danmark» har undt mere hvile, end godt er. Den mangel lader sig én gang for alle ikke erstatte af stilistisk svulm og kunstfærdige vendinger.

I de sidste par aar har Svend Leopold imidlertid taget rigelig oprejsning for «Pro Patria»s ubestridelige nederlag og «Prins af Danmark»s mindre end halve sejr. «Goethes kat» og «Vore oldenborgere» er hver for sig bøger, som staar langt over det meste af, hvad der ellers skrives i Danmark.

I «Goethes kat» kommer en af hr. Leopolds betydeligste evner til sin fulde udfoldelse. Allerede i «Hyggelige tider» mærkede man til et skalkagtigt lune, som dog endnu paa dette tidspunkt tiest fandt afløb i halvt drengeagtige vitser, og ogsaa i «Den store Eros» lægger det samme karaktertræk hos forfatteren sin ejendommelige farve over bladene. Først i «Goethes kat» fejrer dette lune imidlertid sine største triumfer. Hver evige side lyser og gnistrer af et overlegent vid, en snertende satire, som ellers er sjælden hos danske forfattere.

Selve ideen i denne bog er af en ubetalelig komik. Hr. Leopold har hittet paa at lade den store Goethes mangeaarige ven og huskat nedskrive sine livserindringer. «Goethes kat» er forsynet som motto med den store tyskers sidste ord: «Licht, mehr Licht». Med større ret kunde hr. Leopold paa denne plads have anbragt ordene: «Ingen er stor for sin kammertjener». Det er disse ord, som behersker bogen. Men forfatteren har klogelig ladet være at give Goethes kammertjener ordet. Saa vidste man jo bare ikke, hvor meget af beretningen der var sandhed, og hvor meget der skyldtes kammertjenerens egen fantasi.

Nei, saadan en kat, som ganske stille ligger under ovnen, mens den store Goethe skriver paa sin egen udødelighed, som sidder oppe paa skorstenen og indsuger duften af den bøf, der vel var det bedste bindemiddel mellem mesteren og hans saare jordiske Christiane, som ganske stille troner med halen snoet og overværer, naar den store Napoleon, ene i sit telt, indstuderer de heltemæssige manerer, hvormed han skal begejstre sine soldater, saadan en lille durkdreven slave af en kat bliver netop — saadan har man jo lov at tænke sig det — saa respektløs, at dens livserindringer passer til at udgives af en Svend Leopold.

Naar man er født i Tuillerierne, og ens moder var kejserinde Josephines skodekat, naar man har levet sine ungdomsaar paa de Bayonne-skinker, hvoraf «den store armé»s proviantvogne var fulde, naar ens modnere manddom er henrundet under geheimeraad Goethes kakkelovn, som denne store aands nære ven og medarbejder, og naar man tilsidst har bragt sin egen halestump og sin højre forpote som offer paa det alter, hvor alderdommen plejer at opbrænde sine illusioner, saa har man begribeligvis naaet den overlegne menneskekundskab, som hverken lader sig forskrække af Napoleons støvlehæle eller kujonere af fru von Steins hunkat, saa er man naaet til det olympiske stade, hvorfra man oplader sin røst og taler til den kommende slægt.

Paa titelbladet til hr. Leopolds bog ser man katten sidde og skæve op til Goethes laurbærkronede buste. Den gør det med et fortryllende blink i øjet. Det siger saa meget som: «Ja, ja, hr. geheimeraad! De lavede den nu godt. De spiste

Christianes boffer og skrev digte om alle Deres andre elskeder. Kun kan jeg ikke lide Dem for, at De altid brugte al fløden til Deres kaffe. Det var ukollegialt handlet mod Deres medkat».

Svend Leopolds bog er en kaad bog. Men tillige en sjelden myndig og menneskeklog mands tale. Hvis nogen tror, at meningen med «Goethes kat» kun er løjer og langkaal, tager han inderlig fejl. Ja vel! man sidder i én latter over denne pudserlige kat, men bag efter faar man en bedsk og bitter smag i munden. Man opdager, at hr. Leopolds kat balancerer paa den smalle mur, der adskiller komiken fra den store forargelse. Det bliver jo til syvende og sidst en smagssag, om man vil smile eller harmes over alt det snobberi og al den svindel, som hedder den store verden.

Navnlig overfor Napoleon har de overvejelser, katten anstiller, baade næb og kløer. Overmenneskeglorien forsvinder fra den store kejsers hoved. Den brutale egoist, den kyniske massemorders træk træder klart frem.

Da Napoleon i 1806 væltede sig over det uskyldige Preussen, giver saaledes katten sin sympati luft i følgende giftige ord:

Alle vi højerestaaende dyrearter med kløer og skarpe tænder tvinges uimodstaaelig til at være de offensive, naar vi har krænket vore medfødte fjender. Jeg indsaa klart, at Preussen, skønt udæsket og angrebet, ingen ret havde til at stille betingelser.

Hvis musene havde lange og skarpe kløer som vi, vilde der uden tvivl ogsaa opstaa helte og heroer iblandt dem. Nu har naturen kun givet dem den attraaværdige bestemmelse at skabe feltherrer i vor familie, og de burde være stolte over dette ophøjede, skønt opofrende kald.

Nogle er kaldede til at udrydde, andre til at udryddes.

Svend Leopolds sidste bog: «Vore oldenborgere og andre artikler» er, som titlen antyder, en samling smaaafhandlinger, hvoraf de fleste har været offentliggjorte tidligere i blade og tidsskrifter. Det siger sig selv, at flere af disse er af ret ringe værdi. Paa nogle sider, som til overskrift bærer navnet «Grundtvig», lykkes det saaledes hr. Leopold at dokumentere, at han savner enhver forstaaelse af grundnerven i «den gamles» liv, og ligeledes synes hans forsøg paa at mane den med rette afdøde Johan Ludvig Heiberg op af graven en del malplaceret.

Men i det store og hele bæres disse afhandlinger oppe af forfatterens blændende sprogbehandling og indtrængende kulturhistoriske forstaaelse.

Særlig gælder dette den indledende række portrætter af «Vore oldenborgere». Hr. Leopold har ridset denne degenererede og landsskadelige families kontrafeier med en spids pen, som ikke er bange for at lade den usminkede sandhed komme for dagen. Af og til har han haft held til med faa ord at sige den forløsende sandhed Saaledes er det fortrinligt, naar det om drukkenbolten Frederik V hedder: «Han var ikke egentlig god, dertil hører karakter, men han var godmodig, dertil udfordres kun svaghed». En saadan enkelt bemærkning giver netop det træk i billedet, som faar ligheden til at blive slaaende. Eller hvor tilstanden i Frederik VI's Danmark skildres saaledes i en artikel om P. A. Heibergs landsforvisning: «Københavns befolkning havde megen medfølelse med Heiberg, den fulgte hans bortrullende vogn lige ud til Valby bakke, men vendte saa om og raabte ni gange hurra for kronprins Frederik». Denne karakteristik kunde simpelt hen ikke være bedre. Saadan haltede netop Knud Lyne Rahbek og med ham det ganske Danmark-Norge mellem royalisme og republikanisme.

— — —

Efter disse sidste bøger vil der være al rimelig grund til med den mest aarvaagne opmærksomhed at følge Svend Leopolds fremtidige løbebane. Af den mand, der har skrevet «Enevold Brandt», «Den store Eros» og «Goethes kat», har man ret til at vente det overordentlige.

LIDT OM FORKYNDELSEN.

Engang for længe siden læste jeg, saavidt jeg erindrer, hos Hoffacker, den paastand, at naar blot indholdet af en prædiken var godt, var det aldeles uvæsentligt, om den blev daarlig fremsagt. Jeg var straks heri af stik modsat formening, og et langt livs erfaring har stærkt befæstet denne min opfatning af sagen. Imidlertid har jeg ogsaa faaet det indtryk, at saare mange synes at stille sig temmelig indifferente ligeoverfor forkyndelsens form. Selvfølgelig synes alle, at det er en stor behagelighed, at presten er veltalende, hvilket tilstrømningen til kirken noksom beviser, men de fleste vilde vistnok finde det urimeligt at stille fordringer i saa henseende. Dette er en slap og feilagtig opfatning, thi formen er af meget væsentlig betydning og har en meget stor rækkevidde, og hensigten med disse linjer er da ogsaa, om muligt, at vække mere opmærksomhed for det kraftige hjælpemiddel til en rig indhøstning, der ligger i den geistlige veltalenhed.

Uden specielt kjendskab til det theologiske fakultet, tror jeg dog at turde paastaa, at vore presters uddannelse saagodtsom udelukkende gaar i aandelig retning, og, det være sagt til deres ære, *denne* uddannelse har vist sig at være solid, og derfor rustificeres den heller ikke. Jeg har f. ex. hørt en prest, som i 13 aar havde siddet indestængt i en fjeldbygd, holde en prædiken for sin landsmenighed, der med al hæder og ære kunde have lydt fra «Vor Frelsers» prækestol i Kristiania. Men nogen *uddannelse* med hensyn til forkyndelsens form, — jeg mener fremtræden, stemmens kraft og klang, rent tonefald, ren og distinkt udtale, passende naturlig gestus, ild og glød i foredraget, — nei, det har jeg ikke kunnet opdage. Hvad jeg har hørt af dette synes at have været vuggegave; nogen *skole*, nogen indøvelse i veltalenhed har jeg ikke kunnet spore. Men er da dette saa nødvendigt? vil vel mange spørge. Nej, absolut nødvendigt er det vel ikke, thi

indholdet *kan* være saa gedigent godt og prædikantens troesliv, kjærlighed og nidkjærhed lyse saa klart frem, at prædikenen gjør sin store virkning *tiltrods* for den totale mangel paa veltalenhed; jeg har hørt flere exempler paa det ogsaa. Men hvor vilde ikke virkningen været end mere velsignet og indhøstende, hvis der ogsaa havde været veltalenhed; og hvor mange er istand til at levere et saa overlegent indhold, at det ikke behøver at støttes ved et smukt foredrag? Virkningen af et saadant kan være aldeles forbausende. Der blev engang en kortere ledighed i kaldet i den by, hvor jeg da boede, og saa sendte man ned en ung nyslaaet kandidat. Han var noksaa høi, smuk som en Apollo, et sjelden behageligt organ med klar, distinkt udtale og rolig holdning, men med hele den første kjærligheds brændende nidkjærhed og alvor, der gav ham ret til, uagtet hans ungdom, at tale med myndighed. Og saa indholdet! Dette, tænkte jeg, maa være saa nær forkyndelsens fuldkommenhed, som vi mennesker kan naa, og virkningen var da ogsaa aldeles forbløffende. Den før saa sparsomt besøgte kirke blev som ved et elektrisk stød fyldt til trængsel, — gamle forhærdede, brautende fritænkere, der ikke havde sat sin fod i kirke, selv naar deres børn stod til konfirmation, blev faste kirkegjængere og omvendte, troende, ydmyge kristne for resten af deres liv. Intet menneske, som havde overværet disse gudstjenester, kunde tænke den tanke mere, at naar bare indholdet var godt, skulde formen være betydningsløs.

Naar talen er om formen, maa det medgives, at der er adskillig lighed mellem skuespillerens og prestens stilling. Den første skal meddele et talrigt publikum digterens tanker, og fremføre billeder af det menneskelige liv; presten skal meddele et talrigt publikum kundskab om Guds raad og vilje til menneskenes frelse. Baade i theatret og kirken bestaar publikum af mennesker begavede med skjønhedssans, der tiltales gjennem øie, øre og forstand; tiltales de ikke, bliver publikum borte paa begge steder. Men saa er der jo den forskjel, — er spillet slet, saa bliver skuespilleren afskediget og erstattet, og ingen falder paa at laste publikum. Staar kirken tom derimod, bliver menigheden ofte stemplet som verdslig og gudløs, og presten sidder fast i sin stilling. Saa

sørger han over ikke at kunne finde vei til menighedens hjerte, og menigheden sørger over mangelen paa opbyggelse og kirkens trøst.

Det er selvfølgelig ikke meningen, at presten skal være skuespiller i den forstand, at han blot skal fremsige andres tanker og personlig stille sig udenfor det hele. Men naar han fremsiger sine egne tanker og erfaringer om den ham foreskrevne tekst, da bør han have skuespillerens uddannelse for at kunne gjøre sit foredrag fængslende, indtrængende og virkningsfuldt. Her er det sandelig større og skjæbnesvangrere resultater der søges naaet end larmende applaus, og intet middel, om det er noksaa lidet, bør lades ubenyttet.

Lád os atter mindes, at baade prest og menighed er mennesker. Det er ikke rimeligt, at en prest, som hver søndag og desuden ofte i ugens løb forretter alterens sakramente, *altid* skal føle sig ligesaa sterkt grebet af denne hellige handling som den nadverdgjæst, der idag nærmer sig knæfaldet for at modtage Herrens hellige legeme og blod til sine synders naadige forladelse og personlig blive indpodet i ham. Men om presten, paa grund af indtrufne omstændigheder i hans private liv en enkelt gang skulde være mindre oplagt, saa skal han være saameget skuespiller, at altergjæsterne intet mærker. Dette erkjender presterne visselig ogsaa, og forretter saa godt de kan den hellige handling med alvor og værdighed. Kun én gang har jeg oplevet, at presten, bladende frem og tilbage i alterbogen for at finde stedet, paa en noksaa aandsfraværende maade begyndte at ramse op: «Paa det, kjæreste Kristi venner» osv. Det gjorde et ubehageligt indtryk. Men saa en anden gang overraskedes jeg ved, at en yngre prest slet ikke brugte alterbog. Da knæfaldet var besat, vendte han sig om, gik rolig og utvungent en 3 à 4 skridt frem fra alteret, og paa en indtrængende kjærlig maade henvendte han indledningsordene ligesom til enhver enkelt af os; og jeg, som sandelig kunde ordene ligesaa godt som han, fik en fornemmelse af, at jeg igrunden aldrig havde hørt dem før. Ja — dette kan kanske betegnes som et skuespillerfif, men hvor jeg var ham ubeskrivelig taknemlig for det.

Efter denne megen tale om skjønhed i formen, vil man kanske fremsætte det spørgsmaal: skal da de, som virkelig

føler kald til at arbeide i Herrens vingaard, men som med hensyn til ydre begavelse er tarveligt udstyrede, skal de negtes at følge sit kald? Dette er et vanskeligt spørgsmaal, og jeg drister mig saavist ikke til at besvare det, hverken med ja eller nei. Herren er nidkjær for sin ære. Han er ofte stærkest i de svage. De store, lysende begavelser bruger han kun ved specielle leiligheder og med lange mellemrum; kirkens seierrige gang gjennem de forløbne aarhundreder skyldes ikke dem, men Herren selv, og til arbeidet har han brugt mange tildels noksaa skrøbelige kar, — ganske almindelige begavelser baade blandt prester og lægfolk; men de, som vil arbeide, skal alligevel lægge ryggen til og arbeide, som om det var dem, det stod paa, og absolut intet middel forsømme, der kan fremme arbeidet.

Saa er der i anledning af oven fremsatte spørgsmaal ogsaa grund til at gjøre den bemærkning, at det visselig er en mangel ved vor folkekirke, at den ikke eier andre funktionærer end prester, hvis væsentligste, ialfald mest øinefaldende gjerning er at præke. Her staar katholikerne meget over os. De slipper ingen op paa prækestolen, medmindre han er en eminent taler. De andre prester har nok at gjøre med at udføre ministerielle forretninger, læse messer for levende og døde, velsigne verksteder og arbeidslokaler under bestænkning af vievand og fremforalt — de driver en sjælesorg i husene, til hvilken vi intet sidestykke har, og dette er en stor mangel. Jeg har været gift mand i snart 49 aar, men kun én gang, og det efter min egen opfordring, har en prest været i mit hus som sjælesørger. Jeg var uheldigvis ikke hjemme, da han kom, og min hustru blev, til at begynde med, dødelig forskrækket, da hun antog, at en saa usædvanlig visit kun kunde forklares ved, at jeg var omkommen ved et ulykkestilfælde. Denne mangel er ikke vore prester skyld i. Menighederne er for store, presterne for faa, og saa er de overlæssede med kontorarbeide i den grad, at de endog maa sende besvarelser til det statistiske centralbureau. Sjælesorg blir en umulighed, uden at antallet af kirkens funktionærer i væsentlig grad forøges, og det koster mange penge. De talrige katholske geistlige er ugifte, enslige personer, der ikke trænger stort til at leve og forventer ikke, som Søren Kierke-

gaard sagde, at deres liv skal blive et jevnt avancement med familie fra et godt kald til et bedre. Derfor kan man have flere af dem.

Men — tilbage til formen. Jeg hørte i tidligere dage, at skuespiller Isaachsen var bleven engageret til at lære de theologiske studenter at læse, som det hed sig; — en meget priselig og paakrævet foranstaltning; men jeg har ikke hørt, at han har faaet nogen efterfølger[1]. Dersom der ved universitetet var ansat en docent i rhetorik, maatte man vel have seet hans navn nævnt en eller anden gang. Og det er ikke blot theologerne, der trænger til en solid uddannelse i veltalenhed, der kan hindre dem fra at synke ned i manér og præketone; man siger, at den *juridiske* veltalenhed blev begraven med advokat Dunker, og at der nu procederes for højesteret væsentligst i telegramstil. Er dette tilfældet, maa det visselig betragtes som nedgang.

At veltalenhed er en stor magt og arbeidet med dens erhvervelse er vel anvendt, ser vi da ogsaa paa det klareste, naar vi læser beretningerne om vor Frelsers liv og vandring her paa jorden, og om hans tales og personligheds mægtige virkning. Blandt de mange exempler er det nok at nævne det tilfælde, da farisæerne udsendte sine tjenere for at gribe Jesus. Hans tales indhold fattede disse folk vistnok kun dunkelt, men da de kom tilbage med uforrettet sag, afgav de blot den forklaring:

«Aldrig har noget menneske talt som denne mand».

En gammel lægmand.

---

[1]) Ved det praktiske seminar undervises i oplæsning.

Red.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell:*

O. W. Fasting: **Graalyst.** Bergen 1907. John Griegs forlag. 155 sider.

Det er en dybt vemodig stemning, som behersker denne bog med den triste titel og med en liden forfalden landsens kirkegaard som omslagstegning. Emnet er naturen og døden. Den store, mægtige natur og den store mægtige død, som mennesket blir saa liden og saa hjælpeløs overfor. I en række smaa skisser træder menneskeskjæbner frem mod baggrunden af naturens og dødens sterke nærhed. Naturens betagende glæde og kraft forkyndes med jægerens og naturelskerens røst. Dødens betagende gaadefuldhed og gru ruger over det hele. Det er mennesker, som dør, der skildres, og dem, som venter paa døden. Nogen som den endelige afslutning, nogen for at gaa over i evighed, nogen har faat bud fra den anden side — — Og i dødsnattens skjær, som det er seet, har de hastig tegnede skisser en egen betagende stemning. — Bare den sidste fortælling falder helt udenfor med sit tilfældige præg og knap nok journalistiske interesse.

Sigrid Undset: **Fru Marta Oulie.** 1907. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard). 129 sider.

«Jeg har været min mand utro». En bog, som begynder med en slig erklæring, venter man sig jo ikke meget af. «Altsaa sensation», siger man ved sig selv og slaar den i sin formodning sammen med en hoben andre bøger, hvor spekulation i de mest kurante brancher er et ikke uvæsentlig moment. Der er ogsaa lidt, der virker som saan let gjennemskuelige smaafif hist og her i denne egteskabshistorie. Men det er aldeles ikke det betegnende for den. Det er en bog, som baade efter indhold og behandling virkelig staar høiere. Den nøgterne og sanddru maade afvinder skildringen

af det gode gamle veldyrkede trekantede forhold ny interesse. Affæren kommer svært pludselig i den rolige borgerlighed. Men det graa hverdagsliv er saa haandgribelig skildret, med al sin døsigheds farer, at man ikke helt tør benegte muligheden af, hvad der flygtig er skisseret. Ialfald gir det anledning til en ung kvindes reflektioner, som har sit værd, reflektioner ud fra et forpint sjæleliv. Hovedkuls kom hun ind i sin lykkes tummel, og den var stor. Men de roligere tider kom. Arbeidet i forholdet vidste hun ikke af, og den saakaldte «forstaaelse» foragtet hun som blodfattig resignation. Saa begyndte det goldeste af alle tidsfordriver: grubleriet, nærmere bestemt: selvbetragtningerne og selvfoleriet. Og det gled og det gled. — Den nat, da hun vaagnet og saa sin mand staa bleg og forpint borte ved vinduet, da han var blit bange for sygdommens greb, og da de sad der sammen i sofaen de lange timer udover, og hun i sin fortvilelse maatte kjæmpe med hans mismod, da var det hun opdaget i sig den godhed og den ømhed for ham, ham personlig, hans ve og vel, — ikke bare interessen for hans evne til at inspirere hendes natur. Det som gjorde, at det var ham, bestemt fremfor alle, som hun var glad i. Og da havde hun livets værdi for sine øine. Men da var det blit forsent.

Det er, som saa mange andre bøger, skildringen af et godt forhold, som forkludres. Dem har vi nok af. Men betydningen — hvis man læser bøgerne for mere end gymnastikkens skyld — det er, at den fører frem paa den anden side af snefoket. Og var det forsent i fru Marta Oulies skjæbne, saa kan det være tidsnok i andres

Denne debutbog spænder ikke over himmel og afgrund. Men den tar et jevnt stykke menneskeliv og skildrer enkelt og alvorlig.

Kristian Elster: **Fortællinger**. 1907. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard). 160 sider.

Varm stemning, levende øiebliksbilleder, er der i denne række fortællinger. Den er af de debutarbeider, som gir løfter. Selv er den endnu noget kaotisk, sammensat af udmerkede ting, intense skildringer som i «Maaneskinsnætter», bløde, skjønne stemninger i «En vestlandsdrøm», levende

karakterskildringer i «Knut Brenne», men ogsaa af godtkjøbssager. «Tilly» repræsenterer i udpræget grad det sidste og minder ikke lidet om gymnasiastavisernes periode. Den er den første fortælling i bogen og bagtaler den slemt. Desto glædeligere overraskelse er det, naar de følgende betegner en saa absolut stigning som de gjør.

Harald Olstad: **Johannes den døber og hans samtid.** 1907. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. 103 sider.

Det er en god idé at tage de bibelske tider og begivenheder og skildre dem, paalidelig, som almindelig historie. Det øger interessen og forstaaelsen for de ting, som man fra religionsundervisningens tid af kommer i saant eget, uvirkelig forhold til. — Foreliggende bog, som ligetil og oversigtlig fortæller om forholdene, hvori Johannes den døber fremstod, om ham og hans personlighed, vil sikkert kunne virke til glæde og gavn inden den jevne læsekreds, den er beregnet paa. I al sin kortfattethed gir den indtryk af at være et omhyggelig og paalidelig lidet arbeide, og det er jo at haabe, at de ledsagende rimerier paa «Aa kjøre vatten» og andre tonearter ikke for meget vil hindre den i dens religiøse og og folkegavnlige stræben. Det bekjendte gamle tandløse billede af professor Bloch fra Marias og Elisabeths møde, som i farvetryk udstyrer titelbladet, hæver heller ikke bogens niveau.

Bøger sendt redaktionen:

Kristian Elster: **Fortællinger.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,25.

Lev efter din overbevisning. Af *C. Skovgaard-Petersen.* Kjøbenhavn. Frimodt. 16 sd.

Leo Tolstoy: **Naar tiderne skifte.** Om den kommende revolution. Oversat fra engelsk af E. Dehn. København. Frimodt. 96 sd.

Gamalt or Sætesdal. Ihopsamla av *Johannes Skar.* II. Kr.a. Norli. Kr. 2,75.

Theodor Caspari: **Norsk høifjeld.** Kr.a. Aschehoug. 9 hefter à 50 øre.

Kirkeleksikon *for Norden.* Efter biskop Nielsens død udgivet af *J. Oskar Andersen,* docent i kirkehistorie. 50de hefte (Peter — Polynesien).

Lys over Land. Videnskap for alle, i fortællinger og skildringer, under medvirkning av nordiske videnskapsmænd ved *Nordahl Rolfsen:* I. Verdenshistorien i skildringer og livsbilleder. Illustreret. II. Fædrelandets historie i fortællinger. III. Geografien i skildringer og livsbilleder. IV. Naturens bok i folkelig fremstilling. V. Arbeidets bok; energiens saga. — Hver afdeling vil udgjøre 26 hefter, hvert paa 4 ark à 40 øre.

Petter Dass: **Nordlands trompet.** Udg. af A. E. Erichsen med illustrationer af Th. Holmboe. Folkeudgave. Kr.a. Aschehoug. 1 kr.

Breve fra Hans Gram, etatsraad, geheimeraad, professor. 1685—1748. Udg. af Herman Gram. Kjøbenhavn. Thanning & Appel.

Jens Stub Irgens: De trykte græske **Nye testamenters historie** tilligemed en indledning, dertil et anhang. Kr.a. Grøndahl & Søn. 196 sd.

Jesus Kristus *for vor tid.* Foredrag af prof. Haussleiter (Greifswald), prof. Walther (Rostock), prof. Lütgert (Halle) og prof. Schaeder (Kiel). Oversat af presterne Myhre og Segelcke. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,25.

Helge Wang: **Presten paa Korshavn** *og hans hustru.* Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,00.

Nils Collett Vogt: **September-brand.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,40.

Johan Bøgh: **Oltids kunst og nutids fund.** Fortællinger om udgravninger og fund af græsk kunst i det 19de aarhdr. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,75.

Ivar Kleiven: **I gamle daagaa.** Forteljingo og bygda-minne fraa Vaagaa. Kr.a. Aschehoug. 1ste hefte (ialt 14 hefter à 35 øre.)

Brev og formularbok ved *Ivar Alnæs.* Ny og omarbeidet utgave av «Brev og formularbog, udgivet af Norsk rigsmaalsforening». Med retskrivnings ordlister i overensstemmelse med de nye retskrivningsregler. Kr.a. Aschehoug. 1 kr.

I det fjerne og paa havet. Sjømandsmissionen i fortællinger, samlede ved *Sv. Schartum,* prest i sjømandsmissionen. Kr.a. Norli. Kr. 1,50.

Petra Kvisli: **Birgit.** Forteljing. Kr.a. Norli. Kr. 2.

J. P. Schack: **Pilatus's hustru** og andre fortællinger fra den første kristne tid. København. Hagerup. Kr. 3.

Norge i 1925. Parodisk fremtidsskildring af *Felix Hahn.* Kr.a. I kommission hos Steen'ske. Kr. 1,25.

Marna Aars f. Aall: **Løgn.** Kr.a. Steen'ske. Kr. 4.

Edv. Lehmann: **Buddha.** København. Pio. Udkommer i 4 hefter à 1 kr.

Charlotte Koren: **Dronning Elisabeth og Maria Stuart.** Kr.a. Aschehoug. 4 kr.

Symra. En aarbog for norske paa begge sider af havet. Udg. af *Kristian Prestgaard og Johs. West.* Decora. I Norge i kommission hos Norli.

A. Schack: «**Karens garde**». I anledning af det Karen Bornemanske oprør. København. Lehmann & Stage. 20 sd.

Kristus-prædikener. En samling taler til hver søn- og heiligdag i aaret af *Herman Lunde*, sogneprest. Kr.a. Cammermeyer. 8 hefter à 60 øre.

Salmer og profeter. Et udvalg for lærerskolen ved *Otto Choucheron*, adjunkt. Kr.a. Aschehoug.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Med Jan Maclaren, eller som hans virkelige navn er: dr. John Watson, som døde i sommer, tabte Skotland en af sine mest typisk nationale forfattere. Englands og Skotlands litteratur gaar jo meget over i hverandre i indhold og form. Men Maclaren holdt, som Burns og Scott og Barrie, paa det skotske sprog. Og hans skildringer beskjæftiger sig først og fremst med det skotske folkeliv. Det er livet, saadan som det leves jevnt og enkelt blandt en bra og religiøs landsbefolkning, han især fremstiller, med det lune og det hjertelag, som han har tilfælles med sin samtidige landsmand Barrie, med hvem han jo i det hele har saa mange berøringspunkter. Det er de to, der er hovedrepræsentanterne for den troværdige, hjemlige digtning, som i en aarrække har været kjendt i Skotlands litteratur, — i lighed med Mary Wilkins' og andres Ny-Englandshistorier, rørende til det sentimentale, lune og stilfærdig morsomme.

Blandt Jan Maclarens mange og velkjendte bøger kan nævnes: «Beside the Bonnie Brier Bush (1894), The Days of Auld Lang Syne» (1895), «Kate Carnegie and Those Ministers» (1896), «A Doctor of the Old School» (1897), «Young Barbarians» (1901). Hans sidste fortælling, «Graham of Claverhouse», offentliggjøres nu i bladet *The Christian World*. Under sit eget navn har han udgivet en række teologiske skrifter, hvoraf kan nævnes: «The Mind of the Master» (1896), «The Cure of Souls» (1898), «The Life of the Master» (1901), «The Inspiration of Faith» (1905)

Dr. John Watson er født i Essex 1850. Han var geistlig og bosat i Liverpool, hvor han indtog en ledende stilling inden den prestbyterianske kirke. «Rekreaktion: golf» staar der om ham i et engelsk forfatterleksikon, som gjerne har

den rubrik i sine britiske biografier. Han drog ret som det var over oceanet og holdt forelæsninger i Amerika. Paa en slig reise var det han døde i sommer i de Forenede Stater.

*

I 1697 udkom der, efter begjæring, en dansk udgave af en tysk salmebog for fruentimmer. Den var nok nærmest for fruentimmer af stand, den optraadte i spændebeslaget fløil, med solid, vakkert udstyr, og den indeholdt:

Det med JESU forlovede Dydelskende Fruen-Timmers allerdeyligste Siæle-Prydelse hvormed en i Christo andægtig Siæl kand pryde sig om Morgenen og Afftenen, om Vaaren og Sommeren, Hosten og Vinteren, og hver Maaneds Tid om Aaret, for Fruer og Jomfruer, og alle Stands Personer. Derhos Bode- Skriffte- og Communion-Bonner paa alle Fest- og Sondage det hele Aar igjennem i Sorg og Siugdom, Dødsfælde og alle Gienvordigheder. Afdeelt i 12 Aandelige Klæde-Dragt, beprydet med 24 Kaaberstykker: I en fuldstændig Bøn- og Psalmebog, som i et aandeligt Smykke-Skrin med 12 adskillige Lædiker, fremvist efter Guds Ords Anledning, og effter mange andægtige Siæles Begiæring fremstillet.

— De tolfhaande Aandelige Habit, som den allerdeyligste Siæle-Prydelse bestaar af, er da blandt andet:

Andægtig Sove-Habit, — Kierligheds Have-Klæder, Zierlige Dyde-Klæder, Anstændige Stands-Habit, Ær-elskende Matrone-Habit, Fattige Enkers og Faderløses Habit.

I indledningen paamindes om de Trusels Ord hos Propheten Esaiam om Zions Dottres Hoffærdighed, der de gaa med opragte Halse og smidske med Øynene og trine her frem og svantze og kneppe med deres Fødder. Alt det maa man ikke. Men det zirlige Klædebon er ikke at foragte, som lignelsen ovenfor viser.

Bogen indeholder mange slags bonner for sine kvindelige læsere.

En gammel udlevet Qvindes bøn. En Hustrues Bøn i den Geistlige Stand og en Hustrues Bon i den Verdslige Stand. En Daglønerindes Bøn og — En Forstelig, Grevelig, eller Adelig Jomfrues Bøn. En nygift Hustrues Bon, hvori hun indtrængende beder om, at hun villigen maa adlyde sin

Mand, som hun ogsaa haaber vil boe hos hende med Fornufft og ikke blive en Løve i sit Huus. Der er ønsker om «Egte-Planter». Der er En Jomfrues (Piges) Bøn, som er til Alders. Og en Jomfrues (Piges) Bøn, som icke har i sinde at gifte sig, og en Jomfrues (Piges) som har.

Alt gir et rørende billede fra en fjern tids mere pietetsfulde fruerstue, hvor pladsen var bestemt, og hvor man beholdt den og takket ydmygeligen atpaa.

*

Samfundsromanerne, med samfundskritisk, delvis socialistisk tendens, er en stadig almindeligere forekomst i nutidens litteraturfrembringelse. Ikke mindst gjælder det i Amerika, hvor jo netop de tilspidsede forhold i særlig grad maa gi glød til den antændende indignation. Upton Sinclairs «Jungel» med sine afsløringer fra Chicago-slagteriernes rædsler, er eksempel paa, hvad magt der ligger i en slig bog. Der er jo ingenting, som kommer det store folk saa nær ind paa livet, som den letlæste og fængslende og uforglemmelige romanform. Tænk bare paa «Onkel Toms hytte» i sin tid. Det havde ikke nogen foredragsrække gjort. Upton Sinclairs bog har git stødet til megen lignende produktion. Dels alvorlige bøger, som bæres af medfølese og vrede. Men dels ogsaa slige, som gjør spekulation ud af det. New-Yorkkorrespondenten A. von Ende omtaler i «Literarische Echo» en del nyheder paa samfundsskildringens omraade, hvoriblandt: Thomas Lawson, «Friday the Thirteenth» (Fredag den 13de), en sensationel børsroman, som der er gjort storartet reklame for, og som ogsaa er blevet oversat i en række sprog, men som han betegner som ukunstnerisk og skuffende. Miriam Michelsons: Anthony Overman, som faar penere omtale, og endelig en bog, der karaktiseres som en af sæsonens betydeligste, Chicagoromanen «The Cage» (Fangeburet) af Charlotte Teller. Forfatterinden, som har studeret ved et universitet i Chicago, kjender nøie de forhold, hun skildrer, i kampen mellem kapital og arbeide. Hun har faaet sit syn udvidet ved reiser i begge verdensdele og har gjennemgaaet en læretid i pressen, før hun nu fremtræder. Med varm sympathi som hun skildrer de fortryktes kaar, skal hun dog have und-

gaaet tendensromanernes farlige skjær. Hun lader fremfor alt læseren faa et dybt indblik i arbeiderbefolkningens daglige tilværelse og skildrer blandt andet de forsøg, som fra kirkeligt hold er blevet gjort for at hæve dens niveau. Hendes karakterer, heder det, er tegnet med forbausende klarhed og skarphed, mindre typer end individualiteter: Den kristelige prædikant, hvis sympathi tilhører folket, men som gjennem venskab og økonomiske forpligtelser er knyttet til kapitalen, — datteren af rige forældre, som opildnes af hans ord til at opgive luksus og komfort og ofre sig for den store sag, — Frederica, som er et produkt af amerikansk opdragelse og fællesskoleundervisningen, vistnok en ny kvindetype, — den østerrigske idealist, som kommer til Amerika for at studere sociale forhold og bliver bevægelsens ledende aand. Ogsaa kapitalisten Sloane, som ikke har tid og taalmodighed til at beskjæftige sig med theorier, ja selv bipersonerne er lyslevende — men ikke fotografisk — taget ud af livet. Skildringen af det bekjendte Heumarkets attentat er et rent kunstnerisk kup. Og bogen betegnes i det hele som et tidens tegn, som man vel bør lægge merke til.

JOHAN SEBASTIAN WELHAVEN.

Et hundredeaars minde.

II.

«Elven er aldrig saa kjæk og strid,
den kan jo sin art forandre.
Hvor dalen aabner sig lav og sid,
maa den lemfældig vandre,
standse sin larm og give sig tid.»
Welhaven: «Elveløbet».

Uveiret havde git sig, stormen var spaknet, for Welhaven personlig allerede før den i Campellerslaget fik sin sterkeste udladning. Hvor fjernt og dæmpet ruller ikke tordenen i digtcyklusen: «Smaabilleder» (Goliath, Møkkurkalv, Flyvefisken, Nehemias) mod det drønnende altoverdøvende bulder i «Norges dæmring». Welhaven, skaveirets ophavsmand, var ikke længer i stormen. Tilbageholden og behersket, objektiv som han efter sin inderste natur var, nøier han sig med at klæde resterne af sin harme i mythens aristokratiske gevandt:

Hvad han har oplevet i sit kjære fædreland i disse aar er intet nyt og uhørt. Det er nærmere seet kun en ny stadfæstelse af gamle velkjendte erfaringer. Braakende Goliather, lavet opinion, leflende halvmennesker har verden set til alle tider, som den da heller ikke nogen tid har savnet hensynsløst Sisyphos-arbeide og ærlig Nehemias-kamp. Denne tanke virker som olje i det oprørte digterhav. Uviljen fortar sig, fortar sig slig, at han allerede nu bag gjerdet i sit «Landskabsstykke» skimter «en strimmel af spirende grønklædt jord».

Som et sligt vaarbud, en grøn haveplet midt i førefaldet virker da ogsaa hans første digtsamling (1838). Saa liden rydningen er, hvad har det ikke kostet digteren, gjennemisnet som han var af miskjendelsens sure nordenvind, stiv i fingrene

af at svinge sværdet, hvad har det ikke kostet ham at drive blomsterfloret frem!

Og hvor underlig blandede er ikke endnu stemningerne i denne digtsamling, hvor urolig farvesammensætningen i bouketten! Fjerne drøn af dæmringens vigende uveir skifter med ærgerlige smaahib til det aandsforladte hovedstadsliv, vemodig længsel mod de glade barnedage og de romantiske vestlandsdale med vare tiltag for at finde sig tilrette i den brede milde østlandsnatur, ja, med høitflyvende forsøg paa at raade høifjeldets barske poesi og oldtidens dunkle runeskrift, kjærlighedsdigte og reisekildringer i broget blanding.

Gjennem al denne stemningens mangfoldighed skimter man physiognomiet af en mand, der i aarrækker er brændt inde med sine følelser og tanker, og som nu langt om længe, halvt sky, halvt længselsfuld prøver at gi sig selv til alle kanter. Billedet af en nobel, varm og sterk personlighed, som endnu famler sig frem for at finde sine rette enemerker. En mand, i hvis kuldskjære, solglade sind vaar og vinter endnu brydes:

«April, min ven, er navnet paa din pige:
snart kolde blik, snart hemmelige pile;
du ved ei endnu ret, hvad de vil sige.

Snart kysser mai de længselsfulde ranker,
i luften svæve elskovsguder glade;
da tør du nævne dine skjulte tanker, —
da viser blomsten sine hjerteblade.»

Og denne fremragende digtsamling, som tæller perler som: «Sommersang», «Nøkken», «Søfuglen», «Høstsang», «Bergmester Strøm», «Til Ole Bull», «Obelisken fra Luxor», «Republikanerne», «Byens kirkegaard» og mange flere, hvorledes blev den modtaget? —

Af Welhavens venner og tilhængere med rolig, ingenlunde *overstrømmende* glæde. Af det store Wergelandsparti med et «tja!» og en ringeagtende trækning paa skuldrene. Saa sent, Welhaven fremtraadte med sine vaarvoner, han var nok alligevel for tidlig ude.

Seks aar senere (1844) udkom hans næste arbeide «Nyere digte», «Sorg og trøst», som det gjerne kunde hede. Side om side gjennem dets blade løber nemlig to store grundstrømninger:

Sorgen over den tabte kjærlighedslykke og glæden over den nationale romantik. Sommeren var omsider kommen ogsaa for Welhaven, det nationale gjennembruds lyse, varme sommer.

«Længe laa markerne gule og gustne,
og vinteren veg med langsomme skridt.
Idag har soløiet truffet os blidt,
idag er de første knopper brustne.

Men den, der maatte i vinterkulden
begrave forhaabningens bedste skat,
indflytter i vaaren sit hjertes nat
og hæver kun sent sit blik over mulden.»

Med vemod i øiet hæver digteren blikket: For en sang og klang derborte paa bygdeveien! Nærmere og nærmere kommer det. Med ransel paa ryggen, med lysende øine, med jublende sind drar en ungdomshær forbi. Hænder strækkes ud imod ham: Tilskogs! tilskogs!

Og Welhaven lar sig ikke node; han er straks villig, indtar øieblikkelig den plads i spidsen for toget, som Jørgen Moe allerede i 1840 saa forhaabningsfuld havde tiltænkt ham. Og nu endelig, her i den deilige norske natur, her mødes omsider dæmringstidens to store antagonister i et ærligt haandslag. Saa kunde man *tænke* sig; men nei. Skjæbnens ironi vilde, at de aldrig skulde mødes. Nu da Welhaven efter sine anlægs art og karakter melder sig til tjeneste i den nationale hær, nu er Wergeland paa langfærd i England, Holland, Venedig, Jødeland. Rollerne er byttet om. Nu er Wergeland kosmopoliten, Welhaven den nationale.

Welhavens digterliv havde «forandret sin art». Den havde faaet et glimt af dalens blaanende herlighed, og med rolig glidende vover skyder den nu, slyng i slyng, ind i skogensomheden. Thi skogen, de store dybe naale og løvskoge er den Welhavenske naturlyriks, som i det hele tat den nationale romantiks, rette domicil. Dens kjæreste sted er «den dunkle lund, hvor alferne er tilhuse» og «nøkken sagte lar sin harpe bruse»

Vel staar dens hu en og anden gang til fjeldet. Vel tar den sig en smaatur op til sæteren for at kaste et hurtigt blik ud over ødemarken deroppe. Men:

«i hvert et syn, som du stirrer paa,
har fjeldets jetter en gaade lagt.»

Og denne gaade kan Welhaven og datidens nationale romantik ikke raade. Først 20—25 aar senere, da Østgaard og Bjørnson i sine bondefortællinger er naaet ind i fjelddalen, Henrik Ibsen i «Brand» og «Per Gynt» har kastet staal over Dovregubbens hal og «Den norske turistforening» paa en mere prosaisk praktisk, men ligesaa nødvendig maade har aabnet adgangen til denne hal, først da begynder gaaden at lysne.

* * *

Følger man saa digteren indover «vasdrag og skogmarker», langt, langt didind, hvor Sara, den rene skyldløse «sjæl i vildmarken», sidder med sine hvide gjeter, da faar man et umiddelbart og sterkt indtryk af Welhavens naturlyrik, dens store og gode som dens svage sider. Der staar en frisk krydret ozonluft ud af disse skildringer, «der aander en tindrende sommerluft» over de blaanende aaser. Man gribes af den samme følelse, som naar man staar overfor Gudes og Tidemands: «Brudefærden i Hardanger», gribes af «det første mødes» stemning. Det fine, det skjære ved dette den norske digtnings første møde med landets natur lokker og drager:

«Det er som horn i uren
de tonende sekunder.»

Men naar lurtonerne tysner, solglimtet over de dunkle aaser slukner, huldren forsvinder, da undrer man sig kanske over, at ens egen stemning ligesaa hurtig fordufter. Der blir ligesom saa lidet tilbage af indtrykkene.

Og dog er det let at forstaa. Det var med alt dog kun «det *første* møde». Vi, det 20de aarhundredes nordmænd, vi har udover aarene havt saa mangfoldige møder med naturen. Vi er ikke længer tilfreds med *bare* duft og stemninger. Vi er forlængst, om man saa tør si, blit dus med den elskede. Men Welhaven kommer i disse *prosaskildringer* aldrig længer end til det blyge «De».

Hvor fin og vakker, men samtidig romantisk vag og bleg er ikke skildringen af storfiskeren Rasmus Bergsund, den gamle skogsmand Thorbjørn og sæterjenterne paa den ensomme sæter under Skillingshovde! Hvor velvillig, hvor varmt

interesseret, men tillige hjælpeløs fremmed staar ikke byturisten i sine galoger og med rhinskvinglasset i haanden der ligeoverfor landsfolket! Som elskeren ved det første møde er han endnu væsentlig henvist til det fantasibillede, han paa grundlag af rent ydre iagttagelser kan udkaste af den elskede.

Hvor ganske anderledes intim er ikke allerede natur- og menneskeskildringen hos Welhavens samtidige Moe og Asbjørnsen! Men saa skal det jo ogsaa villig medgis, at begge disse forfattere efter karakter som livsstilling havde ulige lettere for at forstaa bondens tænkesæt og naturens liv end den kristianiensiske universitetslærer og selskabsmand Welhaven.

Men fremfor alt maa det erindres, at det jo ikke er i prosaskildringen, men i poesien, vi fortrinsvis maa søge naturlyrikeren Welhaven. Medens han, naar han skriver i «ubunden stil», ofte er bunden nok, tung og skruet, belemret med «liniepuds», som Bjørnson i en recension af «En sjæl i vildmarken» udtrykker sig, saa lar han i «den bundne stil» baand og tvang falde. Her er han i sit rette element; her møder man alle hans bedste egenskaber. Her, i sine *bedste* digte, er det lykkedes ham at fæste den flygtige stemning, solstreifet, lurtonen, elvenynnet — slig, at man aldrig glemmer det. Her er det nemlig duften, stemningen og intet andet, det kommer an paa.

Om disse digte, digte som «Nøkken», «En vaar-nat», «Elveløbet», «Hvile i skoven», «Solvirkning», «Alfeland», «Lokkende toner» kan man si med A. Munch i «Brudefærden»:

«I dette bævende, flygtige nu,
før draaben af aaren er trillet,
har kunsten fæstet med kjærlig hu
det hele straalende billed.»

Her er Welhaven naaet ind til naturens sjæl som neppe nogen anden norsk digter, Bjørnson kanske undtaget. Hvor vugger og nynner de ikke i os, helst til Kjerulfs toner, vers som disse:

«Der fløi en fugl over granehei,
som synger forglemte sange;
den lokked mig bort fra slagen vei
og ind paa skyggede gange.
Jeg kom til skjulte kilder og kjern,

hvor elgene tørsten slukke;
men fuglesangen lød endnu fjern
som nyn mellem vindens sukke —
tirilil tove,
langt, langt borte i skove!»

«Tilfjelds under granelien
er der et aabent bakkeheld,
der slynger sig sæterstien,
der styrter det skummende fossevæld.
Luften er skinnende blaalig hvid,
det er midtsommersol og middagstid.»

«Vaarnatten stille og sval
favner den slumrende dal;
elvene nynner de lange
dæmpede, dyssende sange.
Alfer sukke
for de smukke
liljer: O tag os tilfange!»

Det løseste blik paa norsk naturlyrik før Welhaven, jeg undtager Wergelands allerbedste digte, er nok til at overbevise en om, hvor uendelig stort fremskridtet er. Her er *norsk* natur og *norsk* naturfølelse som ikke før. Og senere? Ja, man kan trænge og har trængt dybere ind i naturlivet, end Welhaven gjorde, man kan gi farverigere, mere realistiske billeder; men det skjære, uudsigelige, der hviler over disse digte, det fjætrende tirilil tove, der klinger ud fra dem, er sjelden at fornemme i senere lyrik.

Her i disse digte er huldren paa sin plads; her virker hun som en *naturlig* skjønhedsplet paa et vakkert ansigt. Men ogsaa kun her. Anvendt til overmaal, som de naturmythiske væsener gjennemgaaende er i Welhavens naturlyrik, gjør de et kunstlet affekteret indtryk, virker som kunstig paasatte skjønhedspletter.

En anden eiendommelighed ved Welhavens naturlyrik er det fremherskende maleriske ved hans naturbetragtning. Welhaven skildrer væsentlig naturens liv, som det frembyder sig for øiet. Jeg maa herom henvise til professor Løchens indgaaende udredning i hans bog om Welhaven (2den del XIII). Mere udtømmende og træffende end det i dette afsnit er gjort,

kan Welhavens naturlyrik ikke karakteriseres. Her er intet at berigtige og intet at tilføie.

«Landskaber stiger overalt frem i Welhavens digtning», udtaler forfatteren. Det er ikke alene saa, at han fra landskabet kommer til følelser, som han nærmest vil udtale; landskaber dukker ogsaa op af hans stemninger. Saa nøie er forbindelsen mellem naturen og stemningen, at ikke alene naturen virker stemningen, men ogsaa enhver glæde og sorg fører det tilsvarende landskab frem for hans indre syn. Landskabet opløser sig i stemning, og stemningen fortætter sig til landskab. Ligesom komponisten udtrykker sine stemninger i toner, udtrykker Welhaven dem i landskaber.» Man kan udgive et landkart over hans sjæleliv.»

Denne ensartede tankebevægelse i saa mange af Welhavens naturdigte, dette idelige frem og tilbage mellem natur og sjæleliv kan i længden ikke andet end svække læserens interesse i nogen grad. Ikke før har man slaat sig til ro i det Welhavenske landskab, saa staar digteren over en med sit manende: Op! op! tilbage til dit eget indre! Det gaar ham og læseren med ham som dem, der vil tjene to herrer. Han gjør ingen af dem rigtig tillags. Der vil derfor ofte bli noget uroligt og ufriskt over Welhavens naturlyrik. Han formaar ikke — jeg ser altsaa bort fra de mange perler — at gi sig *helt* hen til naturen. Optat som hans øie er af at se og hans tanke af det symbolske i naturlivet, fanger hans øre ikke det hele fulde tonehav fra naturens orkester, kun de enkelte landskabs melodier. Kun strygeinstrumenternes fine milde drag.

Jeg gir atter ordet til Lochen: «Welhavens forhold til landskabet kan sammenlignes med hans forhold til musiken. Han hører til dem, som i musiken mere nyder de ved tonerne vakte følelser og tanker end tonerne selv. De første akkorder sætter deres sjæl i stemning, og denne kalder tanker frem, som før har fulgt en slig stemning. Musiken glemmes næsten, medens «hjertet nynner sin egen sang»; den fornemmes kun som et dæmpet akkompagnement til følelsernes og tankernes indre strøm.»

Som den intime musikskjønner ikke vil være helt tilfreds med den ovenfor skildrede kjærlighed til musiken, saa vil

heller ikke den intime naturkjender kunne vurdere Welhavens naturforstaaelse i en større del af hans digte som den høieste.

Spørges der nu: hvad er det for en melodi, Welhavens øre fortrinsvis fornemmer i den norske natur, da vil enhver, der bare er en smule kjendt med hans digtning, straks svare: «Det er den *vemodige erindrings* fine duce tone». Welhaven er vemodets digter i den norske literatur. Hvor han gaar og staar, sommer og vinter, vaar og høst, i mark og skog, i fjeld og ved sjø finder han vemodet:

«Alvorligt skuer Norges fjeld
ned paa de dybe egne;
det fylder skov og kildevæld
med tungsind allevegne.
Paa bølgens klarhed, løvets pragt,
paa blomsterrige strande
er en vemodig tanke lagt,
der sank fra fjeldets pande.»

Og han finder denne vemodige tanke overalt, fordi han overalt *søger* den. Søger den saa energisk, at han endog finder, at Wolffs: «Hvor herligt er mit fødeland» «vækker vemodig glade indtryk af minder fra vore henrivende klippedale» (Løchen).

Med sænket hode, med vidjekvisten i haand vandrer digteren gjennem Norges natur, mildt bevæget saa ofte kvisten slaar mod vemodets skjulte vandaarer derinde i jorden. Og hvorfor søger og finder han allesteds disse skjulte kilder? Er det fordi vor norske natur i *særlig* grad har noget vemodigt ved sig? Ganske vist ikke. Andre norske forfattere, Wergeland, Asbjørnsen, Vinje, Bjørnson fremhæver tvertom samstemmig det lyse, friske, freidige ved vor natur. Og jeg maa tilstaa, jeg slutter mig til dem. Tung og alvorlig er ganske vist vor natur, men *særlig vemodig* er hverken vaar, sommer eller vinter her i Norge.

Nei vemodet, det bringer nok Welhaven selv med ud i naturen. Det har sit udspring i skjulte kilder i hans eget indre, hører med til hans egen, ikke til hans fædrelands natur. Det er et udslag af hans livs udvikling, har sit opkomme i

hans forhold til sit folk, i hans tabte kjærlighedslykke og melankolske temperament i det hele tat.

* * *

Den svaghed ved Welhavens naturlyrik at han ikke altid helt og fuldt formaar at gi sig hen til naturstemningen, er ovenfor forklaret af hans sterke hang til natursymbolik. Bagom denne aarsag skimter man imidlertid ind til en anden og dybere: Welhaven kan ikke gaa op i naturen, fordi naturen ikke helt tilfredsstiller hans higende og søgende sjæl. Den lidenskabelige *naturtilbedelse*, der jo ikke sjelden er beheftet med en vis overfladiskhed, laa ikke for ham. Han var en for dyb natur til at la sig *bergtage* af naturen. Er der stundom noget uroligt, hvileløst, jeg ved ikke om jeg tør si: overfladisk, ved hans naturkjærlighed, da kommer det vel i dybeste grund af, at han derude i naturens skjød ikke formaar at finde den fulde fred og harmoni, den hvile, han længter efter.

Og ud fra dette syn paa hans personlighed falder der ogsaa et nyt lys over hans hang til overalt at finde vemod i undergrunden. Sandt nok: den norske natur er ikke *mere* vemodig end al anden natur. Men ganske vist er skabningen i sin helhed «forkrænkeligheden underlagt», og den, der har fundet den religiøse tros vidjekvist, han behøver aldrig at gaa langt, før kvisten slaar. Helst naar ogsaa smertelige livserfaringer gjør ham lydhør for de sagte hviskende kildevæld dernede i dybet.

Saa blir da udviklingsgangen i Welhavens liv og digtning denne: Bort fra det urolige, utilfredsstillende *samfundsliv*, — ud i *naturens* stille rige og fra dette igjen videre — ind i *gudsriget*. Fra naturens tempel ind i kirkehallen, fra det skabte op til skaberen. Individet har kun betydning for Gud. Kun han kan stille det urolige hjerte:

«O du, som søger paa din livsens vandring
for al din mødighed og al din kval
det dybe væld, der bringer sød forandring
i tungsinds tørre, farveløse dal. —

Vælg tryllegrenen, som er nær at finde,
fordi den spirer af dit væsens rod,
der gjennem sorg og glæde slutter inde
en kraft fra vandene i Jordans flod.»

Den samme vidjekvist, der viste digteren frem til forkrænkelighedens vandaarer, førte ham skridt for skridt endnu dybere ned — til uforkrænkeligheden — det evige livs væld.

Og saaledes blev det ham da endnu engang git at finde ord for det uudsigelige. Som han i sine yngre dage fandt de skjæreste udtryk for naturstemningen, saa lykkedes det ham mod slutningen af sit liv at finde de fineste, inderligste, mest beaandede ord for den religiøse følelse:

«Men i dybet, som jeg gjemmer
dulgt for verden, kjendt af Gud, —
der har sjælen bundne stemmer,
som skal løses paa hans bud:
sukke kun derinde bæve,
at hans aand vil oversvæve
dybets liv, som han fornemmer.

Aanders herre! Du skal raade
for de skatte, du mig gav.
O, men vis mig og din naade,
naar min sang er stilnet af!
Thi alt mèr mit hjerte banker
i usigelige tanker
ved den store livets gaade.

Lad min sangerkrans da slynges
hen i støv paa glemsels kyst, —
naar kun hist, hvor alt forynges,
sjælens dyb har lutret røst, —
naar kun der jeg griber tonen
i det store kvad for tronen,
som til himlens harper synges.»

Blank og rolig gled den engang saa larmende elv gjennem natur-ensomhed ud i evighedens hav.

Skjønnere kan en digter ikke realisere sit digterliv.

* * *

Før jeg slutter endnu et spørgsmaal: Er sommeren da omsider nu kommen for Welhaven? Har han *helt* faaet den anerkjendelse, hans digtning og personlighed kan gjøre krav paa? Er Bjørnsons deilige ord til den syge, gamle digter, da studenterne den 12te november 1868 bragte ham sin afskedshilsen, gaaet i opfyldelse:

«Smiler du ikke ved maalet,
du, som i vintren har vugget
foraarets tekst?
Alt, hvad dit mod har bestraalet,
alt, hvad dit mismod har dugget,
nu har det vekst,
ranker sig op om din skulder,
fylder din favn,
fanger i roser dit navn,
fanger din digtnings den koglende hulder.»

At smilet dengang endnu høist kunde bli et blegt anstrengt streif af oktobersol, er klart. Hvad skulde den gamle digter smile af? Af at han, som i sin ungdom blev overstraalet af Wergeland, i sin manddom endog stillet i skyggen for A. Munchs blege maaneskin, nu helt ud gled ind i dunkelheden for den opmarscherende nye fylking med Bjørnson og Ibsen i spidsen!

Eller skulde han kanske smile af, at storthinget sammedags formiddag snaued hans pension af til det mindste beløb! Smile af det noble æselsspark, Johan Sverdrup gav ham under debatten:

«Havde det staaet i *den* mands (Welhavens) magt, var der ikke kommet en eneste national streng paa Norges harpe!» — — — «Ligesom ingen af hans sange for tiden lever paa folkets mund, ligesaavist vil han ikke være nogen literær størrelse, naar en generation er gaaet.»

Nu er generationen gaaet, og en ny generation staar i begreb med at reise en statue over «den ikke literære størrelse» Johan Welhaven. Forsaavidt har han virkelig grund til at smile. Men ogsaa kun forsaavidt. Hvor blir der nemlig af den statue, som efter testators bestemmelse skulde reises Welhaven hundredeaarsdagen efter hans fødsel? I maaneder har den staaet færdigstøbt og bare ventet paa at faa en liden plads i digterens erkjendtlige by. Men denne plads har hans bysbarn, optagne som de er af fontæner og statuer rechts und links, ikke kunnet afse ham, der i aarrækker var den sprudlende fontæne i deres aandelige liv, før hundreaarsdagen var vel over!

Nei rigtig sommer i luften er det nok ikke endda desværre og blir det vel heller ikke med det første. Johan Welhavens kaar i vor literatur og vort folkeliv har unegtelig noget af stedbarnets ved sig.

Men saa *var* han jo heller ikke *helt ud* kjød og blod af det norske folk. Lige meget tysk og dansk blod og aandsretning som norsk. *Hinc illæ lacrymæ!*

Theodor Caspari.

VORT FATTIGVÆSEN.

(Af *O. Olafsen*).

IV.

At paavise feil og mangler og kritisere det bestaaende er imidlertid en let sag; vanskeligere er det at finde veie og midler, som fører ud af nøden. Jeg tør ikke paastaa, at jeg har fundet trylleordet; det være langt fra; men jeg har tænkt over dette store og vanskelige spørgsmaal og vil gjerne være med, om det var muligt, at rette paa det, som «vrangt er». Det er forresten en misforstaaelse, naar man tror, at der gives en trylleformel, som kan binde alle onde magter. Det er med dette som med den saakaldte patentmedicin, som helbreder alle sygdomme: det er den rene, skjære humbug, beregnet paa menneskenes taabelighed og lettroenhed. Vi maa prøve alt og være fornøiet, naar vi finder, at dette eller hint *hjælper* lidt; mange forenede kræfter vil føre os maalet nærmere, og saa faar vi arbeide saa godt vi kan. Man mødes overalt og altid med den indvending: Aa nei, det hjælper ikke det mindste, eller det er ugjennemførligt. Lytter man til disse røster, kommer aldrig noget frem.

Jeg vil da først pege paa nødvendigheden af en sundere kristendomsforkyndelse i vort land. Nu bør der være ende paa den sygelige livsbetragtning, som har smykket sig med kristendommens navn; den er i virkeligheden i sin dybeste grund af hedensk oprindelse og har ikke sin livsrod i korsets evangelium. Lad os faa en livsfrisk forkyndelse, hvor arbeidet i vor Herres Jesu Kristi tjeneste som hans husholdere kommer i det rette lys, hvor vi faar se, at det ikke er idealet af en kristen at løbe paa opbyggelser og bønnemøder, men at det er idealet af et kristenliv at tjene Herren med troskab i det kald, hvor man er sat, da bliver der ogsaa baade livsglæde og arbeidsglæde, og den fattige arbeider kan atter se himmelen hvelve sig høi og ren over sig.

Men dernæst maa ogsaa den kristelige forkyndelse lære os, at ingen kristen har ret til at se paa de store sociale livsspørgsmaal som noget, der ikke vedrører ham. Intet kan vedrøre ham mere end disse spørgsmaal, saasandt som kjærligheden er kristendommens livsnerve. Naar enkelte mener, at dette ikke vedrører dem, er det kun, fordi deres kristendom er stivnet eller holder paa at stivne i døde, kolde formler. Kast dem overbord og søg livet! Det er dog virkelig en skam, at saa mange, som af de kristne kaldes socialister, vantro, fritænkere osv., søger af al evne at forbedre sine medmenneskers kaar og hjælpe de mindre heldig stillede op, medens de kristne, som roser sig af troen og kjærligheden, i kold ligegyldighed ser paa tilstanden. Vi maa som kristne følge socialismens eksempel og optage de store og vanskelige livsspørgsmaal til drøftelse. Vi bør dog virkelig i liv og gjerning vise, at vi elsker vore brødre og vil gjøre alt, hvad vi kan, for at afhjælpe nøden. Jeg mener selvfølgelig ikke, at vi alle skal have den samme forstaaelse eller opfatning af de mange forskjellige spørgsmaal, som her kommer frem; ogsaa om den socialistiske bevægelse i vor tid vil der gjøre sig forskjellige meninger gjældende. Men deri bør vi alle mødes, at vi vil være med og læge samfundets mange brøst efter bedste evne.

Men vi kan ikke blive staaende blot herved; tanker og ord udretter saa lidet. Vi maa gribe ind i livet selv og det ikke blot ved at yde hjælp i enkelte tilfælde; vi maa prøve paa at tilstoppe kilden til nøden.

Der er vistnok overalt i by som paa land en hel del trængende, som det under alle forhold vil blive nødvendigt at tage sig af, saasom syge, vanføre, gamle, forældreløse børn osv. Men det er ikke disse, som vi her har for øie, de virkelig værdige trængende, og det er ikke disse, som i vore større byer og delvis kanske ogsaa andensteds driver fattigvæsenets udgifter saa sterkt op. Som jeg før har nævnt, og som jeg tror, at enhver maa være enig i, er det især drukkenskaben og hvad der staar i forbindelse med den, som direkte eller indirekte er aarsagen til de stigende fattigbyrder og til nøden rundt om os. Naar mand og hustru er strævsomme, ordentlige, ædruelige folk, saa vil de som regel ogsaa klare sig saa

nogenlunde. Der kan komme sygdom eller andet, som man ikke selv er skyld i; men da er det ogsaa en glæde at hjelpe. og hjelpen bliver til velsignelse.

Der er et argument, som man jevnlig hører, naar der er tale om at indskrænke drikkebulernes eller ølsjappernes tal: Man tager brødet fra en familie, ligesom man ogsaa berøver bykassen eller herredskassen indtægter. For at opretholde en eller nogle faa familier, som driver en meget tvivlsom forretning, eller forat byen eller herredet skal faa nogle kroner i skat ofrer man hundreder af ulykkelige! Dette argument er af samme art som et andet, vi ofte hører, naar der er tale om dampskibsrestaurationerne. Det er vel de fleste bekjendt, at dampskibene som regel er flydende ølsjapper, stundom endog rene fyldehuler, og at en mængde mennesker reiser med dampskibene alene for at drikke. Det er rent forfærdeligt, hvilket forargeligt eksempel der her gives landets ungdom, hvilken utrolig raahed og forvorpenhed man her kan blive vidne til, og hvor ondt de reisende, især kvinder, ofte lider i dette skrækkelige selskab af fulde, bandende, vilde slagskjæmper og lign. Men taler man herom, heder det: Nei, selskabet vilde tabe mange penge, hvis der ikke var øl og vin at faa. Ingen vilde være restaurator, naar han ikke fik sælge øl og vin; det er paa disse varer, at han tjener bedst! Det er rigtig en vakker tanke! «Det maa visselig glæde samfundet at se sine penge saa vel anvendte». Det er den rene, skjære egennytte og den smudsige vinding, som her sættes i høisædet og endog udpyntes med laante fjære som er ribbede af det taalmodige, mishandlede samfund. Vi bør se til at komme saalangt i vort fædreland, at vi faar afskaffet den værste og groveste forargelse, og forener vi os i bestræbelsen herfor, er jeg ikke et øieblik i tvivl om, at dette skal lykkes os. Men standser vi ikke fylderiet og drukkenskaben, kan vi spare os alt andet arbeide; thi i virkeligheden bliver det ikke andet end «at bære vand i et sold».

For at hæmme drukkenskaben maa vi faa strengere love. Det bør betragtes som en forseelse, der er strafbar, at vise sig beruset paa et offentligt sted. Det er vistnok en bestemmelse derom ogsaa nu; men den lov sover i regelen, i landsbygderne i hvert fald. Det er noget, man stadig er vidne til,

naar man reiser med vore dampskibe i fjorddistrikterne. Fremdeles bør det ved lov bestemmes, at den, som i drukkenskab har vist sig voldsom, har yppet trætte og slagsmaal osv., kan efter forudgaaende advarsel dømmes til at miste retten til at faa berusende drikke udleveret. Den som solgte saadanne til ham, skulde straffes. Jeg tror nok, at vi snart skulde se en forandring. Man vil finde saadanne bestemmelser haarde og urimelige, og det er ogsaa sandt; men det er nøden, som tvinger os. Naar vort folk lærer at bruge de stærke drikke paa en anden maade end nu, behøver man dem ikke. Men naar folk bærer sig ad som fiender af al orden, moral og sædelighed og viser sig farlige for fredelige menneskers liv og sikkerhed, saa er der ingen anden udvei end enten at spærre dem inde eller at tage giften fra dem.

Men man bør ikke give love uden at sørge for, at det paasees, at lovene overholdes. Og her tror jeg, vi ikke bør tale høit om forholdene blandt os. Naturligvis, er det en tyv, en falskner, ja da bliver det et svare opstyr for at faa en saadan dømt. Men slagsmaal, overfald, drukkenskab og raahed, hvem ser vel efter saadant? Og om man sætter en saadan mand under tiltale, hvor lemfældig er man ikke med straffens udmaaling? Da er der saa mange formildende omstændigheder, og fuldskaben selv betegnes som en undskyldning; han var jo ikke tilregnelig! Dette viser klart, hvor lavt moralen hos os endnu staar i denne henseende. Det maa blive anderledes!

Som jeg har sagt og atter her gjentager: Uden at kraftige foranstaltninger tages af samfundet til bekjæmpelse af fylderiet blandt os, hjælper ingen foranstaltninger til bekjæmpelse af fattigondet. Men naturligvis maa vi ogsaa træffe positive foranstaltninger til afhjælpelse af nød og fattigdom; vi kan ikke vente, indtil vi har faaet bugt med drukkenskaben. Hver by og hvert herred maa arbeide imod det maal, at nød og fattigdom bliver noget ukjendt inden deres grændser, og dette arbeide vil selvfølgelig arte sig forskjelligt alt efter forhold og omstændigheder. I en stor del, kanske de fleste af landsherrederne, vil arbeidet ikke blive saa ret meget forskjelligt fra det, som nu øves. Forholdene er saa nogenlunde jevne, og fattigbyrderne ikke saa særdeles trykkende,

ligesom man heller ikke kan sige, at udgifterne til fattigvæsenet har øget nævneværdigt i den senere tid. Der er dog enkelte forbedringer, som synes at være ønskelige. Det gamle uvæsen med bortlicitation af fattige er heldigvis afskaffet, og det er vel; det var i høi grad stødende og saarende for den fattige og for enhver, som tænkte paa de fattiges vel. Vi maa haabe, at det gaar den samme vei med det gamle lægdsvæsen; det er en forældet institution og udsætter de fattige for mange lidelser. Den almindeligste maade udover landsbygderne for tiden er at understøtte de trængende med penge i hjemmet; der tilstaaes dem gjerne en vis sum aarlig eller maanedlig. Denne maade at hjælpe paa bør man mest mulig søge at undgaa. Den er uheldig af en dobbelt grund: Den indgiver lettelig de fattige den tanke, at hjælpen er en slags pension, som de har ret til; den demoraliserer altsaa i stærkere grad end anden hjælp. Men dernæst medfører den, at man ingenlunde er sikker for, at de fattige virkelig hjælpes; de kan ikke stelle med, hvad de faar, de har kanske ikke tilsyn og pleie osv. Selv vil de fattige altid have hjelpen ydet paa denne maade; thi da faar de beholde sin frihed ubeskaaret og sit eget ofte usle hjem. Man maa se til at komme bort fra denne form af fattighjælp. Børn bør sættes ud til folk, som vil og kan opdrage dem til orden og arbeidsomhed. For børn er hjemmet det bedste. For gamle og svage folk bør vi bygge gamlehjem, godt indrettede, hvor hver enkelt kan have sit eget rum eller to og to, og hvor de faar nyde den størst mulige frihed. De skal ikke have følelsen af nogen tvang, men mødes med kjærlighed. For syge bør vi bygge sygehus eller pleiehjem som f. eks. for tæringssyge, og der ansættes uddannede sygepleiersker. I denne henseende staar de fleste landsbygder langt tilbage, og der er meget at gjøre her. For friske og arbeidsføre folk bør der anlægges arbeidsanstalter, og her maa flere herreder slaa sig sammen. Ogsaa om tvangsarbeidsanstalter kan der blive tale for dem, som ikke vil arbeide. Man indvender jevnlig, at dette vil falde kostbart, og at det er billigere at yde en trængende en aarlig pengesum. Det er ogsaa i mange tilfælde sandt; men det er kun ved første øiekast, at det viser sig saa; i længden skal man faa se, at den nævnte maade at hjælpe paa ogsaa bliver

den billigste Det er den moralske virkning, som man her særlig tager sigte paa, og man bliver snart fri for snylteri og dagdriveri; det har vi eksempel paa, hvor der findes saadanne arbeidsanstalter. Men man maa prøve at finde mænd og kvinder, som er skikkede til at styre et saadant hjem, og man maa ikke ombytte kjærlighedens milde, men stærke magt med militær disciplin; da bliver hjemmene snart forhadte.

I de større byer og i herreder, som grændser op til dem, forslaar vel neppe disse foranstaltninger i den form og udstrækning, som vi ovenfor tænkte os dem. Her er en hærskare af dagdrivere, tiggere, snyltere, arbeidsledige, som kræver arbeide for at leve osv. «Vi vil arbeide», hedder det, «men vi kan ikke faa arbeide», og det er altfor ofte sandt; de kan ikke faa det arbeide, hvortil de er vant, og andet vil de nødig tage. Dette er da særlig tilfælde i de større byer, og det maa være bystyrets pligt at sørge for arbeide til dem. Vi behøver ikke her at indlade os paa det statsøkonomiske spørgsmaal, om styrelsen er forpligtet til at skaffe enhver arbeide; praktisk taget maa ethvert bystyre opfatte stillingen saa, at det maa enten skaffe arbeide eller brød. Det er da forunderligt, at f eks. hovedstaden ikke sørger bedre for at skaffe arbeide om vinteren til de arbeidsløse, end den hidtil har gjort. At pukke sten, sage ved og sy sække er arbeider, som lidet kaster af sig; man maa gaa til større og videregaaende foranstaltninger, og her maa man ikke udelukkende tænke paa, hvad de koster, men ogsaa have resultatet for øie. Hovedstaden — for atter at nævne den – har i løbet af den sidste menneskealder kastet bort mange millioner i fattighjælp til folk af den klasse, som der her er tale om. Havde den fra først af anvendt det halve beløb paa foranstaltninger som her nævnt, da vilde byen have besiddet en række indretninger til gavn for de arbeidsløse. Der maa anlægges arbeidsanstalter paa landsbygden, hvor der drives jordbrug, havebrug, haandverksdrift af forskjellig art, hvorfra arbeidere kan udleies til andre osv. Der maa anlægges arbeiderkolonier, hvor arbeiderne faar sit eget hjem og egen jord, og man maa ikke blot tænke paa at afhjælpe den øieblikkelige nød, men paa at vænne til arbeidsomhed og orden. Vi maa vende tilbage til jorden og jordarbeide igjen, skal der blive arbeidsglæde. Fa-

brik- og losarbeide er godt og vel; men det har sine store farer, og en klog styrelse bør søge saavidt muligt at modarbeide disse. Kunde man f. eks. flytte fabrikkerne ud paa landet, saa kunde arbeiderne faa sig et eget hjem med lidt jord til. Jeg tror i det hele taget, at der intet bedre middel er til at modarbeide nød, end at skaffe arbeiderne jord og eget hjem. Om det ikke var mere end et lidet hus med en have omkring — det er det mindste, jeg forlanger —, saa vilde det have sin store betydning. Har en kjærlighed nok, maa der ogsaa findes udveie til at raade bod paa nøden. Tænk dog paa, hvorledes hjælpen ofte anvendes, hvor rent bortkastet pengene er! Der sidder en arbeiderfamilie i et usselt rum. Manden tjener godt, men drikker op alt, kone og barn sulter og mishandles, og baade den offentlige og private fattighjælp paakaldes. Hvorfor tager da ikke fattigvæsenet skeen i en anden haand og siger: enten lader du drikken fare og underholder din familie, eller du skal sættes i en arbeidsanstalt. Eller det kan flytte hele familien ud paa landet og give dem hus og jord! Det vil til en begyndelse falde kostbart; men saa har man da ogsaa den glade bevidsthed, at man virkelig har hjulpet, og man vil tillige snart faa se virkningen af saadanne foranstaltninger i fattigbudgettet. Men naar man intet vil gjøre, kun slænge ud penge her og der i tusindvis og hundrede tusindvis, hvoraf en stor del flyder ind i brændevins- og ølhandlernes kasse, hvorledes kan man da vente andet, end at nøden og elendigheden vokser fattigstyret over hovedet, og at det tilsidst staar fortvivlet og hjælpeløs overfor det hele. Det er dets egen skyld for en stor del. Det har ikke været sin vanskelige opgave voksen. Det er et tegn paa en god og klog ledelse af fattigvæsenet, at fattigvæsenets budget gjennemsnitlig og i forhold til folketallet holder sig nogenlunde uforandret og i hvert fald ikke viser tendens til at stige. Det var følelsen heraf, som gjorde, at overtilsynet i Bergen i 1758 fremholdt som maalet for fattigstyrerne at lægge op penge; men uheldigvis skede det paa de fattiges bekostning, og det maa ikke ske. De fattige skal tvertimod faa det bedre, og de vil faa det bedre, naar fattigstyrerne lærer at se sin store opgave i det rette lys.

Men det er ikke nok, at den enkelte person og det en-

kelte herred eller den enkelte by søger efter bedste evne at modarbeide fattigondet. Det hele samfund, statssamfundet, maa ogsaa optræde; alle gode kræfter og magter maa forene sig. Staten maa gjennem sin lovgivning og sine politiforanstaltninger søge at hæmme nød og elendighed. Den maa ikke som i det faderlige enevældes dage, foreskrive folk, hvad de skal spise og drikke, hvilke klæder det skal bære, hvor mange retter mad der skal være i et bryllup og lign. — det formaar ingen regjering. Men den skal søge at rydde af veien de stene, som ligger midt i veien, og hvorover saa mange snubler, og den skal søge efter evne at støtte de svagere i kampen for tilværelsen.

Jeg har tidligere omtalt de berusende drikke og pegt paa, hvad der her kræves. Jeg gjentager det: Der maa skjærpede bestemmelser — og det i lovs form — til for at hæmme misbrugen. Alle private rettigheder til brændevins- og vinhandel bør inddrages. Stat eller kommune faar monopol, men under stærk begrænsning. Alt udsalg paa udskjænkningssteder afskaffes osv. Opsynet maa skjærpes og særlig bør salg af brændevin og lignende til deling mellem flere være forbudt. Der maa sættes straf for dem, som paa grund af drik forsømmer sine pligter mod sin familie. Strengere straffebestemmelser udkræves for at vise sig beruset og især for slagsmaal, overfald osv. Uforbederlig drukkenbolt, som er farlig for sine medmennesker, bør efter dom indespærres.

Det er haarde bestemmelser dette; men der er ingen anden raad; der skal som bekjendt skarp lud til visse hoveder. Vi vil rense vort samfund for forargelsen og stoppe kilden til elendigheden, og da maa vi være noget haardhændte.

For tiden staar som bekjendt forsikringsspørgsmaalet paa dagsordenen. Det er spørgsmaal af den største rækkevidde, naar det gjælder folkets livslykke; enhver fædrelandsven maa inderlig ønske, at det lykkes regjering og storting at gjennemføre den store og vakre tanke om en *folkeforsikring*. Men tanken maa ikke forfuskes og forkvakles, som man har gjort. Man har blandet ind i den en invalideforsikring, som intet har med en folkeforsikring at gjøre. Den skulde kun være for dem, som trængte til pension; de øvrige skulde intet faa. Men den første betingelse for enhver foranstaltning fra sta

tens side er retfærdighed. Skyder alle ind med tanke paa, at det skal være en alderdomsstøtte, saa bør ogsaa alle faa sin del, naar tiden kommer. Den foreslaaede forsikring vil i virkeligheden kun bli en ny form for fattigunderstøttelse; men da er det urigtigt at kalde den en folkeforsikring og derved give folket falske løfter. Lad det derfor blive en ren alderdomsforsikring, hvor alle skyder ind og enhver faar sin pension. Der bør sættes et bestemt mindstebeløb (minimum), men forresten bør enhver kunne faa skyde ind mere. Staten bør ofre brændevinsfondet og holde den fornødne administration; denne vil ikke blive saa særdeles stor; det hele er simpelt og ligetil, naar det kun er alderdomsforsikring.

Derimod bør syge- og invalidforsikringen slaaes sammen til en egen forsikring, som foreløbig kun bør tage sigte paa arbeidere ved fabriker, bjergværker og lignende samt sjømænd. Senere kan man, alt eftersom man vinder erfaring, udvide forsikringen ogsaa til andre klasser. Her bør i første række arbeidsgiverne være de, som bærer byrderne, da det jo er i deres tjeneste, at arbeiderne paadrager sig sygdom og arbeidsudygtighed. Dernæst bør de enkelte byer og herreder være med og endelig ogsaa vedkommende selv. Staten bør derimod fritages her.

Det vilde blive vidtløftigt nærmere at gaa ind paa disse mange forskjellige spørgsmaal i alle enkeltheder, og her er ikke stedet dertil. Min hensigt er kun at vække kristenfolkets opmerksomhed for denne store og alvorlige sag og at bidrage mit til, at det kan vaagne af sin sløvhed og ryste fordommene af sig, som hidtil har fordunklet dets syn, og at et rigt og frugtbart arbeide paa det sociale livsomraade maa begynde til vort folks lykke og velsignelse.

Det ske i Jesu navn!

I DET NORDLIGSTE NORGE.

Under følelsen af Ishavets lange dønninger har vi just klaret *Magerøens* nordvestpynt og styrer ind mod *Hornvikens* lunere farvand. I spænding har vi set den mørke klippe, vi saa godt kjender fra alleslags afbildninger, dukke op, vi har øinet dens spidse horn og ser nu over landingsstedet den zikzaksti, som fører til *Nordkaps* top. Steil ser den ud, og glat og slibrig skal den være, saa det er med tilfredshed, vi tænker paa vore gode fjeldstøvler.

Det er ikke mange norske turister, der foruden os agter sig tiltops, og udlændingernes udstyr for en fjeldtur er rent tilfældig; men seige og udholdende som de er, greier de bestigningen uden vanskelighed. Begge styrmænd er med, og vor kjække lods lar os ikke heller paa land i stikken, men benytter leiligheden til for første gang at se Ishavet derovenfra. Nær den primitive landgangsbro har i turisttiden de vagthavende folk sit tilholdssted, som har nøklen til hytten paa toppen og tillige stempler posten og besørger den afsendt.

Kantet med vakre markblomster, hvis farve og duft danner en sterk modsætning til den dystre, forrevne fjeldvæg, ligger den smale sti, som øverst oppe er forsynet med et tauggelænder, foran os. Vor utrættelige tyske ledsagerske holder sig trods sine 60 aar flinkt i spidsen, og i løbet af en god halvtime naar vi høiden og staar foran et vidt plateau, fladt som et gulv. I skjære farver lyser her høifjeldets mos og fine blomster mellem hvid, glitrende sten En ny halvtime, og vi ser hytten og støtten, som reistes efter kong Oscar den andens besøg i 1873.

Brat og utilgjængelig vender Norges nordligste forpost fronten mod det hav, hvis navn indebærer forestillingen om kulde og ensomhed og om mægtige natursenerier fyldt af mørketidens rædsler, men ogsaa om skinnende endeløse vidder under sommerens kortvarige men uafbrudte lys. Havet, som er herren

og mesteren her nord, som gir liv og tar liv, men som idag stilfærdig og indsmigrende smyger sig ind til det fjeld, som nok kjender dets luner og ved at trodse furierne, det kan piske løs. Dets graahvide flade spiller i eftermiddagssolens straaler, der i vest forvandler en stribe til lysende sølv.

En bestigning fra denne side af forbjerget synes umulig, og lodret er styrtningen mod den trange kløft, hvori havet dybt under vore fødder skjærer sig ind.

Det er stille heroppe; intet liv rører sig, ingen lyd høres; ogsaa fuglenes skrig er forstummet. Intet at se uden det vide, uendelige hav og det forvitrede fjeld under en himmel, hvor jagende solblink leger mellem lette skyer. Kun yderst ude mod øst ses en damper, som stævner mod Nordkyns taageblaa kyst.

Men vi begynder at merke, at det er Ishavet, vi har i vor umiddelbare nærhed. Et koldt pust bringer os, varme som vi er efter opstigningen, en mindelse herom, som maner til opbrud. Ikke kan vi finde ly i hytten eller faa slukket vor tørst der, thi manden med nøklen har svigtet os; postbaadens turister syntes ham maaske at være for magert et følge; ihvertfald foretrak han at afvente turistbaaden den paafølgende nat.

Saa rutsjet vi snart ned igjen, og damperen satte kursen mod Magerøens sydkyst, hvor den landsatte os i Honningsvaag, mens den selv fortsatte turen østover til Vadsø

Hvorledes ved landstigningen her vort vanlige reiseheld ved et af skjæbnens lunefulde indfald syntes at svigte os, saa vi forfeilet hurtigbaaden, som den næste dag skulde bragt os videre, og nødtes til at bli 4 døgn deroppe i det øde vær, hører i detaljerne ikke hid; nok er det, at denne hændelse, som saa ud til at skulle forstyrre hele vor reiseplan, alligevel forsaavidt kom os tilgode, som et uveir just nu brød løs. Det var behageligere at betragte de vældige hvidskummende bølgekamme fra land end at være udsat for at tumles hid og did paa dem, og det var med en beroligende følelse, vi kjendte den faste grund under vore fødder, naar brændingerne bruste mellem skjærene, mens sjøsprøiten stod høit, og strømskavlerne væltet og vred sig under stormens bistre tag. Men i den lange, lyse nat gjenlød luften af maagernes vilde skrig, der de søgte ind paa land og i store skarer kredset rundt om huset.

«Godmorgen», lød efter den første stormfulde nats uhygge en fin liden stemme, der med et gjorde os lysvaagen. Det var vertens lille 3aarige datter, som kvidret os sin morgenhilsen imøde. Hvidklædt og lyslet gled den lille skikkelse lig en solstraale ind i den graakolde morgen for atter at forsvinde efter at ha udført sit hverv. En liden lysalf midt i barskheden og armoden, der endnu uberørt og ubevidst lever sit liv i barnets lykkelige verden.

Fra *søndre Honningsvaag* fører en god vei til det smale sund, som adskiller været fra *nordre Honningsvaag*. Stedet har en god havn og livlig handelsforbindelse, særlig med Arkangel, der her tilbytter sig tørfisk mod mel. Vi hadde liden fornemmelse af at være i Norge heroppe, hvor befolkningen for en stor del er kvæner og lapper, hvortil kommer de mange russer, som følger med fartøierne. Det var ofte vanskelig nok at gjøre sig forstaaelig paa norsk, og vi hadde god brug for vor finske ledsager, der stadig gjorde tjeneste som tolk.

Naturen har intet gjort for at blidgjøre folkets kaar i denne egn. Alt er goldt og bart; høifjeldets øde forenet med havets vildhed. Intet træ, ingen busk vokser i denne fattige jordbund. «Da jeg for 21 aar siden kom herop», fortalte en kone, som var indflyttet fra Lødingen, «graat jeg dag og nat; jeg graat over mørket, og jeg graat over ensomheden; men mest graat jeg over det nakne, graa fjeldet, hvor ikke en træstub kunde spire frem!»

Langs hele været fra sjøen til kirken hænger fisk til tørring, og vi mødtes overalt af dens stramme lugt. Dynger af torskehoder og andet affald, der tilberedes til gjødning, er ophobet ved hussiderne. Men det tristeste indtryk heroppe gjør kirkegaarden; brun og øde som den ligger der, kan den neppe faa navn af de dødes have. Anlagt i en myr synes ingen blomster at kunne trives paa dens grave, intet kors at kunne trodse vinterens haardhed; en fattig træstok tjener som de fleste graves eneste merke. Og dog vidnet en enkelt fredet plet om, at øm værnen og omhyggelig pleie maaske alligevel kunde gjøre stedet lidt mere tiltalende, end det var.

Beboerne af været var imidlertid ikke blottet for længselen efter at fange lidt af sommeren og dens ynde og holde den fast. I vinduerne blomstret potteplanterne og gav de

smaa huse et venlig udseende, og et par af de mere velstaaende folk hadde med mer og mindre held forsøgt en liden blomster- eller kjøkkenhave. — —

Ja let tar ikke livet paa den, som faar leve det deroppe i det nordligste nord. Udeblir fisken, stirrer armod og nød ham imøde; men det er heller ikke leg, naar fiskestimene kommer, at fare ud og kjæmpe dysten med veir og vind for at vinde den dyre last; ei heller er det leg at sidde alene igjen i mørket og ensomheden og vente, vente paa den mand, den søn, den bror, som kanske havet alt har favnet med sine graadige, kolde arme. Alvor er det, livets dybe, dystre alvor, som møder os i fiskerens kaar paa den øde ø dernord; men alvoret føder ogsaa det mod, den ubetvingelige energi, den seige kraft, som bringer livets sterke seir i kampen med naturkræfterne.

Er saa travlheden ved et godt fiske over, kommer ventetiden. Eneste afveksling er da de mange skibe, som kommer og gaar. Sjøfolkene ombord paa disse skuder blir bindeleddet mellem det afstængte folk og udenverdenen. Ikke altid det heldigste; det hænder nok ikke saa sjelden, at det gaar løs med slagsmaal og drik. Men den, der fra blidere egne forvilder sig til dette afsidesliggende sted for at opslaa sin bolig der, den maa ha et lyst livsmod og en seig livskraft, om hans vinger ikke skal stækkes under de trange vilkaar, livet har at by ham. Ikke mørket, ikke den fattige natur alene, men disse i forening med ensomheden og mangelen paa den vante kultur er det, som vil gjøre ham livet tungt og prøve at fravriste ham hans freidighed og livsglæde. — —

Det var med en følelse af befrielse, at vi hilste damperen, der til fastsat tid lod sit signal høre. Og da vi kort efter fra dens dæk saa husene, havnen, kirken og tilslut fjeldene bagom været forsvinde, da var det med en underlig beklemt tanke paa det liv, som rører sig derinde, — et liv saa tungt og slitsomt og alligevel saa fuldt ud menneskelig i alle sine udslag, — at vi sa vort farvel, mens vi under opklarende veir gled sydover mod det faste land.

— *M. M.* —

SYNDENS SOLD ER DØDEN.

Nu da diskussionen om det i overskriften angivne emne er stilnet af og det mere subjektive lagt tilside, tror jeg, det ikke vil skade at forsøge paa at faa tag paa kjernen i dette spørgsmaal, noget, jeg synes, at man endnu ikke egentlig har berørt paa rette maade. Og det kommer vel deraf, at det hele har baaret præget af en vis nervøsitet.

Men derfor vil jeg først ganske i sin almindelighed spørge: Hvorfor urolig? Er noget sandt, hvorfor da ængstelig for kritisk undersøgelse? Og viser det sig ikke at være sandt, kan det da koste noget at bøie sig for bedre besked? En svær regnbyge kan nok slaa ageren ned. Men et bøiet straa kan ofte give merkværdige fold til ny udsæd. Det vægtige aks ligger hyppig langs jord. Det lette strutter uden vanskelighed i veiret. Og en maa aldrig glemme, at kristendommen som sandheden er kamp. Derfor kaster den ild, angriber og forsvarer. Men selvfølgelig kan det da her som i al slags kamp hænde, at selv den sterkeste position kan overvældes. Men ogsaa blot for et øieblik. Indtil nye og sterkere dispositioner er tagne, og reserverne, uudtømmelige som sandheden, er kastede ind i ildlinien. Derfor trænger ogsaa kristendommen altid længere og længere frem for hver træfning og især for hvert hovedslag. Det vil sige, sandheden vinder bare gjennem kampen. Og udviklingen, som beror herpaa, fører det da altid med sig, at kristendommen bestandig desto tydeligere aabenbarer sig i sit ideelle og aandelige væsen, ligesaavel som dens negation underkastes samme proces. Det hele er som et bygverk, hvis linier gir sig bestemtere tilkjende for hvert stillads, der falder. Derfor spørger jeg atter: Hvorfor urolig? Hvorfor nervøs? Mener vi at have sandheden paa vor side, kan vi ikke da rykke frimodig ud? Og vil vi saa blot bruge sandhedens vaaben, saa behøver vi jo ikke engang at frygte for et nederlags spot og skam. Thi om det for en stund

falder paa os, saa er det kanske fortjent. Men sagen seirer dog i sin tid lige godt for det. Thi det er jo Guds sag.

Derfor, alle urolige, friskt mod!

Og tager vi saa fat paa det spørgsmaal, der ligger tankedybt gjemt i ordene «syndens sold er døden», hvordan har vi da her at søge for at finde det absolute svar?

Som udgangspunkt henvises vi her ligefrem til bibelens første linie. Her staar: «I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden.» Saa fortsættes: «Og jorden var øde og tom.» Derpaa berettes videre om jorden. Men himlen, — hvor er der da blit af den? Om den meddeles intet mere. Hvad der saaledes ligger bagenfor jordens begyndelse, slaar bibelen blot fast med den kjendsgjerning, at det er der, men «hvad» og «hvordan» er forsaavidt ikke engang antydet. Holder man sig dernæst for øie udtrykket «i begyndelsen», da aabner dette begreb tydeligt for tanken et perspektiv, hvis begyndelses- og endepunkt, enten tilbage indover i himlen eller fremad udover jorden, ikke kan optrækkes efter nogen linieret streg af aarstal, periode eller anden slags tids- eller stedsbestemmelse. Bibelens udtryk «i begyndelsen» levner saaledes bestemt rum for, om man vil, millioner af udstrækninger i alle retninger baade ligeoverfor himmel og jord. Udviklingen derimod i løbet af denne begyndelse er ikke fremstillet saadan, at den gir mennesket nogen forhaandsmeddelse med tydeligt indblik i forholdene. Menneskene forefinder blot himlen og jorden. Og jorden ligger der færdig med sine gaver og opgaver for menneskene. Men naar vi saa kommer til løsningen af disse opgaver, altsaa til udviklingen, da er det efter vore begreber selvindlysende, at vor fremgang er afhængig af en tilbagegang, en tilslutning til begyndelserne. Al udvikling, saadan som vi kjender den, er en udstrømning, har sin kilde. Den er altsaa ikke selv udgangspunkt, men fortsættelse, og dette udgangspunkt taber sig i begyndelsernes mysterium og kan ikke eftervises med vore forskningsmidler. Udviklingen derimod er en aabenbaring, og den kan efterspores og tilegnes netop gjennem fortsættelserne og begyndelserne. Men i og med dette vil det at trænge ind i begyndelserne, det er, i udgangspunkterne, altid være betingelsen for at trænge frem i fortsættelserne, det er, i fremgangspunkterne. Derfor er ogsaa

studiet og alt paa jord baade i ydre og indre henseende bogstavelig det samme som at grave sig ned i begyndelserne. Og naturens og aandens love, som vi kalder det, findes bedre og bedre, jo mere vi søger tilbage til og indover mod de i samme liggende begyndelser. Og jo dybere vi her søger at trænge ind, lige til alt af *første* aarsag, begyndelse, desto længere vil vi ogsaa naa hen til indsigt i alt af *anden* aarsag, det er, fortsættelsen udover i virkninger.

Overfører vi nu denne af al erfaring anerkjendte tankegang paa begrebet døden, — hvad da? Da ser vi, at der i begyndelserne ikke er noget, der taler absolut imod plantens visnen eller dyrets opløsning. Der er intet til hinder for at anskue dette som en naturorden, altsaa ikke nogen forstyrrelse, men en veksling under kræfternes love af svinden og fornyelse, høst og vaar. Vil man nu kalde mellemledet i denne veksling døden, da er der ikke noget i skriften, som forbyder os forsaavidt at sige, at døden var der før synden. Men skriften selv kalder det ikke døden. Og i denne veksling er der selvfølgelig ikke heller noget spor af synd, fordi plantens visnen og dyrets opløsning jo ikke kan komme ind under noget begreb af moral og sammes ansvar.

Men, hvor ganske anderledes med mennesket. Gaar vi her tilbage til begyndelserne, da ser vi vistnok intet, der i og for sig taler imod, at ogsaa det som skabning paa artsvis kunde været underkastet al anden skabnings lov af gjennemgang i opløsning til fornyelse. Dette vilde da ogsaa været en naturorden, ikke nogen forstyrrelse.

Men nu siger begyndelserne os klart, at mennesket ikke er saadan stillet. Thi det er ikke til plante eller dyr, men til mennesket at der siges: «Paa den dag, du æder af kundskabstræet, skal du dø!» Heri viser sig da straks begyndelsernes kløft mellem menneske, plante og dyr, og det er en kløft saa afgjort, at det her aldrig kan bli tale om bro, hvorpaa menneske, plante og dyr kan mødes som ét i væsen og begreb. Nei, fra begyndelsen af staar her fast, at mennesket i absolut betydning, fra begyndelsen til enden, fra evighed til evighed er noget diametralt modsat dyret og planten. Og dette angiver bibelen at være: personligheden skabt i Guds billede. Den er det, der betinger det evige i mennesket. Personlig-

heden kan ikke udslettes, tilintetgjøres, forsvinde som et blad og komme igjen i et andet eksemplar, som ikke har noget med det svundne blad at gjøre, men blot er en fornyer i maaske endeløs skiften. Og just heri stikker det, at der fra begyndelsen af kan lyde den advarsel til mennesket at vogte sig for at gjøre noget, der kunde medføre døden, det er, døden, saadan som den her for første gang nævnes paa jorden.

Men, hvorfra kommer saa tanken om denne død? Ja, her viser begyndelserne os tilbage til himlen, det er, til begyndelserne før livet paa jord. Thi fra disse bagom jordelivet liggende begyndelser peger bibelen paa, at der er foregaat ting, hvis indflydelse kan komme til at gjøre sig gjældende ogsaa paa jorden, hvis det finder jordbund for det i menneskets personlighed som selvbestemmende, valgfrit villievæsen, enten saa dette opfattes deterministisk eller indeterministisk efter vore undersøgelsesbegreber, noget, bibelen ikke forklarer, idet den blot nævner kjendsgjerninger. Derfor lyder det i bibelens billedsprog, der er saa let forstaaeligt, en advarsel til mennesket om at vogte paradiset. Dette er moralens første optræden i verden. Og den er rettet til den frie personlighed med krav paa, at den skal bevares i frihed. Thi slangen, det er livslognen i alle dens rationelle bugtninger sniger sig om for at bemægtige sig personligheden. Sker det, da er døden der, den egentlige. Men alt dette af advarsel mod saadan død vilde jo være den rene meningsløshed, hvis der med den blot mentes en naturproces i lighed med en visnen og fornyelse. Da var jo døden saa langtfra til at undgaa, at den tvertom var ligesaa naturlig som høst og vaar. Og det var jo intet at frygte og vilde heller ikke forstyrre noget. Men her tales om en død, der truer med at forstyrre alt, og som derfor maa, skal og kan undgaaes, hvis man følger advarslen. Men det var just begyndelsernes ulykke, at personlighed trængte denne advarsel ud af sit hjerte og aabnet det for slangen. Det var at æde af kundskabstræet. Det første skridt i umoral. Emancipation i egenraadighed. Dermed kom synden ind i personligheden. Og det blev det første dødssymptom. Den bitre død. Solden for synd. Forstyrrelsen. Vistnok døde ikke mennesket straks ved at stupe paa flekken. Thi det var jo ikke en naturproces, men en aandsproces. Derfor indtraadte ogsaa straks

det nøgne faktum, som bestaar i al denne moralske fordærvethed, der sniger sig ind overalt, hvor mennesket er umoralsk, og dermed lægger sig knugende over livets sundhed, lykke, glæde og overflod og saaledes gjennemtrænger os med dødbringende sygdom, ulykke, sorg og nød, alt indviklet i arvelighedens store mysterium med sammes uundgaaelige solidaritet. Hermed begyndte mennesket at «dø døden». Besynderlige udtryk, og dog saa forklarende ligeoverfor alle dem, der blot er bestemte til at «leve livet», om at det her ikke er tale om noget af en naturgjenstands opløsning, men derimod om moralske begreber og tilstande. I denne betydning blir der ogsaa fuldgod mening i bibelens udtryk om «dødens braad». Vistnok ser vi, at baade fugl og fisk krymper sig i opløsningen. Det hænger jo ogsaa sammen med bibelens tale om «naturens suk og smerte». Men dette vemodige, hvad har det at gjøre med menneskets uhyggelige smertes- og dødssuk? Thi hvad var vel døden for os, om den blot var en saadan naturmystik og ikke havde sin braad i moralen inde i samvittigheden, fin, skarp og skjult som nogen slanges hugtand.

Og, se, denne slags død, følgen af synden, den moralske fordærvelse, den er det da ogsaa Jesus er ikast med. Derigjennem forstaar vi hans kamp med den. Hans lidelse under den. Og hans bøn om at maatte faa slippe at tømme den kalk. Men det var umuligt, hvis denne slags død engang skulde kunne stødes ud af udviklingen. Derfor maatte han gaa i døden, møde den, ikke for at «dø døden», men «overleve døden» ved moralsk at beseire den, saa at det kunde gaa i opfyldelse, hvad aabenbaringen forudsætter: «Døden skal ikke være mere.» Derfor hedder det ogsaa bagefter denne dødskamp: «Død, hvor er din braad? dødsrige hvor er din seier? Gud være tak, som giver os seier ved Kristus Jesus.» Havde Jesu død blot været en naturlig gaaen til hvile efter endt livsstrid, saa vilde disciplernes meddelelser om, at han begyndte «at skjælve, bedrøves og ængstes, mens hans sved faldt som blodsdraaber», være uforklarlig. Men som kamp mod døden som syndens sold, altsaa kampen i det moralske, blir der logik deri. Det er det, der aldrig *kan* dø, personligheden, som strider med det, der aldrig *skal* dø, moralen, som koncentreret ligger paa bunden af samvittighedsordet: «Du maa ikke æde

forbuden frugt!» Og netop fordi Jesus end ikke i døden gjorde det, derfor seired han. Dermed begyndte egentlig livet, det evige, fordi aarsagen til død for bestandig var stødt ud af hans personlighed Det moralske var blit det evige i ham som menneskesøn. Han havde valgt det evige i det timelige. Da var døden ikke mere, bare livet. Og derfor kan han ogsaa sige, at «hver den, som tror paa ham, om han end dør, skal han dog leve». Det er, hver den, som i tro paa ham kjæmper sig gjennem livet og døden, skal leve evigt som han. Og ganske i sammenhæng hermed indtræder da ogsaa de dødes opstandelse. Ligesaa naturlig, som livet er naturligt. Derfor opstaar Jesus og farer til himlen just naturlig, som han var, idet hans natur flytter over i den høiere forklarede tilstand, som er evighedskronen paa timeligheden. Han optræder saaledes ikke som nogen slags skygge efter gammel façon. Heller ikke møder han op med noget astrallegeme efter moderne støbning. Nei, han er, hvad han var i legeme og sjæl. «Se mine hænder og min side!» Og ved himmelfarten saa de ham netop som den personlighed, de havde vandret med paa jorden. Hermed er den store naturorden traadt ind i begyndelsernes gudlighed. Maalet er naaet. Himmel og jord smeltet sammen til et. Legemlighed og aandelighed, ikke længere modretninger i kamp, men enhed i moral, det er en frihed, som da ikke engang kjender en fristelse, en eneste slangebugtning af bevægelse henimod forbuden frugt Dette er ganske overvundet. Gud er alt i alle. Og alt er kjærlighed. Døden er ikke mere.

Dette er kjernen i bibelens tale om «syndens sold er døden». Og det aabenbaringsindhold, som indeholdes heri, vil aldrig nogen vantro magte at faa ud af tilværelsen. Derfor viser ogsaa udviklingen os, at fremgangslinien altid klarere og klarere peger i retning af det, der mere positivt og aandsfyldt forstaar at gribe dette bibelens aabenbaringsindhold. Og saaledes er der heller ingen grund til at være urolig, men blot arbeide med ro. Thi, som det staar om Jesus, at hans modstandere førte ham op paa et høit bjerg for at styrte ham ned, men han bare gik bort midt iblandt dem, saaledes vil det ogsaa gaa med begrebet «syndens sold er døden». Det kan ikke styrtes ned fra noget negationens bjerg. Thi det er sandhed. Men mange, som forsøger at vælte saadan sten udover, vil bare merke, at den vælter sig over dem selv.

Herman Lunde.

NOGLE BEMERKNINGER I ANLEDNING AF PRESTEKONFERENCEN.

(Af sogneprest *G. O. Kløvstad*).

Efter gjennemlæsningen af referaterne af sogneprest Tandbergs foredrag paa prestekonferencen om vor kirkes bekjendelse og dens betydning for vor tid sidder man der med en utilfredsstillende følelse af, at selve problemet er druknet i en del skjønne talemaader; men man forstaar ogsaa, at anderledes kan det ikke bli, naar det skal hævdes, at bekjendelsen er «vor kirkes inderste samvittighedsoverbevisning, som i den har fundet sit livsfriske udtryk, gyldigt for alle tider».

Naar det gjælder om at komme til en klar forstaaelse af, hvilken stilling presterne maa indtage til bekjendelsen, synes det vigtigste spørgsmaal at være: Er vore bekjendelsesskrifter ufeilbare? Da vistnok enhver protestant maa besvare dette med «nei», er dermed ogsaa givet, at det er presternes ret og pligt at prøve bekjendelsen, og at kirken gjør et misgreb, om den vil hindre sine prester heri. Skal presteeden stænge for kritik, er den umoralsk og maa fjernes. Vore bekjendelsesskrifter er udtryk for, hvad man paa et bestemt tidspunkt har ment var kristelig sandhed. Derom kan der jo ikke disputeres. Om de ved siden deraf er evig gyldige, beror paa, om de er ufeilbare. Kan ikke det sidste hævdes, saa maa kirken indrette sig derefter og ikke afskjære sig fra fremskridt i sandhedserkjendelse ved at binde sine prester til, hvad der engang er naaet. Allerede dette, at bekjendelsen er udtryk for, hvad kirken — eller kanske rettere enkelte kirkelærere — paa et vist tidspunkt har tænkt om troens sandheder, lægger den tanke nær, at den staar saaledes i pakt med den tids hele tænkesæt, at den ikke kan være evig gyldig. Dertil kommer, at bekjendelsesskrifterne — og dette ikke mindst den augsburgske konfession — er fremstaaet under polemik mod

ældre herskende anskuelser, hvorved fristelsen til ensidighed maa siges at ha ligget nær. Det er derfor lidet sandsynligt, at et bekjendelsesskrift efter flere aarhundreders forløb kan dække vor tids sandhedserkjendelse. Dog, det er heller ikke umuligt, og man skal ved bedømmelsen af bekjendelsen hverken paa den ene eller den anden side gaa ud fra forudfattede meninger efter opkonstruerede theorier. For at naa til klarhed over forholdet maa man derfor komme bort fra generelle talemaader om bekjendelsens gyldighed eller ikke-gyldighed og fæste sig ved de enkelte punkter. Før dette sker, faar vi bare paastande der svæver i luften, istedenfor klarhed. Det er en saadan mere detaljeret behandlingsmaade vi savner paa vore kirkemøder — selvfølgelig for en del begrundet i, at man har liden tid til sin raadighed — og dette er uheldigt, saa meget mere som en stor del af et saadant mødes deltagere ikke har saa stort kjendskab til bekjendelsesskrifterne, selv om mødet udelukkende bestaar af prester.

Vi kan f. ex. tage for os den augsburgske konfessions udtalelse om kirken: »Kirken er de helliges forsamling, hvor evangeliet forkyndes rent og sakramenterne rettelig forvaltes«. Det ligger jo nær her at se en brod, vendt mod den katolske kirke, en beskyldning for, at den hverken forkynder evangeliet rent eller forvalter sakramenterne ret, og at den som følge heraf ikke hører med til kirken. Vi vil jo heller ikke i vor tid indrømme, at den katolske kirke forkynder evangeliet rent eller at den forvalter sakramenterne ret. Saalænge ikke lægfolket faar baade brødet og kalken, kan vi saaledes ikke finde, at nadverden forvaltes efter indstiftelsesordene. Men vi tør heller ikke sige, at evangeliet forkyndes rent i den lutherske kirke, eller at den forvalter nadverden ganske efter indstiftelsen. Skulde vi opretholde Augustanas definition af kirken, var der ingen kirke paa jorden; men vi mener dog vel, at baade den katolske og den protestantiske kirke med alle sine afdelinger og sekter hører med til den hellige almindelige kirke. Vi kan ikke længere sige, at Augustanas definition af kirken dækker vor tids opfatning af sagen.

Kan vi derimod sige, at bekjendelsen fremholder idealet, hvad disse to punkter angaar, saa er vi med. Det er kirkens opgave at forkynde evangeliet rent og forvalte sakramenterne

ret; men saa trænges der da ogsaa et fortsat arbeide paa at trænge dybere ind i sandheden for at kunne udløse alt det tidsbestemte, og derfor ogsaa et fortsat arbeide paa udvikling af bekjendelsen.

I den augsburgske bekjendelses artikel 2 og 9 udtales der, at de børn, der dør uden daab, gaar fortabt, en udtalelse man blot behøver at nævne, for at vise at der i vor tid nok er flere end de moderne, der her stiller sig frit til bekjendelsen.

Med hensyn til det athanasianske symbol maa det være tilladt at sige: Hvem kan forbinde nogen bestemt forestilling med alle de rationalistiske bestemmelser, som der fastslaaes om treenigheden? Der vil maaske svares: Det skal heller ikke forstaaes, men troes. Ja, hvis Gud havde dikteret det, kunde det saa være, men det er usans at fordre tilslutning til menneskelige bestemmelser, som vi ikke forstaar. Naar saa bekjendelsen slutter med, at man maa mene saaledes om treenigheden, hvis man vil bli frelst, mon det da kan siges, at denne bekjendelse virkelig er kirkens?

Jeg skal ikke gaa nærmere ind paa disse ting, da jeg kun ønsker at pointere, at det var et savn, at man paa prestemødet ikke gik mere ind paa enkelthederne under behandlingen af bekjendelsen.

Det er endnu en ting, som burde nævnes, naar man kommer ind paa bekjendelsen: Hvorledes stemmer den med Jesu forkyndelse? Det skulde synes klart, at man i den kristne kirke maa sætte Jesu forkyndelse over alle bekjendelsesskrifter som prøvestenen for disse, og at vi maa anerkjende, at den som indretter sin forkyndelse efter Jesus, med rette maa kunne staa som prest i Jesu Kristi kirke. Hvis kirken kræver noget andet, er det et spørgsmaal, om den ikke trænger til at revidere sin opfatning. Nu er det jo saa, at der i kirken prædikes over evangelietekster, altsaa som regel over Jesu ord eller gjerninger, og for saa vidt skulde hans forkyndelse have faaet den plads, som der tilkommer den; men mon det ikke er saa, at man kun til en begyndelse holder sig til Jesu ord for saa at springe over til, hvad der er tilkommet senere, til Paulus, saaledes som han er tilrettelagt ved kirkelæren? Jesu egen forkyndelse blir behandlet som det indledende trin til kristelig forkyndelse, ikke som det fulde evangelium. Den,

som vil bestræbe sig for at lægge sine prækener saa nær op til Jesu som muligt, vil neppe undgaa beskyldningen for rationalisme. Det har været en almindelig tale blandt prester, at ingen tekster er saa vanskelige at tale over som Jesu bjergpræken, og hvorfor? Mon ikke fordi den vanskelig passer ind i systemet? Paulus har mere end Jesus behersket den kirkelige theologi og den kirkelige forkyndelse. Er dette ret, eller skulde man ikke bestræbe sig for at bringe Jesu eget evangelium i forgrunden? Det vilde virke velgjørende, om man paa et kirkemøde fik høre en alvorlig indgaaen paa det spørgsmaal: Hvorledes stemmer vor bekjendelse og vor prækemaade med det evangelium, Jesu selv forkyndte? Var hans forkyndelse virkelig det hele og fulde evangelium, eller passet det kun for hans egen tid, medens det efter hans bortgang maatte fuldkommengjøres, saaledes at vi først har det fulde evangelium hos Paulus og den senere kirke?

Det havde vist været vanskeligt at faa presterne med paa en saadan resolution: Den norske presteforenings generalforsamling udtaler sin tilslutning til Jesu forkyndelse og finder under henblik til de nuværende kirkelige forhold at burde hævde, at de prester, hvis anskuelser staar i aabenbar strid med det af Jesus forkyndte evangelium, er uskikkede til at være prester i vor folkekirke.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Af **Grundtvigs udvalgte skrifter** er nu udgivet 54 hefter, hvert paa 80 sider, og endnu er der vist meget tilbage. Naar Grundtvigs *udvalgte* skrifter er saa voluminose, hvad maa saa ikke hans *samlede* skrifter andrage til! Udgiverne gjør dog neppe ret i at tage saa meget med. Formaalet med udgivelsen af en forfatters *udvalgte* skrifter bør jo være at lette den store almenhed læsningen af ham, ved at give den i hænde netop det af hans produktion, som man kan regne paa at almindelige mennesker vil kunne fordøie. Men naar man tager saa meget med som her, skræmmer man folk bort. Ikke har de tid til at indlade sig med et saa stort udvalg; det skræmmer ved sin størrelse. Men dertil kommer at der utvilsomt i et saa stort udvalg befinder sig en hel del, som den store almenhed ikke greier eller ikke interesserer sig for. Vi kommer nok til at ønske os et udvalg af Grundtvigs udvalgte skrifter.

Bare nu ikke *F. Rønning* kommer til at begaa en lignende feil med sin biografi af **N. F. S. Grundtvig.** Om første binds første del se side 380. Nu er første binds anden del kommen. Den var beregnet at omfatte hele Grundtvigs Langelandsophold (fra vaaren 1805—vaaren 1808). Men forfatteren har ikke rukket længere end til vaaren 1807, fordi han syntes han maatte give «ret udførlige uddrag af Grundtvigs første afhandlinger», «skjønt de vigtigste af dem er trykt i Grundtvigs «udvalgte skrifter»». Ganske vist har forfatteren paa denne maade tegnet et nøiagtigt og fuldstændigt billede af Grudtvigs udvikling i disse aar. Og denne udvikling, hvorved han — løftet ved en i sig selv forunderlig forelskelse — vokser ud af den snobbete snusfornuft han før havde levet i, gribes af den vaagnende romantik og dermed

kommer den positive kristendom stadig nærmere, har jo sin store interesse. Det er et psykologisk studium af høi værdi her at følge professorens klare, men slet ikke letlæste fremstilling. Den kræver adskillig tænkning, men giver derfor desto mere udbytte. Dette er godt og vel. Men man spørger sig uvilkaarlig selv: naar to aar af Grundtvigs liv kræver en del paa 180 sider, hvormeget vil saa hans hele liv kræve? Og man begynder ogsaa her at føle en vis skræk for det voluminøse. Imidlertid tyder dog alt paa, at Rønnings verk vil blive den vei, ad hvilken nutidens og fremtidens slægter vil stifte bekjendtskab med Grundtvig. Man ønsker derfor en vis udforlighed, og tilgiver om den bliver noget større end man strengt taget finder nødvendigt.

Den danske teologforening «Fri forskning og positiv kristendom» har i den sidste tid udgivet to smaaskrifter, som har særlig krav paa at blive lagt merke til. Det ene er «**Skrift og tro**» af *F. C. Krarup.* (Paa 55 sider). Som alt hvad Krarup skriver, udmerker ogsaa dette skrift sig ved klar og skarp tænkning. Emnet det behandler er i høieste grad aktuelt. Skjønt den gamle mekaniske inspirationsteori er opgivet og maa opgives som teori, vedbliver den dog at beherske det praktiske kristenliv. Baade i forkyndelsen og i den private troende betragtning gaar man ud fra, at bibelen er dikteret af Gud og derfor ufeilbar, skjønt man ved den ikke er det. Dette kan umulig gaa i længden. Hvor vanskelig det kan falde, maa først og fremst forkynderne og ved deres hjælp det menige kristenfolk faa et syn paa bibelen, som paa en og samme tid tilfredsstiller deres sandhedskjærlighed og deres troesbehov. Krarups skrift yder her god hjælp. Det søger energisk at forene kristen tro med sandhedskjærlig modern videnskab. Det andet skrift er «**Den unge Luther**» af professor *V. Ammundsen* (156 sider). Det burde heller hede: Det unge hos Luther. Det er nemlig ikke Luthers ungdom som skildres, men de unge friske tanker han navnlig ved sin første fremtræden satte i omløb, disse tanker som siden aldrig har kunnet dø, om end Luther selv senere skaded dem ikke saa lidet, og den efterlutherske ortodoxi trængte dem endnu mere til side. Der er over Ammundsens bog lidt af den friske luftning fra reformationens morgen. Den virker for-

friskende, og bør allerede af den grund læses. Man bør jo dog ogsaa have lidt bedre greie paa hvad vi har fra Luther, end man almindeligvis har. De fleste mener jo at det han gjorde, var at bytte pave, at sætte papirpave — eller rettere en hel samling af papirpaver — i romerbispens sted. Ammundsen lærer os noget bedre, og det bør vi takke ham for ved at læse hans bog.

Efterfølgelsen. En række betragtninger af *Morten Pontoppidan*. Kjøbenhavn og Kristiania. Gyldendal og Nordiske. 106 sider.

Det jeg side 46 sagde om Pontoppidans «Paradisets have», at den er «en fin, yndig andagtsbog, hvis hovedopgave er at opmuntre og trøste, samtidig med at den ogsaa holder livets alvor frem», gjælder ogsaa denne bog; jeg skulde ønske den i hænderne paa mange af vore dannede. For den er skrevet ud af modern dannelse og bestemt positiv kristentro i harmonisk forening.

M. J. Gjessing: **Forskjel og vurdering**. Artikler om kirkestriden. Kr.a. Cappelen. 122 sider.

Forfatteren gjør op mellem de to retninger som nu kjæmper med hverandre i vor kirke — den moderne og den gammeldagse. Hans eget standpunkt er modernt, med bestemt front mod Konows radikalisme. I enkeltheder er der meget sandt og træffende i hans bemerkninger. Men bogen er for lang og for tung for vor tids travle slægt. Den anvender ikke saa megen tid og kraft paa den teologiske strid. Den er snart saa lud lei den, at den neppe gider læse en avisartikel engang.

Naar tiderne skifte. Om den kommende revolution, af Leo Tolstoi. Oversat fra engelsk af E. Dehn. Kjøbenhavn. Frimodt. 96 sider.

Med «Den kommende revolution» menes ikke den revolution som for tiden gjærer i Rusland. Den har forfatteren ingensomhelst interesse for. Konstitutionel forfatning, demokrati, republik, socialistisk stat — det er for Tolstoi alt sammen ligesaa forkjært som absolutismen og despotiet, ja, næsten værre, for det giver folk den indbildning at de er fri, skjønt de fremdeles er ligesaa meget slaver som før. Nei — alt som heder stat, lov og øvrighed maa væk, for det er alt sammen ukristeligt. Kristendom er nemlig

det Jesu bud: I skal ikke sætte eder mod det onde. Hvad er det da for en revolution der menes? Jo den, at folk ikke længer adlyder øvrigheden. De skal ikke omstyrte den med vold, heller ikke forsvare sig mod den med magt. De skal lide alt som den vil gjøre mod dem, men ikke ved nogen trudsel eller straf lade sig bevæge til at betale skat, gjøre krigstjeneste, øve stemmeret eller overhovedet gjøre noget som øvrigheden befaler. Spørger man, hvilken tingenes orden der skal komme ud af det? da svarer Tolstoi: man slaar sig frivillig sammen om at hjælpe og støtte hverandre og vender tilbage til landbruget som eneste næring, idet jorden udleveres til menneskene, og hver tager deraf kun saa meget som han selv kan dyrke. — Forfatteren mener at Rusland er særlig forberedt for en saadan revolution. Der vil den begynde og derfra udbrede sig hele verden over. Qui vivra, verra.

Symra. En aarbog for norske paa begge sider af havet. Udgivet af Kristian Prestgaard og Johs. B. Wist. Decorah. Jowa. I Norge i kommission hos Norli. Tredje bind,

Symra er et forsøg paa at knytte sammen nordmændene i Amerika og nordmændene herhjemme. En priselig opgave som fortjener vores alles sympati. Hvert aar kommer et bind med bidrag af norske forfattere paa begge sider af verdenshavet. Bidragydere denne side havet er H. Reynolds, statsminister Løvland, Halvdan Koth, O. J. Larsen, dr. med. Gade, kaptein Angell og cand. mag. Hertzberg. Blandt de amerikanske bidragydere er det kjært at træffe to af de geistlige pionerer derover: Stub og Brandt. Vistnok skriver de ikke selv; en anden fører pennen; men det er deres erindringer fra sit geistlige pionerliv som meddeles. I det hele er læsestoffet underholdende og afvekslende. Jeg peger særlig paa Halvdan Kohts «Fra en norsk kirkestrid» og Fr Waages «En merkelig nordmand i Amerika». Særlig det sidstnævnte stykke, som lærer os at kjende en mand som virkelig er værd at kjende, vistnok en af de mærkeligste mænd vor folkestamme har frembragt.

Jesus Kristus for vor tid. Foredrag af professor Haussleiter (Greifswald), professor Walther (Rostock), professor Lütgert (Halle) og professor Schaeder (Kiel). Oversat af presterne Ingv. Myhre og N. Segelcke. Kr.a Aschehoug.

Disse foredrag indeholder mange gode og ypperlige ting. Særlig vil jeg fremhæve det sidste — professor Schaeders om Jesu særstilling og maal. Men de lider alle af en stor mangel: fremstillingen er for bred og for tung. Det er merkværdigt hvor lidet teologiske forfattere forstaar den kunst at pointere, fremhæve det karakteristiske, kaste lysstreif som vække interessen. Man skal endelig have alting med, og det skal siges saa omstændelig nøiagtig; saa bliver det trættende og kjedsommeligt. Det er næsten bare kjættere som Harnack og Bousset som kan skrive saa folk læser det. Forøvrigt — hvad kjætteri angaar, saa er man ikke sikker noget sted. Heller ikke her i denne bog, skjønt generalsuperintendent Kaftans foredrag er udelukket. Jo — Walther er sikker. Men de andre? Man læser følgende ord hos Haussleiter: «Menneskesønnen har magt til at forlade synder paa jorden og helbrede syge, og han ved at han har denne magt. Begge dele, magten og bevidstheden om at eie den, formidles gjennem *Guds aand*, som taler i ham, handler gjennem ham, og ved hvem han staar i et samfund med Gud, hvis eiendommelighed aabenbarer sig deri, at han kalder Gud sin fader». Hvis disse ord skal forstaaes slig som de lyder, da kan ikke meningen være nogen anden end denne: det guddommelige hos Jesus er den Helligaand, Menegoz's bekjendte, med stor dygtighed hævdede anskuelse. Eller hvad skal man sige om følgende hos Lütgert: Jesus «har elsket Gud og tjent ham, fordi Gud først har elsket ham, kjendt ham;» og: Gud «er for Jesus ikke blot god eller helt god, men han er *den ene gode*, ved siden af hvem ingen er god — og vel heller ikke Jesus . . . Intet menneske, heller ikke Jesus, maa prises for sin godhed». Tænk om Ording eller Lyder Brun havde sagt noget saadant!

Charlotte Koren: **Dronning Elisabeth og Maria Stuart.** Historisk skildring. Kr a Aschehoug.

Med Maria Stuarts historie bliver man aldrig færdig. Saalænge historie studeres og skrives, vil historikerne her diskutere skyldspørgsmaalet uden at komme til enighed. Sympati og antipati vil her altid blande sig ind i de historiske undersøgelser og give dem farve. Hvor vanskelig selv den skarpeste videnskabsmand har for her at beholde hovedet

koldt og blikket uhildet, synes jeg Gustav Storms fremstilling i sin tid bar sterkt vidnesbyrd om. Charlotte Korens fremstilling forekommer mig at være i merkelig grad upartisk og nøgtern. Knapt og saglig lægger hun frem, hvorledes forholdet mellem de to dronninger var fra først og hvorledes det udvikled sig, indtil det punkt da Maria overgav sig til Elisabet. Der ender bogen. Forfatterindens sympati føler man er nærmest hos Elisabet, fordi hun har noget andet at kjæmpe for end bare sig selv: Englands frihed og magt; medens Maria aldrig har havt tanke for andet end sin egen magt. Men Elisabets feil og feilgreb bliver ikke stukket under stolen. — Bogen er skrevet med megen dygtighed. Med spænding følger man det hele drama fra først til sidst. Kun skulde vi ønsket en noget bredere fremstilling. Den er nu saa knap og koncis, at læser man ikke med rigtig spændt opmerksomhed, taber man straks en eller anden af de mange traade som slynger sig i hverandre — Man maa ønske den aldrende forfatterinde lykke til at bringe arbeidet vel til ende.

Theodor Caspari: **Norsk høifjeld**. Kr.a. Aschehoug. 9 hefter à 50 øre.

Dette smukke pragtværk hvis tekst og illustrationer er lige udmerkede, erholdes nu for en pris som bør sikre det en stor udbredelse

Det samme er tilfældet med folkeudgaven af *Petter Dass:* **Nordlands trompet**. For en krone erholdes dette digterverk som er en uforgjængelig pryd for vor literatur.

To prækensamlinger er kommet. Den første er en liden samling «smaa taler» af *J. J. Jansen* under titelen «**Menneskehjertets hemmelighed**» (Kr.a Aschehoug) Den fortjener og er sikker paa samme gode modtagelse som alle Jansens prækener har faat — Den anden er en fuld aargang «**Kristusprædikener**» af sognepræst *Herman Lunde*, hvoraf 1ste hefte er kommet (Kr.a Cammermeyer, 8 hefter à 60 øre). Lunde har nu præket saa længe for overfyldt kirke i Kristiania, at trangen maatte være der, baade hos hans tilhørere til at faa og hos ham selv til at give sine hovedtanker i skriftlig fæstnet form, som ogsaa til at sprede dem videre udover. Man behøver ikke at læse mere end den storslagne præken paa første adventsøndag for at se,

at vi her virkelig har Lunde slig som han er paa stolen, frisk og eiendommelig, og at hans prækensamling er en værdifuld berigelse af vor prækenliteratur.

Anmeldt af *J. Hygen*:

Salmebog for børn. Til skolebrug. Samlet og udgivet af *Anna Winge.* Kristiania 1907. 182 salmer.

I forordet heder det: «Med klar erindring om, fra mine egne skoledage, hvor forholdsvis faa af den almindelige kirkesalmebogs mange salmer vi børn virkelig forstod og tilegnede os, og hvorledes flere af dem faldt os tunge og vanskelige at lære, opstod allerede for længe siden den tanke hos mig at faa istand en salmebog for børn». Alle vil visselig gi frøken Winge sin tilslutning her. Der er behov for gode barnesangbøger. Nærværende samling har et godt udvalg af ældre og nyere salmer af dem, som passer for børn. Vi gjenfinder der de bedste fra Landstads salmebog og mange af de gode gamle barnevers. Særlig glædeligt er det at finde flere af nyere salmedigtere som stiftsprost Gustav Jensen, pastor Jonas Dahl, professor Blix, A. Hovden o. a. Frøken Winge har ogsaa leveret flere gode oversættelser af engelske og tyske salmer. Salmebogen søges autoriseret til skolebrug. Jeg tror, skolerne kan være frøken Winge taknemlig for bogen, som fortjener at vinde indgang.

Til Gud. Tanker for ungdom. Af *Johs. M. Sandvik.* Kristiania 1907. 52 sider.

Bogen indeholder 8 opbyggelige foredrag, som forfatteren har holdt under sit sekretærarbeide i «Buskeruds kreds af Norges kristelige ungdomsforbund» høsten 1906.

Bogen vil vist kunne være til opbyggelse for mange unge inden kristelige ungdomsforeninger paa landsbygden. Det er jo ogsaa disses tankeliv, forfatteren har for øie. Dog — det er en vanskelig sag at skrive opbyggelig for ungdom. Det vil let blive kjedeligt. Det kan desværre neppe siges, at forfatteren har magtet opgaven. Hans tanker er ikke særlig interessante eller fængslende.

Og endnu et: naar man skal skildre det kristelige ungdomslivs lykke og vil gjøre det mod den mørke baggrund af et kun verdsligt liv, kommer man let til at gjøre baggrunden

altfor mørk og at undervurdere det almindelige menneskelivs idealer. Nærværende forfatter har ikke undgaaet denne fare. Og det virker neppe heldig, allermindst paa ungdom. Det vilde være ønskeligt, om man mere vilde søge at fremstille positivt det kristelige ungdomslivs skjønhed og lykke uden at dvæle altfor meget ved den mørke baggrund. Men den positive fremstilling er unægtelig langt vanskeligere end den negative.

Om den madagassiske kvinde. Af *L. Vig.* Med 22 illustrationer. Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag 1907. 104 sider.

I denne lille billige bog har forfatteren faat ind forbausende meget. Det er et langt og bevæget missionærlivs erfaringer, som her er samlet. Missionær Vig har været en skarp iagttager paa alle livets omraader. Her er stof foruden fra missionshistorien ogsaa fra religions- og kulturhistorien.

Særlig værdifuldt er det, at forfatteren gir enkelthederne, saaledes som han selv har oplevet dem. Dette er bogens sterke side. Men paa den anden side har det righoldige stof og de mange enkeltiagttagelser gjort det vanskelig for forfatteren at samle stoffet i oversigtlig form. Tildels hænger vel dette ogsaa sammen med, at det her samlede stof oprindelig har været fortalt som underholdning i missionskvindeforeninger.

Dette hindrer dog ikke, at bogen er interessant at læse og er et betydningsfuldt bidrag til vor missionslitteratur.

Bogens første afsnit: «Kvindens kaar i familien» er ikke det mindst interessante, tiltrods for at den litterære bearbeidelse her mest savnes. Det indeholder saa mange interessante træk af madagassernes kulturhistorie, at det sikkert vil læses med interesse ogsaa udenfor missionsinteresserede kredse. Jeg vil særlig nævne de grundige iagttagelser fra madagassernes ægteskabsforholde.

Det sidste og længste afsnit: «Missionen og den madagassiske kvinde» er litterært seet sikkert det bedste. Forfatteren gir os her en ofte med spændende oplevelser krydret fremstilling af det betydningsfulde missionsarbeide paa Madagaskar. Vi faar et levende indtryk saavel af de store vanskeligheder og farer, missionen har at kjæmpe med, som

af det velsignelsesrige arbeide, missionærerne udfører ved liv og lære, i kirke og skoler, og de resultater, som er opnaaet, ikke mindst for den hedenske kvinde, og af hvad der endnu staar tilbage — —.

Bogen fortjener at vinde udbredelse i vide kredse.

Anmeldt af *Theodor Caspari:*

Nils Collet Vogt: «**September-brand**». Digte. Aschehoug & co. 1907.

Hvad man kan ha at udsætte paa Collet Vogts digtsamling, og det er ikke ganske lidet, to fortrin kan man ikke frakjende forfatteren: stor umiddelbarhed og en hensynsløs ærlighed, som ikke kjender svig. Med spillende impressionistisk liv tegner han situationer og former stemninger slig, at man øieblikkelig forstaar og er med.

Hvor ser man ikke i digtene til Ibsen og Kielland de to saa forskjellige digterpersonligheder i profil som i en face, i lys som i skygge! Hvor lyslevende staar ikke situationerne i digte som «Graamaagen», «Farende fugle», «Stevnemødet» for læserens øine. Det er disse spillende, hurtig skiftende lyskasterblink, saa fra den ene, saa fra den anden side som er charmen ved Collet Vogts lyrik.

Man ser og forstaar, men *henføres*, gribes varmt og inderlig, slig som man gribes af en vakker melodi, nei. Og her staar man ved den første svaghed ved forfatterens lyrik: Han er mere maler end sanger; kun sjelden toner musikens dirrende drag gjennem hans digte. Versene er tunge og tørre. Indholdet sprænger formen, og det urolige stacato, digteren anvender for at klargjøre stemningen, skader sluttelig dens indre varme.

Han minder mig om en mand, som ligger og puster og puster paa peisilden med en blæsebælg for at faa den til at bli rigtig stor, og saa sidder man der imens og venter og venter, men faar aldrig se luen slaa rolig varmende i veiret.

Ogsaa det andet fortrin ved Nils Collet Vogts lyrik: den hensynsløse ærlighed er uopløselig forenet med tilsvarende svaghed. Forfatteren er en «jeg» digter som ingen anden i vor literatur. I snart sagt hvert eneste digt tar han et

øieblikstotografi af sig selv. Jeg hensætter nogle vers af digtet: «Jeg».

«Og stundom er jeg rigmand,
saa spansk som nogen saa,
og stundom ved jeg ingenting,
jeg har at leve paa.
Høit oppe, lavest nede
gir saar og vammel lede.

Men graanes dertil haaret,
og man gjør farten end
fra helved og til himmels,
til helved ned igjen,
da kan det ofte føles,
som var det godt at kjøles.

— — — —

Og jeg vil drikke lyset
af mørket i mig selv
og kjende smertegyset
den sidste afskedskveld:
Mig selv og ingen anden,
Vorherre eller Fanden.

Det skal villig erkjendes, at «jeg»-digtningen har sine fortrin, og at forfatteren ikke flatterer sig selv. Men naar man, som i denne digtsamling, *stadig* hører kneppet af fotografiapparatet og uafladelig er henvist til at følge digteren fra helvede til himmelen og atter ned igjen til helvede, da gaar man tilslut lige saa træt som forfatteren selv. Den friskhed, der i det ydre udmerker disse digte, er ofte bare tilsyneladende. I virkeligheden er svært mange af dem beheftet med ufrisk Weltschmerz, og det sidste vers af det netop citerede digt synes at tyde paa, at forfatteren aldeles ikke ønsker at bli kvit sin sorg. Et træk, der jo netop er ejendommeligt for «Weltschmerzen».

«Septemberbrand» har han kaldt sin bog, og i adskillige af dens digte gløder ogsaa høstens varme sol; men i kun altfor mange er ilden slukt, de farvefriske blade visnet, et raslende legetøi for de farende vinde.

Nils Collet Vogt: «**Paa Reise**». Skildring fra ind- og udland. Aschehoug & co. 1907.

Med fornøielse følger man forfatteren paa hans vidløftige reiser — fra Bretagne til Moskva, fra Capri til den yderste nøgne ø under Norges kyst. Det samme liv og fart, den samme springende impressionistiske kunst som i digtene. Ingen konventionelle «reisebrevs-skildringer», intet af det, man kan læse sig til i reisehaandbogen. Natur og menneskeliv altid som det fremstiller sig for fatterens øie og fortoner sig for hans temperament. Man kan like eller ikke like sig i hans selskab, kjede sig gjør man aldrig; det sørger hans kaleidoskopisk skiftende fantasi for.

Vilhelm Krag: «**Vandringsmanden**». Aschehoug & co. 1907.

Atter har Vilhelm Krag leveret et bevis for, at han raader over et stort fond af humor, ja, at humoret kanske er det centrale ved hans begavelse. Medens han, naar han vandrer paa romantiske stier, ikke sjelden henfalder til temmelig konventionelle effekter, saaledes ogsaa i flere afsnit af denne bog, er hans humor uforfalsket og ægte. Man læse saaledes det pragtstykke af festlig komik, som bærer overskriften: «Paa besøg hos tanterne».

Paa sin fart nedover langs kysten fører vandringsmanden Krags frodige fantasi et helt galleri af originaler frem for læseren. Alle mere eller mindre defekte personer. Med mild medfølelse, med et overbærende smil præsenterer han dem en efter anden for læseren, gir under det korte samvær et hurtigt, ikke altid særdeles solid funderet, indblik i deres karakter og livsskjæbne, og saa videre til næste anløbssted. Se slig er nu engang menneskene, særlig smaastadsmenneskene; paa en eller anden vis har de fleste af dem tat skade paa sin sjæl, det er refrænget i «Vandringsmand».

Livlig og underholdende skrevet, elskværdig som den er, har den mange betingelser for at bli en af saisonens mest læste bøger.

Christian Koren-Wiberg. «**Jomfru Pegelau**». Interieur. Aschehoug & co. 1907.

Er det en vanskelig sag at trænge tilbunds i det tidsmilieu, man selv tilhører, da er det tifold vanskeligere at rekonstruere en svunden tid. Ikke nok, at man med historikerens sikre kjendskab skal føie de spredte brudstykker

sammen til et hele, man skal ogsaa kunne fylde de gamle stuer med tidsalderens ejendommelige duft, med en odeur, man aldrig har indaandet. Historikeren og digteren maa her gaa haand i haand. Men ordfører bør dog helst historikeren være. Af de to brødre, den digterisk begavede historiker og den historiske digter foretrækker jeg ubetinget den første. Medens den inspirerede historiker, saavidt muligt, vil fortælle sandheden, vil den historiske digter let komme til at levere «Wahrheit und Dichtung».

Hvem af de to herrer der har overtaget i Koren-Wibergs bog, er ikke godt at si. Vistnok har forfatteren lagt historiske dokumenter til grund for sine interieurer, men i sit ydre tilsnit er bogen en roman.

Rask og livlig fortæller Koren-Wiberg om livet i den gamle Hansestad i tiden fra 1750—1770. Hvad der først og fremst vil springe i øinene og vistnok forundre mangen læser, er den absolut Holbergske-lystspilkolorit, der hviler over liv og personer. Bare 50 aar frem i tiden, og man vil finde den 13-aarige Welhaven siddende under Lyder Sagens katheder. Bergens aandelige fysiognomi maa da ha undergaaet en gjennemgribende forandring paa de 50 aar, hvor mange levninger fra paryktiden der end holdt sig i krogene udigjennem det 19de aarhundrede.

De fleste af de optrædende personer er godt tegnede. Særlig det lumske konsortium, prokurator Jollis og mægler Pratjemacker. Mindre godt synes jeg om heltinden selv, jomfru Pegelau. Det er ikke lykkedes forfatteren at tegne hende saa klart og sympatetisk, at man følger hendes skjæbne med fuld deltagelse.

Men bortset herfra er bogen et fint og dygtigt arbeide, der nok vil vide at holde sig ovenpaa i juleflommen.

Matti Aikio: «**Ginunga-gap**». Fortælling. Aschehoug & co. 1907.

Naturligvis! Det var jo noget, man paa forhaand maatte vente sig: Hr. Matti Aikio, som ifjor debuterede saa lovende med sin «I dyreskind», har iaar skyndt sig med at slaa sig selv paa munden, og det et eftertrykkeligt klask. Det er nu engang ikke anderledes i den yngre literatur. Den anden og for den sags skyld tredje bog med er altid et ligesaa stort

nederlag som den første har været succes. De unge herrer orker ikke at vente, til de virkelig har noget paa hjerte.

En kvalmere bog end «Ginunga-gap» har jeg ikke læst paa mange aar. Dens tre hovedpersoner, finmarkspresten Hermansen, hans adoptivdatter Zalincka og helten Elias Røsanger (du store min for en Tivolibryder af en helt!) kappes om prisen i ufyselighed.

Seirvinderen er og blir dog utvilsomt det nymfomane unge væsen Zalincka. Hvorledes en forfatter, som dog har vist, at han har talent, kan ofre saa mange sider paa dette ækle ordinære hundyr, er mig ufatteligt. Og disse vanvittige svirelag derude i fiskeværene, lad gaa, at de er skrevne med stor intensitet, noget synderlig nyt bringer de dog ikke. Fyllelag er fyllelag enten de foregaar i Finmarken eller paa Vaterland. Hertil kommer saa, at forfatteren i sin iver for at gjøre skildringen rigtig anskuelig alt i et henfalder til en affektation, der grænser til det meningsløse.

Nei, vil hr. Matti Aikio ikke selv forsvinde i Ginungagap, da maa han snarest ta skeen i en anden haand.

Olaf Benneche: «**Udvaar fyr**». Aschehoug & co. 1907.

Efter sine mindre vellykkede prøvefarter i «Villenskov» og «Erik Rathlau» har Olaf Benneche i denne bog atter faat fast grund under fodderne. Her, i kystbyens enkle forhold, paa udskjærene og det ensomme fyrtaarn, her er han kjendtmand. Ligetille, usammensatte naturer som fyrvogter Reynolds, konsul Behrens og doktor Holst har han et godt greb paa at skildre.

Efter en rask og livlig skreven forhistorie gir han i bogens hoveddel en særdeles tiltalende karakter og livsskildring af en ung pige. En saa sund og naturlig, grei og kjæk natur som Ester Reynolds er ikke ofte at træffe paa i den yngre norske literatur. De unge kvinder, denne literatur ynder at fremstille, falder gjerne pladask for den første fristelse, hvis de da ikke alt ligger der, før fristelsen viser sig.

Det Kristianialiv, forfatteren i et enkelt kapitel af bogen skildrer,.synes mig dog vel karikeret. En dame som fru Antoinette Winge, der af pur ondskab opfordrer sin elsker til at forføre Ester Reynolds, fordi hun (fru Winge) i

sin tid, som ung pige, ikke var saa heldig at faa kloen i Esters far, er og blir en psykologisk uhyrlighed.

Forfatterens stil er i «Udvaar fyr» smuk og ren, sproget gjennemgaaende frit for de smagløsheder, der skjæmmede «Villenskov». Alt i alt en læseværdig, om end ikke særdeles betydelig bog.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell:*

Helge Wang: **Presten paa Korshavn og hans hustru.** 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 199 sider.

Ikke bare som debutarbeide, men i det hele tat, indtar denne bog en fremskudt plads blandt aarenes literatur. Den er kunstnerisk betydelig. Og der er et alvor og en intensitet og en menneskevisdom i den, som gjør, at den er værdifuld for den øgede forstand og forstaaelse, som det er kunstnernes store opgave at aabne til. Forfatteren, som skjuler sig under det kjedelige seudonymske seudonym, forener stor modenhed med den ungdommelige kraft.

Emnet er presten paa Korshavns og hans hustrus egteskab. Handlingen er henlagt til omkring begyndelsen af det 19de aarhundrede, tidsfarven er forresten ikke rigtig sikkert holdt. Den kraftsydende Joachim Manders Roggen af norsk militærslegt er blit bestemt for den geistlige stand og udfolder under studietiden i Kjøbenhavn en brutalitet og en energi, som bærer let tolkelige spaadomme for fremtiden. I den forfinede kammerherre Görbitz's hus stifter han bekjendtskab med datteren, amazone-skjønheden Birgitte Sofie. Hun er af den type, man gjerne henfalder til at kalde hjernemennesker, fordi de mangler temperament. Men det har jo ikke egentlig noget med hjernevirksomhed at gjøre. Den feirede dame af hofkredsen har i aarenes løb hverken havt blik eller tanke for den grovlemmede nordmand med de dyresterke tænder. Nu nærmer hun sig en kritisk periode i sit liv, da hun ikke er helt ung længer. Og samtidig vaagner der i hendes kolde sind længsler, som hun før bare har haanet, — i sin ensomhed er hun til sine tider helt hysterisk. Og saa sker det i et sindssvagt øieblik, at de to, som ikke har en eneste følelse for hverandre, føres sammen.

Det egteskab, de siden indgaar, blir ikke lettere ved at

det skal leves paa en øde liden ø deroppe i leden. Det begyndte med tung resignation fra hans side, men med fortærende had fra hendes side. Det er bare, fordi hun mangler mod til at søge døden, at hun vælger dette, det siger hun ham. Og programmet er fuld adskillelse, det er hende en gru bare at se ham. Saan sidder de i det ensomme hus derude, mens sjøen skvulper og taagen ligger og mørket ruger — —

Presten tar livet op med pligterne helt ud i sit arbeide og i sit hjem Mens det river og raser i hans sterke natur, gjennemgaar han en udvikling, der fører ham til sine anlægs høieste. Og da den lille gut er født, er hans sind rede for al lykke og alt godt. Men han vises bort. Saadan gaar aarene.

Og tilsidst gir den ensomme mand op. Styrkens vildskab faar overtaget. Brændevin og rædsler og gru er bogens slutning. Noget vel dramatisk kanske, hvor han løber med barnet. Men mægtig gribende. Ikke lidet paavirket af Selma Lagerløf synes den rasende prest at være og brændevinsdronningen paa Kvalsvik, men skikkelserne hævder sin selvstændige ret ved sin store menneskelighed.

Man ser de tre graver paa den gamle kirkegaard, man er saa viss paa, at de ligger der, at man leder i Yngvar Nielsen efter navnet. Korshavn finder man ikke der, men Korsfjorden, og der er det vel da.

Larrids Nygaard: **Eskil og Absalon**. Et historisk skuespil. 5 akter. Kjøbenhavn 1907. Det Schønbergske forlag. 139 sider.

«Eskil og Absalon» er et historisk skuespil paa vers. I Oehlenschlägerske verselinjer, som jo i vore dage falder noget tungt for brystet, skildres de to mægtige erkebisper, som under Valdemar den stores regjering stod sammen og mod hverandre Handlingen er spredte episoder som vi kjender fra historien i det bevægede afsnit 1157—1170, kong Svends overfald i Roskilde og hvad dermed stod i forbindelse, den kirkelige strid om paverne, kampen med venderne og svantevitsbilledets tilintetgjørelse, Knud Lavards kanonisering, rigets samling og fredelige tiders oprindelse. Det, som interesserer, er skildringen af de to saa modsatte kirkens mænd, den djerve Absalon og den dybe, inderlige Eskil. Deres

personligheder blir ogsaa godt belyst i en række forskjellige situationer. Det er en god, lys tone i retning af Ingemann, som præger bogen.

Leonhard Næs: **Verdens ende og tusindaarsrike**. 1907. Olaf Norlis forlag. 158 sider.

Det er som en aabenbarelse fra en anden tid at læse en lang drøftelse om det tusenaarige rige, om 7 innsigle, 7 basunar, 7 vreideskaalir, millomstykkjer, kvinna og draken, englestrid, 10-hornet skarlakdyr og 42 maanadar — — — Men for dem, som kan sproget og har sans for denslags spidsfindige spekulationer, har det vel sin interesse. Citaterne fra det gamle testamente klinger vakkert og kraftig i denne maal-gjengivelse.

Dr. C. Hilty: **Livsværdier**. Oversat af Signe Lehmann. Kjøbenhavn 1907. V. Pios boghandel. 154 sider.

Det er tre af professor Hiltys bekjendte praktisk-religiøst-filosofiske afhandlinger, som her er samlet i en bog: Venskab, alderdom, sjælehelse. Med vanlig grundighed og energi gaar han til verks med sin forkyndelse for livet. Det er alle gode og nyttige kræfter, hvis ret og hvis betydning han hævder, fra den sunde kristendom for tid og evighed til de mindste ting som vigtigheden af at staa tidlig op og spise havregrød. Ikke mindst de sidste. For i disse afhandlinger spiller detaljerne en overveiende rolle. Ikke bare saan, som det behøves for at gi de ledende tanker kjød og blod og virkelig at gjøre nytte i de enkelte praktiske tilfælde. Men saan, at der sammen med det, som er stort set, kommer betragtninger og puslerier, rent til det latterlige puslete. Vi merker udslag af den overfornuftighed, som vi jo idethele af og til aner i den schweitziske bravhed, snusfornuft kaldet, saan at vi næsten ikke kan tro, det er alvorlig ment.

Venskab fremstiller Hilty som et stort begreb baade i omfang og art. Hans venskab er ikke bare det forhold mellem to jevntstillede, helst jevnaldrende, som vi almindelig mener med udtrykket. Hans venskab er tilværelsens grundlæggende forhold. Den høieste og lykkeligste form for ethvert gjensidighedsforhold. Han taler om venskab mellem forældre og barn, eller venskab mellem unge mennesker af begge kjøn, og mellem gamle, venskab som styrker slægt-

skabsbaandet, venskab mellem herre og tjener, venskab som det afgjørende og moralske indhold i egteskabet, venskab mellem Gud og mennesket. Forholdet til Kristus fremstiller han som «et over alle menneskelige feil og svagheder hævet, ædelt, gjensidig venskab». «Det høieste venskab», siger han, «det høieste overhovedet, som et menneske kan naa til her paa jorden, et venskab med Gud. Det har nok Abraham og Moses i den gamle israelitiske verden aller sikrest erfaret og haft den klareste forestilling om». Blandt nutidsmennesker, man kan nævne som eksempeler, anfører han Gordon som en Guds ven. Han erklærer venskabet for at være «kjærnen, saltet, kraften i alle menneskelige livsforhold, det eneste mulige bindeled», «den levende kraft i verden, der uden venskab atter maatte hjemfalde til kaos».

Ligefrem trist er det at se disse store og ideelle tanker udbroderet med alt det krinkelkrogepirkeri, som her forefindes. Tingen blir paa en saa besynderlig maade tat udenfra. Han har en række leveregler for parternes holdning ved begyndelsen, under udvikling og ved afslutning af et venskabsforhold, som lyder for os mer som etikettens regler for god tone end det har noget at gjøre med venskabets levende ting. Og hvad skal man si om punkt nr. 12 i en række nyttige regler, han opstiller for brevskrivning mellem venner. Det gjælder det vanskelige punkt at skulle erklære sig uenig med den anden part i en sag og lyder: «Den høfligste form for modsigelse er et ændringsforslag af den slags, der tilsyneladende er et samtykke, men med en tilsætning der forandrer sagens natur. Der er kun faa mennesker, der altid merker det, og navnlig overfor kvinder er dette middel af overraskende virkning, da de ser mere paa rethaveriets form end paa selve sagen. Geistlige personer har ogsaa meget ofte denne kvindenatur, der ikke godt kan taale direkte modsigelse».

De to sidste afsnit, om alderdom og sjælehelse, er mindre originale og om mulig vistnok endnu mer smaapaapasselige med al sin uendelighed af trættende noter og henvisninger under siderne. Der siges gode og sunde ting om alderdommens fortrin og opgaver iblandt naturligvis. Ogsaa raadene mod sjælesygdommen, nervøsiteten, har enkelte guldkorn i al sin

tale frem og tilbage. Men anvisningerne paa alt dette, hvorledes den nervelidende maa have behandling, der passer netop for det specielle tilfælde, maa arbeide, med arbeide, der kan anspore netop i en heldig grad, ikke ophidse, men interessere, ikke haste, men heller ikke være helt uvigtig, hvorledes den syge kun maa omgaaes med sunde, glade forstaaende, taktfulde mennesker og ikke udsættes for sjælelige rystelser, — det minder jo om den gyldne gamle regel for at opnaa en høi alder: «Ved at undgaa sindsbevægelser. Ved aldrig at ligge to nætter paa rad i samme soveværelse». — Ibsen hører forøvrig til de forbudte ting.

Marna Aars: **Løgn.** Roman. 1907. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. 259 sider.

Denne roman med den meget symbolske omslagstegning af løgn og død vil, som titlen viser, skildre løgnens skjæbnesvangre rolle i menneskelivet, specielt i den unge heltinde Astrids liv. Løgn i smaating, som kan være saa fort at gribe til, og saa kampen mod alle disse smaa unoiagtigheder og saa kampen med disse anelser af unoiagtiheder, saan som det tilsidst kan bli en fiks idé at ængste sig over paa bekostning af virkelige livsværdier. Og saa de store løgne, hvis oprørte vande man lar sin usikre tilværelses baad ligge og gynge paa, og som den saa let kan omkomme i — —

Det er den skjæbne, Astrid faar prøve, den lille barnlige Astrid, som blir «prestefrue» hos sin alvorlige prest i ensomheden nordpaa, og som træffer sin livsglade barndomsven igjen i trykkende tider.

Vi hører om hendes barndom og den unge pigetid, mens situationen samler sig, og saa i bog 2 «hustru», da det opsummeres. Der er momenter baade i menneskeskildringen og i anlægget i det hele, som ved videre uddybelse og udvikling kunde gi en meget interessant skjæbnehistorie. Endda virker det noget udkastagtig med den store bredde i begyndelsen og den jagende hast med alle de voldsomme effekter mod slutten og med motivets sporadiske og pludselige opdukken.

Men saa faar heller ikke tendensen lov at kvæle den særlige menneskefremstilling, som det gjælder. Det er og blir bogens lille heltinde, som samler interessen om sig,

skildret som hun er med varm kjærlighed og omhu. Over sproget er der en rolig enkelhed, som virker meget tiltalende.

Sv. Schartum: **I det fjerne og paa havet**. 1907. Olaf Norlis forlag. 176 sider.

I en nation som vor, hvor næsten hvert menneske gaar og tænker paa en eller anden af sine «i det fjerne og paa havet», hvem er det her, som ikke interesserer sig for det arbeide, som gjøres for vore sjøfolk ude i verden? Vi ser dem dra ud, de unge gutter, nationens bedste ofte, vi ser dem slite livet udover i forhold, som er saa tunge og saa farlige. Kjække er de, troskyldige, barnlig enkle til det rørende, ofte til det beklagelige uudviklet, — de har stræv og kav og faa glæder, og der er alle steder onde ting, som lurer paa dem, og som deres kaar og deres dispositioner gjør dem til saa let et bytte for. Hvem er det saa, som ikke er glad for det, som gjøres for de hjemløse i de fremmede havne? For den hygge og den fornøielse, som skaffes dem, for at der er dem, som tar sig af de ubefæstede, faar dem til at skrive hjem, de længselsfuldt ventede breve, og faar dem til at sende penger hjem istedenfor at bruge dem til ulykke for sig selv, at der er nogen til at ta tag i dem, naar de er kommet galt afsted. Det er sjømandsmissionens arbeide. Det er det, som denne bog fortæller om. Det er en fortsættelse af «Lys og skygge», som sjømandsprest Schartum tidligere har udgit, en samling beretninger fra arbeidet i de fremmede havne af en række af vore mest kjendte sjømandsprester, — Herman Lunde, Mortensen, Kjerulf, Hauge, Hansteen, Skavlan, udgiveren og mange fler. Det er en række gribende selvoplevelser, de kan fortælle om fra den vanskelige og betydningsfulde virksomhed, som sandelig trænger mange betingelser hos sin mand, mod, forstaaelse, taalmodighed og glød. Det er en bog, som i tusen norske hjem vil finde en talrig og taknemlig læseskare.

Bogen er som helhed udmerket. Men der er noget, man ikke saa sjelden træffer paa i denne forbindelse, og som heller ikke alle medarbeidere her viser sig helt fri for, — en braa kjæk tilbøielighed til paa liv og død at ville benytte sjømandsudtryk og sjømandsbilleder, — for anskuelighedens skyld naturligvis og der kan vel være tilfælde, hvor det gjør virkning, — men som oftest er det ialfald smagløst. Det er ikke noget

at si til en sjømand, hvis tidt saa skrøbelige kultur man da heller skal se at ophjælpe, at presten «lægger bændsel paa skamfilingen under livsseiladsen», naar «riggen er sat og hjertespleisen er gjort under den helligaands arbeide —» o. l. Blodtørstige overskrifter som «Han seilte klar af helvede» og «Paa beite hos satan — og saa frelst», er heller ikke svært velgjørende.

Laura Kieler: **Sole**. Kjøbenhavn 1907. H. Hagerups forl. 116 sider.

Sole er en gammel borg, hvis fløier er ramlet ned under eiernes vanskjøt. Der er bare borgkirken tilbage, da Stig Sole kjøber gaarden og indreder den for sig og Gunver. Stig er ætling af dem, som i slegtled har været tjenere paa borgen. Nu vil han af hævn over al tilføiet uret bo og bygge der, som var hans forfædres tyranniske herrers helligdom og slide bygmesterens gravsten som trappetrin. Han ser hadet overalt i skabningen, vil opdrage sine sønner til had mod Soles fortid og fører saa tilslut sig og sit mod undergang i hadefuldhedens stædighed.

Modsætningen er Gunver, som opelsker alt kjærlig og livsglad, som faar sine sønner til at elske sit historiske hjem og kjæmper for at redde det, og seirer i nederlaget.

Det er en vakker skildring af en kvinde, forfatteren her gir, af en kvinde, som ser sin opgave og tar den op. Snart poetisk, snart kraftig, hele tiden symbolsk, gaar der manende bud fra denne hjemmets kvinde til samfundets kvinde om hendes pligt. Hos Laura Kieler er jo den glødende hensigt hovedsagen, men midlerne tjener hende godt. Selv symbolikken, som er saa problematisk en tilflugt, faar i hendes behandling godt tag i bevidstheden for det, hun vil. Det vilde nok blit forstaat ogsaa uden de direkte artikler, som løsrevet fra bogen selv findes tilslut, og som ikke kan andet end sprede virkningen i skjønliterær forbindelse. Selv om de som politiske indlæg er fængslende nok, og deres optagelse gir et interessant bidrag til forfatterens karakteristik, opfyldt af sin sag, som hun er. Det staar til danske kvinder, heder det her, at ville bevare Danmark, ligesom Gunver vilde bevare Sole. Og de danske kvinder opfordres til (som de norske kvinder i 1905) modig at indta sin plads ved mandens side.

«Det er paa høie tid, — folket er i livsfare. Reis jer

alle som én, danske kvinder, til forsvar for vort folk og vort modersmaal, baade nord og syd for Kongeaaen, forat det ikke skal dø! Hver sønderjydsk far og mor, hvert sønderjydsk barn raaber: «Hjælp os!» Da have I fuldt ud fortjent eders selvstændige plads i det offentlige liv. Det er ikke nogen «*indbildt krænkelse af den nationale ære*» her er tale om. Det gjælder «at være eller ikke være». Det er livet, det gjælder.

Jeg har derfor fortalt om det gamle hus Sole».

Felix Hahn: **Norge i 1925**. 1907. I kommission hos Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 78 sider.

1925 er et forbløffende tal at vælge, men naturligvis kunde en «parodisk fremstilling af vort kjære fædreland i det aar som i andre gi udløsning for adskillig humor. Hos Felix Hahn har det ikke gjort det. Paa en ubeskrivelig pedantisk og theoretisk maade tar han og gjennemgaar punkt for punkt uheldige forandringer, som han opdager, da han efter aarelangt ophold i Argentina kommer til det gamle land, — toldpaalæg, forbudslov, maalstræv, fremmedhad. Selv det ganske lykkelige fund med navnebytte, — som gjør Grand hotel til «Stora Framandevaaning», Karl Johansgade til «Mor Noregs eiga gutu» og hans eget Felix Hahn til «Lukkeli Hankakle» — forspildes i virkningen ved gjentagelse og udtværing. Ualmindelig forfeilet helt igjennem.

Bob: «**Adam og Eva**». Et egteskabs begyndelse. Aschehoug & co. Kristiania.

Jeg vil faa takke Bob, fordi han har skrevet noget saa hjertevarmt, sundt, naturligt og vakkert som denne bog.

Der banker et hjerte bag ordene, og lyser af humor og livsglæde i de morsomme, hyggelige replikker.

Det hele virker saa selvfølgeligt, som kun selvoplevelsen kan det.

Der er poesi og stemning over de alvorlige steder; der er lynglimt af harmløst, elskværdigt vid, og der er kun hygge over hele bogen.

Man føler, at indenfor det hjems vægge er der godt at være.

Og man næsten misunder tante Hanna og vennen fra Afrika, som faar benytte «prærien».

Slig en koselig juleaften kunde en ønske alle at faa opleve.

Bare et saadant lidet træk som det taktfulde, dannede i den lille begivenhed med lodtrækningen om julepresenten, — som Sandersen er saa forbausende heldig at vinde, fordi *alle* lapperne bærer *hans* navn! — er nok til at vise, at hos Adam og Eva er man i godt selskab.

De skaber en atmosfære af lykke og harmoni og velvære om sig, som maa virke velgjørende paa omgivelserne og faa dem til at glæde sig med det unge par. Der er ikke bare det *ene* «idealet» i det hjem. — Man faar lyst til at høre mere om selve de to hovedpersoner, og jeg haaber, Bob snart lader os følge Adam og Eva videre paa deres seirende færd gjennem livet.

Den sympathi, forfatteren lægger for dagen ligeoverfor de smaa og ubemerkede i samfundet, er et af hans mest karakteristiske træk, og det kommer saa vakkert frem overalt, men mest i kapitlet «Idealet;» og der er noget Dickens'sk i hans jevne, borgerlige gemytlighed, som har en eiendommelig charme.

Det er i vor tid næsten originalt at læse om bare lykke, — at livet virkelig ikke er saa komplicert, naar man tager det paa den rette maaden; — og man lægger bogen fra sig med en tryg forvisning om, at saadan har meningen med livet været, fra den første Adam og Eva til disse to unge, kjække, hensynsfulde, elskværdige mennesker.

«Vi skal nok greie det,» siger Eva; og man føler sig overbevist om, at *de* to sammen gjør nok det, fordi grunden, de bygger sit liv paa, er den der har holdt gjennem alle tider og vil bestaa indtil dagenes ende.

Jeg vil raade alle til at læse bogen og især høit, da kommer det lette humor først rigtig til sin ret. Man vil finde, at kapitlet om «Shakespeareklubben» er en liden perle og skaffer en den mest befriende latter. *L. B.*

Anmeldt af *Theodora Mau:*

Jakob Knudsen: **Fremskridt.** Roman

Der er megen kraft i Jakob Knudsens sidste fortælling. Den vidner som flere af hans tidligere bøger om en skarp-

psykologisk sans saavel som om en nøie og omfattende kjendskab til den danske landbefolkning — maaske især til dens svagheder, og det forekommer mig at den staar langt over hans to forudgaaende fortællinger. Handlingen foregaar i et lille samfund, et jydsk landsogn, og interessen samler sig fortrinsvis om hovedpersonen, den middelaldrende gaardejer og møller Borrevad Andersen. Denne er en udpræget karakter med en sterk vilje, udmerkede evner og aandelige interesser. Han har indtaget en fremragende stilling i sognet og har virket meget for oplysning. Han lever for og med sine folk, holder daglig andagt med dem og opliver aftnerne med god, oplysende eller forædlende oplæsning. Men efterhaanden aftager hans indflydelse. Først paavirkes sognets gaardejere af en grossererson, der har kjøbt en gaard i egnen. Man vil være «fri», bryder med gamle skikke og anstrenger sig for at efterligne den nye proprietær. Der er en meget skarp satire i skildringen af disse forhold, som dog ikke spiller nogen stor rolle i bogen. Mølleren ser med sterk ringagt paa alt dette og trækker sig tilbage fra dem, der synes ham latterlige og taabelige i deres efteraben.

Men noget andet bliver endnu langt mere nedbrydende for hans indflydelse. En ung prest bliver kapellan i sognet, og han bliver en farlig modstander for Borrevad. Han er opfyldt af Henry Georges anskuelser om jordens deling og taler ved enhver leilighed herom. Han er en upaalidelig humbugmager, men ved forkyndelsen af sine lærdomme vinder han mange for sig, medens han modarbejder og skader mølleren, skjønt han en tid er forlovet med dennes datter. Borrevad mister endog en tid indflydelsen over sine egne folk, og han prøves og krænkes paa forskjellig maade. En væsentlig del heri har en karl, som han paa særlig maade tog i sin tjeneste. Gjennem disse prøvelser naar den sandhedskjærlige mand imidlertid til en alvorlig erkjendelse af sine feil, særlig af sin herskesyge. Der opnaaes saaledes noget til uddybelse og forædling af hans karakter, og da den unge prest har forladt sognet, vender efterhaanden det gode i de gode gamle tider tilbage, og Borrevad læser atter «Valdemar den store og hans mænd» for sine folk og andre i nabolaget.

Ved sin side har mølleren en prægtig kvinde, der holder

inderlig af ham og godt kan følge ham, men som tillige klart ser hans fejl og med stor frimodighed siger ham sandheden. Der er, som sagt, megen kraft og menneskekundskab i denne skildring, men noget savnes. Da der dog er megen alvor i bogen, er det forunderligt, at ordene «synd» og «syndserkjendelse» aldrig nævnes. Dernæst finder man forbausende lidet varme. Sentimentalitet er en uheldig ting, men gives der dog ikke en sand følelse, som har værd? Man anerkjender den gode skildring, og man interesseres, men der er intet eller dog meget lidet, der taler til ens følelse. Man har et levende indtryk af, at forfatteren staar fuldstændig kold overfor sine personer. Man merker aldrig det varme, levende hjerteslag bagved. Det er et gjennemgaaende træk i Jakob Knudsens fortællinger. De er kolde og klare som en nordisk frostdag.

En anden ting kan indvendes. Skildringen af presten er ikke heldig. Det synes helt utroligt, at en indtil det farceagtige latterlig og forvrøvlet person som han skulde kunne faa saa stor inflydelse. Han burde være udrustet med lidt mere fremragende egenskaber, for at det kunde tænkes. Endelig er der enkelte platte, uskjønne detailler — i Schandorphsk stil —, for hvilke forfatteren gjerne kunde have skaanet sine læsere.

Hjalmar Bergstrøm: **Karen Borneman.** Skuespil.

Dette skuespil har været et stridsemne i Danmark i dette efteraar. Dets opførelse blev nemlig forbudt, og som en følge deraf har det været gjenstand for en omtale, som dets æstetiske værd aldeles ikke berettiger det til. Det er paa ingen maade noget betydeligt arbejde, om det end vidner om en vis dramatisk behændighed og har enkelte gribende optrin.

Det forekommer mig ganske berettiget, at censuren forbød opførelsen af «Karen Borneman». Der siges ting deri, som aldrig burde siges paa en skueplads, og som maatte støde og oprøre enhver, hos hvem der var blot *lidt* blufærdighed tilbage. Og saa vidt jeg forstaar stykket, er det gjennemsyret af en umoralsk tendens, ligesom handlingen er i højeste grad uhyggelig. Men en anden sag er det, at der nok tidligere og ikke i nogen fjern fortid er blevet opført

stykker, der er værre end dette. I «Karen Borneman» er der dog midt i det uhyggelige og uetiske en vis alvor og i det mindste et *forsøg* paa at være retfærdig.

Den, der er talsmand for moralen, og som skal være religiøs, er skildret ret sympatetisk og er i det mindste ærlig. I den henseende hæver skuespillet sig dog over de bøger, hvor skildringen gives ganske uredeligt, idet man lader forsvarerne af den religiøse og etiske livsanskuelse være slyngler og hyklere eller i bedste tilfælde uvidende dumrianer.

Dernæst kan det ikke nægtes, at skuespillet vistnok nu vil gjøre langt mere skade, end om det var blevet opført. Nu vil alle læse det, og efter en ganske kort tids forløb er 6te oplag udkommet. Forbudet er blevet en vældig reklame for bogen, og forfatter og forlægger kan glæde sig. Og det var ganske vist noget, man kunde forudse.

Bortset fra alt det ligefrem umoralske i skuespillet, er der noget, der i høieste grad maa oprøre særlig kvinder. Det er den anskuelse, der udtales, at livet kun skulde være tomhed for en kvinde, naar hun ikke oplevede et samliv med en mand, enten i legitim eller illegitim forbindelse. «Jeg har dog levet det par ungdommens aar», siger hovedpersonen til slutning. «Men hvad har mine søstre andet end bitterhed og tomhed af alt deres slid?» Den ene af disse søstre er en virksom sygepleierske, den anden lærerinde ved en kommuneskole. Altsaa — der skulde kun være «bitterhed og tomhed» i at lindre andres lidelser eller i at arbejde for den opvoxende slægts udvikling. Forfatteren synes ikke at ane, at der for kvinden er rigdom og livsværdier i arbejdet og mest i arbejdet for andre mennesker.

Bøger sendt til redaktionen:

O. Lie Singdalsen: **Dronning Semirsmis.** Kr.a. Aschehoug. kr. 3.
Nils Collet Vogt: **Paa reise.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,75.
Sven Moren: **Svartelva.** Forteljing. Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,25.
Christian Koren-Wiberg: **Jomfru Pegelau.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2.50.
Olaf Benneche: **Udvaar fyr.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,50.
Bygdefolk. Ved *Hans Seland.* Kr.a. Norli. Kr. 2.
Aasta Smith Rieber: **Vestenfra.** Kr.a. Lutherstiftelsen. Kr. 3,25.
Hallvard Berg: **Den godhjerta kona** og fleire nye sogor. Kr.a. Norli.

Olav Duun: **Løglege skruvar og anna folk.** Sogor. Kr.a. Norli. Kr. 2.

Hans Seland: **Dagros.** Sogor for barn. Kr.a. Norli. Kr. 0,80.

John William Nylander: **Sjøfolk.** Fortællinger, oversat af Ester Heber Nylander. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,40.

Fernando Linderberg: **Samfundet og dets økonomiske udvikling.** Grundtræk af samfundslæren. Udg. af det sociale sekretariat og bibliotek Kjøbenhavn. Lehmann & Stage. 1 kr.

Hvem er den største i himmelens rige? Prædiken holdt i domkirken 17 s. eft. Tref. af pastor *Peder Dreyer.* Udgivet efter opfordring. Sælges til indtægt for den norske mission. Bergen. Floor. Kr. 0,15.

Carl Koch: **Underveis.** Tanker og stemninger. Illustreret udgave med tegninger af Viggo Pedersen. Kjøbenhavn. Schønbergske.

Juleklokken. Red. af Joh. Vibe-Petersen og E. Fredriksen. Varde. O. Lohse.

Signals julenummer 1907. Red.komite: admiral Børresen, sogneprest Godal, rektor Søyland, advokat L. Rynning, bogtrykker Hodne. Redaktør: Marineløitn. Chr. L. Dahl. 30 sider tekst og billeder. Kr, 0,50.

Trygve Andersen: **I cancelliraadens dage.** Fortællinger og interiører fra oplandene. Tredie oplag. Med illustrationer af Lars Jorde. Kr.a. Norli.

Baronesse Orezy: **Hans høihed hertugen af Wessex.** Historisk roman fra Maria Tudors hof. Autoris. oversætt. ved Katbrine Faye-Hansen. Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,50.

Bernt Lie: **Sorte Ørn.** Guttefortællinger. Tredje oplag. Med tegninger af S. Segelcke. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,50.

Dr. Otto Funcke: **For Herrens aasyn.** Betragtninger. Autor. oversæt. ved F. S. Kr.a. Aschehoug. Kr. 1.

Normandsforbundet. 1. aarg. 1. hefte. Oktober 1907. Udg. af Nordmandsforbundets hovedstyre. Indhold: Et forbund af alle nordmænd. Af dr. Gade og prof. M. Moe. «Vore landsmænd allevegne». Af stiftsprost G. Jensen. Norge. Af dr. Gade. Dei fyrste norske utflyttarane. Af Halvdan Koht. Et og andet om arbeidsliv og arbeidskaar i Amerika. Af konsul Wist, Decora. Georg Sverdrup. Af Gisle Bothne. Norsk dagbog 1907. Af arkivar Brinchmann. Meddelelser om Normandsforbundet. Pris 4 kr. aarlig, deraf 1 kr. medlemskontingent.

Hans Kinck: **Gammel jord.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 3.

Vilhelm Krag: **Vandringsmand.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 3.

Sofie Aubert Lindbæk: **Student.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,10.

Maren Ragna. Et stykke livshistorie af *Dikken Zwilgmeyer.* Kr.a. Aschehoug.

Barbra Ring: **Anne Karine Corvin.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 1,50.

Helene Lassen: **Storebisk og Lillebisk.** Kr.a Aschehoug. Kr. 1,50.

Peter Egge: **Hjærtet.** Fortælling. Gyldendal & Nordiske.

Johan Fr. Vinsnæs: **Overretssagføreren.** Fortælling. Gyldendal & Nordiske.

Fra de smaa følelsers tid. Billeder af en norsk bygd. Gyldendal & Nordiske.

Jonas Dahl: **Bedstemors forlovelse.** Julefortællinger og friluftsliv. Gyldendal & Nordiske.

Jens Raabe: **Den store revolution.** Historiske skildringer fra rædselstiden. Gyldendal & Nordiske.

Yngvar Fjell: **Min tro.** Et brev til min ven presten. Kr.a. Norli. Kr. 1,25.

Hindu-aandsliv og kristendommen. Af *L. P. Larsen*, missionær i Madras. Kjøbenhavn. Gad. 280 sider.

Populærvidenskabelige foredrag af *Sophus Bugge.* Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,50.

Gamla kyrkans historia til sjunde aarhundradets början af *Hjalmar Holmquist.* Upsala. Schultz.

Bernstorffske papirer. Udvalgte breve og optegnelser vedrørende familien Bernstorff i tiden fra 1732 til 1835, udgivne af *Aage Friis.* Bind II. Gyldendal og Nordiske.

Nordisk aandsliv i vikingetid og tidlig middelalder. Af *Axel Olrik.* Gyldendal og Nordiske. 108 sider.

Julefryd. 1907. Red. af *C. V. Duckert.* 14. aarg. Kr.a. Norsk Forlagsselskab. Kr. 0,25.

Julestjernen 1907.

Annie Bessant: **Mestrenes forhold til religionerne.** Foredrag holdt i Kr.a. oktbr. 1907. Teosof.samfund.

«Tongues». A reply to critics by *T. B. Barratt.* Sunderland 31 sider.

Ingeborg Maria Sick: **Af jord.** Andet oplag. Gyldendal & Nordiske.

Gabriel Scott: **De tre Lindetræer.** Kr.a Aschehoug. Kr. 3,25.

Matti Aikio: **Ginunga-gap.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2.

Ragnhild Jølsen: **Brukshistorier.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,50.

Olav Hoprekstad: **Bjørnefjell.** Spel i fire vendingar. Kr.a. Aschehoug. Kr. 1,25.

Jon Kleveland: **Fra sagn og saga.** Historiske smaafortællinger. Kr.a. Cammermeyer. Kr. 2,60.

Kristofer Janson: **Ludvig Hetzer** og hans kampfæller. Billeder fra reformationstiden. Gyldendal & Nordiske. 330 sider.

Vilh. Andersen: **Tider og typer** af dansk aandshistorie. Første række. Humanisme, første bog: tiden indtil Holberg. Gyldendal & Nordiske. 233 sider.

Chr. Ditlew: **I moderne fodspor.** Kr.a. Norli.

Liv nordpaa En fortælling af M. H. Kr.a. Lutherstiftelsen.

Lyngblomster. Udgivet af lærernes vennekreds i Kr.a. 4. samling. Lutherstiftelsen.

Hjemmets bog. Udgivet af lærernes vennekreds i Kr.a. Lutherstiftelsen.

Studenterhjemmets julebog 1907. 7. aargang. Kjøbenhavn. Studenterhjemmet.

Lille Frits Grande. Smaastubber af *J. Myhrslo.* Lutherstiftelsen.

P. Hognestad: **Ævelegt liv.** Utvida utgaave av eit fyredrag ved det kristelege studentmote paa Framnes sumaren 1907. Lutherstiftelsen.

Bed. Tre bibeltimer af *Ole C. Iversen.* 2. oplag. Lutherstiftelsen.

Aandens tjenere ikke bogstavens. Af *Andreas Brandrud, Lyder Brun, Johs. Ording, S. Michelet.* Aschehoug & co. Kr. 1,70.

Trygve Andersen: **Bispesønnen** og andre fortællinger. Aschehoug. Kr. 2.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Sarah Bernhardts store selvbiografi «Ma double vie», som nu er udkommet, vækker stor opmerksomhed verden over, hvor hun selv er kjendt og forgudet. Gjennempløiet, som hendes tilværelse alt er, af biografer, reportere, interviewere, beundrere, misundere og gjennem egne beretninger, saa har hun vel endnu en del i baghaand — hun forstaar jo verden, — som hun nu i sin alders 63de aar kan holde den i aande med. Selvbiografier kan jo sjelden læses bare direkte. Særlig naar det er saa feirede og saa kloge mennesker, saa blir det ofte det uskrevne, som har hovedinteressen. Læst med forstaaelse saa gir nok disse erindringer billedet af en kunstner, som verdens gunst ikke er gaat sporløst forbi. Men først og fremst af et overdaadig udstyret menneske, hvad intelligens og vilje og temperament og den kunstneriske evne angaar. Maner og effektjageri har det vel stiftet bekjendtskab med underveis til verdensryet. Men intensitet, nok ledet af klogskab og forstand, men egte intensitet i liv og i kunst, det er Sarah Bernhardts karakteristik. Alt i klosterskolen havde den tyske jødemoders og den franske adelsmands uegte datter brændende tanker for sin fremtid. Men da var det klostret, som stod nærmest, rigtig krysting af alt menneskelig og bare selvpinsel og selvopofrelse. «Enten nonne eller skuespillerinde», var hendes beslutning i 14 aars-alderen. Havde det blit det første, havde vist verden hørt fra hende da og, hun var neppe endt som navnløs i periorindernes række. Den «guddommelige Sarah» kunde ha faat sin rang paa anden maade.

Saa sled hun sig frem til at faa prøve sine kræfter, den magre, rødpjuskede pige, som havde sit ydre saa imod sig. Det er jo den side af karriéren, som er den interessanteste, og som viser et menneskes art. Og Sarah Bernhardt var lys lue, enten hun organiserte sygepleie under

beleiringen, eller hun slynget statistroller fra sig, enten hun sneg sig ulovligt til forstadstheatret og spilte seudonymt eller hun for alvor begyndte i dagens fulde lys Fortsættelsen kjender alle.

Sit bevægede privatliv holder hun udenfor som noget almenheden ikke vedkommende. I disse memoirer, siger hun selv, har jeg ikke tat med det, som vedrører min indre tilværelse. Der er et privat jeg, som lever et andet liv, og hvis oplevelser, smerter, glæder og sorger blir til og forsvinder for nogen ganske faa. — Vi maa leve for de faa, siger hun, som kjender os og sætter pris paa os, som dømmer og frikjender os, og for hvem vi nærer samme hengivenhed og overbærenhed. De øvrige ser jeg bare paa som en stor masse, munter eller bedrøvet, skikkelig eller fordærvet, af hvem man intet kan vente andet end flydende bevægelse, behagelig eller ubehagelig, og som intet spor efterlader.

*

Amerikas uforfærdede præsident har til en vis grad faat skylden for den financielle krise, som en stund har rystet New-York-verdenen og videre kredse med den. Det er hans politik mod trusterne, som har været skjæbnesvanger, siges det fra det forbitrede hold. Selv udtaler Roosevelt i anledningen nogen ganske bemerkelsesværdige ord: Denne min politik, siger han, kan udtrykkes i en kort sætning. Den bestaar i arbeidet for at straffe den lønsomme uhæderlighed. Jeg tror neppe, at denne politik virkelig har kunnet skabe de nuværende vanskeligheder. Men om den har det, saa forandrer det ikke i allermindste grad min beslutning om, at denne politik uforandret skal bli fortsat de næste 16 maaneder af min offentlige funktionstid. Alt hvad vi her har gjort er at afdække uretfærdigheden. Det var ikke det, at det blev afdækket, som gjorde ulykken. Jeg har ansvaret for at ha bragt det for lyset, men ikke for, hvad vi fik se. Det er umulig at skjære bort kræftsvultsen, uden at patienten i nogen dage maa føle sig snarere mere syg, end han før gjorde. — — —

Under urolighederne opholdt biskopen af London, dr. Ingram, sig i New-York. I børslivets pulsaare, Wall Street, talte han en dag til den bølgende mængde af katastrofens ofre, som der var drevet sammen i den febersyge spænding. Han

stod paa en sæbekasse, og hans thema var: Hvad vilde Jesus gjøre i Wall Street?

*

Siden Dickens i 1870 lukket sine øine i sit kjære Sydengland, har hans ry steget og sunket med tider og strømninger ogsaa i hans fædreland. Der har været perioder, hvor alt det hjertevarme, alt det humørglade, alt det rige menneskelige i hans forfatterskab er blit prist og vurderet høit. Men saa har det ogsaa hændt, som for en del aar siden, at det uvirkelige, det sentimentale og det umaadelig langtækkelige er blit det fremherskende for bevidstheden. Og hans popularitet har synes at skulle synke for aldrig at reise sig mer. Men saalænge der er varme hjerter og glade barnlige sind blandt bøgers læsere, og saa længe varme hjerter og glade barnlige sind staar i kurs, saa længe vil Dickens ha mange chancer for at bestaa, og «Dickens-land», som englænderne saa træffende siger, den rare, besynderlige, muntre og rørende verden, han fremtryller, virkelig og uvirkelig paa en gang som set gjennem farvet glas, — den vil gjennemstreifes af nye generationer.

Nu er Dickens-beundringen atter paa et høidepunkt, kanske mer end nogensinde. En suite af store forlag udsender hans bøger, — et enkelt afsatte ifjor 400 000 eksemplarer af hans bøger og skisser. Og paa et aar sælges der bare i England $1^1/_2$ million eksemplarer. Hans minde skal nu hædres paa en maade, som vel vilde glædet den folkets utrættelige digter mer end noget andet, nemlig ved oprettelsen af et bibliothek. Det sker særlig efter initiativ af «Dickens-foreningen» og «Bozklubben». Dets navn er: «*National Dickens Library*», og det skal først og fremst eie en rig Dickens-samling.